BRONIUS KVIKLYS

LIETUVOS BAŽNYČIOS 5

CHURCHES OF LITHUANIA

Vilniaus arkivyskupija I

LIETUVOS BAŽNYČIOS / CHURCHES OF LITHUANIA*
V tomas: Vilniaus arkivyskupija, I dalis /
Vol. V: The Archdiocese of Vilnius, part 1

By BRONIUS KVIKLYS

Published by Lithuanian Library Press, Inc.

Library of Congress Catalog Card No. 80-80194
ISBN 0-932042-54-6

* For English Introduction see page 10

* Przedmowę w polskim języku patrz s. 13

LIETUVOS BAŽNYČIOS

V tomas

Vilniaus arkivyskupija

I dalis

Istoriniai bruožai
Vilniaus miesto bažnyčios

BRONIUS KVIKLYS

Architektūriniai tekstai:
JURGIS GIMBUTAS

AMERIKOS LIETUVIŲ BIBLIOTEKOS LEIDYKLA
LITHUANIAN LIBRARY PRESS, Inc.
Chicago, Illinois
1985

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJA

I dalis yra V tomas iš LIETUVOS BAŽNYČIŲ serijos leidžiamų knygų

JONAS DAINAUSKAS parašė Vilniaus vyskupijos istorinius bruožus

Redakcija:

Jonas Dainauskas
Bronius Kviklys
T. dr. Anicetas Tamošaitis, SJ
Kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC

Redakcijos artimi talkininkai:

Nijolė Gražulienė,
Veronika Kulbokienė,
Kun. dr. Viktoras Rimšelis, MIC

Redakcijos fotografai:

Juozas Mažeika, Jonas Tamulaitis

Žemėlapiai:

Vitalius Matulaitis

Korektorius:

Povilas Vaičekauskas

Spaudai paruošė ir išleido:
Amerikos Lietuvių Bibliotekos Leidykla / *Lithuanian Library Press, Inc.*
3001 W. 59th St., Chicago, IL 60629, USA

Dailininkas ir techninis redaktorius:

Petras Aleksa

Tiražas 1500 egzempliorių

Spaudė **M. Morkūno** spaustuvė

Šį veikalą skiriame
Lietuvos krikšto atnaujinimo ir
Vilniaus vyskupijos įsteigimo
600 metų (1387 — 1987)
sukakčiai paminėti

„VILNIAUS ARKIVYSKUPIJĄ" IŠLEIDŽIANT

Vilniaus vyskupija yra seniausia Lietuvoje. Labai galimas dalykas, kad ji buvo įkurta 1251 m., Lietuvos karaliaus Mindaugo ir jo didikų krikšto metu. Tais metais popiežius pirmuoju Lietuvos vyskupu paskyrė Kristijoną. Tačiau istoriškai dar nėra visiškai aišku, kur buvo pirmojo Lietuvos vyskupo buveinė ir jo katedra. Pokario metu atlikti archeologiniai tyrinėjimai rodo, kad ji, greičiausia, buvo Vilniuje. Tačiau po Mindaugo vyskupija ir jos katedra sunyko.

1386m. didysis Lietuvos kunigaikštis Jogaila prašė popiežių Urboną VI įsteigti Vilniaus vyskupiją ir paskirti jai vyskupą, kurio išlaikymui paskyrė reikalingas žemes bei kitus turtus. 1387 m. buvo atnaujintas oficialus Lietuvos krikštas, o 1388 m. formaliai įsteigta Vilniaus vyskupija ir paskirtas jos ordinaras vysk. Andrius. Taigi atnaujintos vyskupijos amžius siekia 600 metų.

Amžių būvyje vyskupija apėmė didžiąją Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos dalį, taigi didžiulius žemės plotus ir daugybę tikinčiųjų. Ir carinės Rusijos okupacijos metu buvo didelė. 1939 m., būdama Lenkijos Bažnytinė provincija, ji turėjo 1.485.484 tikinčiuosius.

Po I pasaulinio karo, atsikūrus atskiroms Lietuvos ir Lenkijos valstybėms, Vilniaus vyskupijos teritorija buvo padalyta. Lenkijai atiteko didžioji vyskupijos dalis su pačiu vyskupijos centru, Lietuvai tik 5 dekanatai su 64 bažnyčiomis ir 208.917 katalikų, iš kurių buvo sudaryta nauja Kaišiadorių vyskupija. Lenkijos valdžioje liko 1.262.651 katalikas.

1925 m. Lenkijos konkordatu su Šv. Sostu buvo sudaryta Vilniaus arkivyskupija su Lomžos ir Pinsko sufraganinėms vyskupijomis, kaip viena iš penkių Lenkijos bažnytinių provincijų.

1939 metais ir kiek vėliau įvykusių teritorinių pakeitimų pasėkoje sovietinės Lietuvos teritorijoje liko 81 Vilniaus arkivyskupijos parapija su 117 bažnyčių. Visa kita arkivyskupijos teritorija atsidūrė sovietinės Gudijos ir Lenkijos ribose. Dabar Lenkijoje esančią Vilniaus arkivyskupijos dalį (jos centras Balstogėje) administruoja apaštališkasis administratorius, o Gudijoje likusių parapijų bei bažnyčių administruoti okupacinė Sovietų valdžia niekam neleidžia; dauguma bažnyčių okupacinės valdžios uždarytos, o likusias retkarčiais aptarnauja nežymus likusių kunigų skaičius.

Sovietinės Lietuvos ribose esančią Vilniaus arkivyskupijos dalį, okupacinei valdžiai nušalinus vyskupą Julijoną Steponavičių, kapitulinio vikaro titulu valdo kun. Algirdas Kazimieras Gutauskas.

1944 m. prasidėjusi sovietinių rusų okupacija skaudžiai palietė Vilniaus bažnyčias. Iš šiame mieste prieš karą veikusių 40 bažnyčių buvo uždaryta 30. Vilniaus provincijoje (sovietinės Lietuvos ribose) karo ir pokario metais sunaikintos 4 bažnyčios. Uždarytos ir 46 koplyčios.

Visos trys okupacijos: lenkų (1920—1939), sovietinių rusų (1940—1941 ir nuo 1944), vokiškų nacių (1941—1944) labai skaudžiai palietė Vilniaus vyskupijos dvasininkus. Šioje knygoje mes pateikiame okupantų 57 nužudytų ir 63 kalintų, kankintų bei represuotų dvasininkų vardus bei pavardes. Tačiau sąrašas nėra pilnas — kankinių ir kalinių buvo daugiau.

Nors Vilniaus arkivyskupijos lietuviškoji dalis nuo 1939 m. nebepriklauso Lenkijos valstybei, tačiau formaliai ši arkivyskupijos dalis nepriklauso Lietuvos Bažnytinei provincijai ir, Vatikano požiūriu, yra Lenkijos Bažnytinės provincijos dalis. 1972 m. Lenkijos valdžios ir Vatikano sutartimi buvo pertvarkytos Lenkijos Bažnytinių provincijų ribos. Tada Lenkijos Bažnytinei provincijai buvo priskirta buv. vokiečių Varmijos vyskupija, rusams atitekusią Mažosios Lietuvos (dabar Karaliaučiaus — Kaliningrado) sritį įskaitant. Prie Oderio ir Neissės upių Lenkijos vyskupijų sienos buvo išvestos pagal Potsdame 1945 m. sutartą Lenkijos vakarinę sieną, tačiau rytuose Lenkijai buvo paliktos senosios (1920—1939 m.) sienos.

Yra žinių, kad net okupacinėmis sąlygomis kai kurie Lietuvos dvasininkai darė žygius Vatikane Vilniaus arkivyskupijos įjungimo į Lietuvos Bažnytinę provinciją reikalu. Kun. dr. Igno Urbono liudijimu, Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojas vysk. J. Matulaitis-Labukas, 1978 m. balandžio mėnesio pabaigoje lankydamasis Romoje, įteikė Vatikanui raštišką projektą atstatyti Lietuvos Bažnytinę provinciją ir Vilniaus vyskupiją atskirti nuo Lenkijos Bažnytinės provincijos. Tačiau šis projektas dėl įvairių skundų ir skirtingų nuomonių nepraėjo. Buvo ir daugiau nesėkmingų bandymų. Taigi Lietuva ir jos Vilniaus arkivyskupija tebelaukia iš Vatikano jos teisėto grąžinimo į Lietuvos R. Katalikų Bažnytinę provinciją, nes negalima valstybės sostinės laikyti kitos valstybės dalimi.

Vilniaus vyskupija (nuo 1925 m. arkivyskupija), kaip minėjome, buvo labai didelė, jos ir jos bažnyčių istorija labai įvairi ir sena. Vyskupija apėmė ne tik lietuvių, bet gudų ir lenkų gyvenamas parapijas, kurių daugybė buvo tautiškai mišrios. Pagaliau, Vilniaus vyskupijos istorija yra žymi dalimi visos Lietuvos istorija. Reiktų sumanaus ir drąsaus autoriaus ją tiksliau ir išsamiau aprašyti. Reiktų ir dokumentinės medžiagos, šaltinių, kurie dabartinėmis sąlygomis nėra pasiekiami. Taigi šių knygų autorius ryžtasi pateikti tiktai būdingiausius Vilniaus vyskupijos istorijos ir jos bažnyčių bruožus, beveik nepaliesdamas Vilniaus miesto istorijos, kuri daugelio autorių yra jau aprašyta ir skaitytojams prieinama. Lenkai apie Vilniaus vyskupiją, jos ordinarus ir bažnyčias yra prirašę daugybę studijų. Išskirtinai minėtinas kapitalinis (614 psl.) veikalas „Biskupstwo Wileńskie" (Vilniaus vyskupija), parašytas prelato Jono Kurczewskio, išleistas Vilniuje 1912 m. Yra ir kitų knygų, ypač apie Vilniaus vyskupus. Tačiau išsamesnio veikalo, parašyto lietuvio autoriaus apie Vilniaus vyskupiją ir jos bažnyčias, nebuvo, nors kai kas bandė. Čia išskirtinai minėtinas kan. Kazimiero Prapuolenio parašytas veikalas „Polskie apostolstwo w Litwie" (Lenkų apaštalavimas Lietuvoje), išleistas 1913 m. Vilniuje lenkų ir kiek vėliau lietuvių bei kitomis kalbomis. Nemaža

medžiagos apie Vilniaus miesto bažnyčias surinkta ir pateikta istorikų A. Juškevičiaus ir J. Maceikos parašytoje knygoje „Vilnius ir jo apylinkės". Šis veikalas buvo išleistas lenkų okupuotame Vilniuje 1937 m., bet buvo tuojau okupacinės valdžios sukonfiskuotas. Lietuvai atgavus Vilnių, 1940 m. „Spaudos fondas" išleido naują papildytą jo laidą, kuria ir mes, rašydami apie Vilniaus bažnyčias, pasinaudojome.

Rašydamas šiuos puslapius kiek ilgiau sustojau prie literatūroje nepakankamai išryškintos, neaprašytos Vilniaus vyskupijos lietuvių kovos už teisę garbinti Dievą savo bažnyčiose gimtąja kalba. Suminiu ir ryškesniuosius lietuvius dvasininkus, šią teisę gynusius ir nukentėjusius.

„Vilniaus arkivyskupijos" autorius be ne pirmasis ryžtasi į vyskupijos istoriją žvelgti lietuviška širdimi ir lietuviškomis akimis. Bandau suminėti didžiules nuoskaudas, kurias seniausiems Vilniaus vyskupijos gyventojams lietuviams atėjūnai lenkai ir dar baisiau — nutautę lietuviai dvasininkai yra padarę. Jų šios veiklos pasėkoje didelė mūsų tautos dalis (rytinė ir pietinė Lietuva) amžių bėgyje buvo planingai nutautinta.

Rašydamas vyskupijos istoriją, ribojausi lietuviškąja jos dalimi. Bet ir jos istorija labai plati — reiktų daugelio knygų. Vien tiktai Vilniaus bažnyčių — meno turtų aprašymui, priderėtų skirti daugybę tomų. Taigi iš to meno lobyno mes pateiksime tik dalį, ribodamiesi religinių paminklų istoriniu aprašymu, kurių architektūrinių aprašų tekstus parašė dr. inž. Jurgis Gimbutas.

Autoriui talkino ir kiti asmenys. Vilniaus vyskupijos istorinius bruožus (19—74 psl.) mūsų paprašytas parašė teisės istorikas Jonas Dainauskas. Kita medžiaga paties autoriaus parašyta ar paruošta. Kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC perskaitė, patikslino ir papildė kai kurias I-osios knygos dalies vietas, pateikė kai kurios archyvinės medžiagos; kun. dr. Anicetas Tamošaitis peržiūrėjo rankraštį ir išlygino bei suvienodino kalbos nelygumus. Gražutė Šlapelytė-Sirutienė paskolino Vilniaus bažnyčių istoriją liečiančių knygų bei nuotraukų, peržiūrėjo atskirų bažnyčių aprašymus, juos patikslino, papildė. Istorikė Veronika Maminskaitė-Kulbokienė leido pasinaudoti jos surinkta ir Liet. enciklopedijoje paskelbta medžiaga Vilniaus srities vietovių istorijos temomis. Atskirus skyrius patikslino ir papildė kun. dr. Viktoras Rimšelis, MIC. Inž. Povilas Vaičekauskas perskaitė vieną surinkto teksto skilčių korektūrą ir papildė kai kuriuos aprašymus. Nijolė Gražulienė išvertė į anglų kalbą knygos turinio santrauką. Buvo ir daugiau talkininkų.

Ir šiame, kaip ir jau išleistuose „Lietuvos bažnyčių" tomuose, daug vietos skiriama iliustracijoms. Nemaža nuotraukų, kad ir su dideliu vargu, buvo gautos iš okup. Lietuvos. (Jų autoriai bei talkininkai neminimi). Šiek tiek nuotraukų iš savo albumų paskolino išeivijoje gyvenantieji vilniečiai bei Vilniaus mylėtojai. Bet reikėjo daugybę asmenų bei jų grupinių nuotraukų perfotografuoti iš senų knygų, žurnalų, laikraščių. Šiuos nelengvus darbus atliko: Juozas Mažeika, Jonas Tamulaitis, Pranas Gasparonis.

Atsižvelgiant į seną vyskupijos istoriją ir didelį bažnyčių skaičių, šis Vilniaus arkivyskupijos tomas išleidžiamas dviemis knygomis. I-je pateikiami vyskupijos istoriniai bruožai, Vilniaus vyskupų biografijos ir Vilniaus miesto 40-ies bažnyčių, religinių paminklų, keliasdešimt koplyčių, kapinių ir kt. aprašymai. II-je knygoje bus aprašyta ir nuotraukomis pavaizduota 82 Vilniaus provincijos bažnyčios dabartinėje sovietinėje

Lietuvoje ir 60 bažnyčių sovietinėje Gudijoje. Ten bus atspausdintas ir abiem knygos dalim skirtas panaudotos literatūros bei šaltinių sąrašas.

Spalvotą Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo kopiją parūpino ir jos išleidimą didesne pinigine auka parėmė Gražutė (Šlapelytė) ir Aloyzas Siručiai. Jiedu taip pat parūpino Vilniaus miesto planą, su lietuviškais gatvėvardžiais, išleistą nepriklausomybės (1940) m., Lietuvai atgavus Vilnių. Jis čia pridedamas kaip nemokamas priedas. Kitus žemėlapius bei planus, atspausdintus tekste, pagamino Vitalius Matulaitis. Visi talkininkai,-ės, kaip ir knygos autorius, dirbo be kokio nors materialinio atlyginimo.

Knygą meniškai apipavidalino ir spaudai paruošė techninis redaktorius dail. Petras Aleksa. Išleido Amerikos Lietuvių Bibliotekos Leidykla. Knygos tekstą „Draugo" spaustuvėje surinko Ona Gintautienė.

Ofseto sudėtingus techniškuosius darbus M. Morkūno spaustuvėje atliko pats dr. Mykolas Morkūnas, dail. Zina Morkūnienė, Clemente Dedela, Henrieta Vepštienė.

Knygos išleidimą savo aukomis parėmė daugelis Vilniaus mylėtojų, ypač Los Angeles akademikai skautai ir Lietuvių Bendruomenės apygarda, surinkę didesnę pinigų sumą. Išskirtinai minėtini tūkstantinininkai: Lietuvių Fondas, Vilniaus Krašto Lietuvių Sąjungos Čikagos skyriaus nariai, Stefanija Tarasevičienė, Prel. Jonas Kučingis, Genė Bulotienė, Dievo Motinos Nuolatinės Pagelbos parapija Clevelande (per kun. Gediminą Kijauską, SJ), archt. Albertas ir Irena Kereliai, Vladas ir Veronika Kulbokai, Edmundas ir Rūta Kulikauskai, Lietuviai Marijonai (per kun. dr. Viktorą Rimšelį, MIC), Kazys Mikolajūnas, Povilas Petkevičius, Prisikėlimo Pranciškonų parapija Toronte (per kun. E. Jurgutį), dr. Pundytė-Prunskienė, Valerijonas ir Ona Šimkai, kun. Jonas Staškus-Staškevičius, Petronelė Strumskienė.

Visiems, vienu ar kitu būdu talkinusiems, parėmusiems aukomis, tariame nuoširdų ačiū.

BRONIUS KVIKLYS

Čikaga, 1985 m.

CHURCHES OF LITHUANIA: The Archdiocese of Vilnius

Introduction

The oldest bishopric in Lithuania is the Diocese of Vilnius. It is entirely possible that it was established in 1251 when King Mindaugas of Lithuania and his noblemen received the Sacrament of Baptism. That year Pope Innocent IV appointed Christian, a Teutonic Knight, as the first bishop of Lithuania. There is still no historical evidence, however, as to where the first bishop's residence and his cathedral church were located. Post-World War II archeological research indicates that the most probable site was in Vilnius. When King Mindaugas fell away from his new-found Catholic faith, both the cathedral and the diocese experienced a decline, and soon all traces of both were obscured.

The next successful attempt to found a bishopric in Lithuania took place in 1386 when Grand Duke Jogaila asked Pope Urban VI to establish the Diocese of Vilnius and appoint a bishop. Jogaila provided the diocese with an endowment of the necessary lands and other goods. The official re-Christianization of Lithuania occurred in 1387, and in 1388 the Diocese of Vilnius was formally established. Bishop Andrius was appointed Ordinary. Thus the reestablished diocese is six hundred years old.

As time passed, the Diocese of Vilnius came to encompass the major part of the Grand Duchy of Lithuania, that is, a sizeable area of land inhabited by large numbers of believers. Even when Lithuania was under the rule of czarist Russia, the diocese was a large one. Much later, in 1939, when because of the tide of world events it became a province of the Catholic Church in Poland, its faithful numbered 1,485,484.

After World War I, when both Lithuania and Poland became independent republics, the territory of the Diocese of Vilnius was partitioned. Poland received the major portion of the diocesan territory, including its very seat. Lithuania obtained only five deaneries with sixty-four churches and 208,917 believers, which formed a new diocese, that of Kaišiadorys. In the diocesan territory that now belonged to Poland there were 1,262,651 Catholics.

In 1925 the Concordat of February 10 between Poland and the Holy See established the Archdiocese of Vilnius, and it, together with the bishoprics of Łomża and Pińsk as suffragans, constituted one of the five ecclesiastical provinces of the Catholic Church in Poland.

Territorial changes dictated by world events occurring in 1939 and somewhat later also had an effect on the archbishopric of Vilnius. Eighty-one parishes of the Vilnius Archdiocese with a total of 117 churches fell under the jurisdiction of the now Soviet-occupied Lithuania. The remaining portion of the Vilnius Archdiocese was now within the boundaries of either Soviet Byelorussia or Poland. The part that is now under Polish rule is administered by an apostolic administrator with the diocesan seat in Balstogė (Białystok). As for the parishes and churches now located in Byelorussia, Soviet authorities refuse to permit the Church to appoint any ecclesiastical administrators. Most of the churches have been closed and the rest are served occasionally by visiting priests, the few that still remain in that area.

That portion of the Vilnius Archdiocese that is within the territory of Soviet Lithuania is now administered by a vicar capitular, the Reverend Algirdas Kazimieras Gutauskas, who has taken the place of Bishop Julijonas Steponavičius, whom the Soviet authorities removed from office.

After the Soviet Union occupied Lithuania in 1944, the churches of Vilnius suffered a sorry fate. Of the forty churches functioning in the city of Vilnius before the Second World War, thirty were simply closed down. Four churches of Vilnius Province (within Soviet Lithuania) were destroyed either during or after the war. Forty-six chapels were also closed.

The area in question has had to suffer through three occupations by foreign powers: Poland (1920-39), Soviet Union (1940-41 and then again in 1944 and ongoing), and Nazi Germany (1941-44). These **days of oppression have taken their toll of the Vilnius bishopric's clergy. Sixty-three clergymen are known to have had to suffer imprisonment, torture, and various forms of repression, and it is known that fifty-seven have been killed. Their names are recorded here to give witness to these atrocities. This list is far from complete, however, for there were many unknown victims.**

The Lithuanian part of the Vilnius Archdiocese has not belonged to Poland since 1939, however, this area is not formally under the jurisdiction of the Lithuanian ecclesiastical province. Thus, in the eyes of the Vatican, it is still a part of the Catholic Church in Poland. In 1972 by means of an agreement between the Polish government and the Vatican, the boundaries of the Polish ecclesiastical provinces were reorganized. By this agreement the former German Diocese of Warmia, which included that part of Lithuania Minor that fell into Soviet hands [now the Kaliningrad *Oblast* (Karaliaučius)] was granted to the Poles. Near the rivers Oder and Neisee, the Polish diocesan boundaries were drawn following the western border of Poland determined by the Potsdam Conference of 1945. In the east, however, the boundaries in effect during 1920-39 were retained.

There is evidence that even under the difficult conditions of Soviet occupation several Lithuanian clergymen have attempted to bring up in the Vatican the matter of incorporating the Vilnius Archdiocese into the Lithuanian ecclesiastical province. The Rev. Dr. Ignas Urbonas asserts that the ecclesiastical administrator of the Kaunas and the Vilkaviškis bishoprics at the time, Bishop J. Matulaitis-Labukas, who was in Rome in late April, 1978, presented to the Vatican a proposal in writing regarding the restoration of the Lithuanian ecclesiastical province to its former status by reuniting to it the Archdiocese of Vilnius. In other words, by removing the Vilnius archbishopric from the jurisdiction of the Polish Church. Differences of opinion and various complaints prevented the acceptance of this proposal. Other, similar attempts proved equally futile. Sad to say, even today the people of Lithuania and the people of the Vilnius Archdiocese, together with Lithuanians throughout the free world, still await action from the Vatican that would result in the return of the Archdiocese of Vilnius to its rightful place in the Lithuanian ecclesiastical province. Vilnius, after all, is the capital of Lithuania, and how can the capital of a country be considered to be part of a foreign country?

The sizeable Vilnius Diocese (Archdiocese since 1925) and its churches have a long a varied history. The diocese comprised not only Lithuanian parishes but also parishes whose members were an ethnic admixture of Polish- and Byelcrussian-speaking persons. Too, the history of Vilnius Diocese is in great part the history of Lithuania itself. It would take a most astute and dauntless author to write an accurate and exhaustive portrayal of its history. Neither are the necessary historical sources nor documentary data obtainable under the present conditions of Soviet occupation. Thus the author of this series, CHURCHES OF LITHUANIA, has undertaken to present only the most characteristic aspects from the history of the Vilnius bishopric and of its chųrches, leaving aside the history of the city of Vilnius itself, which has been told and retold numerous times by others and can be referred to by interested readers.

There have been numerous studies by Poles of the Vilnius Diocese, its ordinaries, and its churches. Worthy of note among these is the exhaustive work (614 p.) *Biskupsto Wileńskie* [Vilnius Diocese], written by Msgr. Jonas Kurczewski (Vilnius, 1912). There are especially many books about the bishops of Vilnius. No comprehensive study of the diocese has been written to date by a Lithuanian, although there have been several such attempts. Of note is *Polskie apostolstwo w Litwie* [Evangelization by Poles in Lithuania], authored by the Rev. Kazimieras Prapuolenis (Vilnius, 1913). It was originally published in Polish and later translated into Lithuanian and other languages. Much information about the churches of Vilnius was compiled in *Vilnius ir jo apylinkės* [Vilnius and its environs] written by the historians A. Juškevičius and J. Maceika and published in Polish-occupied Vilnius in 1937. Soon after their appearance, the copies of this book were confiscated by the occupational authorities. After Vilnius was returned to Lithuania, in 1940 a new, revised edition was published by the publishing foundation *Spaudos fondas*, and this was used as a reference in writing about the churches of Vilnius here.

In the present work, space is devoted to the struggle waged by Lithuanians of the Vilnius Diocese for the right to worship God in their churches in their own native tongue. This struggle has not received the attention it deserves and has not been adequately depicted in the press. Lithuanian clergymen at the forefront of this struggle who have had to suffer adversely on this account are listed here.

This work is perhaps the first attempt to approach the history of the Vilnius Diocese from the viewpoint of Lithuanian eyes and a Lithuanian heart. It depicts the terrible wrongs inflicted upon the indigenous inhabitants of this diocese, the Lithuanians, by Polish newcomers and — what is much

worse — by Polonized Lithuanian clergymen. It is they who are responsible for a large part of the Lithuanian nation (eastern and southern Lithuania) having undergone over the ages a systematic process of assimilation and loss of national identity.

In writing the history of this diocese, only its Lithuanian part was considered, which nevertheless would require many volumes to do justice to its rich and varied history. The merest descriptions of all the churches of Vilnius and all their artistic treasures would take up many tomes. Thus, from this vast treasure-trove we must limit ourselves to providing only the historical backgrounds of religious monuments, including their characterizations from an architectural standpoint written by Dr. Jurgis Gimbutas, the holder of a doctorate in engineering.

Because of the wealth of historical data and the numerous churches of this diocese, this volume on the Vilnius Archdiocese is being published in two parts. Part One includes a historical look at the diocese, together with the biographies of its bishops and the descriptions of the forty churches, the several dozen chapels, the religious monuments, and the cemeteries of the city of Vilnius. The second part focuses on the areas beyond the Vilnius city limits and presents the photographs and verbal descriptions of eighty-two churches of Vilnius Province within the territory of Soviet Lithuania and fifty churches now under the rule of Soviet Byelorussia. Part Two also contains a bibliography of works referred to and other sources of information.

The author is grateful for the assistance provided by the persons named below in the writing and publication of this two-part volume. The historical aspects of the Vilnius Diocese (pp. 19-74) were written by Jonas Dainauskas, a legal historian. Others who were of assistance: the Rev. Dr. Juozas Vaišnora, M.I.C.; the Rev. Dr. Anicetas Tamošaitis, S.J.; Gražutė Šlapelytė-Sirutienė; the historian Veronika Maminskaitė-Kulbokienė; the Rev. Dr. Viktoras Rimšelis, M.I.C.; Povilas Vaičekauskas; Nijolė Beleškaitė-Gražulienė; Juozas Mažeika; Jonas Tamulaitis; Pranas Gasparonis; Vitalius Matulaitis.

Photo-offset lithography by Dr. Mykolas Morkūnas, the artist Zina Morkūnienė, Clemente Dedelė, Henrieta Vepštienė, Ona Gintautienė.

Book design and production by Petras Aleksa, technical editor.

Published by Lithuanian Library Press, Inc.

The contributions of numerous Lithuanian organizations and individuals throughout the free world to help defray the publication expenses of this book are gratefully acknowledged.

Translated from the Lithuanian by NIJOLĖ GRAŽULIS

KOŚCIOŁY LITWY: ARCYBISKUPSTWO WILEŃSKIE. PRZEDMOWA

Biskupstwo wileńskie jest najstarsze w Litwie. Przypuszczalnie było one założone w roku 1251 przez króla Litwy Mindaugas'a, podczas jego chrztu. W tym samym roku pierwszym biskupem Litwy papież nominował zakonnika Chrystiana. Dotychczas jednak nie jest ustalone, gdzie właściwie była rezydencja pierwszego biskupa Litwy, jak również gdzie znajdowała się jego katedra. Archeologiczne badania przeprowadzone w okresie powojennym wskazują na to, że ta katedra prawdopodobnie była w Wilnie, możliwie że u podnóża Góry zamkowej. Jednak w związku z wypadkami politycznymi, które zakończyły się śmiercią Mindaugas'a, to biskupstwo i katedra zanikły.

W roku 1386 król Litwy Jogaila (Jagiełło) zwrócił się do papieża Urbana VI z prośbą o utworzenie biskupstwa wileńskiego i mianowania dla niego biskupa, a na utrzymanie jego osobnym przywilejem wyznaczył pewne dobra ziemskie i inne zasoby. W 1387 r. był oficjalnie wznowiony chrzest Litwy, a w r. 1388 formalnie ufundowano biskupstwo wileńskie i był mianowany jego ordynariusz biskup Andrzej. Otóż wznowione biskupstwo istnieje już niemal sześćset lat.

W ciągu wieków biskupstwo obejmowało większą część terytorium starodawnego państwa Litwy, więć olbrzymie obszary oraz mnóstwo wiernych. Tak samo za czasów rządów carskiej Rosji to biskupstwo było duże. W 1939 r. część archybiskupstwa wileńskiego, należąca do prowincji kościelnej ówczesnej Polski, miała 1.485.484 wiernych.

Po I-ej Wojnie Swiatowej, kiedy odrodziły się odrębne państwa Litwy i Polski, terytorium biskupstwa wileńskiego było podzielone. Polska uzyskała większą część, łącznie z samym sercem biskupstwa Wilnem, a Litwie z tego biskupstwa przypadło jedynie 5 dekanatów z 64 kościołami i 208.917 wiernych. Z tego utworzono nowe biskupstwo z siedzibą w Kaišiadorys (Koszedary). W granicach Rzeczypospolitej Polski wileńskie biskupstwo obejmowało 1.262.651 wiernych. W 1925 r. konkordatem między Polską a Watykanem zostało utworzone arcybiskupstwo wileńskie z biskupami sufraganami w Łomży i Pinsku. Wskutek tego arcybiskupstwo wileńskie stało się jednym z arcybiskupstw Polski.

Po zmianach terytorialnych w roku 1939 i w następnych latach, w obrębie granic Litwy, rządzonej przez Sowietów, z arcybiskupstwa wileńskiego pozostało 81 parafia z 117 kościołami. Część arcybiskupstwa została przyłączona do republiki radzieckiej Białorusi oraz do Polski Ludowej. Obecnie w obrębie Polski Ludowej znajdującą się częścią arcybiskupstwa wileńskiego (z biskupią rezydencją w Białymstoku) zarządza administrator apostolski z tytułem biskupa. Do pomocy jemu przydzielono augzyliarusza, również z tytułem biskupa, oraz wikariusza generalnego. Natomiast parafie włączone w obręb Białorusi pozostawione są na łaskę losu, ponieważ rząd Radziecki nikomu nie zezwala administrować tą część biskupstwa. Większość kościołów władze okupacyjne zamknęły, a w pozostałych nielicznych kościołach tylko przypadkowo są odprawiane nabożeństwa przez bardzo nikłą liczbę jeszcze pozostałych tam księży.

W Litwie radzieckiej znajdującą się częścią arcybiskupstwa wileńskiego (po usunięciu przez rząd biskupa Julijana Steponavičius'a) zarządza tytułem wikariusza generalnego ksiądz Algirdas Kazimieras Gutauskas.

Po ponownej sowieckiej okupacji, która rozpoczęła się w r. 1944, kościoły wileńskie bardzo ucierpiały. Z 40 kościołów czynnych przed wojną, aż 30 zostało zamkniętych. Na wileńszczyznie (w granicach Litwy Radzieckiej) w czasie działań wojennych i po wojnie były zniszczone 4 kościoły, zamknięto 46 kaplic.

Wszystkie trzy okupacje: polska (1920—1939), Rosji Rradzieckiej, 1940—1941 i ponowna od 1944 r., oraz Niemców hitlerowskich (1941—1944) bardzo boleśnie dotknęły duchowieństwo biskupstwa wileńskiego. W niniejszym tomie podaje się listą 57 zamordowanych i 63 więzionych, torturowanych, prześladowanych duchownych. W rzeczywistości jednak ta lista nie jest pełna, ponieważ męczonych i więzionych duchownych było o wiele więcej.

Chociaż litewska część arcybiskupstwa wileńskiego od 1939 roku nie należy do Polski, to jednak według Watykanu, jest ona nadal częścią Prowincji Kócioła Polski. W 1972 r. umową pomiędzy rządem Polski Ludowej i Watykanem były zrewidowane granice Prowincji Kościoła Polski. Tą umową do Prowincji Kościoła Polski było przyłączone biskupstwo Warmii, włącznie z częścią Małej Litwy (obecnie tak zwany rejon Królewca-Kaliningradu). Nad Odrą i Nysą granice biskupstw Polski były przeprowadzone zgodnie z uchwała o zachodniej granicy Polski, powziętej w 1945 roku na naradzie w Poczdamie. Tymczasem na wschodzie granice biskupstw Polski pozostały te same, jakie były w okresie 1920—1939 lat.

Są wiadomści, że niektórzy duchowni z okupowanej Litwy starali się w Watykanie, aby arcybiskupstwo wileńskie było włączone do Prowincji Kościoła Litwy. Według świadectwa księdza d-ra Ignasa Urbonasà, administrator biskupstw Kowna i Wiłkawiszkis biskup J. Matulaitis-Labukas w końcu kwitnia 1978 roku, przebywając w Rzymie, wręczył w Watykanie projekt wznowienia Prowincji Kościoła Litwy i wyłączenia biskupstwa wileńskiego z subordynacji Prowincji Kościoła Polski. Jednak projekt ten, z powodu różnych denuncjacji i sprzecznych zdań, nie był przyjęty. Było i więcej podobnych prób.

Zwięzle mówiąc, Litwa i nadal oczekuje od Watykanu pozytywnej decyzji w sprawie prawowitego zwrócenia arcybiskupstwa wileńskiego do Prowincji Kościoła Litwy. Uważanie Wilna, od niepamiętnych czasów stolicy Litwy, za część terytorium Polski przecież jest nonsensem.

Biskupstwo (od 1925 r. arcybiskupstwo) wileńskie, jak już było wspomniane, obejmowało ogromne obszary, a historia jej kościołów jest stara i bardzo różnorodna. Biskupstwo obejmowało parafie zamieszkałe nie tylko przez Litwinów, ale również i przez Białorusinów i Polaków oraz parafie, które były po względem narodowościowym mieszane. Historia biskupstwa wileńskiego częściowo jest również historią całej Litwy. Tylko bardzo przezorny i wnikliwy historyk potrafiłby te dzieje szczegółowo zbadać i opisać. Na to też potrzebne są materiały dokumentalne, żródła, do których przy obecnych warunkach dostęp jest niemożliwy. Dlatego też autor niniejszej pracy przedstawia jedynie niektóre, bardziej charakterystyczne wycinki z historii biskupstwa wileńskiego, pozostawiając na uboczu historię miasta Wilna, która jest opisana prez licznych autorów i przez to łatwo dostępna zainteresowanym osobom. Polscy pisarze o wileńskim biskupstwie, o jego ordynariuszach i kościołach wydali wielką ilość dzieł. Warto wymienić tu kapitalną, o dużej wartości pracę prałata Jana Kurczewskiego „Biskupstwo Wileńskie", wyd. w 1912 r. w Wilnie. Niestety dotychczas nie było wyczerpującej pracy o biskupstwie wileńskim i jego biskupach, opracowanej przez autora Litwina, chociaż wysiłków w tym kierunku nie brakowało. Trzeba wspomnieć rownież i o pracy kanonika Kazimierża Prapuolenisà „Polskie apostolstwo w Litwie", wydanej po polsku w Wilnie w 1913 r. Pózniej wydano to dzieło i po litewsku i w innych językach. Dość obszernie i dokładnie opisali kościoły miasta Wilna historycy A Juškevičius i J. Maceika w swej książce „Vilnius ir jo apylinkės" (Wilno i jego okolice), wydanej po litewsku w Wilnie w 1937 r. Niestety, polskie władze natychmiast ją skonfiskowały. Po odzyskaniu przez Litwę Wilna, wydawnictwo „Spaudos Fondas" wydało w 1940 r drugie, uzupełnione wydanie tej wartościowej książki. Niemało nią posługiwano się i przygotowując niniejszą pracę.

Opracowując niniejszy tom uważano za konieczne nieco dokładniej przedstawić kwestię, dotychczas w literaturze prawie pomijaną, mianowicie walkę Litwinów, należących do biskupstwa wileńskiego, o prawo głoszenia słowa bożego w kościołach w swoim ojczystym języku. Wymienia się tu też wybitniejszych księży Litwinów, którzy o to prawo walczyli i za to byli prześladowani.

Prawdopodobnie niniejsza praca „Arcybiskupstwo Wileńskie", jest pierwszą próbą spojrzenia na historię tego biskupstwa sercem i okiem Litwina. Starano się tu, wedle możności, przedstawić ogrom tych krzywd, które Litwinom — autochtonom biskupstwa wileńskiego wyrządzili przybysze Polacy oraz, co jest o wiele gorsze, wynarodowieni księża litewskiego pochodzenia, którzy stali się apostołami polszczyzny. Przybysze i swoi odszczepieńcy doprowadzili do tego, że niemała część naszego narodu (we wschodniej i południowej Litwie) na przeciągu wieków planowo została wynarodowiona.

Opisując biskupstwo wileńskie ograniczono się jego litewską częścią. Lecz i tej części historia jest tak obszerna, że opisanie jej wymagałoby wielu tomów. Jedynie przedstawienie bogactw sztuki sakralnej, którą szczycą się kościoły wileńskie, objęło by wielką ilość foliantów. W niniejszym dziele z tej skarbnicy sztuki możliwym jest jedynie jej krótki opis historyczny. Opis sztuki sakralnej kościołów wileńskich, pod względem architekturalnym, przygotował dr. inż. Jurgis Gimbutas.

Ze względu na długą historię biskupstwa i wielką ilość kościołów, niniejszy tom wychodzi w dwóch częściach. Pierwsza część obejmuje historyzcny zarys biskupstwa, życiorysy biskupów, oraz opisy 40 kościołów, pomników o charakterze religijnym, kilkudziesięciu kaplic, cmentarzy i t.d. W II-ej części będą opisane i iliustracyjnie przedstawione 82 kościoły na Wileńsszczyznie — w granicach obecnej Litwy Radzieckiej oraz 60 kościołów, znajdujących się na terenie Białorusi Radzieckiej. Tam będzie również podana lista literatury i zródeł wykorzystanych przygotowując ten tom.

Przygotowując niniejszą część do druku, wiele osób przyszło autorowi z pomocą.

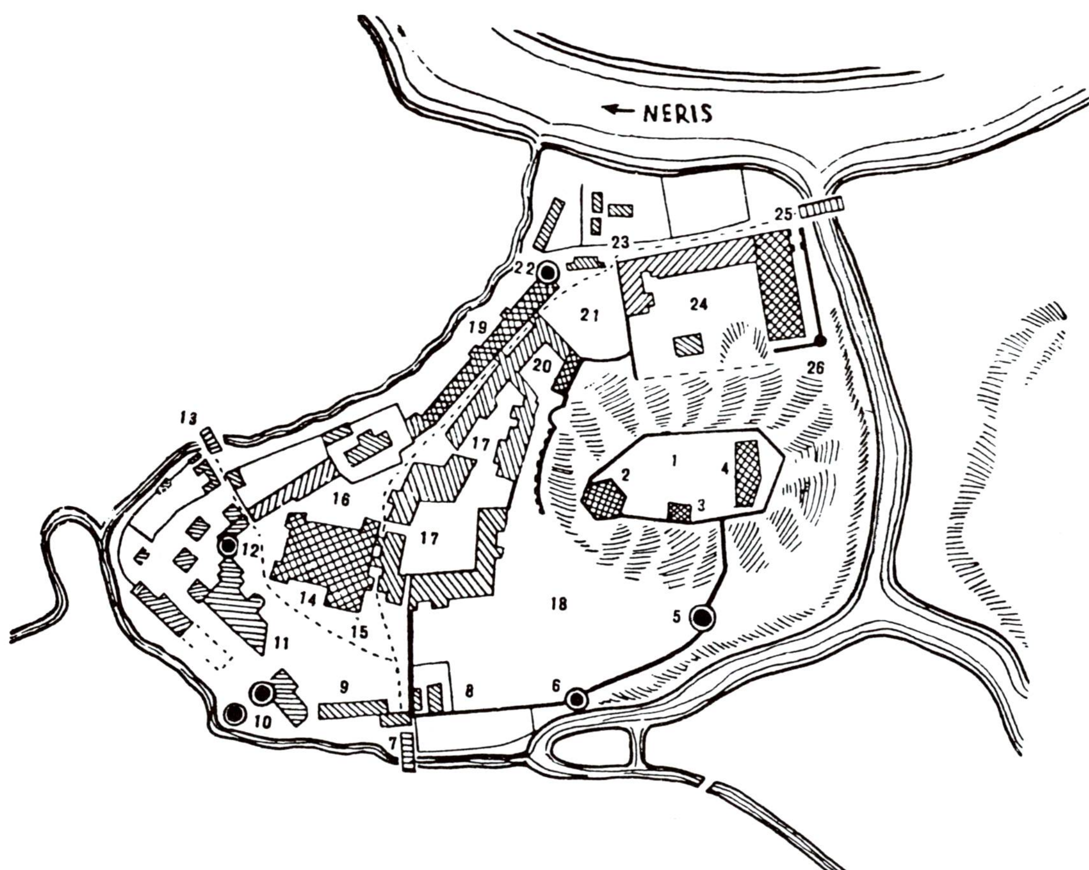
Zarys historii biskupstwa nakreślił historyk prawa Jonas Dainauskas (19—74 str.). Dużą pomoc również udzielili: ks. dr. Juozas Vaišnora, MIC, ks. dr. Anicetas Tamošaitis SJ, lituanistka Gražutė Šlapelytė-Sirutienė, historyk Veronika Maminskaitė-Kulbokienė, ks. dr. Viktoras Rimšelis, MIC, inž. Povilas Vaičekauskas, Nijolė Gražulienė, Juozas Mažeika, Jonas Tamulaitis, Pranas Gasparonis, Vitalius Matulaitis.

Skomplikowane prace techniczne ofsetowe wykonali: dr. Mykolas Morkūnas, Zina Morkūnienė, Clemente Dedelė, Henrieta Vepštienė, Ona Gintautienė. Pod względem estetycznym książkę do prasy przygotował artysta Petras Aleksa.

Wydało Wydawnictwo Biblioteki Litewskiej w Ameryce.

Wydanie książki ofiarami poparła duża ilość Litwinów, przebywającyczh na uchodztwie, oraz różne litewskie organizacje.

Tłumaczył: JONAS DAINAUSKAS

Vilniaus pilies teritorija Fiurstenhofo (1740 m.) plane:

1 — Aukštutinės pilies kiemas, 2 — vakarinis, išlikęs, bokštas, 3 — pietinis bokštas (išlikę pamatai), 4 — rūmų griuvėsiai, 5 — aštuoniakampis bokštelis pietinėje kalno pašlaitėje, 6 — antras bokštelis, 7 — vartai ir ir tiltas į miestą (į Pilies gatvę), 8 — misionieriams priklausę pastatai, 9 — Vyriausiojo tribunolo pastatas, 10 — du bokštai, tarp kurių spėjama buvus senuosius pilies vartus, 11 — senieji vyskupo rūmai, 12 — varpinė, 13 — kelias ir tiltas į Tilto gatvę, 14 — katedra, 15 — šv. Kazimiero koplyčia, 16 — Kapitulos ir kitų dvasininkų pastatai, 17 — kunigaikščių rūmų kompleksas, 18 — rūmų sodo teritorija, 19 — rūmams priklausęs, XVIII a. pabaigoje arsenalui perstatytas, pastatas (dab. LTSR Istorijos-etnografijos muziejus), 20 — horodničiui priklausę pastatai, 21 — kiemas, kuriame stovėjo šv. Onos (iki 1551 m.), vėliau šv. Onos-šv. Barboros bažnyčia (1552—1666), 22 — pilies šiaurės vakarų bokštas, vadinamasis Tvardovskio, 23 — šiauriniai pilies vartai, 24 — arsenalo kiemas, 25 — šiaurės rytų bokštas ir arsenalo vartai, 26 — rytinis bokštas kalno pašlaitėje

(Iš „Lietuvos pilys")

VILNIAUS VYSKUPIJOS ISTORIJOS BRUOŽAI

Vilniaus miesto panorama. (XVI a. pabaigos raižinys)

Vilniaus panorama. (XVII a. graviūra)

VILNIAUS VYSKUPIJOS ISTORIJOS BRUOŽAI

Krikščionybės Lietuvoje pradžia

Vilniaus vyskupija* yra seniausia Lietuvos vyskupija. To Katalikų Bažnyčios administracijos savarankiško vieneto, kurio įsteigimas priklauso vien popiežiui, atsiradimas Vilniuje rišasi su krikščionybės atėjimu į Lietuvą, su Lietuvos krikštu.

Kada gi toji vyskupija buvo įsteigta? Istorinėje literatūroje ir čia turime gana daug klaustukų. Lietuvos istorijos vadovėliuose daugiausia randame lenkų istorikų suformuluotą Lietuvos krikšto koncepciją: esą Lietuva apsikrikštijo tik Jogailai tapus Lenkijos karalium, o iki to įvykio buvo visiškai pagoniška, todėl tik po to atsirado Lietuvoje pirmutinė vyskupija.

Kalbant apie krikščionybės atėjimą į Lietuvą, kartais tik bendromis frazėmis primenamas 1251 m. Lietuvos valdovo Mindaugo krikštas. Užtat neretai jokiais konkrečiais duomenimis nepatvirtinta prielaida, kad Mindaugas atsimetęs nuo krikščionybės, garsinama kaip tikras faktas, čia pat nurodant, kad Lietuvos krikštas buvo tik Jogailos pradėtas 1387 m., o kartais net teigiant, kad lietuvius krikštijo ne vien Jogaila, bet ir Lenkijos karalienė Jadvyga, nors iš tikrųjų Jadvyga niekad nebuvo buvusi Lietuvoje, o tuo labiau krikšto akcijos metu.

Suvis neabejotina, kad Lietuva ne tik su krikščionybe iš viso, bet ir su katalikybe susipažino dar prieš susidarant jos valstybei. Įvairių vienuolijų viduramžių kronikose randame nemaža duomenų apie misininkus, ėjusius iš vokiečių bei lenkų žemių į Lietuvą susupažindinti lietuvių su krikščionybe, Šv. Brunonas iš Querfurto 1088 m. su 18 vienuolių per Prūsus neabejotinai buvo pasiekęs pietų Lietuvos žemes. Šv. Brunono gyvenimo aprašyme randame, kad „tų žemių karalius Notimeras, drauge su 300 savo aplinkos vyrų, patikėjo misionierių tikinėjimams ir priėmė atgailos krikštą". Vienuoliai cistersai, vėliau domininkonai XIII a. pradžioje plačiai apaštalavo prūsų, o su laiku ir lietuvių tarpe. Prūsų vyskupas Kristijonas 1233 m. buvo nuvykęs į Sambijos pajūrį, kur sambų buvo paimtas į nelaisvę. O Baltijos pajūriu misininkai keliavo net gana toli į rytus, nes tais pat metais Žemgalių vyskupas Baldvinas skundėsi Romoje, kad misininkai iš Prūsijos žemių įsibrauną į jo vyskupijos teritoriją neabejotinai pereidami per lietuvių žemes. Tada atėję iš Lenkijos su šv. Jackum priešakyje, ypač pietinėse Lietuvos žemėse, reiškėsi vienuoliai domininkonai. Jų vienas, vienuolis Vitas, buvo pasiryžęs skelbti evangeliją Lietuvoje ir, atrodo, tuo tikslu joje lankėsi. Apie sunkumus vykdyti tą užsimojimą jis vėliau. 1254 m. pasakojo savo rašte, skirtame popiežiui Inocentui IV („De Christianorum ir Lithovia conditione deplorabili ad S. et B.P.D. Innocentium pp IV"). Tai buvo tikrąja to žodžio prasme Lietuvos žmonių supažindinimas su krikščionybe, Lietuvos krikščioninimas.

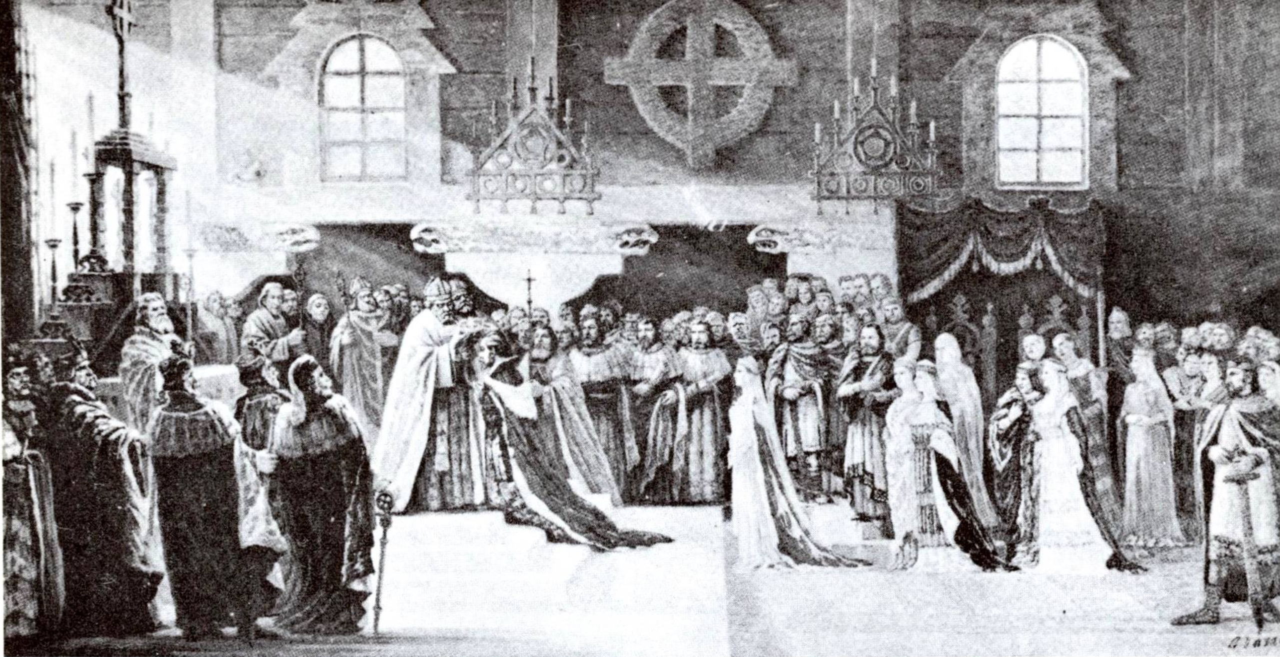
Mindaugo krikštas

Viduramžiais valstybės bei jos valdovo krikštas visų pirma buvo politinis žygis. Krašto krikščioninimą veik visur nepriklausomai nuo politinio krikšto, vykdė misininkai. Taip buvo ir su Mindaugo bei Jogailos krikštu.

Mindaugas savo apsikrikštijimu svarbiausia išardė prieš save nukreiptą koaliciją. Popiežiaus Inocento IV raštų duomenimis, jis apsikrikštijo ne tik su savo šeima, bet drauge ir su „didele pagonių daugybe" (Cum numerosa multitudin paganorum — Theiner, I t. CV), o vėlesniame Rygos arkivyskupo Jono III rašte iš ginčo su Ordinu randame, kad Lietuvos karalius krikščionybę buvo priėmęs „su visa savo karalyste ir joje turėjęs dvasininkus" (Bunge I, Nr. DLXXXIV, 738 psl.). Užtat galima prileisti, kad Mindaugo bei jo palydos krikštas galėjęs būti ir religinis žygis, ypač turint galvoje popiežiaus Klemenso IV 1268.I.20 rašte (t.y. į penktuosius metus po Mindaugo mirties), jam pareikštus pagyrimus (Theiner I t., CLI). Neabejotina, kad Mindaugui žuvus katalikybė lietuvių tarpe neišnyko. Taip pat

---

* Pirmoji šio skyriaus dalis *(19—74* psl.) parašyta Jono Dainausko, antroji ir visi kiti skyriai — knygos autoriaus.

Mindaugo karūnavimas Lietuvos karalium 1253 m. (Adomo Varno tapyba)

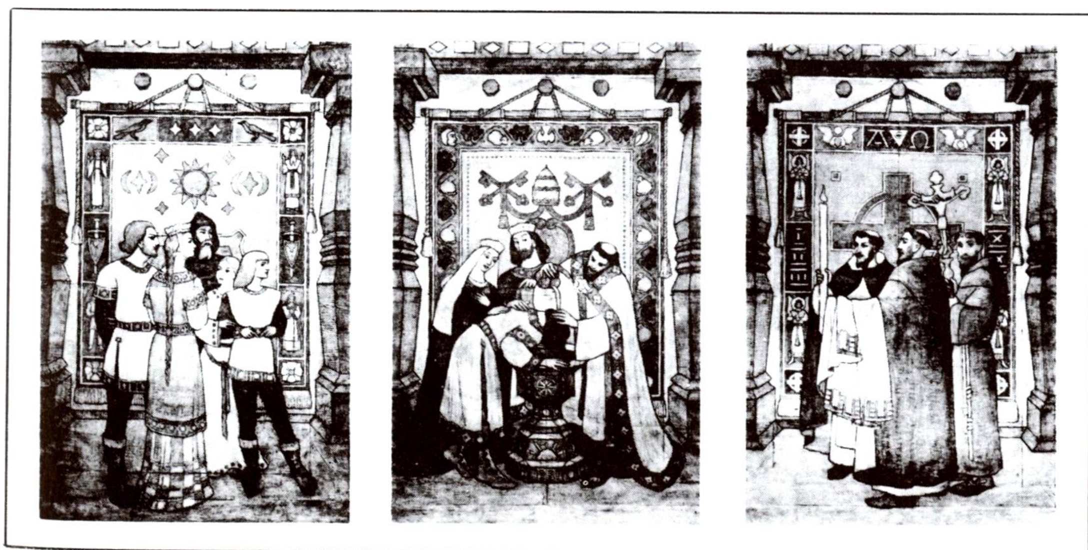
Mindaugo krikštas 1251 m. (Adolfo Valeškos mozaika)

neabejotina, kad Lietuvoje tada buvo ne tik krikščionių, bet ir jų bažnyčių, ir tai ne tik Rytų apeigų, bet ir Romos katalikų. Mindaugui Lietuvą formaliai įjungus į katalikiškųjų valstybių eilę, jo pastangomis įsteigta Lietuvos vyskupija, iš tikrųjų net dvi vyskupijos, neabejotinai turėjo platesnį, seną „užnugarį": prieš tai misionierių apkrikštytus autochtonus.

Mindaugui sujungus Lietuvos sritis į vieną valstybę, jos šiaurinėje dalyje dėl politinės įtakos varžėsi Livonijos ordinas (nuo 1237 m. susijungęs su Kryžiuočių ordinu, bet ir toliau nenustojęs varyti savo ekspansinės politikos) ir Livonijos bei Prūsijos (t.y. Rygos) arkivyskupas. Abu jie siekė įsistiprinti Lietuvoje ir visaip kliudė Mindaugui savarankiškai valdyti savo valstybę. Mindaugo krikštas, užuot tas Ordino ir arkivyskupo pastangas sumažinęs, jas dar padidino. Prileidžiama, jog kaip tik dėl jų Mindaugas tik 1253 m. liepos mėn. (berods Naugarduke, kur tada buvo ir katalikų bažnyčia) vainikuotas Lietuvos karalium, nors tai turėjo įvykti tuojau pat po krikšto (popiežiaus raštuose Mindaugas nuo 1251 m. tituluojamas Lietuvos karalium). Vainikavo Kulmo (Chelmno) vyskupas Henrikas, dalyvaujant Livonijos ordino magistrui Andriui ir gausiam svečių dvasininkų bei riterių būriui.

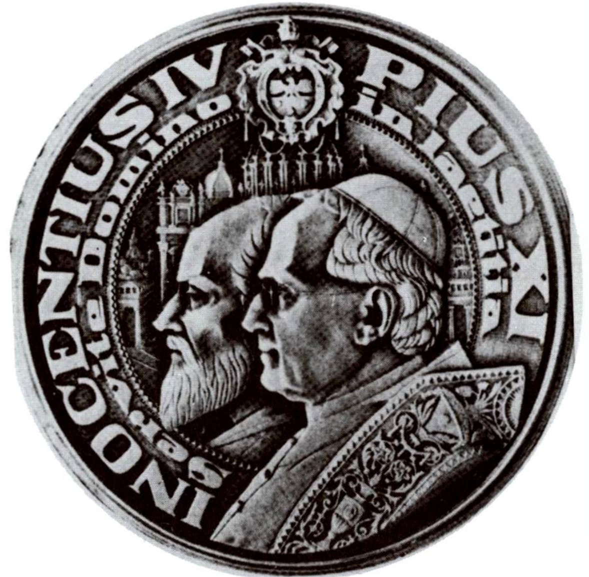

Lietuvos karalius Mindaugas. (Vytauto Kašubos skulptūra)

Mindaugo krikštas. (Pijaus Brazausko tapyba)

Petro Rimšos medalis, išleistas Kaune 1927 m. Kauno metropolijos įsteigimui paminėti. Kairėje — vyskupas Kristijonas, pirmasis Lietuvos vyskupas

Lietuvos vyskupijos įkūrimas

Nemažesni delsimai ir trukdymai reiškėsi vykdant Romos pavedimą įšventinti ir prisaikdinti Lietuvos vyskupą. Romos kurija misijų kraštuose vyskupus dažniausiai skyrė iš misininkų, kurie pažinojo vietos darbo sąlygas, buvo žinomi kitiems dvasininkams bei tikintiesiems ir kuriems nesipriešino vietos valdovai. Ne kitaip buvo ir Lietuvos vyskupo designavimo atveju. Žinoma, kai buvo varžovų dėl įtakos krašte, tai savaime suprantama, kad ir vyskupo vietai jie turėjo savus kandidatus. Neabejotina, kad tai prisidėjo prie tokio ilgo delsimo konsekruoti ir prisaikdinti Lietuvos vyskupą.

Įkurdamas atskirą Lietuvos vyskupiją (dioecesis Lethoviensis), popiežius 1251.VII.17 raštu Mindaugui (Theiner I t., CII) suteikė jai Apaštalų sosto globą bei apsaugą ir liepė ją subordinuoti tiesiogiai šiam Sostui. 1251.VII.15 raštu popiežius buvo įsakęs Kulmo vyskupui Henrikui pasiųsti į Lietuvą kokį dešimtį kunigų. Greta to, tos pat dienos raštu Saaremos-Kuršo vyskupams popiežius įsakė netrukdyti Lietuvos krikščionims veikti savarankiškai, o 1251.VII.26 raštu Rygos, Tarbato, Saaremos vyskupams popiežius įsakė padėti Lietuvos karaliui savo kraštą krikščioninti (Theiner I t., CIII, CVI). Gal svarbiausias raštas Lietuvos vyskupijos įsteigimo reikalu yra 1251.VII.17 (Theiner I t., CV) Kulmo vyskupui Henrikui, kuriam pavedama prižiūrėti, kad Lietuvoje būtų pastatyta katedralinė bažnyčia, vyskupija tinkamai aprūpinta, ten paskirtas vyskupas. Vadinasi, popiežius davė įsakmų įgaliojimą Kulmo vyskupui parinkti ir įšventinti Lietuvos vyskupą, suorganizuoti Lietuvos vyskupiją. Nežiūrint visų šių konkrečių popiežiaus pavedimų, nei 1251, nei 1252 m. niekas nepasidarė. Prileidžiama, kad Mindaugo delegacijai į Romą vadovavo ir popiežiaus raštus pargabeno tas pats Kulmo vyskupas Henrikas, neabejotinai ir žodžiu gavęs reikiamus Šv. Sosto nurodymus.

Kristijonas — pirmasis Lietuvos vyskupas

Roma, steigdama kur nors naują vyskupiją ar skirdama naują vyskupą, turėjo gauti duomenų iš vietos. Tokias žinias, aišku, teikė žmonės, buvoję tose vietose. Atrodo, kad apie Lietuvos įvykius tokiu Romos informatoriumi buvo Kulmo vyskupas Henrikas Heidenreich, vienuolis domininkonas. Jis ilgesnį laiką buvo popiežiaus legatu misijai Prūsuose. 1245 m. Romoje popiežiaus asmeniškai konsekruotas vyskupu (Theiner I t., LXXXI), ir po to vis dar vadovavo domininkonų misininkų veiklai Prūsuose. Neabejotinai buvo ir Lietuvoje. Atrodo,

kad jis krikštijo Mindaugą. Kulmo vyskupija tuo metu, berods, dar priklausė Gniezno arkivyskupijai, bet Henrikas tikriausiai buvo Ordino patikėtinis, o Ordinas tuo metu jau ilgesnį laiką buvo gerokai apsipykęs su Rygos arkivyskupu. Tiesa, 1251 m. Ordinas su Rygos arkivyskupu buvo susitaręs, bet atrodo, kad juo dar nepasitikėjo ir jį kiek galėdamas šalino nuo lietuviškų reikalų. Galima prileisti, kad vyskupas Henrikas turėjo savo kandidatą į Lietuvos vyskupus, greičiausiai irgi domininkoną, bet 1251—1252 m., atrodo, dėl jo negalėjo susitarti. Viena tik aišku, kad tas delsimas vyko be Mindaugo pritarimo. Tai patvirtina popiežiaus 1253.VI.24 raštas (Theiner I t., CXI), iš kurio matyti, jog Mindaugas pakartotinai kreipėsi į Romą, Lietuvos vyskupo paskyrimo reikalu ir užtat tuo raštu popiežiui jį tvarkyti pavedė Livonijos bei Prūsijos, t.y. Rygos arkivyskupui. Po to, greičiausiai 1253 m. rudenį, Lietuvos vyskupu buvo įvestas Kryžiuočių ordino vienuolis Kristijonas, kurį vyskupu konsekravo kaip tik Rygos arkivyskupas. Livl. Urkundenbuch duomenimis (I, 337), ,,savo atsivertimo metu jis (Mindaugas) Kristijoną su savimi turėjo". Vysk. Kristijono išlaikymui Mindaugas užrašė Žemaičiuose pusę tų sričių, kurių kitą pusę atidavęs Livonijos ordinui. Atrodo, kad tik su Ordino pagalba vysk. Kristijonas galėjo tikėtis gautose srityse įsistiprinti ir todėl sekančiais, 1254 m. jis atidavė Ordinui dešimtinę ,,visų tų žemių, kurias gavo nuosavybėn iš Lietuvos karaliaus".

Konsekravus Kristijoną Lietuvos vyskupu, Mindaugo rūpesčiai dėl savo bažnytinės provincijos nepasibaigė. Prasidėjo Lietuvos vyskupo tiesioginės subordinacijos klausimas. Rygos arkivyskupas, priešingai popiežiaus nurodymui, vysk. Kristijoną subordinavo savo jurisdikcijai. Tik po trečio kreipimosi į Romą Mindaugui pasisekė įveikti Rygos arkivyskupo užmačias lietuvių žemes subordinuoti savo bažnytinei jurisdikcijai. Inocentas IV 1254.IX.3 įgaliojo Neuenburgo vyskupą panaikinti Kristijono priesaiką Rygos arkivyskupui Albertui ir jį prisaikdinti betarpiškai popiežiui, pažymint, kad tai daroma Mindaugo prašymu (Theiner I t., CXX). Tuo pačiu buvo įsteigta savaranki Lietuvos vyskupija, Lietuvos bažnytinė provincija. Popiežius jau minėtame 1251.VII.17 rašte vyskupijos įsteigimo reikalu nurodo, kad Mindaugas ,,per iškilmingus ir nepaprastus pasiuntinius" prašė Lietuvą priimti į *tiesioginę* popiežiaus globą. To jis vis reikalavo, iki laimėjo. Atrodo, kad Mindaugas buvo gerai supratęs svarbą savarankios bažnytinės provincijos, priklausančios betarpiškai popiežiui, o ne kokiam kitam bažnytiniam vienetui!

Vilniaus medalis. (Petras Rimša)

Pietinės Lietuvos dalies — Vito vyskupija

Kristijonas dažnai vadinamas pirmuoju visos Lietuvos vyskupu. Tačiau, toji Kristijono vyskupija nebuvo apėmusi visos ano laiko Lietuvos, visų Mindaugo valdų. Tikriausiai siekė tik iki Nemuno bei Neries dešiniojo kranto, nes į šiaurę nuo tos ribos esančios Lietuvos žemės buvo designuotos ,,priklausyti" Rygos arkivyskupijos jurisdikcijai. O pietinė Lietuvos dalis tada dar galėjusi būti Kulmo vyskupijos, taigi Gniezno arkivyskupijos, jurisdikcijoje. Tikriausiai todėl pietinėje Lietuvos dalyje (Užnemunėje) ir įsikūrė misininko domininkono Vito vadovauta vyskupija, greičiausiai irgi betarpiškai priklausiusi Šventajam Sostui, nes kitaip Mindaugas, kuriam aiškiai rūpėjo Lietuvos bažnytinės provincijos suverenumas, nebūtų toleravęs priklausymo svetimai — Gniezno — bažnytinei provincijai.

Kada buvo įsteigta toji Vito vyskupija, nėra tikslių duomenų. Mindaugo vainikavimo metu

Dominikonas Vitas, Pietinės Lietuvos vyskupas

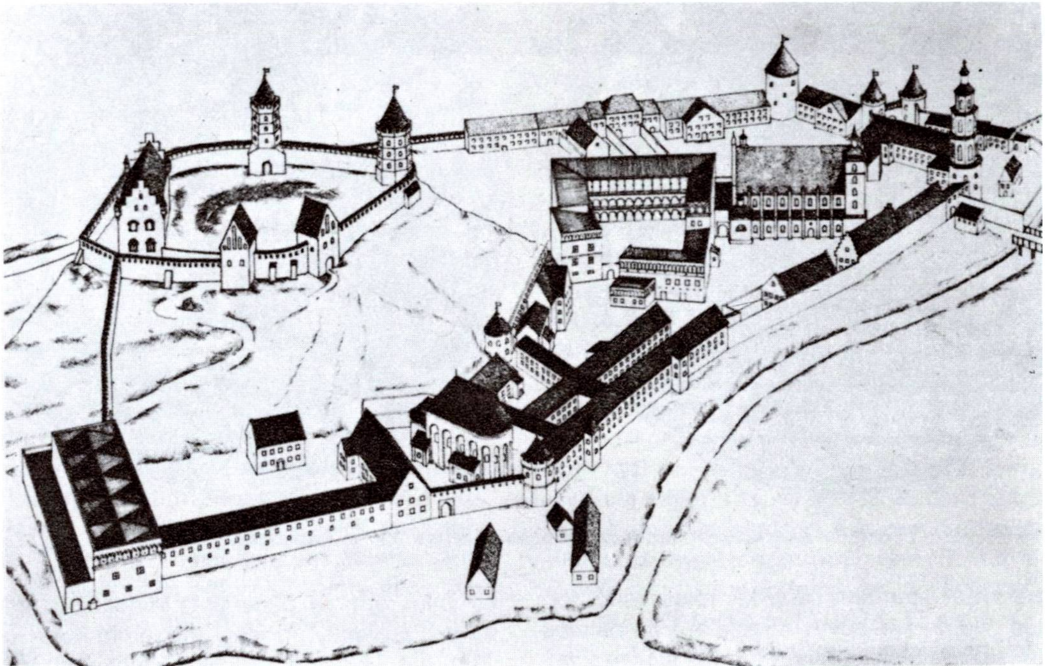
1251.VII dar nebuvo konsekruoto nė vieno Lietuvos vyskupo, nors popiežiaus net dukart pavesta tai padaryti. Neįmanoma buvo normaliai krikščionybės plėsti be savo vyskupo ir savo bažnytinės organizacijos. Vainikavimas, atrodo, tą reikalą pribrandino. Livl. Urkundebuch duomenimis, pirmuoju Lietuvos vyskupu įšventintas Kristijonas. O Didlenkijos Metraščio ir Didlenkijos Kronikos duomenimis, pirmuoju Lietuvos vyskupu buvo įšventintas Vitas. Vienuolio dominінkono Vito konsekraciją vyskupu atliko Gniezno arkivyskupas Pelka. Gali būti, kad toje iškilmėje dalyvavo ir Kulmo vyskupas Henrikas, bet šaltiniuose apie tai nėra duomenų. Abiejų vyskupų įšventinimo tikslios datos nėra žinomos, bet galima manyti, kad tai įvyko 1253 m. rudenį ar gale, maždaug vienu ir tuo pačiu metu. Pažymėtina, kad iki šiol nerasta duomenų apie tų vyskupų tarpusavio santykius ir jų kompetencijos ribas.

Prileidžiama, kad vysk. Vito aprūpinimui Mindaugas buvo paskyręs Veisiejų sritį. Atrodo, kad šis vyskupas iš pat pradžių turėjęs daug sunkumų (apie juos kiek užsimena savo jau minėtame 1254 m. rašte popiežiui), nes 1255 m. gavo Šv. Sosto leidimą nereziduoti savo vyskupijos ribose. Apie jo vyskupavimą mažai težinoma. Domininkonų šaltiniuose, šv. Jackaus gyvenimo aprašyme, vyskupas Vitas kelis kartus tituluojamas kaip „episcopus Lumbuzanus, Lubozanus, Lubuzanus". Prileidžiama, kad tai rišasi su vietove Lubča, esančia netoli Naugarduko. Gal tai ir buvo vieta, numatyta vysk. Vito rezidencijai. Paskutiniuosius savo gyvenimo metus jis praleido vienuolyne Krokuvoje. Krokuvos domininkonų sąraše jo mirtis pažymėta 1269 m. Vysk. Vitas, ypač lenkų domininkonų kronikose, laikomas palaimintuoju, o jo kultas neatskiriamai surištas su šv. Jackaus kultu.

Tačiau ir vysk. Kristijonas sunkiai besilaikė Lietuvoje. Į žemaičius, kur buvo Kristijonui skirtos žemės, Livonijos ordinas sunkiai tegalėjo koją įkelti, ir Kristijoną teįstengė ginti tik pakraštyje, o Mindaugas juk buvo užimtas rungtynėmis su sritiniais kunigaikščiais. 1255.III.7 popiežius Aleksandras IV reikalavo, kad Mindaugas gintų ir saugotų iš visų pusių puolamą vysk. Kristijono diecezįją ir sudarytų jam sąlygas savo pareigoms eiti. Apie Kristijono vyskupavimą irgi nieko nežinoma. 1258—1259 m., jo padėtis turėjo tiek pablogėti, kad buvo priverstas palikti savo vyskupiją 1259.IX.7 jį matome jau Vokietijoje. Mirė 1270 m. kaip Mainzo vyskupijos sufraganas. Po jo mirties „Lietuvos vyskupu" dar buvo įšventintas kun. Jonas, taip pat Livonijos ordino dvasininkas. Tokiu titulu jis vadinosi būdamas Konstancos vyskupijos sufraganu, bet jam nebuvo lemta savo vyskupijos pamatyti.

Pirmosios katedros bažnyčios klausimas

Kur galėjo būti vysk. Kristijono rezidencija, o taip pat ar buvo pastatyta Lietuvos vyskupijos katedra ir kur? Anais laikais vyskupas, jei jam buvo pavesta centrinė diecezija, ypač dar apimanti visą kraštą, rezidavo ten, kur ir valdovas. Nors dar vis lieka daug neaiškumų senosios Lietuvos sostinės lokalizavimo klausimu, vis labiau tikėtina, kad Lietuvos sostinė, net ir prieš Mindaugą, buvo Vilnius, strateginiu ir prekybos kelių mazgo požiūriu užimantis Lietuvos geografijoje ypatingą vietą. Re-

Vilniaus pilys XVII a. pradžioje, pagal N. Kitausko piešinį

miantis nuo 1938 metų prasidėjusiais archeologinių paminklų tyrimais, paaiškėjo, jog dabartinio Vilniaus miesto ribose ir apylinkėse yra nemaža V—XII a. pilkapynų, rodančių, kad ano meto sąlygomis Vilniaus apylinkės buvo gausiai gyvenamos. Buvo atidengtos XII—XIV a. gyvenvietės Bekešo, Plikojo ir Stalo kalnų bei Žemutinės pilies teritorijose. 1964 m. vasaros kasinėjimai parodė, kad (Žemutinėje pilyje) apatiniai sluoksniai su grublėta keramika siekia I mūsų eros tūkstantmečio vidurį. Seniausi įtvirtinimai Aukštutinėje pilyje iš pradžių rasti V—IX a., o apie 1966 m. atidengtos I tūkstantmečio pr. m.e. II pusės baltų gyvenvietės pėdsakai. Galima manyti, kad Aukštutinės pilies teritorijoje žmonės gyveno II tūkstantmečio pr. m.e. XI—XIII a. Gedimino kalne jau stovėjo medinė pilis, o aplink ją dideliame plote gyveno žmonės. XIII a. Vilnius apėmė Aukštutinės ir Žemutinės pilių teritorijas, Altarijos kalvas. To laikotarpio sąlygomis tai buvo didžiulė gyvenvietė, be to, labai gerai apsaugota vietos reljefo (buvo aukštose kalvose ir papėdėje, dviejų upių santakoje). Savo plotu su ja negali lygintis joks kitas archeologinių paminklų kompleksas ne tik artimesnėse Vilniaus apylinkėse, bet ir aplamai to meto Lietuvoje. Vilniaus Aukštutinė ir Žemutinė pilys XIII a., nekalbant apie gyvenvietę Altarijos kalvose, be abejonės buvo įtvirtintos. Palyginkime šį gynybinį kompleksą, pvz., su Kernave. Nors pastarosios gynybinių įrengimų kompleksas, apimantis 3 piliakalnius ir Pilies kalną — miestavietę, yra vienas didžiausių Lietuvoje, tačiau jis negali lygintis su Vilniumi. Jo bendras plotas yra žymiai mažesnis vien tik už Vilniaus Žemutinės pilies plotą.

Jau po pirmųjų archeologinių kasinėjimų Pilies kalne mokslininkams kilo mintis, kad Vilniaus pilis, stovinti gerai parinktoje strateginėje vietoje, galėjo būti viena svarbiausių, jei ne pati pagrindinė Mindaugo pilis, ir kad Mindaugo sostinė galėjo būti Vilnius. XIII a. Vilnius buvo gana tankiai užstatytas, ypač Žemutinės pilies teritorijoje, medinių namų kvartalais su rąstų grindinio gatvėmis.

1964 m. Gedimino kalno vakarinėje pašlaitėje, kasant griovį šiluminiams vamzdžiams įdėti, aptiktą mūrinio pastato pietinės sienos dalis. Didelės plytos čia buvo rištos būdu, kurį naudojo XIII a. Pastato sienos iš-

Vaclovo Kosčiuškos medalis, Vilniaus įkūrimo 650 m. sukakties paminėjimui

orėje turi stambius keturkampius kontraforsus. Viduje yra buvusi didelė aukšta patalpa su puošniais skliautais. Trumpai stovėjęs, sudegęs ir nugriautas pastatas labai primena bažnyčią. Galbūt tai ir yra Mindaugo (po 1251 m. krikšto) pastatytos katedros liekanos. Ją galėjo statyti tik tuometinis Vilniaus pilies valdovas, nes ji pilies teritorijoje. Tai dar hipotezė, bet jau nebe legenda!

Katalikybė Lietuvoje po Mindaugo

Vyskupams pasitraukus iš Lietuvos vyskupijos ribų, nėra jokių duomenų apie tai, kad Lietuvoje būtų buvę persekiojami krikščionys. Taip pat nei Kryžiuočių ordinas, nei kiti ano meto Lietuvos priešai neteigia, kad po Mindaugo žuvimo, tuojau pat ar vėliau, katalikai kaip nors būtų prievartaujami ar žudomi, kaip tai buvo Lenkijoje 1034—1041 m., kur Kazimierui I, tik su Vokietijos imperatoriaus Henriko III ir Kijevo kunigaikščio Jaroslavo Išmintingojo pagalba pasisekė vėl įvesti krikščionybę. Neabejotina, kad Mindaugo įvykdytas Lietuvos krikštas žmonėse išliko, o katalikybė ir po karaliaus mirties nenustojo plisti Lietuvoje. Taip pat dar prieš Mindaugą Lietuvos žemėse buvo stačiatikių ir tikriausiai įvairių sektantų krikščionių.

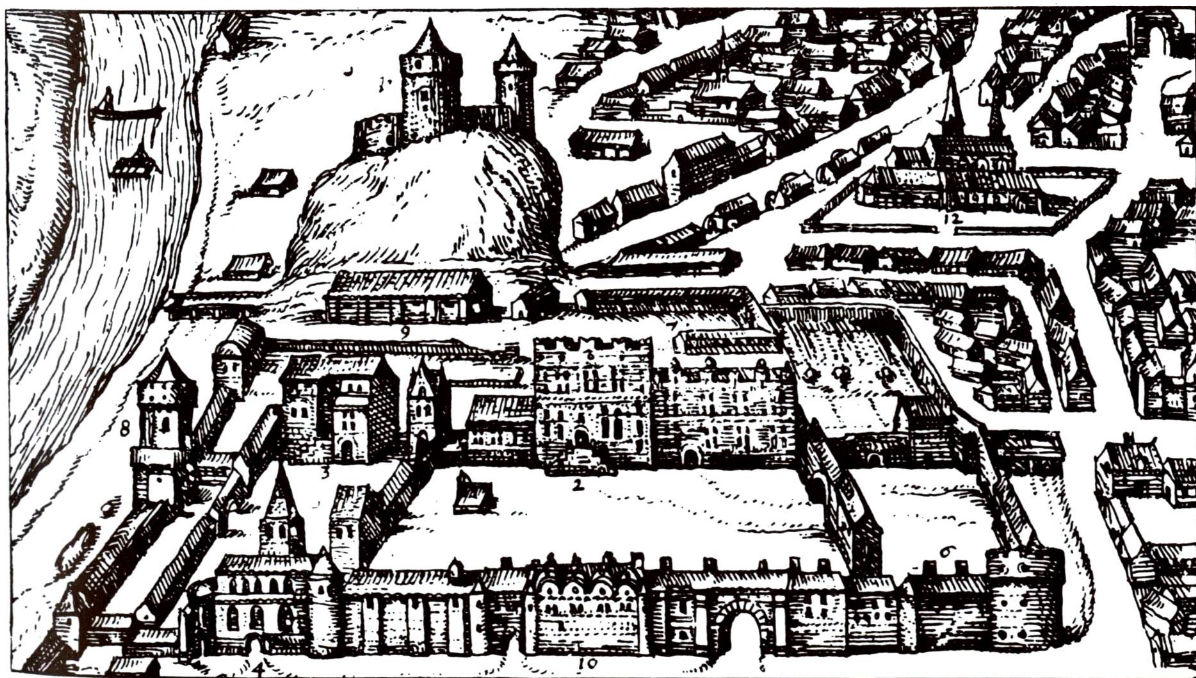
Čia dar būtina stabtelti prie tariamos Mindaugo apostazijos nuo krikščionybės. Valstybės valdymas Mindaugui nebuvo lengvas. Tik Livonijos ordinui padedant, Mindaugui tada pavyko suskaldyti prieš jį nukreiptą koaliciją. Taip pat Livonijos ordino padedamas Mindaugas įvedė krikščionybę į Lietuvą ir buvo vainikuotas Lietuvos karalium. Tačiau už visa tai Ordinas vis reikalavo sau atlyginimo, Lietuvos žemių, vis brovėsi į tas žemes, o tai ir Mindaugą privertė persvarstyti savo santykius su Ordinu. Savo ruožtu Ordinas veik visą laiką save identifikavo su krikščionybe ir kiekvieną veiksmą prieš jį skelbė esant veiksmu prieš krikščionybę. Todėl galima manyti, jog kai Mindaugas, ypač krašto vidaus aplinkybių verčiamas, nutraukė santykius su Ordinu, tai jo vadovams tapo „atskilėliu". Tą „atskilimą" Ypatjevo metraštis ir Didlenkijos kronikos autorius priėmė, išsiaiškino kaip „apostaziją". Tačiau jokie ano meto šaltiniai nepateikia jokių duomenų, kad tai būtų religinė apostazija. Iš esmės tai buvo vien Mindaugo atsitraukimas (1261 m.) nuo sąjungos su Livonijos ordinu.

Kiek Mindaugo laikais Lietuvoje buvo katalikų bažnyčių? Iki šiol vis dar per maža turime duomenų, kad galėtume nors apytikriai atsakyti į tą klausimą. Atrodo, kad be Naugarduko katalikų bažnyčios, gal net nuo priešmindauginių laikų ten jau buvusios, katalikų bažnyčia taip pat buvo ano meto Gardine ir, kaip jau aukščiau minėta, kažin kokia bažnyčia, regimai irgi katalikų, Mindaugo laikais buvusi Gedimino kalno vakarinėje pašlaitėje. Laikui bėgant katalikiškų bažnyčių skaičius

didėjo, net gerokai prieš Jogailos laikus. Pvz., kai 1312 m. į Rygą atvyko popiežiaus legatas Pranciškus de Moliano, Lietuvos valdovas Vytenis kreipėsi į jį ir Rygos arkivyskupą su prašymu atsiųsti į Vilnių du pranciškonus, kuriems jis norįs atiduoti jau pastatytąją bažnyčią, deja, per kovas su Ordinu kryžiuočių sudegintą. Iš Gedimino laiškų matyti, jog jo valdymo pradžioje pranciškonai ir dominikonai Vilniuje jau turėjo savo bažnyčias.

1323.V.26 laiške vokiečių (Saksonijos provincijos) pranciškonams Gediminas prašo atsiųsti į Lietuvą 4 kunigus, mokančius kalbėti „rusiškai, lenkiškai ir žemgališkai", *taip kaip anksčiau...* (gal dar Vytenio laikais?). Neabejotina, kad tada Lietuvoje buvo nemaža krikščionių svetimšalių: pirklių, amatininkų, belaisvių. Tikriausiai jiems Gediminas kvietė tuos 4 kunigus. Tačiau taip pat galima manyti, kad tie kunigai aptarnavo ne tik tuos svetimšalius, bet drauge ir autochtonus, lietuvius. Aišku, kad visa toji „sielovada" turėjo turėti savo dispozicijai bažnyčias, aišku katalikiškas.

Bychovco kronikos duomenimis, Algirdo laikais Petras Goštautas, kilmingasis, priėmęs katalikybę, atsikvietė iš Lenkijos 14 vienuolių pranciškonų ir, valdovui leidus, savo žemėje jiems pastatė „Dievo Motinos vardo" vienuolyną, kaip tik toje vietoje, kur vėliau buvo Vilniaus vyskupo rūmai. O kai to vienuolyno pastatai buvo sudeginti, tai Goštautas pranciškonų vienuolyną pastatė kitoje Vilniaus miesto vietoje. Pranciškonų tradicijos užrašu, tasai Petras Goštautas net tapęs Vilniaus vyskupu (Wadding, „Annales Minorum", VII t., 249, 298 psl.). Avinjono popiežių dokumentuose, 1359.III.24 data, yra įrašas apie kažkokį iš kitų šaltinių nežinomą Vilniaus vyskupą Petrą, pirmąjį vyskupą, kuris tokį titulą turėjo. Tas Vilniaus vyskupas Petras buvo priimtas Inocento VI Avinjone (Ludewig, „Reliquiae manuscriptorum", Halle 1737, XI t., 506 pls., 17 nr.; taip pat W. Abraham „Polska a chrzest Litwy", 1914, 15 psl.). Katalikų bažnyčias Lietuvoje ikijogailiniais laikais statė vadovai, kilmingieji, vienuoliai ir patys tikintieji, pvz., belaisviai, kurių tarpe

Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilies teritorija Brauno ir Hogenbergo atlase, 1576 m.: 1. Aukštutinė pilis, 2. Žemutinė pilis, 3. Karalienės rūmai, 4. Pilies bažnyčia, 5. Šv. Barboros bažnyčia, 6. Iždinė, 7. Karališkosios arklidės, 8. Žvakių dirbtuvė, 9. Vokiečių namai, 10. Sargybos namai, 12. Bernardinų vienuolynas.

Gediminas, Didysis Lietuvos kunigaikštis. (Petras Rimša)

buvo ir dvasininkų. Apie tokių bažnyčių buvimą kalba kryžiuočių raštai, nukreipti prieš Jogailą, kuriuose jam priekaištavo, kad jokių bažnyčių Lietuvoje nepastatęs, o tos, kurios yra Lietuvoje ir kuriomis Jogaila giriasi, yra pastatytos ,,pagoniškais laikais" krikščionims svetimšaliams, ar savo noru apsigyvenusiems Lietuvoje, ar joje atsidūrusiems, kaip belaisviams (Voight, ,,Codex diplomaticus Prussicus", V t., 135 nr.). Tie kryžiuočių teigimai neabejotinai siekė šmeižti, bet ir jie liudija apie ,,katalikiškų bažnyčių statymą Lietuvoje pagonystės laikais".

Lietuvos valdovų tolerancija

Senosios Lietuvos istorijos dokumentacija surašyta vien svetimųjų, o ypač Lietuvos valstybės priešų. Joje lietuviai stipriai dergiami ir plūstami, svarbiausia už priešinimąsi tiems savo priešams. Tačiau ir tų tendencingai surašytų žinių tarpe matomas ryškus ano meto Lietuvos gyvenimo bruožas: lietuvių bei jų valdovų, pagonių, didelis tolerantiškumas net katalikybės atžvilgiu, nors Livonijos bei Prūsijos ordinai kardu ir ugnimi ,,nešė" katalikų tikėjimą. Lietuvos valdovai leido laisvai veikti Lietuvoje katalikų dvasininkams, ypač domininkonų bei pranciškonų vienuoliams misionieriams. Nedraudė jiems skelbti Dievo žodžio, nepersekiojo krikščionių ir nedarė jiems jokių sunkumų dėl religijos. Kitaip tariant, Lietuvoje po Mindaugo mirties, nors ir be viešo pripažinimo, buvo akceptuota ne tik krikščionybė aplamai, bet ir katalikybė. Tai savaime misionieriams lengvino pastoracinį darbą, leido skleisti krikščionybę ne tik didesnėse gyvenvietėse, bet ir krašto periferijoje. Užtat galima manyti, jog kai 1387 m. pradžioje į Lietuvą iš Krokuvos atvyko Jogaila bei Vytautas ir iš viršaus įsijungė į katalikybės misionierinį darbą, tai valdovų skelbiama krikščionybė, pakartotinas Lietuvos valstybės krikštas, niekur Lietuvoje nesutiko jokio pasipriešinimo. Tai vyko tikriausiai todėl, kad valdovų skelbiamas Lietuvos krikščioninimas daugeliui buvo vien jau nuo seniai lietuviuose įsišaknijusio sukrikščioninimo viešas (iš valdovų pusės) pripažinimas. Neabejotina, kad 1387 m. Jogailos pradėtas oficialus Lietuvos krikščioninimas nebuvo kokia nors seno tikėjimo keitimo pradžia, o seniai pradėto ir tęsto kelio tąsa, Jogaila vėl padarė oficialiu tą patį Lietuvos religijos kelią, kurį 1251 m. buvo pradėjęs Mindaugas.

Užtat neabejotina, kad Dlugošo bei vėlesnių kronikininkų teigimai, jog Jogailos metu Lietuva buvo visiškai pagoniška, svarbiausia nori paneigti krikščionybės titulą stačiatikiams ir krikščioniškai bogomilų sektai, dar vadinamai manichiejais (pradžioje monichiejus buvo ir šv. Augustinas), katarais (Italijoje), o Prancūzijoje tų pačių įsitikinimų buvo albigiečiai). Bogomilai buvo X—XIV a. krikščioniška sekta, atsiradusi Balkanuose — Bosnijoje. Bulgarijoje bei Serbijoje. Bogomilai buvo perėmę, pauli-cianistų, manichiejų bei mesaliečių samprotavimus. Jie atmetė Bibliją ir pripažino tik evangelijas bei kai kurias kitas Naujojo Testamento knygas, pasisakė prieš apeigas bei sakramentus, kryžiaus garbinimą ir šventųjų paveikslus. Atmetė katalikų bei stačiatikių bažnytinę hierarchiją, turėjo savitas apeigas, savą bažnytinę organizaciją, savo šventikus ir net vyskupus; pripažino pirmųjų krikščionių neturtą, kovojo su bendruomenės nelygybe. Gali būti, kad bogomilai į Lietuvą atėjo XII a., kada juos pradėjo aštriai persekioti Bulgarijoje bei Serbijoje. Apeigose vartojo seną, bažnytinę slavų kalbą.

Legenda apie krivių krivaitį

Šia proga prasminga atmesti Ordino kronikininko Diusburgiečio (II c. 5, 252 psl.) perduotą legendą apie krivių krivaitį, kaip tariamą lietuvių pagonių vyriausią žynį, analogišką Romos popiežiui, kuriam buvę subordinuoti Prūsija, Lietuva ir visas Pabaltijys, su būstine Romuvoje (Nadruvoje). Tas centras vėliau buvęs perkeltas į Dubysos sritį, o dar vėliau — į Vilnių, kur pilies kalno papėdėje buvusi stabmeldžių šventykla su šventa ugnimi (Dlugošas „Roczniki..." 2, 286 psl.).

Taip Diusburgietis, taip ir Dlugošas čia pasakojo ne tai, kas tikrai buvo, bet ko jie norėjo, kad būtų, jų supratimu, didesnei katalikybės, vienintelės tikrosios religijos, garbei. Savo pasakojimais pagražindami pagonišką praeitį, kėlė Lietuvon atneštos krikščionybės svarbą, vertę. Jokie kiti tuometiniai šaltiniai ar dokumentai nepatvirtina nei krivių, krivaičio, nei stabmeldiško kulto egzistavimo Vilniuje Jogailos valdymo pradiniais laikais, kurių tokį fantastišką vaizdą vėliau pateikė Narbutas (Dzieje Narodu Litewskiego, 1835, I, 226). Priešingai, Vilniaus Kreivosios pilies kasinėjimai (Holubovič, 1939—40 m.) rado pilies kalne rytų apeigų bažnyčios iš XI a. pėdsakus.

Religinis sektantizmas

Apie religinį sektantizmą Lietuvoje Jogailos laikais turime rašytinės medžiagos. Kardinolas Petras, Kamaraceno vyskupas, Jogailos amžininkas, savo veikale „De Manicheis Agapianis in Russia et Lithuania eorumque doctrinae ethnicismo affinitate", 1418 m. (Narbutas I, 19, 386—394 psl.) šitaip rašė: „Sektantai manichiejai, ilgus metus gyvendami tarp lietuvių pagonių, ne tik galėjo laisvai veikti, bet ir daugelio lietuvių ponų namuose turėjo savo pasekėjų. Todėl Lietuvoje buvo maža rytų apeigų cerkvių, kurios nebūtų užsikrėtusios anųjų paklaidomis. Maža to, perėję į tą krikščionišką sektą, sukūrė naują sektą, lietuvišku manicheizmu vadinamą. Toliau, tie netikrieji krikščionys savo krikščionybę tiek priartino prie pagonybės, jog net sunku pasakyti, ar ta lietuvių pagonybė susimaišė su krikščionybe, ar krikščionybė susiliejo su pagonybe. Jų dvasininkų tamsumas bei atsiribojimas nuo bendruomenės, nes sudarė savitą kastą, visame krašte jokios vienatinės vyresnybės neturėjimas ir apeigų paprastumas tiek sumenkino ir nusmukdė tą rytų krikščionybės sektą, jog kai kurie laikė juos esant labiau stabmeldžiais, nei krikščionimis. Tų lietuviškų katarų tarpe buvo daug šventikų rusėnų, kurių joks vyskupas neįšventino, o jie patys, it paveldėjimo tvarka, sūnūs paskui tėvą, perimdavo tas pareigas. Taip pat dažnai iš Rusės į Lietuvą atbėgdavo vienuoliai ir, vedę lietuvių šventikų dukteris, priimdavo manichiejų apeigas ir jas atlikdavo pamaldas cerkvėse. Apylinkės žmonės retkarčiais lankydavo tas cerkves, tačiau dauguma gyventojų laikėsi pagonybės. O dar kiti laikėsi ir to, ir to".

Manichiejų sektos buvimą Lietuvoje patvirtina ir Ordino šaltiniai. Pvz., Voight (VI, 244) rašo apie „schizmatikus bei heretikus (weil er die Russen Schizmatikėr und Ketzer hegt), t.y. stačiatikius ir manichiejus — katarus.

Tad galima prileisti, kad Diusburgiečio aprašytas tariamasis krivio kultas galėjęs būti ne stabmeldystė, o bogomilizmas, o Dlugošas ir Narbutas čia tik patirštino tą „aprašymą", siekdami įrodyti buvimą to, ko senojoje Lietuvoje nebuvo. Todėl jei Jogailos laikais Vilniuje, prie Kreivosios pilies, buvo kažink kokia šventykla, tai ten tikriausia galėjo būti bogomilų cerkvė, vėliau paversta Šv. Stanislovo katalikų bažnyčia.

Oficialus krikšto atnaujinimas Jogailos laikais

Oficialus Lietuvos katalikinimo atnaujinimas prasidėjo 1386.II.14 Jogailos krikštu Krokuvoje. Pakartotinam oficialiam katalikybės įvedimui Lietuvoje Jogaila tų pat metų pabaigoje, su Vytautu bei kitais Lietuvos kunigaikščiais ir kai kuriais lenkų ponais, nuvyko į Lietuvą. Nors Dlugošas, įtraukdamas tą Lietuvos krikštą į 1387 m. aprašymą, išvardija virtinę lenkų vyskupų bei didikų ir net Jadvygą, kurie tada su Jogaila buvę atvykę į Vilnių, bet ir lenkų istorikai jau gana seniai nustatė, kad iš dvasininkų su Jogaila buvo atvykęs tik būsimasis Vilniaus vyskupas Andrius. Tas pat liečia ir Dlugošo išvardytus

Lizdeika aiškina Gedimino sapną

lenkų didikus bei Jadvygą. Tų Dlugošo teigimų nepatvirtina jokie kiti šaltiniai. Atvirkščiai, daugybė išlikusių dokumentų rodo, kad Jadvyga ir tie lenkų didikai tuo metu buvo kitose vietose ir tada su Jogaila Vilniuje tikrai negalėjo būti. Atrodo, kad Dlugošas visa tai išgalvojo, siekdamas iškelti nebūtus lenkų „nuopelnus krikštijant Lietuvą". Taip pat galima prileisti, kad visas 1387 m. tariamai vykusio lietuvių krikšto eigos aprašymas irgi galįs būti vien Dlugošo vaizduotės kūrinys. Patikimesnis to Lietuvos krikštijimo vaizdavimas yra aprašytas Ordinui iškeltoje byloje 1416 m. Bažnyčios suvažiavime Konstancoje (Codex Epistlaris Vitoldi, I t., 1001—1038 psl.).

Įsigilinus į įvairių šaltinių minimas Jogailos keliones (A. Gąsiorowski „Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386—1434, 1972, 29—30 psl.) matyti, kad jis 1386.XII.25 t.y. Kalėdoms) galėjo būti Vilniuje, bet po to buvo Vitebske bei Polocke (nėra jokių duomenų, kad tose vietovėse būtų atliktas masinis krikštas). Iš Jogailos duotųjų dokumentų matyti, kad Vilniuje jis buvo 1387.II.17—22, III.23 Merkinėje, o VI.1 vėl Vilniuje. Gali būti, jog tarp tų datų jis irgi galėjęs būti Vilniuje, tačiau iki šiol nerasta tam duomenų.

Dlugošo ir minėtos bylos aprašymais, 1387 m. Užgavėnių metu Jogaila Vilniuje turėjo didelį pasitarimą, atrodo, daugiausia su Lietuvos ponais. Jokie rašytiniai šaltiniai nepateikia to pasitarimo tematikos. Tačiau galima prileisti, kad tada buvo svarstyta, krikštyti, ką laikyti pagoniu ar tolygiu pagoniui. Atrodo, kad stačiatikiai nebuvo verčiami krikštytis Romos katalikų apeigomis, o vien bogomilai, ir tai tik tikrojoje Lietuvoje — greičiausiai Vilniaus bei Trakų srityse, kurios tada priklausė Jogailai, o šis tas sritis buvo pavedęs valdyti Skirgailai, stačiatikiui. Jo broliai Karigaila, Vygantas ir Švitrigaila, nors ir priėmę katalikybę, jokių privilegijų negavo. Katalikų Bažnyčios globėjais Lietuvoje, po Jogailos bei Skirgailos, buvo Kijevo kunigaikštis Vladimiras ir Naugardo-Sieversko kunigaikštis Kaributas, abudu irgi „schizmatikai", t.y. stačiatikiai.

Atvykęs į Krokuvą valdyti Lenkijos, Jogaila, ypač pradžioje, turėjo daug sunkumų. Visų pirma kuo greičiausiai reikėjo pacifikuoti Didlenkiją ir atsikirsti Ordino bei Habsburgų skundams Romoje. Ypač atremti kryžiuočių insinuacijoms, kad Jogaila krikštijosi apgaulingai, reikėjo pademonstruoti oficialų Lietuvos sukatalikinimą. Atrodo, kad 1386 m. vasarą, gal per popiežiaus Urbono VI legatą, Raguzos arkivyskupą kardinolą Mafiolą (nuo sausio ir iki liepos mėn. buvusį Krokuvoje, kur priėmęs Jogailos paklusnumo Romai priesaiką) prašė popiežių įsteigti Vilniuje vyskupiją ir jai skirti vyskupą. Toms pareigoms, atrodo, iš karto buvo numatytas Sereto (Moldavijoje) vyskupas Andrius (Wasillo). Oficialus pirmas pasiuntinys į Romą buvo Habsburgų sulaikytas ir įmestas į kalėjimą. Tik antrasis pasiuntinys Romą pasiekė 1387 m. gale.

Vilniaus vyskupijos įkūrimas ir beneficijos

Atvykęs į Vilnių ir sušaukęs posėdį Jogaila, oficialų Lietuvos sukatalikinimo darbą pradėjo 1387.II.17 (Užgavėnių sekmadienį) privilegija, kuria Vilniaus vyskupiją aprūpino

Didieji kunigaikščiai — Jogaila ir Vytautas, Lietuvos krikšto atnaujintojai

medžiagiškai. Privilegijos turinys toks:

„Nutarę įkurti Vilniaus vyskupijos sostą, apdovanojome žemiau pažymėtais turtais ir valdomis. Taigi duodame, teikiame, įjungiame ir dovanojame amžinu ir neatšaukiamu aktu tai bažnyčiai ir jo vyskupui, kuris tik bus, mūsų Tauragnų pilį su prie jos prieinančia sritimi ir Labanoro bei Molėtų kaimais, o taip pat Dambravos sritį, taip visiškai ir apimliai ir tokia teise bei tokiu būdu, kuriuo seniau tą sritį laikė ir valdė mūsų ištikimasis Vaidila, ir Verkių bei Bokšto sritis, esančias mūsų Lietuvos ir Rusios žemėse ir sodą prie mūsų Vilniaus miesto, kuris yra prie Goštauto sodo, tarp vieno kalno į pietus pusę ir kelio, einančio apie Vilnių ir upę vakaruose, — mes duodame su visais atskirais kaimais, mokesčiais, nauda, pajamomis, vaisiais, pelnais, teisėmis, valdomis, laukais, pievomis, lygumomis, ganyklomis, giriomis, miškais, ąžuolynais, krūmais, šilais, krūmokšniais, miškeliais, pušynais, bitynais, žvėrių ir paukščių medžioklėmis, ežerais ir tvenkiniais, žuvynais, pelkėmis, malūnais, vandenimis ir jų srovėmis, perkalais, kurie žmonių kalba vadinami „jazi", žūklavimais ir visu tuo, kas su jais susieta, nuomos pajamomis, visokiais pelnais ir priklausomybėmis, kurios tuo ar kitu būdu siejasi su pačia Tauragnų pilimi, Labanoro ir Molėtų kaimais ir minėtomis sritimis, kokiais vardais besivadintų, be jokių išimčių, kaip jos aprėžtos ir atskirtos savo ribomis. Visa tai duodame ta pačia teise ir valdymu, kuriomis tą Tauragnų pilį ir Labanoro bei Molėtų kaimus, taip paminėtąsias sritis mes ir mūsų protėviai laikėme, iki šiol turėjome ir dabar valdome, nepasilikdami jokios teisės, jokio valdymo, jokios nuosavybės į visa tai, būtent į pilį, kaimus ir sritis, nei sau, nei savo įpėdiniams. Be to, minėtajai bažnyčiai ir jos vyskupui, kurie tik bus, priskiriame ir nuosavybėn atiduodame dalį mūsų Vilniaus miesto su sklypais ir namais bei namų gyventojais ir visomis priklausomybėmis. Atiduodamą miesto dalį skiria iš vienos pusės takas, einantis nuo Vilniaus pilies tiesiog į kalną pro dešinę pusę Vilniaus miestiečio Češkaus namų, paliesdamas mažųjų brolių (pranciškonų) namus, ir kelias, kuris eina iš kitos pusės to paties Češkaus

Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas aiškina tikėjimo tiesas, Lietuvos krikšto metu. (Italų dail. D. Lotto paveikslas)

namų, esančių ties pylimu ir Šv. Mikalojaus bažnyčios šventoriumi, tęsiasi ir apima iš kairės pusės iki kelio, einančio į Trakų pilį, ir nuo kitų miesto dalių atskiria minėtojo Češkaus namus su priklausančiais jiems sklypais ir sodu, kurie įeina į tą (vyskupo) miesto dalį... Be to, iš savo karališkosios didenybės gausos davėme ir paskyrėme tam pačiam vyskupui mūsų mūrinius namus, esančius Vilniaus pilies sienų ribose su kitais 4 mediniais namais ir 2 sklypais, esančiais prie pačios pilies mūrų; vienas yra į tvarto pusę, antras į šaltinio pusę, dalydamas tą šaltinį pusiau; abu (sklypai) per vidurį nusitęsia. Taip pat duodame ir suteikiame tam pačiam vyskupui visišką ir visokeriopą teisę aukš-

Lietuvos krikšto metu lietuviai mokomi tikėjimo tiesų. (Iš senos graviūros)

čiau minėtuose sklypuose namus statyti, talpinti, įtaisyti didesnei naudai ir naudojimui, kaip jam patogiai pagal laisvą jo valią. Be to, norime ir nutariame, kad dažnai minėtasis tos bažnyčios vyskupas, kuris tik bus, savo stalo reikalams imtų ir gautų būsimais amžinais laikais iš mūsų perkalo, esančio Nemuno upėje, žmonių kalba vadinamo ,,jaz", dešimtinę kiekvienos veislės ir rūšies žuvų. Kad tai, kas aukščiau buvo pasakyta, amžinai įsigaliotų, šiuos žodžius įsakome patvirtinti ir sustiprinti mūsų antspaudu. Sudaryta Vilniuje, artimiausią sekmadienį prieš Gavėnią, 1387 Viešpaties metais".

Tos Jogailos donacijos Vilniaus vyskupui žemių plotas galėjo būti apie 350 kv. mylių su 50—60 kaimų ir 600 dūmų (namų), o dovanotoje Vilniaus miesto dalyje buvo apie 50 namų. Suteikdamas tą pirmą beneficiją Vilniaus vyskupui, Jogaila taip pat pareiškė, jog ,,jau įsteigęs Vilniaus mieste bažnyčią Šv. Stanislavo ir Šv. Vladislovo vardu, kuri popiežiaus sutikimu būsianti vyskupo rezidencija". Įvade į šią Vilniaus vyskupijos įsteigimo privilegiją Jogaila ragina visus ieškoti Dievo nesimainančios dangaus karalystės.

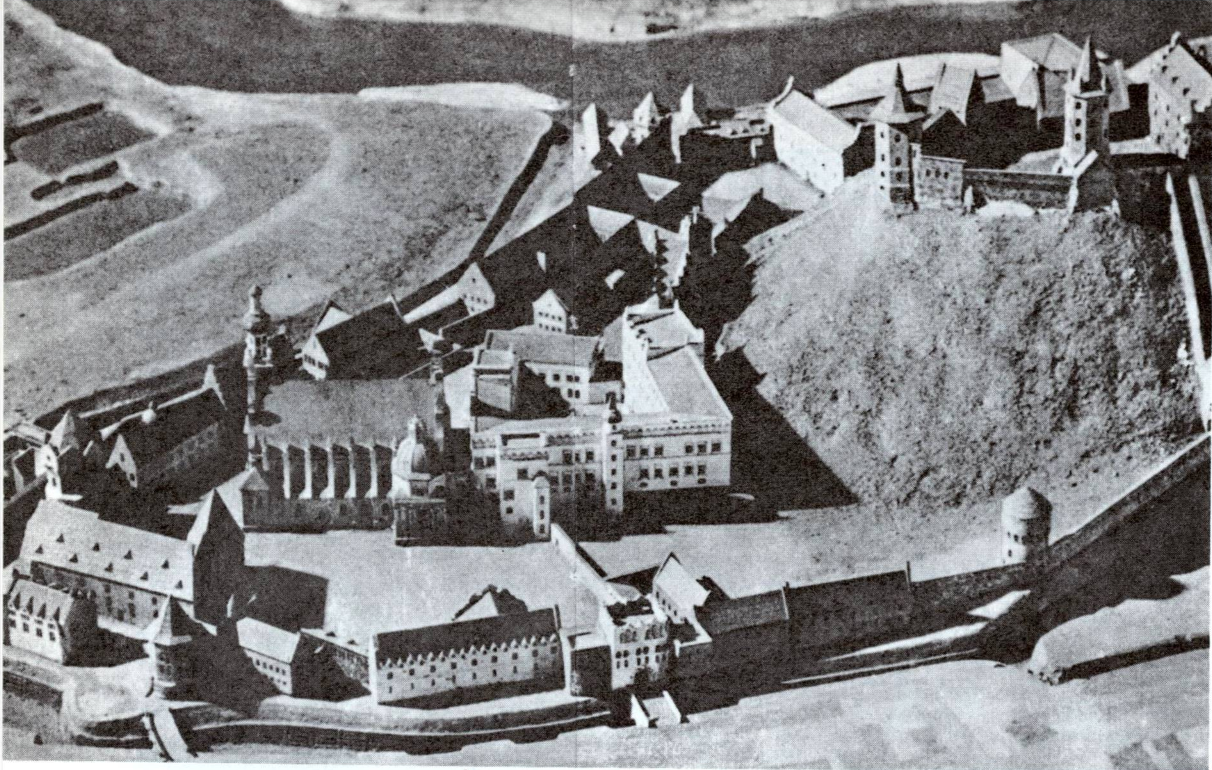
Vadinasi, steigiamajai vyskupijai Jogaila paskyrė turtingą beneficiją be kokių nors konkrečių reikalavimų iš Romos kurijos pusės. Kitaip tariant, Bažnyčios Lietuvoje savo pirmą privilegiją gavo be kovos. Gali būti, kad tokios turtingos beneficijos paskyrimas Vilniaus vyskupijai Jogailos planuose rišosi su jo politika prieš Ordiną. Vyskupijos įsteigimas Vilniuje buvo visų pirma politinis žygis paneigti Kryžiuočių ordino egzistavimo tikslui. Ordinas tą Jogailos tikslą gerai suprato ir savo skunduose stengėsi skųsti Romai bei imperatoriui Jogailos tikrus, o tuo labiau tariamus veiksmus, skelbiant oficialų Lietuvos sukatalikinimą. Kryžiuočiai dar ilgus metus vis bandė ano meto ,,viešajai opinijai" įrodyti Jogailos ,,dviveidiškumą", tačiau nepajėgė nuslėpti to, kad tais skundais dangstėsi Ordino politinės ekspansijos, svetimų žemių aneksijos tikslai.

Popiežius Urbonas VI (1378—1389), kurio laikais buvo atnaujintas Lietuvos krikštas

Katalikų privilegijos ir prievartos priemonės

Aprūpinęs Vilniaus vyskupiją ir paskelbęs vyskupui pavedamos bažnyčios įsteigimą, Jogaila suteikė kitą privilegiją: aprūpinti tiems,

Vilniaus pilių rekonstrukcijos maketas, paruoštas Vlado Drėmos

kurie pereis į katalikybę. 1387.II.20 (Pelenų dieną) Jogaila pirmą kartą užfiksavo raštu Lietuvos bajorų teises ir privilegijas. Bajorams buvo suteikta teisė laisvai ir paveldimai valdyti savo turtą, laisvai išleisti už vyro savo dukteris. Atsisakyta jų asmeninių patarnavimų Valdovui, išskyrus karo tarnybą, naujų pilių statymą ir senųjų taisymą. Bet tomis privilegijomis galėjo naudotis tik lotyniškai krikštyti bajorai. Iš to rašto, lygiai iš kitų dviejų, aiškiai matyti, kad Romos katalikybė buvo paskelbta Lietuvos valstybiniu tikėjimu, kuris buvo privalomas visiems naujai besikrikštijantiems. Šioje privilegijoje pasakyta, kad Lietuvos kilmingieji naudojasi teisėmis, panašiomis į privilegijas, esančias Lenkijos karalystės kitose žemėse. Privilegija baigiama šitaip: „Kiekvienas, kuris, priėmęs šventąjį katalikų tikėjimą, gėdingai nuo jo pasitrauks arba kuris atsisakys jį priimti, neprivalo naudotis jokiomis šių teisių..."

1387.II.22 Jogaila paskelbė dar trečią dokumentą, liečiantį oficialų katalikybės įvedimą Lietuvoje. Jo pradžioje pasakyta: „Mes, norėdami tą katalikų tikybą praplėsti savo Lietuvos ir Rusios žemėse, sutinkant ir norint mūsų brangiesiems broliams kunigaikščiams ir visiems Lietuvos krašto didikams, patvarkėme, paliepėme, net, pažadėjome, įsipareigojome ir, paliesdami šventybes, prisiekėme visus lietuvių tautos abiejų lyčių žmones, kurio bebūtų luomo, padėties ir kilnumo, esančius mūsų Lietuvos ir Rusios viešpatystės, įvesti, pašaukti, net jėga priversti, vis vien kokios sektos jie bebūtų, į katalikų tikėjimą ir Romos Šventosios Bažnyčios paklusnumą". To 1387.II.22 dokumento aptarime apie žmones, kurie turi krikštytis (lotyniškai), pasakyta: „... omnes nacione Lithvanos utriusque sexus... in nostris dominiis Lithvaniae et Russiae...". Prisimenant aukščiau cituotą išsireiškimą apie „sektas", neabejotina, kad šis Jogailos dokumentas tikrai paliudija, jog tada Lietuvoje nuo seno buvo savita „lietuviška" bogomilų (katarų) sekta, kurios pasekėjai 1387 m. įjungti į Romos katalikų eiles. Tik šitaip galima suprasti to dokumento išsireiškimą „omnes nacione Lithvanos". Juk Žemaitija tada formaliai priklausė Kryžiuočių ordinui ir apkrikštyta buvo tik pradedant 1417 m., o stačiatikiai tada vadinti „rutheni". Užtat gali būti, kad Naugardo (PSRL V t., 94—95), Danilavičiaus lietuviško (PSRL XVII t.) ir Sofijos (PSRL VI t.,

Vilniaus vaizdas. (J. Kuzminskio medžio raižinys)

242, 381) metraščių žinia apie tai, kad Jogaila 1387 m. liepęs du žymiuosius „lietuvius" pakarti už pasipriešinimą (pakartotiniam?) krikštui yra tikra. Juk visi tie metraščiai stačiatikius vadina „rusėnais", o čia pavartoja terminą „lietuviai". Tikriausiai tie du pasmerktieji buvo sektantai (bogomilai-katarai?), jėga verčiami pereiti į katalikybę. Gali būti, jog kaip tik už tai popiežius Urbonas VI savo 1388 m. bulėje, patvirtindamas Vilniaus diecezijos įsteigimą, aukščiausiais superlatyvais išgiria Jogailą: „Tarp visų žemės karalių pirmoji vieta tau..., pamaldusis Algirdo sūnau...". Juk tada Jogaila likvidavęs pavojingą hereziją, su kuria kituose kraštuose Bažnyčiai teko smarkiai rungtis. Čia dar verta prisiminti, kad kai Vytautas su Jogaila nugabeno į Soborą Konstancoje Lietuvos stačiatikių metropolitą Grigalių Ciemblaką sudaryti Rytų Bažnyčios unijos su Vakarų Bažnyčia, ten nebuvo jokios kalbos apie stačiatikių krikštijimą. Vadinasi, stačiatikiams krikštijimas nebuvo būtinas, jis lietė tik sektantus.

Bogomilų sektos įtaka

Bogomilų tokiu atveju būtų suprantamas simboliškumas Lietuvos 1387 m. krikšte; vien masiniu pašlakstymu, tarytum tai būtų katalikų procesija šlakstant šventu vandeniu (prie to ypatingai kibo kryžiuočiai). Juk bogomilai-manichiejai buvo krikščioniška sekta, ir tada buvo daromas tik simboliškas jų įjungimas į katalikų eiles. Popiežius regimai neturėjo nieko prieš tokį simbolinį 1387 m. Lietuvos krikštą ir visai nekreipė dėmesio į kryžiuočių kaltinimus, kad nebuvę laikytąsi R. katalikų ritualo, ir net gyrė Jogailą bei jojo pagalbininkus. Gali būti, kad ir pats Jogaila, savo motinos Julijonos stačiatikiškai auklėtas (Dlugošas „Roczniki"..., 10, 125) irgi buvo bogomilų sektos įtakotas. Kai kurių rusų metraščių teigimu (PSRL VII t., 255 ir XVII t. 593—600), Jogaila buvęs pakrikštytas stačiatikių. Kai kurie istorikai tą teigimą užginčija, argumentuodami faktu, kad Jogaila nevartojęs (ligi 1387 metų) bet kurio krikščioniško-stačiatikiško (Jokūbo?) vardo. Tačiau šiuo atveju tai dar nėra pakankamas įrodymas, nes bogomilai-manichiejai pripažindavo ir nekrikščioniškus vardus. Tą smulkmeną Ordinas irgi bandė išnaudoti popiežiaus paskirtoje komisijoje, sprendžiant „teismo bylą" dėl Žemaitijos.

Savo ruožtu Ordino didysis magistras Konrad Zolner Jogailą vadina dvejopai: „infi-

delis" ir „paganus". Pvz., viename laiške popiežiui Zolner rašo: „...Saepedictum Litwanorum infidelium rex nomine Jagal una cum fratre suo Scismatico Skirgel et aliorum infidelium et scismaticorum maxima multitudine...", t.y. visai nevadina Jogailos „paganus" — pagonimi.

Čia dar galima priminti, jog kai kurie to meto šaltiniai bogomilų sektą Lietuvoje vadina dar ir „tartarais". Popiežius Grigalius XII 1410.III.5 laiške Lietuvos pranciškonams (Bullarium Franciscanum VII t., 203) rašo, kad tada (1387 m.) Lietuvoje krikštą priėmė per dvidešimt tūkstančių žmonių, ir šitaip išsireiškia: „... dudum in partibus Ruthenorum et Lithuanorum ac Tartarorum ultra viginti milia hominum Christi virtute ad fidem catholicam conversi fuerint...". Enea Silvio Piccolomini (1450—1464, nuo 1458 m. popiežius Pijus II-sis) savo veikale „De Statu Europae..." dar aiškiau pasako. Piccolomini to veikalo 26-me skyriuje pateikia „Lietuvos aprašymą", kuriame perpasakoja duomenis ir apie Jogailą bei jo laikų Lietuvą. Piccolomini'ui tuo duomenis pateikęs Jeronimas Pragiškis, čekų vienuolis kamaldulas, kuris 1394 m. su Vytautu lankėsi Žemaitijoje, iki 1405 m. gyveno Krokuvoje ir ten kurį laiką buvo Jogailos nuodėmklausys. Tame pasakojime Piccolomini Jogailą jau tiesiog vadina „natione Tartarus", t.y., kad Jogaila buvęs katarų-bogomilų pasekėjas.

Pagaliau apie Jogailos eventualų priklausymą bogomilų sektai liudija dar faktas, kad buvo prietaringas ir tikėjo antgamtinių jėgų dualizmą: „Dievą ir velnią", kuriems jis, kronikų žiniomis, Poznanėje statęs dvi žvakes, kad tas galias palenktų sau (Szajnocha, VII, 71). Galima manyti, kad ir Jogaila Krokuvoje apsikrikštijęs ne pirmą kartą, panašiai kaip Vytautas. Tai buvo „normalu". Juk ne be pagrindo pakartotinas krikštas popiežių įsakmiai buvo uždraustas specialia bule tik 1501 m.

1387.II.17 ir 22 Jogailos privilegijomis Vilniaus vyskupija sau duotoms beneficijoms gavo teisminį ir fiskalinį imunitetą. Bajorai (katalikai) tada gavo tik labai siauras privilegijas, o vyskupija tiek plačias, jog dėl analogiškų privilegijų sau Lietuvos bajorai dar turėjo rungtis su valdovu daugiau šimto metų.

Vilniaus miesto 1387 m. antspaudas

Formalus vyskupijos įsteigimas

Poznanės vyskupas Dobrogostas, mažų mažiausiai antrasis Jogailos pasiuntinys pranešti Šv. Sostui apie Vilniaus vyskupijos aprūpinimą, Romą pasiekęs tik 1387 m. pabaigoje. Tuo tarpu Romoje ir tada vis dar buvo svarstomas Jogailos pripažinimas Lenkijos karaliumi. Tik 1388.III.12 Perudžoje popiežius Urbonas VI davė vyskupui Dobrogostui bulę, kuria pavedė: įsteigti Vilniuje katedralinę bažnyčią, perkelti į ją Sereto vyskupą Andrių, perduoti jam Vilniaus katedros valdymą ir priimti iš jo priesaiką (Kodeks Dyplomatyczny Katedry i Diecezji Wileńskiej, I t., 10 nr.). 1388.IV.17 tas pats popiežius pasiuntė Jogailai kitą bulę, joje pareikšdamas džiaugsmą dėl įvykdyto krikšto ir katalikybės platinimo, drauge pateisindamas savo gana ilgą neatsiliepimą Jogailos pasiuntinių nebuvimu. Pastarojoje bulėje, kaip jau buvo minėta, popiežius Jogailą pavadino „princeps christianissimus" ir suteikė savo specialų palaiminimą.

Vysk. Dobrogostas tas bules Jogailai atgabeno 1388 m. birželio mėnesį. Antrojoje 1388 m. pusėje tas vyskupas, lydėdamas Jogailą jo kelionėje į Lietuvą, atvyko į Vilnių ir įvykdė minėtus popiežiaus pavedimus. Tuo pačiu Vilniaus vyskupija formaliai tapo įsteigta. Vyskupo sostą užėmė vyskupas Andrius O.F.M., pirmasis Vilniaus diecezijos ordi-

naras. Tada taip pat buvo sudaryta Vilniaus vyskupijos kapitula, kurioje turėjo būti 12 narių.

1387 m. atnaujinus oficialų Lietuvos katalikinimą, lietuviškai mokančių dvasininkų joje dar nebuvo. Vienas kitas misininkas, gal ir gerai pramokęs lietuviškai, tada nedaug ką tegalėjo padėti. Užtat visi pirmieji Lietuvos katalikų dvasininkai buvo nelietuviai, o lenkai arba iš Lenkijos atkeliavę čekai. Todėl ir pirmoji Vilniaus vyskupijos kapitula nebuvo lietuviška. Į ją 1388 m. buvo paskirti: klebonas prel. Martynas, dekanas prel. Jokūbas; toliau sekė 8 kanauninkai — Motiejus iš Trakų, Jokūbas ir Mykolas iš Kauno, Petras iš Vartos, sufraganas Mikalojus ir Jonas (čekas), pagaliau du kunigai: Betrandas ir Kinča. Iš jų, atrodo, 4 buvo kilę iš Lietuvos, kiti — mozūrai, didlenkiai (poznaniečiai) ir vienas čekas. Per maža tesama duomenų, kad galima būtų prileisti, jog tie keturi, kilę iš Lietuvos, galėjo būti lietuvių kilmės ir mokėtų lietuviškai, nors literatūroje esame įvairiausių spėliojimų.

Vilniaus vyskupijos ordinarai ir laikinieji valdytojai

1. **Andrius** (Andreas Wasiłł, O.F.M.), Sereto vyskupas, Gniezno arkivyskupijos sufraganas, lenkas (1388—1398).
2. **Jokūbas Plichta** (Jacobus Plichta), Lietuvos prancišk. vikaras (1398—1407).
3. **Mikalojus iš Garškovo Borkovskis** (Nicolaus Borkowski vel Gorzkowski), Krokuvos universiteto rektorius (1408—1414).
4. **Petras iš Kustynės** (Petrus de Kustynia), Vilniaus klebonas (1414—1421).
5. **Motiejus Trakiškis** (Mathias de Troki), lietuvis, Žemaičių vyskupas (1421—1453).
6. **Mikalojus Dziergavičius** Nicolaus Dziergowicz), Lietuvos lenkas (1453—1467).
7. **Jonas Losovičius** (Ioannes Łosowicz), Lucko vyskupas, Vilniaus miestietis (1467—1481).
8. **Andrius Šeliga-Goskovičius** (Andreas Szeliga), Vilniaus miestietis (1481—1491).
9. **Adalbertas Vaitiekus Taboras** (Adalbertus Tabor), (1491—1507).
10. **Adalbertas Radvilas** (Adalbertus Radziwiłł), Lucko vyskupas, Lietuvos didikas (1507—1519).
11. **Jonas iš Lietuvos kunigaikščių giminės** (Joannes de Ducibus lithuanis), Žygimanto senojo sūnus (1519—1536).
12. **Paulius Algimantas Alšėniškis** (Paulus Algimundus, dux Holszanensi), Lucko vyskupas, Alšėnų kunigaikštis (1536—1555).
13. **Jonas Domanovskis** (Joannes Domanovski), kapit. vikaras, admin. (1555—1556).
14. **Valerijonas Protasevičius-Šuškovskis** (Valerianus Protasewicz-Suszkowski), (1556—1580).
15. **Jurgis Radvilas** (Georgius SRE. Cardinalis Radziwiłł), vėliau kardinolas (1580—1591).
16. **Benediktas Voina-Vainius** (Benedictus Woyna), prelatas, admin. (1591—1592).
17. **Kiprijonas** (Cyprianus), vysk. koadj., admin. (1592—1593).
18. **Benediktas Voina-Vainius** (Benedictus Woyna) kapit. vikaras, admin. (1594—1600).
19. **Bernardas Maciejovskis** (Bernardas Maciejowski), vysk. nominatas, neužėmęs katedros (1597).
20. **Benediktas Voina-Vainius** Benedictus Woyna), (1600—1615).
21. **Eustachas Valavičius**(Eustachus Wołłowicz), (1616—1630).
22. **Jurgis Tiškevičius** Georgius Tyszkiewicz), vysk. koadj., admin. (1630—1631).
23. **Abraomas Voina-Vainius** (Abraham Woyna), (1631—1649).
24. **Jurgis Tiškevičius** (Georgius Tyszkiewicz), (1649—1656).
25. **Jonas Karolis Daugėla-Zaviša** (Joannes-Carolus Dowgiałło-Zawisza), (1656—1661).
26. **Jurgis Bialazaras** (Georgius Białłozor), (1661—1665).
27. **Gotardas Jonas Tizenhauzas** (Gotardus-Joannes Tyzenhauz), vysk. koadj., adm. (1665—1666).
28. **Aleksandras Sapiega** Alexander Sapieha), (1666—1671).
29. **Mikalojus Slupskis** (Nicolaus Slupski), vysk. sufr., admin. (1671—1672).
30. **Mikalojus Steponas Pacas** Nicolaus-Stephanus Pac), (1672—1684).
31. **Mikalojus Slupskis** (Nicolaus Slupski), vysk. koadj., admin. (1684—1685).
32. **Aleksandras Kotovičius** (Alexander Kotowicz), (1685—1686).

33. **Konstantinas Kazimieras Bžostovskis** (Constantinus-Casimirus Brzostowski), (1686—1722).

34. **Motiejus Juozapas Ancuta** (Mathias-Josephus Ancuta), vysk. koadj., vyskupu nominuotas, katedros neužėmęs (1722).

35. **Boguslavas Korvinas-Gonsievskis** (Boguslaus Korwin-Gąsiewski), tit. Agathos vysk., admin. (1723—1724).

36. **Karolis Petras Panceržinskis** (Carolus-Petrus Pancerzynski), (1724—1730).

37. **Boguslavas Korvinas-Gonsievskis** (Boguslaus Korwin-Gąsiewski), Smolensko vysk., admin. (1730).

38. **Mykolas Jonas Zenkavičius** (Michael-Joannes Zienkowicz), (1730—1762).

39. **Tomas Zenkavičius** (Thomas Zienkowicz), vysk. koadj., admin. (1762).

40. **Ignas Jokūbas Masalskis** (Ignatius-Jacobus Massalski), (1762—1794).

41. **Dovydas Pilchovskis** (David Pilchowski), vysk. koadj., admin (1793—1796).

42. **Jonas-Nepomukas Korwinas-Kasakauskas** (Joannes-Nepomucensis Korwin-Kossakowski), (1796—1808).

43. **Nikodemas, Kozelskio kunigaikštis Puzina** (Nicodemus princeps de Kozielsk Puzyna), vysk. sufr., admin. (1808—1815).

44. **Jeronimas Strzemien-Stroinovskis** (Hieronymus Strzmień-Stroynowski, nominuotas vyskupu, bet katedros neužėmęs (1814).

45. **Nikodemas, Kozelsko kunigaikštis Puzina** Nicodemus princeps de Kozielsk Puzyna), vysk. sufr., admin. (1815—1816).

46. **Stanislovas Bogužas Siestrencevičius** Stanislaus Bohush-Siestrencewicz), Mogiliavo arkiv., adm. (1816—1826).

47. **Vincentas Mikuckis** Vicentius Mikucki), prel., admin. (1826—1827).

48. **Kasparas Kazimieras Kolumna-Cieciševskis** (Gaspar-Casimirus Kolumna-Cieciszewski), Mogiliavo arkiv. metrop., admin. (1827—1828).

49. **Andrius Benediktas Klongevičius** (Andreas-Benedictus Klągiewicz), vysk. sufrag., admin. (1829—1839).

50. **Andrius Benediktas Klongevičius** (1839—1841).

51. **Jonas Civinskis** (Joannes Cywiński), Trakų vysk. sufr., admin. (1842—1846).

52. **Antanas Fijalkovskis** (Antonius Fijałkowski), prel. admin. (1846).

53. **Vaclovas Žilinskis** (Venceslaus Żyliński), kolegijos ases., adm. (1846—1848).

54. **Vaclovas Žilinskis** (1848—1856).

55. **Vaclovas Žilinskis,** Mogiliavo arkiv. metrop., adm. (1856—1858).

56. **Adomas Stanislovas Krasinskis** (Adamus Stanislaus Krasinski), (1858—1863).

57. **Juozapas Bovkevičius** Josephus Bowkiewicz), prel. admin. (1863—1866).

58. **Karolis Hrynieveckis** (Carolus Hryniewiecki), (1883—1890).

59. **Liudvikas Zdanavičius** Ludovicus Zdanowicz), prel., admin. (1886—1890).

60. **Antanas Pranciškus Audzevičius** Antonius Franciscus Audziewicz), (1890—1895).

61. **Liudvikas Zdanavičius** Ludovicus Zdanowicz), Dionisios tit. vys., admin. (1895—1897).

62. **Steponas Aleksandras Zveravičius** (Stephanus-Alexander Zwierowicz), (1897—1902).

63. **Viktoras Radzyminskis-Fronckevičius** (Victor Radzimiński-Frąckiewicz), admin. (1902—1904).

64. **Edwardas Roppas** Eduardus Liber Baro de Ropp), (1904—1907).

65. **Viktoras Radzymińskis-Fronckevičius,** admin. (1907—1908).

66. **Kazimieras Mikalojus Michalkevičius** (Casimirus Nicolaus Michalkiewicz), admin. (1907—1918).

67. **Jonas Hanusevičius** Joannes Hanusowicz), prel., adm. (1918).

68. **Jurgis Matulevičius-Matulaitis** (Georgius Matulewicz), (1918—1925).

69. **Kazimieras Mikalojus Michalkevičius,** vysk. augz., admin. (1925—1926).

70. **Jonas Ciepliakas** Joannes Ciepliak), arkiv. metropolitas, neužėmęs katedros (1926).

71. **Romualdas Jalbžykovskis** (Romualdas Jałbrzykowski), (1926—1942).

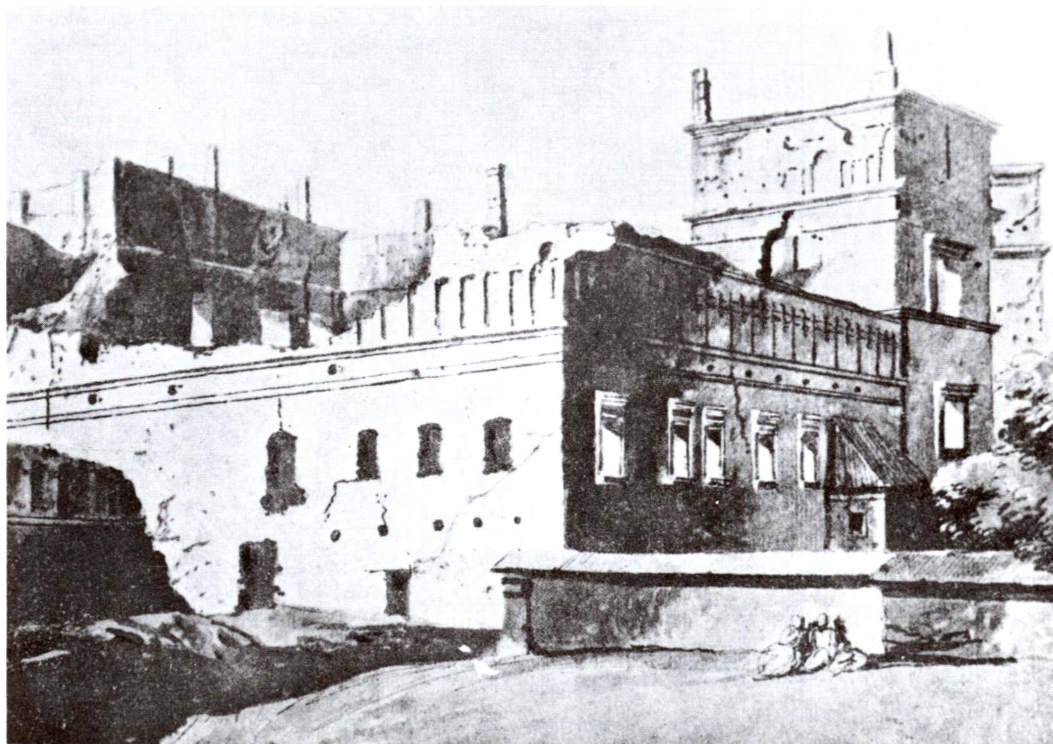
7. **Mečislovas Reinys,** arkiv. adm. (1942—1944).

73. **Romualdas Jalbžykovskis,** arkiv. (1944—1945).

74. **Mečislovas Reinys,** arkiv. admin. (1945—1946).

75. **Edmundas Basys**, admin. (1946—1949).
76. **Juozapas Vaičiūnas**, admin. (1949).
77. **Kazimieras Paltarokas**, vysk., adm. (1949—1958).
78. **Julijonas Steponavičius**, Antarado tit. vysk., admin. (1958—1961).
79. **Česlovas Krivaitis**, garbės kan., admin. (1961—1979).
80. **Algirdas Kazimieras Gutauskas**, admin. (nuo 1979 m.).

Vadinasi, išvardytųjų tarpe tik 38 buvo Vilniaus vyskupijos ordinarais, o kita tiek vyskupiją tik administravo, kada vyskupija neturėjo ordinaro, ar ordinaras negalėjo savo pareigų eiti. Tie beveik šeši šimtai metų savyje atspindi visos Lietuvos neramų gyvenimą. Apytikriai skaičiuojant, Vilniaus vyskupija gyvuoja beveik 600 m., kuriuos galima suskirstyti į du ryškius periodus: 1) 1388—1793), kada tragiškai užsibaigė gyvenimas vyskupo Igno Jokūbo Masalskio. 40-jo tame sąraše. Per tuos 405 metų vyskupiją valdė 27 ordinarai ir 11 administratorių (be to, du vyskupai mirė prieš savo ingresą). 2) 1793—1979, šiuo 185-rių metų laikotarpiu buvo 11 ordinarų (taip pat du vyskupai mirė prieš savo ingresą) ir net 27 vyskupijos administratoriai. Ne visi jie padarė tolygią įtaką vyskupijos gyvenimui. Taip pat ne visi jie suvaidino valstybės ir visuomenės gyvenime svarų vaidmenų. Bet neabejotina, kad jų tarpe buvo tokių, kurie ne tik Vilniaus vyskupijos, bet ir Lietuvos valstybės bei visuomenės gyvenime suvaidino labai didelę rolę. Čia būtina nors trumpai aptarti tų žymesniųjų Vilniaus vyskupijos valdytojų gyvenimo kelius, ypač tų, kurie savo veikla ,,rašė" Lietuvos istoriją.

Vilniaus Žemutinės pilies griuvėsiai. (Pr. Smuglevičiaus piešinys)

**VILNIAUS VYSKUPIJA XIV—XVI A.
PAGAL J. OCHMAŃSKĮ**

SIEĆ PARAFIALNA
W DIECĘZJI WILEŃSKIEJ

0 10 50 100 km

Granica Wlk. Ks. Litewskiego

Fundacje	1387-1430	1431-1500	1501-1553
Hospodarskie	▲	◭	△
Bojarskie	●	◐	○
Kościelne		◧	□
Parafie diecezji żmudzkiej	●		

VILNIAUS VYSKUPAI ORDINARAI

Vilniaus vyskupas Andrius

Andrius

Pirmasis Vilniaus vyskupas Andrius, lenkų kilmingasis, mokėsi prie Gniezno arkikatedros. Tapęs klieriku, buvo Krokuvos vyskupo Falkovskio sekretorius ir su juo lankėsi Romoje. Įšventintas kunigu, įstojo į pranciškonų ordiną ir mozūruose buvo pagarsėjęs geru pamokslininku. Kiek žinia, Algirdo laikais su keliais kitais pranciškonais jis buvo misininku Lietuvoje, prisilaikydamas pranciškonų vienuolyno Vilniuje ir ten, berods, pramoko lietuviškai. 1374 m. jis grįžo į Krokuvą ir buvo įtrauktas į Lenkijos administratorės-regentės, Vengrijos karalienės Elzbietos dvarą, kur buvo sekretoriumi, pamokslininku ir šios valdovės nuodėmklausiu. Kaip mokantis kalbas, dalyvavęs delegacijose į Vengriją ir Romą. 1377 m. buvo konsekruotas (tituliniu?) Sereto vyskupu ir paskirtas Gniezno arkivyskupijos sufraganu. 1384 m. Jadvygai atvykus į Krokuvą, priklausė jos patarėjų grupei. Galima prileisti, kad jis taip pat priklausė prie tų, kurie Lenkijoje rūpinos atkviesti Jogailą į Krokuvą karalium. Gal todėl jis ir buvo Jogailos popiežiui pasiūlytas skirti Vilniaus vyskupu. Įvestas į Vilniaus vyskupo sostą 1388 m., Andrius, lenkų ponų, ypač Gniezno arkivyskupo patariamas, gavo iš Jogailos vieną turtingiausių parapijų Lenkijoje, karaliaus lėšomis aprūpinamą Klodavoje, Lęčycos srityje, Gniezno (dabar Varšuvos) diecezijoje. Tad vysk. Andrių ir beneficija surišo su Lenkija. Jis rūpinosi organizaciniais Vilniaus vyskupijos reikalais, nors labiau, sako, buvo „pastor apostolicus" ir labai rėmė pranciškonų veiklą. 1397 m. jis įsteigė pranciškonų vienuolyną Lydoje. Buvo Jogailos ir Vytauto aukštai vertinamas. 1392 m., po vadinamojo Astravo susitarimo, berods vainikavo Vytautą Lietuvos valdovu. Savo palaidojimui Vilniaus katedroje įrengė Šv. Andriaus vardo koplyčią. Savo turtą paliko bažnyčioms, kapitulai, tarnams. Mirė 1398.XI.14.

Jokūbas Plichta

Mirus vysk. Andriui, Vilniaus kapitula 1398.XII.1 į Vilniaus diecezijos sostą išrinko vienuolį pranciškoną Jokūbą, Mažųjų Brolių ordino vikarą (vicarium Lithuaniae). Elektas Jokūbas, pasaulietiniu vardu Jonas Plichta, Jono Plichtos sūnus, anksčiau buvo profesoriavęs Krokuvos universitete. Sprendžiant iš profesoriavimo Krokuvoje ir pavardės, jis greičiausiai irgi buvo lenkų kilmės, nors mokėjęs lietuviškai ir gal kurį laiką gyvenęs Lietuvoje, nes kapitula, įvedusi Jokūbą į Vilniaus vyskupo sostą, kreipdamasi su prašymu patvirtinti jį Vilniaus vyskupu, rašė: „... Jacobum... quondam lectorem Cracoviensem, nunc vero vicarium Lithuaniae, eiusdemque nationis etolinguae...". Atrodo, kad Jokūbą Vilniaus vyskupu kapitula išrinko Jogailos ir Vytauto sutikimu, „ex consensu", nors greičiausiai jis buvo Vytauto kandidatas, nes Jadvyga norė-

jusi Vilniaus vyskupu turėti Mikalojų iš Garžkovo, kurį tikriausiai būtų parėmęs Jogaila. Dar prieš gaunant popiežiaus patvirtinimą, kapitulai pareikalavus, 1398.XII.4 raštu jis patvirtino Vilniaus kapitulai savo pirmtako suteiktas privilegijas ir pasižadėjo rūpintis katedra, parapijinių bažnyčių skaičiaus didinimu ir parapijų klebonų teisių saugojimu, ginti vyskupiją ir jos dvasininkus nuo kilmingųjų savivaliavimo, davė kapitulai teisę bausti bažnytinių turtų užgrobėjus ir bažnyčios skriaudėjus. Popiežius Bonifacas IX Jokūbą Vilniaus vyskupu paskyrė 1399.V.5 raštu, kur taip pat buvo nustatyta, kad vyskupas per vienerius metus turi Apaštališkajai Kamerai sumokėti prekonizacijos mokestį. 1399 m. sudegus Vilniaus miesto daliai ir katedrai, rūpinosi šios bažnyčios atstatymu. Jam vyskupaujant, 1400 m. buvo pastatyta bažnyčia ir pranciškonų vienuolynas Kaune, taip pat kelios bažnyčios kitose vietose. Buvo gabus administratorius, plačiai išsimokslinęs, geros širdies, patrauklus. Jo vardas ir antspaudas, užtinkami to meto dokumentuose, rodo vyskupą Jokūbą aktyviai dalyvavus ir politiniame Lietuvos gyvenime. Mirė 1407.II.9.

Mikalojus iš Garškovo

Trečiuoju Vilniaus vyskupu buvo jau minėtas Mikalojus iš Garškovo, neabejotinai rekomendavus Jogailai ir pritarus Vytautui. Tai buvo trečiasis lenkas Vilniaus vyskupo soste, „nobilis de domo Osmorog", taigi kilmingasis. Teologijos ir kanonų teisės daktaras, dailiųjų menų magistras, Krokuvos akademijos auklėtinis. Prieš tapdamas Vilniaus vyskupu, buvo Krokuvos kapitulos narys, Šv. Florijono (Krokuvoje) bažnyčios dekanas. Buvo paveldėjęs didesnius turtus, nei Vilniaus vyskupijos beneficijos. Vyskupu išrinktas 1407 m. pavasarį. Tų pat metų VI.11 per savo atstovą Joną (Janušą de Luban) sumokėjo Kurijai priklausomą mokestį ir 1408.I.16 popiežiaus Grigaliaus XII buvo prekonizuotas Vilniaus vyskupu. Jo laikais buvo pastatytos bažnyčios Naujuosiuose Trakuose, Lietuvos Brastoje, Kaune parapijinė ir kt. Labai aktyviai dalyvavo politiniame gyvenime. Siekė glaudesnio Lietuvos sujungimo su Lenkija. Įvairių sutarčių su kitomis valstybėmis dalyvis. Buvo mėgstamas Vytauto. Mirė 1415 m.

Petras iš Kustynės

Ketvirtuoju vyskupu buvo Petras iš Kustynės, lenkų kilmingasis, „vanago herbo", teologijos daktaras, drauge su pirmuoju vyskupu Andriumi 1387 m. atvykęs į Lietuvą ir tapęs Vilniaus vyskupijos kapitulos nariu (įrašytas kaip Piotr Jastrzębiec z Warty). Atrodo, kad buvo išmokęs lietuviškai. 1413 m. jis buvo Vilniaus klebonas prepozitas. Mirus vysk. Mikalojui, 1414 m. kapitulos buvo išrinktas į Vilniaus vyskupo sostą. Tačiau popiežius Jonas XXIII (antipopiežius), rezervuodamas vien popiežiui teisę skirti vyskupą, tą Vilniaus kapitulos kanoninę Petro elekciją pripažino niekine, o po to savo galia Petrą paskyrė „in episcopum et pastorem". Tada, to paties popiežiaus atskiru raštu, Vilniaus vyskupija buvo pavesta Gniezno arkivyskupijai, t.y. formaliai įjungtą į Gniezno metropoliją. 1415.III.15 Petras, per Vytauto sekretorių Mikalojų Cebulką, sumokėjo Kurijai prekonizacijos mokestį. Tuo metu vykęs Konstancoje Bažnyčios suvažiavimas, Žemaičių delegacijos prašomas, vysk. Petrą, drauge su Lvovo arkivyskupu Jonu, paskyrė savo delegatais ir įpareigojo nuvykti į Žemaičius baigti jų krikštyti. Tiems delegatams taip pat buvo pavesta įkurti Žemaičių vyskupiją ir sutvarkyti jos organizaciją. Paskyrimo rašte pasakyta, kad tie abu delegatai „moka žemai-

Vienas iš seniausių Vilniaus miesto antspaudų. (Iš J. I. Kraševskio „Wilno", 1841)

čių kalbą, yra susipažinę su jų papročiais, išsilavinę ir veiklūs". Tokias žinias Konstancos suvažiavimas, matyti, buvo gavęs iš Jogailos, Vytauto ir Žemaičių delegacijos narių. 1417 m. vasarą vysk. Petras arkiv. Jonas tris mėnesius darbavosi Žemaitijoje: krikštijo žmones, sutvarkė Žemaičių vyskupijos įkūrimą ir pakonsekravo jai vyskupą Motiejų. Apie savo darbus Žemaitijoje jie pranešė trimis raštais: 1) Žemaičių vyskupijai, 2) Konstancos suvažiavimo kardinolų kolegijai ir 3) visam Konstancos suvažiavimui bei būsimajam popiežiui. Tie raštai buvo perskaityti. Suvažiavimo 1418.II.1 posėdyje. Vysk. Petras nuo pat pradžios vadovavo Žemaičių krikštui ir tos vyskupijos įsteigimui. Jo pastangomis buvo pastatyta Žemaičių katedra Varniuose. Jam vyskupaujant, buvo pastatytos kelios naujos bažnyčios Vilniaus vyskupijoje, jų tarpe Kernavėje. Dalyvavo ir politiniame gyvenime: 1419.VII.15 jis pasirašė, kaip liudininkas, Jogailos bei Vytauto sudarytą su Danijos karaliumi Eriku sutartį. Buvo pavyzdingas, uolus ir geraširdis. Mirė 1421.XII.20.

Vilniaus vyskupas Motiejus Trakiškis

Vilniaus katedra (kairėje), pilys ir rotušė. Iš T. Makovskio varyje 1604 m. išrėžto medalijono. Simbolinė kolona viduryje vaizduoja Vilniaus miesto garbę

Motiejus Trakiškis

Po vysk. Petro mirties penktuoju Vilniaus vyskupu buvo popiežiaus Martyno V paskirtas Žemaičių vyskupas Motiejus Trakiškis, kuris žemaičiuose vyskupavo 1417.X—1422.V. Motiejus buvo gimęs Vilniuje. Jo tėvas kilęs iš Livonijos, bet nuo seniai gyvenęs Vilniuje. Nors J. Dlugošas rašo, kad Motiejus buvęs vokiečių kilmės, bet Vytauto rašte popiežiui teigiama, kad Motiejus esąs lietuvių kilmės (origine Litvanus). Vėlesni Motiejaus darbai rodo, kad jis buvo lietuviško įsitikinimo. Studijavo Prahoje, kur 1404 m. gavo bakalauro, o 1408 m. laisvųjų mokslų magistro laipsnį; vėliau dar tęsė studijas Sienoje. Po to buvo universiteto rektoriumi Bolonijoje. Vysk. Andriaus laikais buvo Vilniaus kapitulos kanauninku. 1417 m. ėjo Vilniaus katedros klebono prepozito pareigas. Jo vyskupavimo pradžia žemaičiuose nebuvo lengva. Teigiama, kad Motiejus negalėjęs dėl pagonių spaudimo išsilaikyti Medininkuose ir buvo laikinai persikėlęs gyventi į Luokę. 1418

Vilniaus Aukštutinės pilies salė. (Arch. S. Lasavicko rekonstrukcija 1960 m.) (Iš „Lietuvos pilys")

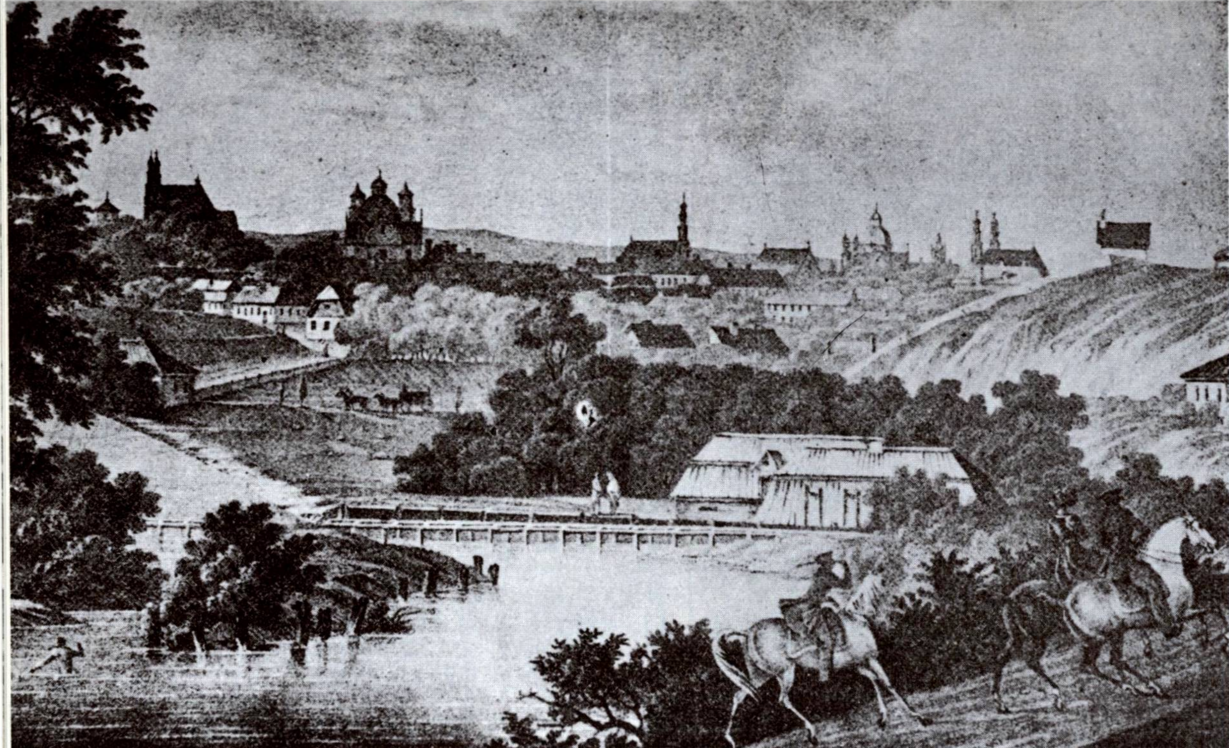
m. žemaičių sukilimas ir Kryžiuočių ordino plėšikavimai labai nualino kraštą, ir Motiejus pareiškė norą išsikelti kitur. Kai kurių istorikų teigimu, Vytautas buvęs nepalankus Motiejaus perkėlimui, nes norėjęs į Vilniaus vyskupo sostą įvesti tuometinį Trakų kleboną Mikalojų. Tik 1422 m. sutuokęs Jogailą su Sofija, gavo Vytauto pritarimą persikelti į Vilnių, nors vėlyvesni Vytauto santykiai su Motiejumi tos nuomonės neparemia. Motiejus labai rėmė Vytauto sumanymą vainikuotis.

Paėmęs valdyti diecezija, Motiejus ypatingą dėmesį kreipė į tai, kad kunigai pastoraciją vykdytų lietuvių kalba, ir nemokančius lietuviškai tik nenoromis įšventindavo į kunigus, vengdavo tokių skirti klebonais. Jo rūpesčiu buvo parengti kapitulos nuostatai, sudaryta konsistorija. Politikoje ypatingai rėmė Lietuvos savarankiškumą ir po Vytauto mirties palaikė Švitrigailą. Užtat buvo nemėgiamas Žygimanto Kęstutaičio. Kazimiero pakviestas į Liublino bei Parčovo seimus, karštai gynė Lietuvos žemių neliečiamumą.

Buvo išsiuntęs delegatus į Bazelio Bažnyčios suvažiavimą, kuriame paskelbta dogma apie Marijos Nekaltąjį Pradėjimą ir įvedė XII.8 šventę. Buvo priešingas, drauge su karalium Kazimieru, Kijevo metropolito Izidoriaus pastangoms, popiežiaus Eugenijaus IV sumanytoms, siekti Vakarų ir Rytų Bažnyčių suvienijimo, nes netikėjo rusų „norų" tikrumu ir užtat pritarė karaliui pripažinti Lietuvoje Maskvos metropolito galią stačiatikiams. Jo vyskupavimo metu buvo pastatytos bažnyčios Veliuonoje, Deltuvoje, Dubingiuose, Lucke, Giedraičiuose, Radoškovičiuose. Mirė 1453.V.9.

Mikalojaus Dzieržgavičius

Šeštuoju Vilniaus vyskupu 1453 m. buvo paskirtas tuometinis Žemaičių vyskupas Mikalojus (iš Dzieržgovo) Dzieržgavičius, Lietuvos lenkas, Vieniavos herbo. Mokėsi Krokuvoje. Vysk. Motiejui perėjus į Vilnių, Vytauto nominuotas žemaičių vyskupu, bet popiežiaus bulei, patvirtinančiai tą nominaciją, tik po dviejų metų atėjus, Mikalojus buvo įšventintas vyskupu 1424 m. Žemaitijoje savo vaišingumu patraukęs daug žmonių prie Bažny-

Vilniaus vaizdas iš Paplavų pusės. (M. Przybylskio XIX a. pr. raižinys)

čios. Atsisakęs palaikyti Švitrigailą, bemaž buvo netekęs vyskupo sosto. Švitrigailos kritimas ir žemaičių prisirišimas vysk. Mikalojų apsaugojo nuo siekimų jį nušalinti. Persikėlęs į Vilnių, į politiką nesimaišė ir rūpinosi vien pastoracija. Pastatė virtinę naujų bažnyčių Vilniaus vyskupijoje. Buvo labai dosnus beturčiams. Mirė 1467.IX.29.

Jonas Losovičius

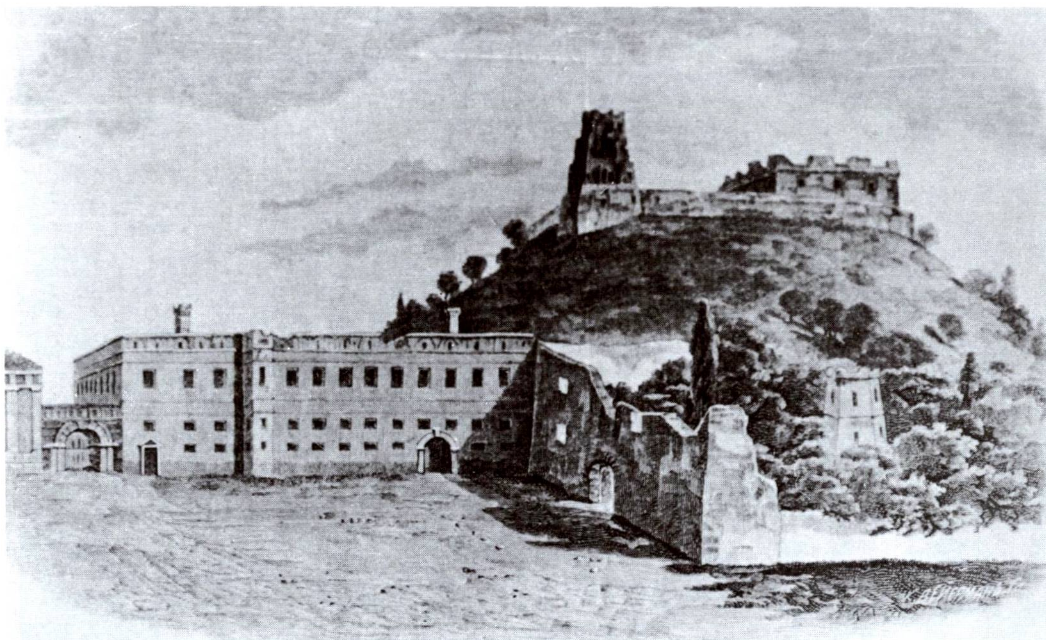
Po to Vilniaus vyskupu buvo paskirtas (formaliai 1468.V.4). Jonas Losovičius, ligšiolinis Lucko vyskupas, Dlugošo teigimu, „civilis Vilnensis Lithuanus". Buvo vysk. Dieržgavičiaus sekretorius, kanauninkas ir prelatas dekanas. Kazimierui pasiūlius, popiežius Pijus II 1463.I.24 jį paskyrė Lucko vyskupu. Persikėlęs į Vilnių, dar iki 1470 m. rezidavo kaip Lucko vyskupas, o Vilniaus dieceziją administravo kanauninkas Jonas. Turtingas ir dosnus, atnaujino katedros Šv. Andriejaus koplyčią ir pristatė naują, padidino katedros beneficiją. Pradėjo teikti katedros dvarų valstiečiams laisvųjų ūkininkų teises. Žymiai padidino vyskupijos parapijų skaičių, pastatydamas keliolika naujų bažnyčių. Rėmė pranciškonų veiklą. Atkvietė bernardinus į Vilnių. Mirė 1481 m., berods, pavasarį.

Andrius Šeliga Goskovičius

Aštuntuoju Vilniaus vyskupu popiežiaus Siksto VI, 1481.VIII.27 buvo paskirtas Andrius Šeliga Goskovičius (Andreas Petri Goschovicz de Vilna). Mokėsi Krokuvoje; 1446 m. gavo bakalaureatą, 1450 m. magistro laipsnį ir vėliau dekretų daktaro titulą. 1470 m. buvo Vilniaus arkidiakonas. Jo kilmė nėra aiški; atrodo buvęs Vilniaus miestietis. Iš kapitulos dokumentų matyti, kad bylinėjosi su ja dėl palikimo po kustošo Andriaus ir karalaičio šv. Kazimiero (jam vyskupaujant 1483 m. mirusio). Karaliaus Kazimiero atsiųsta speciali, net labai gausi komisija tą ginčią sprendė 1486.IX.26. Vysk. Andrius supirkinėjo bajorų žemes ir jas jungė prie vyskupijos turtų. Mirė 1491 m.

Adalbertas Vaitiekus Taboras

Devintuoju vyskupu buvo Adalbertas Vaitiekus Taboras, gim. apie 1450 m. Merkinės k., Vilniaus aps. Studijavo Krokuvoje, kur 1469 m. gavo bakalauro, o 1474 m. filosofijos magistro laipsnį. Po to dar 2 1/2 m. gilinosi kanonų teisėje ir teologijoje. Save laikė lietuviu, mokėjo lietuviškai ir uoliai atlikinėjo kunigo pareigas paprastų žmonių tarpe. 1476 m. buvo paskirtas Trakų, o 1484

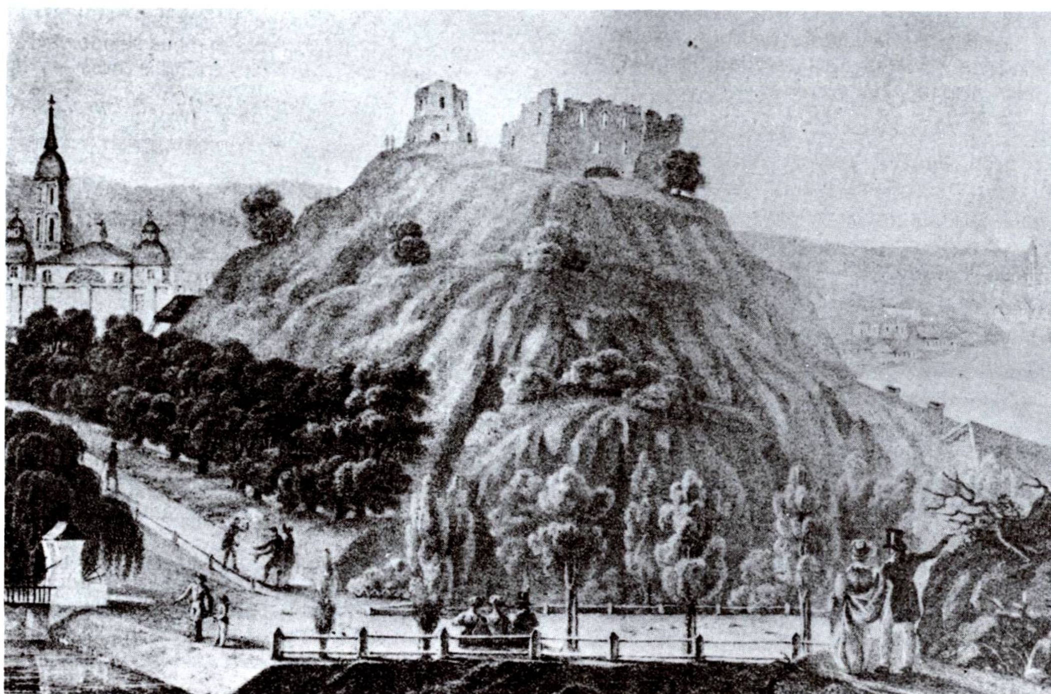

Vilniaus pilys XVIII a., pagal seną graviūrą

ir Ašmenos klebonu. Po vysk. Andriaus mirties kapitulos buvo nominuotas Vilniaus vyskupu. 1492.IV.11 popiežiaus Inocento VIII buvo prekonizuotas vyskupu. Mirus Kazimierui, Taboras Vilniuje sušaukė Lietuvos didikus. Išrinkus naujuoju valdovu Aleksandrą, Taboras jį palaimino. Parkvietė į Vilnių domininkonus, apgyvendindamas juos prie Šv. Dvasios bažnyčios. Buvo artimiausias Aleksandro patarėjas. Išgavo iš Aleksandro privilegiją (1501 m.) su teise pasirinkti ir skirti kunigus į 28 Lietuvos valdovo patronato parapijines bažnyčias, 4 Vilniaus kapitulos vietas ir Trakų kolegine kanoniją, o tai vyskupui žymiai palengvino skirti tinkamus kunigus. Patvirtino naujai parengtą Vilniaus kapitulos statutą. Rūpinosi Vilniaus miesto saugumu ir jo sustiprinimu mūro siena su 5 vartais. Kunigus ragino šviesti žmones. Jo vyskupavimo metu buvo pastatytos bažnyčios Pasvalyje, Rokiškyje, Nestoniškėse, Smurgainyse, Užuguostyje, Paberžėje, Šėtoje, Turgeliuose, Horodiščėje. 1505 m. seime drąsiai gynė Lietuvos ponus prieš kunigaikščio Glinskio intrigas. Aleksandrui mirus, Lietuvos valdovu vainikavo Žygimantą Senąjį. Mirė 1507.III.27 Labanore.

Adalbertas Vaitiekus Radvilas

Vyskupų autoritetas valdovui ir žmonėms traukė didikus, kurie pradėjo rūpintis gauti vyskupo sostą, nepaisydami net diecezijos reikalų. Pirmasis Lietuvos didikas, užėmęs Vilniaus vyskupo sostą, buvo Adalbertas (Vaitiekus) Radvilas, gim. 1478 m., Mikalojaus Senojo, Vilniaus vaivados, sūnus. Neabejotinai savo tėvo pastangomis 1502 m. buvo nominuotas Lucko vyskupu. Vysk. Taborui mirus, popiežiaus Julijaus II 1507.IX.10 buvo perkeltas į Vilnių. Pasižymėjo šventu gyvenimu, gailestingumu ir ypatingu dosnumu vargšams, kurių net 300 maitindavęs savo lėšomis. Užtardavęs skriaudžiamuosius. Griežtai vykdė Laterano V suvažiavimo nutarimą, kad vyskupai ir kunigai gyventų neištaigingai ir nepuotautų. Uoliai siekė pravesti vyskupijoje reformas ir pakelti kunigų drausmę. Dažnai lankė parapijas ir naikino likusius pagonybės pėdsakus. Katedros bažnyčią aprūpino puikiais liturginiais drabužiais bei kitais bažnytiniais daiktais. Atstatė bernardinų bažnyčią ir vienuolyną Vilniuje. Jo vyskupavimo metu diecezijoje buvo pastatyta keliolika bažnyčių. Jo geri santykiai su

Vilniaus aukštutinė pilis XIX a. viduryje (Aleksandro Raczynskio piešinys)

Žygimantu Senuoju į gyvenimo pabaigą atšalo, nes Žygimantas vysk. Alberto pagalbininku ir būsimuoju įpėdiniu nominavo savo septyniolikmetį sūnų, vad. Joną iš Lietuvos kunigaikščių, Krokuvos kanauninką, Plocko bei Poznanės kleboną, tada neturėjusį jokių dvasininko šventinimų. Vysk. Albertas mirė 1519.V.5 Verkiuose, bet palaidotas Vilniuje. Buvo laikomas palaimintuoju. Su to vyskupo mirtimi pasibaigė Vilniaus vyskupų aukso amžius Bažnyčiai Lietuvoje. Prasidėjo varžybos dėl vietų ir veik visuotinas dvasininkijos rūpinimasis labiau pasaulietiškais, nei dvasiniais reikalais.

Jonas iš Lietuvos kunigaikščių

Po vysk. Alberto mirties Žygimantas Senasis popiežiui Leonui X pasiūlė Vilniaus vyskupu skirti Joną, savo nelegalų sūnų, gim. 1499 m., vadinamą „iš Lietuvos kunigaikščių". Jonas mokėsi Krokuvos akademijoje. Klieriku būdamas, gavo Płocko katedros kanauninko vietą. Leonas X Joną vyskupu patvirtino 1519.IX.23, bet vyskupu konsekruotas buvo tik po 12 metų — 1531 m. Pasižymėjo kaip kuklus, išsilavinęs ir labai pamaldus jaunuolis, bet jo vyskupavimo pradžia buvo sunki. Vilniaus kapitula ir dvasininkai sutiko jį nepalankiai. Didikai, ypač Radvilai, buvo juo nepatenkinti, o vaivadaitis Stanislovas Radvilas 1522 m. vysk. Joną net ginklu užpuolė ir sužeidė. Buvo skundžiamas Romai, kuri paskyrė Krokuvos ir Lucko vyskupus Jonui globoti. Nežiūrėdamas tų sunkumų, Jonas dirbo ištvermingai ir drąsiai, daugiausia naudodamasis savo tėvo pagalba. Galima sakyti, kad pradžioje diecezijį valdė pats Žygimantas Senasis, kurio patarimu buvo peržiūrėtas ir pataisytas Vilniaus kapitulos statutas; nutraukti kapitulos ginčams ir nesusipratimams su vyskupu. Jonas, tėvo padedamas, rūpinosi katedros vikarų būklės gerinimu, įsteigė dvi naujas prelatūras. Kapitulai pateikęs 19 klausimų, liečiančių save patį. Susitaręs su kapitula visais klausimais, toliau turėjo lengvesnį darbą. 1526 m. sušaukė diecezijos sinodą, kuriame buvo svarstytas dvasininkų elgesio klausimas. Sinode buvo nutiestos gairės, kaip klebonai turi administruoti parapijas ir elgtis su

tikinčiaisiais, nusikalstantiems kunigams buvo numatytos griežtos bausmės, nustatyta pamaldų tvarka parapijų bažnyčiose; klebonai buvo įpareigoti rūpintis, kad prie parapijų bažnyčių būtų atidarytos mokyklos, numatytos mokytojams atlyginimas. Šis sinodas svarbus ypač tuo, kad jame buvo stipriai pabrėžtas mokyklų, švietimo reikalas ir padaryti reikiami nutarimai. Iš esmės tai buvo Jono ir Žygimanto Senojo nuopelnas.

1530 m. gaisrui sunaikinus didelę dalį Vilniaus miesto ir katedrą, Jonas su visa savo energija ir dideliu dosnumu ėmėsi katedros atstatymo darbo. Mėgo mokslą ir meną. 1529 m. Lietuvos valdovu vainikavo Žygimantą Augustą. Karalienė Bona Jono nemėgo ir intrigomis privedė prie jo perkėlimo vyskupu į Poznanę (1536.III.15). Su širdgėla išvyko iš Vilniaus į Poznanę, kur 1538.II.18 mirė. Palaidotas Vilniaus katedroje. Jam vyskupaujant Vilniaus diecezijoje pastatyta apie 20 bažnyčių.

Vyskupas kunigaikštis Paulius Alšėniškis

Paulius Alšėniškis

Po Jono iš Lietuvos kunigaikščių pasitraukimo Vilniaus vyskupija buvo pavesta (1536.III.15) Lucko vyskupui Pauliui, kunigaikščiui Alšėniškiui. 1504 m. jis studijavo Krokuvos akademijoje. 1507 m. paskirtas Lucko vyskupu. 1512 m. dalyvavo Laterano bažnyčios suvažiavime. Buvo vienas turtingiausių Lietuvos didikų. Gyveno Vilniuje kaip Ponų tarybos narys. Pradžioje norėjo valdyti abi vyskupijas, bet Vilniaus vyskupijos kapitula privertė jį tvarkyti vien vilniškę diecezija. Baigė atstatyti katedrą. Kova su reformatais jam nelabai sekėsi, nors ir buvo remiamas Žygimanto Augusto. Pravedė tris diecezinius sinodus. 1542 m. buvo gavęs iš valdovo privilegiją, atleidžiančią Vilniaus kapitulą nuo priklausomybės pasaulinei valdžiai. Pranciškonai ginčijosi su bernardinais dėl vietos procesijoje, o kapitula nepriėmė vyskupo siūlymo pamokslininko. Tarytum kokia audra užgriuvo Reformaciją, kuriai pritarė nemaža Lietuvos didikų, o su jais ir dvasininkų. Kovai su Reformacija ir dvasininkų palaidumu 1555 m. sušaukė sinodą, bet jame pats jau nedalyvavo, nes 1555.IX.4 mirė. Prieš mirtį savo dvarus užrašė Žygimantui Augustui, kuris 1558 m. tą palikimą pavedė vyskupo Pauliaus giminėms.

Valerijonas Protasevičius

Po Alšėniškio mirties diecezija pusmetį administravo Vilniaus kapitulos vikaras Jonas Domanovskis. 1556.IV.10 Vilniaus vyskupu buvo paskirtas Valerijonas Protasevičius-Šuškovskis, gim. 1504 m. Tai viena ryškiausių XVI a. Lietuvos dvasininkų asmenybių. Kilęs iš vidutinių Lietuvos bajorų, gyvenusių Šuškove, Minsko srityje. Žemaičių kanauninkas, nuo 1545 m. karalienės Bonos kancleris, o taip pat (nuo 1537 m.) Vilniaus kanauninkas. 1547—1549 m. buvo Vilniaus kapitulos dekanas. 1549.V.27 paskirtas Lucko vyskupu, bet, matyti, pasiliko ir toliau Vilniaus kapitulos nariu, dalyvaudavo jos posėdžiuose. Bendravo su Varmijos vysk. Hosijum, su juo aptardavo protestantizmo grėsmę ir jai priešinimosi priemones bei metodus. Ne be Hosijaus sugestijų Žygimantas Augustas, mirus Alšėniškiui, Vilniaus vyskupu nominavo Protasevičių. Popiežius Povilas V 1556.IV.10 tą nominaciją patvirtino. Pradžioje buvo užsiėmęs labiau politiniais, negu pastoraciniais reikalais. Kapitulos pakartotinai įspėtas apie vis didėjantį protestantizmo pavojų, suskato veikti, nes net Vilniaus

Vyskupas Valerijonas Protasevičius

prelatas Pacas, vedęs, iš valdovo gavo kaštelianiją. Sušaukė 1559 ir 1563 m. diecezinius sinodus. Sudrausmino į protestantizmą besvyrantį sufraganą Jurgį, įvedė griežtesnę tvarką katedros vikarų kolegijoje, rūpinosi pagerinti ir praplėsti katedros mokyklą.

Bet didžiausi Protasevičiaus nuopelnai yra jėzuitų į Lietuvą atkvietimas ir Vilniaus Akademijos įkūrimas. Žygimantas Augustas davė pažadą įsteigti akademiją, bet jam vis delsiant, Protasevičius pats 1567 m. ėmėsi iniciatyvos. Nupirko prie Vilniaus ūkį ir mieste namus, juos atnaujino ir aprūpino inventorium. 1568.VIII.20 rašė kardinolui Hosijui ir Braunsbergo jėzuitams, prašydamas atsiųsti į Vilnių bent kelis savo vienuolius. 1569 m. pradžioje gavęs jėzuitų generolo teigiamą atsakymą, tų pat metų rugpjūčio mėn. Vilniuje priėmė pirmuosius atvykusius jėzuitus, kurie (jo globojami ir aprūpinti) 1570 m. vasarą atidarė Vilniuje kolegiją. Vyskupas specialiu raštu savo tikintiesiems paskelbė kolegijos įkūrimą, ragindamas tėvus leisti vaikus į ją mokytis. Rūpinosi, kad Vilniaus kolegijai būtų suteiktos akademijos teisės. Tuo reikalu rašė karaliui Steponui Batorui ir popiežiui Grigaliui XIII. Pastarasis 1579.X.29 bule tai kolegijai suteikė universiteto teises. Batoras davė privilegiją 1578.VII.7, nors pastarasis dokumentas įsigalėjo tik 1579 m. rudenį, kai Lietuvos vicekancleris pridėjo antspaudą. Protasevičius 1578.VIII.25 parašė akademijos fundacijos aktą, papildydamas ankstyvesnes dotacijas naujomis. Buvo pirmasis akademijos kancleris. 1579 m. įsteigė neturtingiems studentams bendrabutį, aprūpindamas jį savo lėšomis: davė savo mūrinius namus ir kitų dviejų namų nuomą.

Susilpnėjus sveikatai, 1574 m. sau koadjutoriumi pasirinko Jurgį Radvilą. Rūpestingai rėmė visas jėzuitų pastangas varžybose su reformatais. Atsivertęs į katalikybę Radvilas Našlaitėlis jėzuitams atidavė spaustuvę, anksčiau valdytą disidentų. 1572 m. pastatė ir aprūpino Šešuolių parapijos bažnyčią ir rūpinosi apleistas bažnyčias pataisyti, padailinti. Buvo išrinktas į 1566 m. Lietuvos Statuto pataisymo komisiją ir 11 metų jai vadovavo. 1563—1564 m. seime kartu su Mykolu Radvilu Juoduoju labiausiai reiškėsi lietuvių delegacijoje. Ypatingai rūpinosi dvasininkų moralės stiprinimu ir kėlimu. Mirė 1579.XII.31 Vilniuje. Jo pastangom ir katalikybė Vilniuje įveikė savo gan gilią krizę.

Jurgis Radvilas

Keturioliktuoju Vilniaus vyskupu buvo Jurgis Radvilas (gim. 1556.V.31 Lukiškėse, Vilniuje), Mikalojaus Juodojo antrasis sūnus. Tėvas iš kataliko buvo pasidaręs kalvinistu, o paskui arijonu; vaikus auklėjo kalvinizmo dvasioje. Dėdės Mikalojaus Rudojo išsiųstas į Leipcigo universitetą, 1571 m. ten susipažino su jėzuitais, kurie jį paėmė savo globon. 1572 m. Vilniaus kolegijos rektoriaus Varševickio buvo priimtas į Katalikų Bažnyčią. Vilniuje mokė ir juo ypatingai rūpinosi garsus jėzuitas Petras Skarga. Jaunasis Jurgis pasirinko dvasininko luomą. Jėzuitų patariamas, vysk. Protasevičius jį pasirinko savo pagalbininku su įpėdinystės teise. Katedros kapitulai 1574.V.28 davus sutikimą, 1574.VI.1 ir XI.14 karaliaus raštais kreiptasi į popiežių. Roma nesiskubino nominacijos patvirtinti, nes Jurgis juk buvo

gimęs iš kalvinų tėvų, jo du jaunesni broliai buvo kalvinai, o pats kandidatas teturėjo 18 metų amžiaus. Tik 1574.XII.18 popiežius Grigalius XIII Jurgį Radvilą paskyrė Vilniaus vyskupo koadjutoriumi su įpėdinystės teise, bet to paskyrimo raštą apaštališkasis nuncijus įteikė tik 1575 m. gegužės pabaigoje.

Birželio mėn. gavęs iš nuncijaus rankų pirmuosius mažuosius šventinimus, Jurgis 1575—1577 m. Romoje studijavo teologiją, bet brolio Mikalojaus Kristupo verčiamas grįžo namo. 1579 m. vasarą kaip maldininkas vyko Ispanijon aplankyti šv. Jokūbo apaštalo kapo Komposteloje, o tų pat metų rudenį atvyko Italijon. Nors, 1579.XII.31 mirus vyskupui Protasevičiui, buvo raginama tuojau vykti į Vilnių ir užimti vyskupo sostą, bet nesiskubino ir galvojęs iš viso atsisakyti vyskupo vietos. Tik popiežiaus Grigaliaus XIII įtikintas ir kai sveikata leido 1581.VIII.2 pasiekęs Vilnių, perėmė vyskupo pareigas, nors dar nebuvo konsekruotas. Ginklu atgavus Livoniją, Steponas Batoras Jurgį Radvilą paskyrė Livonijos gubernatoriumi; tik po 4 metų jam pavyko iš tų pareigų pasitraukti.

Vyskupas Jurgis Radvilas

Jurgis Radvilas, Vilniaus vyskupas 1581—1591 m., nuo 1583 m. kardinolas

Tuo metu nuolatos gyveno Rygoje, o Vilniaus vyskupiją valdė per savo įgaliotus kapitulos narius. Rygoje 1583 m. iš Žemaičių vyskupo M. Giedraičio priėmė kunigo šventinimus. 1583.XII.26 Vilniaus katedroje iškilmingai konsekruotas vyskupu, o 1584.II.28 ten karalius jam uždėjo kardinolo biretę. Kardinolo skrybėlę ir Šv. Siksto titulinę bažnyčią Radvilas gavo, nuvykęs į Romą 1586.VI.2 iš popiežiaus Siksto V rankų. Iš Romos grįžęs 1587 m. pavasarį, dalyvavo Lietuvos seimeliuose ir elekciniame seime išrinkti Stepono Batoro įpėdiniui. Kaip daugumas Lietuvos didikų, palaikė Austrijos Maksimilijono kandidatūrą, nes ją rėmė ir Romos kurija, tačiau daugumai pasisakius už Žygimantą Vazą, irgi pasisakė už Žygimantą. Kaip anksčiau Ba-

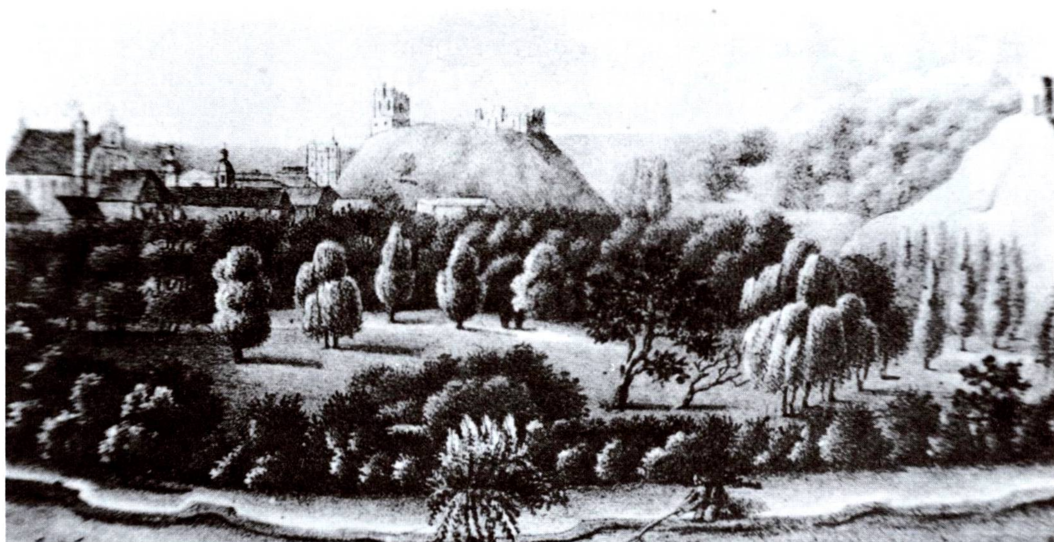
toras, taip vėliau Žygimantas labai gerbė Jurgį Radvilą ir juo pasitikėjo. 1589 m. kaip ypatingas Žygimanto pasiuntinys, vyko į Prągą pas imperatorių Rudolfą II. 1591 m. pavasarį vykdamas Romon, Žygimanto įgaliotas, pastarajam parinko žmoną iš erchercogo Karolio dukterų — vyriausiąją, Oną. 1592.IV.24 popiežiaus Klemenso VIII kard. Radvilas buvo paskirtas ypatingu Šv. Sosto legatu palaiminti Vienoje Žygimanto Vazos ir Onos Habsburgaitės santuokos. Tų pat metų birželio mėn. Krokuvoje karalienę vainikavo. 1591.IV.5 mirus Krokuvos vyskupui, karalius netrukus kard. Radvilą nominavo Krokuvos vyskupu, o popiežius Grigalius XIV 1591.VIII.9 parašė paskyrimo bulę. Dėl to paskyrimo kilo triukšmas Lenkijoje, nes jos didikai Jurgio Radvilo, kaip lietuvio, nenorėjo įsileisti Krokuvos vyskupijon, tačiau šis laimėjo. 1599 m. pabaigoje nuvykęs į Romą, ten persišaldė ir 1600.I.21 mirė. Jį sergantį aplankė ir palaimino popiežius Klemensas VIII. Palaidotas jėzuitų Jėzaus vardo bažnyčioje Romoje.

Kaip ganytojas kard. Radvilas buvo uolus, pamaldus ir pavyzdingo gyvenimo. Įvairiais būdais ėmėsi skleisti katalikybės mokslo ir kovoti su disidentizmu. 1582.I.12 Vilniuje įsteigė kunigų seminariją, užtikrindamas 12 klierikų išlaikymą. Tą seminariją įkurdino savo rūmuose, greta savosios rezidencijos, jos išlaikymui davė kelis savo ūkius; seminarijos vadovavimą patikėjo jėzuitams. Iš vėlesnių kapitulos aktų matyti, jog seminarijos steigėjo valia į ją buvo priimami tik mokantieji lietuviškai. Ypatingai rūpinosi Vilniaus akademija ir jai išlaikyti 1581 m. užrašė 8000 florenų. Sušaukė kelis diecezinius sinodus. Vizituodamas diecezijos parapijas, vieną po kitos vis aprūpindavo savo lėšomis. Visur rėmė jėzuitus ir jų kolegijas. Vysk. M. Giedraičio prašomas, siuntė iš Rygos jėzuitų į Žemaitiją. Kaip popiežių ir karalių patikėtinis bei tarpininkas, kard. Radvilas sumaniai spręsdavo net painiausias problemas. Jo taktą, nuoširdumą, dosnumą vargšams įvertino įvairių pažiūrų žmonės. Tai buvo viena iš stambiausių asmenybių Lietuvos (aišku, ir Lenkijos) gyvenime XVI a. pabaigoje. Yra parašęs lotynų kalba savo pirmosios kelionės Italijon dienoraštį ir prisiminimus apie savo administracinį darbą Livonijone. Mokėjo daug kalbų. Daug jaunuolių studijoms į užsienius siuntęs savo lėšomis. Gyvenimo pabaigoje norėjęs įstoti į jėzuitus, bet popiežius jam to neleido padaryti.

Kard. Radvilai išvykus į Krokuvą, Vilniuje jo planai ir sumanymai, ypač ilgesnį laiką nesant vyskupo ordinaro, nuėjo vėjais. Išvykdamas diecezijos administratorium paliko prel. Benediktą Voiną, bet kapitula 1592.VII.1 administratorium išrinko Vilniaus sufraganą Kiprijoną, o vyskupo turtus pasidalijo savo tarpe. Vilniaus vyskupo vietą siekė gauti Lucko vyskupas Bernardas Maciejovskis. Gavęs karaliaus ir Apaštalų Sosto sutikimą, pareikalavo iš kapitulos 10.000 auksinų iš vyskupo turtų. Kapitula atsisakė, pasiuntė savo atstovą į Romą ir tik popiežiui įsakius reikalaujamus pinigus išmokėjo. 1594.III.18 mirė sufraganas Kiprijonas, ir kapitula administratorium išrinko Benediktą Voiną. Vyskupijos reikalams sutvarkyti 1595 m. į Vilnių buvo atvykęs popiežiaus legatas Cumuleus, tačiau ir tai nepadėjo. Kapitula Maciejovskio nesutiko priimti, nes buvo iš Lenkijos ir reikalavo vyskupu skirti lietuvį. Užtat, nors Maciejevskis turėjo rankose popiežiaus bulę, sužinojęs, jog Vilnius jo, kaip nelietuvio, nenori ir žada ginklu pasipriešinti, savo nominacijos atsisakė. Nežiūrint į tokį sutrikimą, jėzuitų pastangomis religiniai reikalai vystėsi gerai. Diecezijoje atsirado per 20 naujų bažnyčių. Įsisiūbavusios nuotaikos pamažu aprimo.

Benediktas Voina

Tolimesniu, faktiškai 15-ju Vilniaus vyskupu, buvo Benediktas Voina, gim. apie 1556 m. Tėvai buvo gudai, stačiatikiai. 1571—1572 m. studijavo Leipcige, o vėliau Vilniaus jėzuitų kolegijoje. 1573 m. perėjo į katalikybę. Būdamas dar klieriku, tapo Vilniaus kapitulos kanauninku, o 1576 m. buvo pakeltas prelatu ir paskirtas Trakų klebonu. Aukštesnėms studijoms išvyko į Italiją. Teologiją ilgai studijavo Romoje. Grįžęs į Vilnių, buvo kard. Jurgio Radvilo sekretoriumi. Paskui paskirtas generalvikaru ir oficiolu, buvo kardinolo artimas bendradarbis ir patarėjas. 1586 m. kapitulos išrinktas diecezinės kunigų seminarijos prižiūrėtoju. Dalyvavo priešrinkiminiame ir karaliaus rinkimo seime. 1591.III. ir iki

Vilniaus pilis ir bažnyčios. (Iš senos graviūros)

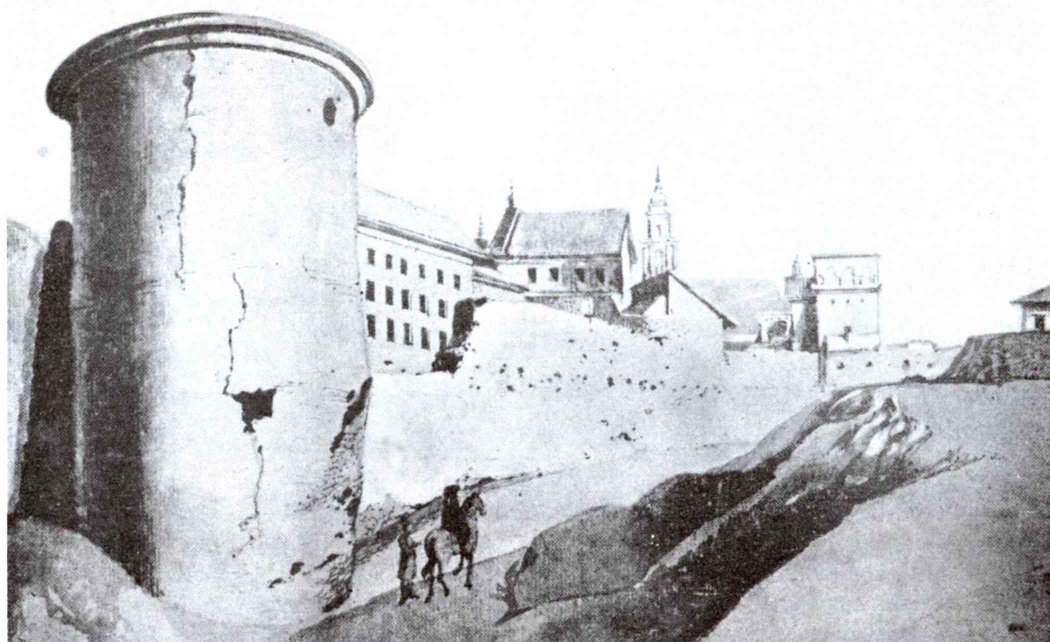
1592.VII valdė Vilniaus vyskupiją. Mirus sufraganui Kiprijonui, 1594.III.18 vėl buvo kapitulos išrinktas vyskupijos administratorium. 1600.VII Žygimanto Vazos buvo nominuotas ir popiežiaus Klemenso VIII 1600.VII.31 paskirtas Vilniaus vyskupu. Po katedros ir kitų Vilniaus bažnyčių vizitacijos įtaisė katedroje naujus vargonus. Praplėtė prieglaudą, kurioje galėjo būti maitinami ir globojami per 400 vargšų bei ligonių. 1604 m. surengė Vilniuje šv. Kazimiero garbei iškilmes. Sušaukė 4 diecezinius sinodus. Labai gynė valstiečius. Po 1610 m. Vilniaus gaisro rūpinosi ne tik bažnytinių pastatų atstatymo, bet daug padėjo ir neturtingiesiems. Inflantų žygio metu savo lėšomis pateikė du kariuomenės pulkus. Mirė 1615.X.22 Paduvoje, kur buvo išvykęs gydytis.

Eustachas Valavičius

Įskaitant vysk. Bernardą Maciejovskį, kuris, nors ir turėjo paskyrimo bulę, niekad neužėmė Vilniaus vyskupo sosto, septynioliktuoju Vilniaus vyskupu buvo Eustachas Valavičius, gim. apie 1560 m., Lietuvos maršalo Jono Valavičiaus sūnus. Nuo mažens augo religiškai mišrioje šeimoje: jo tėvas buvo protestantas, o motina unitė. Kataliku tapo, greičiausiai, besimokydamas Vilniaus jėzuitų kolegijoje ir akademijoje. Buvo globojamas

Eustachijus Valavičius (1560—1630), Vilniaus vyskupas ir vicekancleris. Vario raižinys Augsburgo meisterio Lucas Kilian. (Iš dr. P. Reklaičio rinkinių)

Vilniaus miesto siena ir kelias į Aušros Vartus XVIII a. pabaigoje. (Pr. Smuglevičiaus piešinys)

kard. Jurgio Radvilo 1592 m. priimtas kanauninku į Vilniaus kapitulą ir paskirtas Odelsko klebonu. Nuo 1593 m. studijavo bažnytinę teisę Paduvoj, o paskui filosofiją ir teologiją Romoje. 1597 m. buvo pakeltas Vilniaus katedros prelatu kantoriumi. 1600 m. prelatu kustošu ir Trakų klebonu. 1609 m. buvo Lubino (Poznanės vyskupijoje) benediktinų vienuolyno abatu. Nuo 1599 iki 1613 m. ėjo Lietuvos referendoriaus pareigas, nuo 1605 m. dirbo karaliaus kanceliarijoje, o nuo 1615 m. buvo Lietuvos vicekancleris. Valavičius buvo pirmas Lietuvos dvasininkas, gavęs šias valstybines pareigas. Daug kartų dalyvavo delegacijose į užsienį. Po vysk. Voinos mirties administravo Vilniaus vyskupiją. 1616.III.9 kapitulos išrinktas, karaliaus nominuotas ir popiežiaus Pauliaus V 1616.V.18 paskirtas Vilniaus vyskupu. Rūpinosi restauruoti katedrą savo lėšomis. Nupirko Vilniaus kunigams invalidams namus. Pastatė dvi ligonines-prieglaudas. 1619 m. įsteigė Gudijos archidiakoniją ir jai užrašė beneficijas. Įsteigė kurijos kanclerio vietą. Sušaukė 4 diecezinius sinodus. Labai sielojosi Lietuvos gynimo reikalais. Buvo pamaldus ir geraširdis. Atgavo ar restauravo per 20 bažnyčių (jų tarpe Kėdainiuose, Kupiškyje ir kitur). Įrengė vieną katedros koplyčią (Valavičių). Mirė 1630.I.9 Verkiuose.

Abraomas Voina

Tolimesniu Vilniaus vyskupu buvo Abraomas Voina (Vainius), gim. apie 1569 m. Telšių ar Kretingos aps., vysk. Benedikto Voinos sūnėnas. Jo tėvas buvo Užvenčio tijūnas, Palangos ir Gardų seniūnas. Abraomas mokėsi Vilniaus akademijoje, dėdės vyskupo proteguojamas. 1599 m. buvo priimtas į Vilniaus kapitulą kanauninku, įšventintas 1599 m. ir išsiųstas studijų į Romą. 1608 m. kapitulos išrinktas ir deleguotas teisėju į vyr. mišrųjį tribunolą, kur sumaniai rūpinosi atgauti bažnyčias bei bažnyčių turtus, anksčiau užvaldytus protestantų. 1611.V.25 buvo paskirtas Metonės vyskupu ir Vilniaus sufraganu. 1615—1616 m. buvo Vilniaus vyskupijos administratorium. 1628.VII.20 paskirtas Žemaičių vyskupu. 1631.III.24 buvo perkeltas į Vilnių. Karaliui Žygimantui Vazai pasiūlius, sudarė Smolensko vyskupijos įsteigimo

planą. Baigė atnaujinti Vilniaus katedrą ir įruošti Šv. Kazimiero koplyčią, į kurią 1636 m. buvo perkelti šventojo palaikai. 1635 m. pakvietė ir įkurdino Vilniuje vienuolius bonifratrus, pavesdamas Šv. Kryžiaus bažnyčią, prie kurios jie įsteigė ligoninę. Už bažnytinių teisių gynimą vysk. Voina sulaukė iš popiežiaus Urbono VIII pagyrimo. Sušaukė 5 diecezijos sinodus. Išspausdino ankstyvesnių sinodų nuostatų rinkinį. Atgavo 8 bažnyčias ir pastatė 6 naujas. Pablogėjus sveikatai, sau padėjėju pasirinko Jurgį Tiškevičių. Mirė 1649.IV.14.

Vilniaus vyskupas Jurgis Tiškevičius

Jurgis Tiškevičius

Devynioliktuoju Vilniaus vyskupu buvo Jurgis Tiškevičius, gim. 1596 Vištyčio dvare, Eustacho Jono Tiškevičiaus, Brastos vaivados ir D.L.K. rūmų iždininko sūnus. Mokėsi jėzuitų kolegijose Vilniuje, Liubline bei Poznanėje ir Krokuvos akademijoje. 1622 m. įšventintas kunigu. Kurį laiką dirbo Krokuvos vyskupo raštinėje. 1626 m. parvyko Lietuvon. Vysk. E. Valavičiaus pastangomis 1627.V.17 buvo paskirtas tituliniu Metonės vyskupu bei Vilniaus sufraganu ir gavo Gardino prepozitūrą. 1631 m. buvo pakeltas kapitulos prelatu arkidiakonu. Labiausiai reiškėsi pastoracinėje ir labdaros srityje ir buvo geras pamokslininkas. Jo rūpesčiu ir priežiūra buvo pastatyta vargšų ligoninė. Vilniuje bendradarbiavo su unitais ir juos rėmė. 1633.XII.19 paskirtas Žemaičių vyskupu. Jo pastangomis Žemaitijoje buvo pastatyta keliolika bažnyčių. Tiškevičius yra viena ryškiausių ir stambiausių XVII a. Lietuvos vyskupų figūrų, daug nuveikęs katalikybės restauracijai krašte. Tęsdamas vysk. M. Giedraičio ir kitų pradėtą Žemaičių religinimą ir kultūrinimą, plėtė vienuolynų tinklą. Popiežius Urbonas VIII 1640 m. pakėlė jį savo rūmų prelatu ir 1641 m. paskyrė dar Piltenės (Kuršo) vyskupijos administratorium. 1649.XII.9 buvo perkeltas į Vilniaus vyskupiją. 1654.I sušaukė diecezinį sinodą; uoliai plėtė šv. Kazimiero kultą. Popiežiaus Inocento X leidimu įvedė šv. Kazimiero relikvijų perkėlimo šventę. Rusams įsiveržus į Lietuvą ir artėjant prie Vilniaus, Tiškevičius 1655 m. pasitraukė į Prūsus. Ten susirgo ir 1656.17 (prie Karaliaučiaus) mirė. 1762.I.3 jo palaikai buvo perkelti į Lietuvą ir palaidoti domininkonų bažnyčioje Žemaičių Kalvarijoje. Jam valdant Vilniaus vyskupiją, kraštas pergyveno labai daug sunkumų.

Jonas Karolis Daugėla-Zaviša

Dvidešimtuoju Vilniaus vyskupu buvo Jonas Karolis Daugėla-Zaviša, gim. 1579 m. Mokėsi Vilniaus akademijoje, Ingolstadte ir Bonnoje, lankėsi Prancūzijoje ir Italijoje. 1639 m. paskirtas Vilniaus kanauninku, 1643 m. Lietuvos kanceliarijos regentu. 1645 m. pakeltas prelatu arkidiakonu. 1649 m. Lietuvos didysis raštininkas, seimo narys ir kurį laiką Vilniaus vyskupijos administratorius. Rusų bei švedų invazijos metu buvo prie Jono Kazimiero, kuris Daugėlą 1656.IV.21 paskyrė Vilniaus vyskupu, o kapitula vyskupu išrinko V.16. Tačiau tik 1657 m., gavus popiežiaus bulę, Čenstakavoje buvo konsekruotas vyskupu, o į savo vyskupiją (priešų kariuomenės užimtą) pateko tik 1660 m. 1656—1658 m. dalyvavo derybose su rusais. Mirė 1661.III.9. Palaidotas Rožano vietovėje, kur tuo metu buvo saugomi Šv. Kazimiero palaikai. Labai artimai bendravo su Jono Kazimieru.

VILNA LITVANIAE *Metropolis*

1. Das hoche Slochs.
2. Das Slochs
3. Die Joug• Königinne haus.
4. Die Slochs kirche.
5. S. Barbaru kirch.
6. Der Schatzmeister haus.
7. Der König stall.
8. Der Lucerne.
9. Das Deutsch haus.
10. Das Trabanten haus
11. Die Wersope
12. Die bernardiner clost.
13. Die Cancelrie.
14. S. Iohan kirche.
15. Das Wyewoten haus.
16. Das Biscbops haus.
17. Der Gricht kreche.
18. Das Rhathaus.
19. Das Moskowiten hoff.
20. Die schwartze munche
21. Das hospital.
22. Die Keur kaste.
23. Die slotgosse.
24. S Iohan gosse.
25. Der Cletken
26. Cletkens dor.
27. Die dir garde
28. Vber wasser.

Vilniaus miesto planas. (Iš 1576 m. J. Brauno ir P. Hohenbergo atlaso)

Neris ir Gedimino pilis iš Antakalnio pusės. (M. Przybylskio XIX a. pr. raižinys)

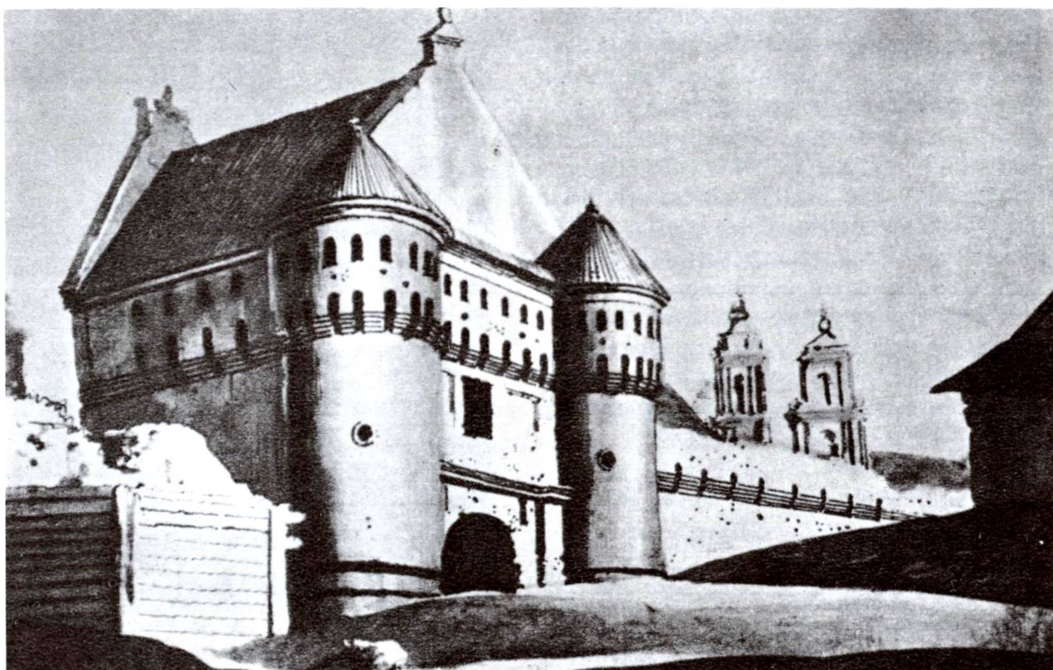
Jurgis Bialazaras

Tolimesniu Vilniaus vyskupu buvo Jurgis Bialazaras, Upytės maršalkos Kristupo Bialazaro sūnus. Jaunas paskirtas karaliaus sekretorium ir Lietuvos referendaru. 1649 m. pirmas Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčios klebonas, 1652 m. prelatas. Švedams ir rusams puolus Lietuvą, išvežė iš Vilniaus ir paslėpęs šv. Kazimiero relikvijas, kurias paskui perdavė vysk. Daugėlai. 1655 m. Kėdainiuose kartu su kitais pasirašė Jonušo Radvilo sutartį su švedais. Buvo patekęs į švedų ir kazokų rankas, bet iš jų paspruko, o po to pateko savosios kariuomenės sukilusiam daliniui, kuris plėšikavo, nes nebuvo gavęs algos. Jiems išdalijęs (iš kapitulos turtų) aukso grandinę. Buvo pakaltintas kapitulos turtų išeikvojimu, bet išsiteisino įrodydamas, kad tuos turtus panaudojo padėti karaliui. 1658 m. paskirtas Smolensko vyskupu, o 1661.XI.21 Vilniaus. Bet į Vilnių galėjo grįžti tik 1662 m., išvijus rusus, o ingresą atliko tik 1664 m. Katedrą rado be stogo ir bokštų, su įgriuvusiomis lubomis, sunaikintais altoriais. Ją atnaujinus, šv. Kazimiero palaikai buvo perkelti iš Rožanų. Verkiuose, prie Vilniaus, įsteigė Kalvarijas. Ginčijosi su Gniezno arkivyskupu dėl primo titulo. Dalyvavo taikos derybose su švedais ir rusais. Mirė 1665.V.21.

1665—1666 m. vyskupiją administravo Gotardas Jonas Tizenhauzas, nuo 1659 m. titulinis Metonės vyskupas ir Vilniaus vyskupijos koadjutorius, konsekruotas 1662 m. vėliau Smolensko vyskupas.

Aleksandras Sapiega

Dvidešimt antruoju Vilniaus vyskupu buvo Aleksandras Sapiega, gim. 1624.V.13 Volinijoje. Mokėsi Liublino jėzuitų kolegijoje, o filosofijos ir teologijos — Krokuvos akademijoje. Bažnytinę teisę studijavo Bolonijoje, Perudžoje ir Romoje. 1650.V.14 priimtas į Vilniaus kapitulą prelatu prepozitų ir gavo valdyti dvi parapijas. Jose laikė lietuvių kalbą mokančius vikarus. Kapitulos buvo deleguotas teisėju į tribunolą. Taip pat buvo paskirtas Lietuvos referendorium. Vysk. J.

Subačiaus vartai. XVIII a. pabaigoje. (Pr. Smuglevičiaus piešinys)

Tiškevičius Sapiegą pasirinko savo pagalbininku. 1655.VIII.2 popiežius Sapiegą paskyrė Metonės tituliniu vyskupu ir Vilniaus sufraganu. Dėl karo vyskupu konsekruotas buvo tik 1657.VII. 1660.I.12 popiežiaus Aleksandro VII buvo paskirtas Žemaičių vyskupu, bet Varnius dėl švedų invazijos ir po to kilusio Žemaičiuose maro pasiekė tik 1661 m. 1667.VII.18 buvo paskirtas Vilniaus vyskupu. Ingresą atliko 1668.VIII.26. 1669.III.11—13 sušaukė Vilniaus diecezinį sinodą; jo nuostatus, prie kurių buvo pridėtas ir visos Vilniaus diecezijos bažnyčių sąrašas, išspausdino 1669 m. Vilniaus jėzuitų spaustuvėje. Nuostatuose pabrėžiama neduoti svetimšaliams bažnytinių beneficijų, nes jie, nemokėdami lietuvių kalbos, būna visiškai nenaudingi. Buvo lietuvių teisių gynėjas. Prie jo buvo pradėta statyti Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Antakalnyje. Atnaujino katedrą, padidino seminariją, pastatė tiltą per Nerį, pagerino vargšams prieglaudą. Visas savo lėšas išdalydavo vargšams. Valdė 410 bažnyčių, 25 dekanatus. Mirė 1671.V.22

Mikalojus Steponas Pacas

Po A. Sapiegos mirties Vilniaus vyskupu išrinko Gudijos sufraganą Mikalojų Slupskį, tačiau karalius į Vilniaus vyskupo sostą nominavo Mikalojų Steponą Pacą, žmogų pagyvenusį ir vedusį, g. apie 1620 m., jauniausiąjį Lietuvos vicekanclerio Stepono Paco sūnų. Iki 50 metų amžiaus buvo pasaulietis. 1651 m. paskirtas Trakų vaivada. 1666 m. tapo Lietuvos tribunolo maršalu. Apie 1669 m. pasiryžo tapti kunigu. Su žmona jau buvo persiskyręs prieš 13 metų. Pacui tapus dvasininku, jo žmona kuriam laikui buvo įstojusi į pranciškonų ordino vienuolyną. Išsirūpinęs dispensą, Pacas 1670 m. priėmė mažuosius šventimus, nors tuo pat metu dar buvo paskirtas Vilniaus pilininku. 1671 m. atsisakęs visų tarnybų, pradėjo ruoštis kunigystei. Mirus A. Sapiegai, karalius Mykolas K. Višnioveckis 1671.VI nominavo Pacą Vilniaus vyskupu. 1672 m. pradžioje išvyko į Romą, kur popiežius Klemensas XI XI.16 jį paskyrė Vilniaus vyskupijos laikinu administratorium.

Romoje Pacas studijavo teologiją ir 1673.II.2 buvo įšventintas kunigu, IV.29 pakeltas popiežiaus rūmų prelatu, V.16 protonotaru ir VIII.11 gavo teisę valdyti vyskupijos ir dvasinius reikalus. Grįžęs į Vilnių, susiginčijo su kapitula, kuri nenorėjo, kaip nekonsekruotam vyskupu, pripažinti teisės tvarkyti dvasinių reikalų. Ginčas nusitęsė kelerius metus. Tik 1682.V.25 popiežiui paskyrus jį Vilniaus vyskupu, po konsekracijos Varšuvoje, pradėjo normaliai valdyti vyskupiją. 1682 m. paskelbė ganytojinį laišką, kuriame buvo nustatyta vyskupijos pastoracijos ir administravimo tvarka. Tomis normomis vadovavosi ir jo įpėdiniai. Mirė 1684.V.8

Aleksandras Kotovičius

Po M.S. Paco mirties vyskupiją beveik metus administravo jau minėtas sufraganas Mikalojus Slupskis, bet 24-ju Vilniaus vyskupu 1685.IV.9 buvo paskirtas Smolensko vyskupas Aleksandras Kotovičius, gim. apie 1622 m. Gardino aps. Mokėsi Gardine ir Vilniuje. Romoje ir Paduvoje studijavo kanonų teisę ir įgijo daktaro laipsnį. Jonas Kazimieras jam buvo suteikęs Šv. Kazimiero koplyčios Vilniaus katedroje klebonystę. Taip pat buvo kelių parapijų klebonas ir 7 kartus vyko į seimą. 1673 m. paskirtas Smolensko vyskupu, bet ten nerezidavo (nes Smolenskas buvo užimtas rusų) ir gyveno Vilniuje kapitulos namuose. 1685 m. rudenį sušaukė diecezinį sinodą, kuriame dvasininkai griežtai pasisakė prieš bažnytinių beneficijų atidavinėjimą svetimšaliams, visų pirma lenkams. Kotovičius įspėjo bažnyčių fundatorius didikus, kad jų klebonais neskirs svetimšalių. Vyskupijos religinio gyvenimo lygiui pakelti 1685 m. parkvietė į Vilnių vienuolius kunigus misininkus. Mirė 1685.XI.30 Vilniuje.

Konstantinas Kazimieras Bžostovskis

Tolimesniu Vilniaus vyskupu buvo Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, Trakų vaivados Kiprijono Pauliaus Bžostovskio sūnus, gim. 1644 m. 1661 m. Vilniaus kanauninkas, 1665—1668 m. studijavo Romoje. 1668 m. įšventintas kunigu, 1669 m. Vilniaus kapitulos narys. 1671 m. Lietuvos sekretorius ir Trakų klebonas. 1684 m. Smolensko vyskupas. 1687.XI.24 buvo paskirtas Vilniaus

Vysk. Konstantinas Kazimieras Bžotovskis

vyskupu. Pradžioje užsiėmė katedros atnaujinimu ir seminarijos būklės gerinimu. Greit prasidėjo jo kova su hetmonu Sapiega dėl kariuomenės išlaikymo vyskupo dvaruose. Vyskupas hetmonui iškėlė bylą, o Sapiegai nenusileidžiant 1693 m. kuriam laikui buvo sustabdęs pamaldas katedroje. 1694 m. ekskomunikavo hetmoną ir jo šalininkus. Sapiegą palaikė Lenkijos primas Radziejovskis. Domininkonai, bernardinai bei reguliarieji kanauninkai, priklausantys nuo Sapiegų malonės, pasipriešino vyskupui. Prie jų prisidėjo ir jėzuitai. Pasipylė skundai. Jono Sobieskio pastangos neužbaigė ginčo, ir priimtas susitarimas greit buvo nutrauktas. Vyskupas vyko į Romą, kur kardinolų kolegija tą reikalą svarstė. Hetmonas, prašęs popiežiaus nuimti ekskomuniką, buvo pamokytas nesavivaliauti dvasininkų turtais, o vienuoliai gavo griežtą įspėjimą. Tik Jono Sobieskio mirtis privedė prie susitaikymo. 1702 m. Bžostovskis, pasiėmęs šv. Kazimiero relikvijas ir vyskupijos vertybes, pasitraukė nuo švedų; relikvijas paliko Čenstakavoje, o pats apsistojo Vroclave. Po metų su viskuo grįžo į Vilnių. Buvo Augusto II šalininkas. 1705 m. iškilmingai priėmė carą Petrą I-jį. 1717 m. sušaukė diecezijos sinodą. 1718 m. vainika-

vo Švč. Mergelės paveikslą Trakų bažnyčioje. Trinapolyje įkūrė trinitorius ir pastatė Verkių rūmus. Vysk. Bžostovskiui prikišama, kad jo iniciatyva Varšuvos seimas 1689.III.4 nuteisęs už ateizmą sudeginti K. Liščinskį. Popiežius Inocentas XI tą sprendimą vėliau pasmerkė. Bet reikia neužmiršti, kad tais laikais savivaliavo ir ginklu užpuldavo dvasininkus ne tik Sapiega su savo šalininkais, bet ir daugybė kitų, tikrų avantiūristų. Labai rūpinosi tikėjimo reikalų gynimu. Mirė 1722.X.24.

Motiejus Juozapas Ancuta

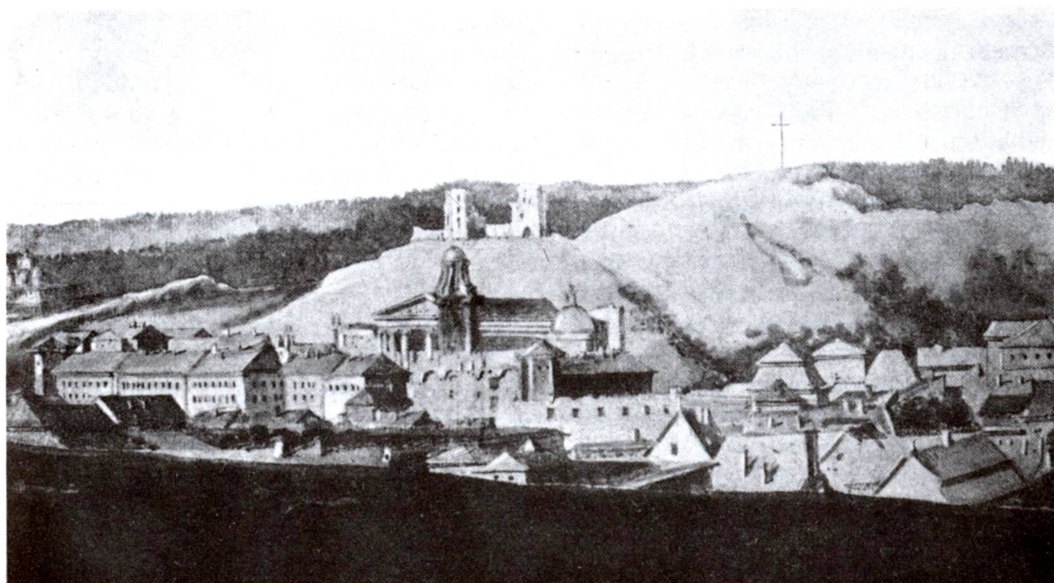
Mirus Bžostovskiui, Vilnaus vyskupijos valdymą perėmė Motiejus Juozapas Ancuta, Vilniaus koadjutorius. Nuo 1895 m., karaliaus pasiūlymu, buvo Vilniaus kapitulos narys. 1710 m. paskirtas Vilniaus sufraganu su Misionopolitanijos vyskupo titulu, o 1716 m. koadjutoriumi su paveldėjimo teise. Nuo 1705 m. buvo Augusto II sekretorius. Mirė 1723.I.18 pakelyje iš senato posėdžio Varšuvoje, nesulaukęs paskyrimo bulės iš Romos.

Karolis Petras Pancežinskis

Po Ancutos metus dieceziją administravo Agatheno titulinis vyskupas Boguslavas Korvin Gansievskis, Gudijos sufraganas, bet kapitula, nepatenkinta jo valdymu, Vilniaus vyskupu išrinko savo narį, Smolensko vyskupą Karolį Petrą Pancežinskį, Vilniaus akademijoje gavusį filosofijos daktaro laipsnį. Turėjo keletą bažnytinių beneficijų ir buvo kelių bažnyčių klebonu. 1697 m. tapo Vilniaus kapitulos kanauninku, o vėliau prelatu. 1698 m. buvo išrinktas Vilniaus kapitulos prokuratoriumi teismo bylų reikalams. 1709 m. ėjo Lietuvos raštininko pareigas ir pirmininkavo Lietuvos tribunole. 1709 m. buvo Vilniaus vyskupo ir kapitulos deleguotas vykti pas carą Petrą I prašyti, kad rusų kariuomenė nenaikintų bažnytinių dvarų. 1712.X.5 buvo paskirtas Hieropolitano tituliniu vyskupu ir Vilniaus sufraganu Gudijai, o 1721.IX.24 Smolensko vyskupu. Po Ancutos mirties Augustas II 1724.I.31 nominavo jį Vilniaus vyskupu, o popiežius Benediktas XIII nominaciją 1724.IX.11 patvirtino. 1725 m. pradžioje Pancežinskis atliko ingresą į katedrą. 1728 m. jis įsteigė Gardine bonifratrų vienuolyną, o prie Vilniaus katedros — naują altariją. Rūpinosi bažnytinių dvarų ir valstiečių teisių saugojimu. Mirė 1729.II.19

Mykolas Jonas Zenkavičius

Po Pancežinskio mirties diecezija veik pusantrų metų administravo jau minėtas Gu-

Vilniaus katedra ir Aukštutinės pilies griuvėsiai XVIII a. (Pr. Smuglevičiaus piešinys)

Vilniaus vaizdas iš pilies bokšto. (Iš 1911 m. išleisto atviruko)

dijos sufraganas Boguslavas Korvin-Gonsievskis. 1730.X.2 Vilniaus vyskupu buvo paskirtas Mykolas Jonas Zenkavičius (Zienkovičius), g. apie 1670 m. Drohičino aps. Studijavo Vilniaus kunigų seminarijoje ir akademijoje. 1699 m. pakeltas Vilniaus kapitulos kanauninku. Kelis kartus kapitulos buvo deleguotas į tribunolo sesijas. Švedų invazijos metu, kitiems kapitulos nariams pasitraukus iš Vilniaus, saugojo katedrą, aptarnavo tikinčiuosius. Pasižymėjo bažnyčių remontavimu bei tvarkymu ir Vilniaus, ir Žemaičių vyskupijoje. 1718.V.27 buvo paskirtas Juliopolitano tituliniu vyskupu ir Žemaičių sufraganu. Nuo 1724 m. ėjo ir Lietuvos raštininko pareigas. Po Pancežinskio mirties Vilniaus kapitula Zenkavičių išrinko Vilniaus vyskupijos administratoriaus Korvin-Gonsievskio padėjėju. Popiežius jį paskyrė Vilniaus vyskupu. Dėl politinių ir karo neramumų buvo priverstas pasitraukti iš diecezijos ribų į Prūsus, iš kur grįžo į Vilnių 1736 m. Parkvietė į Vilnių vienuolius bartolomiečius. Rūpinosi per 1736 ir 1748 m. gaisrus nukentėjusios katedros atstatymu. 1744 m. sušaukė diecezinį sinodą ir išspausdino jo nuostatus. Įsteigė Babtų parapiją. Mirė 1762.I.23 Vilniuje.

Ignas Jokūbas Masalskis

Dvidešimt devintuoju Vilniaus vyskupu buvo Ignas Jokūbas Masalskis, gim. 1729.VII.22, kunigaikščio Mykolo Juozapo, Lietuvos hetmono sūnus. Nuo mažens tėvų buvo paskirtas dvasininko pareigoms. Ignas, penkiolikametis Varšuvos seminarijos klierikas, 1744 m. buvo priimtas į Vilniaus kapitulą. Romoje baigė teologiją ir teisę su abiejų teisių daktaro titulu. 1755 m. gavo Vilniaus katedros prelatūrą. Mirus vysk. M. Zenkavičiui, karaliaus Augusto III nominuotas, buvo kapitulos vienbalsiai išrinktas ir popiežiaus Klemenso XIII 1762.III.29 paskirtas Vilniaus vyskupu, 1762.VII.27 Vilniuje konsekruotas. Vyskupavimą pradėjo nuo parapijų vizitacijos. Specialūs vizitatoriai aplankė parapijas ir aprašė jų religinę, ekonominę ir etnografinę padėtį, sutelkė tikslias žinias apie bažnyčias, koplyčias, mokyklas, prieglaudas. Tai vertinga medžiaga ano meto Lietuvos istorijai. Vienas didžiųjų Masalskio darbų buvo Vilniaus katedros perstatymas. Tam perstatymui projekto konkursą laimėjo vysk. Masalskio globotinis, žymus architektas L. Stuoka-Gucevičius, kuriam atiduota vykdyti statybos darbai, o lėšas sutelkė pats vys-

Vilniaus vaivados 1733 m. antspaudas

kupas. L. Stuokos-Gucevičiaus taip pat buvo perstatyti vyskupų rūmai Verkiuose.

Rūpinosi pakelti religingumą diecezijoje. Įjungė vienuolius, ypač jėzuitus po jų ordino uždarymo, į aktyvų pastoracijos darbą. Švenčiant Šventųjų Metų jubiliejų, paskelbė visoje vyskupijoje misijas. Siuntė vienuolius į Gudiją bei Livoniją sakyti pamokslų ir vesti rekolekcijų. Įsteigė kokią dešimtį naujų parapijų. Pertvarkė diecezinę seminariją, kad turėtų didesnį naujų kunigų prieauglį tvarkyti 422 parapijas, 85 filijas ir 60 altarijų. Klierikų mokymą pavedė vienuoliams kunigams misininkams ir, greta kitų dalykų, įsakė dėstyti ir Lietuvos istoriją. Diecezįją padalijo į tris dalis ir jų centruose (Trakuose, Gardine bei Slucke) sudarė konsistorijas. Toms konsistorijoms Vilniaus konsistorija buvo aukštesnė instancija. Vyskupijai valdyti buvo sudaręs iš kapitulos narių dvasinės administracijos komisiją.

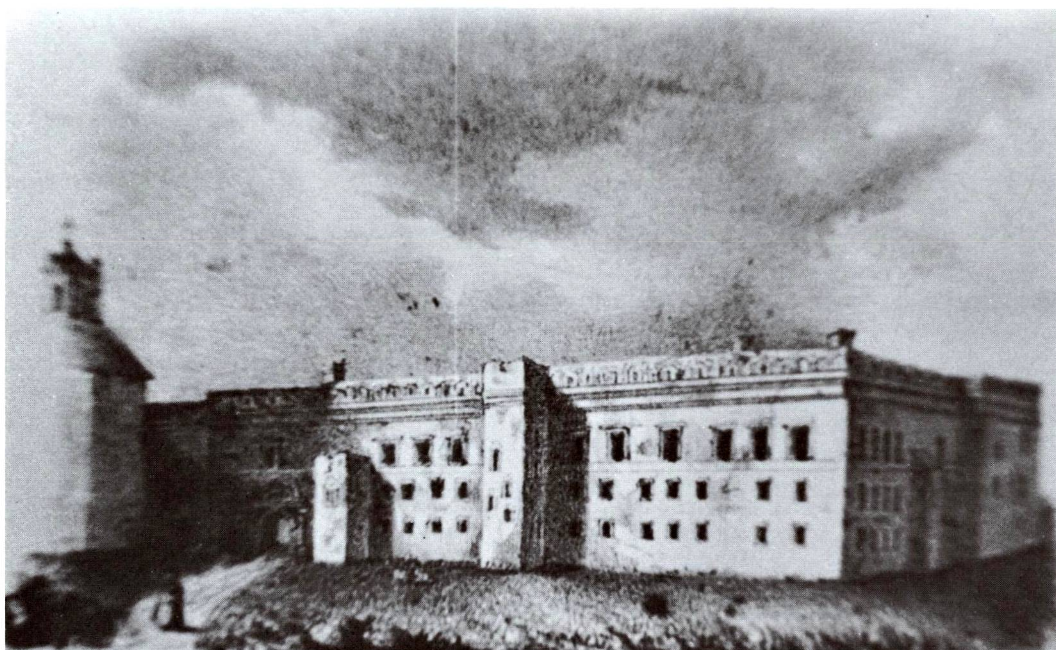
1773 ir 1781 m. ganytojiniuose laiškuose ragino klebonus rūpintis, kad prie kiekvienos parapijinės bažnyčios būtų mokykla. Iš 1778 m. pranešimų matyti, kad tuomet parapijinėse mokyklose buvo 5326 mokiniai. 1770 m. paskelbė premiją už knygą, kurioje būtų išdėstyta klebonų pareigos auklėjant vaikus. Būdamas Edukacinės komisijos pirmininku, jis planingai kūrė pradžios mokyklų tinklą Lietuvoje. Neeilinės reikšmės turėjo jo rūpesčiu Užvingyje įkurta mokytojų seminarija.

Vyskupas Ignas Jokūbas Masalskis

Šalia religinės ir kultūrinės veiklos, vysk. Masalskis rūpinosi kelti ir žmonių gerovę, ragindamas taisyti kelius, trobesius, ūkius. Jis taip pat kėlė valstiečių nuo baudžiavos atleidimo reikalą ir pats panaikino baudžiavą savo dvaruose Mogiliavo srityje. Mėgo mokslą ir puoselėjo meną.

Politinis vysk. Masalskio kelias buvo stipriai vingiuotas. Jis stengėsi įgyti visuomenėje įtakos ir neapkentė savo konkurentų. Siekė tapti rusams palankios partijos vadu, siūlė rusų ambasadoriui kurti naują konfederaciją, priešingą Baro konfederacijai. Rusams atmetus siūlymą, Masalskis 1 1/2 metų išbuvo Prancūzijoje. Grįžęs aktyviai reiškėsi 1773—1775 m. seime ir, susirišęs su nauju rusų ambasadorium, dalyvavo seimo išrinktų komisijų darbuose. Pasižadėjo savo lėšomis sudaryti kariuomenės pulką iš 1210 karių. Už visa tai seimas Masalskiui pripažino kunigaikščio titulą. Iki 1778 m. dirbo Nuolatinėje taryboje ir iki 1777 m. ėjo Edukacinės komisijos pirmininko pareigas. Pastarosios komi-

Vilniaus Žemutinė pilis XVIII a.

sijos darbų revizija parodė buvus stambaus išeikvojimo, dėl kurio pakaltintas buvo komisijos pirmininkas, nors nepriteklių padarė daugiau jo bendradarbiai. Jausdamasis vis labiau svetimas seime, Masalskis nutarė pasitraukti iš politinės veiklos. Buvo priešingas 1791.V.3 konstitucijai ir ėmėsi akcijos prieš ją. Prisidėjo prie Targovicos konfederacijos. 1793 m. Gardino seime vadovavo delegacijai, kuri tarėsi su Rusija ir Prūsija dėl joms tekusių žemių po II padalijimo. Kosčiuškos sukilimo metu buvo Varšuvoje. Sukilėlių Tautos Tarybos įsakymu Masalskis buvo suimtas ir uždarytas su kitais apkaltintais bendradarbiavimu su rusais. 1794.VI.28 naktį siautėjanti sukilėlių minia ištempė tuos suimtuosius ir juos pakorė. Masalskio kūnas 1795 m. buvo parvežtas į Vilnių ir palaidotas greta kitų vyskupų. Jis buvo nužudytas minios, be jokio teismo ar tardymo. Vysk. Masalskis nebuvo savo valstybės kenkėjas.

Bažnytinėje politikoje jis siekė atsiskirti nuo Lenkijos. 1764 m. seime jo pastangomis buvo iškeltas reikalavimas įkurti atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją, kuri nebepriklausytų Gnieznui. Tą projektą jis kėlė ir 1773 m. Vysk. Masalskio nusistatymas prieš 1791.V.3 konstituciją rodo jį siekus ginti Lietuvos valstybės savitumą. Žinoma, jo įsitikinimas, kad carės Kotrynos valdžioje kraštas galėsiąs tvarkytis ir stiprėti, buvo naivus. Jis žuvo ne Lietuvoje, o Lenkijoje, nuo lenkų; tai leidžia įžiūrėti tame įvykyje žiaurų lenkų atsiskaitymą už jo separatistines tendencijas. Vilnius su dideliu gailesčiu laidojo vysk. Masalskio palaikus.

Prijungus Lietuvą prie Rusijos, Vilniaus diecezijos likimas svyravo. Kapitula, sužinojusi apie savo vyskupo mirtį, kiek žinia (nes bylose nėra duomenų), neišrinko vikaro, bet valdė dieceziją kaip „dvasinė administracija", savo laiku vyskupo įsteigta. Esą, to norėjusi naujoji valdžia. Bent taip kapitula aiškinosi nuncijui Littai, atsakydama į jo 1775.III.14 laišką, kuriame Litta prikišdamas tokio kolegijinio administravimo nelegalumą, įsakė kapitulai to valdymo bylas sunaikinti ir išrinkti generalinį vikarą. Vykdant nuncijaus nurodymą, 1795.VI.12 kaip vikaras „in spiritualibus", buvo išrinktas prel. Dovydas Pilchovskis. Vyskupo valdos Repnino įsakymu 1795.IV.1 buvo perduotas valdyti kapitulai. Pilchovskis administravo dieceziją ilgiau 6 mėnesių. 1796 m. Pilchovskis gavo iš gene-

Sumušta prancūzų (Napoleono) armija 1812 m. iš Maskvos pro Vilnių grįžta į Prancūziją. (Iš J. K. Vilčinskio albumo)

rolo Tormasovo 2000 rb ir padėkos raštą už ,,buvusios Vilniaus diecezijos" administravimą. Tada Vilniaus diecezija buvo prijungta prie Inflantų diecezijos. Iš tikrųjų norėta ją pavadinti Inflantų diecezija su sostine Vilniuje. Tačiau, kai vysk. Jonas Kasakauskas (Kossakovskis) tokia sąlyga nepriėmė Vilniaus diecezijos valdymo, įvyko pasitarimai su Apaštalų Sostu. Kasakauskas buvo paskirtas Vilniaus vyskupu, o Inflantų vyskupija prijungta prie Vilniaus diecezijos kaip sufraganija.

Jonas Nepomukas Kasakauskas

Tokiu būdu Livonijos vyskupas Jonas Nepomukas Kasakauskas 1798.VIII.9 tapo Vilniaus vyskupu. Buvo gimęs 1755.VI.18 Lenkijoje. Mokėsi pijorų mokyklos Petrikove, vėliau pas kunigus misionierius Varšuvoje studijavo teologiją. 1787 m. įšventintas kunigu. 1788 m. priimtas į Vilniaus kapitulą. Studijavo Romoje. Lankė Italiją, Šveicariją, Vokietiją, Prancūziją, Angliją. 1793.IX.23 tapo Livonijos vyskupo Juozapo Kasakausko koadjutoriumi, o po jojo mirties (1794 m. buvo lenkų sukilėlių pakartas Varšuvoje) — Livonijos vyskupu. Carės Kotrynos II įsakymu apie dvejus metus dirbo prie generalgubernatoriaus Repnino Gardine, pertvarkydamas rusų užimtose Lietuvos žemėse bažnytinę organizaciją ir nustatydamas bažnyčių bei dvasininkų teisinę padėtį. Paskirtas Vilniaus vyskupu, baigė restauruoti tenykštę katedrą, rūpinosi pakelti religinį diecezijos lygį, daug dėmesio kreipė į pamokslų sakymą, perkėlė kunigų seminariją į erdvesnes patalpas, dar įkūrė seminarijas Lietuvoje, Brastoje ir Alukštoje. 1798 m. įsteigė Lietuvos Brastos sufraganiją. Ragino klebonus, kad prie kiekvienos parapijos bažnyčios būtų pastatyta prieglauda, įsteigtos ir aprūpintos mokyklos. Vyskupo turtus rusai nusavino, pažadėdami už tai jam kasmet mokėti po 12.000 rb. Buvo pertvarkyta konsistorija. Įvestas iš naujo ,,senasis kalendorius" (nors ,,naujasis stilius" Lietuvoje galiojo nuo 1585—1586 m.), ir 1799 m. lapkričio 12 buvo paskelbta esanti

lapkričio 1. 1802 m. vysk. Kasakauskis išvyko į užsienį gydytis. Jam nesant mokyklų kuratorius kunig. Čartoriskis, drauge su universiteto rektorium Stroinovskiu, Šv. Kazimiero klebono, 4 kapitulos kanonijų ir 10 parapijų turtus nusavino universiteto naudai. Tos pat rūšies reikalavimas nemažėjo. 1808 m. vyskupas vėl išvyko į užsienį gydytis, vyskupiją pavesdamas administruoti prel. Dulskiui. 1808.VIII.26 mirė Badene, Vokietijoje. Žinia apie vyskupo mirtį Vilniaus kapitulą pasiekė tik po mėnesio su viršum laiko. Gavusi tą žinią, kapitula generaliniu vikaru „sede vacante" išrinko Geranainių infulatą Nikodemą Puziną ir apie tą išrinkimą painformavo rusų Petrapilyje įsteigtąją (Bažnytinių reikalų) Kolegiją ir metropolitą Siestrencevičių. Tačiau pastarasis pareiškė, kad tas kapitulos padarytas išrinkimas neturįs galios, užtat Vilniaus vyskupiją valdyti jis pavedęs prel. Jeronimui Stroinovskiui. Kapitula bandė to parinkimo nepriimti, tačiau tai nieko nepadėjo, ir Stroinovskis vyskupiją formaliai administravo iki savo mirties. Jeronimas Stroinovskis (Strojnowski) gimė 1752.IX.20 Volinijoje. Buvo teologas, teisininkas, Vilniaus universiteto rektorius. 1783 m. Krokuvoje savo teologijos ir abiejų teisių daktaratus. Buvo Florencijos ir Romos mokslo akademijų narys. 1804 m. paskirtas Lambesitano tituliniu vyskupu. Vyskupu buvo konsekruotas tik 1808 m. Lucke ir tuoj deleguotas Petrapilin į Romos Kat. Kolegiją. Siestrencevičiaus pavestas valdyti Vilniaus vyskupiją, liko ir toliau Petrapilyje, o Vilniaus dieceziją valdė jo įgaliotinis prel. Volčackis. 1909 m. buvo pradėtas procesas Stroinovskį paskirti Vilniaus vyskupu, tačiau juo buvo paskirtas tik 1814.IX.26. Iškilmingas ingresas turėjo įvykti 1815 m. pavasarį, bet Stroinovskis susirgo ir 1815.VIII.5 mirė. Tai buvo 31-sis Vilniaus vyskupas, bet — panašiai kaip Maciejevskis ir Ancuta — formaliai sosto neužėmęs.

Stanislovas Bogušas-Siestrencevičius, Vilniaus vyskupijos valdytojas

Stanislovas Bogušas Siestrencevičius

Po Stroinovskio mirties kapitula vikaru išrinko jau minėtą Nikodemą Puziną, titulinį Satalijos vyskupą ir Vilniaus sufraganą ir to išrinkimo bylą persiuntė metropolitui Siestrencevičiui. Pastarasis tik 1816 m. gegužės mėn. atsiliepė laišku, pridėdamas 1816.V.16 caro „ukazą", kuriuo jam buvo „pavedama ir toliau, iki atskiro patvarkymo, valdyti Vilnaus dieceziją", paliekant metropolito teises bei privilegijas. Tad Siestrencevičius (Siestrzencewicz) Vilniaus vyskupiją valdė iki savo mirties 1826 m., paimdamas iš vyskupijos 10.000 rb. pensijos. Faktiškai visas pastoracinis darbas vyskupijoje buvo daugiausia vykdomas prel. Kundzičo ir kapitulos. Siestrencevičius pakartotinai bandė gauti Lietuvos primo titulą, bet caras nesutiko.

Vincentas Mikuckis

Po Siestrencevičiaus mirties kapitula generaliniu vikaru „sede vacante" išrinko prel. Vincentą Mikuckį. Mogiliavo metropolitas Cieciševskis tą išrinkimą 1827 m. aprobavo. Tačiau, tų pat metų lapkričio mėn. caro „ukazu" Vilniaus diecezijos administra-

torium buvo paskirtas pats metropolitas Kasparas Kazimieras Kolumna-Cieciševskis. 1828.IV.23 Cieciševskis Vilniaus vyskupijos valdytoju paskyrė Andrių Benediktą Klongevičių.

Andrius Benediktas Klongevičius

Gimė 1767.I.1 Ilukštoje, buvo valstiečių kilmės — Klungys, mokykloje Klongevičiumi pasivadinęs. Vilniaus vyriausioje mokykloje gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1789—1797 m. mokytojavo Kražių gimnazijoje. Nuo 1797 m. vėl mokėsi ir 1802 m. įšventintas kunigu. Iki 1808 m. dirbo konsistorijoje. 1815—1828 m. universiteto dogmatinės teologijos ir bažnytinės istorijos profesorius. 1822 m. laikinai ėjo universiteto rektoriaus pareigas. Cieciševskio paskirtas Vilniaus diecezijos administratorium, 1830 m. buvo konsekruotas Chryzopolitanos tituliniu vyskupu. Atėjęs valdyti vyskupijos, pirmučiausia rūpinosi atstatyti dėl ilgus metus neturėtą ganytojo pašlijusią dvasininkų drausmę ir duoti tikintiesiems aiškias direktyvas. Kunigiją ragino atsižadėti pasaulio dvasios. Už palankumą 1831 m. sukilėliams gubernatorius Klongevičių išsiuntė į Jaroslavlį, bet caras, patikėjęs jo pasiaiškinimui, grąžino į Vilnių, o gubernatorius buvo iškeltas iš Vilniaus. 1832 m. rusams uždarius Vilniaus universitetą, Klongevičiui pavyko iš buvusio moralinių ir politinių mokslų fakulteto bei Vyriausiosios seminarijos sukurti nuo 1834.II.11 pradėjusią veikti Vilniaus Dvasinę katalikų akademiją. 1839 m. rusų valdžios pripažintas Vilniaus vyskupu, popiežiaus Grigaliaus XVI 1840.XII.14 bule buvo paskirtas užimti Vilniaus vyskupo sostą. Tai buvo pirmasis Vilniaus vyskupas iš valstiečių. Ingresą labai iškilmingai atliko 1841.VI.29, bet 1841.XII.27 mirė. Yra išspausdinęs nemaža savo pamokslų, jų dalį pats išversdamas lietuviškai. Labai griežtai kovojo su savivaliavimais. Tai buvo 32-sis Vilniaus diecezijos vyskupas.

Vyskupas Andriejus Benediktas Klongevičius-Klungys

Vyskupas Jonas Civinskis

Jonas Civinskis

Po Klongevičiaus mirties diecezija administravo Trakų sufraganas Jonas Civinskis, gim. 1772 m. Ašmenos aps. 1818 m. Polocko jėzuitų akademijos teisių daktaras. Nuo 1838 m. Trakų sufraganas nominatas. 1841 m. buvo konsekruotas Delkoneno tituliniu vyskupu. Savo būdu buvo tikras apaštalas. Labai rūpinosi vargšais. Turėjo daug sunkumų su rusų valdžia. Jo administracijos metu Vilniaus kunigų akademija buvo perkelta į Petrapilį. 1842 m. buvo atimti bažnyčių turtai, 1845 m. labai suvaržyta kunigų seminarijos ir konsistorijos veikla. Mirė 1846.XI.17

Vaclovas Žilinskis

Po Civinskio mirties kapitula didele balsų dauguma generaliniu vikaru išrinko prel. Antaną Fijalkovskį ir apie tai pranešė Kolegijai (Petrapilyje). Tačiau Kolegija atsakė, kad 1846.XI.24 caro „ukazu" diecezijos administratorium paskirtas Kolegijos narys prel. Vaclovas Žilinskis. Buvo gimęs 1803.III.1 Trakų aps. Kunigu įšventintas 1826 m. Minsko kunigų seminarijos teologijos profesorius ir rektorius. 1830—1846 m. Katalikų Kolegijos Petrapilyje asesorius. 1833 m. pakeltas Vilniaus kapitulos prelatu. Tapęs Vilniaus diecezijos administratorium, netrukus buvo caro Mikalojaus I nominuotas Vilniaus vyskupu. Popiežius jį Vilniaus vyskupu patvirtino 1848.VII.3. Konsekruotas 1848.XII.17 Petrapilyje. Ingresą atliko kitais metais sausio mėn. Tai buvo 33-sis Vilniaus diecezijos ordinaras. Uoliai ėjo ganytojo pareigas. Pašventino net 41 bažnyčią. Paskelbė 3 ganytojo laiškus: pirmuoju skatino kunigus pareigas eiti su pasiaukojimu, ypač rūpintis ligoniais ir vargšais, eiti daugiau į liaudį. Caro valdžiai neleidžiant papildyti Vilniaus kapitulos (iš 12 kanauninkų buvo likę tik 3), 1852 m. paskyrė 6 garbės kanauninkus. 1856 m.caras jį nominavo Mogiliavo arkivyskupu. Popiežius Pijus IX 1856.IX.30 patvirtino tą nominaciją. Kapitulos prašymu dieceziją dar pats administravo iki 1858 m. rugsėjo mėn. Paskyrus Vilniaus vyskupu A. S. Krasinskį, su kapitula atsisveikino ganytojiniu laišku 1859 m. vasario mėn. Mirė 1863.V.5 Petrapilyje. Palaidotas Nedingėje. 1858—1859 m. konsekravo net 4 vyskupus. Gynė kiek galėdamas Bažnyčios teises. Vilniaus vyskupų (32) paveikslų kolekciją testamentu paliko Vilniaus kapitulai.

Adomas Stanislovas Krasinskis

Trisdešimt ketvirtuoju Vilniaus vyskupu buvo Adomas Stanislovas Krasinskis, g. 1810.XII.24 Dubno aps. Volinijoje. 1831 m. įstojo į pijorų vienuoliją, studijavo Vyr. Vilniaus seminarijoje. Mokytojavo Ukmergėje ir Petrapilyje. 1853 m. pakeltas kapitulos kanauninku ir išrinktas Romos Kat. kolegijos Petrapilyje asesoriumi. 1858.IX.27 paskirtas Vilniaus vyskupu, pakonsekruotas Petrapilyje 1859.II.8 Ingresą Vilniuje atliko 1859.IV.26. Vyskupiją valdė 4 metus. Ypatingą dėmesį kreipė į kunigų paruošimą, padidino klierikų skaičių, platino blaivybę. Jo pastangomis Vilniaus gubernijos 51.9% įsirašė į Blaivybės draugiją. Baudžiavos panaikinimo proga surengė (1861.III.9) Vilniaus katedroje iškilmingas pamaldas ir išleido ganytojinį laišką.

1863 m. vykdamas į užsienį, Daugpilyje buvo rusų suimtas ir ištremtas į Viatką. Tremtyje išbuvo 20 metų. 1883 m. persikėlė į Krokuvą. Mirė 1891 m. Krokuvoje. Buvo Krokuvos mokslo akademijos ir Romos „Academia degli Arcadi" narys. Išspausdino savo originalių ir verstinių veikalų lenkų kalba Bažnyčios istorijos, teisės ir pačios lenkų kalbos bei literatūros klausimais.

Nušalintas iš diecezijos, vysk. Krasinskis jos administravimą pavedė prel. Juozapui Bovkevičiui, gim. 1794 m. Naujamiestyje, Panevėžio aps. Bovkevičius (iš tikrųjų Baukys) kunigu buvo įšventintas 1818 m. 1823—1828 m. Vilniaus dvasinės seminarijos moralinės teologijos ir rusų kalbos profesorius. Dėl silpno būdo vyskupiją valdydamas leido į kapitulą pralįsti ir vyskupijoje įsigalėti rusų valdžios proteguojamiems ir jai atsidavusiems prelatams Nemeikšai, Žilinskiui ir Tupalskiui. Mirė 1866 m. gegužės mėn. Po jo mirties „susilipdžiusi" kapitula, nors vysk. Krasinskis ir toliau juk buvo Vilniaus vyskupijos ordinaras, diecezijos administratorium išrinko prel. Petrą Žilinskį. Apie tą išrinkimą Apaštalų Sostas nebuvo painformuotas. Žilinskis Vilniaus dieceziją valdė iki 1883 m., nuo 1869 m. taip pat „administruodamas" ir Minsko dieceziją. 1883 m. išvyko į užsienį gydytis ir į Romą rekolekcijoms „už savo administravimą". Grįžęs iš Romos liko užmirštas. Mirė 1887 m., gyvenimo pabaigoje vis kartodamas, jog būtina laikytis Bažnyčios įstatymų.

Karolis Hrynieveckis

1883 m. trisdešimt penktuoju vyskupu buvo pakeltas Karolis Hrynieveckis (Hryniewiecki), g. 1841 m. Gardino gubernijoje. 1867 m. įšventintas kunigu. 1869—1877 m. Petrapilio akademijos profesorius, paskiau inspektorius. 1879—1890 m. Mogiliavo arkivyskupijos seminarijos rektorius. Vilniaus

Vyskupas Karolis Hrynieveckis

Iš k.: Mogiliavo metropolitas ir Vilniaus vyskupas Karolis Hrynieveckis, prel. Aug. Lipnicki, kan. Vincentas Kluczynski 1883 m.

vyskupu popiežiaus buvo paskirtas 1883.III.15 Ingreso kalboje paskelbė savo pasiryžimą kovoti su dvasininkais, kurie užmiršta Dievo ir Bažnyčios įstatymus. Savo pažadą vykdė. Kelis avantiūristus nušalino nuo pareigų ir net suspendavo kaip kunigus. Veik visą laiką vizitavo vyskupiją, neretai dieną ir naktį teikdamas sutvirtinimo sakramentą. 1885 m. buvo rusų iš vyskupijos pašalintas ir ištremtas į Jaroslavlį, kur gyveno iki 1890 m. gegužės mėn., kada atsisakęs vyskupijos, gavo leidimą išvykti į užsienį. Išvažiavo į Lvovą, kur 1891 m. buvo pakeltas tituliniu Pergoso arkivyskupu. Mirė 1929.IV.14 Lvove. Į Vilnių niekad nebuvo grįžęs.

Po nepasisekusių rinkimų, nuo 1886 m. diecezija administravo kapitulos prelatas **Liudvikas Zdanavičius,** gim. 1814.V.18 Dotnuvos parapijoje. 1837 m. įšventintas kunigu. Profesoriavo Vilnaus kunigų seminarijoje. 1859 m. pakeltas kapitulos kanauninku. 1878 m. išrinktas asesoriumi į Romos Kat. kolegiją Petrapilyje. 1883 m. pakeltas prelatu arkidiakonu. 1885—1890 m. Vilniaus vyskupijos apaštališkasis administratorius. 1890.IV.16 paskirtas tituliniu Dionizijos vyskupu ir Vilniaus sufraganu.

Antanas Pranciškus Audzevičius

Rusams vis spaudžiant, kad vysk. Hrynieveckis atsisakytų Vilniaus vyskupo pareigų, juo buvo pasiūlytas Antanas Pranciškus Audzevičius (Audzijonis), gim. 1833 m. Biržų aps. 1855—1859 m. mokėsi Vilniaus dvasinėje seminarijoje. 1859 m. įšventintas kunigu. 1869 m. gavo teologijos magistro laipsnį ir profesoriavo Petrapilio dvasinėje akademijoje. Vėliau gavo teologijos daktaro laipsnį ir buvo akademijos inspektorius, iki 1884 m. ėjęs ir rektoriaus pareigas. Lenkų vyskupai nepanorėjo akademijos rektorium turėti lietuvio valstiečio, todėl Audzevičius iš jos pasi-

Vysk. Mikalojus iš Garškovo Borkovskis (1408—1414)

Vysk. Petras iš Kustynės (1414—1421)

Vysk. Andriejus Šeliga-Gaskovičius (1481—1491)

Vysk. Adalbertas Radvilas (1507—1519)

Vysk. Benediktas Voina (1600—1615)

Vysk. Jurgis Bialozaras (1661—1665)

Vyskupas Antanas Pranciškus Audzevičius-Audzijonis

traukė. 1889.XII.30 buvo prekonizuotas, o 1890.V.25 konsekruotas Vilniaus vyskupu. Ypatingai rūpinosi lietuviškais dekanatais ir buvo veikiamas kun. S. Gimžausko. Jis pirmas iš Vilniaus vyskupų pradėjo reikalauti iš kunigų, kad jie katekizuotų žmones jiems suprantama kalba. Pradėjo įvesti lietuviškus pamokslus lietuviškose parapijose. Griežtai reikalavo laikytis kanonų teisės. Mirė 1895.VI.10 Vilniuje.

Po Audzevičiaus mirties vyskupiją administravo (nuo 1895 m. iki 1897.XII.26) jau minėtas kapitulos išrinktas jos prepozitas, Dionizijos titulinis vyskupas Liudvikas Zdanavičius. Mirė 1896.XII.26 Vilniuje. Buvo žymus pamokslininkas.

Steponas Aleksandras Zveravičius

Trisdešimt septintuoju Vilniaus vyskupu ordinaru buvo Steponas Aleksandras Zveravičius (Zwierovicz), gim. 1842.XII.26 Gardino gub. 1863 m. įstojo į kun. seminariją Vilniuj, o 1867 m. persikėlė į Dvasinę akademiją Petrapilyje, kur gavo teolog. magistro laipsnį. Nuo 1874 m. profesoriavo Vilniaus kun. seminarijoje. 1883 m. tapo Šv. Rapolo parapijos Vilniuje klebonu ir dekanu, o nuo 1886 m. seminarijos rektorium. Mirus vysk. Zdanavičiui, išrinktas kapitulos vikaru ir vyskupijos valdytoju. 1897.VII.21 paskirtas ir XI.28 pakonsekruotas Vilniaus vyskupu. Ingresą atliko XII.5. Rūpinosi tikinčiųjų religiniu auklėjimu, paskelbė nemaža ganytojinių laiškų. Lietuviams buvo nepalankus ir grasino lietuviškų bažnyčių uždarymu. Tik metropolito Klapotovskio verčiamas Zveravičius 1901 m. davė lietuviams Šv. Mikalojaus bažnyčią Vilniuje ir paskyrė prie jos lietuvį kunigą. 1902 m. išleido ganytojinį laišką, kuriuo uždraudė katalikams tėvams leisti savo vaikus į rusų cerkvines mokyklas. Už tai rusų buvo ištremtas į Tverę. 1902.IX.2 perkeltas vyskupu į Sandomirą. Mirė 1907 m. Po Zveravičiaus ištrėmimo vyskupiją 1902—1904 m. administravo vyskupijos kapitulos prel. Viktoras Radzyminskis-Fronckevičius, kuris lenkinimo požiūriu sekė vysk. Zveravičių. Lietuviams kunigams draudė sakyti lietuviškus pamokslus net lietuviškose parapijose (pvz., kun. Petruliui Maišiagaloje, kun. Gintautui Eišiškėse), veiklesnius kunigus lietuvius keldinėjo į gudiškąsias parapijas.

Eduardas Roppas

Trisdešimt aštuntuoju Vilniaus vyskupu buvo Eduardas Roppas (Edward von Ropp, de Ropp, baronas). Buvo gimęs 1851.XII.14 Daugpilio aps. iš Vestfalijos didikų, XIII a. atsikėlusių į Livoniją. 1875 m. Petrapilyje gavo teisių kandidato laipsnį. Paskui įstojo į kunigų seminariją Kaune. Studijas gilino Innsbrucke ir Šveicarijos Friburge. 1886 m. įšventintas kunigu. 1896 m. Žemaičių kapitulos kanauninkas. Popiežiaus Leono XIII 1902.IV.9 paskirtas Tiraspolio vyskupu su sostine Saratove. 1903.X.17 perkeltas į Vilnių. Išleido nemaža ganytojinių laiškų. Buvo įsigijęs spaustuvę. Gynė valdžios persekiojamus kunigus, pakonsekravo daug bažnyčių. Paskelbė instrukcijas kapelionams tikybos dėstymo reikalu mokyklose. Jis reikalavo iš valdžios atlyginimo už nusavintus bažnytinius turtus ir kad būtų leidžiama vyskupui betarpiškai palaikyti ryšius su Apaštalų Sostu. 1905.VIII.22 aplinkraščiu nustatė, kad mokyklose maldos turi būti kalbamos ir katekizmas bei Bažnyčios istorija vaikams dėstoma ta kalba, kuria jie kalba ir meldžiasi namuose. Su laiku tapo palankesnis lenkams,

Vilniaus vyskupas baronas Edvardas Roppas

negu kitiems. Vyskupo veikla ir įtakingumas nepatiko rusams. 1907.X.5 jie Roppą ištrėmė iš vyskupijos, kaltindami, tarp kitko, ir už siekimą sulenkinti lietuvius bei gudus Rusijos „Šiaurės vakarų krašte". Vatikano protestas nieko nepadėjo. Pijus X tada paskyrė K. Michalkevičių vyskupijos administratorium. Nušalintas nuo vyskupijos valdymo, Roppas buvo porai savaičių uždarytas vienuolyne prie Šv. Kotrynos bažnyčios Petrapilyje, o vėliau išsiųstas pas gimines į Latviją. Vėliau vėl buvo jam leista apsigyventi Petrapilyje, bet į Vilnių neteko grįžti. Popiežius Benediktas XV 1917.VII.25 jį paskyrė Mogiliavo arkivyskupu metropolitu. Nežiūrėdamas karo meto sunkumų, vysk. Roppas ėmė tvarkyti arkivyskupiją, buvo užsimojęs pradėti Rusijos atvertimą į katalikybę. 1917 m. bolševikinė revoliucija sugriovė visus jo planus. 1919 m. bolševikų buvo pasmerktas sušaudyti, bet po įvairių intervencijų buvo per Maskvos kalėjimus išsiųstas į Gruziją, o iš ten jam pavyko išvažiuoti į Lenkiją. Iki mirties gyveno Varšuvoje kaip Mogiliavo metropolitas. Mirė 1939.VII.25.

Ištrėmus 1907 m. vysk. Roppą iš Vilniaus, vyskupiją vienerius metus administravo jau minėtas prel. Fronckevičius. Po to nuo 1908 m. diecezijos administratoriaus pareigas ėjo prel. Kazimieras Mikalojus Michalkevičius (Michalkewicz), gim. 1865 m. Ukmergės m., kilęs iš Lietuvos bajorų. Petrapilyje studijavo teologiją. 1888.X.23 buvo įšventintas kunigu. 7 metus buvo Kronštate klebonu ir jūrininkų kapelionu. Petrapilio akademijoje gavo teologijos magistro laipsnį. Nuo 1905 m. ėjo Minsko dekano pareigas. 1908 m. popiežiaus buvo pakeltas prelatu ir paskirtas į Vilnių.

Jaunystėje jautėsi esąs lietuvis, vėliau orientavosi į lenkus, nors 1910 m., drauge su Jaunium, Maironiu, Karevičium, Prapuoleniu, pasirašė prašymą vysk. Zveravičiui, kad įvestų Vilniaus bažnyčiose lietuviškas pamaldas. Nustatė, kad mišriose parapijose kunigai mokėtų lietuviškai. 1909 m. potvarkiu nustatė, kad Vilniaus seminarijoje visiems klerikams būtų dėstoma lietuvių kalba. 1911 m. aplinkraščiu priminė visiems Vilniaus vyskupijos dvasininkams pareigą respektuoti tikinčiųjų kalbines teises bažnyčioje, o nevykdančius to potvarkio ketino bausti. Leido lietuviams kunigams spausdinti lietuvišką laikraštį.

Jurgis Matulaitis-Matulevičius

1918 m. Vilniaus dieceziją laikinai administravo prel. Jonas Hanusovičius. 1918.X.23 popiežius Benediktas XV trisdešimt devintuoju vyskupu paskyrė Jurgį Matulaitį-Matulevičių, g. 1871 m. Marijampolės aps. Tai Vilniaus vyskupas, arkivyskupas, apaštališkasis vizitatorius Lietuvoje, marijonas, Dievo tarnas. 1899 m. Petrapilio dvasinėje akademijoje (kurią baigė aukso medaliu) gavo teologijos magistro laipsnį. Aukštuosius teologijos mokslus tęsė Šveicarijos Friburge. 1902 m. gavo daktaratą. Iki 1904 m. buvo Kielcų kun. seminarijos profesorius, o vėliau mokytojavo Varšuvoje. 1907 m. buvo vienas iš pagrindinių Lenkijos pirmųjų visuomeninių kursų organizatorių ir paskaitininkų. Nuo 1907 m. Petrapilio dvasinės akademijos sociologijos profesorius. 1909 m. įstojęs į

Vilniaus vyskupas Jurgis Matulevičius-Matulaitis

marijonų vienuolyną, tą ordiną slaptai atgaivino ir reformavo. Auklėjo marijonus Petrapilyje, Šveicarijoje, Amerikoje, Varšuvoje, Marijampolėje. 1918 m. Marijampolėje įsteigė Nekaltojo Marijos Prasidėjimo vargdienių seserų vienuoliją. Dar reformavo 3 kitas vienuolijas ir pertvarkė nuostatus.

Vilniuje kiekviena tautinė grupė (lietuviai, lenkai, gudai) vyskupą traukė į save. Kilo aštri, nesiliaujanti lenkų valdžios ir net dvasininkų kova prieš Matulaitį. Jis buvo nuolat puolamas politiniais sumetimais. Prieš šovinizmą, tautinį egoizmą jis žadino visuotinumą, katalikiškumą. Atstatė carų sugriautą vienuolinį gyvenimą. Nepaisydamas karų, frontų, vis vizitavo vyskupiją. Jo ganytojavimo Vilniaus vyskupijoje laikotarpis buvo nuolatinė kankinystė, kuri tačiau jo ganytojo išmintį, teisingumą, ištvermę, kantrybę, drąsą, uolumą ir ypačiai meilę taip išryškino, kad jis žymiai prašoko 38 savo pirmtakus Vilniaus vyskupo soste.

Lenkams pasirašius konkordatą su Šv. Sostu 1925.II.10, vyskupavimo atsisakė ir nuo 1925.VIII.5 apsigyvenęs Romoje ėmėsi kurti tarptautinę marijonų kolegiją. 1925.IX.1 pakeltas tituliniu Adulio arkivyskupu ir XII.7 paskirtas apaštališkuoju vizitatorium Lietuvai. Privedė prie Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo, suredagavo konkordato tekstą. Mirė 1927.I.27 Kaune. Palaidotas Marijampolės bažnyčioje.

Jonas Ciepliakas

1925—1926 m. Vilniaus vyskupiją vėl administravo jau minėtas sufraganas K. Michalkevičius. Keturiasdešimtuoju Vilniaus vyskupu ir drauge pirmuoju Vilniaus arkivyskupu buvo paskirtas Jonas Baptistas Ciepliakas (Cieplak), gim. 1857.VIII.17 Lenkijoje. Mokėsi Petrapilio kunigų akademijoje, 1901 m. teologijos daktaras. Iki 1908 toje pat akademijoje profesoriavo. Nuo 1908 m. titulinis Evarijos vyskupas ir Mogiliavo sufraganas. 1910 m. vizitavo visas katalikų parapijas Sibire. 1914 m. Mogiliave arkivyskupijos administratorius. 1919 m. išvarius arkivysk. Roppą, jo vietoje apaštališkasis administratorius. 1920 m. bolševikų suimtas ir 1923 m. pasmerktas mirti, bet dėl intervencijų nuteistas kalėti, 1924 m. buvo išleistas iš Rusijos.

Jonas Ciepliakas, pirmasis Vilniaus arkivyskupas metropolitas, neužėmęs katedros

Po Varšuvos konkordato su Vatikanu ir Vilniaus vyskupui J. Matulaičiui atsisakius, 1925.XII.14 buvo paskirtas į Vilnių, bet pareigų nepradėjo ir ingreso neatliko, nes 1925—1926 m. lankydamas JAV lenkų kolonijas 1926.II.17 New Jersey valstijoje mirė. Palaidotas Vilniaus bazilikoje.

Romualdas Jalbžykovskis

Keturiasdešmt pirmuoju Vilniaus vyskupu buvo Romualdas Jalbžykovskis (Jałbrzykowski), g. 1876.II.7 Lenkijoje. Baigęs Lomžos gimnaziją, 1893 m. stojo į Seinų kun. seminariją. Baigęs Petrapilio dvasinę akademiją teologijos magistro laipsniu, kunigu buvo įšventintas 1901 m. 1902 m. vysk. A. Baranausko buvo pakviestas profesorium į Seinų seminariją. Pertvarkė seminarijos mokslo programą, įvesdamas lenkų kalbą į visus kursus; naujais seminarijos profesoriais įstatydavo tik lenkus. Lietuvišką judėjimą klierikų tarpe visaip trukdė. Uždraudė jiems skaityti lietuviškus laikraščius. Dėl

Romualdas Jalbžykovskis, antrasis Vilniaus arkivyskupas metropolitas (1926—1955)

Jalbžykovskio persekiojimų turėjo iš seminarijos pasitraukti daug lietuvių klierikų. Lietuvių kalbos mokėjimą panaudojo lietuvybės slopinimui, Seinuose. I pasaulinio karo metu stipriai veikė tarpe lenkų pabėgėlių Rusijoje. 1917 m. drauge su vysk. Karosu per Švediją grįžo į Seinus. Karosas jį padarė generaliniu vikaru lenkiškajai vyskupijos daliai administruoti. 1918.XI.30 buvo konsekruotas vyskupu. Po Lenkijos konkordato su Roma buvo paskirtas pirmuoju (naujos) Lomžos vyskupijos vyskupu. 1926.VI.24 buvo paskirtas Vilniaus arkivyskupu. Vilniuje buvo uolus okupacinės lenkų valdžios pagalbininkas ir stengėsi jai padėti sugriauti visa, kas lietuviška Vilniaus krašte. Lietuvius kunigus kilnodavo į gudiškas parapijas, o į lietuviškas skirdavo lenkus. Suvaržė lietuvių priėmimą į kunigų seminariją. Kai buvo uždarinėjamos lietuviškos mokyklos, katalikiškos draugijos, laikraščiai, kunigai lietuviai sodinami į kalėjimus, arkiv. Jalbžykovskis nesiėmė ginti savo vyskupijos tikinčiųjų, o kartais valdžiai netgi talkindavo. Lietuvai atgavus Vilnių ir krašto dalį, stengėsi ir toliau išlaikyti, kaip buvo lenkams valdant. Arkiv. M. Reinį, 1940.VII.18 paskirtą Vilniaus arkivyskupo sufraganu, ignoravo ir neprileido prie valdymo. Po jo repatriacijos į Lenkiją ir mirties (1955.VI.19 Balstogėje) Vilniaus arkivyskupija nuolatinio ganytojo — ordinaro neturėjo, valdė ir tebevaldo valdytojai bei administratoriai. (Daugiau žinių žr. 171-191 psl.)

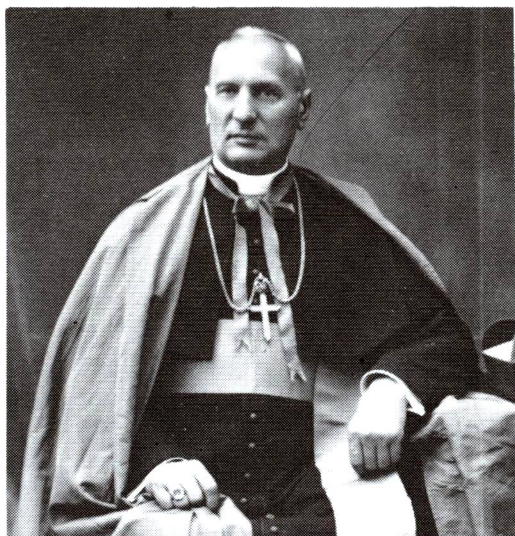
Sufraganai bei pagelbininkai

Be vyskupų ordinarų Vilniaus vyskupija turėjo ir sufraganus bei pagelbininkus (Coadiutores sive auxiliares). Manoma, kad Vilniaus vyskupijos sufraganija buvo įsteigta XVI a. pradžioje. Sufraganus parinkdavo patys Vilniaus vyskupai ir prašydavo popiežių paskirti juos talkininkais. Vilniaus sufraganai yra buvę šie vyskupai: Jokūbas Miechovskis (1512—1531), Feliksas O. P. (1532—1540?), Jurgis Albinas (1550—1570), Kiprijonas Viliskis (1572—1594), Mikalojus Pacas (1602—1610), Abraomas Voina (1611—1626), Jurgis Tiškevičius (1627—1633), Stanislovas Nieborskis (1634—1644), Jeronimas Saguška (1644—1655), Aleksandras Sapiega (1655—1660), Gotardas Jonas Tizenhauzas (1661—1668), Vladislovas Silnickis (1683—1692), Jonas Jeronimas Krišpinas (1694—1695), Jonas Mikalojus Zgierskis (1696—1711), Motiejus Juozapas Ancuta (1710—1716), Jurgis Kazimieras Ancuta (1723—1737), Antanas Juozapas Žolkovskis (1755—1763), Tomas Ignas Zenkovičius (1763—1781), Petras Aleksandras Točilovskis (1782—1793), Dovydas Pilkauskas (1795—1803), Nikodemas Puzinas (1814—1819), Andrius Benediktas Klongevičius (1830—1840), Liudvikas Zdanavičius (1890—1897?), Kazimieras Mikalojus Michalkevičius (1923—1940). Karalius Žygimantas Senasis (po 1528 m.) paskyrė Vilniaus sufraganams beneficiją.

Be Vilniaus sufraganijos dar kurį laiką buvo Gudijos, Brastos, Infliantų (Kuršo) ir Trakų sufraganijos.

Sufraganas K. M. Michalkevičius

Iš Vilniaus vyskupijos sufraganų išskirtinai minėtinas Kazimieras Mikalojus Michalkevičius (rašėsi Michalkiewicz). Buvo gimęs 1865.II.1 Žemaitkiemio vls., bajorų šeimoje. Jo tėvas kalbėjo lietuviškai. Mokėsi Vilniuje,

Kazimieras Mikalojus Michalkevičius, Vilniaus vyskupas augziliaras (1923—1940)

Petrapilio Dvasinėje akademijoje. 1886.X.23 pašvęstas kunigu. Pastoracinį darbą dirbo Latvijos ir Gudijos parapijose. 1905 m. paskirtas Minsko dekanu. Vasaros atostogų metu, gyvendamas Lietuvoje ir bendraudamas su lietuviais, gerai išmoko lietuviškai. Kai rusų valdžia 1907 m. ištrėmė Vilniaus vyskupą E. Roppą, K. M. Michalkevičių paskyrė jo vieton vyskupijos valdytoju. Iš pradžių buvo palankus lietuviams. Pradėjęs eiti administratoriaus pareigas, ėmė tvarkyti lietuvių kalbos bažnyčiose vartojimo reikalus. 1908.X.12 įsakė Vilniaus miesto klebonams laikyti sekmadieniais mišias 9 val. ryto su lietuvišku pamokslu. Pravedė Vilniaus miesto lietuvių surašymą, kurio metu lietuviais užsirašė 2250 asmenų. Pamokslų įvedimo reikalu artimai bendravo su kun. J. Tumu. 1909.IV.28 paskelbė potvarkį, kad Vilniaus kunigų seminarijoje visiems klierikams būtų dėstoma lietuvių kalba. Kitu 1911.IV.25 patvarkymu priminė visiems klebonams reikalą respektuoti lietuvių kalbos teises bažnyčiose. Kai buvo steigiamas „Aušros" laikraštis, jo išleidimą parėmė 1000 rb auka. Vis dėlto kalbinio klausimo lietuvių naudai išspręsti neįstengė, riaušių bažnyčiose nesustabdė. Vėliau jis pateko lenkų įtakon ir vykdė jų norus, spausdamas lietuvius kunigus. Jo vienašališkumas ypač iškilo I pas. karo metu, kai 1915 m. Vilniuje atsirado daugybė karo pabėgėlių iš vakarinių ir pietinių Lietuvos sričių. Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo prašė jį, kad bent dviejose Vilniaus bažnyčiose duotų leidimą laikyti pamaldas lietuviams. Michalkevičius sutiko leisti 1 val. laikyti mišias Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, bet neleido lietuviškai giedoti. Kartais jis leisdavo kurioje parapijoje laikyti pamaldas lietuviams, bet lenkams dėlto sukėlus riaušes, visada palaikydavo lenkus — duotą leidimą atšaukdavo.

K. M. Michalkevičiui vyskupiją valdant, buvo iškelti lietuviai kunigai iš Švenčionių, Eišiškių, Rodūnios, Asavos parapijų, panaikintos lietuviškos pamaldos daugelyje lietuvių vietovių. Vyskupijos kurija, kun. seminarijos vadovybė bei profesoriai buvo perdėm lenkiškos orientacijos ir prieš lietuvius nusistačiusių dvasininkų rankose. Michalkevičius vis labiau pataikavo lenkams ir juos protegavo. Besikuriančios Lietuvos atžvilgiu jis laikėsi nedraugiškai ir tuo metu laikė save jau lenku.

Vokiečių okupacijos metu visą laiką aiškino vokiečių administracijos pareigūnams, kad Vilniaus kraštas esąs lenkiškas. 1917.V.25 pasirašė lenkų memorandumą, kuriame jis ir kiti lenkuojantieji prašė Vokietijos kaizerį, kad Lietuva būtų sujungta su Lenkija, o bažnyčios reikaluose dar toliau nuėjo: Vilniaus, Kauno ir Seinų vyskupijas „Breviarum Romanum" leidiniuose įjungė į Varšuvos bažnytinę provinciją... Kai į tai lietuviai atsakė savo 1917.VII.10 memorandumu, kurį pasirašė ir 5 lietuviai kunigai, jis juos atleido nuo bažnytinių pareigų Vilniuje ir vienam mėnesiui suspendavo nuo pareigų.

Taigi lietuviai darė žygius, kad Vilniaus vyskupu būtų paskirtas lietuvis. 1918 m. vysk. Pr. Karevičius tuo reikalu lankėsi Berlyne. 1918.VI.19 bolševikų valdžia jį išvežė į Lenkiją, 1920 m. buvo bolševikų suimtas ir išgabentas į Maskvos kalėjimą. Tuo metu Lietuvos delegacija Maskvoje darė žygius jį išlaisvinti. Grįžęs į Vilnių pasidarė lietuviams sukalbamesnis. Vysk. J. Matulevičius-Matulaitis pasirinko jį savo padėjėju. 1923.I.12 paskirtas tituliniu Tiatiros vyskupu ir oficialiu Vilniaus sufraganu. Konsekruotas VI.10. Šias sufragano pareigas ėjo ir arkiv. R. Jalbžykovskio laikais, talkindamas jam jo darbuose. Mirė Vilniuje 1940.II.16.

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJA

VILNIAUS
BAŽNYTINĖ PROVINCIJA
1939 METAIS
TELŠIAI
KLAIPĖDA
PANEVĖŽYS
DAUGUVA
MIORAI
BRESLAUJA
GLUBOKAS
ŠVENČIONYS
PASTOJAI
NEMUNAS
NERIS
SVYRIAI
KAUNAS
KAIŠIADORYS
KALVARIJOS
VARNIONYS
VILNIUS
VILEIKA
TRAKAI
TURGELIAI
VILKAVIŠKIS
AŠMENA
MALADEČINA
LEGENDA
ARKIVYSKUPIJŲ CENTRAI
VYSKUPIJŲ CENTRAI
DEKANATŲ CENTRAI
BAŽNYTINĖS PROVINCIJOS RIBOS
VYSKUPIJŲ RIBOS
ADMINISTRACIJOS LINIJA
BENEKAINYS
VYŠNIAVAS
SUVALKAI
SEINAI
RODŪNIA
MINSKAS
LYDA
VOSYLIŠKĖS
GARDINAS
DAMBRAVA
KORYCINAS
LUNA
ZIETELA
SAKALYNĖ
KNYŠINAS
NESVYŽIUS
LOMŽA
NARVA
BRZOSTOWICA
VALKAVISKAS
BALSTOGĖ
SLANIMAS
PRUŽIONYS
BŪGAS
VARŠUVA
LIETUVOS BRASTA
PINSKAS
PRIPETĖ
VYSLA

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJA

Teritorija ir jos pasikeitimai

1387 m. įsteigta Vilniaus vyskupija apėmė didžiulius žemės plotus — 8 D.L.K. kunigaikštijas bei palatinatus: Vilniaus, Trakų, Vitebsko, Polocko, Minsko, Naugarduko, Mstislavlio, Smolensko ir dalį Brastos vaivadijos. Tačiau amžių bėgyje ribos keitėsi, ryšium su politiniais įvykiais. Vilniaus vyskupija praktiškai buvo taip labai išsiplėtusi, kaip ir Didžioji Lietuvos kunigaikštija. Vilniaus vyskupui senate priklausė pirmoji vieta. 1605 m. vyskupijoje buvo apie 700 bažnyčių, įskaitant ir tas, kurias buvo užėmę protestantai. O tokių bažnyčių buvo apie pusė viso minėto skaičiaus. Daugelis jų netrukus sunyko. Vyskupai stengėsi jas vėl atkurti. Pagal vysk. Jurgio Tiškevičiaus 1651 m. reliaciją, tada buvo 354 veikiančios bažnyčios. 1636 m. įkurta Smolensko vyskupija. Tada tolimiausios rytinės Vilniaus vyskupijos sritys su Smolensko miestu priskirtos prie naujos vyskupijos. 1744 m. vyskupija turėjo 26 dekanatus, 383 parapijines ir 7 filialines bažnyčias, 78 koplyčias ir 63 altarijas. 1767 m. buvo 444 bažnyčios, 70 filijų, 60 koplyčių.

Didesni teritoriniai pasikeitimai įvyko XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje. Po I-jo Valstybės padalijimo, atitekus Rusijai rytinei DLK daliai, Rusija gavo Vitebsko, Minsko, Mistislavlio ir dalį Polocko vaivadijų. Iš šių sričių carė Kotryna, neatsiklausiusi popiežiaus, įsteigė atskirą Gudijos vyskupiją su centru Mogiliave. Vyskupu paskirtas St. Siestrencevičius. 1782 m. ši vyskupija, taip pat be popiežiaus žinios, buvo pavadinta Mogiliavo arkivyskupija. Šiuos patvarkymus 1783 m. pripažino popiežius Pijus VI.

Po III-jo Valstybės padalijimo (1795 m.) pietinės Lietuvos sritys pateko Prūsijos valdžion. Ten 1798 m. įsteigta nauja Vygrių vyskupija, kuriai iš Vilniaus vyskupijos priskirti Knyšino, Augustavo, Alytaus ir Simno dekanatai. Panašiai prie naujai įkurtos Minsko vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos Radoškovičių, Babruisko dekanatai ir dalis Polocko dekanato priskirti Minsko vyskupijai. Nuo 1798 m. Mogiliavo metropolijai priklausė šios vyskupijos: Kameneco, Minsko, Lucko, Žitomiro, Žemaičių, vėliau Tirospolio (Saratovo). Po kurio laiko arkivyskupijos būstinė iš Mogiliavo perkelta į Petrapilį. Tik 1926 m., įsteigus naują Lietuvos bažnytinę provinciją, Lietuvos vyskupijos buvo išskirtos iš Mogiliavo arkivysk. sudėties.

1849 m. caro valdžiai susitarus su Šv. Sostu, buvo pertvarkytos Rusijoje esančių vyskupijų ribos. Šį kartą iš Vilniaus vyskupijos buvo atimti Kauno, Panevėžio, Utenos, Ukmergės, Obelių, Zarasų, Kuršo ir Žemgalijos dekanatai; jie prijungti prie Žemaičių vyskupijos. Už tat Vilniaus vyskupijai grąžinti Radoskovičių, Sokolkos, Bielsko dekanatai, dalis Polocko dekanato.

1862 m. Vilniaus vyskupija turėjo 300 bažnyčių, 600 kunigų, 104 klierikus, 891.114 katalıkų; 1895 m. — 148 bažnyčias, 348 kunigus, 74 klierikus, 1.281.498 katalikus; 1901 m. — 152 bažnyčias, 363 kunigus, 85 klierikus, 1.365.830 katalikų; 1910 m. vyskupija turėjo 22 dekanatus ir 1.415.000 tikinčiųjų. XIX—XX a. sąvartoje Vilniaus vyskupija apėmė jau tiktai Vilniaus ir Gardino gubernijų žemes.

Valstybinė priklausomybė po I pas. karo

Lenkams 1920 m. užėmus Vilnių ir didesnę vyskupijos dalį, Lietuvos teritorijoje liko 5 dekanatai su 64 bažnyčiomis ir 208.917 katalikų. Iš šios vyskupijos dalies 1926 m. sudaryta nauja Kaišiadorių vyskupija. Lenkijos pusėje liko 1.262.651 katalikas.

1925 m. vyko Lenkijos valdžios ir Vatikano derybos konkordato reikalu, kurių metu lenkai reikalavo Vilniaus vyskupiją priskirti Varšuvos bažnytinei provincijai. Savo reikalavimą motyvavo tuo, kad Vilniaus vyskupija seniau priklausė Gniezno metropolijai. Popiežius Pijus XI šio reikalavimo nepriėmė ir privertė lenkus, kad iš Vilniaus ir dviejų aplinkinių (Lomžos ir Pinsko) vyskupijų būtų sudaryta atskira, nuo Varšuvos

Iš Lietuvos kariuomenės žygio į Vilnių 1939 m. rudenį

visiškai nepriklausoma bažnytinė provincija su arkivyskupu Vilniuje. (A. Jakštas, „Tiesos kelias" Nr. 5,1926).

Pertvarkant Lenkijos vyskupijas ir nustatant jų ribas, 1925.X.28 Lenkijos valdžioje likusi Vilniaus vyskupija buvo paskelbta arkivyskupija su Lomžos ir Pinsko sufraganinėmis vyskupijomis. Tada Vilniaus vyskupija neteko Bielsko ir Briansko dekanatų ir Derevnos bei Nalibokų parapijų, priskirtų prie naujos Pinsko vyskupijos, bet gavo Rakovo, Dubrovo, Dokčycos ir Začelsle parapijas iš buvusios Minsko vyskupijos.

Lenkijoje buvo sudarytos 5 bažnytinės provincijos: 1. Gniezno ir Poznanės, 2. Varšuvos, 3. Vilniaus, 4. Lvovo (Leonpolio), 5. Krokuvos. 1939 m. Vilniaus arkivyskupu buvo R. Jalbžykovskis, Lomžos vyskupu — Stanislovas Kostka Łukomskis ir Pinsko — Kazimieras Bukraba. 1939 m. Vilniaus arkivyskupija turėjo 31 dekanatą, 363 parapijines, 102 neparapijines bažnyčias (iš viso 465), 549 kunigus, 128 klierikus, 106 vienuolius kunigus, 73 vienuolius klierikus, 97 vienuolius broliukus ir 1.485.484 katalikus. Arkivyskupijos teritorija buvo labai didelė ir 1939 m. apėmė 55.860 kv km plotą.

Arkivyskupijos padalijimas. Lietuvai grįžusi dalis

1939 m. rudenį dalis Vilniaus krašto su sostine ir arkivyskupo buveine grįžo Lietuvai. Tada jai atiteko: 96 parapijos, 118 bažnyčių, 177 kunigai, 128 klierikai, 52 vienuoliai kunigai, 62 vienuoliai klierikai, 51 vienuolis broliukas ir 413.070 katalikų.

Po II pasaulinio karo didžioji Vilniaus arkivyskupijos dalis buvo užimta Sovietų Sąjungos, sovietinių Lietuvos ir Gudijos respublikų priklausomybėje. Tiktai Vilniaus bažnytinės provincijos dalis (Lomžos vyskupija) ir pietvakarinis Vilniaus vyskupijos ruožas paliko Lenkijos teritorijoje.

Lietuvos teritorijoje liko: 1. Vilniaus mies-

Vilnijos gyventojai 1939 m. rudenį nuoširdžiai sutinka į Vilnių žygiuojančią Lietuvos kariuomenę

to ir pakraščių dekanatas su 16 parapijinių ir 20 neparapijinių bažnyčių; 2. Benekainių dekanato — 4 parapijinės bažnyčios (likusios 5 parap. bažnyčios teko Gudijai); Brėslaujos dekanato — 9 parapijinės bažnyčios (likusios 8 parap. bažnyčios teko Gudijai); 4. Iš Gardino dekanato Lietuvos teritorijoje liko tik Druskininkų, Kabelių, Marcinkonių ir Ratnyčios parapijos (kita dekanato dalis su 21 parapijine ir 3 neparapijinėmis bažnyčiomis teko Gudijai); 5. Kalvarijos visas dekanatas su 13 parapijinių bažnyčių; 6. Rodūnios dekanatas buvo padalytas: Lietuvai teko 5 parapijinės bažnyčios, Gudijai 4; 7. Švenčionių ištisas dekanatas su 20 parapijinių bažnyčių (Gudijai šio dekanato teko tik Kamojų ir Lintupio parapijos); 8. Trakų visas dekanatas su 11 parapijinių ir 2 nepar. bažnyčiomis; 9. Turgelių dekanatas su 10 parapijinių bažnyčių (tik viena Onžadavo parapija liko Gudijoje); 10. Iš Varnionių dekanato Lietuvai teko 3 parapijinės bažnyčios, o Gudijai 9. Taigi Lietuvai teko 81 parapija su 117 bažnyčių.

Arkivyskupijos bažnyčios sovietinėje Gudijoje

Sovietinėje Gudijoje iš Vilniaus vyskupijos liko: 1. Benekainių dekanato 5 parapijinės ir 2 nepar. bažnyčios (šio dekanato 4 parap. bažnyčios liko Lietuvoje); 2. Brėslaujos dekanato 10 parap. bažnyčių (8 parap. bažnyčios teko Lietuvai; iš jų buvo sudarytas naujas Dūkšto dekanatas); 3. Gardino dekanatas su 15 parapijinių ir 9 neparap. bažnyčiom (šio dekanato 4 parapijos liko Lietuvoje; iš jų sudarytas naujas Varėnos dekanatas); 4. Lydos dekanatas su 18 parap. ir 10 neparap. bažnyčių; 5. Gluboko dekanatas su 14 parap. ir 10 neparap. bažnyčių; 6. Lunnos dekanatas su 7 parap. ir 2 neparap. bažnyčiom; 7. Miorų dekanatas su 11 parap. ir 7 neparap. bažnyčiom; 8. Maladečinos dekanatas su 14 parap. ir 3 neparap. bažnyčiom; 9. Užnerio dekanatas su 12 parap. ir 1 neparapijos bažnyčia; 10. Ašmenos dekanatas su 15 parap. ir 2 neparap. bažnyčiom; 11. Slonimo

1939.X.29 Lietuvos kariuomenė įžengia į atgautą savo amžinąją sostinę

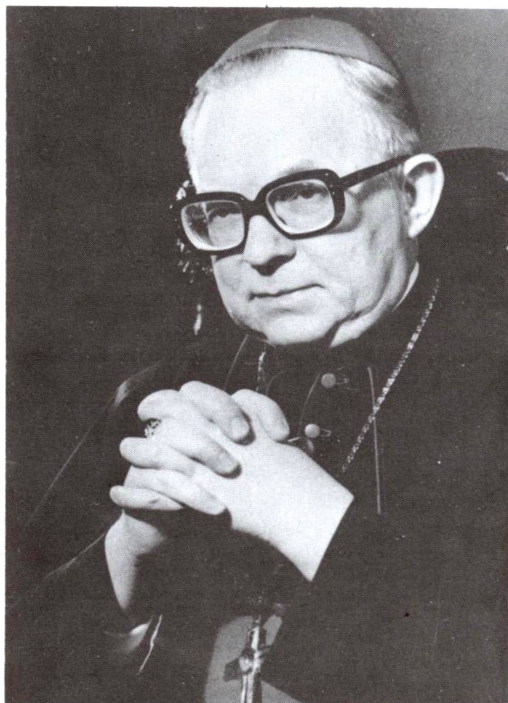
Spalių 29-oji mūsų sostinėje

dekanatas su 14 parap. ir 1 neparap. bažnyčia) 12. Svyrių dekanatas su 11 parap. ir 1 neparap. bažnyčia; 13. Vosyliškių dekanatas su 9 parap. bažnyčiom; 14. Vileikos dekanatas su 10 parap. ir 3 neparap. bažnyčiom; 15. Vyšniavo dekanatas su 12 parap. ir 2 neparap. bažnyčiom: 16. Volkovisko dekanatas su 21 parap. ir 2 neparap. bažnyčiom; 17. Varnionių dekanatas su 7 parap. ir 2 neparap. bažnyčiom. (Šio dekanato Buivydžių, Lavariškio, Mickūnų parapijos liko Lietuvoje); 18. Zietelos dekanatas su 7 parap. ir 1 neparap. bažnyčiom.

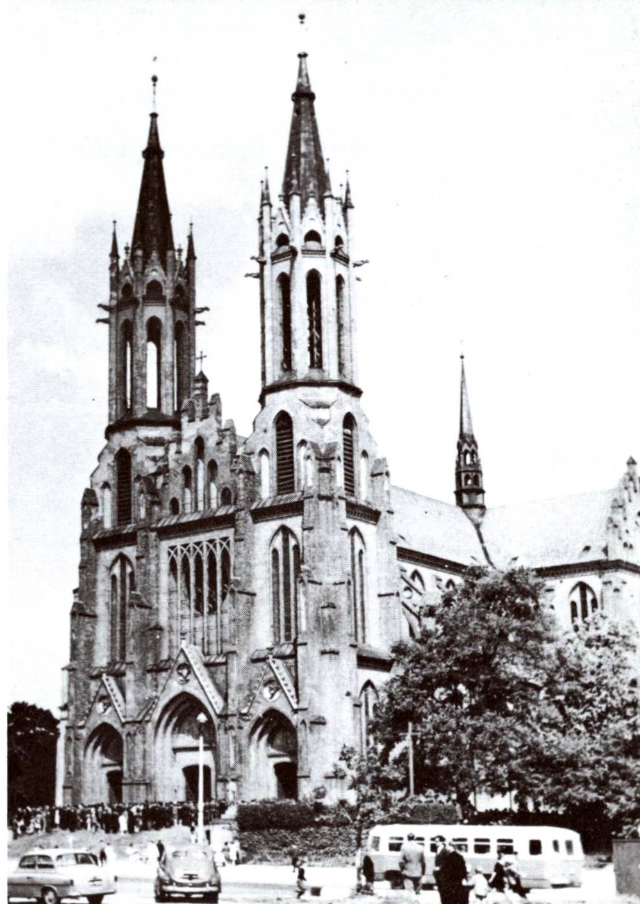
Taigi Gudijai teko didžiausioji Vilniaus arkivyskupijos dalis — 212 parapijinių ir 61 neparapijinė bažnyčios.

Lenkiškoji Vilniaus arkivyskupijos dalis

Po II pasaulinio karo, Sovietų Sąjungai nustatant Lenkijos sienas, iš didžiulės Vilniaus arkivyskupijos jai atiteko tik apie 6000 kv km

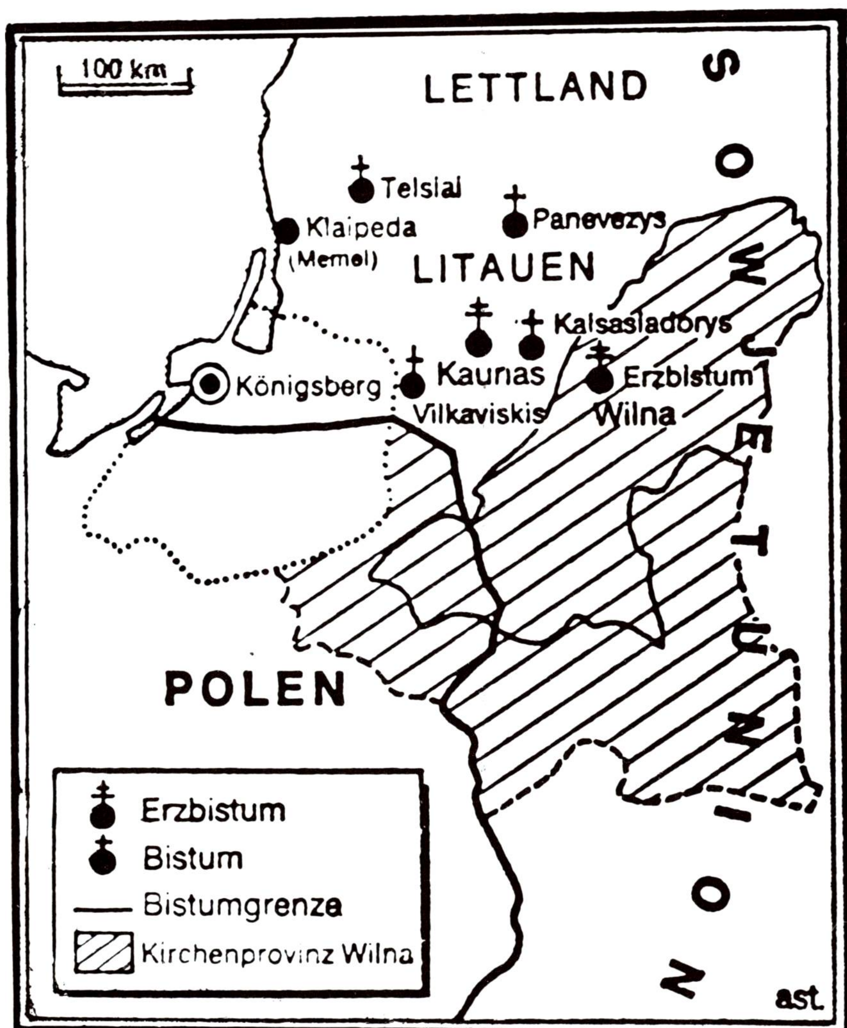
Vyskupas Henrikas Gulbinovičius (Gulbinowicz), Vilniaus arkivyskupijos pietinės dalies (Lenkijoje) apaštalinis administratorius Balstogėje 1970—1976 m. 1985 m. pakeltas kardinolu

Balstogės bažnyčia, pietinės Vilniaus arkivyskupijos dalies prokatedra

plotas, kuriame 1945 m. buvo 6 dekanatai: Balstogės, Dambravos, Knyšino, Korycino, Krinkų ir Sokolkos. Tada ten buvo 51 parapija. Vėliau įsteigta dar 20 naujų parapijų. 1983 m. žiniomis, čia buvo 8 dekanatai ir 71 parapija. Šios Vilniaus arkivyskupijos dalies administracinis centras — Balstogės miestas. Balstogės bažnyčia dabar lenkų vadinama Vilniaus arkivyskupijos prokatedra.

Administratoriai. Pokario metais šią lenkiškąją vyskupijos dalį administravo iš Vilniaus repatrijavęs arkiv. **R. Jalbžykovskis.** Kai jis 1955 m. mirė, valdymą perėmė prelatas (vėliau vyskupas) **Adomas Savickis** (Adam Sawicki), gimęs 1887 m., kunigu pašvęstas 1908 m. 1926 m. paskirtas kurijos kancleriu. Šią arkivyskupijos dalį jis administravo ligi 1968 m. Nuo tada kurį laiką administravo prelatas (vėliau vyskupas) **Vladislovas Sušinskis** (Suszinski), gimęs 1898 m., kunigu pašvęstas 1912 m.; filosofijos mokslų daktaras, Vilniaus kunigų seminarijos inspektorius.

Vilniaus arkivyskupijos padalijimas po II pasaulinio karo. (Iš austrų spaudos)

1968—1970 m. kapitulinio vikaro teisėmis administravo prel. **Petras Mazievskis** (Maziewski), gimęs 1911 m., kunigu pašvęstas 1937 m.

Nuo 1976 m. apaštališkojo administratoriaus titulu valdė vyskupas **Henrikas Romualdas Gulbinovičius** (Gulbinowicz). Jis gimė 1928 m. Šukiškėse, Buivydžių parapijoje. 1970.II.8 konsekruotas vyskupu ir paskirtas Vilniaus arkivyskupijos dalies Lenkijoje (Balstogėje) administratorium. Šiose pareigose išbuvo ligi 1976 m., kai buvo perkeltas į Vroclavą (Braslavą) arkivyskupu. Palankus lietuviams. Žinoma, kad 1984.II.25, minint Šv. Kazimiero mirties 500 m. sukaktį, jis, asistuojamas dviejų lietuvių kunigų — kan. Alfonso Jurkevičiaus ir Alfredo Rukštos, Vroclavo katedroje atnašavo iškilmingas šv. Mišias, kuriose dalyvavo 200 lietuvių ir pasakė jiems turiningą pamokslą lietuvių ir lenkų kalbomis. Pamaldoms pasibaigus, sukvietė visus lietuvius prie Didžiojo altoriaus. Lietuviai čia sugiedojo Lietuvos himną. 1985 m. buvo Šv. Tėvo pakeltas kardinolu.

Nuo 1976 m. šią arkivyskupijos dalį, apaštališkojo administratoriaus titulu, valdo **vysk. Edvardas Kisielis** (Kisiel). Jis yra gimęs 1918.II.24 Jundiliškėse (Jundzilave), Šalčininkų rajone. 1976 m. konsekruotas tituliniu Limatos vyskupu.

Šv. Kazimiero koplyčia Vroclavo katedroje, kurioje visą laiką yra išstatytas Švč. Sakramentas. 1984.II.25, Šv. Kazimiero 500 m. sukakties minėjimo metu, arkiv. H. Gulbinovičius kalba lietuviams. Altoriaus viršuje yra karstas, kuriame yra Šv. Kazimiero relikvijų dalis.

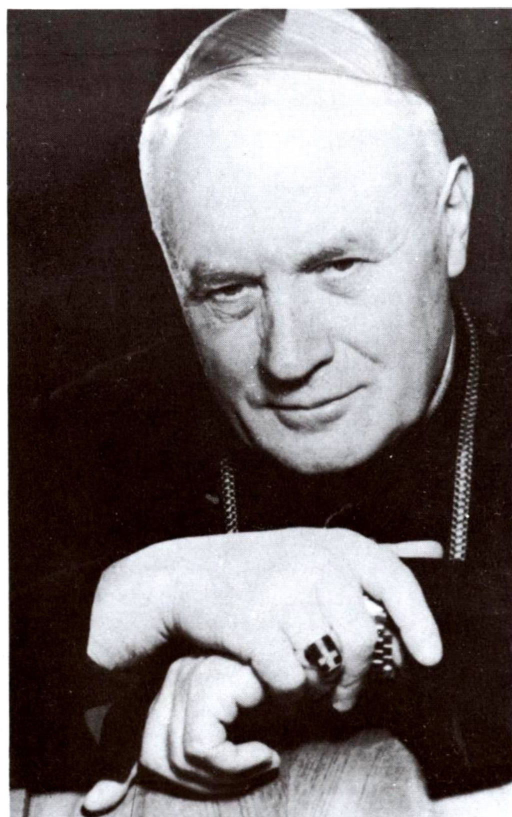

1984.II.25 Vroclavo (Lenkijoje) katedroje buvo labai iškilmingai paminėta Šv. Kazimiero mirties 500 m. sukaktis. Šv. Mišias atnašavo arkiv. Henrikas Gulbinovičius, asistuojamas dviejų lietuvių kunigų — Alfonso Jurkevičiaus ir Alfredo Rukštos. Pamaldose dalyvavo daugybė žmonių, jų tarpe apie 200 lietuvių. Arkiv. Gulbinovičius pasakė gražų pamokslą lenkų ir lietuvių kalbomis. Jis yra kilęs iš Vilniaus krašto ir kalba lietuviškai. Pasibaigus pamaldoms, paprašė lietuvius susirinkti bendrai nuotraukai su juo. Taip pat paklausė, ar Lietuvos vaikai moka savo giesmę „Lietuva, tėvynė mūsų". Ji buvo nuoširdžiai sugiedota. Nuotraukos centre matome arkivyskupą, lietuvius kunigus, Lenkijos lietuvių veikėjus, dalį Vroclavo ir Ščecino lietuvių

Šv. Kazimiero sukaktuvinis 500 m. medalis, išleistas Balstogėje 1984 m.

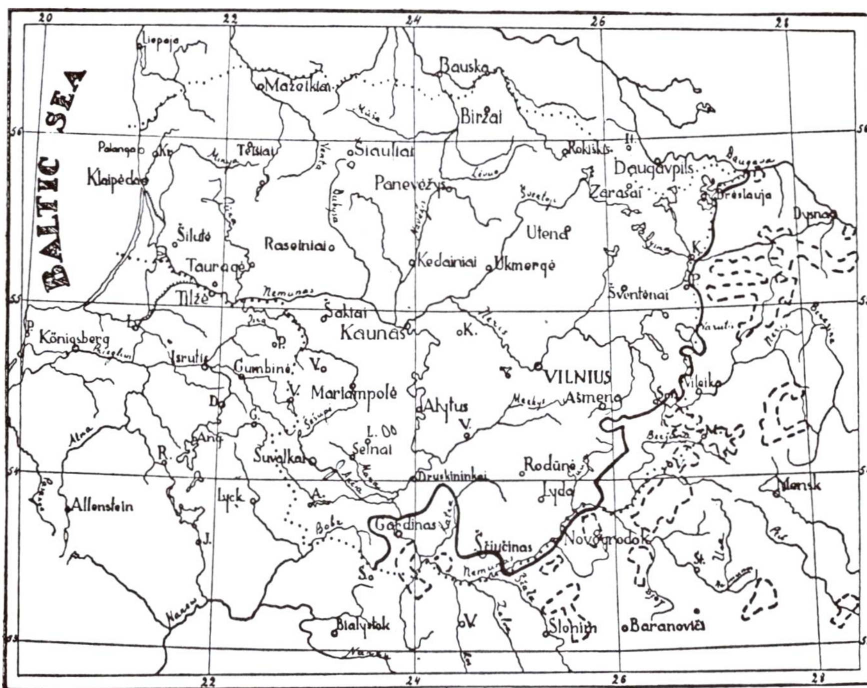
Vyskupas Edvardas Kisielis (Kisiel), Vilniaus arkivyskupijos pietinės dalies apaštališkasis administratorius Balstogėje, nuo 1976 m.

Įkurdinus centrą Balstogėje, jau 1945 m. įkurta ir *kunigų seminarija,* kuri save laiko 1582 m. įsteigtos Vilniaus kunigų seminarijos tąsa. Jos profesūrą daugiausia sudarė iš Vilniaus pasitraukę buv. Teologijos-Filosofijos fakulteto ir Vilniaus kunigų seminarijos profesoriai. Ligi 1983 m. ši seminarija paruošusi 274 kunigus, taigi žymiai daugiau, kaip jai reikėjo. Perteklius kunigų siunčiamas į Romą, Argentiną, Braziliją, Kanadą, į misijas. Dėstoma ir lietuvių kalba.

1982 m. Balstogėje buvo suruoštas „Vilniaus kunigų seminarijos 400 m. sukakties minėjimas, kuriame, be kitų dignitorių, dalyvavo ir Lenkijos katalikų primas kardinolas Glemp. Pasakytose kalbose pabrėžta, kad „Vilnius yra Vakarų miestas; jo kunigų seminarija buvusi Vakarų mokslo centras, lotyniškos kultūros tvirtovė". Apie Vilnių ir Vilniaus kraštą buvo kalbama kaip apie „Lenkijos istorijos dalį".

1982 m. lenkiškajai Vilniaus arkivyskupijos daliai priklausė 344.000 katalikų iš bendro 445.000 gyventojų skaičiaus. Tada čia dirbo 277 kunigai.

Pokario metais Balstogės bažnyčios koplyčioje įruošta Aušros Vartų Vilniuje Dievo Motinos paveikslo kopija, kurią 1977 m. pašventino kard. Vojtyla (vėliau popiežius Jonas Paulius II), tuo pačiu Gailestingosios Dievo Motinos titulu.

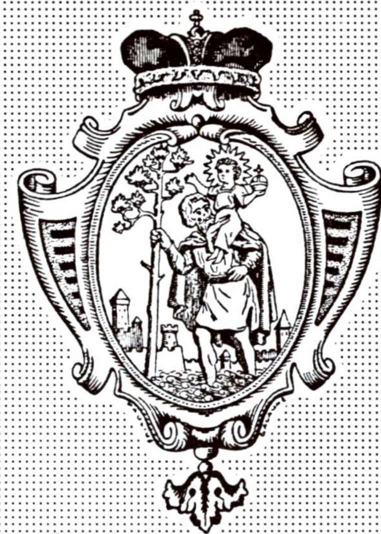
Lietuvių — slavų riba rytinėje Lietuvos dalyje, pagal 1861 m. surašymo duomenis. (Kazys Pakštas, iš „Commentationes Balticae" IV/V t., 1958)

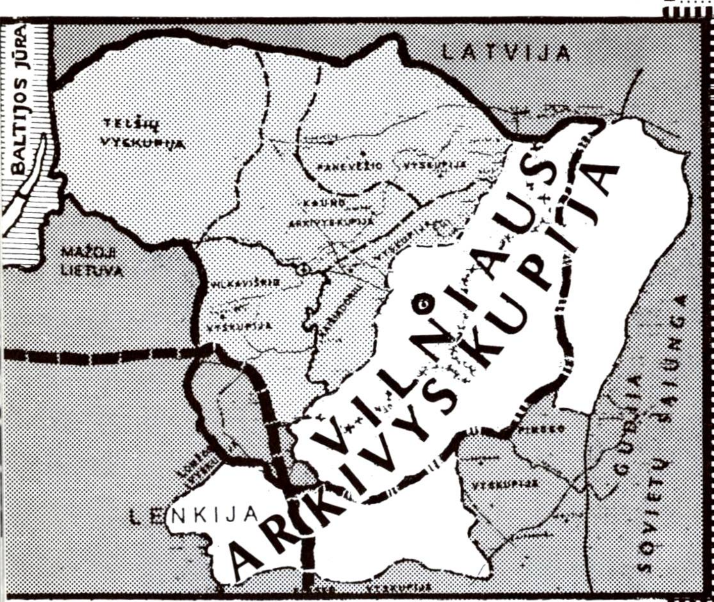
Lietuvių ir slavų riba

Beveik 700 metų lietuviai ir gudai gyveno vienoje valstybėje. Tarp šių dviejų tautybių nebuvo griežtos politinės ir ekonominės ribos. Buvo ta pati vėliava ir ta pati oficiali rašto kalba. Skirtumas tik tas, kad ligi 1795 m. ta valstybė vadinosi Lietuva, o ir buvo valdoma pagal Lietuvos įstatymus, o po 1795 m. lietuviai su gudais buvo jau Rusijos valdžioje.

Bet vis dėlto yra kriterijumų, kuriais galima išvesti apytikrę lietuvių — gudų žemių ribą. Tuo metu, kai lietuviai priėmė krikštą, visi jos rytiniai kaimynai — gudai ir rusai su ukrainiečiais jau buvo krikščionys stačiatikiai, apkrikštyti maždaug ligi X a. pabaigos. Slavams priėmus krikštą, lietuviai pagonimis pasiliko dar 400 metų. Kai XIV a. pabaigoje lietuviai buvo krikštijami, šis jų krikštas nelietė jau seniai krikščioniais esančių gudų ir kitų slavų (stačiatikių). Taigi religijų riba buvo kartu ir tautybių gyvenamojo ploto riba. Konkrečiai — beveik visi lietuviai buvo katalikai ir beveik visi gudai stačiatikiai. Šios ribos nepakeitė ir 1596 m. įvykdyta D.L.K. Bažnytinė unija. Žinoma, buvo kai kurių išimčių — vienoje ar kitoje pusėje pasitaikė nedaug kitos konfesijos žmonių. Lenkų šioje srityje nebuvo, taigi nebuvo ir jų problemos.

Lietuvių kalba, nebūdama oficiali valstybės, bažnyčios ir mokyklų kalba, nykdavo ir traukdavosi į vakarus, užleisdama savo vietą slavų kalboms. Tačiau katalikybė buvo nepalyginamai atsparesnė ir neužleisdavo savo vietos stačiatikybei. Taigi, prof. K. Pakšto žodžiais (Lietuvos ribų problema, 16 psl.), „katalikybė pasidarė Lietuvos rytuose tikras ir pastovus lietuvybės ženklas, jei kalbama apie gyventojų tautinę kilmę. Bendra taisyklė tokia: jei katalikas, tai ir lietuvis, jei stačiatikis — gudas ar rusas; bet yra ir nedidelių išimčių. Pažymėtina, kad katalikų — stačiatikių teritorinė riba beveik supuola su 1920.VIII.12 Lietuvos su Sovietų Rusija nustatyta siena (žr. žemėlapį viršuje), kurios, deja, Lietuva negalėjo realizuoti.

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJA

▪ with cross	ARKIVYSKUPIJŲ CENTRAI
■	VYSKUPIJŲ CENTRAI
▲	DEKANATŲ CENTRAI
o	PARAPIJOS, FILIJOS, KOPLYČIOS
●	KITI MIESTAI
—·—·—	LIETUVOS-SOVIETŲ RUSIJOS SIENA 1920 m.
++++++	SOV. LIETUVOS RYTINĖ SIENA
— — —	VYSKUPIJŲ RIBOS
———	GELEŽINKELIAI

0 10 20 30 40 50 km
5 10 20 30 mylių

LATVIJA
PANEVĖŽIO VYSKUPIJA
KAUNO ARKIVYSKUPIJA
VILNIAUS ARKIVYSKUPIJA
VILKAVIŠKIO VYSKUPIJA
KAIŠIADORIŲ VYSKUPIJA
LOMŽOS VYSKUPIJA
PINSKO VYSKUPIJA
LENKIJA
GUDIJA
SOVIETŲ SĄJUNGA
Dabartinė Lenkijos siena

Paruošė V. MATULAITIS

VILNIAUS VYSKUPIJOS KUNIGŲ SEMINARIJA

Senoji seminarija ir jos veikla 1582—1942 m.

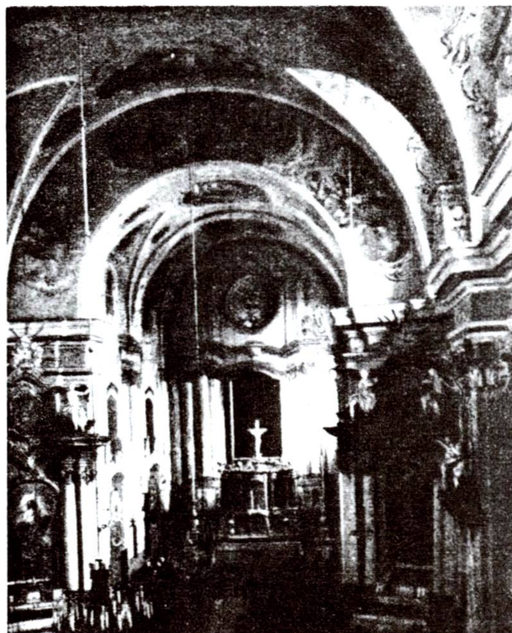
Įkūrus Vilniaus vyskupiją, jai reikalingų kunigų paruošimas per apie 200 metų nebuvo reikiamai tvarkomas. Pirmieji kunigai buvo atvykę iš Lenkijos; vėliau jie buvo ruošiami Lenkijoje, Italijoje, Čekoslovakijoje, nuo 1569 m. Vilniaus jėzuitų kolegijoje; 1579 m. pradėti ruošti Vilniaus akademijoje. Visuotinis Bažnyčios susirinkimas Tridente (1545—1563 m.) įpareigojo vyskupus kunigų paruošimui steigti jų seminarijas.

Vilniaus vyskupas Jurgis Radvilas, vykdydamas Tridento nuostatus, 1582.I.11 pasirašė Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos įsteigimo aktą ir jos reikalams padovanojo savo Vozgėliškių dvarą, iš kurio pajamų turėjo būti išlaikoma 12 klierikų. Mokymo ir auklėjimo darbą vyskupas pavedė jėzuitams. Esant dideliam kunigų trūkumui, vėliau klierikų skaičius padidintas ligi 20. Bet 1622 m. jėzuitai atsisakė vadovauti seminarijai. Tada ja rūpinosi kapitula. Tačiau 1654—1661 m. rusų invazija nutraukė seminarijos darbą, ir ji buvo atkurta tik 1722 m. 1726 m. mokėsi tik 7 klierikai, iš kurių 3 buvo iš kitų vyskupijų. 1733 m. vysk. M. Zenkovičius paruošė naują seminarijos regulą. Nuo 1736 m. seminarijai vadovavo vienuoliai baltramiečiai. Netrukus klierikų skaičius pašoko ligi 30. Nuo 1765 m. seminariją valdė vienuoliai misininkai. Ligi valstybės žlugimo seminarija buvo gerai aprūpinta beneficijomis.

Rusijai okupavus Lietuvą, seminarija buvo perkelta į Karmelitų vienuolyno patalpas, prie Šv. Jurgio bažnyčios. Tuo metu (1796—1808 m.) seminarijos reikalus uoliai gynė vysk. J. Kasakauskis. 1843 m., Rusijos ministro Perovskio patvarkymu, seminarijos vadovavimas, administravimas ir mokymas pertvarkytas. Buvo atimta iš seminarijos žemės turtai, tačiau nustatytos profesoriams algos. Seminarijos išlaikymui kasmet buvo skiriama 6852 rb. Iš šios sumos reikėjo apmokėti profesoriams algas ir išlaikyti 40 klierikų. XIX—XX a. sąvartoje seminarijoje mokėsi apie 150 klierikų. Dėstomoji kalba buvo lotynų. 1843 m. įvestas rusų kalbos dės-

Vilniaus senoji kunigų seminarija ir Šv. Jurgio bažnyčia

Vilniaus kunigų seminarijos bažnyčios vidus

Šv. Jurgio — seminarijos bažnyčia

Vienas iš seminarijos pastatų

tymas. Dėstė kunigai profesoriai, o vėliau rusų gimnazijos mokytojai. 1849 m. įvestas rusų kalbos bei literatūros dėstytojo etatas. Šiuos dalykus dėstydavo rusas. 1866 m. rusų valdžia įsakė pratinti klierikus sakyti pamokslus rusų kalba.

Lietuvių kalbos, kaip dalyko, dėstymas, nebuvo įvestas, nors lenkų kalba dėstoma. 1905 m. Jonas Jablonskis, būdamas pažįstamas su vyskupu E. Roppu dar iš Liepojaus laikų, pasisiūlė dėstyti seminarijoje lietuvių kalbą, bet vyskupas jam atsakė, „kad dar neatėjo laikas". Tačiau nuo 1906 m. lietuvių kalbos dėstymas įvestas kaip neprivalomas dalykas. Tada net 29-ioms parapijoms reikėjo lietuviškai kalbančių kunigų. Pažymėtina, kad klierikų, nepakankamai mokančių lenkų kalbą, į kunigus nešventindavo. Pirmuoju lietuvių kalbos dėstytoju buvo kun. Juozapas Kukta (vėliau vyskupas). Dėstytojų tarpe buvo kun. P. Kraujalis, kun. V. Taškūnas, kurį laiką profesoriavo kun. M. Reinys (vėliau arkivyskupas). Šiaip jau profesoriai buvo arba lenkai, arba sulenkėję lietuviai, todėl ypatingai antilietuviškai nusiteikę. Dėstomoji dalykų kalba buvo lotynų, tačiau visur vyravo lenkų kalba.

1872 m., naujo rektoriaus Harasimavičiaus rūpesčiu, seminarija buvo pertvarkyta ir sumoderninta. Klierikų skaičius ėmė augti ir vyskupo E. Roppo laikais pasiekė 150. Mokslas tęsėsi 4 metus.

Vysk. E. Roppas kartais parodydavo tam tikrą palankumą ir lietuviams. Taip 1905—1907 m. jis pasiuntė kun. Teodorą Brazį į Regensburgo (Vokietijoje) aukštąją muzikos mokyklą, studijuoti bažnytinę muziką. Ją baigęs 1907 m. paskirtas kunigų seminarijos bažnytinės muzikos dalyko profesorium, katedros vikaru ir choro bei orkestro dirigentu. Čia dirbdamas sukūrė nemaža bažnytinės muzikos kompozicijų.

Prieš prasidedant lietuvių tautiniam atgimimui seminarijos vadovybė nediskriminuodavo lietuvių ir jie sudarė maždaug pusę visų seminarijos auklėtinių. Tačiau, prasidėjus tautiniam atgimimui, lietuvių klierikų skaičius ėmė mažėti. Kaip visa tai reiškėsi, nusakė Antanas Smetona „Viltyje" (Nr. 75, 1912):

„Netrukus tautinio atgimimo srovė ir čia pasiekė. Jai vadovavo susipratę lietuviai kunigai. Lenkiškumo saugotojams tai nepatiko, ir jie tapo atsargesni. Lietuvių klierikų skaičius ėmė mažėti. Dabar (1912 m., b.kv.) Vilniaus seminarijoje jų bėra 23 iš 150 auklėtinių. Mūsiškių daugėja Peterburgo kunigų seminarijoje, nors, ją išėjus, tenka gyventi svetimoje šalyje, tolimoje Rusijoje ir Sibire. Kodėl lietuviai yra pasukę Peterburgan, parodys šis pavyzdėlis".

„Šie metai per antruosius Vilniaus seminarijos egzaminus iš 15 lietuvių aspirantų tik

1, o iš 75 lenkų aspirantų buvo priimti 38. Išvertę procentais, gausime šių 50%, o mūsiškių tik 7%. Negi gali būti, kad mūsiškiai būtų septynis kartus menkiau už lenkus pasiruošę. Priešingai, rusų mokyklose lietuviai geriau mokosi ir rusų ir lotynų kalbų, o iš tų esti egzaminuojami aspirantai, stoją seminarijon".

„Visi priverstinų dalykų profesoriai Vilniaus seminarijoje — lenkai, nors lietuvių kunigų, išėjusių dvasinę akademiją, kaip rodo Vilniaus vyskupijos rubricėlė, yra ne mažesnis procentas, kaip lenkų. Aspirantui nereikia mokėti lietuviškai, o lenkiškai reikia". (A. Sm. Raštų IV, 128—129 p.).

Nežiūrint to, Vilniaus kunigų seminariją baigė eilė gerų lietuvių kunigų, jų skaičiuje vyskupai M. Reinys, J. Kukta, J. Steponavičius.

Šia proga pažymėtina, kad Vilniaus kunigų seminarijoje mokėsi 1824.X.1 iš Varnių atsiųstas Motiejus Valančius. 1828 m. ją baigė teologijos kandidato laipsniu ir, būdamas jau 28 m., buvo Vilniaus katedroje vysk. Tado Kundzyčio 1828.V.16 pašvęstas kunigu. Čia 1828.VI.30 jis gavo ir teologijos magistro laipsnį.

I pasaulinio karo metu seminarijos veikla buvo nutraukta, bet 1920 m., lenkams užėmus Vilnių, vėl atkurta. 1925 m. įsteigus Vilniaus arkivyskupiją, ji pasidarė arkivyskupijos seminarija ir beveik išimtinai buvo lenkiška. Dauguma klierikų lenkai, kurių dalis atgabenta iš tolimų Lenkijos sričių. Lietuvių nebuvo daug. Lietuvių kalbą dėstė kun. V. Taškūnas. 1939 m. seminarijoje mokėsi 128 klierikai.

Teologijos mokslas buvo išeinamas (gilinamas) ir Stepono Batoro u-to Teologijos — Filosofijos fakultete. 1939 m. seminarijos rektorium buvo prof. kun. Jonas Ušyla (Uszyłł), o fakulteto dekanu kun. prof. Ignas Svirskis (Swirski).

Seminarijos patalpos. Senovėje seminarija buvo Universiteto gt. Nr. 6, prie Vyskupų rūmų. 1774 m. ji buvo perkelta į uždaryto Jėzuitų vienuolyno rūmus, prie Šv. Ignoto bažnyčios. 1798 m. seminarija perkelta į buv. Karmelitų vienuolyno rūmus, Tilto gt. Nr. 12. (Karmelitai išsikraustė į savo vienuolyną prie Visų Šventųjų bažnyčios). Rūmai, statyti XVII a., turėjo išlaikę kai kurias baroko žymes (kolonadą). Prie jų buvo sodas, daržas.

Kun. Antanas Kitkevičius-Kikutis, Vilniaus kunigų seminarijos rektorius 1842—1851 m.

Kad ir griežtai lenkiškoje dvasioje vedamoje kunigų seminarijoje turėjo galimybę išeiti mokslus ir tapti kunigais nemažas lietuvių skaičius, kurie dirbo daugiausia lietuviškose parapijose.

Vilniaus kunigų seminarija su pertraukomis veikė ir 1939—1941 m. Bet 1942.III.3 vokiečių saugumo organai seminariją uždarė. Tą dieną buvo suimta ir internuota 15 profesorių bei dėstytojų ir 56 klierikai. Dalis klierikų išsislapstė, kita dalis paleisti 1942.III.29. Kai kurie profesoriai buvo paleisti ar išlaisvinti 1942—1944 m. Seminarijos patalpos valdžios rekvizuotos.

Arkiv. M. Reinys lankėsi vokiečių įstaigose ir rūpinosi, kad suimtieji būtų paleisti ir kad vėl būtų leista seminariją atkurti. Okupacinės valdžios atstovai jam pasakė, kad minėti suėmimai ir kitos priemonės nesą pasikėsinimas prieš Bažnyčią, ne prieš seminariją, kaip tokią, bet prieš asmenis, politiniais sumetimais.

Šis valdžios atstovų pareiškimas padrąsino arkiv. M. Reinį atkurti seminariją, sufor-

Prel. dr. Ladas Tulaba, atkurtos Vilniaus kunigų seminarijos rektorius 1942—1944 m.

muoti naują jos vadovybę, sutelkti tam tikrą klierikų skaičių ir pradėti naujus mokslo metus.

Kunigų seminarija 1942—1944 m.

Arkiv. M. Reinys, turėdamas galvoje aukščiau minėtą okupacinės valdžios atstovų pareiškimą seminarijos reikalu, pasiryžo atkurti kunigų seminariją ir sudaryti naują, jau lietuvišką valdybą. Seminariją atkurti praktiškai teko iš nieko. Reikėjo iš naujo sudaryti mokomąjį personalą, surasti patalpas ir užtikrinti jos išlaikymą.

Seminarijos rektorium buvo pakviestas kun. Ladas Tulaba, Vilkaviškio kunigų seminarijos profesorius (vėliau Teologijos-Filosofijos fakulteto ir Šv. Rašto katedros vedėjas, Šv. Rašto daktaras, prelatas). Savo atsiminimuose, perduotuose per Vatikano radiją seminarijos 400 m. sukakties proga (iš ten paimta ir daugiau žinių), jis pasakoja, kad nebuvę lengva surasti profesorių, kurie būtų ir kvalifikuoti, ir sutiktų prisiimti pareigas ir gautų savo vyskupų sutikimą išleisti juos į Vilnių. Seminarijos atkūrimui pritarę visi ano

Vilniaus arkivyskupijos įvairių kursų klierikai Kauno kunigų seminarijoje 1948 m. Jų tarpe: Pijus Jankus, Povilas Vaičekauskas, Ambraziejus Akstinas, Julius Baltušis, Juozas Butkevičius, Jeskevičius ir kt.

meto ordinarai, išskyrus telšiškį vysk. J. Staugaitį. Toliau L. Tulaba pasakoja: „Nustebino vilniečių lietuvių kunigų, ypač jaunųjų, neigiamas nusistatymas mūsų atžvilgiu. Jie mus, atvykusius iš kitų diecezijų, laikė įsibrovėliais, karjeristais: atsisakė su mumis nuoširdžiai bendradarbiauti; kai kurie laikėsi pasyviai, o buvo ir tokių, kurie atvirai boikotavo. Mums buvo skaudu. Mes atvykome aukotis, kad padėtume mūsų broliams lietuviams kunigams, siekiant atgauti lietuviškas pozicijas. Buvome tačiau nesuprasti. Bet mes juos stengėmės suprasti ir pateisinti. Aišku, jie galvojo, jog jie turėjo pirmoje eilėje teisę perimti arkivyskupijos vadovavimo pagrindines pozicijas, kai tuo tarpu jautėsi nustumti. Bet seminarijai vadovauti ir seminarijoje profesoriauti reikėjo moksliniai pasirengusių kunigų, o vilniečiai tokių, deja, beveik visai neturėjo, nes į mokslinę karjerą prie arkiv. Jalbžykovskio galėjo pakilti tik sulenkėję lietuviai".

Sudaryta tokia seminarijos vadovybė: rektorius — kun. L. Tulaba, vice-rektorius — kun. V. Taškūnas, dvasios vadas — kun. dr. A. Dambrauskas, ekonomas — kun. J. Juodagalvis, sekretorius kun. dr. L. Gronis; profesoriai — arkiv. dr. M. Reinys, dr. kun. A. Levanas, kun. dr. N. Skurkis, MIC, kun. J. Gustas, kun. Alf. Lipniūnas, kun. J. Bieliauskas, dr. P. Padalis, Ig. Malinauskas, kun. K. Kułak, kun. A. Stankevičius. Visų jų mokslinis pasiruošimas buvo reikiamo lygio. Klierikų susirinko 67: lietuviai, gudai, vienas kitas lenkas ar sulenkėjęs lietuvis.

Seminarijos centras buvo įkurdintas Benediktinių vienuolyno patalpose, prie Šv. Mykolo bažnyčios (seserys benediktinės jau buvo vokiečių išvarytos), klierikai apgyvendinti buv. Karmelitų vienuolyno patalpose, prie Šv. Teresės bažnyčios.

Seminarijos mokslo metai buvo pradėti 1942.IX.12, dalyvaujant arkiv. M. Reiniui, Švietimo tarėjui dr. Pr. Meškauskui — Germantui, universiteto rektoriui prof. M. Biržiškai ir daugeliui kviestinių svečių.

Prasidėjo mokslas. Dalykai buvo dėstomi tik lietuvių kalba. Lotynų kalba buvo dėstoma kaip dalykas; gudų kalbą dėstė kun. A. Stankevičius.

Buvo laukta kliūčių iš vokiečių civilinės valdžios administracijos ir jų netrukus sulaukta. Per švietimo tarėją buvo atsiklausta, kas davė leidimą seminariją atkurti. Atsakyta, kad seminarija veikia nuo 1582 m. ir ji nebuvo uždaryta, o tik jos veikimas sustabdytas saugumo sumetimais, dėl buvusios lenkiškos vadovybės. Vadovybę ir kitą personalą pakeitus, seminarija veikia toliau. Gen. komisaras Rentelnas tokiu atsakymu nebuvo patenkintas; prasidėjo aiškinimasis, bet susitarti nepavyko. Tuo metu ypač pablogėjo lietuvių santykiai su vokiečiais, kai buvo atsisakyta lietuviško SS legijono steigimo. Vokiečiai panaudojo represijas prieš lietuvius, kurių pasėkoje visos Lietuvos aukštosios mokyklos buvo uždarytos. 1943.III.19 vokiečių saugumo karininkas Faulhaber, atvykęs su pora pareigūnų, pareiškė, kad seminarija uždaroma ir įsakė per 2 valandas apleisti patalpas. Seminarijos vadovybė bandė protestuoti, nurodydama, kad bolševikai, uždarydami seminariją 1941.I.13, davė 24 valandas laiko apleisti patalpas, o vokiečiai tik dvi. Pasėkoje terminas prailgintas ligi 7 valandų.

Išmesti iš patalpų klierikai mokslą tęsė privačiu būdu. Buvo vedamos derybos leisti seminarijai vėl veikti. Jų metu krašto komisaro patarėjas švietimo reikalams grafas von Staden, atvykęs į Vilnių, asmeniškai arkiv. M. Reiniui pareiškė, kad leidimas veikti galėtų būti duotas, jei iš rektoriaus pareigų būtų atleistas „vokiečiams nedraugiškas" kun. L. Tulaba. Tačiau arkivyskupas pareiškė gerai pažįstąs rektorių ir žinąs, kad jis nesąs vokiečiams nedraugiškas. Grafas stebėjosi, kad arkivyskupas esąs pasiryžęs dėl vieno asmens rizikuoti seminarijos egzistencija.

Po ilgų rūpesčių leidimas seminarijai veikti buvo gautas ir 1943 m. rudenį (X.18) seminarija vėl pradėjo veikti. Atgauta ir dalis senųjų seminarijos patalpų (prie Šv. Jurgio bažnyčios) kur apgyvendinti klierikai. Seminarijos centrinės patalpos ir toliau buvo prie Šv. Mykolo bažnyčios.

Seminarijos aplinka buvo tautiškai mišri. Lietuviai nuoširdžiai bendravo su gudais ir net su tikrais lenkais, bet sunku buvo rasti kalbą su aplenkėjusiais lietuviais. Nelengva buvo ekonomiška būklė. Arkivyskupijos iždas buvo tuščias, lenkai klebonai lietuviškos seminarijos nerėmė; nebuvo palankūs ir lietuviai vilniečiai kunigai. Žmonės karo metu buvo suvargę. Tačiau parama atėjo iš kitų

Didžioji (dabar Gorkio) gatvė Vilniuje XVI a. (Iš 1576 m. Brauno ir Hohenbergo atlaso)

vyskupijų, dažniausia maisto dalykų siuntiniais. Ekonomo kun. vilniečio kun. J. Juodagalvio geri santykiai su vokiečiais suteikė galimybę apsirūpinti stokojančiais maisto dalykais.

1943—1944 m. užbaigti mokslo metai ir VI.14 kunigais buvo pašvęsti 4 pirmieji šios seminarijos absolventai: Jonas Deksnys, Bronius Laurinavičius, Martynas Stonys ir Stanislovas Kakarieka.

1944 m. karo veiksmai išvaikė seminarijos klierikus ir profesūrą. Liepos mėn. viduryje rektorius kun. L. Tulaba seminariją pavedė kun. Juodagalvio globai ir pats išvyko į Vilkaviškį, iš kur pasitraukė į užsienį.

Vilnių užėmę bolševikai nebeleido seminarijos atkurti. Teoretiškai Vilniaus arkivyskupijai reikalingi kunigai turėjo būti paruošiami Kauno Tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje, tačiau valdžiai labai griežtai ribojant klierikų skaičių, kasmet Vilniaus arkivyskupijai pašvenčiami tiktai 2—3 nauji kunigai, o iš 1983.VI.29 pašvęstų 12-os Vilniaus arkivyskupijai teko tiktai vienas (kun. Petras Puzlys). 1984.V.27 pašvęsti 4 kunigai.

1984 m. Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje buvo 104 kunigai, iš kurių 20 buvo kilę iš Vilniaus arkivyskupijos arba jai paskirti.

1945 m., pravedus Lietuvos lenkų repatrijaciją į Lenkiją ir lenkiškosios Vilniaus arkivyskupijos dalies administracinį centrą įkurdinus Balstogėje, ten įsteigta ir kunigų seminarija, kuri save laiko 1582 m. Vilniuje įsteigtos vyskupijos kunigų seminarijos tąsa. (Daugiau žinių žr. 86 psl.).

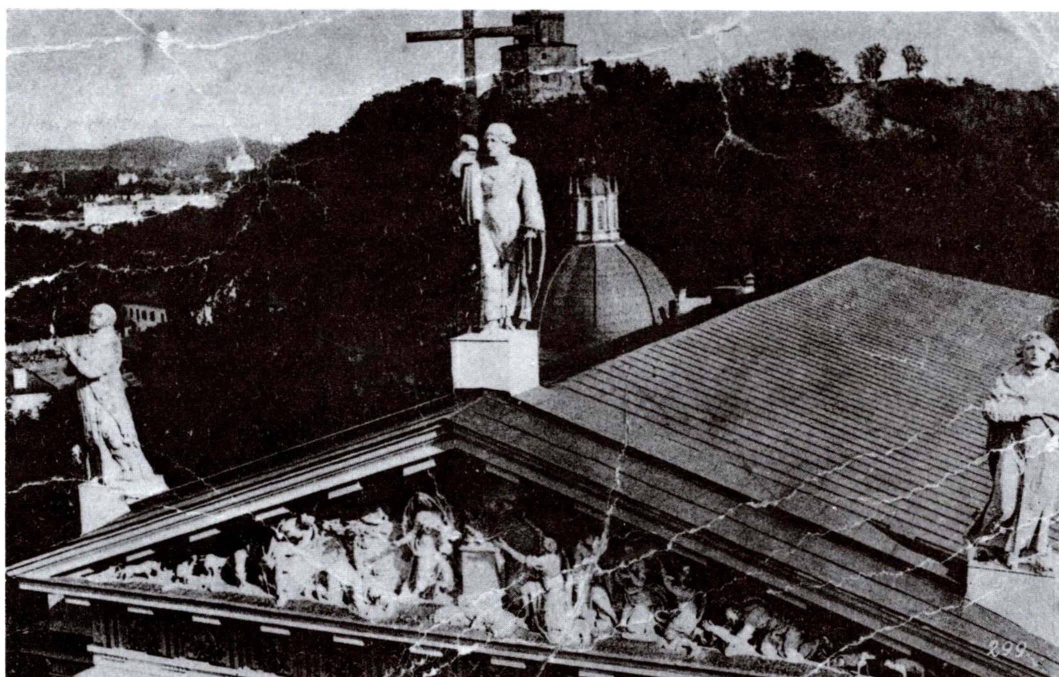
NUTAUTINIMO PROCESAS AMŽIŲ BĖGYJE

Vilniaus vyskupijos lenkinimas

Lietuvių lenkinimas Vilniaus krašte (Vilniaus vyskupijoje) yra labai skaudus klausimas, nes dėl šio reikalo plačios Lietuvos rytinės sritys sulenkėjo ir daugelis mūsų žemių atskilo nuo savo tėvynės. Lenkinimą nulėmė keletas veiksnių, bet jų skaičiuje ypač svarbią rolę atliko lenkiškoji dvasininkija. Jų skelbiama katalikybė buvo vadinama „Lenkų religijos" (Polska wiara) vardu. Atvykusieji į Lietuvą kunigai lenkai nemokėjo ir nesimokė lietuvių kalbos ir reikalavo, kad parapijiečiai prie jų prisitaikytų — mokytųsi lenkiškai.

Atrodo, kad didieji kunigaikščiai jogailaičiai ir kai kurie Lietuvos didikai rėmė lietuvių kalbą ir norėjo, kad pamokslai būtų sakomi gimtąja kalba. Tai rodo faktai, kad kunigaikščiai ar didikai, steigdami parapijas ir statydami bažnyčias, įrašydavo sąlygą, kad jose pamokslai būtų sakomi lietuvių kalba. Taip buvo Eišiškėse, Žiežmariuose, Semeliškėse, Sužionyse ir kitur.

Tačiau lietuvių kalba istorinėje Lietuvoje, net pačiais valstybės žydėjimo metais, niekada nebuvo valstybinė kalba. Visi valstybiniai, teismų aktai, sutartys buvo nelietuviškai

Vilniaus arkikatedros-bazilikos frontono viršutinė dalis. (Iš I pasaulinio karo metu vokiečių Karaliaučiuje išleisto atviruko).

rašomi. Senovėje susirašinėjimas buvo vedamas lotynų, vėliau senąja slavų, pagaliau, lenkų kalba. Tas pat buvo ir bažnytiniame gyvenime. Vyskupijų kurijose susirašinėta lotynų, lenkų kalbomis; šiomis kalbomis buvo rašomos ir metrikų knygos.

Bet ne vien dvasininkai buvo kalti. Lietuvos didikai jau nuo XVI a. kalbėjo ir rašė lenkiškai. Lietuvos bajorija pradėjo lenkėti nuo XVII a. pradžios. Galutinai bajorai sulenkėjo ir šlėktomis virto XIX a. pradžioje. Tapę „lenkais", dar netikrais, mėgindavo įrodinėti savo „tikrą lenkystę", be ko kita, kovodami už lenkų kalbos „teises" Lietuvos bažnyčiose. Lietuvių kalba buvo niekinama, ji liko tiktai „mužikų", neturtėlių, beteisių baudžiauninkų bei valstiečių kalba. Prisidėjo ir socialiniai bei ūkiniai santykiai: didžioji žemės dalis priklausė dvarams, kurių savininkai buvo lenkai, arba dar blogiau — sulenkėję lietuviai bajorai. Baudžiavos laikais kai kurie dvarininkai baudė ir persekiojo nemokančius lenkiškai savo baudžiauninkus.

Tačiau klystumėm sakydami, kad visi Vilniaus vyskupijos vyskupai ir dvasininkai buvo lenkai ar lietuviams nepalankūs. Žinoma, kad vyskupas Motiejus Trakiškis (1421—1453 m.) buvo tikras lietuvis ir gerai suprato savo tėvynės reikalus, rėmė Vytauto troškimą tapti Lietuvos karalium. Kai šis mirė, jis pats patarinėjo Švitrigailai nutraukti ryšius su Jogaila ir likti nepriklausomu nuo Lenkijos Lietuvos karalium. Jis įsakinėdavo kunigams mokyti žmones lietuviškai ir sakyti šia kalba pamokslus. Nemokančių lietuviškai vengė skirti į parapijas. Panašiai elgėsi ir vyskupas Albertas Vaitiekus Taboras (1491—1507 m.). Jis pats kalbėjęs lietuviškai ir pageidavęs skirti į parapijas lietuviškai mokančius kunigus. Vyskupas Paulius Alšėniškis (1536—1555 m.) taip pat sakydavęs, kad dvasininkai, skelbdami tikėjimą, negali išsiversti be lietuvių kalbos. Tačiau beveik visi kiti vyskupai stiprino lenkinimą ir skriaudė lietuvius. Pažymėtina, kad popiežiai nedaug ką težinojo, kas Lietuvoje vyksta, nes susisiekimas su Roma buvo labai sunkus ir buvo tik didikų privilegija. Vis dėlto kai kurie skundai pasiekė Šv. Tėvą ir XVI a pabaigoje popiežius Klemensas VIII pasiuntė į Vilnių vizitatorių

Vilniaus katalikų konsistorijos ir kapitulos namai apie 1921 m. (J. Bulhako nuotrauka iš „Vilniaus" albumo, 1923)

Aleksandrą Cumuleusą, kad jis ištirtų vyskupijos būklę ir jai priklausančių dvarų bei kitų turtų reikalus. Al. Cumuleus čia išbuvo dvejus metus (1595—1597 m.). Popiežiaus pasiuntinio būta pastabaus ir objektyvaus, kas matyti iš jo 1595 m. pranešimo šios ištraukos vertimo:

„Kuomet popiežiaus Klemenso VIII įsakymu lankėme Vilniaus vyskupiją..., kaip gi daug matėme bažnyčių, netekusių savo valdytojų; radę gi prie kai kurių bažnyčių kunigus, pastebėjome, kad jie, nepažindami prigimtos lietuvių kalbos, bažnyčioms ir žmonėms buvo visiškai nenaudingi dėl jų (kunigų) stokos ir jų nežinojimo kalbos, žmonės lieka ne tik be jokio išganymui reikalingo pamokymo ir be šventų sakramentų, bet nei nepažįsta tų sakramentų ir paties Dievo, gyvena lyg neišmintingi gyvūnėliai, didis jų kūdikių skaičius miršta be krikšto" (Kun. K. Prapuolenis, „Lenkų apaštalavimas Lietuvoje", 47 psl.). Nereikia stebėtis, kad tuo metu Lietuvoje dar daug kur reiškėsi senoji lietuvių tikyba.

Neigiamą įtaką Bažnyčiai bei tikėjimui turėjo ir ne visur ir ne visada tinkamas bažnytinių turtų administravimas. Kai kurie klebonai turėjo išskirtiną teisę pardavinėti degtinę bei spiritą, o Vilniaus kapitula vien tiktai Lietuvos sostinėje 1629 m. turėjusi 440 karčiamų ir kitų svaigalų parduotuvių. Iš jų pajamų buvo mokamos dvasininkams algos.

Po Liublino unijos (1569 m.) vis daugiau lenkų ėmė skverbtis į Lietuvą, stengdamiesi užimti aukštesnes vietas ar įsigyti žemės plotus. Labai daug Lietuvos lenkinimo darbe padarė ir Vilniaus universitetas. Jo vadovai jėzuitai nemokėjo lietuviškai ir šios kalbos nesimokė. Paskaitos buvo skaitomos lotyniškai, o profesorių ir studentų savitarpio kalba buvo lenkiška. Vilniaus vyskupas Petras Karolis Pancežinskis (1724—1730), K. Prapuolenio žodžiais (86 psl.), „išvijo lietuvių kalbą iš Vilniaus bažnyčių, nepaisant to, kad anksčiau, būdamas lietuviškųjų Kražių klebonu, pats naudojosi iš lietuvių triūso ir prakaito", nors ten, rodosi, nebuvo nė karto apsilankęs. Nusakydamas to laiko dvasią, K. Prapuolenis (131 psl.) toliau rašo: „Dvasiškiai, užimti savo dvarais, daugiau rūpinosi žemės turtais,

negu ganymu dūšių; ponai barėsi, bajorai girtuokliavo ir kapojosi, o lietuvis ir baltgudis chlopas vaitojo, prislėgtas kaip ir seniau". Kai vargšai su savo skundais kreipdavosi į dvasiškąją vyresnybę, nieko nelaimėdavo. Negeriau buvo ir daugelio kitų Vilniaus vyskupų valdymo laikais. Mūsų jau ne kartą cituotas K. Prapuolenis apie vyskupą Joną Nepomuką Korvin-Kasakauską rašo (153 psl.), kad jis rūpinosi apsodinti ,,lietuviškas parapijas dvasiškiais, kurie vestų lietuvius ne į ,Dievo Karalystę', bet į ,Lenkų karalystę' ". K. Prapuolenis vėl mini (165 p.) vyskupą Adomą Stanislovą Krasinskį (1858—1863 m.), kuris ,,savo lenkišką veiklumą tarp lietuvių viešai apreiškė, kuomet, kaipo Vilniaus vyskupas, išsiuntinėjo po vyskupiją savo ganytojiškus laiškus vien tiktai lenkų kalba". Tačiau minėtas ganytojas turįs lietuviams ir kai kurių nuopelnų ,,už jo suteiktą dvasišką aprobatą kun. Przyjalgovskio veikalui ,Żywoty Biskupów Wileńskich' (Vilniaùs vyskupų gyvenimas). Brangus tasai veikalas, turįs galybę patikėtinų žinių apie ,lenkų apaštalavimą Lietuvoje', yra tuo brangesnis, kad gina mus šiandien nuo lenkų užpuldinėjimų, nurodydamas, jog liūdni faktai iš ,apaštalų' gyvenimo — nėra tai bedievių ,litvomanų' prasimanymas" (166 psl.).

Lietuviškos giesmės ilgainiui buvo išvytos iš Vilniaus vyskupijos bažnyčių. Nuo XVIII a. priverstiniu būdu mokytis poterių lenkiškai jau buvo normalus dalykas.

Jau nuo Jogailos laikų Bažnyčia buvo lenkų dvarininkų valdoma. Jau vien tiktai faktas, kad nebajoriškos kilmės jaunuolis negalėjo įstoti į aukštesniąją mokyklą, užkirto kelią baudžiauninkų bei valstiečių vaikams mokytis ir tapti kunigais. Lietuvos ano meto inteligentija (bajorija), nuėjusi su lenkais, rūpinosi ne kaip savo valdomiems žmonėms padėti, bet kaip daugiau iš tų vargšų dar ką nors išspausti.

Drauge su lietuvių nuskurdinimu plėtėsi ir lenkinimas. Nenuostabu tad, kad kietoms represijoms iš dvarų ir bažnyčių veikiant, rytinė ir pietinė Lietuvos dalys, kur daugiausia reiškėsi lenkų bei lenkuojančių dvarininkų įtaka, buvo sulenkintos. Ypač sunki lietuvių būklė buvo Vilniaus, Trakų, Ašmenos, Lydos, Švenčionių, Brėslaujos apskrityse. Polonizacija ypač stipriai palietė pačią Lietuvos širdį — jos sostinę Vilnių. Lenkų kalba įsivyravo ne tik mieste, bet buvo suslavintos ir visos Vilniaus apylinkės — gyventojų dauguma kalbėjo lenkiškai ar gudiškai. Tikrų lenkų nedaug tebuvo. Tačiau iš to labai menka paguoda, nes nutautę lietuviai dvarininkai ir kunigai, savo tautiečiams buvo žalingesni, kaip tikrieji lenkai, kurių tarpe buvo ir kilnių, lietuviams padėjusių ir juos užstojusių asmenų. Reikia apgailestauti, kad eilė lietuvių kunigų, mokėjusių lietuviškai, savo kalbos mokėjimą panaudodavo nutautinimui stiprinti.

Nemaža dalis Vilniaus vyskupijos lietuvių sugudėjo. Kodėl tai įvyko, daug kam nebuvo aišku. Net Stalinas, 1939 m. rudenį Maskvoje raudonu pieštuku nubrėžęs žemėlapyje Lietuvai labai nepalankią jos rytinę sieną, vieną lietuvį derybininką klausęs, kodėl aukštesnės kultūros lietuviai priėmė žemesnės kultūros gudų kalbą. Žinoma, tai rodo lietuvių tautinį neatsparumą ir tai, kad jie gerai sugyveno su savo kaimynais gudais.

Tautybių santykiai Vilniaus vyskupijoje buvo labai susipynę ne tiktai parapijose, bet ir šeimose. Tam tikra dalis lietuvių valstiečių, nors namie kalbėjo lietuviškai, lenkiškai silpnai kalbėjo ar tos kalbos visiškai nemokėjo, lenkų dvasininkų ir dvarininkų spaudžiami kovojo prieš savo tautiečius už lenkų kalbą bažnyčiose. Buvo ir tokių šeimų, kur vienas brolis ar sesuo save laikė lietuviu, antras lenku, trečias gudu (Dar mūsų laikais — Ivanauskų ir Kolupailų šeimų pavyzdžiai).

Gudai dėl savo kalbos teisių bažnyčioje kaip ir nekovojo, nes lenkų kalba jiems buvo artima ir jie ją suprasdavo. Taigi lietuvius jų kovoje prieš lenkus retai tepalaikydavo.

Buvo dar Lietuvoje rusų, apie kurių atsiradimą anksčiau rašėme. Prieš rusų valdžios vedamą kolonizaciją bei supravoslavinimą kovojo beveik sutartinai lietuviai, lenkai ir gudai.

Rusinimas ir pravoslavinimas

1795 m. Lietuva, o kartu ir Vilniaus vyskupijos teritorija, pateko carinės Rusijos valdžion. Abidvi šalys labai skyrėsi savo kultūra, religija, gyvenimo būdu. Lietuva buvo Vakarų kultūros kraštas, Rusija pasižymėjo savo priespauda, despotizmu. Administra-

Alegorinė karikatūra: Rusijos, Austrijos, Vokietijos imperatoriai dalijasi Lenkijos—Lietuvos valstybe. Iš k. II-sis stovi karalius Stanislovas — Augustas, dešine ranka bandydamas prilaikyti nuo galvos bekrintančią karališkąją karūną (Iš „Belorussija i Litva", 1890)

ciniu požiūriu užimtasis kraštas buvo pavadintas Lietuvos gubernija, bet 1840 m. caro potvarkiu Vilniaus ir Gardino gubernijos nebebuvo vadinamos Lietuvos gubernijų vardais. Maždaug tuo pačiu laiku buvo primetamas „Šiaurės vakarų krašto" vardas. Visame krašte įvesta griežta policinio valdymo bei gyventojų priežiūros sistema. Apie bet kokias gyventojų demokratines teises netenka ir kalbėti.

Rusijos valdžios tikslas buvo galimai greičiau surusinti ir supravoslavinti užimtąjį kraštą, primetant gyventojams rusų kalbą ir pravoslavų religiją. Tais laikais Rusijos gyventojai

Vilnių rusinant. Carės Kotrynos II paminklas Katedros aikštėje

buvo skirstomi daugiau pagal savo religiją, kaip pagal tautybes. Visais atvejais buvo stengiamasi išplėsti, sutvirtinti pravoslavų religiją, kuri buvo laikoma rusinimo pagrindu. Taigi Lietuvos rusinimui ypatingą pareigą turėjo atlikti pravoslavų dvasininkai.

Jau 1839 m. unitai buvo prievarta įjungti į Pravoslavų bažnyčią. Nepaklausę įsakymo dvasininkai buvo ištremti į Rusijos vienuolynus „perauklėti". Unitų šventyklos paverstos pravoslavų cerkvėmis. 1844 m. ministrų kabinetas priėmė nutarimą steigti naujas cerkves Lietuvos didesniuose miestuose, perstatinėti į cerkves iš katalikų atimtas bažnyčias. Vien tiktai Muravjovo laikais „Šiaurės vakarų krašte" buvo pastatytos 98 cerkvės, 63 pravoslavų koplyčios, suremontuota bei atnaujinta 126 cerkvės ir 16 bažnyčių perdirbta į cerkves (Pr. Čepėnas, Naujųjų laikų Lietuvos istorija, I t., 132 psl.). 1864 m. cerkvės apdovanotos žemėmis, pradėtos steigti cerkvinės mokyklos.

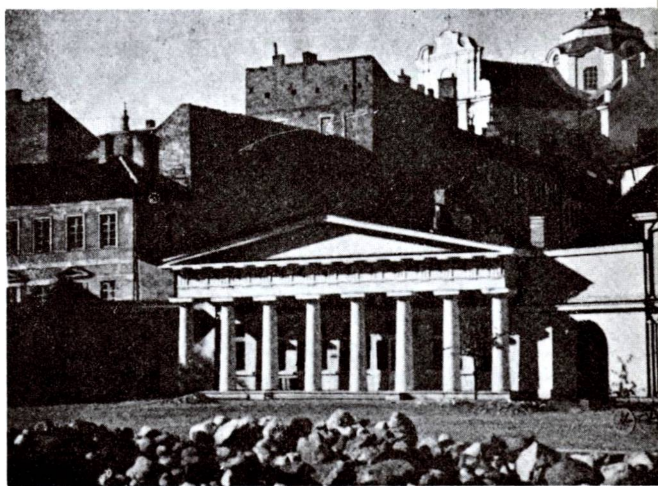
Carinė administracija ypatingai stengėsi spausti R. Katalikų Bažnyčią. Pirmiausia visais galimais būdais buvo varžomas Vilniaus vyskupo susižinojimas su Šv. Tėvu. Iš 7 Vilniaus vyskupų 4 buvo ištremti. Ištisus 82 metus ši vyskupija išbuvo be vyskupų ordinarų. Vyskupo susižinojimas su parapijiečiais suvaržytas. Dažnai vyskupui nebuvo leidžiama

Rusai karia 1863 m. sukilėlius

Supravoslavintas Bernardinų vienuolynas. (Iš „Belorussija i Litva", 1890)

teikti Sutvirtinimo sakramento ir atlikti kitų religinių pareigų. Pasitaikė parapijų, kurios nebuvo vyskupo lankytos net 70 metų. Panaikintos net grynai religinės draugijos bei brolijos (Škaplieriaus, Šv. Rožančiaus). Buvo varžomas kunigų susisiekimas su savo kaimyninių parapijų kunigais, ypač norint gauti jų talkos išpažinčių klausymui — reikėjo gauti policijos leidimą. Parapijinės mokyklos uždarytos, o valdinėse mokyklose tegalėjo būti visi dalykai dėstomi vien rusų kalba. Suvaržytas ir R. Katalikų Bažnyčios tiesų bei tikėjimo mokymas bažnyčiose. Kunigams bei klebonams buvo leista skaityti pamokslus iš 5 lenkiškų pamokslų knygų, kurios neatitiko laiko dvasios. Pamokslus galėjo sakyti tik vietiniai kunigai, o ne atvykusieji iš kitų parapijų.

Buv. Vyskupų rūmuose buvo įruoštas Muravjovo muziejus

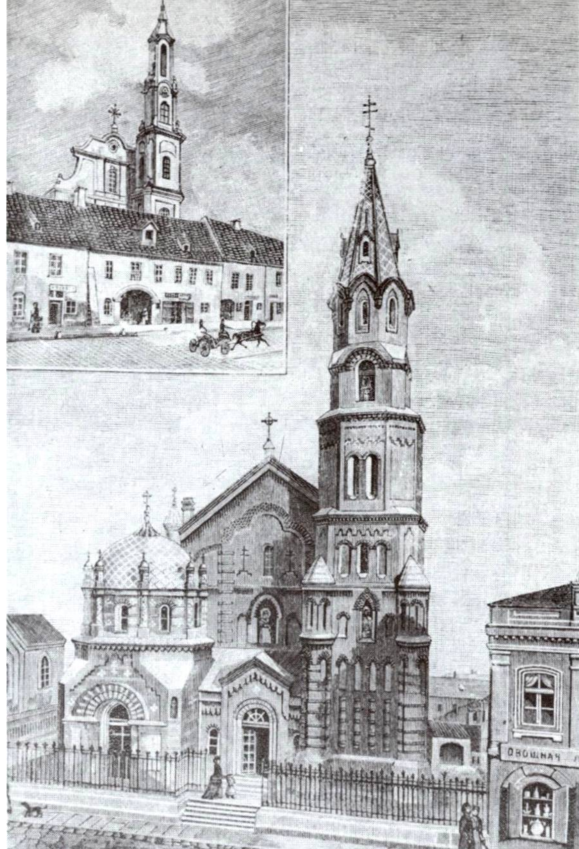
1848 m. buvo įsakyta metrikų knygas rašyti rusų kalba, o pavardes rusų kalbos kilmininko linksniu su galūne „ov" ar panašia kita, kad atrodytų rusiška. Nuo 1864 m. tikyba turėjo būti rusiškai mokoma. Tačiau dvasininkai šio įsakymo nepaisė. Uždraudus spaudą lietuviškais raštmenimis, tikintieji negalėjo būti normaliu keliu aprūpinami maldaknygėmis. Buvo išspaudintas katekizmas kirilicos rašmenimis, o maldaknygės bandomos leisti rusų kalba.

Bžostovskių rūmai Vilniuje buvo paversti rusų stačiatikių archiriejaus rūmais. (J. Bulhako nuotrauka)

1841 m. caro valdžia paskelbė įsakymą bažnytinių žemių sekuliarizacijos (nusavinimo) reikalu. 1843.V.10 išleistos šiam reikalui vykdyti platesnės taisyklės. Sekuliarizacija palietė bažnyčių bei vienuolynų žemes ir buvo vykdoma rusifikacijos tikslais — kad atimtose žemėse būtų galima įkurti daugiau rusų kolonistų. Tada visoje Lietuvoje iš Katalikų Bažnyčios buvo atimta 260 dvarų, kurių vertė buvo įkainota 6.682.000 sidabro rubliais. Tačiau parapijų klebonų valdomos žemės, jeigu jos nebuvo didesnės kaip 30—50 ha, nebuvo paliestos. Iš gautųjų nusavintų turtų pajamų kunigų algoms valdžia skyrė tik ketvirtadalį tų turtų pajamų, o kiti 3/4 buvo naudojami Pravoslavų Bažnyčios reikalams. (Pr. Čepėnas, 137—138 psl.).

Šių žemių atėmimas buvo didelis nuostolis Bažnyčiai, tačiau K. Prapuolenis (257 psl.) rašo, jog turėjo tą gerą pusę, kad sulenkėję Lietuvos didikai „nebematė reikalo vilktis sau dvasišką jupą; tokių, kurie pasirinkdavo sau dvasiškąjį stovį ‚non propter Jesum, sed propter esum' (Ne dėl Jėzaus, bet dėl ėdesio), nebeviliojo vyskupų katedros be įplaukimų; todėl vietoje Radzivilų, Pacų, Sapiegų, Tiškevičių ir Giedraičių, ant didžponių kitados vyskupų katedrų Lietuvoje — matome dabar lietuvių kaimiečių sūnus. Tų mitratų, išėjusių iš po lietuvių pastogės, eilei davė pradžią Žemaitijos vyskupas Motiejus Valančauskis (Valančius, 1850—1875 m.) ir Seinų vyskupas Antanas Baranauskas (Baronas, 1897—1902 m.); ir tiktai Vilnius, nuo kelių šimtų metų, vis dar laukia tinkamo lietuvio ganytojo!"

Iš katalikų atimtos Vilniaus bažnyčios buvo paverčiamos rusų stačiatikių cerkvėmis. (Iš „Belorussija i Litva", 1890)

Rusų valdžia intensyviai uždarinėjo bažnyčias bei vienuolynus, ypač po 1831 ir 1863 m. sukilimų. Kartu buvo atimami jų pastatai, žemė ir kiti turtai. Iš viso Lietuvoje buvo uždaryti 352 katalikų ir unitų vienuolynai. Vilniaus vyskupijoje po 1885 m. teliko tik 4 neuždaryti katalikų vienuolynai, o visoje vyskupijoje buvo uždarytos 82 bažnyčios, jų skaičiuje 28 parapijinės, 31 vienuolijų ir 23 filijinės bažnyčios.

Vyskupų ganytojiniai laiškai buvo cenzūruojami, o kartais net „pataisomi". Procesijos leidžiamos tik bažnyčios viduje ar aptvertuose šventoriuose. 1894 m. Vilniaus gen. gubernatorius P. Ožerskij uždraudė giedoti lydint numirėlius į kapines, nešti žibintus, bažnytines vėliavas, skambinti varpais. Nebuvo leidžiama ir laidotuvių eisenos priešakyje nešti kryžių.

Buvo įvairiais būdais persekiojami bei terorizuojami kunigai, vienuolių likučiai; jie buvo kalinami, tremiami. Valdžiai ištikimi kunigai proteguojami. Vyskupams buvo uždrausta be valdžios sutikimo kilnoti kunigus į

Rusų stačiatikių Šv. Dvasios vienuolynas Vilniuje. (J. Bulhako nuotrauka)

parapijas. Be atskiro valdžios leidimo kunigai negalėjo išvykti iš parapijos ribų. Lietuviams buvo primestas rusiškas raidynas. Lietuviškai rašomi raštai turėjo būti rašomi rusiškomis raidėmis. Mokiniai katalikai buvo verčiami carinių švenčių metu eiti į pravoslavų cerkves. Uždraustos viešosios apeigos, bažnytinės eisenos. Už kapinių ribų buvo draudžiami statyti kryžiai, religiniai paminklai, statulos. (Pažymėtina, kad visas anuomet vartotas ir dar kitas, labiau rafinuotas priemones prieš R. K. Bažnyčią bei jų dvasininkus dabar naudoja aukščiausia sovietinė Maskvos rusų okupacinė valdžia Lietuvoje tiesioginiu būdu ar per savo statytinius komunistus, religinių kultų įgaliotinius ir kitus sovietinius darbuotojus).

Kunigų seminarijos veikla griežtai varžyta; joje įvestas rusų kalbos dėstymas, o dėstytoju tegalėjo būti tik rusas. Taigi katalikų skaičiui augant, kunigų skaičius mažėjo. Pr. Čepėno surinktais duomenimis (143 psl.), 1862 m. Vilniaus vyskupijoje buvo 300 bažnyčių, 600 kunigų, 104 klierikai, 891.914 tikinčiųjų; vienam kunigui teko 1487 parapijiečiai, o 1901 m. atitinkamai: 152, 363, 85, 1.365.830, 3.768.

Buvo stengtasi Bažnyčią veikti rusų naudai ir iš vidaus. 1866 m. Vilniaus kapitula pateko į rusofilų rankas. Pradedant 1880 m. Vilniaus apygardos moksleiviai katalikai caro ir jo šeimos narių švenčių proga buvo pradėti priverstinai vedžioti į cerkves melstis. (Pr. Čepėnas, 146 psl.). 1887 m. šis įsakymas išplėstas. Lietuviai moksleiviai daugeliu atvejų šiems ir kitiems potvarkiams priešinosi, kovojo dėl teisės melstis, gimtaja kalba.

Vilniaus vyskupijos, kaip ir kitos Lietuvos žemės, buvo kolonizuojamos rusais, įkurdinant juos miestuose (ypač daug rusų įkurdinta pačiame Vilniuje), miesteliuose; rusams kolonistams buvo duodami nusavintų ir išdalytų dvarų žemės sklypai. Buvo teikiamos ypatingos lengvatos rusams perkant ūkius.

Penkiose Vilniaus gubernijose lietuviškose apskrityse 1860 m. buvo 9625, o 1897 m. jau 74.900 rusų.

Vilniaus miesto rusinimas vyko ir per cerkves. Keletas stačiatikių cerkvių buvo iš seno-

Piatnicos cerkvė Vilniuje

vės laikų ir jos daugiau ar mažiau surištos su Lietuvos praeitimi. Manoma, kad pirmąją cerkvę Vilniuje pastatė 1346 m. antroji Algirdo žmona Julijona. Tai Skaisčiausios Dievo Motinos soboras (rus. Prečistienskij sobor), prie Vilnelės kranto, Šv. Onos gatvėje.

Aušros Vartų gatvėje buvo Švč. Trejybės cerkvė. Ji buvusi pastatyta 1347 m. 1511 m. kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis, rusų nugalėjimui ties Orša atminti cerkvę perstatė, pastatydamas mūrinį gotikos — bizantiško stiliaus pastatą. 1608 m. cerkvė perėjo unitams, kurie įkūrė bazilijonų vienuolyną, tačiau 1827 m. rusai jį supravoslavino.

1845 m. iš Žirovicų į Vilnių buvo atkelta pravoslavų „Lietuvių dvasinė seminarija" (Litovskaja duchovnaja sieminarija). 1597 m. pastatyta garsioji Šv. Dvasios cerkvė, savo stiliumi kiek primenanti Šv. Kazimiero bažnyčią. Didžiojoje gatvėje buvo Šv. Mikalojaus cerkvė, o Bokšto gatvėje Šv. Paraskovijos (Piatnicka) cerkvė.

XIX—XX a. sąvartoje, stiprinant rusifikaciją, augant mieste rusų tautybės gyventojų skaičiui, atsirado daugiau cerkvių, kurios nebesirišo su senąja Lietuvos praeitimi. 1848 m. Šnipiškiuose pastatyta Šv. Mykolo cerkvė, o 1898 m. už geležinkelio stoties — Aleksandro Nevskio cerkvė. 1903 m. Žvėryne, aukštame Neries krante, pastatyta Znamenskoje cerkvė, viena gražiausių Vilniuje.

Rusifikacijos tikslais po 1831 ir 1863 m. sukilimų uždaryti beveik visi vienuolynai. Stačiatikių cerkvėmis buvo paverstos Augustinų, Trinapolio, Bazilijonų, Trinitorių, Šv. Kazimiero, Vizičių ir kt. bažnyčios. 1913 m., minint Rusijos carų Romanovų dinastijos 300

Romanovų cerkvė, pastatyta rusinimo tikslais Vilniuje 1913 m., minint Rusijos carų Romanovų dinastijos 300 m. sukaktį.

m. sukaktį, J. Basanavičiaus gatvėje pastatyta Romanovų cerkvė. Jos bokštai padengti paauksuota skarda. Turtinga ornamentika iš lauko ir iš vidaus.

Vilniuje gyvenantieji sentikiai taip pat turėjo savo maldos namus, kuriems 1825 m. pirkliai Andaburskis ir Novikovas nupirko žemės sklypą prie Tizenhauzo gatvės ir pastatė medinį pastatą. 1900 m., pirklio Pimonovo rūpesčiu, pastatyti mūriniai maldos namai.

„Varpas" (Nr. 1, 1895) šitaip nusako R. katalikų religinę padėtį ano meto Lietuvoje: „Su viena diena Peterburgo akademija uždaryta, Seinų dijecezija ir seminarija išnaikįta, kunigams ritualų vietoje prisakyta vartoti ‚trebniki', pamokslų sakyti nevalia, pas ligonį kunigui nevalia važiuoti be leidimo vaito. Seminarijose klierikų nevalia laikyti Kaune daugiaus kaip 60, Vilniuje 30".*

———

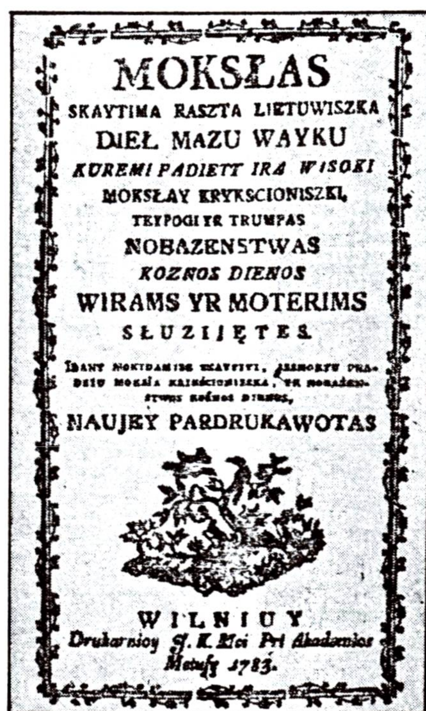
* Šios ir daugelio kitų citatų kalba ir rašyba netaisyta — palikta kaip buvo originale.

Didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Steponas Batoras iškilmingai, dalyvaujant aukštiems valstybės pareigūnams, dvasininkams ir didikams, skelbia Vilniaus akademijos įkūrimą. (V. Smakauskio paveikslas)

Mokyklos

Pirmieji Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos vadovai nesirūpino nei raštija, nei tuo labiau mokyklomis. Taigi teisingai sakoma, kad prieš priimant krikštą Lietuva buvo beraštė. Tada nebuvo nė vienos mokyklos. Nėra duomenų, kad Mindaugo krikšto metu būtų buvusi įkurta mokykla. Tuo tarpu Vakarų Europoje Vytauto laikais buvo net 46 universitetai.

Pirmoji istoriškai žinoma mokykla Vilniuje buvo įkurta 1387 m. prie Vilniaus katedros. Žinomas tais metais Vilniaus vyskupo Andriejaus išleistas įsakymas mokėti algą mokyklos mokytojui, kuriuo buvo vienuolis pranciškonas. Kryžiuočių kronika mini, kad tuo metu pranciškonai buvę įsteigę ir daugiau mokyklų. Viena jų 1513 m. įkurta prie Šv. Jono bažnyčios Vilniuje, 1524 m. Eišiškėse, 1520 m. Žiežmariuose. XVI a. pradžioje buvo ir daugiau mokyklų. 1522 m. vienam Vilniaus kapitulos nariui pavesta prižiūrėti mokyklas. Pirmieji jų mokytojai buvo daugiausia lenkai vienuoliai. 1528 m. Vilniaus kapitula ragina

MOKSŁAS
SKAYTIMA RASZTA LIETUWISZKA
DIEŁ MAZU WAYKU
KUREMI PADIETT IRA WISOKI
MOKSŁAY KRYKSCIONISZKI,
TEYPOGI YR TRUMPAS
NOBAZENSTWAS
KOZNOS DIENOS
WIRAMS YR MOTERIMS
SŁUZIIĘTES.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
NAUJEY PARDRUKAWOTAS

WILNIUY
Drukarnioy [illegible] Pri Akademios
[illegible] 1783.

Lietuviškas elementorius, išleistas 1783 m. Vilniuje

Vilniaus universiteto medalis, išleistas Los Angeles akademikų skautų 1979 m., minint šios mokslo įstaigos 400 m. sukaktį. (Skulptorius Vytautas Kašuba)

Popiežiaus alumnato kiemas

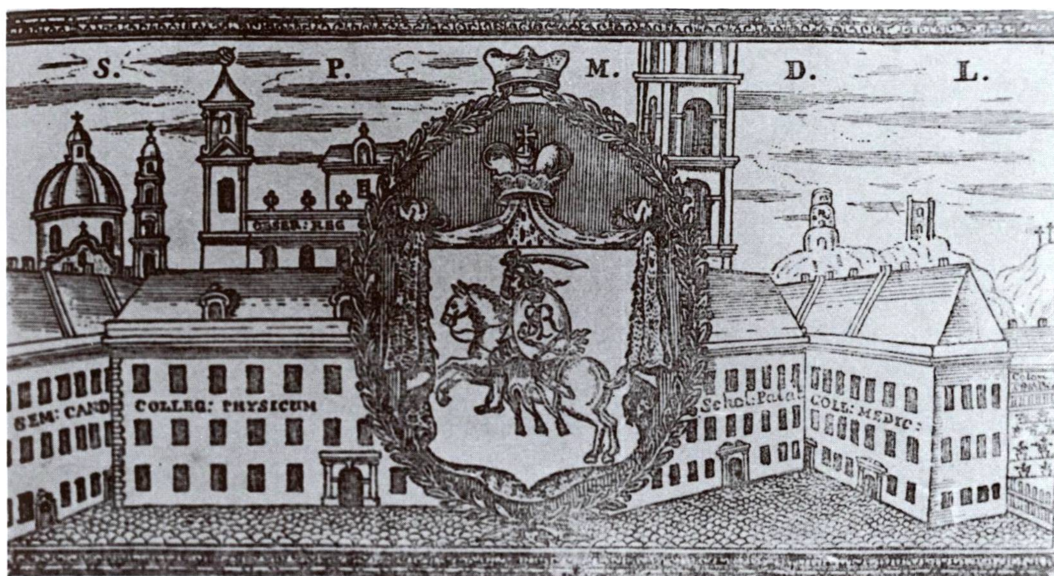
steigti mokyklas prie parapijų ir laikyti lietuviškai kalbančius vikarus, kurių pareiga buvo mokyti vaikus. Galima daryti išvadą, kad mokyklose buvo mokyta lietuviškai. Yra išlikusi žinia iš 1530 m. Joniškio mokyklos, kur sakoma, kad ten vaikai buvo mokomi „skaityti ir rašyti ne tik lietuviškai, bet ir lenkiškai". 1526 m. Vilniaus vyskupijoje buvo apie 150 parapijinių mokyklų.

Ligi 1569 m. Vilniaus vyskupijoje tebuvo parapijinės pradžios mokyklos. Tais metais Lietuvoje įsikūrė Jėzuitų ordinas ir jau 1570 m. įsteigė kolegiją (gimnaziją). Dėstomoji kalba buvo lotynų. Dėstė svetimšaliai vienuoliai, žinoma, nemokėję lietuviškai. 1579 m. jėzuitai, karaliaus Stepono Batoro ir Vilniaus vyskupo V. Protasevičiaus remiami, savo kolegiją pavertė akademija (universitetu). Ir čia dėstomoji kalba buvo lotynų.

Vėliau mokyklų tinklas plėtėsi.

Vilniaus universitetas, aukščiausioji Lietuvos mokslo įstaiga, veikusi 1579—1832 m. (su pertraukomis), turėjo didelę reikšmę D.L.K. gyventojų švietimui bei mokslinimui — davė daug mokytų žmonių, jų skaičiuje eilę žymių dvasininkų, tačiau lietuvių švietimui jų gimtąja kalba nieko nepadarė. Jo steigėjai ano meto jėzuitai buvo lenkai ir studentus mokė lenkų bajorų dvasioje. K. Prapuolenio liudijimu (76 p.), „lietuvių kalba jų gadynėje pasigirdo tiktai vieną kartą akademijos rūmuose. Tai buvo 1589 m., kuomet karalius Zigmantas III lankėsi akademijoje ir kuomet, tarp kitų kalbų, jis buvo pasveikintas taipgi ir lietuviškai... Bet antru kartu karaliui Zigmantui III aplankius Akademiją, jo jau niekas lietuviškai nebesveikino" (77 p.).

To paties K. Prapuolenio liudijimu, „nei vienas iš Vilniaus ‚jėzuitų lenkų' neišmoko lietuvių kalbos" (81 p.), bet ją išmokęs svetimtautis jėzuitas Antanas Arias — ispanas, vyskupo kardinolo Radvilo kapelionas".

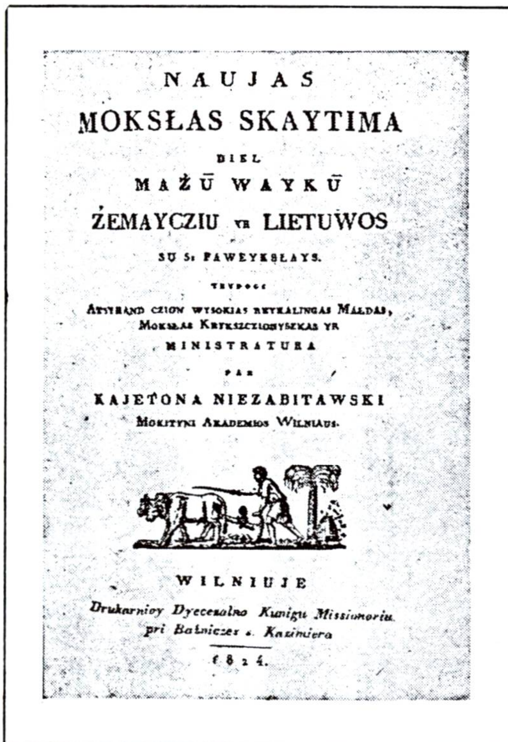

Sena Vilniaus universiteto graviūra. Įrašai — S(chola) P(rinceps) M(agni) D(ucatus) L)ituaniae), vert. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausioji Mokykla. Kiek žemiau: Obser(vatorium) R(egium) — vert. Karališkoji observatorija. Vyčio skyde: S(tanislaus) R(ex) — vert. Karalius Stanislovas Poniatovskis. Ant rūmų sienų Sem(inarium) Can(idattorum) — vert. Mokytojų seminarija; Colleg(ium) Ph(ysicum) — vert. Fizikos mokslų kolegija. Schol(a) Palat(inatus) — Vaivadijos mokykla; Coll(egium) Medic(um) — Medicinos mokyklų kolegija. Krašte, dešinėje: Colon(i) — Ūkio traktas (daržai, sodai). Ši graviūra vaizduoja Vilniaus universitetą 1781—1797 m. laikotarpyje.

1976 m., leidžiant Vilniuje „Vilniaus universiteto istorijos" I tomą, kaip aplankas buvo panaudota ta pati graviūra (kiek padidinta). Ji ten buvo padalyta į dvi dalis taip, kad būtų išleistas („išbuožintas") Lietuvos Vytis. (Lotyniško teksto vertimus bei papildymus-komentarus atliko dr. Paulius Rabikauskas, SJ.)

Vilniaus universiteto centriniai rūmai

NAUJAS
MOKSŁAS SKAYTIMA
DIEL
MAŽŪ WAYKŪ
ŻEMAYCZIU YR LIETUWOS
SU S. PAWEYKSŁAYS.
TEYPOGI
ATSYRAND CZION WYSOKIAS REYKALINGAS MALDAS,
MOKSŁAS KRYKSZCZIONYSZKAS YR
MINISTRATURA
PAR
KAJETONA NIEZABITAWSKI
MOKITYNI AKADEMIOS WILNIAUS.

WILNIUJE
Drukarnioy Dyecezalno Kunigu Missionoriu pri Bažniczes s. Kazimiera
1824.

Kajetono Nezabitauskio parašytas elementorius, išleistas Vilniuje 1824 m.

,,O savo gyvenimo pabaigoje, turėdama beveik visas katedras jau užimtas lenkų, pavirto par excellence — ,lenkų tautine mokykla' ir Rusijos surinktose ,lenkiškose gubernijose', neleido ,lenkams' užmiršti, kad jie yra lenkais" — rašė J. Bielinskis. (II.13). Vėlgi tas pats J. Bielinskis (II, 130) tvirtina, kad ,,Vilniaus universitetas, kaipo ,lenkiška įstaiga', nei nemanė apie lietuvių kultūrinius reikalus, nes per 30 metų savo buvimo vos 1823 m. teįstengė išspausdinti lietuviškai vieną vienintelę Nezabitauskio knygutę ,,Apie Bites".

Ypač šovinistiškai lenkiškas — polonizacijos židinys Vilniaus universitetas — ,,Imperatoriškasis" buvo 1803—1832 m., kai čia buvo įkurtas lenkų kultūros skleidimo ir lenkinimo lizdas.

Jėzuitai įsteigė ir daugiau mokyklų, vėliau jas steigė pijorai. Jų dėka atsirado gimnazijos Vilniuje, Geranainyse. Mokyklos buvo kuriamos tik prie bažnyčių bei vienuolynų. Jų mokytojai buvo beveik išimtinai vienuoliai bei kunigai, dažniausiai lenkai ir labai mažai lietuvių. Aukštoji mokykla buvo prieinama tik bajorų vaikams.

1773 m. popiežius Klemensas XIV jėzuitų ordiną panaikino. Lenkijos ir Lietuvos mokyklų tvarkymui buvo įsteigta **Edukacinė komi-**

Lelevelio vardo salė Vilniaus universiteto rūmuose.

sija, lyg ir švietimo ministerija, pirmoji tos rūšies įstaiga Europoje. Mokyklų išlaikymui pavesti valdžios nusavinti jėzuitų turtai. Tačiau pačias mokyklas ir toliau vedė jėzuitai, pijorai bei kunigai. Edukacinės komisijos pirmininku buvo vysk. Ignas Masalskis. Jis ragino klebonus steigti parapijines mokyklas.

1803 m. rusų valdžia Edukacinę komisiją uždarė. Mokyklų priežiūra buvo pavesta Imperatoriškajam Vilniaus universitetui, bet 1832 m. ir jis buvo uždarytas. 1862 m. caro potvarkiu nustatyta, kad visoje Rusijoje tegalėjo būti steigiamos tik rusiškos pradžios mokyklos. Tada Vilniaus generalgubernatorius V. Nazimovas liepė uždarinėti ne švietimo ministerijos laikomas mokyklas, taigi ir parapijines, kuriose dažnai mokoma iš lietuviškų elementorių. 1864 m. visose mokyklose įvesta dėstomoji rusų kalba. Senieji mokytojai nebetiko; mokytojais buvo skiriami dažniausiai rusai atėjūnai. Lietuvių kalba ir kaip dalykas nebuvo dėstoma. Ši priežastis paskatino gyventojus neleisti savo vaikų į rusiškas mokyklas ir steigti slaptas — „daraktorines". Gyventojai pasisamdydavo apšviestesnį raštingą lietuvį mokytoją, kurį vadindavo „daraktorium". Jis gyvendavo pas vieną kurį ūkininką ar paeiliui pas kitus ūkininkus ir žiemą mokydavo vaikus. (Vasaros metu vaikai ganydavo galvijus). Jam maistą, pastogę ir šiokį tokį atlyginimą (dažniausiai natūra) teikdavo vaikų tėvai. Pažymėtina, kad 1864—1896 m. Prūsuose buvo atspausdinta apie 0,5 milijono egz. lietuviškų elementorių.

Slaptų mokyklų mokinių skaičius dažniausiai siekdavo 10—15, o kartais net 25—40. 1872—1906 m. Vilniaus gubernijoje buvo susektos 332 slaptos lietuviškos mokyklos. 1903 m. už slaptą vaikų mokymą nubausta 60 asmenų.

Lygiagrečiai miestuose bei miesteliuose buvo steigiamos rusiškos cerkvinės mokyklos. Jų atsirado net ir tose vietovėse, kur nebuvo rusų. Katalikai į tas mokyklas buvo viliojami įvairiais pažadais bei lengvatomis. Kadangi jose nebuvo dėstomas R. katalikų tikybos dalykas, Vilniaus vyskupas draudė katalikams leisti į jas savo vaikus. Vysk. Steponas Aleksandras Zveravičius išleido ganytojinį laišką, kuriuo įspėjo tėvus, leidžiančius į tokias mokyklas savo vaikus, kad jiems nebus duotas per išpažintį išrišimas. Dėl šio laiško vyskupas buvo ištremtas į Rusiją. (Pr. Čepėnas, 174 p.).

Postilla
CATHOLICKA.
Tái est:
Iżguldimas Ewan
geliu kiekwienos Nedelos ir szwen-
tes per wissús metus.
Per Kúniga MIKALOIV DAVKSZA
Kanonika Médniku/ iż lotiszko pergúldita.
Su walá ir dalâidimu wîresniuju.
W Wilniui/
Drukárnioi Akadêmios. SOCIETATIS
IESV, A.D. 1599.

Kan. M. Daukšos postilės (1599) titulinis puslapis

Kovota tik dėl tikybos lietuvių kalba dėstymo. Kai to daug kur nebuvo atsiekiama, ėmė kurtis nelegalios „daraktorinės" mokyklos. Tokia padėtis tęsėsi ligi 1905 m. revoliucinio judėjimo. Po to ėmė atsirasti ir lietuvių mokytojų, tačiau jų nebuvo kiek reikėjo.

Tik 1913 m., gavus carinės Rusijos valdžios leidimą, Vilniuje buvo įsteigta „Ryto" švietimo draugija, plėtusi savo veiklą visame Vilniaus krašte. Jos pirmąją centro valdybą sudarė 3 kunigai ir 2 pasauliečiai. Ligi I pasaulinio karo pradžios buvo įsteigta 40 jos skyrių. (Daugiau žinių žr. 161 psl.).

Petras Skarga, pirmasis Vilniaus universiteto rektorius. (Detalė iš dail. J. Mateikos paveikslo)

ИМПЕРАТОРА НИКОЛАЯ I. 225

Май. 1832 *Май.*

[illegible] Губерн- [illegible]

5317.—Мая 1. Именный, данный Министру Внутреннихъ Дѣлъ. — *О закрытіи Виленскаго Университета, и о передачѣ въ Министерство Внутреннихъ Дѣлъ Медицинскаго и Богословскаго факультетовъ.*

Находя нужнымъ закрыть Виленскій Университетъ, Мы повелѣли Министру Народнаго Просвѣщенія передать въ вѣдомство Министерства Внутреннихъ Дѣлъ Медицинскій и Богословскій факультеты сего Университета, для преобразо- 5317
ванія перваго въ Медико-Хирургическую Акаде-
мію, а втораго въ Духовное Училище, употре- 5318
бивъ для преподаванія въ оныхъ наукъ и для другихъ должностей тѣхъ изъ нынѣшнихъ Профессоровъ и Чиновниковъ Университета, кои окажутся благонадежными.

Въ слѣдствіе сего Повелѣваемъ вамъ: составя проектъ положенія и штата для сихъ двухъ учебныхъ заведеній, внести оные на Наше усмотрѣніе (*).

(*) *Примѣчаніе.* 6 Мая сего же года, объявилъ Министръ Юстиціи Сенату Именное повелѣніе, сообщенное ему Министромъ Народнаго Просвѣщенія, что Его Императорское Величество въ 1 день сего Мая Высочайше повелѣть соизволилъ: "Виленскій Университетъ закрыть, а Училища, оному подвѣдомственныя, присоединить къ Бѣлорусскому Учебному Округу."

(**) Распубликованъ Сенатомъ 6 Мая.

Томъ VII. 29

Carinės Rusijos valdžios dokumentas, kuriuo buvo 1832 m. uždarytas Vilniaus universitetas

WISŲ METŲ

GIWENIMAJ SZWENTŲJŲ.

PENKTA DALIS.

WILNIUJE.

KASZTU IR SPAUSTUWEJE JŬZAPA ZAWADSKIO.

1859.

Vysk. Motiejaus Valančiaus knyga, išleista Vilniuje

LIETUVIŲ TAUTINIS SĄMONĖJIMAS

Tautinio atgimimo priežastys

Lietuvių tautinis susipratimas pradėjo augti XIX a. viduryje. Tačiau politiniai 1831 ir 1863 m. sukilimai turėjo ne tautiškai lietuvišką, bet lenkišką pobūdį. Prie sukilėlių prisidėjo ar juos rėmė tik dalis bajorijos. Lietuvos liaudis (baudžiauninkai bei valstiečiai) sukilimą nedaug terėmė.

Nežiūrint stipraus lenkinimo, kuris tęsėsi kelis šimtmečius, Lietuvos ir net jos rytinės dalies gyventojų masė išliko lietuviška, tačiau ne dvaruose, ne klebonijose, bet vargingose pirkelėse, sodžiuose ir vienkiemiuose. Lietuvių kalbą išlaikyti labai daug padėjo lietuviška maldaknygė ir „vargo mokykla".

Lietuvių tautinis sąmonėjimas, o vėliau atgimimas kaip tik ir kilo iš tų pirkelių. Spaudos uždraudimas buvo didelė nelaimė Lietuvai ir lietuviams, nes rusų žandarai ir kiti jų pareigūnai ne tik sustabdė Lietuvoje (Vilniuje) ano meto daugiausia perkamos bei vartojamos lietuviškos knygos — maldaknygės spausdinimą, bet ir išplėšinėjo iš lietuvių rankų anksčiau išleistas ar kiek vėliau iš Prūsų atgabentas maldaknyges, kurias lietuviai be galo brangino. Taigi reikia dėkoti „Šaltiniams" ir „Aukso altoriams" — jie padėjo išlaikyti lietuvių kalbą pirkelėse ir daugelyje bažnyčių.

Savotišką poveikį lenkinimo stabdymui turėjo visų lietuvių ir lenkų gerai žinomas generalgubernatorius M. N. Muravjovas. Jis, K. Prapuolenio žodžiais (170 psl.) po 479 m. lenkiškos hegemonijos „pirmutinis ėmėsi triuškinti pastatytą ant ‚lietuvių kapo' puikų lenkiškumo Panteoną, kuriame lietuviams nebuvo palikta vietos, nes ir patys lenkai patvirtina tai, kad ‚Vilnius buvo... vienas iš svarbiausiųjų lenkiškos kultūros židinių. Lenkiškumas po 1831 m. sukilimo nebuvo netekęs savo jėgos. Jis veikė į plačią visuomenę, siekdamas ir į liaudį, kur tuose laikuose apie rusifikaciją nė kalbos nebuvo".

Muravjovas, tik ką atvykęs į Vilnių, pradėjo pulti lenkus, ir lietuviai lyg gavo progą šiek tiek atsikvėpti. Tačiau tai buvo labai menka paguoda, nes Muravjovas ir jo įpėdiniai bruko rusinimą ir uždraudė lotyniškais raštmenimis lietuvišką spaudą.

Laikotarpis nuo spaudos atgavimo (1904.V.7) ligi I pasaulinio karo (1914) buvo legalios kovos prieš polonizaciją ir rusifikaciją metas. Prūsuose leista lietuvių spauda, be vienos kitos išimties, buvo sustabdyta: buvo sukurtos priemonės leisti lietuviškus laikraščius bei knygas pačioje Lietuvoje, taigi ir Vilniuje.

1904—1914 m. lietuviams buvo kietos kovos metai už savo kalbos teises Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Kovos aplinkybės buvo nelygios ta prasme, kad Vilniaus vyskupai ir ypač kurija visada palaikydavo lenkus, nors šie ir kalčiausi būtų. Religiniai kivirčai neretai baigdavosi net muštynėmis bažnyčiose ar už jos ribų. Tik retais atvejais pavykdavo nustatyti teisingą nelotyniškų pamaldų tvarką tarp lietuvių ir lenkų.

XIX—XX a. sąvartoje atsirado daugiau lietuvių kunigų, kilusių nebe iš sulenkėjusių Lietuvos bajorų, bet iš buvusių lietuvių baudžiauninkų bei valstiečių tarpo. Tautinis judėjimas Suvalkijoje, Žemaičiuose ir šiaurinėje Lietuvos dalyje buvo juos gerokai patraukęs. Tačiau katalikų kunigai neprisijungė nei prie „Aušros", nei prie „Varpo" lietuviškų grupių, bet sukūrė savo „Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą" (1889—1896) ir vėliau (1896—1904) „Tėvynės sargą", kuris pasiekdavo ir Vilniaus krašto lietuvius kunigus. Šie laikraščiai visą laiką kovojo už lietuvių kalbos teises viešajame ir bažnytiniame gyvenime.

Įdomi rusų laikysena lietuvių kovos su lenkinimu metu. Jie vienais atvejais palaikydavo lietuvius, kitais lenkus. Jei rusai kai kur ir padėdavo lietuviams, tai ne iš meilės jiems, kaip mažai ir silpnai tautai, bet tik todėl, kad remdami lietuvius galėtų silpninti jiems pavojingesnius stipresnius lenkus.

Lietuviai kunigai kovoje už gimtosios kalbos teises bažnyčiose

XIX—XX amžių sąvartoje sustiprėjo lietuvių kova už gimtosios kalbos bažnyčioje vartojimą ir už kitas lietuvių teises. Čia, be abejo, veikė XIX a. gale pasireiškęs lietuvių

Namas, kuriame prieš I pas. karą buvo įsikūrusi lietuvių dviklasė mokykla ir Liet. mokslo draugija

4) Lithuani postulant sibi aliisque gentibus Lithuaniae aequa iura ad omnia publica atque civilia officia obeunda, ad acquisitionem illimitatam rerum immobilium, iura communitatis (conciliorum, societatum), aequalitatem erga legem et ius universalium, immediatarum electionum cum secreta atque aequali emissione suffragii, participationem per suos legatos in conventu Lithuanorum Vilnae et in conventu universali totius Russiae.

5) Lithuani postulant, ut intactibilitas personae atque habitationum lege sancita sit, ut praestantiae genericae sint sublatae; ut omnis homo a legalibus iudicibus secundum leges iudicetur et poena a lege imponatur.

6) Lithuani pastulant libertatem conscientiae, religionis, verbi, editionum et usum civilium iurium absque ullo respectu ad nationem, vel religionem.

7) Lithuani postulant inductionem insalariae, generalis et obligatoriae eruditionis sua lingua; apertionem magni numeri principialium, mediarum et superiarum scholarum (UNIVERSITATIS VILNAE), non habentium inter se magnam disiunctionem, sed dantium possibilitatem gradatim progrediendi a popularibus scholis ad superiores, atque ius libere condendi supradictas scholas.

8) Lithuani postulant, ut suae linguae ius agnoscatur linguae administrativae his in locis, ubi Lithuani incolunt.

9) Si „regnum Polonicum“ autonomiam sortitum fuerit, gubernium Suvalkense, ut a Lithuanis incultum, administrative est Lithuaniae adiungendum, sicut adiunctum erat usque ad primam divisionem Lithuanico-Polonicae Rei P u b l i c a e. (1772). Contra adiunctionem huius gubernii ad Poloniam autonomam, nempe ad sphaeram auctoritatis polonicae, Lithuani protestantur; et

10) Lithuani postulant, ne in omnibus summis manifestis ignoretur titulus Magni Ducis Lithuaniae.

Vilnae, d. 2 (15) novembris a. 1905.

Plenipotentiam ab omnibus Lithuanis habentes:

Dr. J. Bassanavitius.
Donatus de Malinovscius.
Sac. I. Ambrosevitius.
M. de Dovoina-Silvestravitius.

Vilniaus lietuvių visuomenės atstovų memorandumo, pasiųsto Rusijos ministrų tarybos pirmininkui grafui S. Wittei, lotyniško teksto baigiamoji dalis. Reikalaujama suteikti lietuviams tikėjimo, žodžio, spaudos laisves, teisę mokyti savo vaikus gimtąja kalba, respektuoti D.L.K. titulus ir kt.

tautinis atgimimas, vėliau 1905—1906 m. revoliucinis judėjimas, kuris daugelyje vietų turėjo tautinį, o kai kur net ir religinį pobūdį. Bet daugiausia įtakos turėjo Didysis Vilniaus seimas, įvykęs 1905.XII.4—5, kuriame dalyvavo apie 2000 atstovų, atvykusių iš įvairių Lietuvos vietovių, daugiausia valstiečių. Buvo atstovų iš Rusijos miestų, iš Latvijos, Ukrainos, Lenkijos, Mažosios Lietuvos; Amerikos ir kitų kraštų lietuviai atsiuntė savo sveikinimus.

Mums įdomi ta seimo nutarimų dalis, kuri liečia Vilniaus vyskupiją: ,,Kadangi Vilniaus vyskupystėje lietuvių bažnyčiose yra vartojama pamaldose lenkiška kalba su politišku tikslu, tai lietuvių susirinkimas nutarė vienbalsiai išreikšti Vilniaus vyskupijoje gyvenantiems ir kovojantiems lietuviams geriausį linkėjimą pasisekimo kovoje su lenkomanų kunigija už tiesas lietuviškos kalbos Lietuvos bažnyčiose ir papeikti šiandieninės bažnyčios tvarką Vilniaus vyskupijoje" (Čepėnas, 347 psl.).

Baronas Edvardas Roppas (1851—1939), buvęs Vilniaus vyskupas (1904—1907), Mogiliavo arkivyskupas metropolitas (1917—1939)

Pasibaigus seimo posėdžiams, visų vyskupijų atstovai kunigai, susirinkę atskirai, aptarė lietuvių katalikų reikalus. Buvo nutarta reikalauti, kad jeigu kurioje nors parapijoje yra bent 100 lietuvių, tad reikia reikalauti, kad evangelija būtų skaitoma lietuviškai. Dekanatuose, kur gyvena tik lietuviai katalikai, dekanai, klebonai bei vikarai turėtų mokėti lietuviškai. Reikalauta, kad Vilniaus kunigų seminarijoje būtų įvestas lietuvių kalbos dėstymas, kad kurijoje būtų lietuviškai kalbančių kunigų. Taip pat sutarta prašyti, kad kiekvienam 100.000 lietuvių katalikų vyskupijoje būtų skirtas vyskupas ordinaras arba jo pagalbininkas lietuvis. (Čepėnas, 349 psl.). Vėliau kunigai posėdžiavo drauge su lenkais kunigais ir vyskupu E. Roppu, kuris lietuvių pateiktus pageidavimus laikęs teisingais ir vykdytinais.

Po 1905 m. revoliucinio judėjimo, kai daugelyje krašto vietų iškildavo tie patys gyventojų reikalavimai, — vartoti lietuvių kalbą mokyklose ir kitur vietoje rusų kalbos — rusai mažiau betrukdė lietuvių tautiniam judėjimui. Atrodo, kad apsispręsta buvo prieš lenkus palaikyti silpnesnę lietuvių pusę.

Politiniame sektoriuje lietuviai tada dar viešai nekovojo dėl savo nepriklausomybės — pasitenkinta kova dėl Lietuvos autonomijos carinės Rusijos valstybėje. Bet už lietuvių kalbos teises bažnyčiose ir religiniame gyvenime buvo ir toliau neatlaidžiai kovojama.

Kunigų memorandumai popiežiui

Vienas ryškiausių Vilniaus vyskupijos lietuvių kunigų kovos dokumentas yra ,,Lietuvių raštas, paduotas Jo Šventenybei Pijui X. Popiežiui ir visiems S. R. Katalikų Bažnyčios Kardinolams — Apie lenkų kalbą Lietuvos Bažnyčiose", pasiųstas 1906.V.23 Šv. Tėvui ir 72 kardinolams. Jo tekstas lotynų ir lietuvių kalbomis buvo atspausdintas tais pačiais metais S. Banaičio spaustuvėje Kaune.

74 puslapių išsamiame memorandume išskaičiuotos mums jau žinomos Vilniaus vyskupijos ganytojų padarytos skriaudos lietuviams nuo krikšto pradžios ligi 1906 m. Čia pateiksime tiktai pagrindinius lietuvių

APIE LENKŲ KALBĄ

LIETUVOS BAŽNYČIOSE.

Lietuvių raštas, paduotas Jo Šventenybei Pijui X. Popiežiui ir visiems S. R. Katalikų Bažnyčios Kardinolams.

DE LINGUA POLONICA

IN ECCLESIIS LITHUANIAE.

Supplex libellus Suae Sanctitati Pio X. Papae omnibusque S. R. Catholicae Ecclesiae Cardinalibus a Lithuanis oblatus.

KAUNĘ – 1906 – CAUNAE

S. Banaičio spaustuvė.

Lietuva mųsų laike — ypač Vilniaus vyskupystėje — yra vienintelė šalis ant žemės, kurios Bažnyčia turi žmonių daugumai visai svetimą dvasią, nesuprantamą jiems kalbą, kuri, jokios tolerancijos nepažindama, nori, šelpdamasi bažnyčios įtekme, išnaikinti mųsų seną, mųsų mylimą ir puikią kalbą.

Šventasis Tėvai!

Kaip iš pridėtojo čion memorandum'o, rudenije 1905 m. ministrų pirmasėdžiui grafui Witte'i Petrapylėje paduotojo, matoma, lietuvių tauta, kaip ir kitos tautos, pareikalavo nuo rusų valdžios plačiausios savo kraštui autonomijos; męs turime viltį, drauge su kitomis Rusijos tautomis, su laiku tokią autonomiją laimėsią. Žinoma, autonomiją įgiję, lietuviai pasirupins patįs išvaryti lenkų kalbą iš Lietuvos bažnyčios, bet mums, kaipo katalikams, negeistina butų kova terp svietiškosios ir bažnytinės valdžios, jeigu iki to laiko dar liktų jų kalba mųsų bažnyčių pamaldose.

Iš atžvilgio tad, jog

1. męs nevelytumėm, kad vaidai ir nesutikimai atsirastų terpu lietuvių tautos ir jos vyskupų, ne norinčių suprasti mųsų tautiškus reikalus, ir, tokiu budu, galėtų diskredituoti Bažnyčios S. autoritetą žmonių akyse;

2. slavų — ypač rusų — kalba nieko bendro neturi su lietuvių kalba ir šitiems nesuprantama, todėlei ir atskalunystės (schismos) pas mus platinimui terp mųsų žmonių neparanki ir netinkanti;

3. lietuvių tautos lenkinimas su Bažnyčios pašalpa, kaip aukščiau aprašyta, ir jų į slavus — gudus vertimas yra tai kelio prirengimas lengvesniam pas mus schismos praplatinimui; ir

4. per šimtą metų su viršum rusų Lietuvoje viešpatavimo laike nebuta, kiek žinoma, nė vieno atsitikimo, kad mųsų lietuviai slaviškosios — gudų ir lenkų — kalbos nemokantiejie, butų perėję prie stačiatikystės, o visi tie, kurie atskalunystės glėbyn pateko, buvo jau pirm to ištautėję — sulenkėję ar sugudėję, todėlei męs šaukiamės prie š. Apaštalų Sosto, idant jis mus teiktusi išvaduoti nuo to baisaus pavojaus, kurį rengia mųsų tautai lenkintojai kunįgai, ypač Vilniaus vyskupystėje, platindami terp žmonių slavisaciją.

Pagaliaus męs Jųsų Šventenybės ne tik prašome, kad butų vyskupams prisakyta mųsų tėvynėje, iš visų bažnyčių pašalinti svetimą, nesuprantama mųsų tautai lenkiškąją kalbą ir pildyti aukščiau paminėtus Š. Bažnyčios įstatymus, bet dagi nužemintai meldžiame:

1. kad teiktumetės pripažinti atskirumą ir neprigulmingumą Lietuvos Bažnyčios nuo Lenkijos Bažnyčios ir jos vyskupų, nes, kaip paminėta, lietuviai ir lenkai visai skirtų kalbų tautos;

2) kad Lietuvos trįs vyskupystės: Seinų, Telšių arba Žemaičių ir Vilniaus butų suvienytos ir, kaipo Lietuvos Bažnyčių, pastatytos hierarchiškai po globa Lietuvos arcivyskupo, turinčio savo sostą Lietuvos sostapylėje, Vilniuje;

3. kad į paminėtąsias Lietuvos vyskupystes niekados nebutų skiriami vyskupais koki nors svetimtaučiai, ale tik tikriejie dori lietuviai-kunįgai, mokantiejie lietuviškai ir mylintiejie savo kalbą ir tautą;

4. kad įvairųs apaštališki laiškai, bullos, encyklikos ir k. butų išsiuntinėjama atskyrium Lietuvos, atskyrium Lenkijos vyskupams, ir kad tuose raštuose, kada yra kalbama apie katal. Bažnyčią Rusijoje, Lietuva, kaipo atskyrus kraštas, butų minėta;

5. kad Lietuvos *lenkomanus vyskupus, — kaip Ed. von-der-Ropp, kursai užsiiminėja daugiaus politikos, negu bažnyčios dalykais, — nesirupinančius apie lietuvių tautos dvasišką gerovę, perkeldinti į lenkų vyskupystės, o tokių vyskupų vieton paskirti tikrus lietuvius; ir*

6. kad Vilniaus kapitulą, tą Lietuvos *sostapylėje lenkinimo įstaigą, susidedančią iš bjauriausių lituanophobų kunigų, panaikinti, o jos atnaujintame pavidale sąnariais paskirti tikrus lietuvius.*

Prieg šito dar męs š. Apaštalų Sosto prašome, idant jis teiktųsi paskirti speciališkąją kommissiją (ankietą), susidedančią iš ne partyviškų — svietiškų ir dvasiškų — žmonių, ištardyti aukščiau aprašytąją lenkinimo systemą Lietuvos bažnyčiose.

Tvirtą viltį gaivindami, kad Jųsų Šventenybė teisingą lietuvių nelaimingosios, teip ilgus amžius lenkų kunįgijos slėgiamosios ir persekiojamosios, tautos prašymą išklausyti teiksis, pasiliekame

Jųsų Šventenybės žemiausi ir Kristuje paklusniausi sunųs:

(Parašai seka).

Vilniaus vyskupijos lietuvių kunigų 1906.V.23 memorandumo Šv. Tėvui Pijui X baigiamoji dalis.

kunigų prašymus Šv. Tėvui:

,,Pagaliaus mes Jūsų Šventenybės ne tik prašome, kad būtų vyskupams prisakyta mūsų tėvynėje, iš visų bažnyčių pašalinti svetimą, nesuprantamą mūsų tautai lenkiškąją kalbą ir pildyti aukščiau paminėtus Š. Bažnyčios įstatymus, bet dagi nužemintai meldžiame: 1. kad teiktumetės pripažinti atskirumą ir neprigulmingumą Lietuvos Bažnyčios nuo Lenkijos Bažnyčios ir jos vyskupų, nes, kaip paminėta, lietuviai ir lenkai visai skirtų kalbų tautos; 2. kad Lietuvos trys vyskupystės: Seinų, Telšių arba Žemaičių ir Vilniaus būtų suvienytos ir, kaipo Lietuvos Bažnyčia, pastatytos hierarchiškai po globa Lietuvos arkivyskupo, turinčio savo sostą Lietuvos sostapylėje, Vilniuje; 3. kad į paminėtąsias Lietuvos vyskupystes niekados nebūtų skiriami vyskupais koki nors svetimtaučiai, ale tik tikrieji dori lietuviai — kunigai, mokantieji lietuviškai ir mylintieji savo kalbą ir tautą; 4. kad įvairūs apaštališki laiškai, bulos, encyklikos ir k. būtų išsiuntinėjama atskyrium Lietuvos, atskyrium Lenkijos vyskupams, ir kad tuose raštuose, kada yra kalbama apie katal. Bažnyčią Rusijoje, Lietuva, kaipo atskiras kraštas, būtų minėta; 5. kad Lietuvos lenkomanus vyskupus, kaip Ed. von-der-Ropp, kursai užsiiminėja daugiau politikos, negu bažnyčios dalykais, — nesirūpinančius apie lietuvių tautos dvasišką gerovę, perkeldinti į lenkų vyskupystes, o tokių vyskupų vieton paskirti tikrus lietuvius; ir 6. kad Vilniaus kapitulą, tą Lietuvos sostapylėje lenkinimo įstaigą, susidedančią iš bjauriausių lituanaphobų kunigų, panaikinti, o jos atnaujintame pavidale sąnariais paskirti tikrus lietuvius. Prieg šito dar mes Š. Apaštalų Sosto prašome, idant jis teiktųsi paskirti speciališkąją komisiją (anketą), susidedančią iš nepartyviškų — svietiškų ir dvasiškių — žmonių, ištardyti aukščiau aprašytąją lenkinimo sistemą Lietuvos bažnyčiose" (70—71 psl.).

Šis dokumentas, kurį pasirašė 70 Vilniaus vyskupijos lietuvių kunigų, R. Katalikų Bažnyčios istorijoje buvo labai retas, jeigu ne vienintelis. Lietuviai kunigai, žinant ano meto aplinkybes, drąsiai stoję prieš savo ordinarų daromas neteisybes, išdrįsę tarti tiesos žodį, parodė aukštą religinį, dvasinį ir tautinį susipratimą. Tačiau neteko girdėti, kad Šv. Tėvas būtų ėmęsis efektingesnių priemonių lietuvių katalikų buičiai pagerinti.

1909.X.11 Vilniuje buvo sušauktas vyskupijos lietuvių kunigų suvažiavimas, kuriame dalyvavo 60 kunigų. Buvo aptarti lietuvių pastoracijos klausimai.

1912 m. buvo paruoštas tuo pačiu reikalu antras Vilniaus vyskupijos lietuvių katalikų kunigų memorialas, datuotas VI.1, kurį pasirašė 70 vyskupijos kunigų ir įteiktas Popiežiui Pijui X-jam. 1913 m. jis buvo atspausdintas Tilžėje lietuvių ir vokiečių kalbomis. Memorandumo tekstas išverstas į prancūzų ir lenkų kalbas. Šis įdomus dokumentas baigiamas šiais sakiniais:

,,Mes lietuviai esame katalikai. Savo tikybai mes esame daug paaukoję. Dėl jos per keturias dešimtis metų mums buvo raštas uždraustas, dėl jos kraują liejome...Katalikų tikyba buvo mumyse pagrįsta mūsų kankinių ir mūsų didvyrių krauju. Mes griežtai išpažįstame katalikybę, kaipo visuotinę pasaulio bažnyčią".

,,Gi ta bažnyčia nėra monopolis vienos kurios rasės, vienos tautos, vieno kurio kultūros meto, taigi dar mažiau vienos kurios partijos, sektos arba abejotinės vertės nacionalizmo. Todėl katalikybės principų vardu protestuojame prieš visus tuos, ar tai kunigus, ar tai laykus, kurie nori išvaryti iš bažnyčios lietuvių, kaipo barbarų ir pagonų kalbą. Mes protestuojame prieš tuos, kurie mūsų bažnyčiose tyčiojasi iš mūsų pamokslininkų; kurie grobte grobsto lietuviams iš rankų senas maldų knygas, parašytas tėvų kalba, kurie trukšmais koneveikia mūsų bažnyčias. Mes protestuojame prieš tuos, kurie skriaudžia mūsų moteris ir vaikus ir kurie šmeižia mūsų kunigus. Per krikštą prisiekėme Bažnyčiai ištikimybę, bet Bažnyčia neverčia mūsų išsižadėti tautybės, virsti lenkais ir tapti panpalonizmo vergais. Mes esame ir paliksime katalikai, bet visai nenorime tapti lenkais ir, rodosi, turime teisės reikalauti, kad panpolonizmas, atsižvelgdamas į rusų nacionalizmą, nepersekiotų mūsų užsidengęs katalikų bažnyčios apsiaustu". (134 p.).

Sekančiais 1913 m. Vilniuje buvo išspausdintas kun. Kazimiero Prapuolenio, Mogiliavo arkivyskupo B. H. Klopotovskio sekretoriaus, parašytas veikalas lenkų kalba

Vilniaus vyskupijos lietuvių katalikų BŪTIS ir panpolonistų išdykimas.

Lietuvių katalikų kunigų memorialas.

1913.

Jagomast's Buchdruckerei „Lituania", Tilsit, Hohe Str. 78.

Mes esame lietuviai iš atžvilgio į mūsų kiltį ir į mūsų kalbą Lietuva niekados nebus ir niekados nebuvo lenkų provincija. Lietuva turi savo praeitį, ypatingą savo tautos būdą, savo tradicijas ir savo literatūrą.

Politikos žvilgsniu Lietuva daugelį metašimčių buvo suvienyta su Lenkija, bet niekad nebuvo su ja galutinai sutapusi. Tą suvienijimą įvykino ne prievarta, ne ginklas apgalėjo, bet liuosas mūsų politikos vadų ir mūsų krašto valdovų noras; prie to, Lietuva pasiliko savo įstatymus, savo immpročius ir savitą tėvų kalbą. Politikoje lietuviai visai nenori būti lenkais; jie nori palikti, kas jie ištikrųjų iš prigimimo yra. Taigi lenkai neturi teisės ginti lietuvių iš jų ingeventos žemės ir perdirbinėti jų lenkais, prasimezdami, kad lenkai esą lobingesni ir kultūringesni. Mes lietuviai mylime savo bėdinas šiaudines pastoges ir nepavydime lenkams blizgančių rūmų. Mes mylime savo »bėdiną« kalbą ir neturime pretenzijos būti literatūroje rūku padūmavusio mesianizmo pranokėjais. Mūsų obalsis toks: Kas lietuvių — lietuviams, kas lenkų — lenkams! Lietuvos politikos vienybė su Lenkija turi palikti vien istorijos atsiminimas, nes dabar mes norime patįs būti šeimininkais savo namuose.

4. Mes lietuviai esame katalikai. Savo tikybai mes esame daug paaukoję. Del jos per keturias dešimtis metų mums buvo raštas užgrėstas, del jos kraują liejome. Yra taip įvardyta knyga: »Les souffrances de l'Eglise catholique en Pologne«. Ta knyga turėtų būti ir šiaip pavadinta: »Les souffrances de l'Eglise catholique en Lithuanie«. Katalikų tikyba buvo mumyse pagrįsta mūsų kankinių ir mūsų didvyrių krauju. Mes griežtai išpažįstame katalikybę, kaipo visuotinę pasaulio bažnyčią.

Gi ta bažnyčia nėra monopolis vienos kurios rasės, vienos tautos, vieno kurio kultūros meto, taigi dar mažiau vienos kurios partijos, sektos arba abejotinos vertės nacionalizmo. Todel katalikybės principų vardu protestuojame prieš visus tuos, ar tai kunigus ar tai laykus, kurie nori išvaryti iš bažnyčios lietuvių, kaipo *barbarų* ir *pagonų* kalbą. Mes protestuojame prieš tuos, kurie mūsų bažnyčiose tyčiojasi iš mūsų pamokslininkų; kurie grobte grobsto lietuviams iš rankų senas maldų knygas, parašytas tėvų kalba; kurie trukšmais koneveikia mūsų bažnyčias. Mes protestuojame prieš tuos, kurie skriaudžia mūsų moteris ir vaikus ir kurie šmeižia mūsų kunigus. Per krikštą prisiekėmė Bažnyčiai ištikimybę, bet Bažnyčia neverčia mūsų išsižadėti tautybės, virsti lenkais ir tapti panpolonizmo vergais. Mes esame ir paliksime katalikai, bet visai nenorime tapti lenkais, ir, rodosi, turime teisės reikalauti, kad panpolonizmas, atsižvelgdamas į rusų nacionalizmą, nepersekiotų mūsų užsidingęs katalikų bažnyčios apsiaustu.

5. Lietuvių klierus ne tik intariamas ir persekiojamas, bet visai neprileidžiamas į Vilniaus miesto beneficijas. Nė vieno lietuvio kunigo nėra Vilniaus kapituloje. Kapelionais čia kuo-ne visur skiriami lenkai. Stebuklingosios Aušros Vartų ir Kalvarijos vietos, kurias labai lanko visų trijų lietuvių vyskupijų maldininkai, apsodintos vien lenkais kunigais, lietuviškai nemokančiais, taip kad lietuviai paprato žiūrėti į tas įžodžio vietas, kaip į svetimas, kadangi niekas negali jų ten paguosti gimtąją tėvų kalba.

6. Mes esame įsitikinę, jogei vadinamoji »litvomanija« išnyks tą valandą, kada baigsis polonomanija ir panpolonizmas supras, jogei yra dar tautų teisė, kurią turi ir lenkai gerbti, ir jogei yra taip-pat katalikybės principai, kurių peržengti net lenkams nevalia. Panpolonizmo kaltybė, kad Rusijos katalikų bažnyčioje kilo vaidų; ir vėl visa nurims tik tuomet, kada kunigai liausis bernavę lenkų šovinizmui ir, pagaliaus, supras, jogei lietuviai, latviai ir gudai irgi taip pat, kaip ir lenkai, turi teisės savo tėvų kalba viešai melsties bažnyčioje.

Mintaujos gimnazijos mokiniai, 1896 m. atsisakę melstis rusiškai. Jų skaičiuje yra keli vėlesni Vilniaus krašto lietuvių veikėjai. Sėdi (iš k.): P. Vaičiuška, Antanas Smetona (vėliau Lietuvos prezidentas), Al. Rymas, Kažukauskis. Stovi: Jurgis Šlapelis, Novickas, N. Havrylkevič, Vaiškus, K. Jokantas, Vladas Mironas

„Polskie apostolstwo w Litwie" (Lenkų apaštalai Lietuvoje), 202 psl., kuriame suregistruotos ir paskelbtos lenkų skriaudos, padarytos amžių būvyje Lietuvai ir lietuviams. Kiek vėliau šis veikalas buvo išleistas prancūzų, italų, lietuvių kalbomis.

Lietuviai kunigai — tautinio atgimimo puoselėtojai

Jie daugiausia ir sukėlė vyskupijos lietuvių tautinį bei religinį sąmoningumą, nes pasauliečių inteligentų tais laikais buvo nedaug. Mūsų surinktomis žiniomis, XIX—XX a. sąvartoje Vilniuje ir atskirose parapijose šiame judėjime bei darbe aktyviai reiškėsi: šie kunigai: Juozapas Ambraziejus-Ambrozevičius, Pranciškus Bakšys, Danielius Buivys, Petras Budra, Aleksandras Burba, Jonas Burba, Motiejus Cijūnaitis, Pranciškus Čaglys, Juozapas Čaplikas, Stanislovas Čelkas, Kazimieras Čibas, Juozapas Deksnys, Silvestras Gimžauskas, Vladas Jezukevičius, Juknis, Ignotas Kazakevičius, Kazimieras Kybelis, Petras Kraujalis, Juozapas Kukta, Jonas Labokas, Lajevskis, Vincentas Liegus, Jonas Masiulis, Juozapas Mironas, Vladas Mironas, Viktoras Miškinis, Juozapas Paplauskas, Konstantinas Paplauskas, Leonas Petkelis, Alfonsas Petrulis, Mečislovas Reinys, Rocevičius, Mykolas Rudzis, Jonas Skruodys, Stanislovas Stakelė, Jonas Steponavičius, Ignas Šopara, Vincentas Taškūnas, Juozas Tumas, Alfonsas Varnas, Antanas Viskantas, Vienožinskis, V. Zajančkauskas ir gal keliolika kitų.

Jie rūpinosi lietuvių ir kitų tautybių parapijiečių reikalais, važinėdavo po parapijas, kur buvo galimybė, laikydavo lietuviams pridėtines pamaldas, sakydavo pamokslus, platino lietuviškas knygas, laikraščius ypač maldaknyges; steigė bei organizavo lietuviškas draugijas, mokyklas ir atlikdavo kitus naudingus darbus. Beveik visi jie buvo okupacinės vyriausybės ir lenkiškos kurijos persekiojami, baudžiami.

Kun. Aleksandras Burba

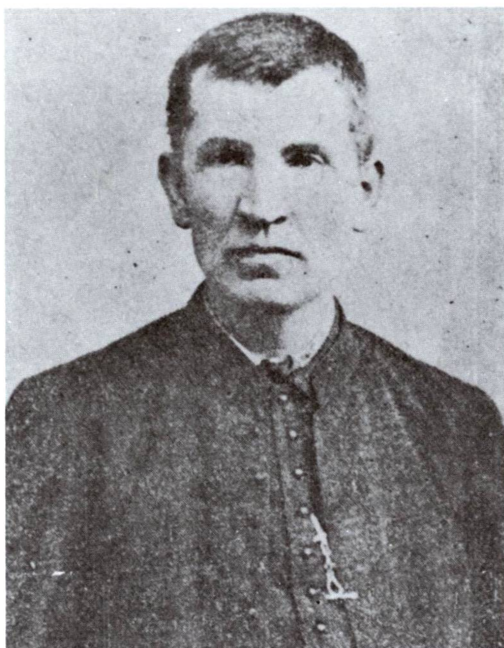
Kun. Jonas Burba

Keliolika jų čia išskirtinai paminėsime. (Keliasdešimt kitų minimi toliau, prie atskirų Vilniaus ir Kaišiadorių vyskupijų parapijų aprašymo).

Kun. Aleksandras Burba (gim. 1854.X.30 Kruopių par.). Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1882.X.13. 1882.X.30 paskirtas Žaslių vikaru, kur išbuvo tik nepilnus metus, bet ir per tą trumpą laiką įvedė lietuviškus pamokslus bei giedojimus, lankė parapijiečius, stiprino juos tautiška dvasia, rinko tautosaką. Buvo skundžiamas rusų valdžiai kaip ,,maištininkas" ar ,,žmonių kurstytojas". 1883.IV.16 iškeltas į Vidiškį filialistu, o 1884.V.26 paskirtas Labanoro klebonu. 1886.XI rusų policijos suimtas, dvejus metus kalintas pranciškonų vienuolyne Gardine. 1889.II.6 paskirtas Adutiškio vikaru. Čia dvarininko Bortkevičiaus vėl įskųstas gubernatoriui, 1889.VI.14 buvo keliamas į Valkininkus, bet tais metais slapta emigravo į Ameriką. Visose minėtose ir keliose kitose parapijose energingai platino lietuvišką spaudą ir pats joje bendradarbiavo. Rašė visoje eilėje draudžiamojo meto lietuviškų laikraščių. Gyvendamas JAV-bėse, kūrė lietuviškas parapijas, atskyrė lietuvius nuo lenkų ir ligi ankstyvos savo mirties (1898.III.27) stiprino lietuvybę. Palaidotas Plymouthe, Pa. Paliko daug raštų, eilių.

Kun. Jonas Burba (gim. 1853 m.), Aleksandro brolis. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1878 m. 1885—1893 m. Daugėliškio klebonas, nuo 1903 Švenčionių parapijos administratorius, klebonas. Organizavo lietuviškų knygų platinimą, sėkmingai vedė kovą su girtavimu, prikalbinėjo daugelį tėvų leisti vaikus į mokslą, bendradarbiavo lietuvių spaudoje. Vienas geriausių pamokslininkų ano meto Vilniaus vyskupijoje. Mirė 1915 m. Švenčionyse.

Kun. Silvestras Gimžauskas (gim. 1844 m. Kirdeikiuose). Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1876 m. Dirbo 1879 m. Žiežmariuose, 1880 m. Vidiškyje, 1883 m. Kietaviškėse. 1884 m. Valkininkų klebonas ir Merkinės dekanas. 1891 m. pakeltas garbės kanauninku. Įskųstas dėl lietuviškų knygų platinimo ir tariamo pravoslavijos įžeidimo, 1892 m. iškeltas į Giedraičius vikaru, 1893 m. Bagaslaviškio altaristas. Mirė 1897.IX.27 Varšuvoje. Rašytojas, poetas, aušrininkas, draudžiamosios spaudos kelių laikraščių

Kun. Silvestras Gimžauskas

Kun. Juozas Ambraziejus

aktyvus bendradarbis. Parašė keletą knygų, daugybę straipsnių. Visur gynė lietuvių kalbos teises. Vilniaus vyskupijos bažnyčiose.

Kun. Juozas Ambraziejus-Ambrozevičius gimęs 1855.II.9?. Baigęs Seinų kunigų seminariją, pašvęstas kunigu 1880 m. Nesugyvendamas su kaimynais kunigais, persikėlė į Varšuvos, o iš ten į Vilniaus vyskupystę. Vyskupo Audzijonio laikais paskirtas Strūnaičio, Lučajaus klebonu, Vysk. Zdanavičius atkėlė į Vilnių. Vikaravo Visų Šventųjų, Šv. Rapolo, Šv. Jono parapijose. Čia pradėjo kelti lietuvių tautinę sąmonę, rengė liet. vakarus, organizavo chorus ir dėlto įsitraukė į ginčus su lenkais. Knygų draudimo metu legaliu būdu kovojo dėl spaudos laisvės. 1905 m. išleido „Lietuvos bitininką", kurį 1906 m. pavadino „Šviesa" ir skyrė polemikai. Naudojosi JAV lietuvių pašalpomis. 1906 m. išleido jo paties paruoštą lietuvišką katekizmą, kuriame, be ko kita, parašė, kad reikią klausyti tik tokio vyskupo, kuris būtų pačių lietuvių išrinktas ir popiežiaus patvirtintas. Vilniaus vyskupas jį suspendavo nuo kunigo pareigų, ligi „kol atšauks hereziją". Atšaukti nesiskubino ir tik prieš mirdamas susitaikė su Bažnyčia. Minėtas katekizmas buvo vienintelė lietuviška knyga, įtraukta į indeksą (1907.IV.12 dekretu). Sutelkęs lietuvių patriotų būrelį, veikė skyrium. Mėgino rusus padaryti Lietuvių talkininkais jų kovoje prieš lenkus, neduodant jiems kitos naudos, kaip tik teoretinį pritarimą. Su dr. J. Basanavičium, kun. St. Stakele, kun. K. Olšausku ir J. Kriaučiūnu buvo sudarę 1907 m. „Sąjungą pagrąžinimui teisių lietuviškajai kalbai R. K. Bažnyčioje". 1908 m. rūpinosi, kad lietuviai atpirktų Verkių dvarą. Mirė 1915.VI.27 Vilniuje, paralyžuotas, visų užmirštas.

Kun. Ignotas Šopara (gim. 1864 m. Perlojoje). Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1898 m. Dirbo Vilniaus vyskupijos parapijose, platino lietuvišką spaudą, stengėsi šviesti nutaustančius lietuvius, įvesdinėjo lietuviškus giedojimus bei pamokslus. Buvo skundžiamas rusų valdžiai, suimtas, bet paleistas. „Draugijoje" ragino lietuvių šventuosius atskirti juo lenkų šventųjų. Mirė 1931.XII.15 Perlojoje.

Kun. Stanislovas Stakelė (gim. 1862 m. Pumpėnų vls.). Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1885 m. 1890

Kun. Ignotas Šopara

Kun. Antanas Viskantas

Kun. Stanislovas Stakelė

m. buvo ištremtas į Kretingos vienuolyną 3 metams. Bet ir čia būdamas padėjo kun. J. Tumui, organizavo knygnešius. Taigi turėjo apleisti Kauno guberniją. Išsikėlęs į Vilniaus vyskupiją, lankė lietuviškas parapijas, stiprino lietuvybę, platino lietuvišką draudžiamąją spaudą, maldaknyges. Buvo rusų valdžios ir Vilniaus vyskupijos vadovybės sekamas, persekiojamas. Apkeliavęs daugelį vyskupijos parapijų, 1905.XI.30 pateikė Vilniaus vyskupui liūdną raportą apie jų dvasinį stovį ir nurodė apverktiną lietuvių kalbos vartojimo būklę. 1908.I.14, lankydamasis Beneikainyje, buvo lenkininkų smarkiai sumuštas ir turėjo vėl grįžti į Žemaičių vyskupiją. Gyveno Dusetose, Rageliuose, kūrė Antalieptės parapiją. 1919 m. Utenos — Zarasų — Rokiškio krašte telkė lietuvius savanorius bei partizanus. Mirė 1930.X.27 Pumpėnų altarijoje.

Kun. Antanas Viskantas. — Viscont (gim. 1877 m. Žemaitijoje). 1900 m. pašvęstas kunigu. Teologijos studijas gilino Liuveno ute, Belgijoje, Romoje ir gavo daktaro laipsnį. I pas. karo metu gyveno Šveicarijoje ir su kitais

Kun. dr. Jonas Steponavičius

Kun. Jonas Skruodys

lietuviais kėlė Lietuvos reikalus. Parašė ir išvertė daugybę knygų. Jau prieš I karą dalyvavo Vilniaus lietuvių veikloje. Vysk. J. Matulevičiaus buvo pakviestas kurijos notaru, ėjo bažnytinio cenzoriaus pareigas. Šv. Kazimiero dr-jos pirmasis (nuo 1925 m.) ir ilgametis pirmininkas, daugelio lietuviškų organizacijų veikėjas, organizatorius, nusipelnęs Lietuvių Mokslo draugijai. Lietuvių spaudos Vilniuje aktyvus bendradarbis ir redaktorius. Ilgus metus religines pareigas ėjo Vilniaus Bonifratų bažnyčioje. Mirė 1940.XII. Vilniuje.

Kun. dr. Jonas Steponavičius (gim. 1880.III.10 Antalieptės vls.). Baigė Rygos gimnaziją, Vilniaus kunigų seminariją ir Petrapilio dvasinę akademiją teol. magistro laipsniu. Kunigu pašvęstas 1906 m. Studijas gilino Muencheno, Berlyno, Leipcigo universitetuose ir gavo psich. mokslų daktaro laipsnį. 1912 m. paskirtas Šv. Jono bažnyčios Vilniuje vikaru, rūpinosi lietuviams pamaldų įvedimu, kovojo už lietuvių kalbos teises Vilniaus bažnyčiose. 1912—1914 m. pirmininkavo „Vilniaus Ryto" draugijai, dirbo Lietuvių Dailės, Liet. Mokslo ir kitose draugijose. Po I pas. karo grįžęs į Lietuvą, organizavo savivaldybes ir buvo 1920 m. lenkų suimtas. Nepriklausomoje Lietuvoje reiškėsi kaip politikas ir buvo Lietuvos seimų prezidiumo narys. Pasitraukęs iš politinio gyvenimo, kurį laiką buvo Zarasų gimnazijos direktorius, mokytojavo Utenos gimnazijoje. 1943—1944 m. Zarasų apskrities viršininkas, vienas Tėvynės apsaugos rinktinės kūrėjų. Mirė 1947.XII.8 Vangene, Vokietijoje.

Kun. Jonas Skruodys (gim. 1882.IX.6 Juodupės vls.). Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1907 m. Studijas gilino Petrapilio dvasinėje akademijoje, kur gavo teol. kandidato laipsnį. Nuo 1907 m. Svierių vikaras, kapelionas Ašmenoje. Gindamas unitų reikalus, susikirto su lenkininkais ir buvo nukeltas į gudišką parapiją. Pastatė Ikaznės bažnyčią. I pas. karo metu rūpinosi lietuvių tremtinių reikalais. 1918 m. vysk. J. Matulevičiaus paskirtas Vilniaus kunigų seminarijos profesorium ir Teologijos-Filosofijos fakul. Mokytojavo Vytauto D. gimnazijoje. Vysk. J. Matulaičiui pasitraukus, iš seminarijos atleistas. 1925—1932 m. Švenčionių liet. gimnazijos lietuvių k. ir istorijos mokytojas. Aktyviai dirbo Vilniaus krašto liet. draugijose. 1922 m. su kitais įsteigė Šv. Kazimiero dr-ją ir dirbo jos valdyboje. 1926 m. Švenčionių „Ryto" pirmininkas. Visą gyvenimą kovojo su lenkų šovinistais ir gynė lietuvių reikalus kurijoje. Mirė 1935.III.9 Švenčionyse.

Kun. Vincentas-Bonaventūra Zajančkauskas

Kun. dr. Juozas Bakšys

Kun. Vincentas-Bonaventūra Zajančkauskas (gim. 1884.IV.5 Molėtų vls.). 1905 m. baigė Vilniaus kunigų seminariją, studijavo Petrapilio Dvasinėje akademijoje, kunigu pašvęstas 1907.VI.5. Po to 4 metus gilino studijas Freiburgo u-te ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. Vyšniavo, Geranainių parap. klebonas. 1912 m. grįžo į Vilnių ir 3 metus dėstė tikybą mergaičių gimnazijoje. Mokytojavo Vilniaus V. D. gimnazijoje, Švenčionių liet. gimnazijoje, 1928—1930 m. buvo Vilniaus Stepono Batoro u-to lietuvių kalbos lektorius. 1923 m. Laik. Vilniaus liet. komiteto vicepirmininkas. 1923.IX.4 kartu su D. Alseika paruošė memorandumą Lenkijos vyriausybei, kur išdėstė lenkų daromas skriaudas lietuviams. Iš viso, buvo veiklus lietuviškame darbe. Lenkų persekiojamas, 1934 m. išvyko į nepriklausomą Lietuvą ir 1935 m. įstojo į pranciškonų vienuolyną, kur gavo Bonaventūros vardą. Yra parašęs keletą gerų vadovėlių mokykloms. 1920 m. kartu su A. Smetona redagavo ,,Lietuvos aidą". Mirė 1956.XII.6 Bridgeville, Pa. Palaidotas Šv. Kazimiero kapinėse, Pittsburge, Pa.

Kun. dr. Juozas Bakšys (gim. 1884.IX.4, Kuktiškių vls.). Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1908 m. Po to 1908—1912 m. studijavo Innsbrucko u-te, kurį baigęs gavo teologijos mokslų daktaro laipsnį. 1913—1916 m. Visų Šventųjų bažnyčios Vilniuje vikaras, aktyvus liet. spaudos bendradarbis. Nuo 1913 m. bendradarbiavo vilniškėje ,,Aušroje", o 1914.VI.19—1915.IV.29 buvo jos faktiškasis redaktorius. Aktyviai reiškėsi Vilniaus lietuvių veikloje, organizacijose. 1916.XII.2 vokiečių žandarų suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime. Po to iškeltas į Merkinę. Čia dirbdamas padėjo Vilniaus lietuviams veikėjams susižinoti su nepriklausoma Lietuva. 1924.XII.17 buvo lenkų agentų iš pasalų peršautas ir 1925.I.7 mirė Kauno ligoninėje. (Daugiau žinių žr. Kš. vysk., Merkinė).

Kun. Adomas Stankevičius (Adam Stankievič), gudų tautybės, prisimintinas kaip didelis lietuvių ir Lietuvos draugas. Buvo gimęs 1891.XII.24 Ašmenos aps. Mokėsi Barūnuose, Alšėnuose, Ašmenoje. 1914 m. baigė Vilniaus kunigų seminariją ir buvo pašvęstas kunigu. 1914—1918 m. mokslus gilino Petrapilio Dvasinėje akademijoje. 1918 m. grįžo Vilniun, kur, vysk. J. Matulevičiui leidus, čia ir pasiliko. Nuo 1921 m. sakė pamokslus gudų kalba. Altyviai nuo 1909 m. bendradarbiavo gudų spaudoje, organizavo gudų or-jas. 1922—1926 m. buvo išrinktas gudų valstiečių atstovu Lenkijos seime. Gudų krikščionių

Kun. Adomas Stankevičius

demokratų partijos vadovas, gudiškos spaustuvės ir leidyklos Vilniuje įkūrėjas. 1938 m. arkiv. R. Jalbžykovskis jį ištrėmė į Slanymą, bet Lietuvai atgavus Vilnių, vėl į jį sugrįžo. Išleido maldaknygę gudams, aktyviai bendradarbiavo ne tik gudų, bet ir lietuvių, lenkų spaudoje. Po II pas. karo buvo Šv. Mykolo bažnyčios Vilniuje klebonas, bet netrukus buvo bolševikų suimtas ir ištremtas į koncentracijos stovyklą, kur ir žuvo 1955 m.

Kun. Vladas Jezukevičius (gim. 1886.VI.27 Marcinkonių par.). Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1909. Molėtų parapijos vikaras, Šv. Mikalojaus bž. Vilniuje rektorius 1914—1924. Uolus visuomenininkas, vienas iš centrinio komiteto Nukentėjusiems dėl karo šelpti steigėjų, „Ryto" dr-jos valdybos ir kitų liet. organizacijų narys. 1924 m. lenkų priverstas išvykti į nepr. Lietuvą.

Kun. Konstantinas Stašys (1842—1919.X.25) rūpinosi lietuviškais reikalais. Jau 1905 m. Asavos bažnyčioje įvedė pamaldas lietuviams, 1911 m. Marcinkonyse įsteigė Šv. Kazimiero draugijos skyrių. Prieš mirtį savo namus Vilniuje paskyrė Vilniaus lietuvių prieglaudai ir paliko pinigų mokinių bendrabučiui. Už juos buvo įruoštas bendrabutis Užupyje.

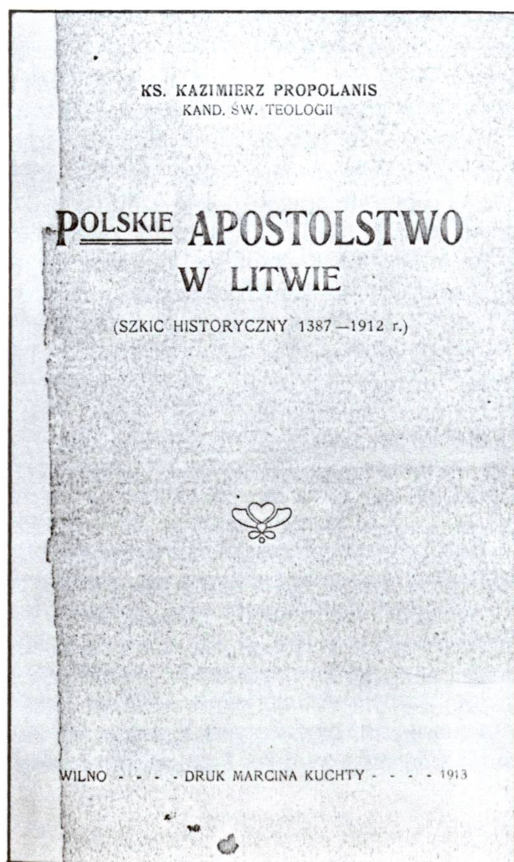

Kun. Vladas Jezukevičius

Kun. Konstantinas Stašys

Kan. Kazimieras Prapuolenis (gim. 1858.III.1 Kud. Naumiesčio vls.). Baigęs Petrapilio Dvasinę akademiją, kunigu pašvęstas 1885 m. 1889—1904 m. metropolinės kurijos sekretorius Petrapilyje. Palaikydamas glaudesnius diplomatinius santykius su rusais, išrūpino kai kurių lengvatų ir Vilniaus vyskupijos lietuviams bei jų dvasininkams. 1904 m. persikėlė į Seinus ir kartu su kitais lietuviais kunigais suorganizavo „Šaltinį" (Žr. II t., 28 psl.). Gindamas lietuvių kalbos teises Seinų ir Vilniaus vyskupijų bažnyčiose, 1911 m. parašė ir išleido „Polscy Apostolowie Litwy", o 1913 m. Vilniuje atspausdino jos platesnę (202 psl.) laidą „Polskie Apostołstwo w Litwie", kurioje, pasiremdamas gausia dokumentine medžiaga ir asmenišku patyrimu, iškėlė lenkų ir lenkuojančių dvasininkų daromą žalą lietuviams. Ši knyga, išsiuntinėta lenkams dvasininkams, buvo vienas iš pirmųjų lietuvių katalikų dokumentinis skundas. Kiek vėliau veikalas buvo J. Gabrio išverstas į prancūzų kalbą („L'Eglise Polonaise en Lithuanie"), o 1918 m. New Yorke išleista jo pirmoji lietuviška laida. Lietuvos vyriausybė jo darbus įvertino,

KS. KAZIMIERZ PROPOLANIS
KAND. ŚW. TEOLOGII

POLSKIE APOSTOLSTWO
W LITWIE

(SZKIC HISTORYCZNY 1387—1912 r.)

WILNO - - - - DRUK MARCINA KUCHTY - - - - 1913

Kan. Kazimieras Prapuolenis

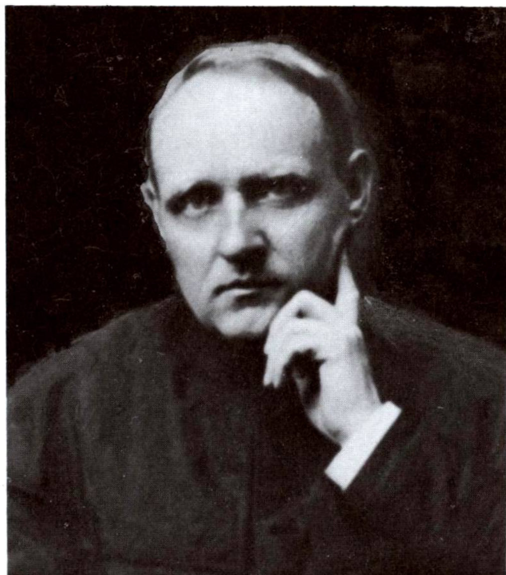
apdovanodama aukštais ordinais ir paskirdama pensiją. Mirė 1933.IV.17 Palangoje. (Jo pateikta medžiaga autoriaus panaudota šį tomą ruošiant).

Kun. Vincentas Liegus (gim. 1876 m.). Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1909 m. Nebuvo didelis visuomenininkas, bet labai daug nusipelnė prieš I pas.

Kun. Vincentas Liegus

karą, karo metu ir pokario metais dirbdamas labdarybės srityje. Jo rūpesčiu buvo išlaikoma daug neturtingų bei našlaičių vaikų, Vilniaus krašto lietuviukų, kuriems sudarydavo sąlygas mokytis.

Kun. Vincentas Taškūnas

Kun. Vincentas Taškūnas (gim. 1880 m. Salako vls.). 1904 m. baigė Vilniaus kunigų seminariją ir buvo pašvęstas kunigu. Lucko klebonas. Nuo 1911.X. ligi karo studijas tęsė Petrapilio dvasinėje akademijoje. Po I karo gyveno Vilniuje ir visą laiką buvo aktyvus religinėje ir lietuviškoje veikloje. Nuo 1927 m. dėstė tikybą Vytauto D. gimnazijoje, mokytojavo mokytojų seminarijoje. Lietuvių katalikų religinės akcijos vadovas. 1933 m. pakviestas lietuvių kalbos profesorium Vilniaus kunigų seminarijoj. 1933—1938 m. Šv. Kazimiero dr-jos centro valdybos pirmininkas. Lenkams skyrius uždarinėjant, energingai gynė lietuvių teises, rašė skundus lenkų pasaulinei ir dvasinei vyresnybei. Buvo lenkų administracijos persekiotas, teistas, 1927 m. kalintas Lukiškių kalėjime už liet. veiklą. 1920—1939 m. redagavo religinį savaitraštį Vilniaus „Aušrą". 1935 m. išleido kartu su kitais paruoštą lietuvišką giesmyną ir keletą kitų leidinių, Po II pas. karo Trakų klebonas. Mirė Vilniuje 1967.II.18.

Kun. Nikodemas Vaišutis

Kun. Nikodemas Vaišutis (gim. 1881 m.). Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1906 m. Dirbo pastoracinį darbą keliose parapijose. 1924—1928 m. Švenčionių parapijos klebonas. Visur stiprino religinę ir lietuvišką dvasią, kėlė švietimą, kovojo dėl lietuvių kalbos teisių bažnyčioje. 1926 m. paruošė skundą dėl lietuvių kalbos vartojimo Švenčionių bažnyčioje. Vilniaus vyskupui atsisakius jį priimti, su gausiais lietuvių parašais įteikė skundą Šv. Tėvo nuncijui Varšuvoje. 1928 m. iškeltas klebonu į Kaltanėnus. Ir čia dirbdamas steigė lietuviškų draugijų skyrius, platino spaudą. Buvo daug kartų lenkų suimtas, tardytas, baustas, kalintas. 1937.XII.14 lenkų teismas jį teisė už Kristaus Karaliaus akademijos suruošimą. Nors buvo išteisintas, tačiau perkeltas į Adutiškį, iš čia į Vilnių. 1941 m. paskirtas Palūšės klebonu, kur mirė po 1946 m.

Kun. Petras Kraujalis (Kraujelis, gim. 1882.VII.8 Žagarų k., Labanoro par. pasiturinčių ūkininkų šeimoje). Mokėsi Linkmenyse, Mintaujos gimnazijoje, iš kur 1896 m. pašalintas, kaip dalyvavęs mokinių maište prieš maldos kalbėjimą rusų kalba. 1902 m. baigė Vilniaus gimnaziją. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, tęsė studijas Petrapilio Dvasinėje

Kun. Petras Kraujalis

akademijoje. 1907 m. pašvęstas kunigu, 1908 m. gavo teologijos magistro laipsnį. 1908 m. paskirtas Visų Šventų parapijos Vilniuje vikaru. Dėl lenkuojančių intrigų iškeltas į Gardiną, kur subūrė vietos lietuvius, įsteigė Šv. Zitos dr-jos skyrių. 1911 m. vikaras Trakuose. 1912 paskirtas Šv. Mikalojaus parapijos Vilniuje klebonu. Kunigų seminarijos profesorius. 1915—1918 m. su Vilniaus kurijos archyvais persikėlė į Mogiliavą. Prieš I pasaulinį karą ir po karo, gyvendamas Vilniuje, redagavo ,,Aušrą", ,,Vilniaus garsą", ,,Garsą", ,,Vilniaus kelią", ,,Vilniaus varpą" ir kt. Daugiau kaip 10 m. vadovavo ,,Ryto" dr-jai. Jo rūpesčiu bei triūsu įkurta daug lietuviškų mokyklų, kuriose tūkstančiai lietuvių vaikų buvo mokomi lietuvių kalba. Aktyviai dirbo Dėl karo nukentėjusiems šelpti dr-joje, bet vyskupijos adm. K. Michalkevičius privertė jį pasitraukti iš centrinio komiteto. Vienas iš Šv. Kazimiero dr-jos vadovų, skyrių steigėjų. Kurį laiką Vilniaus u-te dėstė lietuvių kalbą. Parašė keletą knygų, daug straipsnių. Lenkų okupacijos metu buvo kelius kartus suimtas ir kalintas Lukiškių kalėjime. Mirė 1933.VIII.14. Palaidotas Antakalnio kapinėse. 1937 m. Vilniaus lietuvių visuomenė ant jo kapo pastatė paminklą, kuriame įrašyti žodžiai: ,,Dirbo mokyklai ir tautai".

Kun. Juozas Tumas-Vaižgantas

Kun. Juozas Tumas — Vaižgantas (1869—1933), vyskupams M. Paliulioniui ir E. Roppui susitarus, buvo 1907 m. iš Stakių atkeltas į Vilnių, dirbo ,,Vilniaus žinių" redakcijoje ir kartu su A. Smetona įsteigė ,,Vilties" laikraštį, leidžiamą 3 kartus savaitėje, pasiekusį keletos tūkstančių tiražą, kurių skaičiuje 700—800 buvo kunigai. ,,Viltis" drąsiai skelbė lenkų dvasininkų daromas neteisybes, kritikavo vyskupijos valdytojo įsakymus, liečiančius lenkų ir lietųvių kalbos teises bažnyčiose; įsivedė skyrių ,,Lietuvių padėjimas Vilniaus vyskupijoje". Tumas taip pat glaudžiai dirbo su kitais lietuviais kunigais. Tačiau Vilniuje teišbuvo trejetą metų. Prieš jį pasipylė lenkuojančių skundai, šmeižtai ir vyskupijos valdytojas kun. K. Michalkevičius pareikalavo Žemaičių vyskupą atšaukti iš Vilniaus, kas ir buvo padaryta: 1911.II.17 J. Tumas paskirtas Laižuvos klebonu. J. Tumo išvykimo proga Antanas Smetona, str. ,,Audrai praėjus", ,,Viltyje" (Nr. 2, 1911) rašė:

,,Išvijus kun. J. Tumą iš mūsų redakcijos, nustojome stipriausio bendradarbio, geriau-

sio organizatoriaus. Kiekvienas, kuriam lietuvio širdis plaka, giliai atjaučia šią neteisybę. Vilties bendrovė yra kun. Juozo padaras, tad žūt ar būt, ryžosi endekai išversti viltininkų šulą, kad visa jų siena sugriūtų. Nesidrovėjo Lietuvos lenkintojai prievarta atimti jam žodžio laisvę, kad daugiau nebegalėtų skelbti, kaip bažnyčios priedangoje daroma didžiausia skriauda lietuviams, kaip niekinama jų atgijimo idėja". (A. Sm. Raštai, IV, 66—67 p.).

Bet 1918.V.8 J. Tumas vėl atvyko į Vilnių, įsitraukė į religinę bei visuomeninę lietuvių veiklą; 1919 m. įsteigė ir redagavo „Nepriklausomą Lietuvą", kur gynė lietuvių teises lenkų okupacijos metu. Kaunan grįžo 1920 m.

Kalbant apie lietuvius kunigus Vilniaus vyskupijoje, tenka paminėti ir **Petrapilio lietuvių kunigų prašymą** vyskupui S. A. Zveravičiui 1911 m., duoti Vilniaus lietuviams bažnyčią, kurioje jie galėtų gimtąja kalba melstis, klausytis pamokslų. Prašymą, kuriuo Petrapilio kunigai įsikišo „ne į savo reikalus", pasirašė 10 lietuvių kunigų: prel. Konstantinas Maculevičе, kun. J. B. Pranaitis, kun. prof. K. Jaunius, kun. prof. J. Maculevičе, prel. J. Antanavičе, ark. sekr. kun. K. Propolianis, Kronšdato klebonas kun. Kazimieras Michalkevičе, prof. kun. Pr. Karevičе, prof. kun. Ig. Baltrušis, kun. Feliksas Poška. Įdomu, kad pasirašiusiųjų tarpe buvo ir kun. K. Michalkevičius, vėliau Vilniaus vyskupas sufraganas, padaręs nemaža žalos Vilniaus lietuviams katalikams. Beje, šis prašymas privertė Vilniaus vyskupą duoti lietuviams Šv. Mikalojaus bažnyčią.

I pasaulinio karo metu

1914 m. prasidėjęs I pasaulinis karas nutraukė lietuvių pastangas atgauti savo kalbos teises Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Rusų valdžia uždarė beveik visas lietuvių įstaigas, laikraščius, draugijas. Daug gyventojų pasitraukė patys ar buvo rusų valdžios evakuoti į Rusijos gilumą. Vilniuje maža beliko lietuvių inteligentų, kurie galėtų persekiojamus tautiečius užstoti. Vis dėlto 1914.XI.21 buvo įkurta Lietuvių draugija dėl karo nukentėjusiems šelpti. Pačiame Vilniuje atsirado daug pabėgėlių iš vakarinių ir pietinių Lietuvos sričių. Jų tarpe buvo ir kunigų. Kun. Konstantinas Olšauskas, minėtos draugijos įgaliotas, pradėjo rūpintis, kad keliose Vilniaus bažnyčiose būtų leistos lietuviams pamaldos su lietuviškais giedojimais bei pamokslais. Tačiau Vilniaus vyskupijos valdytojas kun. K. Michalkevičius nebuvo lietuviams palankus ir kuriam laikui atėmė kun. K. Olšauskui teisę laikyti pamaldas. Tik po ilgų pastangų lietuviams pamaldos buvo kai kuriose bažnyčiose įvestos, bet ir čia teko dėl jų kovoti su lenkuojančiais parapijiečiais.

Per visą vokiečių okupacijos laiką Vilniaus vyskupijos valdytojas ir jo kurija daugiau rūpinosi politika, rašė vokiečių valdžiai memorialus, įrodinėjo Vilniaus „lenkiškumą". Vieną lenkų memorialų, įteiktą 1917.V.26 Vokietijos kancleriui, pasirašė pats vyskupijos valdytojas K. Michalkevičius. Taip pat jis nubaudė (suspendavo, atleido iš vietų) 5 lietuvius kunigus, kurie pasirašė kontrmemorialą. Tie kunigai buvo: Pr. Bakšys, J. Kukta, A. Stankevičius, T. Brazys ir Alf. Varnas. („Mūsų kovos dėl kalbos Vilniaus krašto bažnyčiose", 35 psl.).

1917.IX.10 Vilniaus lietuvių atstovai, per popiežiaus atstovą Muenchene arkiv. Pacelli, pasiuntė raštą Šv. Tėvui Benediktui XV, kuriame buvo sakoma, kad rusų valdžiai išvarius arkivysk. E. Roppą, Vilniaus vyskupija likusi be globos. Kadangi minėtas vyskupas buvo popiežiaus paskirtas į kitą postą, prašoma Vilniaus vyskupu paskirti kitą asmenį — „naują vyskupą lietuvį, kuris tvirta ir teisinga ranka galėtų padaryti tvarką ir išlyginti bei pašalinti tuos ginčus, kurie sukūrė tiek nelaimės mūsų diecezijos gyvenime". Memorandumą pasirašė lietuvių organizacijų atstovai: A. Smetona, dr. A. Vileišis, A. Gylys ir K. Kriščiukaitis.

Kai Vilniuje susikūrė Tautos taryba, tie patys asmenys pasiuntė to paties turinio prašymą vokiečių okupacinės valdžios atstovui kunigaikščiui Isenburgui. 1917 m. lapkričio mėn. Tarybos delegacija nuvyko Šveicarijon ir supažindino popiežiaus atstovą su sunkia Vilniaus vyskupijos katalikų būkle. Buvo pasakytas tiesos žodis ir apie vyskupijos valdytoją K. Michalkevičių, kuris, memorandumo žodžiais, „per daug kišasi politikon, varo ją per bažnyčias, o kunigų seminariją pavertė aukštesniąja lenkų mokykla, kuri lietuviams užmirštas kelias".

1918 m. vasario mėn. Žemaičių vyskupas

Vokiečių kariuomenė Vilniuje I pasaulinio karo metu

Pr. Karevičius buvo nuvykęs Berlynan, kur prašė vokiečių vyriausybės paramos, kad Vilniaus vyskupu būtų paskirtas lietuvis.

Visi šie ir kiti prašymai turėjo reikšmės. 1918 m. viduryje kun. K. Michalkevičius buvo atleistas iš Vilniaus vyskupijos administratoriaus pareigų. Tada Tarybos pirmininkas A. Smetona prašė popiežiaus nuncijų greičiau paskirti naują Vilniaus vyskupą. Po sunkių vargų bei rūpesčių prašymas buvo patenkintas — Vilnius susilaukė lietuvio vyskupo — Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus. Jo ingresas Vilniuje įvyko 1918.XII.8. Perskaičius atitinkamus paskyrimo dokumentus, ingreso metu naujasis vyskupas, pasakęs pamokslą lenkų kalba, tuojau prabilo ir lietuviškai, pasakydamas tokio paties ilgumo pamokslą, kaip lenkišką. Tai buvo labai retas įvykis Vilniaus vyskupijos istorijoje, kad vyskupo ingreso metu būtų lietuviškas pamokslas. (Daugiau apie vysk. J. Matulevičių žr. 144-146 psl.).

Karui baigiantis

1918.XII.8, tą pačią dieną, kai Vilniaus katedroje vyko vysk. Jurgio Matulevičiaus ingresas, Sovietų komisarų taryba įsteigė ir oficialiai pripažino Lietuvos, Latvijos ir Estijos sovietines „respublikas". Vilniuje sudaryta „laikinoji vyriausybė", Raudonoji armija pradėjo brautis į Lietuvą. 1918.XI.11 Lietuvos ministeriu pirmininku buvo paskirtas prof. A. Voldemaras. XI.23 pradėta formuoti kariuomenė, tačiau lietuvių karinės pajėgos buvo menkos ir didesnės reikšmės neturėjo. Paskelbus Vokietijos kapituliaciją, pradėjo irti tvarka. 1919.I.2 vokiečiai paskutiniu traukiniu baigė išsikraustyti ir Naujųjų metų dieną miesto valdžią perėmė lenkų legionieriai. Apsupta komunistų būstinė pasidavė. Buvo suimta keletas lietuvių ir daug bolševikų žydų. Bet I.5 bolševikai išstūmė legionierius ir užėmė Vilnių. Vyriausias jų valdžios atstovas buvo Vincas Mickevičius-Kapsukas,

Religinė procesija prie Vilniaus katedros I pasaulinio karo metu. (Iš „Bilderschau der Wilnaer Zeitung" Nr. 14, 1916.VII.3)

1919.II.27 išrinktas ir jungtinės „Lietuvos—Gudijos sovietinės respublikos liaudies komisaru tarybos pirmininku.

Buvo suimta nemaža lietuvių veikėjų, jų tarpe keli kunigai; vyskupas buvo prievartaujamas apleisti savo rūmus; pašalintas iš mokyklų tikybos dėstymas. III.26 paskelbtas dekretas, kuriuo suvalstybinamos visos privatinės mokyklos, dvasininkams uždrausta dirbti mokyklose. Vysk. J. Matulevičius stengėsi padėtį lengvinti, siuntė kun. J. Tumą pas Kapsuką, tačiau tai nedaug ką tepadėjo.

1919.IV.19 Vilnių puolė Lenkijos legionierių karinės pajėgos, vyko smarkios kovos ir IV.21 užėmė miestą. Traukdamiesi bolševikai drauge su savimi išsivežė įkaitais kun. P. Dogelį, kun. M. Reinį, kun. J. Vailokaitį, keletą civilių ir keliolika lenkų.

IV.22 vakare į Vilnių atvyko J. Pilsudskis; su savo palydovais automobiliu pravažiavę Aušros Vartus ne tik nesustodami, bet ir kepurių nenusiimdami. Rytojaus dieną vyskupas laikė katedroje „padėkos pamaldas" ir mišių metu smilkė Pilsudskį, turėjo jam duoti

Kaizerinės Vokietijos karininkai iš savo posto stebi Vilniaus miestą

bučiuoti relikvijas. Daugelis vilniečių buvo dėl to pasipiktinę. Po pamaldų vyskupas ir Pilsudskis pasikeitė vizitais. Karo meto aplinkybės vis dar neleido vysk. J. Matulevičiui reikiamai administruoti vyskupijos parapijų. Vėl iškilo bylos dėl lietuvių kalbos teisių bažnyčiose. Lenkininkai ir toliau reikalavo pašalinti lietuvių kalbą, vyskupas laikėsi nuomonės, kad tikintiesiems būtų sudarytos sąlygos melstis jų gimtąja kalba.

Pilsudskio valdžia Vilniuje grąžino vyskupui carinės Rusijos 1832 m. nusavintą Trinapolio dvarą bei rezidenciją, kurį anksčiau valdė stačiatikių metropolitas. Bet dar Kapsuko laikais čia buvo įkurdinta našlaičių prieglauda, kurią su dideliu vargu į Vilnių pervežė kun. N. Raštutis. Lenkai tačiau reikalavo prieglaudą pašalinti, bet vyskupas nesutiko, ir šie aprimo.

1920.I.24 vysk. Matulevičių aplankė iš Varšuvos atvykęs Šv. Sosto atstovas Lenkijai arkiv. Ratti (vėliau popiežius Pijus XI).

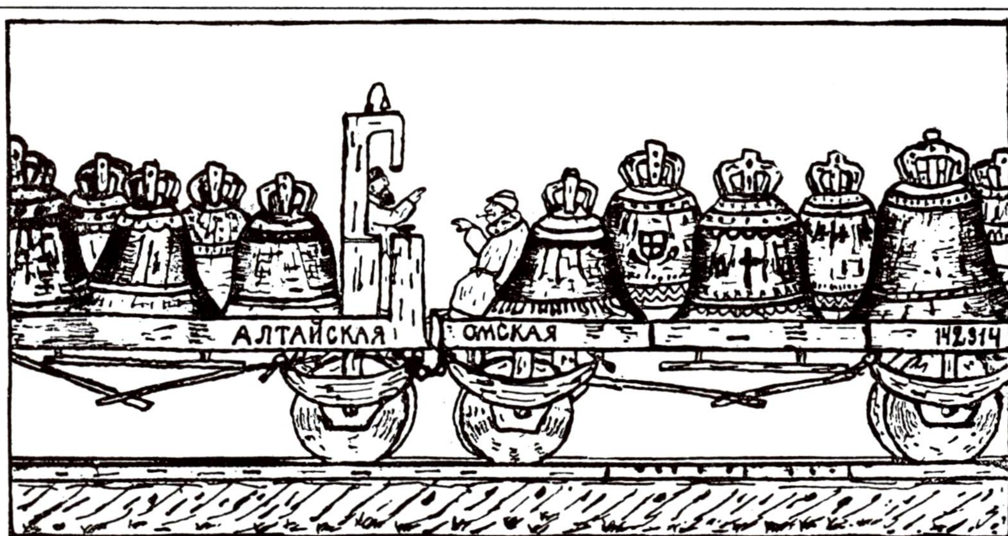
1920.VII.12 Lietuva Maskvoje pasirašė sutartį su Sovietų Rusija, kuria buvo nustatyta rytinė ir iš dalies pietinė Lietuvos sienos su platesniu užnugariu Vilniaus miestui. Bet VIII.15 bolševikai pralaimėjo mūšį prieš lenkus prie Vyslos upės ir turėjo trauktis į rytus. Traukėsi trimis etapais ir iš Vilniaus. Paskutinieji ešalonai išvyko rugpjūčio pabaigoje.

Vokietijos kaizeris Vilhelmas II 1916 m. Vilniuje, išeina iš Šv. Kazimiero bažnyčios, kuri tuo metu buvo paversta evangelikų liuteronų bažnyčia. (Iš „Bilderschau der Wilnaer Zeitung" Nr. 31, 1917)

Pašarvoti lietuviai kariai, žuvę gindami Vilnių želigovskiados metu

NEPAPRASTI TREMTINIAI.

Aibėj Lietuvos turtų, evakuojamų Rusijon, buvo ir bažnytiniai varpai, kurie reikėjo gelbėti nuo vokiečių, kad šie neperlietų jų į šovinius. Tūkstančiai tų varpų, kurių daug buvo labai senų ir brangių, išvežta į Rusiją ir sumesta įvairiose vietose be pastogės ir priežiūros.

UNUSUAL REFUGEES.

The Russians in order to save valuable Lithuanian property from the Germans, among other things carried awaẏ thousands of valuable and ancient church bells in order that the Germans might not melt them into bullets. These bells they stored away in various places, without any care, and often even without the protection of a roof.

(Iš „The German occupation in Lithuania 1915—1919)

VII.15 iš Kauno į Vilnių pradėjo keltis Lietuvos įstaigos. Atvykusios greit susitvarkė ir pradėjo darbą. Vysk. J. Matulevičius ir toliau rūpinosi visų tautybių tikinčiųjų reikalais.

Tačiau lietuvių dienos Vilniuje nebuvo ilgos. Lenkija, sulaužiusi Suvalkų sutartį, pasiuntė gen. L. Želigovskio vedamas stambias karines pajėgas Lietuvos sostinei užimti. Vilnių supo maždaug 3 lenkų kovos divizijos, prieš kurias lietuviai tegalėjo pastatyti 7 batalionus pėstininkų ir 3 eskadronus raitelių. Lietuvių įstaigos evakavosi į Kauną ir X.9 lenkai užėmė Vilnių.

1920 m., bolševikams pasitraukus iš Vilniaus, buvo iškasta daugybė jų sušaudytų žmonių. Čia matome legijonierę, legijonierių, du civilius. Vienas jų, greičiausia, kunigas

Lietuvių katalikų spauda

Nuo XVI a. laikų Vilniuje veikė spaustuvės, kuriose buvo spausdinamos knygos lotynų, lenkų, gudų, lietuvių, latvių ir kitomis kalbomis. Apie 1585 m. **Vilniaus jėzuitų akademija** gavo Brastoje veikusios Radvilų reformatams įkurtos spaustuvės įrengimus. Finansinį pagrindą sudarė bažnytinių ir pasaulinių didikų dovanos. Pirmasis mecenatas — M. K. Radvila. Be jo dar ir kitų didikų, dar finansavo Vilniaus, Žemaičių vyskupai. 1665 m. karo su rusais nuniokotą spaustuvę perėmė vyskupas Jurgis Bialozaras. Manoma, kad spaustuvė buvo Lukiškėse. Ligi 1773 m. ji išspausdino 2549 leidinius, viso 247.817 puslapių. Ligi tų metų išleistos 1106 religinės knygos. Pirmasis išspausdintas leidinys buvo Petro Skargos veikalas ,,Pro sacratissima Eucharistia" (Už Švenčiausiąją Eucharistiją), išspausdintas 1576 m. Tačiau per minėtą laikotarpį lietuvių kalba tebuvo išspausdinta tik 85 knygos (lotynų — 1354, lenkų — 1080 vienetų).

VILTIS

Visuomenės, literaturos ir politikos laikraštis,

einąs iš Vilniaus trečiadieniais penktadieniais ir sekmadieniais.

Vilnius, Didžioji gatvė № 23, b. 10.

„VILTIES“ kai

Mėnesiams

Vilniuje ir visoj Rusijoj . . . 5 r

Užsieniuose . . . 7

Atskyras

Siųnčiant pinigai, reikia

№ 23 въ Администрацію га

„VILTIS“ užsisakyti ga

tojų Draugijose.

Permainant adresas, reikia pridėti 3

geriausia pridėti juostelę.

Užsienio ėmėjus prašome siųsti pin

įsakymu, bet ne money orderiais.

Rankraščiai, atsiunčiamieji laikrašč

Rankraščių Redakcija savo lėšomis

I METAI. Penktadienis 5 (18) Spalių m. 1907 m.

„Vilties“ Redakcijos reikalavimai.

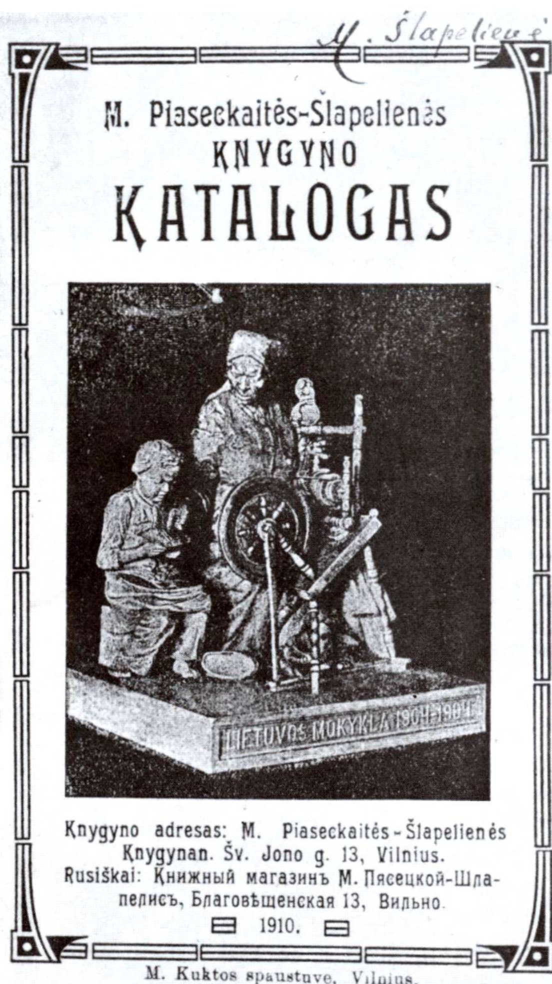
—o—

Gerbiamųjų „Vilties“ šalininkų prašome padėti mums vargą vargti. Šiokiu ar tokiu būdu siųskite mums žinutes apie visus kad ir smulkiausius atsitikimus ir kad ir tokio didumo, kaip „Vilties“. Matote dabar, kaip išsišakoję laikraštininkų darbas; matote, kaip sunku būtų viską aprėpti, jai iš šalies nebūtų kam jiems padėti.

Tad talkon, tautiečiai!

„Vilties“ Redakcija.

aš įsikišau į tą kalbą, šiek tiek bijodamas, kad negaučiau per kuprą lazda ar akmeniu, kaip vienas studentas lietuvis per pirmuosius Dumos rinkimus. Taigi paklausiau pirmutinio kurstytojo: „Tamsta sakai Vrublevskis žydams parsidavęs begindamas katalikę prieš Blondesą žydą. Dabar jau koks dešimts metu nuo to lai-

M. Šlapelienė

M. Piaseckaitės-Šlapelienės

KNYGYNO

KATALOGAS

LIETUVOS MOKYKLA 1864—1904

Knygyno adresas: M. Piaseckaitės-Šlapelienės Knygynan. Šv. Jono g. 13, Vilnius.
Rusiškai: Книжный магазинъ М. Пясецкой-Шлапелисъ, Благовѣщенская 13, Вильно.

1910.

M. Kuktos spaustuve, Vilnius.

Šlapelių knygynas Vilniuje, Domininkonų g-vė Nr. 13, po 1938 m. lenkų įvykdytos kratos

Po 1773 m. spaustuvė perėjo Martynui Počebutui, bet 1775 m. įmonė atiteko valstybės iždui. Šia spaustuve labai rūpinosi Edukacinė komisija. 1774—1804 m. atspausdinti 49 lietuviški leidiniai taigi dešimtoji dalis visos spaustuvės produkcijos, beveik išimtinai religinės knygos. Vien maldaknygės „Aukso altoriaus" išleistos 5 laidos. XVIII a. II pusėje šioje spaustuvėje atspausdintas pirmasis lietuviškas elementorius „Mokslas skaytima raszta lietuwiszka dieł mažu wayku" (1781, 1783, 1790, 1791, 1796 m. laidos). Kasmet buvo išplatinama ligi 2350 egz.

1794 m. sukilimo metu spaustuvė atspausdino sukilėlių atsišaukimus (ir lietuvių kalba).

Apie 1805 m. Vilniaus universiteto spaustuvę perėmė iš Poznanės atvykęs spaustuvininkas lenkas Juozapas Zavadskis ir sujungė ją su kiek anksčiau įsteigta jo paties spaustuvėle.

Zavadskių spaustuvė ir knygų leidykla veikė ligi 1939 m. ir per tą laiką išspausdino daugybę knygų lenkų, lotynų, lietuvių, rusų ir kitomis kalbomis. Vien tik 1806—1861 m. išspausdino apie 130 lietuviškų leidinių, jų tarpe M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystės" dvi dalis (1848 m.), to paties autoriaus „Šventųjų gyvenimo" knygų 6 tomus ir kt. 1854—1862 m. išspausdino 105 knygas lietuvių kalba. Šiek tiek religinių knygų išleido ir spaudos draudimo laikais. 1904 m., panaikinus spaudos draudimą, F. Zavadskis savo knygyne atidarė lietuvišką skyrių. Bet 1920 m., Želigovskiui užėmus Vilnių, lietuviškų knygų leidimą nutraukė, o 1930 m. likvidavo ir lietuviškų knygų prekybą.

VILNIAUS ŽINIOS

Pirmasis lietuvių dienraštis.

Įsteigėjas Petras Vileišis.

REDAKCIJA ir ADMINISTRACIJA: Вильно (Vilnius), Виленская ул. (Vilniaus g-vė) № 10, b. № 16.

Redakcija atidaryta nuo 9 — 2 v., **Administracija** nuo 9½ — 2½ v., 5 — 7.

«Vilniaus Žinios» užsisakyti galima taip-pat visuose knygynuose ir vartotojų draugijose.

«VILNIAUS ŽINIŲ» KAINA:

Mėnesiams	12	6	3	1
Vilniuje ir visoj Rusijoj	6 r.	3 r.	1.50	50 k.
Užsieniuose	12 »	6 »	3 r.	1 r.

Vokietijoje, Austrijoje ir kitose užsienio valstybėse galima prenumeruoti «V. Ž.» pačtos įstaigose. Tas daug parankiau, moka daug pigiau, negu gaunant dienraštį iš redakcijos su markėmis.

ATSKIRAS NUMERIS Vilniuje ir provincijoje — 3 kap. Permainant adresą reikia pridėti 20 kap. ir adresas, kurino buvo gaunamas dienraštis, geriausia pridėti juostelė. Ji taip-pat reikia pridėti ir visuose kituose susirašinėjimuose su administracija. Užsienio prenumeratorių meldžiame siųsti prenumeratą per Vilniaus Komercijos banką, ar tiesiok savais pinigais, bet ne „money orderiais".

APSKELBIMAI. Prieš tekstą už vienintėlę petito eilutę arba jos vietą 30 k. Po teksto už petito eilutę arba jos vietą 15 k. Už apskelbimus, įdedamus laikraštin kaipo priedą ir sveriančius ne daugiaus 1 loto ekzemplioris, imama 8 rb. už 1000 tokių priedų, už kiekvieną sekantį lotą po 2 rb. 50 kap.

RANKRAŠČIAI, atsiunčiamieji dienraščiui, turi būt su autoriaus parašu ir adresu. Priimtieji spaudai gal būti trumpinami. Rankraščiai be nurodytų sąlygų skaitos neapmokamais. Rankraščių Redakcija negrąžina.

№ 247 (1085). Subata, Lapkričio 1 (14) d. **1908** m. **Metai IV.**

Jau išėjo iš spaudos nauja maldaknygė

«DANGAUS VARTAI».

352 pusl. kaina drobės aptaise 30 k. ir brangiaus — pagal aptaiso gerumo.

Galima gauti ***„VILNIAUS ŽINIŲ"*** ir kituose lietuv. knygynuose. = Taipgi «Viln. Žinių» knygyne galima gauti visokios lietuviškos

Atėjo valanda!

Rytoj, lapkričio 2 (15) d., Vilniaus lietuvių katalikų rašymos!

9 valandai išmušus bus laikomos mišios, po mišių gi bus sakoma lietuviškai pamokslai šiose bažnyčiose:

Katedroje—kun. Brazys,
Šv. Jono—kun. Januševičius,
Domininkonų—kun. Račkauskas,
Aušros Vartų—kun. Aborovičius,
Šv. Jokūbo—kun. Liegus,
Šv. Rapolo—kun. Vaitiekūnas,
Bernardinų—kun. Labokas,
Visų Šventųjų—kun. Kraujelis,
Šv. Petro—kun. Maliukevičius,
Šv. Mikalojaus—kun. Kukta.

Kunigai, pabaigę sakyti pamokslą, patįs užrašinės *) zakristijoje tuos visus, kurie bus per tą pamokslą, pažymėdami kiekvieno užrašytojo-klausytojo ne tiktai vardą ir pavardę, bet ir jo šeimyninį padėjimą, amžių ir adresą; užrašymas ir kalba su norinčiais užsirašyti bus lietuviškai atliekami. Tas užrašinėjimas bus atliktas vieną ir tą pačią valandą visose minėtose bažnyčiose. Užrašinės tolei, kolei visi nebus užrašyti.

Tokiuo būdu bus susekta, kiek maž-daug yra Vilniuje lietuvių. *Prie kurios bažnyčios bus užtenkamas lietuvių skaičius, ten ir bus įvestos lietuviškos pamaldos.*

Per anuodu pamokslų, kurie buvo sakyti visose šiose bažnyčiose lapkričio 19 ir 26 d., jų klausė maž-daug tiek lietuvių:

	Bažnyčia	19 lapkričio	26 lapkričio
1	Katedroje . . .	600	700
2	Visų Šventųjų .	600	1000
3	Aušros Vartų .	400	650
4	Šv. Jokūbo . .	250	250
5	Domininkonų .	220	200
6	Bernardinų . .	200	200
7	Šv. Rapolo . .	200	400
8	Šv. Petro . . .	150	200
9	Šv. Jono . . .	70	60
	Taigi viso .	2690	3660

Taigi matom, jog kuone visose bažnyčiose lietuvių susirenka gana, kad jiems reiktų įvesti lietuviškos pamaldos *). Dabar gi reikia tiktai dar kartą ateiti ir užsirašyti ir mųsų laimėjimas neabejotinas.

Tai eikim, pasiliuosavę toms 2—3 valandoms nuo užsiėmimo!

Eikim drasiai!

Vengkim visokių ginčų su lenkais-endekais, nebijokim jų kalbų, būk norim išvyt iš bažnyčių jų kalbą, nes įvedus bažnyčiosna mųsų kalbą, niekur lenkų kalba iš jų nebus prašalinta.

Rašykimės rimtai! Tegul kiekvienas užsirašo tik vienoje bažnyčioje, pranešdamas užrašančiam vien tikras apie save žinias.

Rašykimės, nes šio užsirašymo pasekmės bus svarbios nevien šiai valandai, bet ir tolimesnei ateičiai!

*) Bus ir kas jiems padedą—po keletą kierikų kiekvienam kunigui.

*) Apie šv. Mikalojaus bažnyčią jau nesakom, tenai jau seniai jos įvestos.

Mųsų scena.

Latvių laikraštyje «Dzimtenes Vestnesis» D. rašo apie L. Jakavičiaus vakarą, buvusį Rygoje, spalių 24 d. rusų draugijos «Ulei» bute.

Nors vertimas iš lenkų kalbos veikalo «Genovaitės», kaip ir pats veikalas, nelabai tinka scenai ir nors jį lošė artistai-mylėtojai, tečiaus tą vaidinimą galima paskaityti prie labiausiai pavykusiųjų iš tų visų, kurie ligšiol buvo Rygos lietuvių vaidinami. Kiekviename artistų judėjime, jų sutarime pačiame lošime jūtosi režisierio veikli ir savo dalyką gerai numananti ranka. Visas veikalas yra parašytas dar mažai išsiplėtojusiai publikai ir primena vadinamuosius pas latvius «veikalus vaikams žiūrėti», tečiaus dailės žinovaš gali su džiaugsmu tėmyties į dailės ir skonio plėtojimos pas mųsų giminętautą (rašo latvys). Ir kaip režisierius Jakavičius moka tą skonį plėtoti ir jį į tikrą dailės vagą lenkti parodė «Genovaitės» vaidinimas. Nereikia užmiršti, jog lietuvių teatro režisierius turi dabar auklėti ir surasti dagi publiką, kaip tai būdavo 40 metų atgal pas latvius, ir kaip tai darydavo «latvių teatro tėvas» A. Alunanas.

Ypač veikalėlyje «Knarkia paliepus» Jakavičius-režisierius pa-

Viena iš lietuviškų maldaknygių, išleista Vilniuje 1879 m.

Aukso Altorius

arba

Szaltinis

Dangiszkų Skarbų.

Naujausis spaudimas pagal tikra 10 ir 6 sulyginimo pagal Naujaji Szaltini 1 spaudimo.

„Sunau mano užłaikyk prisakymus Tėvo tavo.
„Issrożyk anůs szirdyje tavo. Kad vaikszczios:
„teguł kartu ein su tavim; kad miegosi teguł
„tavę sergstą; o atsibudęs sznekėk su jeis,
„nes prisakymai yra żvakė, o zokanas szviesumu ir keliu gyvenimu." Kn. Pars. VI. 20-23.

VILNIUJE,
Kasztu ir spaustuveje J. Zavadskio.
1879.

Lietuvių laikraščiai, leisti Vilniuje okupacijų metais

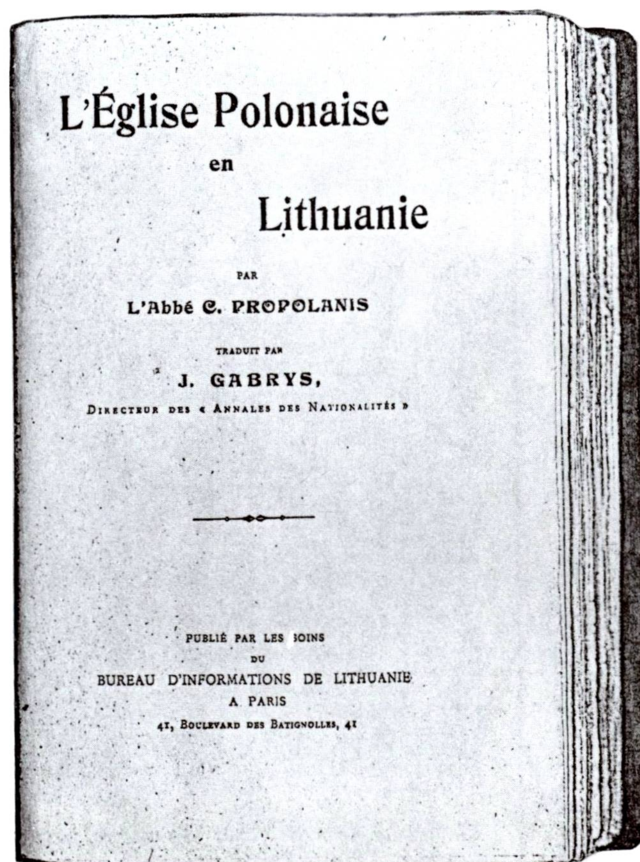
M. III. Rugpiučio 22 d. 1913 m. № 17.

AUŠRA

Dvisavaitis su paveikslėliais darbo žmonių laikraštis.

ADRESAS: Vilnius, „Aušros“ Redakcija prie šv. Mikalojaus bažnyčios. Telef. № 1227.

Lietuvių laikraščiai, leisti Vilniuje okupacijų metais

L'Église Polonaise en Lithuanie

PAR

L'Abbé C. PROPOLANIS

TRADUIT PAR

J. GABRYS,

DIRECTEUR DES « ANNALES DES NATIONALITÉS »

PUBLIÉ PAR LES SOINS DU

BUREAU D'INFORMATIONS DE LITHUANIE A PARIS

41, BOULEVARD DES BATIGNOLLES, 41

Kan K. Prapuolenio veikalas apie lenkų apaštalavimą Lietuvoje prancūziškame J. Gabrio vertime

Atgavus spaudą, prie „Vilniaus žinių" dienraščio buvo suorganizuotas lietuviškas knygynas, kurio vedėja buvo Marija Piaseckaitė-Šlapelienė, jau spaudos draudimo laikais talkinusi gabenant ir platinant lietuviškas knygas Vilniuje. 1906 m. vasario mėn. ji, kartu su savo vyru dr. Jurgiu Šlapeliu, įsteigė Vilniuje savo lietuvišką knygyną, kuris veikė 43 metus. Šlapeliai ne tik platino, bet ir patys leido lietuviškas knygas. Jis buvo įkurdintas Domininkonų gt. Nr. 13. Knygynas veikė ne tik I pasaulinio karo metu, bet ir lenkų okupacijos metais. Be ko kita, aprūpindavo lietuviškas mokyklas vadovėliais, platino lietuvišką spaudą. Abudu knygyno savininkai buvo okupantų, ypač lenkų, tardomi, baudžiami, knygos konfiskuojamos. Knygynas veikė II pasaulinio karo metu ir net trumpą laiką (ligi 1949 m.) po II pasaulinio karo, kai jis buvo uždarytas.

Periodinė spauda lietuvių kalba ilgą laiką Vilniuje nebuvo leidžiama. Šiuo reikalu susirūpinta tik tautinio atgimimo laikais.

Didelę reikšmę lietuvių religinės ir tautinės sąmonės stiprinimui turėjo **„Aušra"** — katalikiškas laikraštis, skirtas lietuviams rytiečiams šviesti. Tai maždaug tas pats, kas Suvalkijoje buvo seiniškis „Šaltinis".

Ji buvo pradėta leisti Vilniuje 1911.X.16, vyskupijos administratoriui kun. K. V. Michalkevičiui sutikus ir dargi finansiškai leidimą parėmus. Buvo spausdinama Martyno Kuktos spaustuvėje (Totorių gt. Nr. 20). Leidėju pasirašydavo kun. Vladas Mironas, Petrulis, Novickis, B-vė, vėliau kun. J. Stankevičius. Redagavo kun. Petras Kraujalis, J. Bakšys, vėl kun. P. Kraujalis, V. Bičiūnas.

„Aušra" stengėsi pritraukti prie lietuviškos veiklos ypač tuos lietuvius, kuriems stigo tautinio susipratimo. Jos dėka ne vienas su lietuvybe besiskiriąs lietuvis tapo geru patriotu. Laikraštis stengėsi neužgauti asmenų, nekėlė aštria forma lietuvių—lenkų ginčo. To dėka pasidarė populiariausiu laikraščiu Vilniaus krašte. Stengėsi rašyti visiems gyventojams suprantama kalba, nevengė net barbarizmų, tačiau greta jų (skliausteliuose) žymėdavo lietuvišką pakaitalą. Taigi ir tie skaitytojai, kurie lietuviškai silpnai kalbėjo, iš „Aušros" mokėsi lietuvių kalbos.

Laikraštis sustojo ėjęs 1915.VIII.30, dėl karo aplinkybių. Bet karui pasibaigus, buvo atgaivintas 1919.VII.13, taigi beveik po 4 metų. Tačiau pateko į sunkias sąlygas: tada paštas dar neveikė, todėl atvykstantieji į Vilnių lietuviai buvo kviečiami užeiti į redakciją ir padėti platinti laikraštį, jo žodžiais, „ypač tose vietose, kur dabar lietuvių laikraščio nuo seniai darbo žmonės nemato".

Ir naujai leidžiama „Aušra" kovojo su Vilnijos lenkintojais, kurie dabar buvo ryškesni. Laikraštis rašė: „Lenkus mes pažinome iš seno. Iš jų lietuviams sunku buvo ko gera laukti ir nelaukėme. Taip ir atsitiko... Turime vilties, kad šiuo sunkiausiuoju metu Vilniaus, Gardino, Trakų, Lydos, Švenčionių ir Ašmenos apskričių lietuviai, laikinai nuo visos Lietuvos kūno atskirti, išvien ginsime savo šalį, mūsų brangią gražią kalbą ir šventą katalikų tikėjimą. Mūsų niekas nuo Lietuvos neatskirs, nes čia pat yra Lietuva ir gražiausieji jos miestai su seniausiais Lietuvos paminklais. Čia lietuviai gyveno ir gyvena". („Nuo redakcijos").

„Didesnioji Lietuvos dalis su Kaunu jau laisva ir laiminga. Toji graži Lietuvos dienelė išauš ir mums, vilniečiams". (Iš str. „Kas dabar darosi").

Šios pora ištraukų nusako laikraščio tikslus ir dvasią. Žinių skyriuje buvo nemaža korespondencijų iš įvairių vietų. Tačiau lenkų laikais buvo daug tuščių (cenzūros išbrauktų) vietų.

1919.XI.8 išėjo paskutinis Nr. 13, nes XI.12 Vilniaus apskrities lenkų valdžios komisaras „Aušrą" uždarė. Priežastis: „Kenksminga pakraipa, pasireiškusi eilėje straipsnių". Nutarimą „Aušrą uždaryti pasirašė spaudos inspektorius Liudvikas Abramavičius (1876—1939), šiaip jau žinomas kaip istorikas, publicistas, kairiųjų pakraipų politikas ir net „spaudos laisvės šalininkas".

Iš viso buvo išleista 155 „Aušros" numeriai.

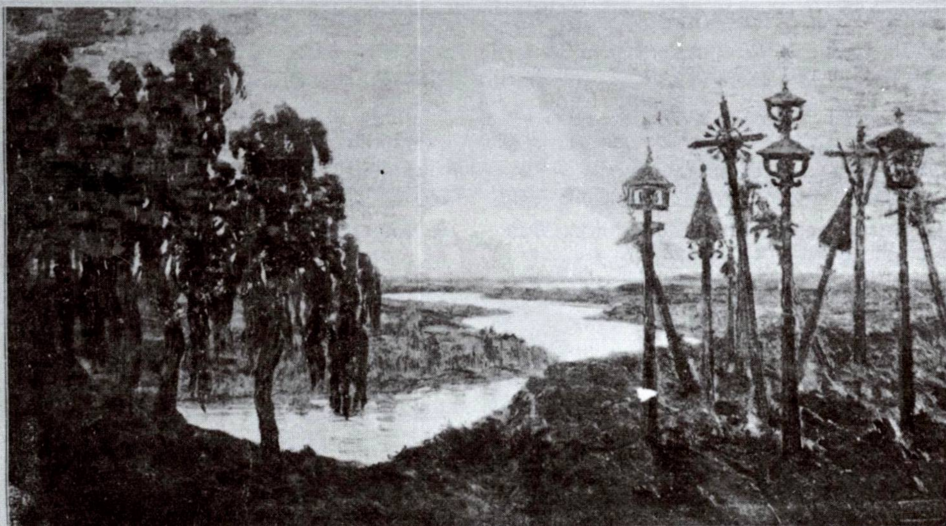
Lenkų administracijai uždarius „Aušrą", 1920.I.8 buvo išleistas **„Vilniaus garsas"**, kuris turėjo pakeisti „Aušrą". VII.10 sustojo ėjęs, bet XI.1 vėl pasirodė, pakeitęs formatą ir savo turinį — pasidarė žymiai aktualesnis; ragino lietuvius pasitikėti savimi, o ne kitais. Nors „Vilniaus garsas" ir buvo labai atsargus, vis dėlto skaitytojai galėjo suprasti, kad Vilnius ir Vilnija yra ne Lenkijos, bet Lietuvos dalis. XI.27 išleistas Nr. 27 buvo cenzūros su-

I METAI SAUSIO 5 D. 1914 M. № 1

VAIRAS

LITERATŪROS, DAILĖS, MOKSLO, VISUOMENĖS IR POLITIKOS LAIKRAŠTIS

A. Žmuidzinavičius. REGĖJIMAS.

konfiskuotas, pas redaktorių kun. K. Čibirą padaryta krata. Priežastis — ,,Vilniaus garsas" paskelbė įžanginį rašinį, kuriame rašė apie Suvalkų sutarties sulaužymą. Po to dar keletą kartų redaktorius buvo nubaustas 20—50.000 markių baudomis. Keli numeriai buvo cenzūros konfiskuoti. Nežiūrint to, ,,Vilniaus garsas" ir toliau kėlė lenkų administracijos daromas neteisybes, gynė lietuvių reikalus. Laikraštis galutinai sustabdytas 1922.V.28. ,,Vilniaus garso" 15, 16 ir 18 numeriai buvo konfiskuoti. VI.5 redaktorius Kazys Strazdas buvo ligi teismo uždarytas kalėjime, bet išsėdėjęs 1,5 mėnesio, už 30.000 markių užstatą paleistas ligi teismo.

Vietoje uždaryto ,,Vilniaus garso" 1922.VII.16 buvo išleistas naujas **,,Garso"** savaitraštis. Bet ir jo leidimo kelias buvo sunkus. 1923.II.4—III.2 laikotarpyje, taigi tik per vieną mėnesį, buvo konfiskuoti 5, 6, 8, 9 ir 10 numeriai. Nebuvo konfiskuotas tik 9 numeris. Su dešimtojo numerio išleidimu 1923.III.2 ,,Garsas" buvo sustabdytas. Redaktoriui buvo iškelta byla už tariamą Lenkijos prezidento Sikorskio įžeidimą. 1924.II.7 byla panaikinta.

Uždarius abudu ,,Garsu", 1923.IV.1—1923VI.24 buvo leidžiamas **,,Vilniaus kelias"**, artimas krikščionių demokratų grupei. Jį pakeitė 1923.VII.22—1925.VI.19 ėjęs **,,Lietuvos kelias"**, ir 1925.VII.10—1928.XI.24 leistas **,,Kelias"**. Jie visi gynė lietuvių kalbos teises viešajame gyvenime ir bažnyčiose ir visi jie susilaukė vienodo likimo — redaktoriai buvo baudžiami, leidiniai konfiskuojami.

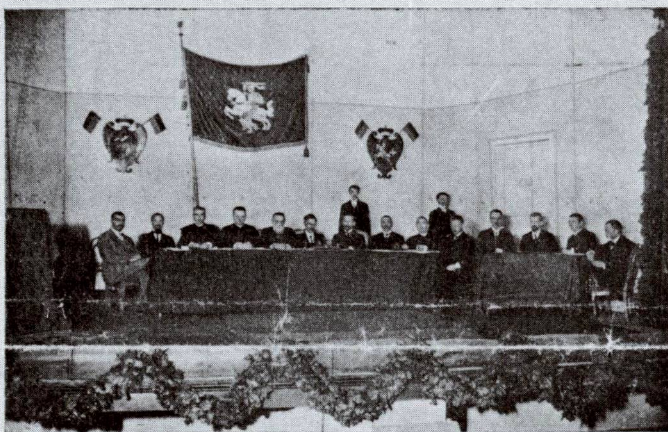
LIUOSOJI VALANDA

MĖNESINIS LIETUVOS AIDO PRIEDAS

№ 1 VILNIUS, KETVIRTADIENIS, 1917 M. SPALIŲ MĖN. 4 D. PIRMI METAI

Kaina 10 fen.

LIETUVIŲ KONFERENCIJA VILNIUJE

Organizacijos Komiteto pildomasis biuras ir Konferencijos Prezidijumas A. Juraitaitytės fot.
(Iš kairės į dešinę): P. Bugailiškis, K. Bizauskas, Kun. kan. K. Šaulys, Kun. J. Staugaitis, Dr. J. Basanavičius, S. Kairys, A. Smetona, J. Vileišis, Kun. P. Dogelis, J. Paknys, Dr. J. Šaulys, M. Biržiška, Kun. Dr. Stankevičius, P. Klimas.

Konferencijos išrinktoji Lietuvos Taryba A. Juraitaitytės fot.
(Iš kairės į dešinę, sėdi): J. Vileišis, Dr. J. Šaulys, Kun. J. Staugaitis, S. Narutavičius, Dr. J. Basanavičius, A. Smetona, Kun. kan. K. Šaulys, S. Kairys, J. Smilgevičius, (stovi): K. Bizauskas, J. Vailokaitis, D. Malinauskas, Kun. V. Mironas, M. Biržiška, Kun. A. Petrulis, S. Banaitis, P. Klimas, A. Stulginskas, J. Šernas, P. Dovydaitis.

LIETUVOS AIDAS

Vyriausias redaktorius A. Smetona, artimieji bendradarbiai: M. Biržiška, P. Bugailiškis, P. Klimas, kun. dr J. Stankevičius, agr. A. Stulginskis, dr. J. Šaulys ir A. Žmuidzinavičius

№ 22 (70) Vilnius, antradienis, 1918 m. vasario mén. 19 d. II metai

LIETUVOS TARYBA
skelbia
Lietuvos nepriklausomybę

Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario m. 16 d. 1918 m. vienu balsu nutarė kreiptis: į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu:

Lietuvos Taryba, kaipo vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo m. 18—23 d. 1917 metais, **skelbia atstatanti nepriklausomą, demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine VILNIUJE** ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.

Vilnius, vasario 16 d. 1918 m.

Lietuvos Tarybos nariai:

Dr. J. Basanavičius, K. Bizauskas, M. Biržiška, S. Banaitis, P. Dovydaitis. St. Kairys, P. Klimas, D. Malinauskas, V. Mironas, St. Narutavičius, A. Petrulis, Dr. J. Šaulys, K Saulys, J Šernas, A. Stulginskis, A Smetona, J. Smilgevičius, J. Staugaitis, J. Vailokaitis, J. Vileišis.

Lietuvos nepriklausomybės 1918.II.16 paskelbimo aktas, kaip jis buvo pirmą kartą paskelbtas A. Smetonos redaguojamo „Lietuvos aido" Nr. 22. Šis numeris buvo okupacinės vokiečių valdžios sukonfiskuotas

Vilniuje Gegužės 3 d. 1919 m. № 7

Kaina 50 kap.

Nepriklausomoji Lietuva

Parduodama numeriais. Prašome pasiskelbti, kas ims kiekvieną numerį. Redakcijos adresas: Vilniuje, Benediktinų g. № 8 b. 15.
Administracijos adresas: „Švyturio" spaustuvėje, Totorių g. № 20, kieme.

Ko lenkų kariuomenė atėjo Lietuvon?

Vilnius — Lietuvai.

Žuvėdros.

Nr. 95 (681) Vilnius, 1935 m. trečiadienis, gruodžio mėn. 4 d. VIII metai.

VILNIAUS RYTOJUS

Lietuvių visuomenės, politikos ir literatūros laikraštis.
Išeina trečiadieniais ir šeštadieniais.

Duoda nemokamus priedus: ūkininkams „Mūsų Artoją" ir vaikams „Aušrelę".

LIETUVIŲ VISUOMENĖS PAKLAUSIMAS.

Priešlietuviška kampanija.

Lietuvių laikraščiai, leisti Vilniuje okupacijų metais

Lietuviams katalikams buvo artimas ir 1919.IV.25—1919.XII.21 ir 1920.VII.17—1920.VII.22 Vilniuje leidžiamas **„Nepriklausomos Lietuvos"** dienraštis, kurį ligi 134 numerio redagavo kun. Juozas Tumas. Lietuvių kalbos teises Vilniaus krašto bažnyčiose gynė ir visi kiti lietuvių laikraščiai.

Kad ir labai sunkiose sąlygose leidžiama, Vilniaus lietuvių katalikų spauda yra atlikusi didelį darbą.

LENKŲ OKUPACIJOS METAIS

Akcija prieš lietuvį vyskupą

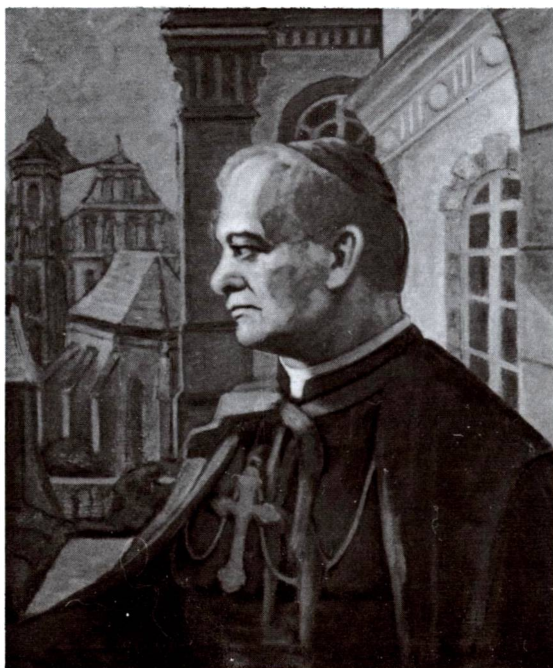
Karine jėga užėmę Lietuvos sostinę Vilnių ir didelę krašto dalį, lenkai iš pradžių šios Lietuvos dalies formaliai neprijungė prie Lenkijos respublikos, bet iš grobio sukūrė ,,Vidurinės Lietuvos" (Srodkowa Litwa) valstybę, kuri turėjo savo atskirą herbą (Lietuvos vytis ir Lenkijos erelis), pašto ženklus, o 1922.I.8 paskelbė ir ,,seimo rinkimus". Nors lietuviai, gudai ir kitos tautinės grupės rinkimus boikotavo, tačiau ,,seimas" buvo ,,išrinktas" ir jo ,,atstovai" 1922.II.20 nutarė įjungti ,,Vidurinę Lietuvą" į Lenkijos respubliką, kas tuojau ir buvo padaryta. 1922.III.24 Lenkijos seimas įjungė Rytų Lietuvą į Lenkiją. Tariamoji ,,Lietuvos" valdžia išsiskirstė, generolas L. Želigovskis, ligi šiol laikytas ,,maištininku", buvo ,,rehabilituotas" kaip ,,Lenkijos karys, pavyzdingai atlikęs jam skirtą uždavinį.

Vilniaus vyskupija teritoriniu požiūriu buvo padalyta tarp Lietuvos ir Lenkijos. Lietuvos pusėje likusios vyskupijos dalies administratorium vysk. J. Matulevičius 1922.III.3 raštu paskyrė kan. Juozapą Kuktą, lenkų ištremtą iš Vilniaus į Lietuvą. 1922.XI.2 vysk. J. Matulaitis paprašė Šv. Tėvą Vilniaus vyskupo pagalbininku paskirti prel. K. Michalkevičių, kas ir buvo padaryta: jis buvo nominuotas tituliniu Thyatiros vyskupu ir paskirtas Vilniaus sufraganu. Abiejų vyskupų santykiai buvę draugiški: Michalkevičius buvęs paslaugus ir gynęs vysk. J. Matulevičių ne tik prieš lenkišką kuriją, bet ir prieš Lenkijos valdžią.

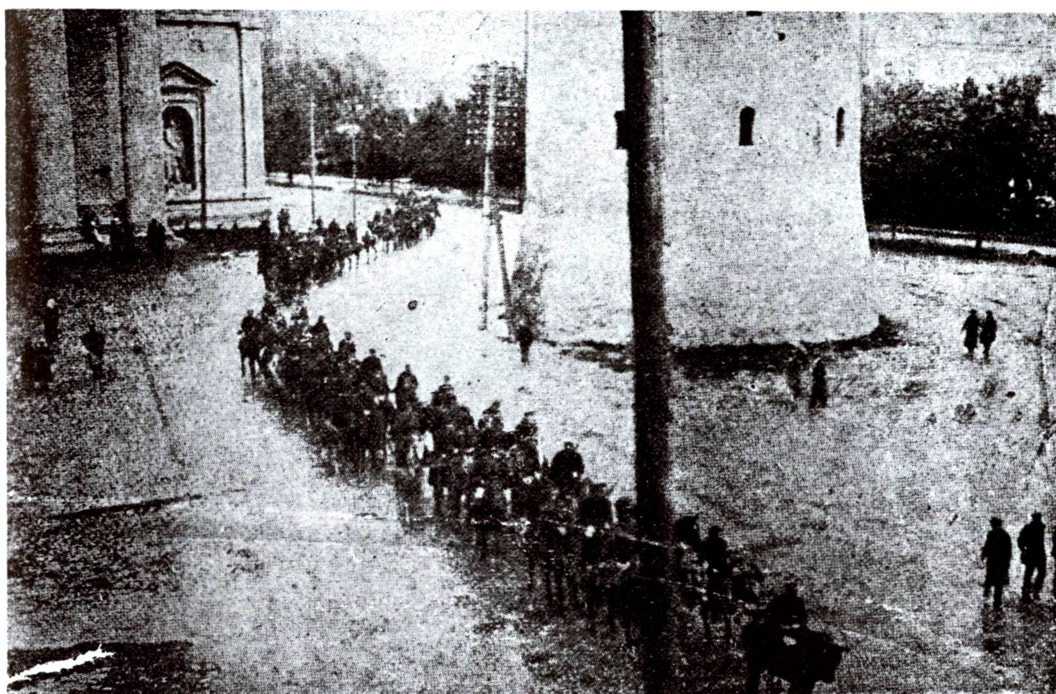
Vysk. Matulevičius buvo tikras lietuvis, tačiau jokiu būdu ne šovinistas ar nacionalistas, nors tokiais vardais lenkomanai jį apšaukė. Tai buvo tikras katalikų ganytojas, Bažnyčios interesus statęs aukščiau tautos interesų, visomis išgalėmis stengęsis apsaugoti Bažnyčią nuo politikos. Todėl ne kartą jis priešinosi lenkų endekų kunigams, kurie Bažnyčią naudojo savo politiniams tikslams ir per pamokslus vesdavo prolenkišką politiką.

Lenkų policija, pasak dr. A. Kučo (Ark. Jurgis Matulaitis-Matulevičius, 391 psl.), ,,vysk. Matulevičių traktavo kaip svetimos valstybės agentą. Todėl jį stropiai saugojo ir akylai stebėjo ne tik patį vyskupą, bet ir tuos, kurie pas jį lankydavosi. Vyskupas žinojo, kad slaptoji policija turėjo įsitaisiusi stebėjimo punktą namuose kitapus gatvės, lygiai prieš vyskupo rūmus. Pro du to punkto langus buvo labai gerai matyti kiekvienas vyskupo išėjimas ir grįžimas ir bet koks judėjimas vyskupo rūmų vartuose. Atrodo, kad lenkų valdžia rimtai įtarinėjo vyskupą, kad jis užsiiminėja ginklais ir savo žinioje turi slaptus ginklų sandėlius". Nereikia tad stebėtis, kad vysk. J. Matulevičiaus darbas buvo be galo sunkus.

Vysk. J. Matulevičius buvo lenkų puolamas ir plūstamas jau nuo 1919 m. pradžios. ,,Vilniečiai lenkai katalikybę laikė savo ,monopoliu', — ji tegalėjo būti lenkiška, nei lietuviška, nei gudiška, kad Bažnyčia turi tarnauti lenkinimo tikslams" (A. Kučas, 413 psl.). Skundai į Romą buvo siuntinėjami lenkų organizacijų, o taip pat atskirų asmenų vardu. Buvo reikalaujama pašalinti vyskupą. 1923 m. vienas skundas buvo parašytas atviro laiško forma ir prancūzų kalba išleistas atskira brošiūra. Šis 38 puslapių ,,atviras laiškas"

Vyskupas Jurgis Matulevičius — Matulaitis Vilniuje (Kun. Pijaus Brazausko tapyba)

Lietuvos kariuomenė Vilniuje 1920 m.

buvo skirtas popiežiaus nuncijui Lenkijoje Lauri ir Romos kardinolams. Jį pasirašė 37 Vilniaus gyventojai, jų skaičiuje 7 universiteto profesoriai. Tačiau kai kurie parašai buvę padėti be jų savininkų sutikimo. Lenkų spauda taip pat puolė vysk. Matulevičių už tai, kad jis Vilniaus vyskupijoje ,,atradęs lietuvius ir gudus". Specialios žvalgybos lenkų valdžios institucija ypač sekė vyskupą. Kai kuriose bažnyčiose (Rodūnioje) lenkai ir lenkuojantieji kėlė riaušes. Tačiau Šv. Tėvas buvo pakankamai objektyvus J. Matulevičiaus atžvilgiu, nes žinojo, kad lenkai jį kaltina ne todėl, kad jis būtų blogas vyskupas, bet kad yra lietuvis. Dėlto ir į lenkų skundus nekreipė dėmesio.

Reikalas tačiau pakrypo į kitą pusę, kai 1925.II.10 Lenkijos vyriausybė sudarė konkordatą su Šv. Sostu. Juo Vilniaus vyskupija buvo pakelta arkivyskupija. Lenkai reikalavo, kad Vilniaus arkivyskupija būtų priskirta Varšuvos bažnytinei provincijai, tačiau Pijus XI šio reikalavimo nepatenkino: iš Vilniaus, Pinsko ir Lomžos vyskupijų buvo sudaryta Vilniaus bažnytinė provincija — metropolija su arkivyskupu Vilniuje, nepriklausoma nuo Varšuvos.

Konkordatuose paprastai yra str., kad vyskupų skyrimas priklauso Šv. Sostui, bet popiežius sutinka, kad prieš paskirdamas vyskupą atsiklausia to krašto vyriausybės, ar nėra politinio pobūdžio kliūčių tokiam paskyrimui. Taip yra įrašyta tiek Lenkijos, tiek Lietuvos konkordatuose su Šv. Sostu. Esant normaliems santykiams su Šv. Sostu, tokia klauzulė nesudaro sunkumų, tačiau turint blogą valią ar kitas užmačias, krašto vyriausybė gali kliudyti vyskupo paskyrimą.

Lenkijos su Šv. Sostu konkordate lenkai pravedė to konkordato XX str., kuris taip skamba: ,,Tuo atveju, jei Respublika iškels kuriam dvasiškiui priekaištų dėl jo veiklos, priešingos Valstybės saugumui, atitinkamas ministras pateiks priekaištus ordinarui, kuris susitaręs su ministru trijų mėnesių laikotarpyje imsis tinkamų priemonių. Jei tarp Ordinaro ir Ministro nebus sutarimo, tada Šv. Sostas paves klausimo sprendimą dviem jo parinktiems dvasiškiams, kurie su Respublikos Prezidento dviem delegatais padarys

Buv. Vilniaus vyskupo Jurgio Matulevičiaus-Matulaičio kūno perkėlimo iš Kauno į Marijampolės bažnyčią iškilmių 1934 m. metu. Iš k.: Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta, Telšių vyskupas Justinas Staugaitis, Siedlicos vyskupas Henrikas Przedsieckis, Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas, vidaus reikalų ministras plk. Steponas Rusteika, Švietimo ministras Juozas Tonkūnas, Marijonų vyr. vadovas Andriejus Cikato, Vilkaviškio vyskupas koadjutorius Mečislovas Reinys; vyskupo Pr. Būčio matyti tik liturginio apsiausto dalis

Vilniaus vyskupo Dievo Tarno Jurgio Matulevičiaus-Matulaičio apaštalinio proceso užbaigimas Varšuvoje. Lenkijos kardinolas Steponas Višinskis (Stefan Wyszyński) pasirašo bylos aktą 1971.IX.24

galutinį sprendimą".

Šis konkordato str. leido valdžios organams įtarti bet kurio kunigo veiklą ,,priešinga valstybės saugumui" ir jį pašalinti nuo einamų pareigų. Lenkų valdžia šią procedūrą panaudojo kaip tik prieš lietuvius kunigus Vilniaus vyskupijoje.

Visiems buvo aišku, kad Lenkijos valdžia, remdamosi konkordato XIX str., niekuomet nesutiks, kad Vilniaus arkivyskupu būtų lietuvis. Tai gerai žinojo vysk. J. Matulevičius ir todėl apsisprendė nedelsdamas pasitraukti iš Vilniaus vyskupo pareigų. Sutvarkęs savo daiktų persiuntimą iš Vilniaus į marijonų vienuolyną Marijampolėje, vyko traukiniu per Varšuvą į Romą. Varšuvoje jis parašė raštą Vilniaus kapitulai, pranešdamas savo atsistatydinimą ir paprašė išsirinkti naują arkivyskupijos valdytoją. Atvykęs į Romą, VIII.13 gavo audienciją pas Šv. Tėvą Pijų XI, kuris įvertino vyskupo auką, nes Lenkijos valdžia tikrai būtų stačiusi savo veto, keliant jį į arkivyskupus. (St. Yla, 269 psl.).

Vertinant vysk. J. Matulevičiaus valdymą, reikia pasakyti, kad jis niekada nebuvo politikuojantis vyskupas ir rūpinosi vien tiktai tikinčiųjų dvasiniais reikalais, taigi nesekė savo pirmtakūnų pėdomis. Jo vyskupavimo laikais lietuvis, kunigas ir parapijietis, tiesa, buvo terorizuojamas pasaulinės Lenkijos valdžios, bet dvasinės vyriausybės nebuvo verčiamas vesti Bažnyčiai žalingo gyventojų (lietuvių ir gudų) lenkinimo darbo.

Vilniuje leidžiamas ,,Vyčio" žurnalas (Nr. 2, 1928 m.), pranešdamas apie buv. Vilniaus vyskupo J. Matulevičiaus mirtį, pateikė tokią velionio charakteristiką: ,,Tik arkivyskupui Jurgiui valdant Vilniaus vyskupiją lietuviai galėjo lengviau atsikvėpti. Tik tuo metu įsiviešpatavo Vilniaus vyskupijoje ramybė, nes velionis, būdamas tikras Kristaus pasekėjas, neleido skriausti tikinčiųjų ir visus lygiai globojo. Nors visų padarytų lietuviams skriaudų velionis nesuskubo atitaisyti, tačiau jam valdant Vilniaus vyskupiją, lietuviams nebuvo daroma naujų skriaudų bažnytinėse pamaldose, kurių seniau dažnai tekdavo patirti".

Liūdnas arkiv. R. Jalbžykovskio laikotarpis

Vysk. Jurgiui Matulaičiui-Matulevičiui 1925 m. išvykus iš Vilniaus, arkivyskupijos lietuviams ir gudams atėjo sunkūs metai. Pirmuoju Vilniaus arkivyskupu buvo paskirtas vysk. J. Cieplakas (1857—1926), buvęs Mogiliavo arkivyskupijos apaštališkasis administratorius. Jis, būdamas Petrapilyje, lietuviams buvo teisingas, leido Petrapilio bažnyčiose lietuviams pamaldas. Taigi buvo galima tikėtis, kad ir Vilniuje lietuvių neskriaus. Tačiau, dar neužėmęs Vilniaus arkivyskupo sosto, pasimirė Amerikoje, kur lankė lenkiškas parapijas ir nevengė susitikti su lietuviais. Jo kūnas parvežtas į Vilnių ir palaidotas katedroje.

Antruoju Vilniaus arkivyskupu paskirtas Lomžos vyskupas Romualdas Jalbžykovskis (Jałbrzykowski), (1876—1955). Dar prieš I pasaulinį karą buvo gerai žinomas, kaip didelis lenkintojas Seinų kunigų seminarijoje. Iš jo lietuviai nieko gera negalėjo laukti, nors kai kurie tikėjosi, kad tapęs arkivyskupu, bus visiems lygus, tėviškas. Deja, apsiriko: naujasis ganytojas ne tik nerodė bešališkumo, bet visur ir visą savo valdymo laikotarpį skriaudė lietuvius ir gudus kunigus ir parapijiečius.

Apie Vilniaus arkiv. R. Jalbžykovskio vestą lenkinimo politiką yra daug teisingos bei objektyvios medžiagos. Iš jos pažymėtinas Laikinojo Vilniaus Lietuvių komiteto memorialas iš 1928.IV.25, pasiųstas Apaštališkajam nuncijui Varšuvoje (paskelbtas vilniškio ,,Vyčio" Nr. 7, 1928) ir prie jo pridėtas platesnis raštas su paaiškinimais. Kitas svarbus dokumentas — Vilniaus lietuvių kunigų pro memoria: ,,J. E. arkiv. R. Jalbžykovskio lenkinimo politikos reiškiniai", rašytas 1940 m.

Šiais dokumentais ir kita medžiaga remdamiesi, mes pateiksime būdingesnius arkiv. R. Jalbžykovskio lenkinimo politikos bruožus. Šia proga pažymėtina, kad popiežiaus nuncijus Varšuvoje nepriėmė pas jį atvykusios Vilniaus lietuvių delegacijos ir neatsakė į memorandume iškeltus klausimus. (M. Biržiška, ,,Vilnius ir Vilniaus kraštas", 281 psl.).

Prieš atvykdamas į Vilnių arkiv. R. Jalbžykovskis rūpinosi per trečius asmenis sudaryti Vilniaus lietuviuose sau palankumo. Tada buvo duodama suprasti, kad arkivyskupas ne endekas (Lenkijos nacionalistinė demokratų partija), bet lietuviams norįs būti bešališkas, kad, jei kur rodysis skriau-

Vilnius 28 lapkr. 1927.

Širdingai ačiū Jūsų Malonybei ir Gerb. Tėvams Marijonams už Amerikos Lietuvių Kolegijos Metraštį.

Linkiu Jums Jūsų darbuose šv. Bažnyčios ir Lietuvių visuomenės naudai kuo daugiausiai Dievo malonių!

Jūsų Kristuje tarnas

† R. Jałbrzykowski arkiv.

Vilniaus arkiv. R. Jalbžykovskio lietuviškai rašytas laiškas Tėvams marijonams JAV-bėse. Pažymėtina, kad arkivyskupas neblogai mokėjo lietuviškai kalbėti ir rašyti, tačiau šį kalbos žinojimą panaudodavo ne lietuviams tikintiesiems padėti, bet kaip „įtikinamiau" naikinti jų gimtosios kalbos teises bažnyčiose

džiąs, būsią daroma nesąmoningai ir reikėsią laikyti klaida, o ne bloga valia.

Tačiau **ingreso metu** 1926.IX.8 Vilniaus katedroje, lietuvių kalba nebuvo vartojama, nors popiežiaus bulė būdavo skaitoma lietuviškai ir net rusų valdymo laikais, nekalbant jau apie vysk. J. Matulevičiaus ingresą. Arkiv. Jalbžykovskis nuo to papročio atsisakė, motyvuodamas, kad Kaune taip nedarą: skaitant lietuviškai, reiktų skaityti ir gudiškai, o to jau būtų per daug. Taigi skaitymas būsiąs atliekamas tik bažnytine (lotynų) ir valstybine (lenkų) kalba. Lietuvių teisėms iškelti arkivyskupo pirmoji vizitacija būsianti lietuvių bažnyčioje. Šiuo aiškinimu kai kurie lietuviai patikėjo ir priėmė arkivyskupą mandagiai ir iškilmingai, bet jų iliuzijos greitai išsisklaidė.

Vyskupijos kapituloje vakavo 4 vietos. Anksčiau viena jų priklausė kan. Juozapui Kuktai, kuris buvo ištremtas iš Vilniaus krašto į nepriklausomą Lietuvą ir tapo pirmuoju Kaišiadorių vyskupu. Lietuviai tikėjosi, kad bent viena vieta kapituloje teks lietuviams. Deja, arkivyskupas nepaskyrė nė vieno lie-

Lenkijos okupacijos pradžia Vilniuje 1920 m. Lenkijos maršalas J. Pilsudskis su savo štabo nariais priima kariuomenės paradą

tuvio dvasininko. Taigi kapituloje buvo 6 prelatai ir 6 kanauninkai — visi lenkų tautybės.

Kurijoje, arkiv. R. Jalbžykovskiui atvykstant, buvo vienas lietuvis kun. A. Viskantas, ėjęs Bažnytinio teismo notaro pareigas. Bet maždaug nuo 1930 m. kurijoje nebebuvo nė vieno lietuvio ir gudo. Tai grynai lenkiška institucija. Tik bažnytinių knygų cenzorių (censores librorum) tarpe buvo kun. V. Taškūnas. Vyskupo laiškai ir raštai, išskyrus 1926 m. pirmąjį ir dar vieną, buvo rašomi vien lenkiškai. Lietuviai kunigai arba jų neskaitydavo, arba patys turėdavo išsiversti į lietuvių kalbą.

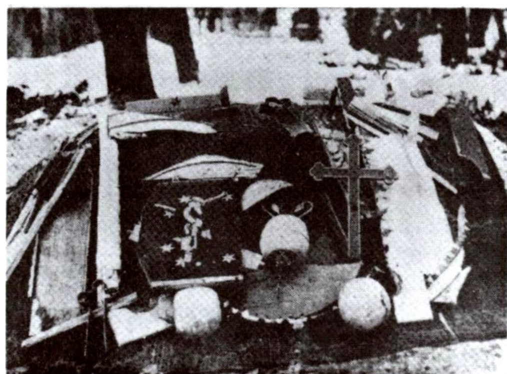
Kunigų seminarijos vadovybė ir profesoriai buvo lenkai. Iš lietuvių tik vienas kun. V. Taškūnas dėstė lietuvių kalbą. Šis dalykas buvo privalomas visiems klierikams, taigi ir lenkams. Tačiau retas žmoniškiau ją pramokdavo. Jos mokymas buvo reikalingas, kad lenkus kunigus, kaip „mokančius lietuvių kalbą", galėtų siųsti į lietuviškas parapijas. Paskutiniais metais į Vilniaus kunigų seminariją buvo verbuojami jaunuoliai iš Lenkijos gilumos. Akcija buvo vedama žodžiu ir per spaudą. Taigi nemaža klierikų dalis buvo jau

Taip vilnietis dailininkas V. Kosciuška pavaizdavo lenkų „ganytojiškus" vizitus Vilniaus krašto lietuvių parapijose

Šv. Kazimiero dr-jos Aušros Vartų skyrius 1935 m. (Iš Jaunimo draugo Nr.5, 1935)

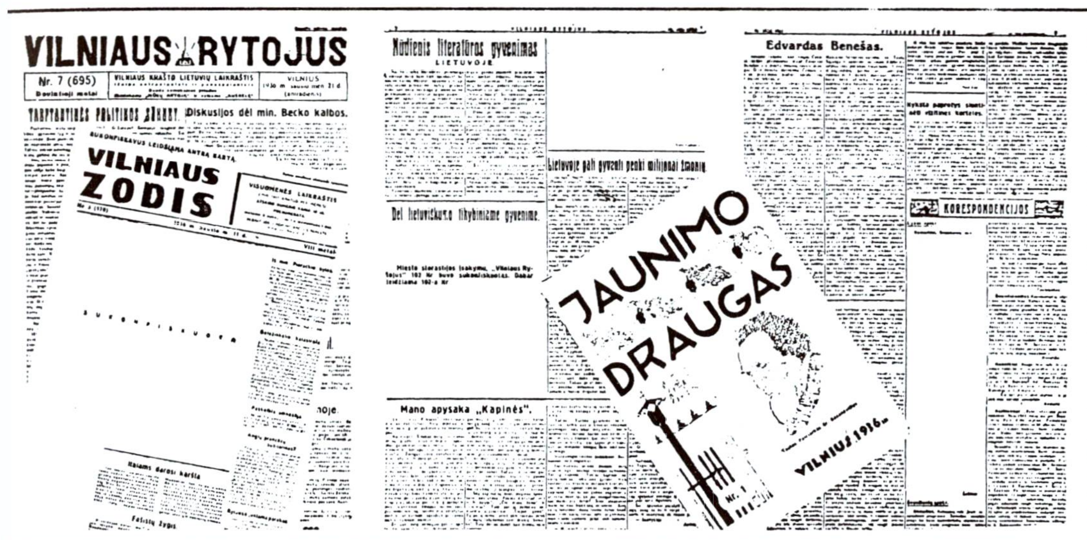

Lenkų sudaužyto Marcinkonių lietuvių pastatyto kryžiaus sulaužyti smūtkeliai, kryželiai ir įvairūs kryžiaus pagražinimai. (Iš „Išniekinti kryžiai", 1934 m.)

ne vietinės kilmės. Tokiomis aplinkybėmis nedaug lietuvių į seminariją stodavo, bet seminarijos vadovybė ir ne visus stojančius priimdavo, arba vėliau dėl mažmožių juos iš seminarijos pašalindavo. Iš tokių minėtini: V. Paukštė, Matkevičius, Adalbertas, Umbražūnas, Bronius Laurinavičius ir kt. Nuo stojimo į seminariją lietuvius sulaikydavo ir aplinkybė, kad jie, tapę kunigais, turės dirbti nelietuvių tarpe, nes dažnai lietuvių tautybės kunigų į lietuvių parapijas neskirdavo.

Katalikiškoji akcija buvo vedama tik lenkų kalba ir lenkiškoje dvasioje. Visi tos akcijos vyresnieji buvo lenkai. Reikalingi raštai leidžiami tik lenkų kalba. Filmų rodymo aparatai ir radijo priimtuvai tekdavo tik lenkams. Lietuvių iniciatyva buvo slopinama. Susiorganizavę lietuviai kunigai norėjo gauti savo instruktorių — kunigą ir 1938 m. juo buvo numatę pravesti. kun. Kazimierą Pukėną, tačiau oficialiai jis nebuvo paskirtas. Katalikų akcija buvo tik lenkams ir lenkinimui. Tačiau lietuviai šią akciją vedė per Šv. Kazimiero draugiją ir jos skyrius, kurie buvo steigiami be arkivyskupo leidimo, be kurijos paramos, jau kitomis lėšomis.

Pamaldų kalbos klausimas. Vatikanas, norėdamas apsaugoti Lenkijos bažnyčiose įvairių tautų vartojamą kalbą, į Lenkijos — Šv. Sosto konkordatą įrašė tokį XXIII straipsnį: „Pakeitimas kalbos, vartojamos lotynų apeigų vyskupijose pamokslams, pridedamoms pamaldoms, paskaitoms, išskyrus tas, kuriomis

VILNIAUS RYTOJUS
Nr. 7 (695)
Diskusijos dėl min. Becko kalbos.
VILNIAUS ZODIS
Nūdienis literatūros gyvenimas
LIETUVOJE
Dėl lietuviškumo tikybiniame gyvenime.
Mano apysaka „Kapinės".
JAUNIMO DRAUGAS
VILNIUS 1936.
Nr. 1
Edvardas Benešas.
KORESPONDENCIJOS

Lenkų cenzūros negailestingai išbraukyti Vilniaus lietuvių spaudos puslapiai 1936 m

dėstoma seminarijose šventieji mokslai, negali būti daromas be specialaus lotynų apeigų vyskupų konferencijos leidimo". Arkiv. R. Jalbžykovskis, savotiškai aiškindamas šį konkordato straipsnį, įvesdavo (nekeisdavo!) lenkiškas pamaldas lietuviškose parapijose, o kai lietuviai paprašydavo duoti jiems lietuviškas pamaldas, kur yra vien lenkiškos, atsakydavo, kad **pakeisti** jis negalįs be vyskupų konferencijos leidimo... Šiuo punktu jis rėmėsi, kai reikėdavo gintis nuo lietuvių prašymų, o jo nepaisydavo, kai pas jį kreipdavosi lenkai. Taigi nebuvo bešališkas tautybių požiūriu. Būdamas didelis lenkas patriotas, jis visada palaikydavo šios tautybės patriotus, net šovinistus, tačiau, kai kita dalis parapijiečių (lietuviai ar gudai) prašydavo jiems duoti reikiamas jų kalbos teises bažnyčioje bei parapijos gyvenime, vartodavo kitokį mąstą — jų prašymų neišklausydavo ir nerespektuodavo.

Arkivysk. R. Jalbžykovskis (dešinėje) su palydovu Marijonų vienuolyne, Marijampolėje

R. Jalbžykovskio arkivyskupijos valdymo laikais buvo panaikintos pamaldos lietuviams: Pervalke (1929 m.), Pelekuose (1938), Butrimonyse (1936 m.), Rodūnioje. Lietuvių kalba pamaldų skaičius ar laikas buvo sumažintas lenkų pamaldų naudai: Švenčionyse, Rudnioje, Adutiškyje, Varėnoje II, Vosiūnuose. Įvestos pamaldos lenkų kalba, kur jų visai nebuvo ir nereikėjo: Valkininkuose (prieš 1938 m.), Kaltanėnuose (1927 m.), Ceikiniuose (1939 m.), Rimšėje, Tverečiuje (apie 1938 m.) ir kitur.

Pastatytos **naujos bažnyčios lenkų naudai** ir sukurtos parapijos: Dūkšto gelž. stotyje (1929—1938), Ignalinoje, Valdonuose (1926 m.); Lietuviai dar buvo skriaudžiami: Kalesninkuose (lietuvių buvo pusė parapijiečių, o pamaldų tik 8 dienos metuose, kunigai vieni

Dalis Vilniaus laikraščių lietuvių ir lenkų kalbomis, leistų Vilniuje lenkų okupacijos metu

lenkai), Nočioje (lietuvių pusė parapijiečių, o pamaldos jiems tik 8 d. metuose), Gervėčiuose (lietuvių pusė parapijos, kunigai lenkai, pamaldos lietuviams tik kas ketvirtas sekmadienis), Rudnioje (parapija lietuviška, pamaldos pusiau); lietuviams pamaldų neįvedė Varanave, Asavoje, Žirmūnuose, Šalčininkėliuose, Benekainiuose, Apse ir kitur.

Kunigų skyrimas buvo labai neobjektyviai atliekamas: lenkai kunigai būdavo dažnai skiriami į lietuviškas parapijas, lietuviai į lenkiškas. Nemoką lietuviškai lenkai kunigai dažnai veikdavo prieš lietuvius. Kiti, nemokėdami lietuvių kalbos, ar silpnai mokėdami, bandydavo skaityti evangeliją ar maldas lietuviškai, iškreipdami žodžius. Lietuvių kunigų memoriale nurodomi pavyzdžiai, kai toki kunigai neskiria lietuvių kalbos žodžių ir kartais net nepadoriai išsireiškia. Apie Švenčionėlių kleboną kun. Boleslovą Bacevičių (Bazewicz) ten rašoma, kad jis, kalbėdamas apie vieną šventąją, vietoje ,,vainikuota" pasakė ,,vaikuota", arba vietoje Dievas ,,gėrybių" — ,,grybų" ir kt.

Eilė lietuvių kunigų, kurie buvo labai reikalingi lietuviškose parapijose, buvo paskirti į lenkiškas ar gudiškas.

Lietuvių kunigų suėmimai. Žinoma, suėmimų nevykdė nei arkivyskupas, nei jo kurija, bet yra eilė faktų, kurie rodo, kad šiame reikale lenkai dvasininkai bendradarbiavo su savo Lenkijos valdžios saugumo organais. Taip 1928 m. lietuvių memoriale rašoma: ,,Kai 1927.X.5 lenkų vyriausybė suėmė 14 lietuvių kunigų ir be jokios jų kaltybės, vien vardan vadinamos retorsijos, laikė juos kalėjime greta įvairios rūšies kriminalistų, tai nei arkivyskupas, nei lenkų dvasininkija jokio griežtesnio reagavimo neparodė; priešingai, kai tiems vyriausybės žingsniams pateisinti ir paremti buvo suorganizuotas Vilniaus miesto salėje susirinkimas, to susirinkimo prezidiume, tarp kitų, sėdėjo ir kun. Olšański, žy-

1 (76) Nr. 1935 m. sausio 3 d. IV metai

„VILNIAUS RYTOJAUS“ PRIEDAS VAIKAMS

SVEIKI, SULAUKĘ NAUJŲ METŲ!

Dūkšto parapijos lietuviai vaikučiai, kurie praėjusiais metais atliko pirmą išpažintį ir priėmė Šv. Komuniją. Su jais Dūkšto klebonas kun. Zenonas Butkevičius.

Stepono Batoro universiteto lietuvių studentų tautiškai katalikiškos minties „Vilties" kuopelės narių būrys

mus lenkų dvasiškijos atstovas, lietuviam darėsi labai koktu. Kai Rusijoje Sovietų vyriausybė suima keletą katalikų kunigų lenkų, Vilniuje lenkų dvasiškija teisingai piktinasi ir organizuoja viešus protestus, o kad Vilniuje lenkų vyriausybė laiko kalėjime, greta kriminalistų, 14 kunigų lietuvių, ne tik niekas iš lenkų bažnytinių atstovų dėl to neprotestavo, bet dargi nesuminėjo to skaudaus fakto arkivyskupijos organe".

Piktas elgesys su lietuviais. 1930 m. Adutiškio klebonas kun. B. Bacevičius (Bazewicz) sudarė bylą 13 lietuvaičių mergaičių — procesijos dalyvių, apkaltindamas, kad jos sukėlusios triukšmą bažnyčioje (jos šaukėsi pagalbos, kai lenkės jas apstumdė). Visos 12 mergaičių buvo nubaustos po 80 zl. pinigine bauda ar po 2 savaites arešto.

Minėtame pro memoria nurodomi faktai: lenkas kun. Kazimieras Malinovskis (Malinowski) įdavė lenkų policijai parapijietį K. Steponavičių, kai jis, atėjęs į zakristiją, paklausė klebono, kodėl nėra pamaldų lietuviams.

Tikybos prefektai lietuviškose pradžios mokyklose būdavo tiktai lenkai. Kunigai lenkai, kalėdodami, vaikus klausinėdavo vien tik lenkiškų poterių. Dažnai tik lietuviškus poterius mokėdami vaikai nebūdavo prileidžiami prie pirmosios Šv. Komunijos. Būdavo liepiama išpažintis atlikti lenkų kalba. Kai kurie kunigai išpažinties atlikimą lietuviškai laikydavo „agitacija prieš valdžią" (Taip darydavo, be kitų, kun. Jonas Rudzinskis (Rudzinski, Pelekuose).

Apie 1935 m. Aušros Vartų parapijos klebonas kun. St. Zavadskis (Zawadski) Aušros Vartų lotynišką įrašą pakeitė lenkišku. Apie 1930 m. Adutiškio bažnyčioje buvo nuplėštas lietuviškas įrašas nuo sakyklos: „Kas nuo Dievo yra, Dievo žodžio klauso" ir pakeistas lenkišku. Buvo skųstasi arkivyskupui, bet be pasėkmių.

Netaktiškai elgtasi ir su lietuvių religinėmis vėliavomis. Iš Gervėčių bažnyčios (žr. toliau atskirą aprašymą) pašalinta Šv. Kazimiero dr-jos skyriaus vėliava. Nočioje 1928 m. kun. Kazimieras Šileika, atnešus lietuviams bažnytinę vėliavą su tautiniais kaspinais, atsisakė ją šventinti, kol kaspinai buvo nukirpti. Ten ir kitur nebūdavo leidžiama dalyvauti procesijoje su lietuviškų religinių organizacijų vėliavomis.

X m. 1935 m. birželio mėn. 6(114) Nr.

JAUNIMO DRAUGAS

VILNIAUS KRAŠTO JAUNUOMENĖS MĖNESINIS LAIKRAŠTIS

Redakcija ir Administracija: Vilnius, Dombrovskio gt. 5—1.

BAŽNYČIOS LIETUVIŠKUMO KLAUSIMU.

Katalikų bažnyčia daugelyje vietų Vilniaus krašte buvo svetimos dvasiškijos panaudota lietuvių tautiškumo slopinimui. Tuo būdu praeityje kai kur padaryta mūsų tautai nemaža žalos — vienur sulaikyta tautinis atbudimas, kitur ir visai užmigdyta lietuviškoji dvasia.

Mūsų krašto bažnyčios nesuvaidino lietuviško tautinio auklėjimo mokyklų vaidmens ne tik todėl, kad visuomet buvo priešinga mūsų tautiniems siekimams dvasiškoji vyriausybė, bet ir todėl, kad vyresnės kartos lietuvių šviesuomenė buvo rusiško socializmo perpūsta ir su bažnyčia jokių ryšių nepalaikė arba net su ja kovojo. Mūsų bažnyčiose buvo palikusi tik neapšviesta lietuviška liaudis ir su ja lenkų šviesuomenė, kuri ir nulėmė daugelio bažnyčių lenkiškąjį pobūdį. Jeigu lietuviškoji šviesuomenė būtų bažnyčių neapleidusi, tikrai būtum jose apgynę mūsų kalbos teises ir mūsų krašto bažnyčios būtų virtusios lietuviškos kultūros židiniais.

Tas skaudus praeities patyrimas pakankamai mus pamokė, kad šviesuomenei nevalia bažnyčias apleisti. Kiekviena kova reikalauja vadovybės ne tik iš tolimo štabo, bet čia pat kovos lauke esančių vadų. Kova už lietuvių kalbos teises bažnyčioj reikalauja mūsų šviesuomenės vadovybės pačioj bažnyčioj. Popieriniai protestai bei nurodymai iš centrų pageidaujamų vaisių neduos. Kol bažnyčiose nebus lietuvių šviesuomenės, tol jose lietuvių kalbos teisės nebus pakankamai apsaugotos.

Laikas ir mums suprasti, ką kitos tautos jau seniai suprato, kad bažnyčia yra netik Dievo namai, bet ir Tautos šventovė, todėl kiekvienas tautietis privalo joje būti.

Titnagas.

Vilniaus arkivyskupijos lietuviai kunigai, 1927 m. sėdėję lenkų kalėjime retorsijų metu. Iš k.: Vincas Taškūnas, Jonas Karvelis, Ambraziejus Jokavonis, Pranas Bieliauskas, Nikodemas Raštutis, Vincas Bobinas, Petras Kraujalis

Šv. Kazimiero draugijos Vilniuje orkestras apie 1930 m.

TAUTINIS VILNIAUS LIETUVIŲ
KOMITETAS

Nr. 23

Vilnius, 19.. m. XI mėn. 25 d.
1939 m.

LIUDIJIMAS

Tautinis Vilniaus Lietuvių Komitetas liudija, kad

Varanka Stepas
(pavardė ir vardas)

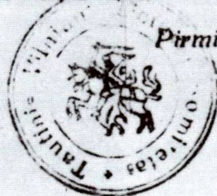
buvo už veikimą Lietuvos naudai ir lietuvybei lenkų valdžios organų: ekzpozitūros, teismo ~~tardytas~~, ~~ištremtas~~, baustas teismo, ~~administraciniu būdu~~
(nereikalingus žodžius išbraukti)

dvylikai metų sunkiųjų darbų kalėjimo
(bausmės dydis)

ir atliekant bausmę iškalėjo, ~~buvo tremime arba sumokėjo baudos~~
(nereikalingus žodžius išbraukti)

ketverius metus.
(kiek laiko buvo kalėjime, ištremime)

Šis liudijimas duotas Varankai Stepui
įrodyti, kad jis tikrai yra nusipelnęs ir nukentėjęs už tautinį lietuvių veikimą, tat jam, kaipo tokiam, Komitetas prašo teikti pirmenybių tarnybą gauti ir kitais galimais atvejais.

Pirmininkas K. [signature]

Sekretorius [signature]

Vizituodamas parapijas arkivyskupas lietuviams, paprastai, būdavo mandagus, kartais net mandagesnis kaip lenkams, bet išvažiavęs lenkams suteikdavo, ko jie prašė, o lietuviams niekad. Kaip su lietuvių prašymais padidinti pamaldų skaičių bažnyčiose elgdavosi ganytojas, parodo jo žodžiai, apleidžiant Butrimonių parapiją po vizito: „Aš išvažiuoju Dievo dalykais rūpintis, ne politika". Taigi praktiškai arkivyskupas visą laiką buvo kurčias lietuvių maldavimams ir toliau siaurino lietuvių kalbos teises. Lietuviškų sielų išganymas jam nerūpėjo.

Lietuvių reagavimas. Atskirose parapijose jie rašydavo prašymus, rinkdavo po jais parašus, siuntinėjo delegatus pas arkivyskupą, bet vaisių jokių. Kai 1928.II.8 Gervėčiuose buvo juntamas noras panaikinti vyskupo už-

Vilniaus miesto ir krašto lietuviai, lenkų suimti 1927 m. spalio mėn. Sėdi (iš k.): kun. Nikodemas Raštutis, Marija Žukauskaitė, kun. Petras Kraujalis, kun. Jonas Karvelis, Kastas Alekna ir kun. Pranas Bieliauskas. Stovi: kun. Vincas Taškūnas, Uršulė Steponavičiūtė, Marija Girdžiūtė, Bronius Leskevičius, Povilas Karazija, kun. Ambraziejus Jokavonis ir kun. Vincas Bobinas

dėtą bažnyčiai interdiktą, lietuviškoms pamaldoms laikyti, pas arkivyskupą atvyko parapijiečių 8 atstovų delegacija su prašymu, po kuriuo buvo 970 parašų. Arkivyskupas juos išvadino kvailiais ir, nieko nepadėjęs, išleido. Taigi arkivyskupo vizito metu, būdavo iškabinamos ne šviesios (džiaugsmo), bet juodos (gedulo) vėliavos. Tokių reiškinių buvo 1928 m. Gervėčiuose, 1931 m. Pelesoje ir kitur. Rudnios lietuviai, kai prireikė dengti bažnyčios stogą, būdami pamaldomis nuskriausti, pasakė: ,,Mes savąją pusę apdengsime, teapdengia savąją lenkai".

Adutiškyje mergaitės tretininkės, protestuodamos prieš lietuvių gimtosios kalbos teisių naikinimą, kalbant litaniją, neatsakinėdavo į jos punktą, kur minima Marija ,,Lenkijos Karalienė" (Królowo Korony Pol.)

Gindami gimtosios kalbos teises savo bažnyčiose, lietuviai prirašė daug skundų bei memorialų arkivyskupui, nuncijui; reiškė protestus ir savo susirinkimų bei suvažiavimų metu. Tačiau lietuvių reagavimas prieš skriaudas susilaukdavo represijų iš okupacinės Lenkijos valdžios pusės — matyt, kad skundai jai būdavo persiunčiami. Uždarinėjant Šv. Kazimiero draugijos skyrius, buvo motyvuojama, esą jų nariai kurstę ir kėlę nerimą parapijoje. Po to įvykdavo suėmimų, tardymų, kalinimų, teismų, nubaudimų.

Kai 1939.X.28 Lietuvos kariuomenė įžygiavo į Vilnių ir tuo bent trumpam laikui išvadavo Vilnių iš bolševikų, visi miesto gyventojai ir įstaigos iškėlė lietuviškas vėliavas, tačiau to nepadarė arkivyskupijos kurija. (Žr. 171 psl.). Už tat vėliava prie kurijos rūmų buvo iškelta tą dieną, kai bolševikai vėl okupavo Vilnių...

Arkiv. R. Jalbžykovskio darbų įvertinimas. ,,Lietuvių enciklopedija" (IX, 267—268) pateikė tokį arkiv. R. Jalbžykovskio darbų Vilniuje įvertinimą:

,,Čia pasireiškė kaip okupacinės lenkų valdžios, siekiančios sunaikinti visa, kas lietuviška Vilniaus krašte, pagalbininkas. Lietuvius

Nr. 1 Vilnius, ketvirtadienis, 1924 m. gruodžio m. 18 d. I metai.

VILNIAUS AIDAS

Politikos ir visuomenės gyvenimo laikraštis.

Eina antradieniais, ketvirtadieniais ir šeštadieniais.

Numerio kaina 15 sk.; prenumerata mėn auks. 50 sk., užsien. 3 auks.

Redakcija ir Administracija: Šv. Jono g. Nr. 8 (24) 1.

Redakcija atdara nuo : . . . 12—1
Administracija. . . . . . . 10—2

Susitarę su valdžios uždaryto „Vilniaus Balso" leidėju „Vilniaus Aidą" siuntinėsime visiems jo ėmėjams Taip pat bus išsiųsta ir „Auszros" knygelė, kam ji buvo pažadėta.

„Vilniaus Aidui" pasirodant.

„Vilniaus Balsas", kuris buvo pasižadėjęs taip garsiai skambėti, kad jį visi išgirstų, neilgai tegyvavo. Mat jį išgirdo... Jį pakirto mūsų gyvenimo šalna. Dabar mes norėtume jį pavaduoti. Iš vardo nebebūsime balsas, o tik jo aidas. Bet ištikrųjų stengsimės, kad ir „Vilniaus Aide" musų gyvenimas rastų t kro ir tvirto atbalsio visiems savo reiškiniams. Mūsų pirmtakūnas krito kovoje už atviresnį žodį, už daiktų pavadinimą savo vardais. Bet apsirinka tie, kurie mano, kad užčiaupiant burną, galima išvengti skundų, kurie kyla iš skaudžių nuoskaudų, kasdien patiriamų. Jeigu skundų balsas yra nemalonus, jeigu teisybė akis duria, tai reikia, kad tų skundų priežastys būtų pašalintos iš pašaknių, ar bent parodoma noro jas pašalinti, reikia kad gyvenimo teisybė būtų pakenčiama ir tiems, kurie jos ligi šiol nemėgsta.

Ta proga negalima nutylėti nekonstatavus fakto, jog lietuvių spaudos padėtis Vilniuje yra ypač sunki del nuolatinių persekiojimų, nepamatuotų konfiskavimų ir uždarinėjimo ligi teismo. Sakome nepamatuotų konfiskavimų, nes tas faktas yra jau pakankamai įrodytas ta aplinkybe, kad dauguma sukonfiskuotų numerių esti grąžinami leidėjams, nes teismo valdžia juose nieko neranda už ką galima būtų patraukti atsakomybėn. Bet sugrąžinama po ištisų mėnesių, po pusmečio su viršum, kada laikraštis, kaipo toks, visai netenka savo reikšmės; pagalios tai be galo trukdo nuolatinius ėmėjus, atpratina juos nuo uolesnio skaitymo, sumažina jų skaičių, žodžiu nepaprastai trukdo mūsų spaudai eiti savo pareigas ir atlikti tuos svarbius uždavinius, kurių ji turi pasistačiusi. Mūsų sąlygose ir laikraščio uždarymas ligi bylos išsprendimui teisme yra skaudi priemonė. Mat niekas negali tvirtinti, kad redaktorius nebus išteisintas. Tačiau bylos nagrinėjimas lenkų teismuose nusitraukia po kelerius metus. Pagalios ateina teismo diena, laikraščio redaktorius išteisinama (kas, tiesą pasakius, su lietuvių laikraščiais Vilniuje labai retai atsitinka), ir tie keleri metai priversto sulaikymo tenka atjausti kaipo neteisybė, patirta iš bereikalingo uolumo. Tai yra reiškiniai, kurių pasikartojimas labai neramina mūsų visuomenę, kuri negali atsisakyti nuo šiokių ar tokių pastangų tokiai padėčiai pašalinti, juo labiau kad spaudos trukdymas tenka skaudžiai atjausti vis smarkiau ir smarkiau pulsuojančiame mūsų kultūriniame gyvenime.

Priimdami „Vilniaus Balso" palikimą—sunkias mūsų sąlygose laikraščio pareigas mes taip pat kreipiamės į visuomenę, į atskirus rašytojus, į materialinius spaudos rėmėjus, kviesdami juos į bendrą ir atsakomingą darbą. Atsiminkime taisyklę, kad tokį laikraštį turėsime, kokio esame verti. Kitaip tariant, jis mus tik tada tepatenkins, kada atsakys į visus mūsų reikalavimus, kada tinkamai palies visas musų gyvenimo šakas, kada jis bus mums gyvas ir įdomus. Bet kaip tai atsiekiama? Tik vienas tikras kelias: visiems kuo nors prisidėti prie laikraščio darbo, jo gyvumo, palaikymo, nes žmogaus sielos būdas mums sako, jog paprastai tą temėgstame, kam esame padarę ką nors gera. Todel įdėkime savo laikraštin savo rūpesnių, savo triūso, savo sunkiai pelnytą skatiką, rašykime, dalinkimės mintimis, informuokime jį apie savo gyvenimą visuos mūsų krašto kampuose, skaitykime patys ir kitus raginkime, o tada tikrai mes savo laikraštį pamėgsime, ir jis bus mums brangus.

TELEGRAMOS.

Anglų politikos uždaviniai.

LONDONAS (S). Atidarydamas š. mėn. 9 d. parlamentą karalius sosto kalboje suminėjęs šiuos anglų politikos punktus: Anglijos santykiai su kitomis valstybėmis yra draugiški. Anglijos teisėms ir interesams priešingas judėjimas Egipte ir Sudane, Zaglulpašos vyriausybės labiau palaikomas, negu stabdomas, kuris palieskė aukščiausiojo laipsnio užmušant lordą Lee Stack'ą, privertė Anglijos vyriausybę reikalauti patenkinimo. Anglijos vyriausybės reikalavimai, kuriuos priėmė dabartinė vyriausybė, apdraudžia Anglijos interesus Egipte.

Anglijos vyriausybė labai atsidėjusi klausosi Tautų Lygos pasitarimų. Užs. reik. ministeris nuvyko į Rymą dalyvauti Tautų Lygos Tarybos posėdžiuose, kaipo Anglijos atstovas. Jis pasinaudos proga pasimatyti su Prancūzijos ir Italijos premierais.

Vyriausybė dar nesuskubo apsvarstyti kartu su dominijų (kolonijų) vyriausybėmis pasiūlyto paskutinėj Tautų Lygos sesijoj protokolo taikingu būdu spręsti kilusiems tarp įvairių valstybių nesusipratimams. Bet šio svarbaus klausimo svarstymas jau pradėtas.

Vyriausybė neranda galima įteikti parlamentui rugpiūčio 8 d. pasirašytą sutartį su SSSR vyriausybe.

Vyriausybė, žinoma, pageidauja, kad normalūs santykiai tarp abiejų vyriausybių nebūtų sutrukdyti, tačiau yra įsitikinusi, kad šis tikslas tegalima atsiekti griežtai laikantis sąlygų, kurios jau nekartą buvo aptartos draugiškuose pasitarimuose, ypač pradedant diplomatinius susižinojimus.

1921 m. kovo mėn. 16 d. dieną padaryta sutartis šiuo laiku pakaukamai apdraudžia abišalius prekybinius santykius.

Vyriausybė padarė su Vokia prekybos ir plaukiojimo sutartį norėdama prekybos santykius tarp abiejų valstybių pastatyti tvirtuose pagrinduose.

Vadovaujamas vyriausybės principas bus kuoartimiausias bendradarbiavimas su dominijomis ir Indijos vyriausybe, nes tik šitame bendradarbiavime reikia ieškoti visos imperijos pramonės progreso (pažangos) ir valstybės jėgų ir vienybės stiprėjimo. Didesniam įvairių valstybės dalių suartinimui Uelso princas (karalaitis) ateinančiais metais atlankys Pietų Afriką ir Argentiną.

Anglijos interesams ginti pietų vandenuose vyriausybė ketina įkurti jūrių bazę Singapure.

Pereinant prie vidaus politikos sosto kalboje esą paliesta tarp ko kita nedarbo ir butų klausimas, o taip pat ir kainų kilimo priežasčių tyrinėjimas.

Ginčai del sosto kalbos.

LONDONAS (Rz.) Ginčuose del sosto kalbos tarp kitų kalbėtojų Darbo Partijos atstovas Trewelyan'as padaręs nepasitikėjimo pasiūlymą vyriausybei ir tą pasiūlymą taip remęs:

Darbo Partijai esą labai gaila del tono, kurį pavartojo Anglijos vyriausybė prieš Egipto vyriausybę. Kalbėtojas pabrėžęs, jog vyriausybė neprivalanti griebtis smurto priemonių ir versti visą nusidėjimo kaltę Zaglul pašai. Anglijos vyriausybė šiuo žygiu nuėjusi toliau, negu savo žygiu Mussolinis buvęs pasielgęs su Korfu, nes jis tada tereikalavęs pasiteisinimo ir atlyginimo, tuo tarpu Anglijos vyriausybė statanti politinius reikalavimus.

Egiptas priėmė tas sąlygas, nes nebuvo ko kita daryti, tačiau konservatininkų vyriausybė visai kitaip kalbėtų, jeigu turėtų reikalo ne su silpna tauta. Tuo patim Anglijos vyriausybė pamynė po kojų principą, kad ne jėga, o teisė turėtų viešpatauti tautų savitarpio santykiuose. Neturint jokių įrodymų prikišta Egipto premierui, kad jis prigulėjo prie samokslininkų, nudėjusių Lee Stack'ą. Kai Austrija savo laiku buvo įteikusi ultimatumą Serbijai, tai laikė visą mėnesį, duodama progos atlikti tardymą kaltininkų suradimui. Anglija pasielgė kitaip. Kalbėtojas kreipiąsis į Chamberlainą, idant šis sutiktų su Tautų Lygos intervencija Egipto klausimu.

Toliau kalbėtojas nupeikęs vyriausybės politiką su Sovietais. Prancūzija, Italija, Japonija darančios pastangų artimesniems

Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpti centro komitetas Vilniuje, 1923 m. Sėdi (iš k.): A. Žebrauskaitė, kun. J. Stankevičius, dr. Jonas Basanavičius, dr. V. Alseikienė ir kun. Pranas Bieliauskas. Stovi: dr. Jurgis Šlapelis, kun. Petras Kraujalis, kun. Vladas Jezukevičius

kunigus iškilnojo į gudiškas parapijas, o į lietuviškąsias atkėlė lenkus. Lietuviai klierikai negalėjo patekti į seminariją, nes jiems reikėjo gauti iš valdžios ištikimybės liudijimą, kurio policija neduodavo. Vaivados Bocianskio laikais, kai buvo uždarinėjamos liet. mokyklos, kat. draugijos, laikraščiai, kunigai lietuviai sodinami į kalėjimus, J. nesiėmė ginti savo vyskupijos skriaudžiamų tikinčiųjų, bet dargi valdžiai padėjo. Vizituodamas grynai lietuviškas parapijas, priimdavo lietuvių delegacijas, prašančias lietuviškų pamaldų, prakalbėdavo į jas lietuviškai, bet visos vizitacijos iškilmės būdavo pravedamos lenkiškai. Tik žmonėms jau iš iškilmių išsiskirsčius, staiga įsakydavo sukviesti lietuvius į bažnyčią, kurių ateidavo vos keliolika. Pats J. atlaikydavo lietuviškas pamaldas, pasakydavo pamokslą, o išvykdamas įrašydavo į vizitacijos protokolą, kad mažai lietuvių susirinkus į savo pamaldas, viskas lieka senoviškai — lenkiškai. Kai Lietuva 1939 m. atgavo savo sostinę, J. stengėsi ir toliau visa išlaikyti, kas, kaip buvo lenkams valdant. Tik įsikišus nuncijui iš Kauno, turėjo leisti kai kuriose Vilniaus bažnyčiose lietuviškas pamaldas ir priimti sufraganu arkiv. M. Reinį, kurį tačiau ignoravo ir neprileido prie valdymo. Vokiečiams okupavus Lietuvą, J. vis dar bandė išlaikyti lenkiškas pozicijas Vilniuje..."

Buv. Vilniaus arkivyskupijos valdytojas kan. Ed. Basys (Knygoje ,,Arkiv. M. Reinys", 163 psl.) yra pateikęs tokį vieno nuosaikaus aukšto lenkų dvasininko arkiv. R. Jalbžykovskio darbų įvertinimą: ,,Dėl metropolito neliūdėjo net nuosaikieji lenkai. Prel. L. Chalecki, oficiolas, pirmąja proga prisipažino: ,Nadojadły już te bzdury szowinistyczne, trwające bez ustanku. Jeżeli miałem w życiu szczerych przyjaciół, to tylko między litwinami. Nie mogę mówić bez lez miłości i

Lietuvių centrinis komitetas nukentėjusiems dėl karo šelpti Vilniuje (1915—1918 m. sąstatas). Sėdi (iš k.): kun. J. Kukta, E. Vileišienė, dr. A. Vileišis, dr. J. Basanavičius, J. Kymantas, D. Malinauskas, kun. J. Stankevičius. Stovi (iš k.): A. Stulginskis, tarn. Jankauskas, kun. J. Bakšys, kun. V. Jezukevičius, J. Šernas, A. Žmuidzinavičius, M. Biržiška, kun. P. Dogelis, tarn. J. Siemaška ir kurjeris (Iš albumo „Lietuvių komiteto įstaigos Vilniuje, 1917 m.".)

szacunku o biskupie Matulewiczu, a teraz spodziewam się w tym mieć prawdziwego pasterza". (Jau įgrįso tos nepaliaujamos šovinistinės kvailystės. Jei gyvenime turėjau ištikimų draugų, tai tik iš lietuvių. Negaliu kalbėti be meilės ir pagarbos ašarų apie vyskupą J. Matulevičių, o dabar tikiuosi šitame (arkiv. M. Reinio asmenyje) turėsiu tikrą ganytoją'. Jis su savo nuomone nebuvo vienišas, nors jis savo nuomonės beveik niekada nereikšdavo".

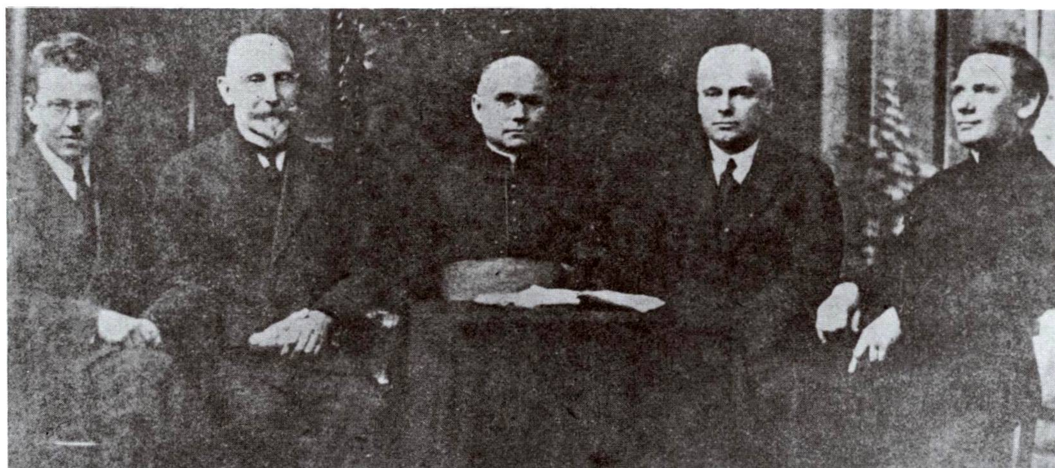
Kaip vyskupas administratorius, R. Jalbžykovskis pasižymėjo nepaprasta energija, darbštumu ir atsidėjimu savo pareigoms. Be kitų atliktų darbų, Vilniuje pastatė puikius arkivyskupijos rūmus (deja, juose nebuvo vietos jo pavaduotojui arkiv. M. Reiniui), 1931 m. sušaukė vyskupijos sinodą, įsteigė spaustuvę, suorganizavo katalikiškąją akciją, vainikavo Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslą ir atliko kai kuriuos kitus naudingus darbus.

Lietuviškos draugijos ir mokyklos

Vilniaus vyskupijos lietuvių religiniam tautiniam susipratimui, švietimo bei kultūros ugdymui labai didelę reikšmę turėjo centrinės ir vietinės draugijos. Iš jų reikšmingesnes paminėsime:

„Ryto" draugija buvo įkurta 1912—1913 m. Jos steigėjai, vadovai, žymesnieji darbuotojai buvo: dr. J. Basanavičius, A. Smetona, D. Malinauskas, kun. Vladas Mironas, kun. A. Petrulis, kun. L. Maliukevičius, L. Gira, dr. A. Paškevičius, kun. K. Čibiras, M. Biržiška, M. Šikšnys, V. Budrevičius, prof. kun. P. Kraujalis, kun. N. Raštutis, A. Juknevičius ir kt.

Draugijos tikslas, pagal įstatus, „šviesti lietuvius, kaip reikalauja Rymo Katalikų tikėjimo mokslas". Ligi I pasaulinio karo dr-ja turėjo 40 skyrių ir apie 2000 narių. Steigė mokyklas, organizavo kursus, skaityklas. 1915 m. įsteigė lietuvių gimnaziją Vilniuje.

Šv. Kazimiero draugijos centro valdyba 1929 m. Iš k.: A. Juknevičius, V. Alekna, kun. A. Viskantas, V. Budreika, kun. N. Raštutis

Vokiečių okupacinė valdžia buvo sustabdžiusi „Ryto", kaip ir kitų draugijų, veiklą, bet netrukus vėl leido veikti. Šiuo kritišku momentu (1916—1918 m.) draugijai vadovavo Aleksandras Stulginskis (vėliau Lietuvos respublikos prezidentas). Tuo metu „Rytas" išlaikė apie 80 liet. mokyklų bei kursų. Vokiečių okupacinė valdžia pareikalavo įvesti į visas mokyklas vokiečių kalbos dėstymą ir nustatė aukštą pamokų skaičių. Žydai su lenkais sutiko, vokiečių kalbą įsivedė, bet lietuviai visomis išgalėmis priešinosi vokiečių valdžios nustatytoms taisyklėms, siuntinėjo memorandumus aukštesnei vokiečių valdžiai. Vokiečiai lietuviškas mokyklas uždarė ir tuo būdu privertė lietuvius nusileisti. Tačiau provincijoje vokiečiai sutiko didesnį pasipriešinimą, kaip Vilniuje. Kadangi truko vokiečių kalbos mokytojų, į jų vietas vokiečiai kišo savo kareivius, dažniausia lenkiškai kalbančius poznaniečius, o kartais ir žydus. Kai toki „mokytojai" pradėdavo mokyti, tėvai atsiimdavo savo vaikus. Kai kur buvo steigiamos pusiau slaptos mokyklėlės, panašiai kaip cariniais laikais. Nežiūrint to, lietuviai įsteigė gimnaziją ir pedagoginius kursus mokytojams paruošti. Čia vyravo patriotinė nuotaika. Ir šias mokyklas išlaikė „Rytas". Visos mokyklos buvo išlaikomos lietuvių visuomenės lėšomis. Kad ir sunkiomis sąlygomis veikdamos, jos skatino veržtis jaunimą į mokslą ir „davė puikių vaisių atsikuriančiai nepriklausomai Lietuvai". (A. Stulginskis, Atsiminimai, 158 psl., Čikaga, 1980).

Lenkų okupacijos metais (1920—1939) lietuviai taip pat steigė ir savo lėšomis išlaikė liet. mokyklas, tačiau dėl smarkaus persekiojimo, jų amžius dažniausia būdavo trumpas.

1924 m. Lenkijoje buvo išleistas įstatymas, kuriuo tautinės mažumos galėjo turėti savo valstybines ir privatines mokyklas su dėstomąja gimtąja kalba. Tokios mokyklos galėjo reikalauti nemažiau kaip 40 tėvų, turinčių mokyklinio amžiaus vaikų. Bet praktikoje administracija šio nuostato nesilaikė: sunkiai davė leidimus tokioms mokykloms steigtis, o jau veikiančias persekiojo ir naikino. Nesant galimybių lietuviškai mokyti valdinėse mokyklose, lietuviai steigė privačias. Čia didelį darbą atliko Šv. Kazimiero, „Ryto" ir „Kultūros" draugijos bei jų skyriai, o taip pat Lietuvių mokytojų sąjunga.

Mokyklų bei kursų skaičius labai įvairavo. 1927 m. „Rytas" išlaikė apie 100 liet. pradžios mokyklų su apie 4000 mokinių ir 50 vakarinių kursų su 1767 klausytojais. Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje mokėsi 439, lietuvių mokytojų seminarijoje 291 mok. Bet 1927 m. mokyklų persekiojimas ir jų uždarymas labai sustiprintas — visos lietuviškos institucijos buvo neatlaidžiai naikinamos. Vien tik 1927 m. uždaryta apie 50 mokyklų, o 1925—1938 m. bėgyje uždarytos 195 privačios liet. mokyklos. 1935 m. Vilniaus krašte

Šv. Kazimiero draugijos valdyba 1928—1929 m. Iš k.: P. J. Budzeika, K. Alekna, kun. A. Viskantas, A. Juknevičius, kun. N. Raštutis

dar veikė 262 liet. mokyklos. Tada „Rytas" turėjo 18 skyrių, o Šv. Kazimiero draugija net 477 skyrius. Bet po 1936 m. liet. mokyklų mažai beliko. Ypatingai liet. mokyklas persekiojo ir jas uždarinėjo Vilniaus vaivada L. Bocianskis, lenkų policijos, o kartais ir kai kurių šovinistų lenkų dvasininkų talkinamas. Mokytojai ir draugijos vadovai buvo persekiojami, suiminėjami, jų butuose daromos kratos, baudžiami.

Visose lietuviškose mokyklose, nežiūrint ar jos įsteigtos katalikiškų ar kitų visuomeninių organizacijų, tikyba buvo dėstoma kaip privalomas dalykas.

Uždarius mokyklas, jų vietoje lietuviai steigdavo skaityklas, organizuodavo knygynėlius. 1936 m. jų buvo apie 150.

1939 m., Lietuvai atgavus dalį Vilniaus krašto, „Ryto" draugija persiorganizavo ir veikė ligi sovietinės okupacijos. Paskutinę centro valdybą sudarė: Kun. K. Čibiras (pirm.), M. Šikšnys, V. Budrevičius, kun. K. Pukėnas, K. Stašys, A. Juknevičius, J. Maceika.

Valdinės mokyklos buvo atlietuvinamos. Net ir vokiečių okupacijos metu (1941—1944) buvo susidariusios sąlygos veikti mokykloms su dėstomąja lietuvių kalba. Tokios mokyklos buvo steigiamos ir už generalinės Lietuvos srities ribų.

Po II pasaulinio karo veikia tiktai sovietinės valdžios išlaikomos mokyklos. Jos taip pat įvairios dėstomosios kalbos atžvilgiu — dėstoma lietuvių, lenkų ar rusų kalba. Tikybos dėstymas iš visų mokyklų pašalintas; toje vietoje dėstomas ateizmo dalykas.

„Ryto" draugija Švenčionyse iš pradžių veikė kaip Vilniuje įsteigtos to paties vardo dr-jos skyrius, bet 1924.X.1, dėl politinių ir kitų priežasčių, persiorganizavo kaip savarankiška „Švenčionių Ryto" dr-ja. 1925 m. ji turėjo keliolika skyrių, išlaikė gimnaziją, 72 lietuviškas mokyklas, keliolika skaityklų, knygynėlių. Dr-jos vadovų tarpe minėtini: dr. A. Rymas, kun. N. Vaišutis, kun. K. Čibiras, kun. J. Skruodis, A. Petraitis, M. Gudėnas, A. Maldžiūnas, V. Šiekštelė ir kt.

1935—1936 m. draugija pergyveno skaudžias lenkų valdžios represijas, kurių metu buvo likviduojamos dr-jos vedamos ir išlaikomos institucijos, o 1938.III.4 visa veikla sustabdyta.

Šv. Kazimiero draugija buvo steigiama 1922 m., kunigų N. Raštučio, P. Kraujalio, J. Skruodžio, V. Taškūno, V. Zajančkausko ir kitų rūpesčiu. Bet tada įteiktas dr-jos sta-

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos abiturientai su savo mokytojais 1932 m.

tutas lenkų administracijos nebuvo patvirtintas. Tačiau 1925.X.5 perredaguoti įstatai buvo patvirtinti. Pirmąją 1925.X.5 išrinktą centro valdybą sudarė kun. A. Viskantas (pirm.), K. Aleksa, I. Budzeika, kun. N. Raštutis ir D. Palevičienė (Graužinytė). Lietuvių Šv. Kazimiero dr-jos tikslas buvo teikti lietuvių jaunimui švietimo, dorovės, sveikatos bei socialinės paramos. Šiam tikslui siekti dr-ja steigė prieglaudas, bendrabučius, valgyklas, auklėjo jaunimą religiškoje ir lietuviškoje dvasioje. 1936 m. Vilniaus ir Suvalkų krašte dr-ja turėjo 476 skyrius. Dr-ja įsteigė ir išlaikė 26 vaikų darželius, kuriuos lankė 750 priešmokyklinio amžiaus vaikų. Daugiausia skyrių buvo Švenčionių apskrityje — 165. Jų nemaža buvo ir sulenkintose bei sugudintose apskrityse: Lydos — 43, Brėslaujos — 26, Gardino — 19, Suvalkų — 30. Daugelis skyrių išlaikė lietuviškas skaityklas bei knygynėlius. 1938 m. visiems dr-jos skyriams priklausė 18.000 narių.

Šv. Kazimiero dr-jos veikla buvo plati ir šakota: platino lietuvišką spaudą, ruošė minėjimus, šventė sukaktis, sporto, dainų šventes, gegužines, vakarėlius; turėjo savo chorus, teatro mėgėjų būrelius, orkestrus, ruošė paskaitas. 1934 m. skyriai suruošė 206 Vytauto Didžiojo 500 metų mirties sukakties minėjimus. Pastatė daugiau kaip 50 paminklų bei kryžių.

Dr-jos veikimo sąlygos lenkų okupacijos metais buvo labai sunkios. Buvo trukdomos net religinės procesijos: 1936.VI.13 iš Adutiškio į Tverečių ėjusi religinė procesija buvo pakeliui ginkluotos lenkų policijos apsupta, sulaužytas kryžius, sudraskyta vėliava, sužeista daug žmonių. (LE XI, 292). Vien tiktai Švenčionių apskrityje per 1937 m. I pusmetį draugijos darbuotojams buvo surašyta 1819 protokolų. Lenkų policija ir pasienio apsaugos (KOP) sunaikino 29-ius dr-jos skyrių pastatytus kryžius. 1936—1937 m. retorsijų metu lenkai uždarė visus dr-jos skyrius ir kitas institucijas. Kai kurių bažnyčių klebonai neįsileisdavo į bažnyčias bažnytinių Šv. Kazimiero vėliavų. (LE XI, 292 psl.).

1937.XII.31 Vilniaus storasta dr-ją su visais skyriais uždarė. Jos turtui likviduoti paskirtas valdžios kuratorius. Paskutinę Šv. Kazimiero dr-jos valdybą sudarė: kun. V. Taškūnas (pirm.), Z. Stašienė, kun. P. Bieliauskas, R. Bagdonas. Be jų dr-joje aktyviai dirbo: Alf. Bielinis, Domicėlė Palevičienė, Ad. Butrimas, A. Stanelis, dr. Kunavičius, dr. Habdankienė, R. Bagdonas ir daugybė kitų vilniečių.

Visų čia aprašytų ir kitų nesuminėtų lietuviškų religinių bei kultūrinių draugijų ir mokyklų reikšmė Vilniaus krašto arkivyskupijos lietuviams buvo labai didelė.

Vilniaus moksleivių mergaičių Atžalos kuopelė su kun V. Taškūnu 1926 m. Kunigo dešinėje sėdi: K. Stašytė, M. Karužaitė; jo kairėje—O. Palevičiūtė, G. Šlapelytė

Vilniaus lietuvių mergaičių siuvimo kursų dalyvės su savo mokytojais egzaminų metu 1931.II.9 (iš Elenos Valterytės-Viliūnienės albumo)

Vilniaus lietuvaičių Šv. Zitos draugijos narės 1924 m. su savo globėju kun. Pranu Bieliausku

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos mokinių V klasė 1924 m. su savo kapelionu ir klasės auklėtoju kun. J. Skruodžiu

Vilniaus universiteto Lietuvių studentų sąjungos dalis narių 1929 m.

Vilniaus Geležinio fondo ženkleliai

Lietuvos kariuomenė žygiuoja į Vilnių 1939 m.

Lietuvos kariuomenės vadovai žygio į Vilnių metu 1939 m.

Lietuvos kariuomenės 1 pėstininkų D.L.K. Gedimino pulko garbės sargyba prie Vilniaus katedros, švenčiant Lietuvos kariuomenės šventę 1939.XI.23

Arkivyskupas Mečislovas Reinys

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJA II PASAULINIO KARO METU

Arkivyskupas kankinys Mečislovas Reinys Vilniuje

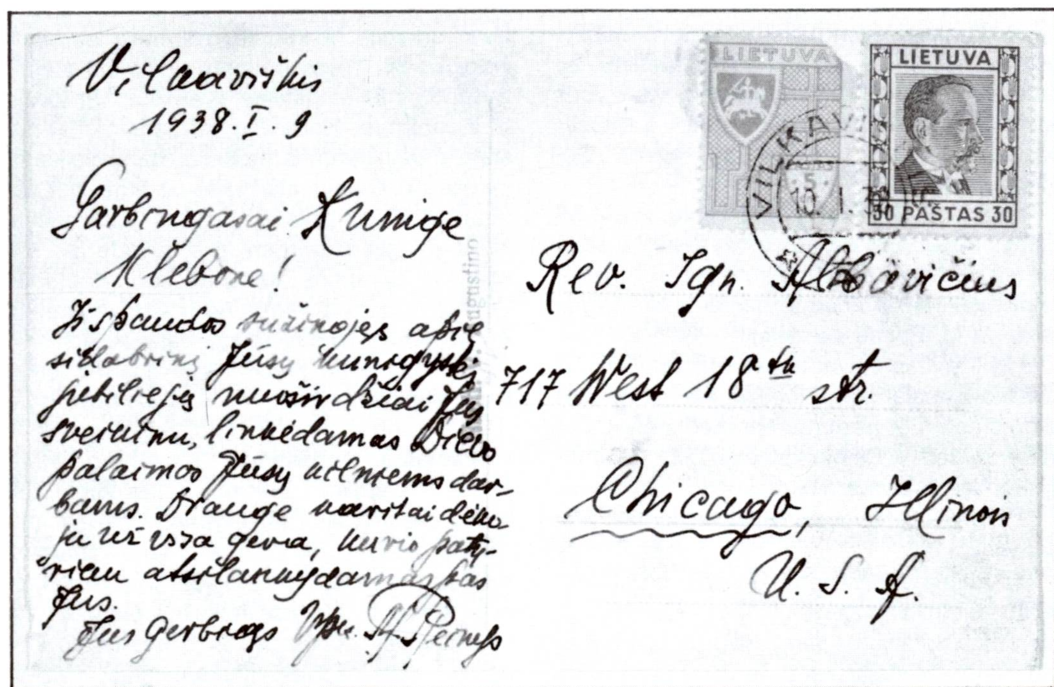
Kai Lietuva atgavo dalį Vilniaus krašto ir jos kariuomenė 1939.X.28 įžygiavo į Vilnių, visur plevėsavo lietuviškos vėliavos, kurias iškėlė lietuviai, lenkai, gudai ir žydai, miesto gyventojai, džiaugdamiesi, kad Vilnius nusikratė okupantų ir susilaukė tikrųjų savo šeimininkų. Tačiau Vilniaus arkivyskupijos kurija lietuviškos vėliavos neiškėlė, o miesto bažnyčių klebonai, metropolito įtaigoti, uždraudė skambinti bažnyčių varpais. Tuo metu vienose bažnyčiose buvo laikomos padėkos pamaldos už Vilniaus atvadavimą, kitose — už Lenkijos atkūrimą. O kai 1940 m. vasario mėn. kai kuriose miesto bažnyčiose buvo laikomos iškilmingos pamaldos Lietuvos nepriklausomybės šventės proga, tai jų klebonai bei kunigai buvo lenkiškos kurijos išbarti ar net represuoti.

Pasikeitus politinėms aplinkybėms, iškilo reikalas pertvarkyti ir Vilniaus arkivyskupijos hierarchijos sąstatą. Šiam pretekstui atsirado ir kita proga: 1940.II.16 mirė Vilniaus arkivyskupo padėjėjas vysk. K. Michalkevičius.*

1940.VI.3 Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Urbšys paprašė Vatikano valstybės sekretorių, kad Vilniaus arkivyskupo padėjėju būtų paskirtas lietuvis vyskupas. 1940.VI.29 sekr. kard. Maglione paprašė Vatikano nuncijų Kaune arkiv. Luigi Centozą nurodyti kandidatą į Vilniaus arkiv. padėjėjo postą. Bet jau 1940.VII.12 okup. Lietuvos liaudies vyriausybė nutraukė Lietuvos—Vatikano 1927 m. konkordatą. Nežiūrėdamas to, nuncijus arkiv. L. Centoza šifruota tele-

———————

* Toliau šio rašinio įvykiai, datos, vardai, faktai paimti iš knygos ,,Arkivyskupas Mečislovas Reinys", parašytos okup. Lietuvoje pokario metais, išleistos Čikagoje 1977 m. Cituojant kai kurias vietas, nurodomi (skliausteliuose) tik knygos puslapiai.

Vilkaviškis
1938.I.9

Garbingasai Kunige Klebone!
Iš spaudos sužinojęs apie sidabrinį Jūsų kunigystės jubiliejų nuoširdžiai Jus sveikinu, linkėdamas Dievo palaimos Jūsų atliekamiems darbams. Drauge norėčiau dėkoti už tą gerą, kurio patyriau atsilankydamas pas Jus.
Jūsų gerbiąs Vysk. M. Reinys

Rev. Ign. Albavičius
717 West 18th str.
Chicago, Illinois
U.S.A.

LIETUVA
LIETUVA
30 PAŠTAS 30

Arkiv. Mečislovo Reinio autografas

grama pristatė Vilniaus arkiv. padėjėjo vietai Vilkaviškio vyskupą koadjutorių Mečislovą Reinį. Egzilinė Lenkijos vyriausybė dėl jo kandidatūros išreiškė savo protestą. Buvo svarstoma galimybė Vilniaus arkiv. padėjėjo pareigoms paskirti Kauno vyskupą koadjutatorių Vincentą Brizgį. Tačiau įžvalgus nuncijus Centoza nurodė, kad būtų tiksliau palikti vysk. V. Brizgį Kaune, nes jis nepareiškęs noro keltis į Vilnių (sutinkąs vykti tik iš paklusnumo), o antra, vysk. M. Reinys, kaip gerai mokąs Vilniaus vyskupijos gyventojų kalbas, čia baigęs kunigų seminariją, ilgesnį laiką gyvenęs ir dirbęs, pažįstąs vietines sąlygas, būtų tinkamesnis kandidatas.

1940.VII.15 kard. Maglione pranešė nuncijui Centozai, kad popiežius 1940.VII.9 pakėlė M. Reinį į arkivyskupus ir paskyrė Vilniaus arkivyskupo padėjėju. (113 psl.).*

Kun. dr. Pavalkio surinktomis žiniomis (,,Arkivyskupas M. Reinys Vilniuje 1940—1947", Aidai, Nr. 2, 1974) ,,Reiniui buvo suteikta teisė pasidaryti Vilniaus arkivyskupijos apaštališku administratorium net ir tuo atveju, jei ordinaras Jalbžykovskis būtų tik laikinai sukliudytas eiti savo pareigas. Iš dabar paskelbtų Vatikano dokumentų matyti, kad paskirdamas Reinį į Vilnių, Šv. Sostas buvo numatęs eventualiai jį paskirti Jalbžykovskio įpėdiniu, jei arkivyskupija liktų be ordinaro". 1940.VII.9 Vatikano valstybės sekretorius, per nuncijų Kaune Centozą, paskatino abudu arkivyskupus dirbti vieningai ir taikiai.

Rugpjūčio mėn. atvykęs į Vilnių, arkiv. M. Reinys aplankė arkiv. R. Jalbžykovskį ir buvo formaliai, net mandagiai sutiktas, bet vėliau praktiškai nei ordinaras, nei jo kurija nepalaikė su M. Reiniu santykių.

,,Šv. Sostas buvo nepatenkintas Jalbžykovskio nepalankumu lietuviams ir tai jam leido žinoti, bet nesiėmė konkrečių žygių pakeisti padėtį ir Reiniui platesnių teisių arkivyskupijos valdyme nesuteikė". (V. Pavalkis).

1940.VIII.8 Lenkijos ambasadorius prie Vatikano pareiškė protestą dėl M. Reinio paskyrimo, nes buvęs pažeistas Lenkijos—Vatikano konkordatas.

Kaip buvo arkiv. M. Reinys Vilniuje sutiktas kapitulos bei kurijos pareigūnų, šitaip aprašo minėtos knygos (114—115 psl.) autorius:

,,Atvykęs į Vilnių arkiv. Reinys nei kapituloj, nei kurijoj, nei Bažnytiniam teisme nerado nei vieno lietuvio, su kuriuo būtų galėjęs pasikalbėti, susipažinti su bažnytine praeitimi. Visur sėdėjo tik lenkai. Kunigai lenkai į arkiv. Reinį žiūrėjo su tam tikra ironija. Šovinistinė sulenkinta visuomenė arkiv. Reinį sutiko šaltai. Arkiv. Jalbžykovskis gyveno ištaiginguose trijų aukštų rūmuose, bet arkiv. Reiniui juose gyventi nebuvo vietos. (Šiuose rūmuose dabar yra Aukščiausiosios tarybos prezidiumo būstinė). Arkiv. Reinys apsigyveno Pilies (dabar Gorkio) g. viešbutyje prie ,,Lietuvaitės" valgyklos. Maitinosi arkiv. Reinys šioje valgykloje kartu su kitais žmonėmis. Darbo arkiv. Jalbžykovskis arkiv. Reiniui nedavė jokio. Santaupų arkiv. Reinys neturėjo. Pinigus išdalindavo katalikiškoms jaunimo organizacijoms ir spaudai. Ką šiose apylinkėse išgyveno arkiv. Reinys — nežinome. Tik aišku, kad jo materialinės sąlygos buvo sunkios. Arkiv. Reinys buvo pareigos žmogus: Šv. Tėvas jį siuntė, ir jis čia atėjo". Gyveno jis Pilies gatvėje, II aukšte, kur turėjo 2 kambarius. Bolševikų administracija nustatė didelį nuomos mokestį, dargi veikiantį ,,atgal", M. Reinys atsiskaitė už butą, bet nebeturėjo iš ko gyventi. Taigi šį butą paliko. 1941 m. gegužės mėn. jį priglaudė Šv. Mikalojaus parapijos klebonas kun. Kristupas Čibiras, turėjęs 2 kambarių ir virtuvės butelį. Arkiv. Reinys įsikūrė miegamajame, o šeimininkas salonėlyje. Klebonas davė jam ir reikalingą išlaikymą. Beje, iš savo buto buvo išvarytas ir metropolitas R. Jalbžykovskis.

Pamaldų lietuviams praplėtimo klausimas, ir Lietuvai 1939 m. atgavus Vilnių, dėl lenkų dvasininkų užsispyrimo ir okupacinių sąlygų, buvo sunkiai ir lėtai sprendžiamas. Kad ir neturėdama Lenkijos valstybės globos, kurija toliau tęsė lenkišką politiką. Jos nesilaikė tik vienas Šv. Jono bažnyčios klebonas kun. Tadas Makarevičius (Makarewicz) Jis kalbėjo logiškai: ,,Mano bažnyčia tuščia. Kokias valandas norite, tokias ir užim-

———

* M. Reinio biografiniai bruožai mūsų pateikti ,,Lietuvos bažnyčių" II t., 75—76 psl. Šia proga atitaisoma ten įsivėlusi klaida: Reinių ūkiui Madagaskare vadovavo ne tėvo brolis, bet Mečislovo vyresnysis brolis Izajošius.

Lietuvos pašto ženklų blokas, išleistas 1939 m., Vilniaus atgavimo paminėjimui. Lotyniško įrašo pažodinis vertimas: „Miestas Vilnius, sostinė Lietuvos atgauta"

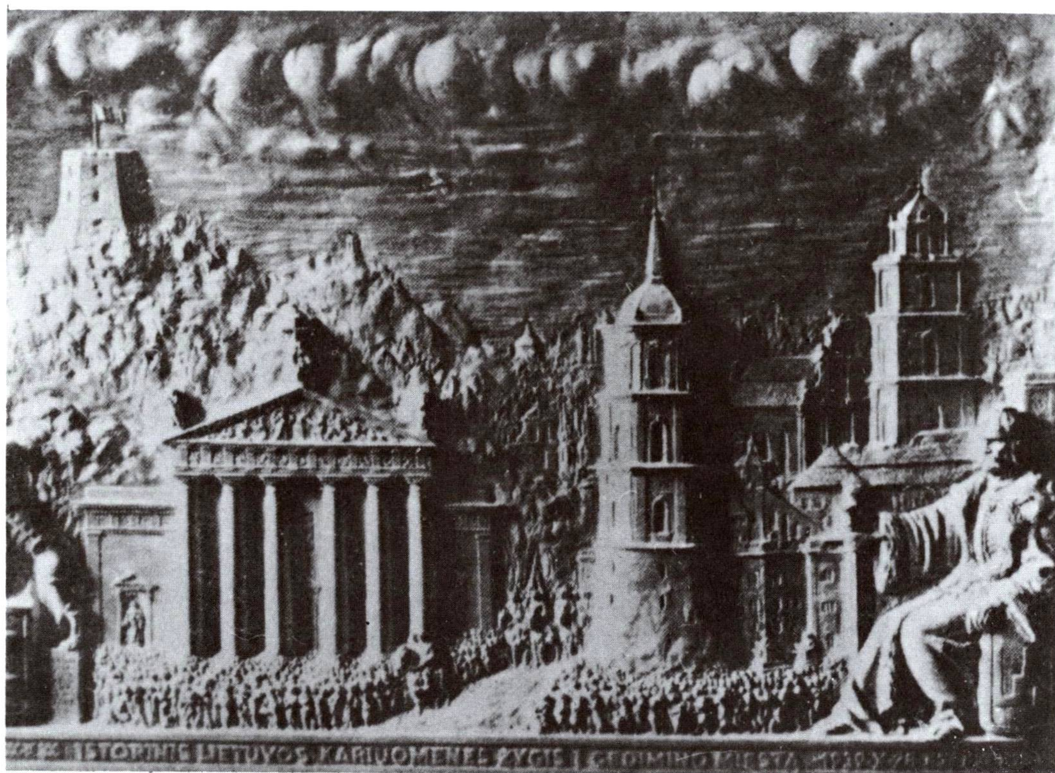
kite, o mes prisitaikysime prie jūsų". Taip ir buvo padaryta.

Lietuvos kariniai daliniai savo pamaldoms prisiglaudė tuščioje Šv. Ignaco bažnyčioje, kuri ir lenkų laikais buvo jų kariuomenės įgulos bažnyčia.

Kurijai nepaisant lietuvių prašymų leisti lietuviškas pamaldas kai kuriose Vilniaus bažnyčiose, lietuviai susirinkdavo bažnyčiose ir giedodavo lietuviškas religines giesmes. Lenkai ėmė organizuoti pasipriešinimą ir prieidavo prie muštynių. Esant tokiai būklei, lietuvių visuomenės atstovai kreipėsi į Šv. Sosto nuncijų Kaune arkiv. L. Centozą. Jis pažadėjo reikalą ištirti ir sutvarkyti. Artimiausią sekmadienį pasiuntė į Vilnių savo sekretorių mons. Vito Perone. Tasai, persirėdęs civiliniais drabužiais, stebėjo, kas darosi bažnyčiose. Vienoje jų, riaušių metu, lenkai smarkiai apmušė V. Perone, palaikę jį žydu (jis buvo tamsaus veido ir juodais plaukais). Nuncijaus sekretorius gavo pilną vaizdą, kas dedasi Vilniaus bažnyčiose.

Patikrinimo vaisiai jau kitą sekmadienį buvo žinomi: bažnyčiose, kurios buvo suminėtos lietuvių prašyme, buvo leistos prašomomis valandomis lietuviškos pamaldos (Katedroje 10 val., Domininkonų bažnyčioje 11 val. ir kitose).

Arkiv. M. Reinys leido lietuviams ir gudams vietoje lenkų kalbos pamaldose vartoti savo gimtąsias, ir tai sukėlė didelį lenkų protestą. Nemažesnį protestą sukėlė pataisos „Apeigyne", kur Švč. M. Marijos litanijoje buvo išleisti žodžiai „Lenkijos Karaliene, melskis už mus". Dėl šio titulo vartojimo arkivyskupas turejo sunkumo su vokiečių okupacine valdžia; jo nenorėjo ir lietuviai su gudais. M. Reinys nurodė, kad viešajame litanijos kalbėjime minėti žodžiai būtų praleisti. Nežiūrint rimtų priežasčių, Vatikano valstybės sekretorius kardinolas Maglione atsiuntė M. Reiniui įspėjimą, kad jis „nedarytų nieko, kas tikinčiųjų daliai galėtų nepatikti" (V. Pavalkis, 60 psl.). Panašia tvarka M. Reinys buvo Vatikano įspėtas, kad nedalyvautų Lietuvos vyskupų konferencijose Kaune. (Pavalkis, 61 psl.).

Vilniaus simboliai. (Vilniečio skulptoriaus Rapolo Jakimavičiaus kūrinys, 1940 m.)

Bolševikų ir vokiškų nacių okupacijos metais

1940 m. birželio mėn. viduryje sovietinių rusų įvykdyta Lietuvos okupacija pakeitė iš pagrindų religinį gyvenimą. Dvasininkai ir tikintieji atsidūrė ypatingai sunkiose sąlygose. Bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės, mokykla nuo Bažnyčios. Kunigų veikla buvo varžoma, jų darbo sritis siaurinama. Iš mokyklų pašalintas religijos dėstymas. Buvo varžomas ryšio palaikymas tarp kunigų ir parapijiečių. Dvasininkai sekami, persekiojami. Nacionalizavus bažnytinius pastatus, buvo žymiai pakelta butų nuoma. Dvasininkams buvo sunku išlaikyti savo butus. Arkiv. M. Reinys, turėjęs Pilies gatvėje dviejų kambarių butą, turėjo iš jo bėgti, nes neįstengė sumokėti aukštos nuomos.

1945 m. birželio mėn. viduryje vilniečiai, kaip ir kiti Lietuvos gyventojai, pergyveno suėmimus bei deportacijas.

Vokiečių okupacija prasidėjo 1941 m. birželio II pusėje. Pirmiausia ji buvo nukreipta prieš Vilniaus žydus, kurių nužudyta dešimtys tūkstančių. Arkiv. M. Reinys norėjo jiems padėti, bandė užtarti, tačiau šios pastangos nebuvo sėkmingos.

1942 m. vokiečių okupacinė valdžia atsigręžė prieš lenkus. Suimta, įkalinta ar išvežta į priverčiamų darbų stovyklas nemaža veikėjų. 1942 m. kovo mėn. geštapas ir SS uždarė kunigų seminariją, Teologijos-filosofijos fakultetą, suėmė 106 dvasininkus, 72 klierikus. Didelė jų dalis buvo nužudyta, kiti įkalinti. Iš Vilniaus išvežta daug lenkų vienuolių (Daugiau žinių žr. skyrių „Dvasininkų martirologija", 192—208 psl.).

Visos minėtos represijos buvo padarytos pačių vokiečių, neatsiklausus arkivyskupijos administratoriaus arkiv. M. Reinio ir net jam nežinant. Jo pastangos išlaisvinti suimtuosius ar bent palengvinti jų gyvenimą, lankantis Vilniaus vokiečių įstaigose, tik retais atvejais buvo sėkmingos. Padėti suimtiesiems stengėsi ir kiti Lietuvos dvasininkai. Yra žinomas faktas, kad kauniškis jėzuitas Karolis Fulstas

(Carolus Fulst), vokiečių tautybės, turėdamas pažįstamų savo tautiečių aukštų vokiečių pareigūnų tarpe, užtarė ypač suimtus lenkus jėzuitus ir daugelį jų išlaisvino.

Vokiškų nacių okupacija Vilniaus arkivyskupijai padarė baisiausias skriaudas — ji neteko 127 kunigų. Daugelis parapijų liko be kunigų. Šios vokiečių iniciatyva ir jų rankomis atliktos žudynės — vieni tamsiausių metų visoje 600 metų Vilniaus vyskupijos istorijoje.

Reikia dar pridėti, kad visus dvasininkų suėmimus, kalinimus, žudymus vokiški naciai atliko savo ar savo samdinių rankomis amžiais puoselėtos neapykantos prieš lenkų tautą vedami.

Arkivyskupijos administravimą perėmęs arkiv. M. Reinys, savo kancleriu paskyrė kun. Kristupą Čibirą, S.T.M., šv. Mikalojaus bažnyčios kleboną, bet kurijos personalą paliko tą patį; paliko savo vietose net metropolito tarnus. Kapitula mat įspėjo arkiv. M. Reinį, kad pagal kanonų teisę ,,Sede vacante nil innovetur" (vakuojant sostui nieko nekeičiama). Tačiau nebuvo ,,sedes vacans", nes arkiv. M. Reinys buvo Apaštalinis administratorius su visomis ordinaro teisėmis. Tad galėjo tvarkytis, kaip jam atrodė geriau ir naudingiau. Bet naujasis ordinaras, vien dėl savo gerumo, nenorėjo nieko nuskriausti.

1942.III.23 naktis buvo nelaiminga. Miesto bombardavimo metu bomba pataikė į namą, kuriame arkiv. M. Reinys gyveno. Buvo užmušti 3 asmenys, jų skaičiuje ir kun. K. Čibiras. Jį mirtis užklupo savo kambaryje, prie rašomosios mašinėlės, kuria rašė pirmąjį naujosios kurijos raštą — pranešimą Apaštalų Sostui apie pasikeitimus Vilniaus ordinariate. Bombardavimo metu kun. Vincui Taškūnui buvo nulaužta koja, o arkiv. M. Reiniui nulaužtas raktikaulis. Kun. Čibiras palaidotas Rasų kapinėse, o arkiv. M. Reinys visą mėnesį buvo gydomas Šv. Jokūbo ligoninėje.

Kurijoje visą laiką jautėsi nepasitikėjimas ordinaru. Arkiv. M. Reiniui nelengva buvo taisyti lenkų padarytas skriaudas lietuviams ir gudams. Bet jis darė viską, kas esamose aplinkybėse buvo įmanoma.

Ištremtas arkiv. R. Jalbžykovskis palaikė ryšius su Vilniaus kunigais lenkais, rinko žinias apie arkiv. M. Reinio darbus. Metropolitas ir jo šalininkai stengėsi įvairiausiais

Vilniečio kun. K. Čibiro paminklinė lenta Šv. Mikalojaus bažnyčioje

būdais M. Reiniui trukdyti atlikti savo pareigas. Kai kurie svarbūs raštai atsidurdavo arkiv. R. Jalbžykovskio rankose. Vienas to sekimo epizodas užrašytas mūsų minėtoje knygoje apie M. Reinį (149, 167 psl.): ,,1945.V.30 arkiv. M. Reinys grįžo namo neįprastu laiku. Savo bute nelauktai rado arkiv. R. sekretorių ir Bažnytinio teismo notarą kun. Stanislovą Čyževskį (Czyżewski), 52 m. amžiaus, bekraustant ir bevartant jo rašomajame stalčiuje esančius popierius. Pastarasis susigėdo ir išraudo. Arkiv. Reinys apie šį įvykį pranešė Vatikano sekretoriui kard. Maglione raštu Nr. 524, 1943.VI.23", kuris įsakė kun. Čyževskiui išsikraustyti iš kurijos patalpų.

Arkiv. R. Jalbžykovskis Marijampolėje. Kaip buvo laikomas į Marijampolę ištremtas metropolitas, vienas marijonas mums yra pateikęs tokį liudijimą:

,,Vokiečių karinė valdžia 1942.III.22 atvežė į Marijampolės marijonų vienuolyną Vilniaus arkiv. R. Jalbžykovskį, jo kanclerį prel.

Vilniaus miesto panorama

Adomą Savickį (ėjo gandai, kad sovietų okupacijos metu arkiv. Jalbžykovskis jį slapta buvo konsekravęs vyskupu) ir sanitarą broliuką jėzuitą. Arkivyskupas J. buvo nesveikas: po operacijos pro šoną buvo išvesta išeinamoji žarna, tad sanitaro nuolatinė pagalba buvo reikalinga".

,,Atvežusieji arkiv. J. vokiečiai vienuolyno viršininkui pareiškė, kad tremtiniui neturi būti leista išeiti už vienuolyno ribų, laikyti viešas pamaldas bažnyčioje. Už tai atsakingas vienuolyno viršininkas. Ar tokį laisvės apribojimą žinojo ir arkiv. J., neaišku. Greičiausiai ne. Dėl to jis veržėsi išeiti į miestą, tikėdamas sutikti lenkų, norėdavo eiti į bažnyčią išpažinčių klausyti ir pan., bet vienuolyno viršininkas jam pasakydavo, koks yra jį atgabenusių vokiečių potvarkis. Matyt dėl to, arkiv. Jalbžykovskis 1944 m., kai tik frontas pasistūmėjo į Rytprūsius, sovietų karių tuoj buvo grąžintas į Vilnių ir ,,Wolność laikraščio korespondentui nusiskundė, kad Marijampolės marijonai buvę ,,tikri kalėjimo sargai".

,,Marijampolės vienuolyne arkiv. J. buvo duotas dviejų kambarių erdvus butas, šalia kambariai jo kancleriui ir sanitarui. Visi buvo aprūpinti, kuo tik reikia. Arkiv. Jalbžykovskis ir jo palydovai derinosi prie vienuolyno tvarkos ir dienotvarkės, jokių išimčių nereikalavo. Kasdien pasivaikščiodavo vienuolyno sode, priimdavo jį lankančius lenkus. Dažnas lankytojas buvo iš Vilniaus kun. Stan. Čyževskis, arkiv. sekretorius Vilniuje. Jis atveždavo informacijos apie arkiv. M. Reinio valdymą ir veiklą. Kartais vienuolyne arkiv. J. aplankydavo aukšti vokiečių kariuomenės karininkai, automobiliu vykstą į Berlyną. Jie paimdavo arkivyskupo J. laiškus, skirtus Berlyno nuncijui Orsenigo, kad tas persiųstų į Vatikaną. Tad suprantama, kodėl Vatikano Valstybės sekretorius kard. Maglione, taip smulkiai buvo informuotas apie arkiv. M. Reinio darbus Vilniuje".

Gyvendamas Marijampolės vienuolyne, arkiv. J. daug skaitydavo, imdamas knygas iš marijonų bibliotekos, ypač lietuviškas. Kai paskaitė kun. Juozo Stakausko straipsnį ,,Lietuviškoji sąmonė Seinų seminarijoje, tilpusį 1940 m. ,,Tiesos Kelyje", man pasakė: ,,Apie mane rašoma, kaip apie lietuvių priešą, o tikrumoje Vilniaus katedroje aš daugiausiai išklausydavau išpažinčių kaip tik lietuvių..."

,,Su marijonais ir arkiv. Pr. Karevičium (sėdėdavo prie stalo greta) kalbėjo tik lietuviškai. Marijonai reiškė jam deramą pagarbą ir nesunkino jo tremties dienas. Bet jam jie buvo tik kalėjimo sargai".

Sunkus arkivyskupijos administravimas. 1942.VI.18 kard. Maglione pranešė, kad arkiv. Mečislovas Reinys paskirtas rezidenciniu vyskupu (episcopus residentialis). Tokiu būdu arkivyskupijos vairas perėjo į jo rankas. (124, 162 psl.). Naujuoju kurijos kancleriu paskyrė kun. Edmundą Basį. Tačiau administravimas buvo labai sunkus dėl lenkų dvasininkų trukdymo.

Perėmęs arkivyskupijos administravimą, arkiv. M. Reinys turėjo celebruoti iškilmingas pontifikalines mišias Vilniaus katedroje, pa-

Šv. Mikalojaus bažnyčios fragmentas. (Iš Stasio Lazdinio albumo)

naudodamas sostą ir baldakimą. Iškilmėse dalyvauti buvo pakviesti ir visi kapitulos nariai. Deja, vienas jų — prel. Leo Żebrowski laišku įspėjo arkivyskupą, kad apaštališkasis administratorius, pagal Bažnyčios kanonų teisę, neturįs teisės tokių mišių celebruoti ir atsisakė dalyvauti. Celebracija buvo atšaukta (Pavalkis, 69 psl.).

Trūkstant lietuvių kunigų, nebuvo galimybės pertvarkyti kuriją. Buvo pakviestas tik kun. J. Panavas. Kiti pareigūnai tebebuvo lenkai. Jie palaikė glaudžius ryšius su lenkais laiškininkais, taigi kai kurie svarbūs raštai nepatekdavo į arkiv. M. Reinio rankas — kartais jie atsidurdavo Marijampolėje ,,kalėjusio" arkiv. R. Jalbžykovskio rankose.

,,Sunku buvo arkiv. M. Reiniui taisyti lenkų skriaudas, padarytas lietuviams, nes labai trūko lietuvių kunigų. Buvo išsiuntinėti iš Vilniaus ordinariato atsišaukimai į visas Lietuvos kurijas, kad paremtų savo kunigais Vilniaus kraštą, bet tokių atsirado nedaug. Į miestą, ypač į aukštąsias vietas, veržėsi labai, bet į Vilniaus provinciją, kur labiausiai reikėjo, neatsirado nė vieno. Provincijoje mažesni buvo lenkų kalbos poreikiai. Nevažiavo, nes laikė šį kraštą neturtingu", — rašo kan. Ed. Basys savo atsiminimuose (170 psl.).

VĖL SOVIETINIŲ RUSŲ VALDŽIOJE

Represijos prieš dvasininkus

Sovietinių rusų — vokiečių kautynės dėl Vilniaus miesto 1944 m. liepos mėnesį truko 9 dienas. Pasinaudodami pereinamajame laikotarpyje pairusia tvarka, iškilo mieste ir apylinkėje veikiantieji lenkų partizanai (Krajowa armija), atliko savo anksčiau planuotą ,,žygį" — plėšikavo Vilniuje ir apylinkėse, žudė lietuvius pareigūnus, be ko kita, apiplėšė ir lietuvio ordinaro kuriją, nusiaubdami jo butą ir išplėšdami kasą. Esant tokioms aplinkybėms, turėjo iš Vilniaus pasitraukti ir iš anksčiau iš nepriklausomos Lietuvos atvykę ir čia dirbę lietuviai kunigai. Ištikimi Vilniui paliko tik kun. A. Vaitiekaitis ir J. Babilius.

Vilniaus senamiesčio vakarinė dalis pokario metais

Mūšiams mieste nutilus, po savaitės laiko sugrįžo į Vilnių atostogavęs (savo tėviškėje — Madagaskaro vs., Daugailių vls.), arkiv. M. Reinys. Dar po savaitės (1944.VIII.8) atvyko ir metropolitas su visa savo palyda. Atvyko tiesiai iš Marijampolės. Tuojau „Wolnosce" laikraščio korespondentui nusiskundė kieta marijonų ranka Marijampolėje. Marijonai straipsnyje buvo pavaizduoti kaip tikri kalėjimo sargybiniai. Metropolitas sugrįžo su labai pakilia nuotaika; tuojau sušaukė miesto kunigus, kuriuos užtikrino, kad ‚po dviejų mėnesių viskas bus gerai'. Griebėsi darbo su tokiu tempu, kokiu švaistydavosi lenkų valdymo laikais. Tuojau ėmė taisyti ‚vokiečių okupacijos klaidas'. Arkivyskupijos valdymą pasiėmė tik sau. Arkiv. M. Reinys buvo nuo visko atstumtas. Gavo mažutį kambarėlį. Negavo jokio išlaikymo. Kurijoje neliko nė vieno lietuvio" (175 psl.).

Ir kancleris kan. Ed. Basys buvo paleistas neribotų „atostogų". Į jo vietą buvo sugrąžintas kun. A. Sawickis. Visur buvo atstatytos lenkų privilegijos, lietuviams ir gudams atimtos teisės.

Ir Vilniaus provincijoje daug kur siautėjo lenkų partizanai, žudydami lietuvius. Minėtinas Eitminiškių klebono kun. Ambrazieius Jokavonio (Jakovanio) nužudymas (žr. Eitminiškės).

1945.I.27 metropolitas R. Jalbžykovskis buvo bolševikų valdžios suimtas ir įkalintas. Jo vietą užėmė arkiv. M. Reinys, pasišaukęs sau padėti buv. kanclerį kan. Edm. Basį. Praslinkus vienam mėnesiui, arkiv. Jalbžykovskis buvo paleistas iš kalėjimo. Grįžęs vėl neprileido arkiv. M. Reinio prie valdymo, bet jo paskirto kanclerio kan. Basio nepašalino. Gal todėl, kad lenkas kancleris kun. A. Sawickis buvo dingęs. Tačiau lietuviui kancleriui nedavė darbo — viską atlikdavo pats.

1945 m. vasario mėn. bolševikų valdžia įsakė išsikelti iš Vilniaus miesto lietuviams kunigams, atvykusiems čia vokiečių okupacijos metu. Metropolitas lietuvių negynė. Išsikeliantieji gaudavo jo „palaiminimą". Lietuviams kunigams neliko kitos išeities, kaip eiti pas okupantus prašyti pagalbos. Taigi „arkiv. M. Reinio patarimu, kancleris (kan. Edm. Basys) su raštu nuėjo pas Vidaus reikalų liaudies komisarą Bartašiūną. Išdėstė jam lietuvių kunigų padėtį mieste. Jei priėjimas prie komisaro buvo sunkus, tai reikalo išsprendimas buvo greitas ir prielankus. Visi lietuviai kunigai pasiliko mieste. Trėmimas jiems buvo atšauktas". (178—179 psl.).

Lenkų ir arkiv. R. Jalbžykovskio repatriacija

Prasidėjus lenkų repatriacijai, arkiv. R. Jalbžykovskis apsisprendė išvažiuoti į Lenkiją. Dar ligi šiol nėra žinomi motyvai, ar tai jis padarė laisvanoriškai, ar kieno nors spaudžiamas. Apie jo išvykimą savo atsiminimuose kan. Edm. Basys (181 psl.) šitaip rašo: „Pagaliau atėjo 1945.VII.9 diena, kuria metropolitas gavo du vagonus važiuoti į Balstogę. Sunkvežimiais išvežė visus daiktus į stotį. Drauge išvažiavo ir šaritės seserys, kurios greta gyveno ir aptarnaudavo metropolitą. Visos buvo nepaprastos šovinistės. Visa darė, kad pasunkintų lietuviškos kurijos būklę. Net kurijos raktus paliko ne kurijai, bet kiemo gyventojams lenkams... Prieš išvykdamas į stotį, metropolitas sušaukė savo kapitulą. Jos akivaizdoje pareiškė, kad lietuviškąją arkivyskupijos dalį valdys arkiv. M. Reinys, o gudiškąją ir lenkiškąją jos dalį pasilieka sau. Tas dalis valdys iš Balstogės" (181 psl.).

1945.VIII.16 Sovietų Sąjunga ir Lenkija pasirašė sutartį, kuria buvo nustatyta abiejų valstybių siena. Šia sutartimi Lenkija pripažino Lietuvai Vilnių ir Vilniaus kraštą. Lietuvoje gyvenantieji lenkai gavo teisę repatrijuoti į Lenkiją. 1946 m. iš Lietuvos į Lenkiją repatrijavo 171.158 asmenys. (61.127 šeimos). Pažymėtina, kad buvo užsirašę išvažiuoti 379.498 žmonės, bet didžioji pusė jų susilaikė nuo išvažiavimo ar buvo sulaikyti. Lenkų repatriacija pakeitė ir Vilniaus miesto gyventojų tautinį sąstatą, nes išvažiavo daug parapijiečių, kunigų ir beveik visi vienuoliai lenkai.

Arkiv. M. Reinys — apaštališkasis administratorius

Išvykus į Lenkiją arkiv. R. Jalbžykovskiui, Vilniaus arkivyskupijos administracija perėjo į arkiv. M. Reinio rankas. Praktiškai jis valdė tik sovietinės Lietuvos ribose esančią Vilniaus arkivyskupijos dalį. Valdė apaštališkojo administratoriaus su rezidencinio vyskupo (episcopi residencialis) teisėmis. Vadinasi, turėjo lygiai tokias pačias teises, kaip ir metropolitas. Kancleriu ir toliau liko kan. Edm. Basys, notaru paskirtas kun. Juozas Poškus, antruoju notaru — kun. J. Ostreyko. Bažnytinis teismas paliktas toks, koks buvo R. Jalbžykovskio laikais.

Kad ir gavus didesnes teises, arkivyskupijos valdymas dėl sunkaus metropolito palikimo ir bolševikų valdžios savivaliavimo buvo labai sunkus. Tiesa, lietuvių katalikų skaičius Vilniuje gerokai padidėjo, bet jų teisės vis buvo mažinamos. Kiek įmanoma, parapijų bei bažnyčių klebonais buvo skiriami lietuviai kunigai. (Žr. toliau atskirų Vilniaus miesto bažnyčių aprašymus).

Į bažnyčių, parapijų, kunigų bei tikinčiųjų reikalus vis labiau kišosi valdžia. Arkivyskupas ir kunigai buvo puolami dėl okupantams nepalankių pamokslų, dėl tariamo „partizanų rėmimo"; bažnytiniai pastatai nusavinti, 1946 m. bažnyčios apdėtos dideliais mokesčiais. 1948 m. visu aštrumu iškilo vadinamųjų „komitetų" klausimas. Daugelis Vilniaus miesto bažnyčių buvo uždarytos (žr. toliau jų atskirus aprašymus). Vilniaus kunigų seminarijai nebebuvo duotas leidimas veikti. Visi vyrų ir moterų vienuolynai panaikinti. Apie religinių organizacijų bei brolijų bet kokį veikimą nebuvo ir kalbos.

Arkiv. M. Reinys nevengė išreikšti okupacinės valdžios pareigūnams savo griežtų, bet teisingų protestų. Už tai jis 1947.VI.12 buvo suimtas ir kalinamas. Tardytojo žinioje išbuvo ligi tų metų Kalėdų, prieš kurias jis buvo išgabentas į Vladimiro kalėjimą (200 km į rytus nuo Maskvos), kuris buvo skirtas „aukštesnio rango kaliniams" ir kuriame kalėjo apie 2500 suimtųjų.

Būdamas kalėjime, kad ir palaužta sveikata, jis dvasiškai tvirtai laikėsi. Bet kada gavęs maisto dalykų siuntinį, visada dalydavosi juo su savo kameros draugais. Jo kalinio dienas siuntiniais lengvino tikintieji, ypač jo sesuo Julijona (Reinytė) - Martinėnienė. Dažnai meldėsi, nuoširdžiai guodė savo nelaimės draugus. Mirė kalėjime 1953.XI.8.

Jam mirus, kun. dr. Juozapas Čepėnas, M. Reinio kaimynas, jaunystės ir mokslo dienų draugas, rašė: „Žinodamas, kaip karštai mylėjo savo tėvynę, rūpinausi pargabenti jo palaikus į savo numylėtą žemę. Visur rašiau, prašydamas leidimo pargabenti jo kaulus jei ne į Vilnių, tai nors į Daugailių parapijos kapines, kur ilsisi jo tėvai. Bet, deja, jokio net atsakymo negavau. Taip pat rūpinosi tuo ir jo

Vienos okupantų išniekintos Vilniaus bažnyčios vidus apie 1970 m.

giminės, bet viskas veltui, jokio net atsakymo negavo. Mūsų pastangos liko tuščios, bet jo darbai neliks tušti. Kaip Kristaus garbė prasidėjo nuo kryžiaus, taip ir jo prasidės nuo kalėjimo. Ir kaip kryžius, buvęs gėdos ženklas, tapo garbės ženklu, taip pagarsės ir Vladimiro kapinės, kurios priglaudė jo kūną, nes tai buvo tikras savo pašaukimo kankinys..." (226 psl.).

Baigiant šį skyrių — Vilniaus arkivyskupijos ir jos valdytojo arkivyskupo kankinio Mečislovo Reinio darbų bei gyvenimo aprašymą, prisimintini tauraus Ganytojo žodžiai, pasakyti 1951 m. Vladimiro kalėjime, žuvus vienam kaliniui, kai jis guodė gyvus likusius draugus, sakydamas: „Neliūdėkime. Nukankintieji kovoja drauge su mumis. Jie stiprina mūsų gretas. Tebus pašlovinti nenusilenkę prieš netiesą. Jie gyvena amžinai!"

Šie žodžiai ypač tinka pačiam velioniui arkivyskupui M. Reiniui. Lietuvių R. Katalikų Bažnyčios ir tautos istorijoje jis liks amžinai gyvas.

Bažnyčių naikinimas

Vilnius iš seniausių laikų buvo didžiausias Lietuvos religinis centras. 1939 m. mieste ir priemiesčiuose veikė apie 40 bažnyčių bei viešųjų koplyčių. Pokario metais okupacinė valdžia sukūrė planus bažnyčioms uždarinėti. Šiam reikalui „gera proga" buvo lenkų katalikų dalinė repatriacija į Lenkiją 1946 m. Nors tik dalis Vilniaus lenkų apleido Lietuvą, mieste likusieji lenkai ir vis gausėjantieji lietuviai būtų įstengę išlaikyti bažnyčias, po 1946 m. mieste ir priemiesčiuose buvo uždaryta 30 bažnyčių bei viešųjų koplyčių: 1.

Kovotojai už žmogaus bei religijos teises prie teismo rūmų Vilniuje 1979 m., kur buvo teisiami suimtieji. Iš k. (prie sienos): Kastytis Matulionis, neatpažinta moteris, M. Jurevičius, kun. Sig. Tamkevičius, A. Terleckas, Algis Statkevičius, L. Kazakevičius, L. Sasnauskaitė, G. Rickevičius. Sėdi: A. Andreika, R. Grigas, J. Volungevičius, K. Subačius

Šv. Stanislovo katedra-bazilika, 2. Šv. Jono parapijos bažnyčia, 3. Visų Šventųjų parap. bž., 4. Šv. Pranciškaus Serapiniečio (Bernardinų) bž., 5. Šv. Jokūbo ir Pilypo Apaštalų parap. bž., 6. Švč. Jėzaus Širdies parap. bž., 7. Švč. Mergelės Marijos Paguodos (Augustinų) bž., 8. Šv. Ignoto Lojolos (Jėzuitų) bž., 9. Šv. Jurgio bž., 10. Šv. Baltramiejaus Apaštalo bž., 11. Šv. Juozapo koplyčia, 12. Šv. Išganytojo (Trinitorių) bž., 13. Jėzaus Nukryžiuotojo koplyčia, 14. Švč. Trejybės bž., 15. Šv. Kazimiero bž., 16. Kristaus Dangun Žengimo (Misionierių) bž., 17. Dievo Apvaizdos parap. bž., 18. Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo (Pranciškonų) bž., 19. Švč. M. Marijos Pergalėtojos (Redemptoristų) bž., 20. Šv. Kryžiaus (Bonifatrų) bž., 21. Šv. Stepono bž., 22. Šv. Kotrynos (Benediktinių) bž., 23. Vizičių bž., 24. Šv. Juozapo našlaityno koplyčia, 25. Šv. Mykolo Arkangelo (Bernardinų) bž., 26. Seserų Širdiečių koplyčia, 27. Bazilijonų bž., 28. Rasų kapinių koplyčia; 29. Nugriautos Kalvarijų Kryžiaus kelių koplyčios, 30. Susprogdintas istorinis-religinis Trijų kryžių paminklas. 1984 m. Vilniaus mieste ir priemiesčiuose tebuvo 10 veikiančių bažnyčių.

Be to, okupacinė valdžia nusavino visus religinius pastatus, bažnyčių žemės sklypus, uždarė vienuolynus, atėmė jų pastatus, likvidavo parapijų išlaikomas prieglaudas, špitoles, ligonines, mokyklas, Vilniaus kunigų seminariją įskaitant. Veikiančioms parapijoms leido laikinai naudotis atimtais bažnyčių pastatais, tik mokant už jų naudojimą aukštą nuomą.

Vilniaus provincijoje buvo uždaryta Karkažiškių bažnyčia, atimtas naujai statomos Ignalinos bažnyčios pastatas. Karo ir pokario metais sudegė šios bažnyčios: Šalčininkų (1944 m.), Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bž. Dūkšte (1950 m.); Buivydžių (1982 m.).

Nemažas skaičius bažnyčių buvo apgriautos, sužalotos. Uždarytos beveik visos koplyčios. Visi nusavinti bažnytiniai pastatai paversti salėmis, galerijomis, dirbtuvėmis, sandėliais. (Žr. toliau atskirų bažnyčių aprašymus).

Dar skaudesnis likimas ištiko sovietinės

Vilnietis kun. Vaclovas Aliulis pas popiežių Joną Paulių II Romoje, 1980.V.17

Gudijos srityje esančias bažnyčias. Jos buvo ir tebėra beatodairiškai naikinamos, griaunamos, uždarinėjamos ar pritaikomos „buitiniams reikalams".

Arkivyskupijos administracija pokario metais

Sovietiniams rusams užėmus Lietuvą, nebuvo normalių sąlygų administruoti ir tvarkyti arkivyskupijos reikalus. 1945—1947 m. ją administravo arkiv. Mečislovas Reinys. Kai jį komunistinė valdžia suėmė ir deportavo, arkivyskupijos valdytoju buvo išrinktas Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas, valdęs vyskupiją 1949—1958 m.

1958—1961.I.24 Lietuvai priklausančią Vilniaus arkivyskupijos dalį administravo vysk. Julijonas Steponavičius, apaštališkojo administratoriaus su rezidencinio vyskupo galiomis. Bet 1961.I.24 jis buvo okupacinės valdžios iš pareigų prievarta nušalintas ir ištremtas iš savo vyskupijos ribų.

Lenkijoje esančios Vilniaus arkivyskupijos dalies centras yra Balstogėje. 1980 m. Vatikano metraščio (Annuario Pontificio, 610 psl.) žiniomis, jį administravo Šv. Tėvo patvarkymu (ad nutum Sanctae Sedis) paskirtas prel. Edward Kisiel; jo pagalbininku tada buvo prel. Edward Ozorowski. Valdytojo būstinė buvo Balstogės mieste, ul. Koscielna 1.

Gudijoje likusi Vilniaus arkivyskupijos dalis liko be bažnytinės hierarchijos; neturi savo kunigų seminarijos, kunigų skaičius labai mažas, daugelis bažnyčių valdžios įsakymu uždarytos. (Plačiau žr. šios knygos skyrių „Vilniaus arkivyskupijos bažnyčios sovietinėje Gudijoje").

Lietuvos teritorijoje Vilniaus arkivyskupijos kuriją, 1984 m. žiniomis, sudarė: kapitulinis vikaras — kun. Algirdas Kazimieras Gutauskas, kancleris — kun. Jonas Deksnys, notarai: kun. Juozas Tunaitis ir kun. Kazimieras Kindurys. Arkiv. tribunolą sudarė: pirmininkas kun. Juozas Poškus, santuokos ryšio gynėjas kun. Vytautas Rūkas; notarai: kun. Antanas Gilys, kun. Kazimieras Valeikis; teisėjai: kun. Ignas Paberžis, kun. Bronius Sakavičius, kun. Juozas Tunaitis, kun. Donatas Valiukonis; konsultatoriai: kun. Konstantinas Gajauskas ir kun. Jonas Morkūnas.

Vilnietės mergaitės — giesmininkės 1982 m.

1984 m. žiniomis, Vilniaus vyskupijos (Sovietinės Lietuvos) dalyje buvo 87 veikiančios bažnyčios; iš jų 72 turėjo nuolatinius klebonus bei administratorius, 15 bažnyčių buvo aptarnaujamos kitų parapijų kunigų. Buvo 1 vyskupas tremtinys, kuriam uždraustos eiti vyskupo pareigos, 12 vikarų, 10 kunigų altaristų, rezidentų bei ligonių. 3 kunigai dirbo kurijoje ar seminarijoje. Iš viso buvo tik 97 kunigai.

Be to, 4 kunigai gyveno ir dirbo už sovietinės Lietuvos ribų: kun. Juozas Budrevičius (Kamenec-Podolske), Tadeušas Hopė — (Odesoje), kun. Vytautas Merkys (Hrečanuose), taigi Ukrainoje. Kun. Stanislovas Mažeika nuo 1967 m. aptarnauja Maskvos R. katalikų bažnyčią.

Tenka dar pažymėti, kad Vilniaus arkivyskupijos kunigas Vaclovas Aliulis pirmininkauja 1965.II.10 įkurtai Lietuvos vyskupijų Liturginei komisijai. Ji yra pavaldi Lietuvos vyskupų konferencijai ir Apaštalų Sosto Šventajai Sakramentų ir Dievo Kulto Kongregacijai. Ši komisija, turėdama labai ribotas galimybes, rengia liturginių knygų vertimus į lietuvių kalbą ir rūpinasi bažnytinės literatūros leidimu, kas labai sunku kieto okupacinio režimo sąlygomis.

Kun. Algirdas Kazimieras Gutauskas, Vilniaus arkivyskupijos kapitulinis vikaras, 1982—1984 m. pirmininkavo Šv. Kazimiero jubiliejaus komisijai, kuri rūpinosi Šv. Kazimiero mirties 500 m. jubiliejaus minėjimais.

Dekanatai. 1985 m. žiniomis, Sovietinei Lietuvai priklausančioje Vilniaus arkivyskupijos dalyje buvo 8 dekanatai, kuriems priklausė šios parapijos:

1. Dūkšto dekanatas: Dūkštas, Gaidė, Gedžiūnėliai, Kazitiškis, Puškos, Rimšė, Smalvos, Tilžė, Turmantas;

2. Kalvarijų dekanatas: Alionys, Balingradas, Buivydžiai, Dūkštos, Eitminiškės, Kalvarijos (Vilniaus Šv. Kryžiaus bž.), Karvys, Kena, Lavoriškės, Maišiagala, Mickūnai, Nemenčinė, Paberžė, Riešė, Sudervė, Sužionys, Šilėnai;

3. Šalčininkų dekanatas: Butrimonys, Dieveniškės, Jašiūnai, Norviliškės, Pabarė, Rūdninkai, Šalčininkai, Šalčininkėliai;

4. Švenčionių dekanatas: Adutiškis, Ceikiniai, Ignalina, Kaltanėnai, Linkmenys Mielagėnai, Naujasis Daugėliškis, Pabradė,

Bažnyčios, stogai ir bokštai Vilniaus senamiestyje (Pokario meto nuotrauka)

Palūšė, Paringys, Pavoverė, Reškutėnai; Strūnaitis, Švenčionys, Švenčionėliai, Tverečius, Vidiškės, Vosiūnai;

5. Trakų dekanatas: Vaidotai (Baltoji Vokė), Lentvaris, Paluknys, Rykantai, Rūdiškės, Trakai, Senieji Trakai, Valkininkai;

6. Turgelių dekanatas: Akmenynė, Medininkai, Parudaminys, Rudamina, Rukainiai, Šumskas, Tabariškės, Turgeliai;

7. Varėnos dekanatas: Druskininkai, Dubičiai, Eišiškės, Kabeliai, Kalesninkai, Marcinkonys, Ratnyčia, Rudnia, Varėna;

8. Vilniaus dekanatas: Naujoji Vilnia, Pavilnys, bažnyčios Vilniaus mieste: Šv. Dvasios, Švč. Jėzaus Širdies, Švč. Marijos Nekalto Prasidėjimo, Šv. Rapolo, Šv. Apaštalų Petro ir Povilo, Šv. Mikalojaus, Šv. Onos, Šv. Teresės.

Iš viso Vilniaus arkivyskupijos sovietinės Lietuvos dalyje 1984 m. buvo 87 bažnyčios. Iš jų atskirą kleboną turėjo 73 bažnyčios, aptarnaujančių iš kitur buvo 14 bažnyčių.

Vilniaus arkivyskupijos priklausomybė. 1972 m. Lenkijos valdžios susitarimu su Vatikanu, buvo pertvarkytos Lenkijos bažnytinės provincijos sienos. Šia sutartimi, be ko kita, Lenkijos bažnytinei provincijai buvo priskirta visa buv. vokiečių katalikų Varmijos vyskupija, rusams atitekusią Karaliaučiaus (dabar Kaliningrado) sritį, t.y. Mažąją Lietuvą, įskaitant. Prie Oderio ir Neissės upių Lenkijos vyskupijų sienos buvo išvestos pagal Potsdame 1945 m. sutartą Lenkijos sieną. Tačiau rytuose buvo paliktos senosios Lenkijos (1920—1939 m.) sienos. Taigi nei Vilniaus, nei Lvovo (Vlivo) vyskupijos formaliai nebuvo nuo Lenkijos atskirtos. Vadinasi, Vilniaus arkivyskupija tebelaukia jos įjungimo į Lietuvos R. Katalikų Bažnytinę provinciją.

VYSKUPIJOS ADMINISTRATORIAI IR VALDYTOJAI POKARIO METAIS

Kan. Edmundas Basys

Bolševikams suėmus arkiv. Mečislovą Reinį, Vilniaus vyskupijos administravimą perėmė jo kancleris kan. Edmundas Basys.

Kilimo tikras lietuvis vilnietis. Gimė 1907 m. Paringio parapijoje, Švenčionių apskrityje. Mokėsi Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijoje, kurią baigęs 1928 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Po jos studijas gilino Vilniaus Stepono Batoro universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete, kurį baigė magistro laipsniu. Besimokydamas įgijo aukštą pasiruošimą, mokėjo lietuvių, lenkų, lotynų, rusų, vokiečių, prancūzų, anglų, šiek tiek graikų ir ispanų kalbas.

1935—1936 m. vikaravo Eišiškėse, 1936—1940 m. Vytauto Didžiojo lietuvių gimnazijos kapelionas Vilniuje.

1942 m. Vilniaus arkivyskupijos apaštališkasis administratorius arkiv. M. Reinys paskyrė jį arkivyskupijos kancleriu. Šiose pareigose jis liko ligi 1947 m. Buvo pakeltas kanauninku.

Kun. Edmundas Basys

Kan. Edm. Basys ypač didelį vaidmenį atliko Lietuvai atgavus Vilniaus krašto dalį ir okupacijų metais. Atgavus Vilnių, mieste vyko didžiulės permainos, keitėsi visuomenės sąstatas, mokyklų veidas. Mieste padidėjo lietuvių skaičius; administracija, prekyba, pramonė perėjo į lietuvių rankas. Vietiniai lietuviai atgavo savo teises, kurios lenkų valdymo laikais buvo pamintos. Lietuviškoji visuomenė, su maža išimtimi, buvo katalikiška. Tad Vilniaus lietuviams reikėjo tinkamų teisių miesto bei krašto bažnyčioje. Tačiau lenkiška arkivyskupijos kurija nenorėjo jų suteikti ir visomis išgalėmis trukdė lietuviams melstis jų gimtąja kalba. Arkiv. M. Reinys ir kan. Edm. Basys visomis išgalėmis stengėsi pamaldų klausimą išspręsti ramiai ir taikiai, tačiau dėl lenkų klebonų priešiško nusistatymo nebuvo lengva tai praktiškai įvykdyti. Lietuvių kalbos vartojimo Vilniaus bažnyčiose klausimą sunku buvo išspręsti, nors Lenkijos valstybės jau nebebuvo.

Kai 1942 m. pavasarį okupacinė vokiečių valdžia išvaikė lenkų ordinariatą ir kunigų seminariją, arkiv. M. Reiniui perėmus arkivyskupijos administravimą, kancleriu buvo paskirtas kun. Kristupas Čibiras, tačiau kurija ir toliau liko lenkiška. Buvo saugomas kanono nuostatas: „Sede vacante, nil innovetur" (Vakuojant sostui nieko nekeičiama).

Kun. K. Čibirui žuvus 1942.III.23 lėktuvų bombardavimo metu, senajam kancleriui išvykus į Marijampolę drauge su arkiv. R. Jalbžykovskiu, nauju kancleriu buvo paskirtas kun. Edm. Basys. Bet kancleriu jis buvo su pertraukomis — tik arkiv. M. Reinio administravimo metu. Kai arkivyskupijos administravimą vėl perimdavo arkiv. R. Jalbžykovskis, turėdavo dingti ir lietuvis kancleris.

Vokiečių okupacijos metu kancleriui Basiui, drauge su arkiv. M. Reiniu, teko sunkios arkivyskupijos administravimo pareigos. Nežiūrint didelių sunkumų, į daugelį Vilniaus miesto ir krašto bažnyčių buvo įvestos lietuviškos pamaldos.

Dar sunkiau buvo reikalai tvarkyti II-osios bolševikų okupacijos metu, ypač kai 1945 m. pavasarį iškilo aštrus lietuvių kunigų klausimas, nes sovietinė administracija, matyt, lenkų „patarta", įsakė išvykti iš Vilniaus visiems čia iš kitų Lietuvos vyskupijų atvykusiems lietuviams kunigams. Kaip jau minėta, arkiv. M. Reinio patartas, kancleris E. Basys su atitinkamu raštu nuėjo pas sovietinės Lietuvos vidaus reikalų liaudies komisarą gen. Juozą Bartašiūną ir jam išdėstė reikalą. Komisaro sprendimas buvo palankus lietuviams — lietuviai kunigai palikti Vilniuje.

Kai 1945.VII.9 metropolitas R. Jalbžykovskis išvyko į Balstogę, lietuviškoji Vilniaus arkivyskupijos dalis vėl perėjo į arkiv. M. Reinio rankas. Jis su savo kancleriu E. Basiu dabar jau sėkmingiau rūpinosi lietuviškų pamaldų įvedimo reikalais Vilniaus bažnyčiose (Žr. toliau atskirų Vilniaus miesto bažnyčių aprašymus).

Arkiv. M. Reinys, matyt, nujautė galįs būti bolševikų suimtas, taigi jis paliko visą eilę įgaliotinių, kurie vienas po kito, jo suėmimo atveju, valdytų arkivyskupiją. Pirmuoju buvo kan. E. Basys, kuris suėmus arkivyskupą 1947.VI.13, perėmė suimtojo ganytojo pareigas. Buvęs kurijos notaras kun. Juozas Poškus paskirtas kancleriu.

Kan. E. Basio, kaip arkivyskupijos administratoriaus, darbas buvo labai sunkus: tuo metu okupacinė administracija labai smarkiai persekiojo Bažnyčią, uždarinėjo jų pastatus, suiminėjo dvasininkus. Kan. Basys buvo suimtas 1948 m. rugpjūčio mėn. ir ištremtas už arkivyskupijos ribų, į Šilutę, kur gyveno kaip tremtinys altaristas. Čia jis mirė 1974.I.11. Jo kūnas buvo pervežtas į Dūkštą ir ten 1974.I.14 kapinėse palaidotas.

Kun. Juozas Vaičiūnas

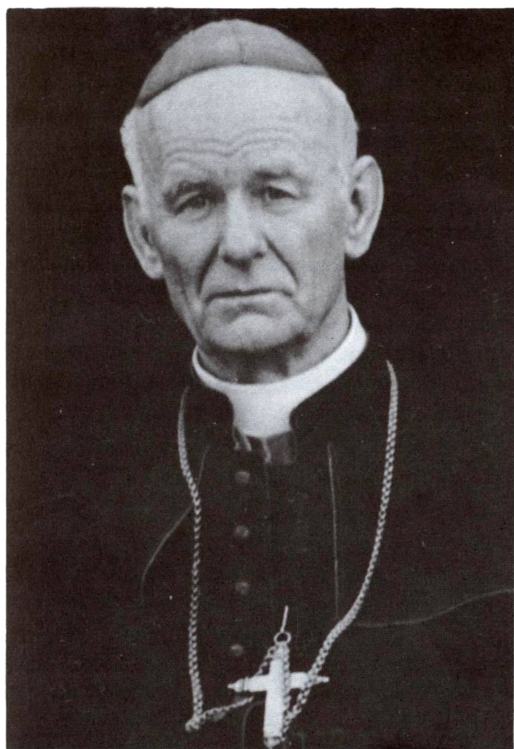
Kun. Juozas Vaičiūnas

Sovietinei okupacinei administracijai ištrėmus Vilniaus vyskupijos valdytoją kan. Edmundą Basį, vyskupijos lietuviškosios dalies valdymą 1948 m. rugpjūčio mėnesį perėmė kun. Juozas Vaičiūnas.

Gimė 1894 m. Panoterių vls. Jo broliai buvo — vyresnysis Petras, žinomas rašytojas (poetas, dramaturgas), Viktoras — jaunesnis, gydytojas, profesorius. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1920 m. Buvo paskirtas Aušros Vartų parapijos vikaru, dirbo Vilniaus krašto parapijose. 1934 m. paskirtas Varėnos II klebonu, kur organizavo lietuvišką veiklą ir pradėjo sakyti lietuviškus pamokslus. Iškeltas į Adutiškį, atnaujino bažnyčią, grąžino į bažnyčią lenkininkų kunigų pašalintas vėliavas su lietuviškais įrašais, globojo ir rėmė lietuviškas katalikiškas organizacijas. Ši jo veikla nepatiko Vilniaus arkivyskupui, kuris jį perkėlė klebonu į Dūkštą. Čia klebonaudamas atnaujino bažnyčios vidų ir pavedė vilniečiui dailininkui R. Jakimavičiui išdekoruoti jos vidų. Visomis išgalėmis stengėsi išsaugoti Senojo Dūkšto bažnyčios nepriklausomybę nuo lenkų statomos kitos bažnyčios miestelyje. Garsėjo labdaros darbais. II pasaulinio karo metu užtarė vokiečių persekiojamus žydus.

Karo pabaiga ir II-ji bolševikų okupacija jį užtiko Vilniuje, kur buvo Šv. Dvasios parapijos klebonu. Po kurio laiko perkeltas klebonu į Druskininkus, vėliau į Švenčionis.

Okupacinei administracijai ištrėmus kan. Edmundą Basį, perėmė Vilniaus arkivysku-

Vysk. Kazimieras Paltarokas

pijos lietuviškosios dalies administravimą, kol 1949.VIII.10 jį perdavė naujam valdytojui vysk. K. Paltarokui. Mirė 1962 m. Švenčionyse. Palaidotas Rasų kapinėse, Vilniuje.

Vysk. Kazimieras Paltarokas

Okupacinei valdžiai spaudžiant, 1949 m. Vilniaus kapitula visais balsais Vilniaus arkivyskupijos kapituliariniu vikaru išrinko Panevėžio vyskupą Kazimierą Paltaroką. Į Vilnių jis atvyko 1949.VIII.10 ir pradėjo valdyti arkivyskupiją, pasilikdamas kartu ir Panevėžio ordinaru. Abidvi vyskupijas jam teko valdyti labai sunkiomis priespaudos sąlygomis: reikėjo palaikyti ryšius su kietais okupacinės valdžios pareigūnais ir ginti katalikų reikalus. Kurį laiką jis buvo vienintelis vyskupas (einantis pareigas) visoje Lietuvoje. Valdymą kiek lengvino faktas, kad vysk. Paltarokas gerai mokėjo rusų, lenkų ir gudų kalbas. Jo biografo kun. J. Gasiūno žodžiais (LE XXI, 435), „jis sulaužė senas Vilniaus tradicijas: vyskupo durys buvo atidarytos visiems ir visada, jis buvo prieinamas paprastiems žmoneliams ir drauge autoritetingas šviesuoliams. Ne kartą išdrįsdamas pasakyti tiesos žodį ir valdantiems, tapo visos pavergtosios Lietuvos dvasiniu vadu. ... Sekmadieniais išvažiuodavo į provinciją teikti Sutvirtinimo sakramento. Kartais per dieną tekdavo sutvirtinti keletą tūkstančių tikinčiųjų. Nuo ilgo stovėjimo sutindavo kojos ir nebegalėdavo nė paeiti, bet darbo nenutraukė". Prieš mirtį pasišaukė kunigus ir pasakė testamentinius žodžius: „Aš jau nebegaliu... Jūs tvarkykitės... Būkite vyrai". Vyskupas mirė 1958.I.3 savo bute Vilniuje ir buvo palaidotas savo įsteigtoje Panevėžio katedroje. (Daugiau žinių apie jį yra LB IV t.)

Vysk. Julijonas Steponavičius

Mirus vysk. K. Paltarokui, 1958 m. pradžioje Vilniaus arkivyskupijos ir Panevėžio vyskupijos valdymą perėmė vysk. Julijonas Steponavičius.

Jis gimė 1911.X.18 Miciūnų kaime, Gervėčių parapijoje (dabar Sovietinė Gudija). Abudu tėvai lietuviai, vidutiniai ūkininkai. Tėvas Karolis (1886—1938) buvo aktyvus lietuviškose organizacijose, kol lenkai jas uždarė; aktyviai kovojo dėl lietuvių kalbos teisių Gervėčių bažnyčioje jau nuo 1905 m., dirbo valsčiaus savivaldybėje, buvo vienu iš lietuvių pasipriešinimo lenkinimui vadovų, sėdėjo Lukiškių kalėjime, 1935 m. buvo išrinktas Vilniaus lietuvių ūkio draugijos valdybon.

Julijonas mokėsi lietuvių pradžios mokykloje. Po to pėsčias nuvyko į Vilnių, įstojo į Vytauto Didžiojo gimnaziją, kurią baigęs įstojo į Vilniaus kunigų seminariją bei Vilniaus universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetą, kurį baigęs teologijos magistro laipsniu, kunigu pašvęstas Vilniaus katedroje 1936.VI.21.

1936—1939 m. Gardino mokyklų kapelionas bei prefektas. Vėliau klebonavo Palūšėje, Daugėliškyje. Paskirtas Adutiškio klebonu, ėjo ir Švenčionių dekano pareigas.

Vilniaus arkivyskupijos kapituliniam vikarui ir Panevėžio vyskupui K. Paltarokui susitarus su Sovietų valdžia, buvo 1955.V.22 popiežiaus paskirtas Antarado tituliniu vyskupu ir Panevėžio vyskupo pagalbininku. Vyskupu konsekruotas 1955.IX.11 Panevėžio katedroje. 1957 m. Apaštalų Sostas suteikė vysk. J. Steponavičiui Panevėžio ir Vilniaus vyskupijų apaštališkojo administratoriaus galias su rezi-

Vysk. Julijonas Steponavičius

dencinio vyskupo teisėmis. Šias pareigas jis pradėjo eiti po vysk. K. Paltaroko mirties, bet ėjo tik 3 metus. 1961 m. jis buvo okupacinės valdžios suimtas ir ištremtas už vyskupijos ribų (į Žagarę).

Kaip iš vysk. J. Steponavičiaus 1975.IX.15 pareiškimo sovietinės Lietuvos ministrų tarybos pirmininkui J. Maniušiui (paskelbtas LKBK Nr. 20, 1975) matyti, vyskupo žodžiais, ,,nušalinant nuo posto man nebuvo pateikta jokio kaltinimo. Aš iki šiol nežinau, dėl ko, už ką ir kuriam laikui esu ištremtas". Toliau J. Steponavičius aiškina buvęs tarybinei valdžiai lojalus ir net jos siunčiamas buvęs nuvykęs į ,,Taikos" konferenciją Vengrijon, o grįžęs padaręs pranešimą per radiją.

Nesutarimų buvę tik dėl Religinių kultų įgaliotinio J. Rugieniaus kišimosi į vyskupo reikalus, kurie reiškėsi šiais punktais: 1. Vyskupas nesutikęs išleisti kunigams aplinkraščio dėl vaikų ruošimo pirmajai komunijai ribojimo valdžios norima prasme; 2. Išsiskyrė nuomonės dėl kunigų perkilnojimo, kai įgaliotinis pradėjo atimti iš vyskupo ir savivališkai naudoti šią teisę; 3. Įgaliotinis represuodavo pareigingus kunigus, o vyskupas juos užtardavo; 4. Įgaliotinis pasisavino vyskupų bei kunigų teisę tvarkyti kunigų seminarijos reikalus; 5. Įgaliotinis, naudodamas policines priemones, kišasi į tikinčiųjų grynai religinį gyvenimą, draudė vaikams dalyvauti religinėse apeigose; buvo draudžiama berniukams tarnauti Mišiose, mergaitėms dalyvauti procesijose; daryti tikintiesiems rekolekcijas; kviesti be valdžios leidimo kunigus į atlaidų talką; kunigams lankyti savo parapijiečius, kalėdoti, atlikti grupines rekolekcijas ir kt.

Vyskupo nuomone, ganytojas turįs ,,kelti tikinčiųjų ir kunigų religinį gyvenimą, o ne stabdyti ir griauti. Be to, ir tarybiniai įstatymai, net pati valstybės konstitucija nedraudžia tikintiesiems dalyvauti religinėse apeigose.

Pareiškimo pabaigoje dar nurodoma nelygybė, kad Vilniaus arkivyskupijos katalikai jau daugelis metų neturį savo vyskupo, tuo tarpu pravoslavai, kurie sudarą mažumą, turį savo vyskupą Vilniuje.

Vilniaus arkivyskupijos kunigų pareiškime 1975.IX.25 Sovietinės Lietuvos ministrų tarybai, kurį pasirašė 66 dvasininkai ir kuriuo buvo prašoma vysk. J. Steponavičiui leisti eiti vyskupo pareigas, be ko kita, pateikiama tokia ganytojo charakteristika: ,,Kunigams ir tikintiesiems toks valdžios organų sprendimas ir toks ilgas vyskupo nutrėmimas yra nesuprantamas. Mes pažįstame vysk. J. Steponavičių kaip ramų, sąžiningą, darbštų ir lojalų pilietį. Nei buržuaziniais, nei nacių okupacijos, net tarybiniais laikais jis nėra padaręs jokių antitarybinių pareiškimų, nei užsiiminėjęs bet kokia antitarybine veikla. Tapęs vyskupu, jis rūpinosi, kad kunigai tvarkingai dirbtų bažnytinį darbą... Atkreipiamas dėmesys į tai, kad Apaštalų Sostas per vysk. K. Paltaroką buvo suderinęs su vyriausybe kun. Julijono kandidatūrą į vyskupus, — jis nušalintas be konsultacijos su Apaštalų Sostu ir be įspėjimo" (LKBK Nr. 21, 1974). Tokių ar panašių pareiškimų, prašymų buvo ir daugiau, tačiau vyskupui Julijonui nebuvo leista eiti pareigų, atvirkščiai, jis buvo verčiamas

Vyskupo Julijono Steponavičiaus 25 metų vyskupystės sukaktį Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčioje 1980.IX.10 minint

Sovietinės okupacinės valdžios ištremtas Vilniaus vyskupas Julijonas Steponavičius tikinčiųjų tarpe. Greta stovi suimtieji kunigai Sigitas Tamkevičius ir Alfonsas Svarinskas

Vyskupo Julijono Steponavičiaus 25 m. vyskupavimo sukaktį 1980 Vilniuje minint. Stovi (kairėje) — kun. Alg. K. Gutauskas, dešinėje — kun. St. Valiukėnas

Vyskupas Julijonas Steponavičius

bei prievartaujamas iš vyskupo pareigų atsisakyti. Tačiau vyskupas nebuvo palaužtas, kietai laikėsi savo vyskupiškų prievolių.

Kiek vėliau, gyvendamas Žagarėje, jis ne visada laikėsi sovietinės valdžios uždėto naminio arešto prievolių. Retkarčiais išvykdavo į Vilnių, į kai kurias parapijas. Taip 1980.IV.10 jis buvo Ceikiniuose ir prie velionio kun. Karolio Garucko kapo pasakė gražų pamokslą, pašventino jo paminklą. 1981.VII.19 Marijos Škaplierinės atlaidų metu, buvo Linkuvoje; aplankė ir kai kurias kitas bažnyčias. Savo pamokslų metu ragindavo parapijiečius likti ištikimais Dievui ir tikėjimui.

1980.IX.10 Šv. Mikalojaus bažnyčioje Vilniuje buvo iškilmingai paminėta vysk. Julijono 25 m. vyskupavimo sukaktis. Vyskupas buvo vilniečių katalikų gražiai sutiktas ir pasveikintas. Savo pamoksle jis drąsiai išaiškino priežastis, dėl kurių buvo ištremtas iš Vilniaus: ,,nesutikęs su jam padiktuotais reikalavimais — jis siekė Bažnyčią statyti, o ne ją griauti" (LKBK Nr. 45, 1980). Kitomis progomis kuklesnės iškilmės buvo suruoštos Aušros Vartų koplyčioje ir kai kuriose bažnyčiose. Sukakties proga popiežius Jonas Paulius II atsiuntė vysk. J. Steponavičiui savo pasveikinimą ir ypatingą palaiminimą.

Prel. Česlovas Krivaitis

Okupacinei valdžiai nušalinus vysk. J. Steponavičių, 1961—1979 m. Vilniaus arkivyskupiją, kaip kapitulinis vikaras ir arkivyskupijos valdytojas, valdė prel. Česlovas Krivaitis.

Kun. R. Krasausko surinktomis žiniomis (LE 36, 321) Č. Krivaitis gimė 1921.VII.18 Žebertonių k., Kietaviškio parapijoje, taigi Kaišiadorių vyskupijoje. Baigęs gimtojo kaimo pr. mokyklą ir 1941 m. Kaišiadorių gimnaziją, įstojo į Kauno kunigų seminariją, kurią baigė ir 1945.VI.10 buvo Kaišiadorių vyskupo T. Matulionio pašvęstas kunigu. Paskirtas Žiežmarių parapijos vikaru, o 1946 m. gale Žilinų klebonu. 1950 m. vysk. K. Paltarokas pakvietė jį dirbti Vilniuje ir paskyrė Vilniaus arkivyskupijos kancleriu. Kartu 5 metus ėjo ir Panevėžio vyskupijos kanclerio pareigas. Trūkstant kunigų, nuo 1951 m. buvo Šv. Mikalojaus parapijos Vilniuje klebonu. Čia 1958 m. atstatė karo metu sugriautus parapijos namus, įruošė salę ir nakvynės namus į Vilnių atvykstantiems kunigams. 1961 m. čia įsikūrė ir arkivyskupijos kurija. Č. Krivaičio rūpesčiu, apie 1959 m. prie Šv. Mikalojaus bažnyčios buvo pastatyta dail. Ant.

Prel. Česlovas Krivaitis

Kmieliausko darbo granitinė Vilniaus miesto patrono Šv. Kristupo skulptūra, su įrašu: „Šventas Kristoforai, globok mūsų miestą!".

1959.XIII.9 vysk. T. Matulionis pakėlė Č. Krivaitį garbės kanauninku. Okupacinei valdžiai nušalinus iš pareigų vysk. J. Steponavičių, 1961.I.30 Vilniaus kapitula, okupacinei valdžiai spaudžiant, kan. Č. Krivaitį išrinko kapituliniu vikaru ir arkivyskupijos valdytoju. 1965 m. dalyvavo Vatikano II Bažnytiniame suvažiavime ir buvo popiežiaus pakeltas prelatu.

Kaip Vilniaus arkivyskupijos valdytojas, prel. Č. Krivaitis buvo okupacinei valdžiai paklusnus, dalyvaudavo valdžios šaukiamuose suvažiavimuose, kartu su kitų konfesijų atstovais buvo Maskvos siunčiamas į užsienį, darydavo įvairius pareiškimus suvažiavimuose ir spaudoje, kuriais pasisakydavo, kad „Lietuvoje esanti religinė laisvė". Lietuvos pogrindžio spaudos (LKBK Nr. 37, 1979 m.) žodžiais, „buvo visiškai praradęs autoritetą ir nebeturėjo jokių galimybių, kad kada nors Apaštalų Sosto būtų paskirtas vyskupu". Taigi 1979 m. pradžioje, dėl įvairių priežasčių, raštu atsisakė nuo savo užimamų pareigų, grįžo į savo Kaišiadorių vyskupiją ir buvo paskirtas Kernavės klebonu.

Vilniaus vyskupas Julijonas Steponavičius Linkuvos bažnyčioje 1981.VII.19, religinio koncerto Švč. Sakramento ir Švč. M. Marijos garbei metu. Vyskupo dešinėje sėdi prel. Leopoldas Pretkelis, tuometinis Linkuvos klebonas

Kun. Algirdas Kazimieras Gutauskas

Pasitraukus iš valdytojo pareigų prel. Č. Krivaičiui, kaip rašo pogrindžio spauda (LKBK Nr. 37, 1979 m.), „Vilniaus arkivyskupijos patarėjai: kun. A. Gutauskas, K. Gajauskas ir J. Morkūnas paskubomis ‚išrinko' nauju valdytoju Šv. Teresės parapijos kleboną Algį Gutauską".

Kun. Algirdas Kazimieras Gutauskas gimė 1921.VII.31. Kunigu pašvęstas 1945.X.28. Arkivyskupiją valdo kapitulinio vikaro titulu; kartu yra ir Šv. Teresės bažnyčios Vilniuje klebonas. 1983 m. gegužės mėn., kartu su okup. Lietuvos vyskupais, lankėsi Vatikane ir buvo priimtas popiežiaus Jono Pauliaus II.

1982.X.29 Lietuvos vyskupų konferencija, sudariusi Šv. Kazimiero 500 m. jubiliejaus komisiją, jos pirmininkavimą pavedė kun. A. Gutauskui. Šios komisijos rūpesčiu, kiek tai buvo įmanoma okupacinėse sąlygose, 1984 m. pravesti Šventojo minėjimai.

Kun. Algirdas Kazimieras Gutauskas

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOS (LIETUVIŠKOSIOS DALIES) DVASININKŲ MARTIROLOGIJA

Visos trys okupacijos — lenkų, vokiškų nacių ir bolševikų skaudžiai palietė Vilniaus arkivyskupijos dvasininkus — vyskupus, kunigus, klierikus. Jų metu daug jų buvo suimta, kalinta, nužudyta.

Lenkų prievartos aktai (1920—1939) ypatingai reiškėsi prieš lietuvių tautybės kunigus. Pirmoji auka buvo kun. Pranas Raštutis, želigovskininkų nužudytas 1920.IX. jo parapijoje, Marcinkonyse. 1921.III.7 Maišiagaloje lenkų sušaudytas Zibalų parapijos klebonas kun. Kazimieras Lajauskas. 1924XII.17 į Merkinę (tada priklausė Vilniaus vyskupijai) įsiveržę lenkų teroristai peršovė kleboną kun. dr. Juozą Bakšį, kuris 1925.I.7 nuo padarytų žaizdų mirė. 1943 m. Vilniaus krašte siautėjusieji lenkų partizanai žiauriausiu būdu nukankino Eitminiškių (anksčiau Gervėčių) parapijos kleboną kun. Ambraziejų Jokavonį.

1919—1939 m. lenkų okupacijos metu lietuvius kunigus persekiojo Lenkijos administracija, kartais pačios Vilniaus arkivyskupijos kurijos talkinama. Kiek tokių lietuvių kunigų buvo suimta, kalinta ar kitu būdu persekiojama, tikslių žinių neturime: pavyko suregistruoti 24 nukentėję dvasininkai. (Iš tiesų jų buvo daug daugiau).

Vokiečių nacių okupacija labai skaudžiai palietė lenkų tautybės dvasininkus. Katalikų Teologijos akademija Varšuvoje yra 1978 m. išleidusi kun. V. Jacewicziaus ir kun. Jan Wošo paruoštą veikalą ,,Martyrologium Polskiego duchoweństwa Rzymsko katalickiego pod okupacją hitlerowską v. latak 1939—1945", kur yra paskelbti visos Vilniaus arkivyskupijos vokiškų nacių nukankintų kunigų sąrašai ir kankinimo aplinkybės.

Iš minėto veikalo matyti, kad 1937 m. Vilniaus arkivyskupijoje dirbo 639 kunigai. Hitlerinio teroro metu žuvę 127 kunigai ir 57 klierikai, taigi 184 dvasininkai. Prie jų čia nepriskaitomi vienuoliai — vienuolės.

Vokiškų nacių teroras prasidėjo 1942 m., kai buvo represuoti 106 dvasininkai. Iš jų 23 kunigai buvę sušaudyti todėl, kad atsisakę atiduoti bažnyčių varpus kariniams reikalams. 1942.III.3 hitlerininkai areštavo ir kalino 12 Vilniaus universiteto Teologijos fakulteto profesorių. 1942.III.3 buvusi ,,juoda naktis Vilniaus kunigų seminarijai" — suimta 72 klierikai, kurie išvežti darbams į Vokietiją.

1942.II.22 buvo suimtas ir internuotas Marijonų vienuolyne Marijampolėje arkiv. R. Jalbžykovskis ir jo kancleris kan. Adomas Sawickis. 1942 m. kovo mėn. iš Vilniaus išvežta 60 kunigų vienuolių ir 229 seserys vienuolės. Daug lenkų dvasininkų (jų skaičiuje buvo ir lietuvių) kalėjo Dachau ir kitose koncentracijos stovyklose. Laisvės jie sulaukė 1945 m. balandžio mėnesį.

Kaip vienas iš kunigų naikinimo centrų buvo Lyda. Ten 1943.III.10 ir 20 dienomis buvo sušaudyta 11 kunigų — 10 iš Vilniaus vyskupijos ir 1 Lucko. Buvo taip. Pasitaikė, kad buvęs vienas žmoniškas kalėjimo prižiūrėtojas, kuris areštuotus ir ten laikomus kunigus paleidęs Kalėdoms namo, turėdamas galvoje, kad jie negrįž atgal į kalėjimą. Tačiau kunigai išlaikę savo duotą žodį, po Kalėdų sugrįžę į kalėjimą, kur juos visus kiek vėliau vokiečių Geštapas sušaudė.

Suimtų ir kalintų kunigų skaičius buvo didelis. Vien tiktai Vilniaus arkivyskupijos lietuviškosios dalies šios rūšies aukų skaičius, mūsų surinktais duomenimis, siekė daugiau 40.

Bolševikų okupacijos metu kaip ir nebuvo represuojami ir žudomi lenkų tautybės kunigai, tačiau lietuviai dvasininkai buvo persekiojami, kalinami, tremiami ir žudomi. Mums pavyko suregistruoti 7 nukankintus dvasininkus, kurių skaičiuje yra ir arkiv. Mečislovas Reinys, Vilniaus arkivyskupijos valdytojas. Ta pati bolševikų administracija nušalino iš pareigų, kalino, kankino ir trėmė daugybę kunigų. Mūsų sąlygomis, pavardėmis tepavyko užregistruoti tokių 18, beveik visi lietuvių tautybės.

Čia skelbiami Vilniaus arkivyskupijos okupantų nužudytų ar kalintų bei represuotų dvasininkų vardiniai sąrašai apima tik lietuviškąją arkivyskupijos dalį. Be to, jie nėra

pilni ir gal ne visur tikslūs. Vis dėlto ir tokia forma, kaip jie skelbiami, padės skaitytojui suvokti, koks žiaurus trijų okupantų teroras yra palietęs Vilniaus arkivyskupijos dvasininkus.

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOS (LIETUVIŠKOSIOS DALIES) KUNIGAI, OKUPANTŲ NUKANKINTI AR ŽUVĘ

Kun. Antoni Aktanarowicz, gimęs 1902 m., kunigu pašvęstas 1931 m. Smalvų parapijos klebonas. Žuvo 1944.VII.12 karo veiksmų metu, sprogus artilerijos sviediniui.

Mieczyslaw Akrejč, gimęs 1884 m., kunigu pašvęstas 1907 m., Brėslaujos parapijos klebonas ir dekanas, žuvo 1942 m., hitlerinės okupacijos metu.

Kun. dr. Juozas Bakšys, gimęs 1884.IX. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1908 m. Visų Šventųjų bažnyčios Vilniuje vikaras, vėliau iškeltas Merkinėn. Buvo 1916 m. vokiečių kalintas. 1924.XII.7 buvo lenkų agentų peršautas ir mirė Kaune 1925.I.7. (Daugiau žinių žr. 125 psl. ir Kš. vysk. Merkinės aprašyme).

Kun. Kazimieras Banevičius (Baniewicz), gimęs 1905 m., kunigu pašvęstas 1933 m., nuo 1934 m. Adutiškio vikaras, buvo vokiečių nacių sušaudytas Adutiškyje 1942 m.

Kun. Boleslovas Bazewicz, gimęs 1899 m., kunigu pašvęstas 1925 m., Švenčionėlių klebonas nuo 1934 m., buvo 1942.V.10 kartu su mokyklų kapelionu kun. Jonu Naumovičium Vilniaus gestapo egzekutorių komandos sušaudyti prie plento nuo Švenčionėlių į Švenčionis. Palaidoti be iškilmių Švenčionėlių parapijos kapinėse.

Kun. Kazimieras Burokas, gimęs 1875 m. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1900 m. Nuo 1904 m. Šalčininkų klebonas. Vokiečių nacių sušaudytas 1943.III.20 Svisločiuje.

Kun. Pranciškus Cibulskis (Cybulski), gimęs 1885 m., kunigu pašvęstas 1908 m. Trobų parapijos klebonas. 1943.III.20 vokiečių sušaudytas Lydoje.

Kun. Ignas Cyraski, gimęs 1881 m., kunigu pašvęstas 1906 m., Vosyliškių parapijos klebonas, buvo vokiečių nužudytas 1943.III.10.

Kun. Povilas Czaplowski, gimęs 1896 m., kunigu pašvęstas 1942 m. Žadiškių parapijos klebonas, žuvo 1943 m.

Kun. Kristupas Čibiras

Kun. Kristupas Čibiras, gimęs 1888.XII.14 Daugėliškio vls. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1914 m. Vėliau studijas gilino Petrapilio dvasinėje akademijoje, kur 1915 m. gavo teologijos magistro laipsnį. Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vikaras, nuo 1924 m. Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas, įvairių lietuviškų organizacijų vadovas bei pirmininkas, spaudos bendradarbis, ilgametis Vilniaus ir Švenčionių liet. gimnazijų mokytojas, lietuvių teisių gynėjas, kelių vadovėlių autorius. Korp! „Vytis" garbės narys. Žuvo 1942.III.23 rusų oro puolimų metu Vilniuje.

Kun. Domininkas Gailušis, gimęs 1877 m., kunigu pašvęstas 1910 m., filosofijos mokslų daktaras, Benekainių parapijos klebonas nuo 1937 m. ir dekanas, po II pasaulinio karo buvo bolševikų suimtas, išvežtas ir ištremtas, iš kur nebegrįžo. Mirė 1953 m.

Kun. Henrikas Glebavičius (Hlebowicz), gimęs 1904 m., kunigu pašvęstas 1927 m., Vilniaus universiteto profesorius, buvo vokiečių sušaudytas Borisove 1941.XI.16.

Kun. Vincentas Godlewski, gimęs 1888 m., kunigu pašvęstas 1914 m., Vilniaus mies-

to lenkų mokyklų kapelionas, žuvo Minske 1943 m.

Kun. Kazimieras Grabowski - Widłak, gimęs 1891 m., kunigu pašvęstas 1918 m., Naujosios Rūdos parapijos klebonas, buvo vokiečių išvežtas į Stutthofo koncentracijos stovyklą, kur žuvo 1945.III.7.

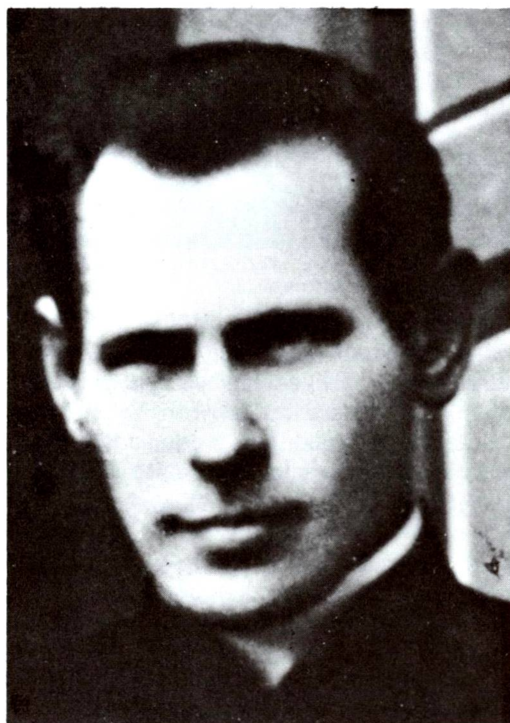
Kun. Adolfas Gruodis, gimęs 1897 m., kunigu pašvęstas 1927 m. Sabakinės klebonas. Buvo nužudytas savo parapijos ribose.

Kun. Boleslovas Hermanavičius, gimęs 1897 m., kunigu pašvęstas 1921 m. Armoniškių parapijos klebonas. Vokiečių nužudytas Lydoje 1943.III.20.

kalėjime. 1943 m. lenkų partizanai jį suėmė, išsivedę ilgai kankino, reikalaudami išduoti veiklesnius lietuvius. Kankinamas kunigas didvyriškai kentė baisiausias kančias ir tylėjo. Po poros mėnesių jo lavonas buvo rastas vienoje žvyrduobėje, miške, netoli Pabradės.

Kun. Albinas Jaroševičius (Jaroszewicz), gimęs 1879 m., kunigu pašvęstas 1901 m., Gardino klebonas ir dekanas, buvo 1945 m. nužudytas.

Kun. Vincas Labanas, gimęs 1898 m., kunigu pašvęstas 1926 m. Lydos — Slabados parapijos organizatorius ir bažnyčios statytojas, jos klebonas nuo 1933 m., buvo vokiečių suimtas ir 1943.III.20 nužudytas.

Kun. Ambraziejus Jokavonis (Jakovanis)

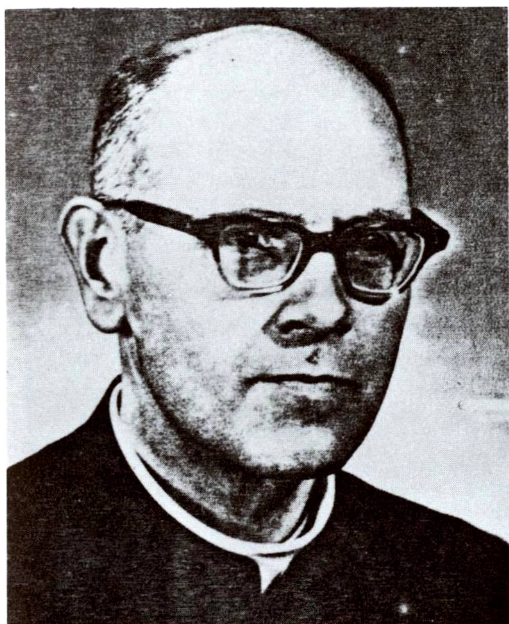

Kun. Kazys Lajauskas

Kun. Ambraziejus Jokavonis (rašėsi Jakovanis), gimęs 1886 m., kunigu pašvęstas 1911 m. ir tais pačiais metais paskirtas Gervėčių klebonu, kur išbuvo ligi 1934 m., kai buvo perkeltas į Eitminiškes. Klebonaudamas stiprino religiją ir lietuvybę, steigė draugijas, mokyklas, rūpinosi parapijiečių švietimu. Lenkų okupacinės administracijos ir kapitulos teismo buvo persekiotas, tardytas, 1927 m. suimtas, kalėjo Lukiškių

Kun. Kazimieras Lajauskas, gimęs 1892.XI.16, Šešuolių vls. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1915 m. Lenkų nužudytas 1921.III.7. (Daugiau žinių žr. Kaišiadorių vysk. kunigų martirologiją).

Kun. Bronius Laurinavičius. Gimė 1913.VII.17 Gėliūnų k., Gervėčių vls. Mokėsi „Ryto" dr-jos mokykloje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje, Vilniaus kunigų seminarijoje. 1944.VI.4 arkiv. M. Reinys jį pašven-

Kun. Bronius Laurinavičius

tė kunigu. Dirbo vikaru Švenčionyse, klebonavo parapijose: Ceikiniuose, Kalesninkuose, Švenčionėliuose, Adutiškyje. Reiškėsi kaip darbštus, pareigingas, energingas kunigas; dirbo pastoracijoje, restauravo bažnyčias. Būdamas griežtas abstinentas, skelbė blaivybę. Būdamas Ceikiniuose išplėtė bažnyčią, pristatydamas priestatą, Kalesninkų bažnyčiai perdengė stogą, o 1959 m. pabaigė statyti prieš 1939 m. pradėtą Švenčionėlių bažnyčią. 1968 m. paskirtas Adutiškio klebonu, išpuošė Adutiškio bažnyčią. Organizavo ir pats mėgo fizinį darbą. Aktyvus kovotojas už religijos laisvę, Lietuvių Helsinkio grupės veikėjas. Žuvo 1981.XI.27, palaidotas Adutiškio šventoriuje, dalyvaujant 2 vyskupams, 100 kunigų, gausiai tikinčiųjų miniai.

Kun. Vincentas Liegus, gimęs 1876 m. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1909 m. (kitais duomenimis 1902 m.). Teologijos mokslų daktaras. I pasaulinio karo metu ir lenkų okupacijos metais Antakalnyje organizavo lietuvišką labdarybę, rūpinosi beturčių vaikų išlaikymu ir leido juos į mokslą. Nuo 1925 m. dirbo Vilniaus miesto mokyklose, dėstydamas tikybą. Po II pasaulinio karo buvo okupantų suimtas ir ištremtas į koncentracijos stovyklą Sibiran. Ten būdamas, kad ir labai suvargęs, stengdavosi paguosti kitus kalinius, sustiprindavo juos dvasiškai, slaptai klausydavo išpažinčių. Grįžęs į Lietuvą, gyveno Vilniuje ir mirė 1963.II.24. Palaidotas Vilniaus Kalvarijų bažnyčios šventoriaus kapinaitėse. Ant jo antkapio paminklo užrašyta, kad mirė 89 m. amžiaus, bet ,,Elenchus" nurodo kitus jo gimimo metus — 1876.

Kun. Alfonsas Lipniūnas-Lipnickas

Kun. Alfonsas Lipnickas-Lipniūnas. Gimė 1905.III.12 Pumpėnų vls. 1925 m. baigė Panevėžio gimnaziją, 1930 m. Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą. Vėliau studijas gilino ir gavo teol. licenciato laipsnį. Kunigu pašvęstas 1930 m. 1939 m., atgavus Vilnių, persikėlė į jį ir buvo Aušros Vartų koplyčios, Šv. Jono bažnyčios pamokslininkas. Mirė 1945.IV.28. Palaidotas Pucko (Dabar Lenkijoje) kapinėse. (Platesnis aprašymas ,,Lietuvos bažnyčių" IV tome).

Prel. Karolis Lubianiec, gimęs 1866 m., kunigu pašvęstas 1898 m., Vilniaus katedros prelatas, seminarijos profesorius, buvo vokiečių 1942.VII.22 suimtas ir 1942.IX.28 sušaudytas.

Kun. Adomas Masiulionis (Masiulianis), gimęs 1911 m., kunigu pašvęstas 1936 m. Armoniškių parapijos klebonas. Buvo vokie-

čių nužudytas 1942.VII.4.

Kun. Stanislovas Matyszczyk, gimęs 1909 m., kunigu pašvęstas 1938 m., Vidžių parapijos vikaras, buvo vokiečių suimtas, išvežtas ir nežinomoje vietoje nužudytas.

Kun. Zigmantas Milkowskis, gimęs 1889 m., kunigu pašvęstas 1911 m., Vyšniavo parapijos klebonas. Buvo 1943 m. vokiečių nužudytas Valažine.

Kun. Jan Naumowicz, gimęs 1902 m., kunigu pašvęstas 1929 m. Švenčionėlių mokyklų kapelionas. 1942.V.10 buvo vokiečių suimtas ir tą pačią dieną sušaudytas. Palaidotas Švenčionėlių kapinėse.

Kun. Petras Wojno-Orański, gimęs 1904 m., kunigu pašvęstas 1932 m., Trobų par. klebonas, žuvo 1943 m.

Kun. Jurgis Ožarowski, gimęs 1912 m., kunigu pašvęstas 1938 m., Lipniškių parapijos klebonas, vokiečių nužudytas Lydoje 1943.III.20.

Kun. Kazimieras Packiewicz, gimęs 1884 m., kunigu pašvęstas 1911 m. Paluknio parapijos klebonas. Žuvo klebonijos gaisro metu 1941.VIII.25.

Kun. Kazimieras Paulovičius (Pawłowicz), gimęs 1887 m., kunigu pašvęstas 1911 m., Kabilninko par. klebonas, vokiečių nužudytas 1943 m.

Kun. Petras Prunskis, gimęs 1871 m. Antalieptės vls. Mokėsi Mintaujos gimnazijoje, baigė Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu pašvęstas 1894 m. Buvo vikaras Ratnyčioje ir kitur; Inturkės, o 1911—1939 m. Palūšės klebonas. Aktyviai reiškėsi religiniame ir lietuviškame darbe, platino draudžiamąją liet. spaudą, steigė „Ryto" ir Šv. Kazimiero draugijų skyrius, mokyklas. Palūšėje pastatė „Ryto" dr-jos namus, kuriuos 1938 m. konfiskavo lenkų valdžia. Daug kartų buvo lenkų okupacinės valdžios kratomas, suimtas ir baustas 1934 ir 1938 m. už lietuviškų pavardžių rašymą metrikų knygose. 1941.VI.13 su savo artimaisiais išvežtas į Sibirą. Mirė kankinio mirtimi 1942.XII.7 Čechanikoje, Uč-Pristanės rajone, Altajaus krašte.

Kun. Mečislovas Przemieniecki, gimęs 1894 m., kunigu pašvęstas 1920 m. Gervėčių vikaras. Dingo be žinios vokiečių okupacijos metu.

Kun. Leonas Puciata, gimęs 1884 m. kunigu pašvęstas 1911 m. Teologijos ir filosofijos

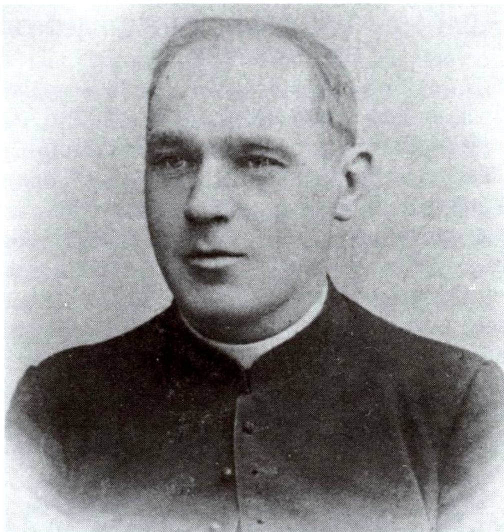
Kun. Petras Prunskis

mokslų daktaras, Vilniaus universiteto profesorius, Šv. Onos bažnyčios klebonas. Buvo vokiečių suimtas, ištremtas į koncentracijos lagerį, iš kurio paleistas mirė 1943.VII.12.

Kun. Pranciškus Raštutis, gimęs Žemaitijoje. Marcinkonių klebonas, stiprinęs lietuvybę Vilniaus krašte. 1920 m. rugsėjo mėnesio pabaigoje buvo įsiveržusių lenkų — želigovskininkų suimtas, išvestas iš klebonijos ir taip žiauriai kankintas, kad išsiveržus kraujui per burną, po pusvalandžio vėl įneštas į kleboniją, mirė neprataręs žodžio.

Arkiv. Mečislovas Reinys, gimęs 1884.II.5 Daugailių vls. kunigu pašvęstas 1905 m., vyskupas nuo 1926 m., 1940 m. paskirtas tituliniu arkivyskupu ir Vilniaus arkivyskupo pagalbininku, Vilniaus arkivyskupijos administratorius, 1947 m. buvo bolševikų valdžios suimtas ir nuteistas 10 m. kalėjimo. Nukankintas Vladimiro kalėjime 1953.XI.8. (Daugiau žinių 171—180 psl.).

Kun. Vaclovas Rodžko, gimęs 1888 m., kunigu pašvęstas 1910 m., Trobų parapijos klebonas, hitlerininkų nužudytas.

Kun. Pranciškus Raštutis

Kun. Steponas Romanowski, gimęs 1871 m., kunigu pašvęstas 1896 m., Šemetavo parapijos klebonas, hitlerininkų nužudytas 1944.VI.8.

Kun. dr. Vaclovas Siekierko, gimęs 1895 m., kunigu pašvęstas 1918 m., lenkų katalikiškos mokyklos Vilniuje direktorius, žuvo Vilniuje 1941.VI.22, bombardavimo metu.

Kan. Boleslovas Sperskis, Vilniaus Visų Šventųjų parapijos klebonas, gimęs 1871 m., kunigu pašvęstas 1897 m., buvo vokiečių sušaudytas Vilniuje 1943 m.

Kun. Adomas Stankevičius (Stankiewicz), gimęs 1891.XII.24 Ašmenos aps., gudų tautybės, kunigu pašvęstas 1924 m., po II pas. karo Šv. Mykolo bž. Vilniuje klebonas, buvo bolševikų suimtas ir ištremtas į koncentracijos stovyklą. Žuvo 1955 m.

Kun. Zygmunt Stankiewicz, gimęs 1915 m., kunigu pašvęstas 1940 m. Buvo bolševikų nužudytas drauge su kitais 2 lietuviais kunigais, 1941.VI.23 Skaruliuose.

Kun. Vincentas Strzešniewski, gimęs 1909 m., kunigu pašvęstas 1939 m., Juratiškio parapijos klebonas, buvo vokiečių 1943.III.20 sušaudytas.

Kun. Stasys Stašelis, gimęs 1898 m. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1924 m. Ašmenos ir kt. parapijų vikaras, nuo 1936 m. Surviliškio klebonas. Žuvo 1941.VII.1.

Kun. Kazimieras Šipaila (Szypiłło), gimęs 1912 m., kunigu pašvęstas 1937 m., Gardino parapijinės bažnyčios (Faros) vikaras, buvo vokiečių sušaudytas 1943.VII.15 buv. Carinės Rusijos tvirtovės forte.

Kun. Romualdas Švirkovskis Svirkowski), gimęs 1886 m., kunigu pašvęstas 1909 m., Vilniaus lenkų Katalikų akcijos instituto direktorius, Šv. Dvasios parapijos klebonas, buvo vokiečių sušaudytas Paneriuose 1942.V.5.

Kun. Stanislaw Szczemirski, gimęs 1886 m., kunigu pašvęstas 1911 m. Ilgametis (nuo 1924 m.) Rodūnios, nuo 1937 m. Paberžės par. klebonas. Rodūnioje pasižymėjo lietuvių persekiojimu, panaikinęs lietuviškas pridėtines pamaldas, sukėlęs riaušes bei muštynes bažnyčioje, kurios kartais „antraisiais Kražiais" vadinamos. Bolševikų okupacijos metu buvo vieno gudo nužudytas kaip keršto auka už brolį, kuris kun. Szczemirskio skundu buvęs išvežtas į Lenkijos koncentracijos stovyklą. (Daugiau žinių žr. Rodūnia).

Kun. Jonas Tutinas

Kun. Jonas Tutinas, gimęs 1897.VIII.11. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1928.III.24. Jo rūpesčiu Pelesoje pa-

statyta mūrinė bažnyčia ir įsteigta grynai lietuviška parapija. 1936.II.16 jis Pelesos bažnyčioje atlaikė mišias už nepriklausomą Lietuvą, už tai buvo iškeltas į kitą parapiją, o vėliau ištremtas į nepriklausomą Lietuvą. Perėjo į Kaišiadorių vyskupiją ir buvo paskirtas Palomenės klebonu. Prasidėjus karui, 1941.VI.24 į kleboniją įsiveržę bolševikai sušaudė kieme vargonininką su žmona, o suradę pasislėpusį kleboną kun. J. Tutiną, peršovė jo galvą ir keliais durtuvo smūgiais subadė krūtinę. Parapijiečiai netrukus surado klebono lavoną su perverta ant krūtinės uždėta ranka ir visą sužalotą.

Kun. Antanas Twarowski, gimęs 1903 m., kunigu pašvęstas 1929 m. Nuo 1932 m. Jurotiškių parapijos administratorius. Buvo vokiečių nužudytas.

Kun. Antanas Udalskis, gimęs 1889 m., kunigu pašvęstas 1913 m., Šalčininkų parapijos klebonas, buvo vokiečių nužudytas Valažine 1943 m.

Kun. Boleslovas Valeika (Wołeiko), gimęs 1880 m., kunigu pašvęstas 1903 m. Druskininkų parapijos klebonas. Buvo vokiečių nužudytas 1942.IX.4 Gardine.

Klierikas Steponas Venta, Vilniaus kunigų seminarijos alumnas, buvo vokiečių sušaudytas 1942 m.

Kun. Jonas Vienažindys, gimęs 1901 m. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1927 m. Nuo 1937 m. Pelesos klebonas. Apie 1950 m. buvo bolševikų suimtas ir išvežtas. Likimas nežinomas.

Kun. Petras Węckiewicz, gimęs 1899 m., kunigu pašvęstas 1924 m. Kamojų parapijos klebonas. Buvo vokiečių nužudytas Lentupyje 1942 m.

Kun. Adomas Zaremba, gimęs 1875 m., kunigu pašvęstas 1903 m. Strūnaičio, Paringio ir kt. parapijų klebonas. Buvo lenkų dvasinės vyresnybės persekiotas, iškeltas į gudišką parapiją. 1943.III.20 vokiečių nužudytas.

Kun. Stanislovas Zubkowicz, gimęs 1912 m., kunigu pašvęstas 1940 m., Trobų parapijos vikaras, buvo vokiečių nužudytas Brėslaujos apskrityje.

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOS (LIETUVIŠKOS DALIES) KUNIGAI, OKUPANTŲ KALINTI BEI PERSEKIOTI

Kun. Edmundas Basys, gimęs 1907 m. Paringio parapijoje. 1928 m. baigė Vytauto Didžiojo gimnaziją Vilniuje, 1935 m. Vilniaus kunigų seminariją ir buvo tais metais pašvęstas kunigu. 1935—1936 m. Eišiškių vikaras, 1936—1940 m. Vytauto Didžiojo gimnazijos kapelionas. 1942—1947 m. (su pertraukomis) Vilniaus arkivyskupijos apaštališkojo administratoriaus arkiv. M. Reinio kancleris. 1948.VIII. bolševikų suimtas ir ištremtas už vyskupijos ribų. Mirė 1974.I.11 Šilutėje. Palaidotas Dūkšto kapinėse.

Kun. Stanislaw Bielawski, gimęs 1913.X.13, kunigu pašvęstas 1939.VI.18. Adutiškio parapijos vikaras. Buvo 1942.XII.17 vokiečių suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime, Pravieniškėse. 1944 m. pabėgo.

Kun. Pranciškus Bieliauskas

Kun. Pranciškus Bieliauskas, gimęs 1883 m. Jiezno vls. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1911 m. Vilniaus katedros vikaras ligi 1940. Lenkų vyskupijos valdytojų katedroje buvo laikomas dėl savo

gražaus balso — boso. 1940—1944 m. „Aušros Vartų" klebonas. Įvairių liet. or-jų veikėjas. Liet. Mokslo dr-jos remiamas, važinėjo po Vilniaus kraštą, stiprino lietuvybę ir surinko apie 1200 lietuviškų dainų, kurių 125 būdingesnių dainų atranka buvo 1936 m. Vilniaus liet. Labdarybės dr-jos išleista antrašte „Varguolių dainos". Globojo neturtingus lietuvius. 1927 m. spalio mėn., kartu su kitais lietuviais lenkų suimtas, kalintas Lūkiškių kalėjime. Pokario metais dirbo Valkininkų parapijoje, kur mirė 1958.XII.9.

Kun. Vincas Bobinas

Kun. Vincas Bobinas, gimęs 1885 m. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1909 m. 1921 m. paskirtas Vidiškio klebonu. Buvo kelius kartus lenkų tardytas, sėdėjo Lukiškių kalėjime. Grįžęs iš kalėjimo 1928 m. perkeltas į Kazitiškį, Lenkų buvo kaltinamas organizavęs „sukilimą" ir buvo nubaustas 5 m. kalėjimo bausme. Jo byla buvo pasiekusi Lenkijos aukščiausiąjį teismą.

Kun. Baltazaras Budreckas, gimęs 1896 m., kunigu pašvęstas 1924 m. Eišiškių ir kt. parapijų vikaras, nuo 1931 m. Vosiūnų parapijos klebonas. Parapijose gynė lietuvių reikalus. Už lietuviškų pavardžių rašymą metrikų knygose 1937 m. nubaustas 1 mėn. arešto bauda. Mirė Turmonte 1975.II.12. Palaidotas Zarasuose.

Kun. Juozas Budrevičius, gimęs 1928.X.3 Dzūkijoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1955.XI.18. Buvo daugelį kartų bolševikų tardytas ir suimtas. 1948 m. buvo įtrauktas į Sibiran vežamųjų suimtųjų sąrašus, bet išvežimo išvengė, pasislėpdamas baudžiamosios akcijos metu. 1982 m. kunigų sąrašuose pažymėtas kaip kunigas „be paskyrimo".

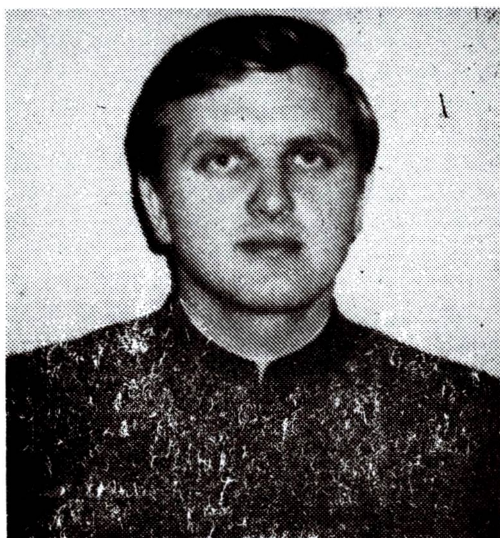

Kun. Stanislovas Chodika karste

Kun. Stanislovas Chodika, gimęs 1893 m., kunigu pašvęstas 1918. Nuo 1932 m. Gervėčių klebonas. Buvo po II pasaulinio karo bolševikų suimtas ir išvežtas į Sibirą. Sugrįžo po 6 metų, netekęs sveikatos. Dar kurį laiką stengėsi eiti klebono pareigas. Mirė 1978.VIII.17. Palaidotas Gervėčiuose.

Kun. Pranciškus Čaglys, gimęs 1874 m., kunigu pašvęstas 1903 m. Nuo 1919 m. Kabelių klebonas. Kėlė religinę dvasią, stiprino lietuviškumą, švietimą. Už tai lenkų administracijos persekiotas, baudžiamas, 1920 m. suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime. Mirė II pasaulinio karo metu.

Kun. Ričardas Černiauskas, gimęs 1954.IX.1. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1977.V.22. Šv. Mikalojaus parapijos Vilniuje vikaras. Okupacinės valdžios buvo apkaltintas 1981.VIII.20 drauge su kitu kunigu suruošęs jaunimo reko-

Kun. Ričardas Černiauskas

Kun. Leonas Eidimtas

lekcijas vieno ūkininko patalpose Molėtų apylinkėse, kuriose dalyvavo apie 50 jaunuolių. Pradėjus rekolekcijas vesti, atvykusi milicija bei saugumiečiai, apsupę patalpą. 22 jaunuoliai buvo suimti, o 28-iems pavyko pabėgti. Suimtieji buvo žiauriai tardomi, ypač kun. Černiauskas: jį mušė, spardė, kojomis, stumdė, pagaliau išvežė į Vilnių, kur kunigą kalino. Vėliau perkeltas į Šv. Petro ir Povilo bž. Vilniuje be teisės sakyti pamokslus, netrukus išsiųstas į provinciją. 1984 m. Druskininkų klebonas.

Kun. Leonas Eidimtas, gim. 1893 m., kunigu pašvęstas 1919 m., Kalesninkų vikaras, 1921.X.15 buvo lenkų suimtas ir išvežtas į Gardino kalėjimą. Ir vėliau buvo persekiotas. Persikėlė į Kaišiadorių vyskupiją, kur ir mirė.

Kun. dr. Jonas Elertas (Ellert), gimęs 1894 m., kunigu pašvęstas 1916 m., Vilniaus Dvasinės seminarijos ir universiteto profesorius, buvo vokiečių 1942.III.3 suimtas, kalinamas Lukiškių kalėjime, Šaltupio stovykloje. Išlaisvintas 1944.VI.23.

Kun. Juozapas Ercius, gim. 1895 m. Žvingių parapijoj. Mokėsi Petrapilyje, ten baigė ir Dvasinę seminariją. Kunigu pašvęstas 1918 m. Vikaravo Vitebske, Uloje, Zamostėje. 1922 m. paskirtas Kazėnų klebonu. Negalėdamas čia susitarti dėl pamaldų kalbos, suorganizavo bažnyčios statybą Vosiūnuose, kur buvo perkeltas ir parapijos centras. (Kazėnų bažnyčia buvo nugriauta). Lenkų administracijai nepatiko kun. Erciaus veikla, jį suėmė, kalino ir ištrėmė į nepriklausomą Lietuvą. Vikaravo Sedoje, Darbėnuose. 1933 m. paskirtas Tūbausių kuratu. Susirgęs nuo 1936 m. gyveno Mažeikiuose, kur ir mirė 1939.VII.2.

Kun. Česlovas Falkowski, gimęs 1887 m., kunigu pašvęstas 1910 m., Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesorius, buvo 1942.III.3 vokiečių suimtas, kalintas. Paleistas 1943.X.20. Mirė 1969.VIII.25.

Kun. Domininkas Gailiušis, gimęs 1887 m. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1910 m. Dirbo pastoracinį darbą Vilniaus vyskupijoje. Kurį laiką buvo Švenčionių dekanas. Nuo 1937 m. Benekainių klebonas. Pokario metais bolševikų suimtas ir ištremtas. Grįžęs iš tremties, į parapiją nebegrįžo. Mirė 1953 m.

Kun. Karolis Garuckas, gimęs 1908.V.1 Ramygalos valsčiuje, kunigu pašvęstas 1941 m. Nuo 1945 m. dirbo įvairiose Vilniaus arkiv. parapijose, 1945 m. paskirtas Ceikinių klebonu. Energingas kovotojas už religijos laisvę, vienas 1976 m. Helsinkio grupės steigėjų, buvo daug kartų areštuotas, tardytas, kalintas, kas palaužė jo sveikatą. Mirė 1979.IV.6, palaidotas Ceikinių bž. šventoriuje. (Daugiau žinių žr. Ceikiniai).

Kun. Antanas Gedgaudas, gimęs 1879.VI.13 Juodupiuose, kunigu pašvęstas

Kun. Karolis Garuckas

Kun. Karolis Gumbaragis

1908 m. Ratnyčios klebonas nuo 1936 m. Buvo vokiečių 1942.VIII.16 suimtas, 6 mėn. kalintas Gardino kalėjime, 1943.II.20 pervežtas į Balstogę, o 1943.III.19 pasiųstas į Dachau koncentracijos stovyklą. Išlaisvintas 1945.IV.29.

Kun. Juozapas Grasewicz, gimęs 1903 m., kunigu pašvęstas 1935 m., Vilniuje leidžiamo savaitraščio „Nasz Przyjaciel" redaktorius, buvo vokiečių 1942.III.3 suimtas, kalintas Lukiškiuose, Pravieniškio ir Šaltupės stovyklose. 1944.VIII.5 išlaisvintas.

Kun. Karolis Gumbaragis, gimęs 1885 m. Adutiškyje. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1910 m. Buvo klebonu Vilniaus lietuvių parapijose; 1919—1925 m. Lazūnų klebonas. Nuo 1925 m. Mielagėnų klebonas. Stiprino žmonių tikėjimą ir lietuvybę. (Žr. Mielagėnų aprašymą). Steigė Šv. Kazimiero dr-jos skyrius, platino liet. spaudą, skatino jaunimą siekti mokslo. Buvo lenkų administracijos persekiotas, kalintas. Pokario metais bolševikų suimtas ir ištremtas. Grįžęs prisiglaudė gimtajame Adutiškyje, kur ir mirė 1958 m.

Arkiv. Romuald Jałbżykowski, gimęs 1876.II.7, kunigu pašvęstas 1901.I.30 vyskupu konsekruotas 1918.XI.30. 1926.VI.24 paskirtas Vilniaus arkivyskupu metropolitu. Vokiečių okupacinės valdžios 1942.III.22 areštuotas ir išvežtas į Marijampolės marijonų vienuolyną. Raudonajai armijai užėmus Lietuvą, 1944 m. liepos mėnesį sugrįžo į Vilnių, bet čia neilgai gyveno. Lenkams repatrijuojant į Lenkiją, persikėlė į Balstogę ir iš ten valdė Lenkijos ribose esančią Vilniaus arkivyskupijos dalį, kur ir mirė 1955.VI.19.

Kun. Pijus Jankus, gimęs 1907.X.30. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1948.X.31. Daugelį kartų buvo bolševikų suimtas, tardytas, grasinamas ir kitais būdais represuojamas. 1982 m. kunigų sąrašuose pažymėtas kaip Riešės klebonas.

Kun. Antanas Jaskiel, gimęs 1889 m., kunigu pašvęstas 1913 m., Pervalko parapijos klebonas, buvo vokiečių 1942.IX.20 suimtas, kalintas Druskininkuose, Gardine ir Balstogėje, 1943.III.19 atvežtas į Dachau koncentracijos stovyklą. Išlaisvintas 1945.IV.29.

Kun. Vytautas Jaskelevičius, gimęs 1913.XI.5. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1948.VII.4. Mokydamasis Kauno kunigų seminarijoje, buvo daugelį kartų tardytas ir represuojamas. 1984 m. kunigų sąrašuose pažymėtas kaip Puškų klebonas.

Kun. Jonas Karvelis

Kun. Juozas Juodagalvis, gimęs 1907.III.11 Buvo įstojęs į marijonus, bet iš jų išstojo ir išvyko teologijos studijoms į Romą. Porą metų studijavo Laterano institute ir buvo 1939.III.4 Romoje pašvęstas kunigu. Grįžęs į Kauną, dirbo pastoracinį darbą. 1946—1949 m. Kauno kunigų seminarijos prokuratorius. Už aktyvią religinę veiklą buvo bolševikų valdžios iš Kauno ištremtas ir kitais būdais represuotas. 1983 m. kunigų sąrašuose pažymėtas kaip Šv. Dvasios parapijos Vilniuje klebonas.

Kun. Stanislovas Kakarieka, gimęs 1911.I.24. 1937 m. buvo min. pirm. kun. Vl. Mirono rūpesčiu išsiųstas į Romą studijoms. Į Kauną grįžo 1939 m. ir tęsė studijas. 1944.VI.3 pašvęstas kunigu. Valkininkų, Vilniaus Kalvarijų klebonas. Už vaikų katekizaciją buvo bolševikų daug kartų tardytas ir kitais būdais represuotas. 1984 m. kunigų sąrašuose pažymėtas kaip Mickūnų klebonas.

Kun. Juozapas Karaliukas, gimęs 1908 m., kunigu pašvęstas 1937 m. Pinsko katedroje, po II pasaulinio karo kurį laiką buvo Švenčionių, 1948—1951 m. Tverečiaus klebonu. 1951 m. buvo bolševikų suimtas, nuteistas 10 m. koncentracijos stovyklos bausme. Lageryje išbuvo 5 m. Grįžęs kurį laiką dirbo Lentvaryje, kur ir mirė 1963.V.10.

Kun. Petras Kraujalis

Kun. Jonas Karvelis, gimęs 1874. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1901 m. Buvo vikaru Švenčionyse. Paskirtas Birštono klebonu, 1909 m. čia pastatė mūrinę bažnyčią. Spaudos draudimo laikais platino liet. spaudą. 1918 m. paskirtas Valninkų klebonu, kur energingai kovojo dėl lietuvių kalbos teisių.

Buvo lenkų valdžios persekiojamas, o 1927.X.4 suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime ir X.14 ištremtas į nepr. Lietuvą. 1928.III.6 grįžo į Vilniaus kraštą ir buvo paskirtas Lazūnų parapijos klebonu. Čia vėl stiprino lietuvybę, platino liet. spaudą. 1931 m. iškeltas į gudišką parapiją. Mirė 1933.IX.25.

Kun. Liudvikas Klug, gimęs 1882 m., kunigu pašvęstas 1905 m., Trakų parapijos klebonas, buvo 1941.IX.8 vokiečių suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime, po metų paleistas. Mirė Trakuose tarp 1950—1965 m.

Kun. Antanas Korcik, gimęs 1892 m., kunigu pašvęstas 1920 m., Vilniaus universiteto profesorius, dr., buvo vokiečių 1942.III.3 suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime ir kitur. Išsilaisvino 1944.VII.9.

Kun. Petras Kraujalis, gim. 1882 m., kunigu pašvęstas 1907 m. Vilniaus krašto lietuvių veikėjas. Buvo kelis kartus lenkų suimtas ir kalintas Lukiškių kalėjime. Mirė 1933.VIII.14. (Daugiau žinių 128,129 psl.).

Kun. Jonas Krasauskas (Krassowski), gimęs 1895 m., kunigu pašvęstas 1920 m., Vilniaus kunigų seminarijos prokuratorius, buvo vokiečių 1942.III.3 suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime ir kitur. Išsilaisvino 1944.VIII.5.

Kun. Benediktas Krištaponis (Krištopanis)

Kun. Benediktas Krištaponis (Krištopanis) gimęs 1870 m. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1896 m. Adutiškio klebonas 1901—1935 m. Energingas lietuvių kalbos ir kultūros teisių Vilniaus krašte gynėjas. Kūrė liet. mokyklas, Šv. Kazimiero, ,,Ryto" draugijų skyrius, ūkio ratelius, skaityklas. Lenkų administracijos daugelį atvejų persekiotas, kratomas. 1927.X.5 suimtas. 1934.X.9 nubaustas 2 savaitėm kalėjimo už tai, kad Vilniaus netekimo dieną atlaikė liet. pamaldas. (Daugiau žinių žr. Adutiškis).

Kun. Jonas Kuzminskas, gimęs 1873 m., kunigu pašvęstas 1901 m. Nočios klebonas ir Rodūnios dekanas. Buvo lenkų dvasinės vyresnybės persekiotas, 1920 m. suimtas, atleistas iš dekano pareigų, iškeltas į gudišką parapiją.

Kan. Juozapas Kukta

Kan. Juozapas Kukta, gimęs 1973.I.3, kunigu pašvęstas 1899.XII.31, ilgą laiką Vilniuje dirbęs pastoracinį ir lietuvybės darbą, buvo 1922.I. lenkų suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime ir 1922.II.6 kartu su 19 lietuvių ir 13 gudų veikėjų, ištremtas į nepriklausomą Lietuvą. 1926—1942 m. Kaišiadorių vyskupas (Daugiau žinių žr. VI t., Kaišiadorių vyskupija).

Kun. Leonas Lavcevič, gimė 1895.III.1 Kantaučiuose, Telšių aps. Mokėsi Kronštate, Petrapilyje, kur pradėjo dvasinius mokslus. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, 1919.XII.14 buvo vysk. J. Matulevičiaus pašvęstas kunigu. Vikaravo Turgeliuose, kur vadovavo bažnyčios vidaus įrengimo darbams. 1941—1950 m. klebonavo Leonpólyje, Brodzevičiuose. 1950 m. suimtas ir ištremtas. Kunigo pareigų negalėjo eiti ligi 1964 m., kai buvo paskirtas Rūdninkų klebonu. Mirė 1981.II.29. Palaidotas Rūdninkų šventoriuje.

Kun. Mykolas Masiulis

Kun. Aleksandras Mikaila

Kun. Mykolas Masiulis, gimęs apie 1857 m. Užpalių vls. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, buvo pašvęstas kunigu. Dirbo vikaru ar klebonu Slonime, Nemenčinėje, 1886—1892 Tverečiuje, 1894 m. Jiezne, 1902—1906 m. Buivydžiuose. Visur gaivino lietuvybę, kovojo su rusinimu. Už slaptos lietuviškos mokyklėlės įkūrimą buvo Tverečiuje rusų administracijos suimtas ir vienerius metus laikytas pranciškonų vienuolyne, Gardine. Mirė 1906 m. Buivydžiuose.

Kun. (vėliau vysk.) Kazimieras Mikalojus Michalkevičius (Michalkiewicz), gimęs 1865.II.1 Kunigu pašvęstas 1886.X.23. 1918—1920 m. bolševikų suimtas, kalintas. (Daugiau žinių žr. 74,75 psl.).

Kun. Aleksandras Mikaila, gimęs 1889.II.14. Stakliškių vls. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1912 m. Paskirtas vikaru Švenčionyse, organizavo liet. chorus, platino liet. spaudą, steigė slaptas mokyklas, pats apmokėdamas mokytojams atlyginimą ir veltui duodamas mokiniams vadovėlius. Nuo 1916 m. Adutiškio (žr.) klebonas, kur išvarė plačią vagą lietuvybės darbe. 1927 m. keletą mėnesių kalintas Lukiškių kalėjime, iškeltas į gudišką parapiją. 1934 m. perkeltas į Daugėliškį, Kaltanėnus. 1936 m. vėl kalintas už liet. pavardžių rašymą metrikuose. Pokario metais gyveno kaip altaristas Kartenoje. Mirė 1957.IX.6 Klaipėdoje.

Kun. Vincentas Miškinis, gimęs 1893 m., kunigu pašvęstas 1924 m. Švenčionių parap. vikaras, Buivydžių klebonas. Buvo lenkų suimtas, tardytas ir kitais būdais represuotas. Persekiotas ir bolševikų okupacijos metu. 1948—1949 m. Mielagėnų klebonas. Mirė 1973.X.28.

Kun. Jonas Morkūnas, gimęs 1918.XI.18, kunigu pašvęstas 1945.X.28. Bolševikų persekiotas, tardytas, kalintas, Šv. Onos bažnyčios Vilniuje klebonas ir dekanas. Pažymėtina, kad iš jo bažnyčios sovietinio saugumo agentai, persirengę turistais, pagrobė Švč. Marijos statulą, kuri buvo iš Kulautuvos Nemunu ir Nerimi atplukdyta į Vilnių. Statulos viduje buvęs rastas Lietuvos jaunimo pasiaukojimo Švč. M. Marijai aktas.

Kun. Napoleonas Norkūnas, gimęs 1926.X.1. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1960.IV.13. Reškutėnų klebonas. Dar būdamas Vilniaus universiteto studentu, 1949 m. Kristaus Karaliaus šventėje, einant Kryžiaus kelius Kalvarijose, vienoje iš stočių — koplytėlėje, stebint būriui Lietuvos jaunimo, drąsiai skaitė savo poezijos eilutes, kurios skambėjo kaip priesaika, o vėliau tapo jo, kaip būsimo Vilniaus arkiv. kunigo, lozungu: ,,O, Jėzau, mylėjau Tave ir mylėsiu, ir niekas man Tavo meilės neužgins..." Buvo areštuotas, ypatingojo teismo Maskvoje nuteistas 10 m. pataisos darbų la-

Kun. Kazimieras Pukėnas

gerio bausme, kurią atliko Karagandos srityje. Į Lietuvą sugrįžo 1956 m., po N. Chruščiovo pravesto XX komunistų partijos suvažiavimo. 1984 m. kunigų sąrašuose įrašytas kaip Reškutėnų klebonas. Mirė 1984.VI.29. Palaidotas Obelių kapinėse.

Prel. Jonas Ostreyko, gimęs 1898 m., kunigu pašvęstas 1923 m., Vilniaus kurijos notaras, buvo vokiečių 1942.III.3 areštuotas, kalintas Lukiškių kalėjime. 1943.III.29 paleistas.

Kun. Juozapas Paplauskas, gimęs 1869 m. kunigu pašvęstas 1907 m. Rudnios, Dubičių ir kt. klebonas. Buvo lenkų persekiotas, atleistas iš klebono pareigų.

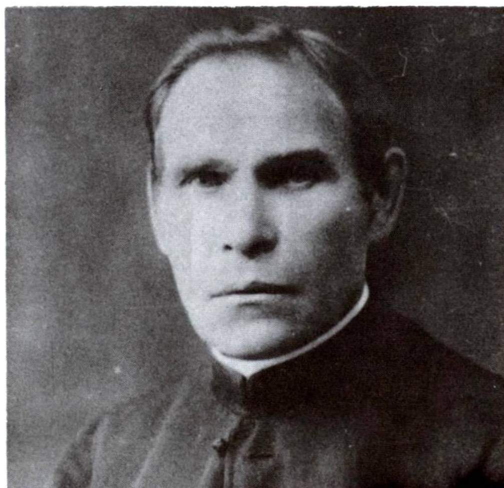
Kan. Justinas Petronis, gimęs 1864 m., kunigu pašvęstas 1896 m. Daugėliškio klebonas, Švenčionių dekanas. Buvo lenkų persekiotas, suimtas, kalintas.

Kun. Kazimieras Pūkėnas, gimęs 1905.II.29 Švenčionėlių vls. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1932.VI.29. Teologijos magistras. 1935—1938 m. gilino studijas Liuveno u-te, Belgijoje, studijavo socialinius mokslus. 1938 m. paskirtas Vilniaus Liet. katalikų akcijos gen. sekretorium, bet tų pačių metų gale, Vilniaus vaivadai Bocianskiui reikalaujant, iš pareigų atleistas. Dirbo „Ryto" draugijoje, aktyviai gynė lietuvių tikinčiųjų reikalus kurijoje, kartu su kun. Jakovaniu pastatė liet. kultūros namus Švenčionėliuose, bendradarbiavo spaudoje. Lietuvai atgavus Vilnių, paskirtas 1 pėst. pulko kariniu kapelionu, vok. okup. metais — Trakų mokytojų sem. kapelionas. 1944 m. bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą, kur išbuvo 12 metų. Grįžo 1956 m. Dirbo dėstytoju Kauno kunigų seminarijoje. Nemenčinės klebonas. 1984 m. Liet. Katalikų kalendoriuje-žinyne minimas kaip Kalvarijų dekanas.

Kun. Nikodemas Raštutis, gimęs 1881.II.16 Žvingių apylinkėse. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1903.XI.2. 1909—1913 m. gilino studijas Friburgo u-te. Palaikė ryšius su knygnešiais. Dirbo įvairiose parapijose, o nuo 1919 m. dirbo Vilniaus vyskupijoje; 1923—1927 m. dėstė lietuvių kalbą Vilniaus liet. mokytojų seminarijoje, talkino vyskupui J. Matulevičiui, organizavo Šv. Kazimiero dr-jos skyrius Vilniaus ir Suvalkų krašte, rūpinosi atlietuvinimo reikalais. Buvo daug kartų lenkų administracijos persekiotas, kratytas, suimtas, o 1936.XI.6 represijų metų vaivados Bocianskio įsakymu suimtas ir ištremtas į nepriklausomą Lietuvą, kur buvo seselių benediktinių vienuolijos kapelionu. 1944 m. pasitraukė į vakarus. Mirė Weidene, Vakarų Vokietijoje, 1947.VI.16.

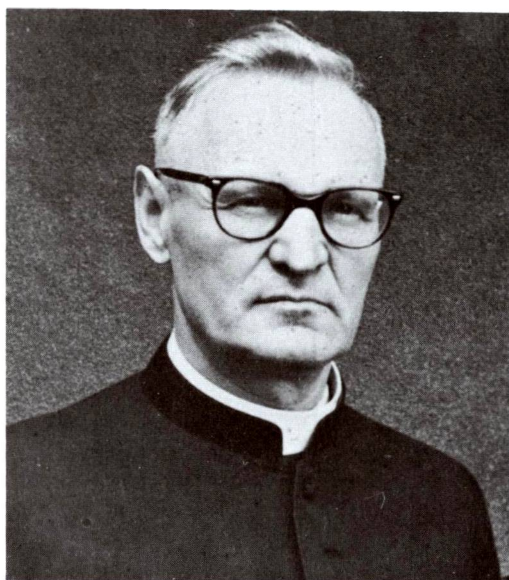
Kun. Jonas Romelis, gimęs 1898m., kunigu pašvęstas 1919 m. Dirbo vikaru ar klebonu Daugėliškyje, Kabilninke ir kt. Buvo lenkų administracijos suimtas, tardomas, kalinamas. Mirė 1970.IX.6 Akmenynėje.

Kun. Mykolas Rudis (rašėsi Rudzis), gimęs 1871 m. Tverečiaus vls., 1897 m. įstojo į Vil-

Kun. Mykolas Rudis (Rudzis)

niaus kunigų seminariją, kurią baigęs kunigu pašvęstas 1901 m. 1904 m. įkūrė Kalesninkų (žr.) parapiją. 1931 m. pastatė mūrinę bažnyčią ir įruošė parapijos namus. 1916 m. įsteigė liet. mokyklą. Lenkams lietuvius persekiojant, energingai gynė lietuvių kalbos teises, organizavo parapijoje liet. mokyklas, draugijas, platino spaudą. Jo dėka Kalesninkų parapija išliko lietuviška. Už lietuvišką veiklą buvo okupacinės Lenkijos administracijos persekiojamas: klebonijoje buvo daromos kratos, klebonas baudžiamas. Nežiūrint to, sugebėjo parapijoje palaikyti vienybę. Kalesninkai jo dėka išliko lietuviškiausia parapija Lydos apskrityje. Mirė 1933.IX.14 Kalesninkuose.

Kun. Norbertas Skurkis, MIC

Vysk. Julijonas Steponavičius

Kun. Antanas Rūkas, gimęs 1892 m., kunigu pašvęstas 1914 m. Nuo 1920 m. Marcinkonių klebonas ir dekanas. 1927.X.6 buvo lenkų suimtas. Kurį laiką buvo Kaltanėnų klebonu. Bolševikų okupacijos metu buvo deportuotas į Sibirą. Rodosi, kad ten ir mirė.

Prel. Adam Sawicki, gimęs 1887 m., kunigu pašvęstas 1908 m., ilgametis Vilniaus katedros kapitulos narys, kancleris, buvo vokiečių okupacinės valdžios 1942.III.22 areštuotas ir drauge su arkiv. R. Jalbžykowskiu išvežtas į Marijampolės marijonų vienuolyną. Raudonajai armijai užėmus Lietuvą, 1944.VIII.5 sugrįžo į Vilnių. Vėliau buvo paskirtas Vilniaus arkivyskupijos pietinės dalies (Lenkijos teritorijoje) apaštališkuoju administratorium.

Kun. Jonas Skruodys, gimęs 1882.VIII.26 Juodupės vls. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1907 m. Vėliau studijas gilino Petrapilio Dvasinėje akademijoje, kur gavo teologijos kandidato laipsnį. Dirbo Svyriuose, Ašmenoje, Šalčininkėliuose, Ikaznėje. I pas. karo metu rūpinosi tremtinių reikalais. 1918 m. vysk. J. Matulaičio paskirtas Vilniaus kunigų seminarijos profesorium; mokytojavo liet. gimnazijoje. 1925.I. atleistas iš dėstytojo pareigų. Aktyviai dirbo Vilniaus krašto liet. draugijose, „Ryto" dr-jos pirmininkas. 1927—1933 m. Švenčionių liet. gim-

nazijoje dėstė lietuvių kalbą. Buvo lenkų administracijos ir Vilniaus vyskupijos kurijos persekiotas, represuotas, suimtas, kalintas. Parašė keletą vadovėlių, rinko tautosaką, parašė daugybę straipsnių, aktyviai bendradarbiavo liet. spaudoje. Mirė 1935.III.9 Vilniuje. Palaidotas Švenčionyse.

Kun. Norbertas Skurkis, gimęs 1904 m. Daugailių vls., kunigu pašvęstas 1932 m. Marijonas, teologijos mokslų daktaras, profesorius, daugelio religinių studijų autorius. Pokario metais buvo ištremtas į Sibirą, kur išbuvo keletą metų. Sugrįžęs mirė Kaltanėnuose 1972.XII.31.

Kun. Juozas Stašys, gimęs 1879 m. Panemunėlio par. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas apie 1903 m. Kunigavo Žiežmariuose, Asavoje ir kitur. Būdamas klebonu Asavoje, stengėsi ginti lietuvių kalbos teises bažnyčioje. Buvo lenkiškos kurijos persekiojamas, baudžiamas ir pagaliau iškeltas į gudišką parapiją. Persikėlęs į nepriklausomą Lietuvą, buvo paskirtas Šašuolių par. klebonu. Mirė 1937.I.14 Kaune, kun. Vl. Mirono bute, širdies priepuolio pakirstas.

Vysk. Julijonas Steponavičius. Bolševikų valdžios ištremtas. (Daugiau žinių 187 psl.).

Kun. Konstantinas Šimašis, gimęs 1888.I.7, kunigu pašvęstas 1913.V.26. Dūkšto parapijos klebonas. Stiprino lietuvybę. Lenkų okupacinės valdžios buvo suimtas 1927.III.1 ištremtas į nepriklausomą Lietuvą. Aleksandravėlės parap. klebonas.

Kun. Vincentas Taškūnas, gimęs 1880 m. Salako par. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1904 m. 1911 m. tęsė studijas Petrapilio dvasinėj akademijoj. Po I pas. karo, gyvendamas Vilniuje, plačiai reiškėsi lietuvių religiniame ir kultūriniame gyvenime, dirbo liet. mokyklose, mokytojavo Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Nuo 1933 m. Vilniaus kunigų seminarijoje dėstė lietuvių kalbą. 1933—1938 m. Šv. Kazimiero dr-jos centro valdybos pirmininkas. Buvo lenkų administracijos persekiojamas, kelis kartus teistas, 1927 m. kalintas Lukiškio kalėjime. Po II pas. karo Trakų parapijos klebonas. Plačiai reiškėsi spaudos darbe, redagavo liet. laikraščius, paruošė keletą knygų. Nuo 1956 m. gyveno N. Vilnioje. Mirė 1967.II.18 Vilniuje.

Kun. Kazimieras Vaičionis, gimęs 1921.VIII.19, kunigu pašvęstas 1945.X.28. Buvo klebonas Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios Vilniuje, 1948 m. sovietinės valdžios nuteistas ir išsiųstas 10 metų į Kazachstano lagerius. 1950 m. buvo papildomai apkaltintas dėl Vilniaus akademinio katalikų jaunimo „Vilniaus Aušros Vartų Dievo Motinos Kolegija" organizavimo, todėl iš lagerio buvo atvežtas į Lietuvą, po 9 mėnesių žiauraus tardymo ir kankinimų Vilniaus saugumo požemiuose, Maskvos Ypatingojo teismo (Moskovskaja Osoboje Soveščianija) buvo nuteistas 25 metams griežto režimo sovietinių lagerių ir kalėjimų. Leningrado kalėjime už laikymą šv. Mišių, dalinimą šv. Komunijos ir pamokslų persiuntimo kamerose sakymo kalėjimo administracijos buvo nuolatos įvairiai baudžiamas ir represuojamas. 1951 m. nuvežtas į Vorkutą ir, nežiūrint jo silpnos sveikatos, buvo įkištas į anglies kasyklas 8-toje šachtoje. Tačiau ir ten uoliai ėjo kunigo pareigas: laikė šv. Mišias, naudodamas konservų dėžutes, klausė išpažinčių, su savimi nuolat nešiodavosi šv. Sakramentą ir Jį dalindavo įvairių tautų katalikams kaliniams:

Kun. Vincentas Taškūnas

vokiečiams, lenkams, ukrainiečiams, lietuviams, latviams, vengrams, prancūzams ir kt. Pramokęs japonų kalbos, apkrikštydavo ir japonų kalinius, mokė juos Katalikų Bažnyčios tikėjimo tiesų. Už tai dažnai sėdėdavo karceriuose. Lagerio viršininko klausiamas karceryje, ar ir toliau eisiąs kunigos pareigas, fiziškai išvargintas, bet tvirtas dvasioje, dar rasdavo jėgų sušukti: ,,Credo in unum Deum...! (Tikiu į vieną Dievą...!). 1956 m. buvo paleistas iš lagerių bet be teisės grįžti į Lietuvą. Tik po keliolikos metų tremties Latvijoje, kur dirbo kaip vargonininkas, sugrįžo į Vilniaus vyskupiją. Dirbo kaip Pabradės, vėliau Turgelių klebonas.

Kun. Juozas Vaičiūnas, gimęs 1894 m., kunigu pašvęstas 1920 m. Dirbo pastoracinį darbą Vilniaus arkivyskupijos parapijose. Buvo lenkų valdžios ir lenkiškos kurijos persekiotas, suimtas. (Daugiau žinių žr. 187 psl.).

Kun. Nikodemas Vaišutis

Kun. Nikodemas Vaišutis, gimęs 1881 m., kunigu pašvęstas 1906 m. Buvo daug kartų lenkų suimtas, tardytas baustas, kalintas. 1937.XII.14 lenkų teismo nubaustas už Kristaus Karaliaus akademijos suruošimą. (Daugiau žinių 128 psl.).

Kun. Augustinas Vaitiekaitis, gimęs 1890.IX.2. Baigęs Petrapilio Dvasinę akademiją, kunigu pašvęstas 1914.IV.3. Kanonų teisės ir civilinės teisės licenciatas. Po I pas. karo kurį laiką dirbo Lietuvos vidaus reikalų m-joje Kulto reikalams referento pareigose. 1928—1938 m. mokyklų, 1938 m. Karo ligoninės kapelionas. Vokiečių okupacijos metu, pradėjus veikti Vilniaus kunigų seminarijai, pakviestas jos profesorium; kurį laiką buvo prorektorius ir rektorius. 1950 m. bolševikų suimtas, nuteistas 10 m. kalėjimo ir ištremtas į Sibirą. Yra parašęs porą religinių vadovėlių, bendradarbiavo spaudoje. Mirė 1968.VII.4 Vilniuje.

Kun. Kazimieras Vasiliauskas, gimęs 1922.III.4. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1946.IX.15. 1949 m. už aktyvią katalikišką veiklą Vilniaus jaunimo tarpe buvo sovietų valdžios nuteistas 10 metų pataisos darbų lagerio bausme ir iškalėjo ligi 1956 m. Buvo Varėnos klebonas ir dekanas, 1984 m. Šv. Rapolo parapijos Vilniuje vikaras.

Kun. Benediktas Virbickas, gimęs 1889 m., kunigu pašvęstas 1914 m., Rūdiškių klebonas, buvo 1923 m. gegužės mėn. lenkų suimtas ir apie metus laiko kalintas Lukiškio kalėjime.

Kun. Vincentas Zajančkauskas, gimęs 1884 m., kunigu pašvęstas 1907 m. Dirbo pastoracinį darbą Vilniaus vyskupijoje, reiškėsi lietuvių visuomeniniame gyvenime, mokytojavo. Buvo lenkų persekiotas, represuotas. 1934 m. persikėlė į nepriklausomą Lietuvą. (Daugiau žinių 125 psl.).

Kun. Viktoras Zavadskis, gimęs 1906.I.26 Didžiųjų Gulbinų k., Vilniaus Kalvarijos parapijoje. Mokėsi Riešės mokykloje, Vilniaus Juliaus Slovackio gimnazijoje, Vilniaus kunigų seminarijoje, 1942.V.3 arkiv. M. Reinys jį pašventė kunigu; Kamojų, Švenčionių parapijų vikaras; klebonavo Gudijoje. 1949—1955 m. suimtas ir ištremtas. Grįžęs klebonavo Alionyse, Akmenėje, o nuo 1963 m. Tabariškėse. Mirė 1982.IV.6. Palaidotas Tabariškių kapinėse.

VILNIAUS MIESTO BAŽNYČIOS

VILNIUS—BAŽNYČIŲ MIESTAS

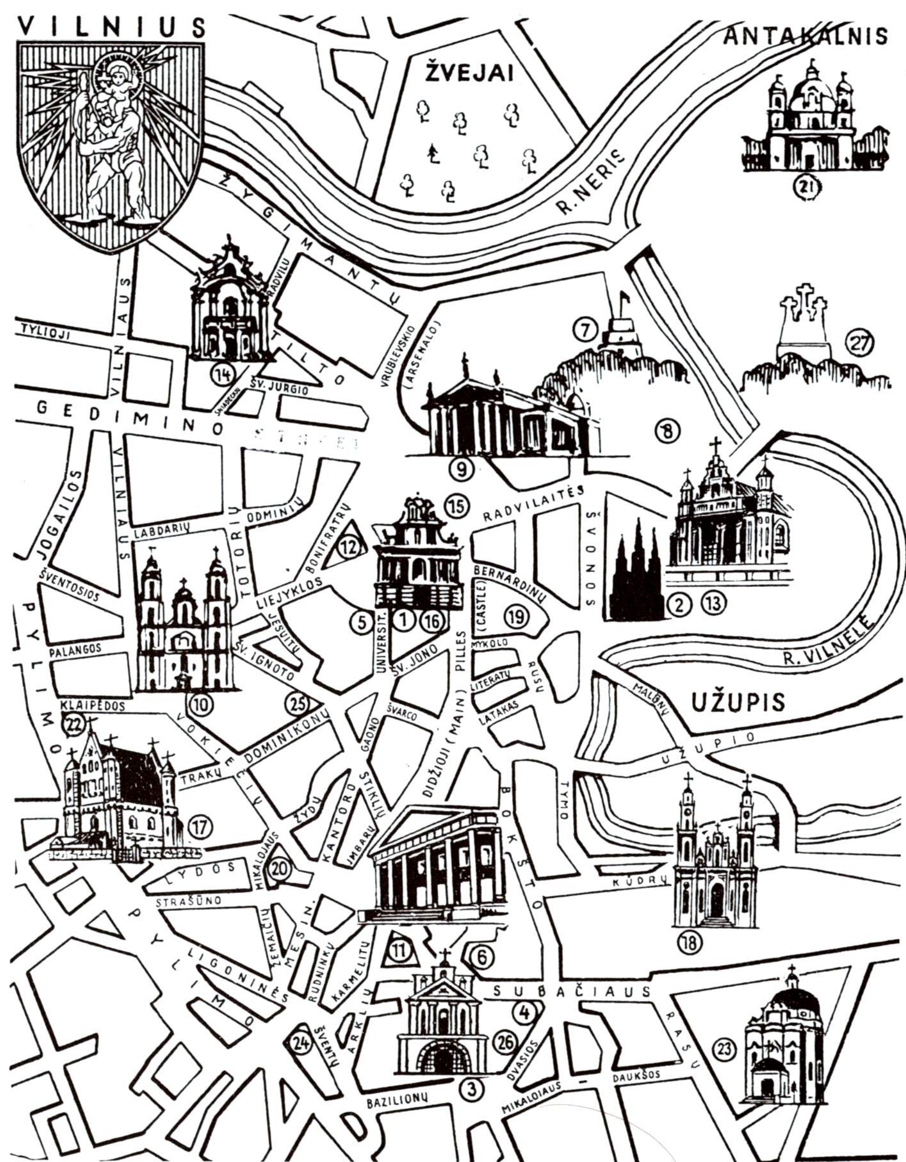
,,Vilnius, kaip lietuvių tautos religinio gyvenimo lopšys, siekia daug tolimesnius laikus, nekaip krikščionybės įvedimas Lietuvoje. Įvedus krikščionybę Lietuvos valdovų buvo įsakyta iškirsti šventąjį mišką ir išnaikinti senovės lietuvių šventyklas, tačiau Vilniaus miesto ir apylinkių senovinis šventumas pasiliko ta derlinga dirva, kurioje gajai augo ir brendo naujai atneštasis lietuvių tautai tikėjimas. Vilniaus legendos ir padavimai atskleidžia labai įdomų mūsų žilosios praeities lapą, nutraukia šventąją mūsų senelių gadynės giesmių giesmę, kurios aidai dar ilgus amžius skambėjo lietuvių tautos širdies stygose. Šventojo miško, Perkūno, Mildos ir kitų šventyklų vietose išaugo Vilniaus gražiosios bažnyčios". (A. Zabitis, ,,Vilniaus bažnyčios", 11 psl.).

Lietuvos krikšto pradžia reikia laikyti 1251 m., kai apsikrikštijo Lietuvos valdovas Mindaugas, drauge su savo šeimos nariais ir ano meto didikais. Netrukus buvo Lietuvai paskirti du vyskupai, kurių Kristijonas buvo centrinės vyskupijos vyskupas. Kur buvo jo rezidencija, šis klausimas dar tiksliai neatsakytas, tačiau nėra abejonės, kad ji buvo Mindaugo sostinėje, o ši, greičiausia, buvo Vilniuje, kur Gedimino pilies kalno pašlaitėje 1964 m. buvo aptiktos stambaus pastato pamatų liekanos iš XIII a. vidurio, labai primenančios bažnyčią. Čia ir galėjo stovėti pirmoji Vilniaus bažnyčia — katedra.

Mindaugui atsimetus nuo krikšto, krikščionybė Lietuvoje visiškai neišnyko — Vakarų ir Rytų krikščionių apeigų bažnyčios buvo statomos Gedimino ir Algirdo laikais. Taigi 1387 m. D.L.K. Jogailos rūpesčiu įsteigta Vilniaus vyskupija nebuvo pirmoji Lietuvoje. Tačiau ši data labai svarbi, nes nuo jos įsteigimo prasidėjo ne tik sostinės Vilniaus, bet ir visos Lietuvos sukrikščioninimas.

Nėra abejonės, kad Vilnius, kaip Lietuvos sostinė, buvo ir senosios lietuvių tikybos centras, arba bent svarbus punktas. Žinoma, kad Vilniuje buvo ,,šventosios vietos", alkvietės, gojai. Tačiau ligi šiol nėra išaiškinta, ar lietuviai tada turėjo šventyklų pastatus. Jeigu jie ir būtų buvę, tai tiktai mediniai. Mūrinių pastatų senajame Vilniuje, greičiausia, visiškai nebuvo, nes ir pirmosios kunigaikščių pilys buvo medinės.

Istoriškai žinoma, kad po 1387 m., įvedus krikščionybę, Jogaila įsakęs iškirsti šventuosius miškus, panaikinti alkas. Pirmosios

VILNIAUS MIESTO SENŲJŲ PASTATŲ — BAŽNYČIŲ IŠSIDĖSTYMAS

1. Universitetas. 2. Šv. Onos bažnyčia. 3. Aušros Vartai. 4. Bazilionų bažnyčia. 5. Alumnato rūmai. 6. Šv. Kazimiero bažnyčia. 7. Gedimino pilis. 8. Buv. Žemutinė pilis. 9. Katedra. 10. Šv. Kotrynos bažnyčia. 11. Miesto halė. 12. Bonifatrų bažnyčia. 13. Bernardinų bažnyčia. 14. Šv. Jurgio bažnyčia. 15. Buv. Vyskupų (Reprezentaciniai) rūmai. 16. Šv. Jono bažnyčia. 17. Pranciškonų bažnyčia. 18. Misionierių bažnyčia. 19. Šv. Mykolo (Pranciškonų) bažnyčia. 20. Šv. Mikalojaus bažnyčia. 21. Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. 22. Reformatų bažnyčia. 23. Vizitiečių bažnyčia. 24. Karmelitų bažnyčia. 25. Dominikonų bažnyčia. 26. Šv. Teresės bažnyčia. 27. Trys Kryžiai.

(Iš T. J. Vizgirdos VILNIUS)

Domininkonų gatvė ir bažnyčia. (Iš senos litografijos)

krikščioniškos šventyklos, įskaitant Vilniaus katedrą, buvusios pastatytos alkvietėse. Žinoma, kad jos, su maža išimtimi, buvo medinės. Jas sunaikino gaisrai ir laikas. Taigi pačių seniausių Vilniaus bažnyčių, kurios būtų išlikusios ligi mūsų laikų, neturime, nes jos buvo greitai pakeičiamos mūrinėmis, kurios vėliau buvo daug kartų perstatinėjamos.

Pirmosios ir seniausios mūrinės Vilniaus bažnyčios yra gotinio stiliaus iš XV a. pradžios. Nuo tada mieste ir priemiesčiuose buvo statomos ir atstatomos bažnyčios gotinio, vėlyvojo gotiko, renesanso, baroko, rokoko ir klasiniame stiliuje. Taip buvo ligi XIX a. pabaigos. Tik XX a. ryškesnių bažnyčių nebuvo pastatya.

Vilniaus bažnyčios amžių būvyje tarnavo ne vien tiktai religiniam kultui. Jose susikryžiavo trys pagrindiniai mūsų tautos kultūros elementai: religija, menas ir istorija. Iš to kilo mūsų tautos ir valstybės istorija, jėga ir šviesa, spinduliavusi ne tik visai Lietuvai, bet ir kaimyninėms tautoms. Taigi Vilnius yra ne vien tiktai religinės kultūros lopšys. Jo bažnyčiose amžių būvyje sutelkta gausybė religinių, meninių, istorinių vertybių, kurias sukūrė geriausi ano meto architektai, dailininkai, skulptoriai, įvairūs menininkai bei meistrai, tiek italai, prancūzai, vokiečiai, anglai, lenkai, tiek mūsų tautos dievdirbiai.

Kas liečia didingų statybų — bažnyčių ir jų įrengimų finansavimą, didžiausi nuopelnai čia tenka istorinės Lietuvos valdovams ir didikams, negailėjusiems lėšų bei aukų, surištų su lietuvių tautos ir Lietuvos žmonių labai kieto darbo aukomis.

Vilniaus bažnyčiose, jų interjeruose, altoriuose, sienose, lubose ir rūsiuose buvo sutelkta be galo daug meninių vertybių. Kai kurios bažnyčios buvo lyg religinio meno muziejai. Net dažni miesto ir jo bažnyčių gaisrai, karai bei kieti okupacijų metai nepajėgdavo sunaikinti visų jose slypinčių vertybių. Ir dabartinės okupacijos metu, kada trys ketvirtadaliai Vilniaus miesto bažnyčių yra iš tikrųjų jų savininkų atimtos, išniekintos, paverstos įvairiomis „galerijomis" ar buitinių reikmenų sandėliais, jos dar pačių pastatų didybe kalba pasauliui apie seną Lietuvos religinę kultūrą. Dargi užgriozdintuose rūsiuose, aptrupėjusiose sienose saugojami mūsų tautos didžiųjų žmonių, nusipelniusių istorinei Lietuvai, palaikai bei meno paminklai.

Vilniaus ir jo bažnyčių kūrėja yra lietuvių tauta. „Vilnius mūsų tautos lėšomis augintas ir gražintas, jos karių ginklu saugotas. Ne sve-

Vilniaus senamiestis iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. (P. Karpavičiaus 1957 m. nuotrauka)

timųjų, o savųjų sumanymais ir ištekliais rados jame daugybė gražių bažnyčių, sukurtas mokslo židinys — akademija, paskum virtusi universitetu. Buvo laikas, kada lietuviai kunigai, kaip Širvydas, lietuviškai sakė ten pamokslus Dievo namuose. Vilnius ilgai gynėsi svetimųjų įtakos, nenorėdamas įsileisti net lenkų vyskupų, nei lenkų aukštųjų pareigūnų. Ir kai, susidėjus Lietuvai unijon su Lenkija, politinis svoris pašlijo Krokuvos ir Varšuvos linkui, Vilnius liko tarytum tvirtovė, kur telkėsi pirmaeilės kultūrinės, politinės ir karinės lietuvių pajėgos... Taigi mes neatėjome, o grįžome į Gedimino pilį, ją neatkariavome, bet atgavome, nes ji buvo apgaule ir smurtu išplėšta. Pasiėmėme ne svetimą, o savą daiktą. Tai mūsų šventai paveldėtas miestas, mūsų senolių kurtas ir sukurtas. Vilniuje randasi mūsų tautinės ir religinės gėrybės, Vilniuje palaidoti Vytautas ir kiti mūsų tautos vadai. Vilniuje stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas šviečia Aušros Vartuose..." (Antanas Smetona, 1940.III.2).

Vilniaus miesto bažnyčios — didžiulis meno turtas, galįs lenktyniauti su seniausiais ir gražiausiais Vakarų Europos miestais. Tik Vilniuje, ne kuriame kitame Lietuvos mieste, atsispindėjo mūsų tautos istorinė bei religinė praeitis. ,,Vilnius — tai gyvas, skaistus tautos atminimas apie nužygiuotą amžių kelią — tai mūsų autobiografija, išdėstyta meno paminklų kalba. Bet toji meno paminklų byla yra visiškai ypatinga ir savita... Norint ją suprasti, neužtenka apsišarvoti žiniomis iš sostinės ir krašto istorijos, — reikia išmokti regėti pačius paminklus. Senojo Vilniaus bažnyčios maž kuo pasidarys mums artimesnės ir suprantamesnės, jeigu tik tiek sužinosime, kuriais metais, kieno valia ir kokiomis aplinkybėmis jos buvo statytos. Meno kūryboje turinys neatskiriamai susyja su forma, o siela pilnutinai pavirsta kūnu; todėl, jeigu norime suvokti kūrybinę Vilniaus sielą, kuri gimsta iš paskirų jo paminklų samplaikos, turime visų pirma išmokti sąmoningai regėti jos kūną, jos išorinį apvalkalą, turime įsiklausyti į harmoniją plastinių vaizdų, kuriais ji byloja į mūsų širdis". (Dr. Mikalojus Vorobjovas, Vilniaus menas, Kaunas, 1940).

PERINSIGNIS BASILICA CATHEDRALIS VILNENSIS

VILNIAUS KATEDRA

Šv. Stanislovo vyskupo kankinio ir Šv. Vladislovo bazilika

Ji stovi Vilniaus senosios pilies teritorijoje ir todėl kitados buvo Pilies bažnyčia vadinama. Pastatyta krikščionybės įvedimo Lietuvoje metu, D.L.K. Jogailos rūpesčiu 1387 m., pašvęsta 1388.V.7 Gniezno arkiv. Bodzantos Švč. Trejybės, Šv. Stanislovo vyskupo kankinio ir Šv. Vladislovo garbei.

Lenkų istorikas Jonas Dlugošas 1414—1480), nemėgęs lietuvių ir tendencingai atpasakojęs istorinius įvykius, Vilniaus katedros įsteigimą šitaip aprašo:*

„Pamaldusis karalius Vladislovas (Jogaila), atkakliai stengdamasis, kad į Lietuvą perneštas tikėjimas kas kartą labiau plistų ir tvirtėtų, įkūrė Vilniaus mieste Švč. Trejybės

* Jan Długosz, Dzieła wszystkie, t. IV (Dziejów Polskiech, t. III), Kraków, 1861, 441 psl.

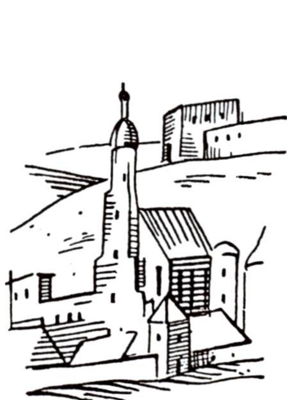
Katedra Brauno ir Hogenbergo 1576 m. plane

Katedra XVI a. pabaigos graviūroje „Vilna"

Katedra XVI a. pabaigos graviūroje iš Broel-Platerio rinkinių

Katedra Makovskio 1604 m. Vilniaus panoramoje, atspausdintoje „Panegirikoje broliams Skorulskiams"

Katedra Makovskio 1604 m. medaljone, atspausdintame „Panegirikoje broliams Skorulskiams"

Katedra 1538 m. (Knakfuso rekonstrukcija)

Vilniaus arkikatedra-bazilika. (Vytauto Augustino 1940 m. nuotrauka)

katedros bažnyčią, pavadintą Šv. Stanislovo, narsaus ir garsaus vyskupo bei kankinio vardu, kad dvi tautos, lenkai ir lietuviai, vienu tikėjimu ir religija ir viena valdžia kaip lygiateisės sujungtos, turėtų vieną globėją ir užtarėją ir kad lietuviai amžinai atmintų, jog su lenkų pagalba išsiveržė iš pagoniško tamsumo ir jog nuo jų nušvito krikščioniško tikėjimo šviesa, kaip jiems patiems, taip ir jų palikuonims. Didįjį altorių pastatė toje vietoje, kur prieš tai kūrenta ugnis ir laikyta amžina, kad pagoniškas paklydimas visiems būtų aiškus".

Vilniaus katedra domėjosi daugelis istorikų. Apie ją yra prirašyta daug knygų, studijų, rašinių. Buvo daromi (ypač pokario metais) archeologiniai bei dokumentiniai tyrinėjimai. Gautos žinios dažnai yra prieštaringos. Paskutinis mus pasiekęs studijinis leidinys, kuriame pateikti ir pokario meto tyrinėjimų duomenys, yra Napalio Kitkausko studija ,,Vilniaus katedra" (80 psl., Vilnius, 1976 m.). Rašydami apie Vilniaus katedrą, šiuo šaltiniu ir daugiausia pasinaudosime, ypač pateikdami datas, faktus, vardus, o kartais nurašydami kai kurias vietas.

Katedra buvo pastatyta Žemutinės pilies teritorijoje. Šio tereno paviršius dabar yra beveik lygus, bet senovėje Vilnios upės vagos slėnis buvęs 7,5—8,35 m. žemesnis, lyginant jį su dabartiniu Gedimino aikštės paviršiumi.

Seni istoriniai šaltiniai Katedros pastatymo vietą riša su pagoniška Perkūno šventykla, kuri esą buvusi dabartinės katedros ar jos varpinės vietoje.

Buvo manyta, kad pirmasis katedros pastatas buvęs medinis, tačiau pokario meto ty-

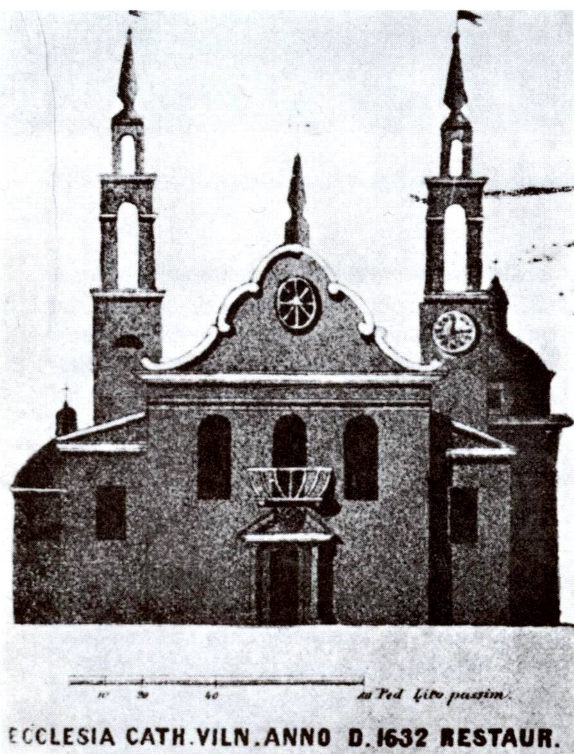
Ta pati arkikatedra, išplėšta iš katalikų ir paversta paveikslų galerija. (1980 m. nuotrauka)

rinėjimo duomenys parodę, kad Jogailos katedra buvusi nedidelis vienanavis stačiakampis mūrinis pastatas. (N. Kitkauskas, 10 psl.). Iš lauko pusės buvęs sutvirtintas kontraforsais. Bažnyčios grindys buvusios raudonų plytų, 1,85 m. žemiau dabartinio pastato grindų lygio. Šis pastatas 1419 m. sudegė.

D.L.K. Vytauto atstatytoji katedra buvusi didesnė, trijų navų, turėjusi 2 eiles aštuoniakampių piliorių. Jos grindys buvusios įruoštos 18 cm aukščiau Jogailos katedros grindų. 1955—1960 m. archeologo Adolfo Tautavičiaus tyrinėjimų metu po buvusios Vladislovo koplyčios kripta, 4—4,2 m. gylyje būta medinio XII—XIV a. pastato. 1973 m. tyrinėjimų metu išryškėjo didesnio, kvadratinio mūrinio pastato kontūras 22,6 x 22,6 m; jo sienų storio būta 1,6—1,7 m. Bet iškilo daug neaiškumų, kurie vėl laukia tolimesnių tyrinėjimų.

D.L.K. Vytauto statyta katedra buvusi gotikinė, trinavė, su skliautais. Netrukus prie jos buvo įruošiami didikų mauzoliejai. Katedroje buvo palaidoti: Vytautas Didysis (1430), jo žmona Ona, Jogailos broliai Aleksandras Vygantas (miręs 1392 m.), Karigaila (žuvęs 1390 m. kare su kryžiuočiais), Vytauto brolis Žygimantas Kęstutaitis (nužudytas 1440 m. Trakuose), Švitrigaila (miręs 1452 m. Lucke), Vytauto brolio Žygimanto sūnus Mykolas (miręs 1452 m. Maskvoje), šv. Kazimieras (miręs 1484 m. Gardine), 1602 m. kanonizuotas, D.L.K. Aleksandras Jogailaitis (miręs 1506 m.). Po 1530 m. gaisro palaidota daugybė kitų istorinės Lietuvos asmenybių jų skaičiuje: Žygimanto Augusto dvi žmonos: Elžbieta Habsburgietė (mirusi 1545 m.) ir

Vilniaus katedra. (XIX a. raižinys iš „Belorussija i Litva", 1890)

Penktoji Vilniaus katedra 1632 m.

Barbora Radvilaitė (mirusi 1551 m.), Jonas Žygimantaitis (miręs 1538 m.). Katedroje buvo laidojami ir Vilniaus vyskupai. 1580 m. čia palaidotas vysk. Valerijonas Protasevičius, Vilniaus akademijos įkūrėjas. Buvo laidojami ir kapitulos nariai. 1529 m. katedroje iškilmingai vainikuotas D.L.K. Žygimantas Augustas.

1530, 1610 m. katedrą palietė gaisrai, po kurių ji buvo atstatoma ar remontuojama. 1623—1636 m. pastatyta labai puošni Šv. Kazimiero koplyčia, kurios altoriuje padėtas ir Šventojo karstas su jo palaikais. Pastatyta ar įruošta ir daugiau koplyčių, iš kurių ypač minėtina Valavičių koplyčia.

1650—1655 m., didžiosios rusų invazijos metu, katedra buvo smarkiai sužalota, apiplėšta. Be ko kita, rusai nusiplėšę išsivežė brangų varinį katedros stogą. Skliautai vietomis buvo pramušti, įgriuvę.

1666 m. archit. Vincentas Salvaderis pradėjo katedros remonto darbus. Restauruota ir Šv. Kazimiero koplyčia. 1692 m. ji vėl atnaujinta, turtingai meniškai įruošta.

Katedra nukentėjo ir XVIII a. pradžioje, Šiaurės karo metu. Taigi 1730 m. vėl buvo remontuota. Atsiradus sienose plyšiams, buvo

Katedros aikštė XIX a.

Arkikatedros-bazilikos šoninis fasadas. (J. Grikienio 1957 m. nuotrauka)

Vilniaus arkikatedra-bazilika ir Gedimino aikštė apie 1956 m. (M. Fligelio nuotrauka)

išvalyti XVII a. įruošti vandenį šalinantys kanalai, įdėtos marmuro plokščių grindys.

1769.IX.2 audra nugriovė Katedros bokštą, kuris virsdamas praskėlė skliautus ir užmušė 6 žmones. Po šios nelaimės katedra uždaryta. Reikėjo ją iš pagrindų remontuoti, tiksliau, atstatyti. Buvo paskelbtas konkursas projektui paruošti, kurį 1786 m. laimėjo talentingas architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius (1753—1798). Autorius paliko kai kurias senos jo Katedros pastato dalis (vidaus sienas, trijų navų skliautus, 16 kolonų, Šv. Kazimiero, Valavičių koplyčias). Daugiau pakeitimų padarė išorinėje dalyje. Priešakinėje dalyje bokštai nebebuvo atstatyti. Jų vietoje sukurtas 20 m aukščio portikas.

Atstatymo darbus nutraukė valstybės žlugimas — 1794 m. sukilimas prieš rusus, į kurį buvo įsitraukęs ir architektas. Jam mirus darbus tęsė archit. M. Šulcas, padarydamas projekte nedidelių pakeitimų: vargonus pastatė ne ant 16 kolonų, kaip buvo Stuokos numatyta, bet ant 12-os, frontinę dalį papuošė

Laurynas Stuoka-Gucevičius, Vilniaus katedros architektas

Vilniaus katedros absida. (J. Bulhako nuotrauka iš „Vilniaus" albumo, 1923 m.)

trimis šventųjų statulomis.

Katedros išorinę pusę ir vidų dailiomis skulptūromis papuošė iš Romos pakviestas italas dailininkas Tomas Righi (1727—1802). Priekinio fasado nišose jis įruošė didingas keturių evangelistų statulas, virš pagrindinio įėjimo durų 5 bareljefus. Katedros bei jos koplyčių viduje buvo įruošti altoriai, pastatytos statulos, prikabinėta daugybė žymių dailininkų tapytų paveikslų.

1837—1838 m. katedros vidų atnaujino archit. K. Podčašinskis, dailininkai K. Ruseckas, M. Januškevičius, M. Andriolis. Perstatyti kai kurie altoriai.

XIX a. pradžioje buvo uždėtas naujas varinės skardos stogas, tvarkomi rūsiai. Darbus prižiūrėjo archit. P. Rosi. Bet 1916 m. vokiečiai varinį stogą nuplėšė ir išsigabeno į Vokietiją, o katedrą uždengė toliu.

Katedros portikas ir sienos trūkinėjo beveik visą laiką. Atsirasdavo plyšių. 1900 m. atliktas didesnis remontas, bet vokiečių okupacijos metu katedra vėl nukentėjo.

1931 m. pavasarį smarkiai patvinusi Neries upė užliejo **katedros požemius.** Sienose atsirado naujų skilimų, įtrūkimų. Iškilo pavojus, kad katedra gali sugriūti. Reikėjo skubiai remontuoti. Buvo atliktas didžiausias remontas katedros istorijoje. 1933—1935 m. išbetonuoti 279 14—15 m gilumo poliai, kurie buvo įleisti į žemę daugiausia po L. Stuokos pristatyta priešakine katedros dalimi. Trūkusios sienos ir pastogė suveržta metaliniais varžtais. Perdažytos sienos, įdėtos naujos smiltainio grindys. Išdekoruotos ir kelios koplyčios.

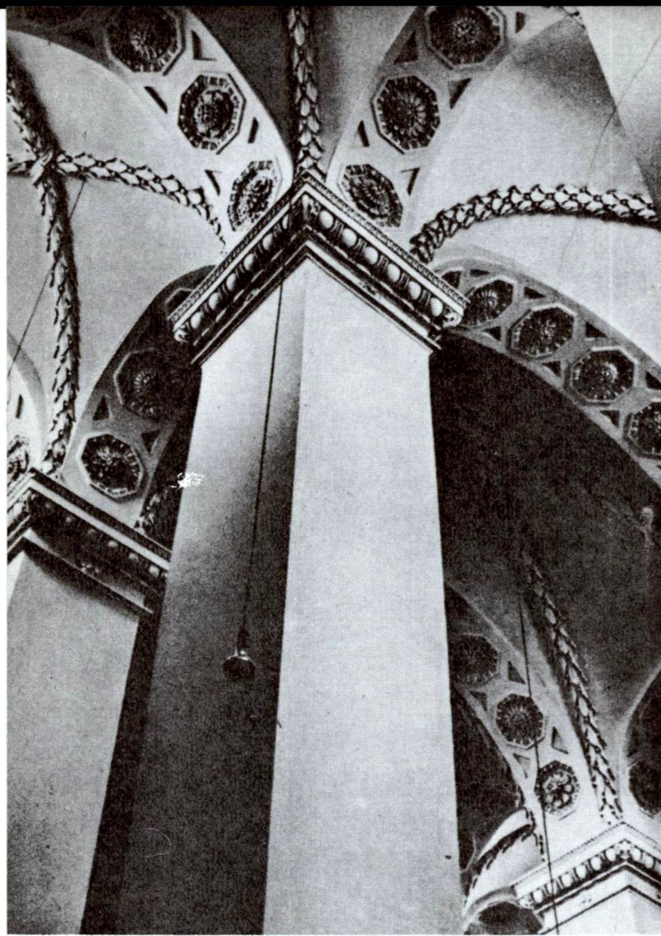
Apžiūros remontui metu 1931.IX.21 vytautinio Šv. Kryžiaus altoriaus aplinkoje buvo surasta vykusiai užmaskuota kripta, o joje karališkieji kapai — D.L.K. Aleksandro Jogailaičio, karalienių — abiejų Žygimanto Augusto žmonų — Elžbietos Habsburgietės ir Barboros Radvilaitės palaikai. Jie atrasti netvarkingai išmėtyti, išskyrus Barboros palaikus. Atrodo, kad palaikai čia buvo labai paskubomis perkelti, laukiant rusų įsiveržimo į Vilnių 1655 m. Prie lavonų buvo geležinės karališkos karūnos, o prie Aleksandro šono gulėjo ir kardas. Po 1931 m., remontuojant katedrą, po Šv. Kazimiero koplyčia buvo įruoštas mauzoliejus — šioje vietoje savo pirmtakus norėjęs palaidoti karalius Žygimantas III. Katedros remonto metu mauzoliejaus projektą padarė Vilniaus univ. prof. archit. J. Klosas. Vėliau jį pataisė V. Vonsovičius ir S. Bukovskis. Mauzoliejaus kolonos,

Katedros vidus ir didysis altorius. (S. Fleury'io nuotrauka iš „Vilniaus" albumo)

Vilniaus katedros vargonai. (R. Sabataičio nuotrauka)

Katedros interjero fragmentas

Mozė. Statula katedros fasado nišoje. (Skulptorius T. Righi)

piliastrai ir grindys pagaminti iš raudono ir juodo Volinijos granito. 1964 m. įruoštos naujos paminklinės lentos. (Žr. karalių kapų nuotraukas 235,236 psl.).

Architektūra. Architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius 1777 m. laimėjo griūvančios katedros perstatymo projektų konkursą. Perstatymas nusitęsė nuo 1786 iki 1801 m., o architektas mirė 1801 m. Senasis gotiškas-barokiškas pastatas buvo įvilktas į klasicistinę formą. Šiam aprašui naudojame dr. Jono Griniaus „Vilniaus meno paminklų" 1940 m. knygą. Išlaikant senąjį trijų navų planą ant originaliųjų pamatų, pastatas praplėstas su koplyčiomis įgavo klasicistinį stačiakampio planą. Senoji barokinė Šv. Kazimiero koplyčia dešinėje nuo presbiterijos ir karališkoji koplyčia priekyje kairėje buvo įkomponuotos visumon. Simetrijai išlaikyti kairėje nuo presbiterijos pastatyta zakristija irgi su kupolu. Palei šonines navas įrengtos dar devynios koplyčios. Darbą užbaigė archit. prof. M. Šulcas.

Vakarinis fasadas turi šešių apskritų dorėniškų kolonų portiką su žemu trikampiu frontonu. Tos kolonos esančios didžiausios buv. Lenkijos—Lietuvos karalystėje. Portiko skliautai yra dekoruoti kesonais ir rozetėmis, o frontonas Romos skulptoriaus T. Righio bareljevu „Nojaus arka". Šoninių sienų portikai atliepia fasadui su mažesniais šešių kolonų portikais. Ant frontono vėliau uždėtos medinės skulptūros, apmuštos skarda, netiko originaliajam projektui. Jos buvo nuimtos kartu su kryžiumi bolševikų valdžios 1950 m., o 1953 m. katedra buvo paversta paveikslų galerija ir koncertų sale.

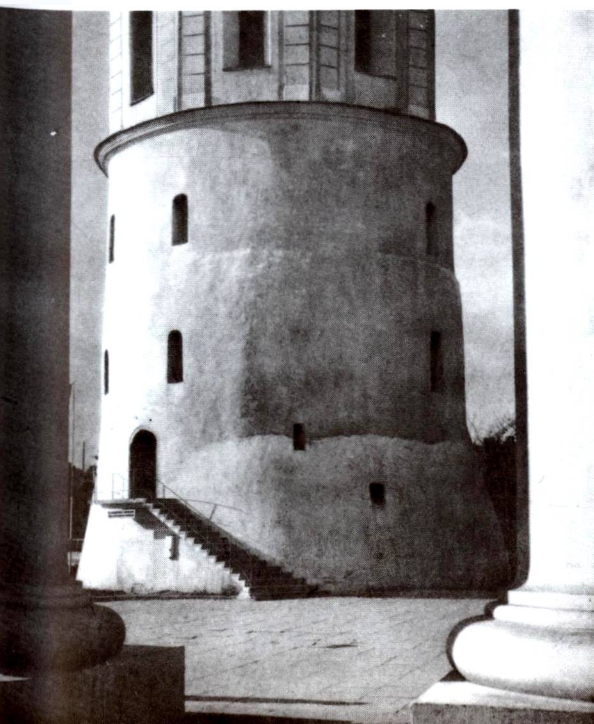
Halinė katedros erdvė padalyta į tris nelygias navas dviem eilėm po penkis keturkampius piliorius. Vidurinė nava uždengta cilindriniu skliautu su ornamentuotomis arkomis. Neskaitant koplyčių, katedra turėjo du altorius: didįjį kanauninkų ir aukščiau pakeltą vikarų. Pastarasis turi dorėnišką fasadą, paliktą koncertų salėje. Kanauninkų

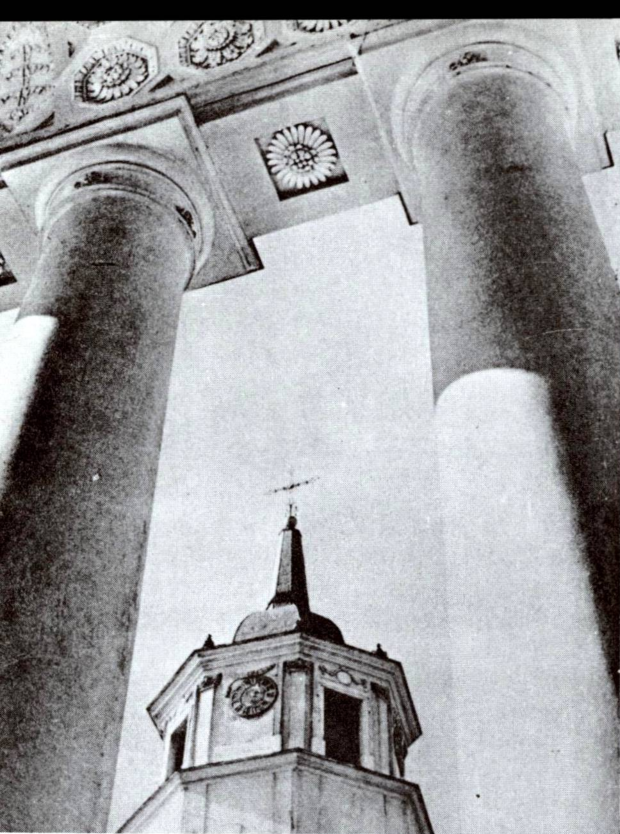
Evangelistai: Šv. Jonas ir Šv. Lukas. (T. Righio skulptūra katedroje)

Katedros varpinės apatinė dalis — buv. gynybinės pilies bokšto liekanos

altorius nuimtas. Zakristija yra geriausiai nusisekęs Stuokos kūrinys. Jos išorinis planas yra kvadratinis, o vidus apskrita rotunda. Šv. Kazimiero koplyčia buvo pastatyta 1623—1636 m. pagal italo C. Tencalio projektą. Ji yra kvadratinė su barokiniu kupolu. Turtingas interjeras buvo apiplėštas rusų invazijos 1655—1660 m. ir rekonstruotas tik 1692 m. Kitas italas, M. A. Palonis nutapė dvi dideles freskas, su scenomis prie karalaičio šv. Kazimiero karsto. Dr. P. Reklaitis yra parašęs išsamią studiją apie Šv. Kažimiero koplyčią, jos istoriją ir meno turtus (išsp. „Aiduose" 1958, Nr. 3 ir 4.)

Atskirai stovinti varpinė pastatyta ant senesnio Žemutinės pilies gynybinio bokšto. Jo sienos siekia iki 4 m. storį, o pamatai XIII a. Varpinė yra trijų tarpsnių aštuoniasienis bokštas su arkinėmis ir stačiakampėmis angomis. Statyta XVI a. Kupolinis šalmas turi aukštą smailę su ažūriniu kryžiumi žymiai vėlesnės gamybos. XVII a. varpai nulieti J.

Katedros kolonų detalė

Delamarso, o XVIII a. laikrodis padarytas G. Miorko. Katedros rūmai ir varpinė yra „sąjunginės reikšmės" architektūros paminklai.

Katedros varpinės apvalus bokštas, stovintis kiek atokiau nuo katedros, turi savo istoriją, kuri dar nėra kaip reikiant atskleista. Padavimai sako, kad čia senosios lietuvių tikybos laikais buvusi pagonių lietuvių šventykla, iš kurios vyriausias žynys (krivių krivaitis) skelbdavęs dievų valią.

Pokario meto architektūriniai tyrimai, kaip rašo N. Kitkauskas, leido nustatyti 3 pagrindinius varpinės etapus. Kai 1963 m. atkasta vakarinė siena, išaiškėjo, kad „apvalioji pastato dalis pastatyta ant senesnio keturkampio bokšto sienų liekanų" (55 psl.). Jų viršus buvęs aptiktas 1,2—1,8 m gylyje nuo žemės. Pirmykštis keturkampis bokštas buvęs apie 14 x 14 m. dydžio. Senojo keturkampio bokšto išlikęs beveik visas pirmasis aukštas.

Moksliniai tyrimai parodė, kad keturkampis pastatas galėjo būti pastatytas XIII a. viduryje, kitaip tariant, Lietuvos valstybės kūrimosi, karaliaus Mindaugo ir pirmojo Lietuvos krikšto laikais. Kai kas bando net

Katedros varpinė

spėlioti, kad čia galėjusi būti pirmoji Mindaugo pastatyta bažnyčia...

Vėliau keturkampis bokštas greičiausiai buvo nugriautas kovų metu ir ant jo pamatų buvo pastatytas mūrinis apvalus bokštas — Žemutinės Vilniaus pilies gynybinis bokštas. Ši apvalioji varpinės apatinė dalis yra vienintelis pastatas, išlikęs iš žemutinės pilies komplekso. Tebėra išlikusios ir šaudymo angų žymės. Apatinės bokšto dalies sienos labai storos: rytinės dalies, kuri atgręžtos į pilies pusę, buvo 2,8 m, o vakarinė ir pietinė siena, atgręžta į lauko pusę, — net 4 m storumo. Įėjimas į bokštą buvęs II aukšte, iš kiemo pusės. Pats bokštas buvęs 4 aukštų. Pirmieji 3 aukštai išmūryti iš akmenų, o IV-sis iš plytų.

Greičiausiai 1522 m. remonto metu gynybinis bokštas buvo pritaikytas varpinei. Tai buvo jo trečiasis etapas.

Pirmoji katedros varpinė buvusi medinė ir stovėjusi pietinėje katedros pusėje. Katedros remonto metu, matyt, buvo apsispręsta senąjį gynybinį bokštą pritaikyti varpinės reikalams. 1522—1524 m. archit. Anas jį paaukštino. 1561 m., D.L.K. Žygimanto Augusto įsakymu, varpas buvo iš medinės varpinės perkeltas į apvalųjį (buv. gynybinį) bokštą. XVI a. gale ši naujoji varpinė buvo dar kartą paaukštinta. Tokiu būdu virš apvaliosios istorinės dalies susiformavo viršutinė 3 aukštų aštuoniasienė varpinės dalis. (N. Kitkauskas, 60—64 psl.).

Ir varpinė, kaip ir katedra, dažnai nukentėdavo nuo gaisrų, taigi buvo remontuojama. XVII a. joje buvo pakabinti nauji J. Delamarso pagaminti varpai ir valandas mušantis laikrodis. XVIII a. viduryje įtaisyti G. Miorko varpai ir valandų ketvirčius mušantis laikrodis. Ir vėliau jis, atnaujintas, ištikimai tarnavo miestui.

1915 m. iš Lietuvos bėgdami rusai su savimi išsigabeno 4 didelius XVIII a. varpus, o 3 paliko. 1923 m. kai kuriuos varpus pavyko iš Rusijos atgauti.

Po II pasaulinio karo (1967 m.) varpinėje sutelkta 17 varpų ir įruošta varpų muzika. Žinomi kai kurių varpų liejimo metai: 1700, 1704, 1733, 1760, 1777, XVIII a.

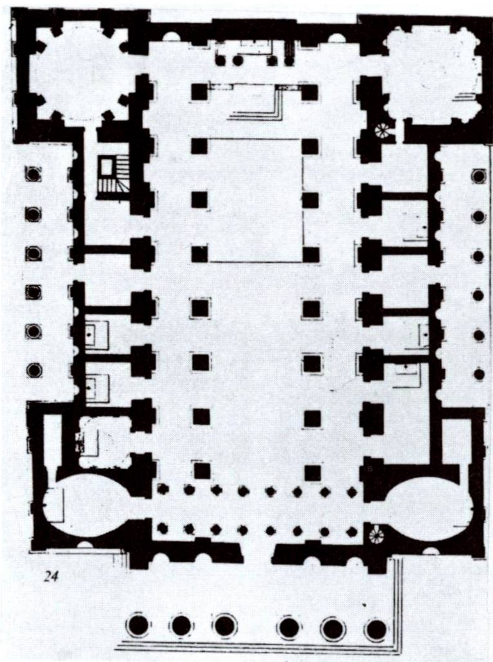
1965 m. katedros varpinės pastate įkurdintas Vilniaus kelionių bei ekskursijų biuras, alaus baras ir kavinė.

Katedros ir Gedimino pilies vaizdas 1954 m.

Vilniaus katedra nepriklausomos Lietuvos pašto ženkluose

Vilniaus katedros pirmo aukšto planas ir koplyčios. L. Stuokos-Gucevičiaus projekto kopija, pagal arch. K. Šlithauzą. Aukštai (kairėje) — Šv. Kazimiero koplyčia, apačioje— portalas

KATEDROS KOPLYČIOS

Amžių būvyje erdvioje ir didingoje Vilniaus katedroje buvo įruošta keliolika koplyčių. Kai kurios jų ilgainiui sunyko; jų vietoje atsirado naujos koplyčios, kitais vardais pavadintos.*

Visose koplyčiose buvo daug vertingų religinių paminklų, statulų ir paveikslų.

Šv. Kazimiero koplyčia. Ją pradėjo statyti did. kunigaikštis Žygimantas III, pabaigė Vladislovas IV. Koplyčia ankstyvojo baroko stiliaus; ją statė ir įrengė Konstantinas Tencallo. Koplyčia pastatyta iš tašyto akmens, iš oro atrodo kukli, bet užtat viduje įrengta prabangiai ir gražiai — visur marmuras ir sidabras. 1636 m. rugpjūčio 14 d. šv. Kazimiero palaikai buvo padėti į sidabrinį Žygimanto III dovanotą karstą ir pastatyti ant altoriaus.

Altoriaus viršuje po puošniu gipsiniu baldakimu ant sienos matome reljefą, vaizduojantį Dievo Motiną su Vaikeliu Jėzumi, angelų apsuptą; du angelai klūpėdami laiko sidabrinį su šv. Kazimiero relikvijomis karstą, padarytą 1704 m. seniau buvusio vietoje, o ant dangčio stovi šventojo sidabrinė statulėlė. Po karstu yra sidabriniuose rėmuose keistas paveikslas: šv. Kazimieras atvaizduotas su trimis rankomis; dvejose dešinėse rankose laiko lelijas, o kairėje rožančių. Padavimas sako, kad dailininkas, pastebėjęs blogai nupiešęs dešinę ranką, užtepęs ją ir nupiešęs kitą, bet vėl pastebėjęs, kad pirmoji ranka iš po dažų vis tebesimatanti. Nors nereikalingą ranką keliskart mėginęs užtepti, bet ji vėl pasirodydavusi. Dailininkas, įsitikinęs čia stebuklo reiškinį esant, taip paveikslą palikęs ir padovanojęs jį katedrai. Paveikslas, spėjama, buvęs nupieštas 1522 m., kada šv. Kazimieras buvo paskelbtas palaimintuoju.

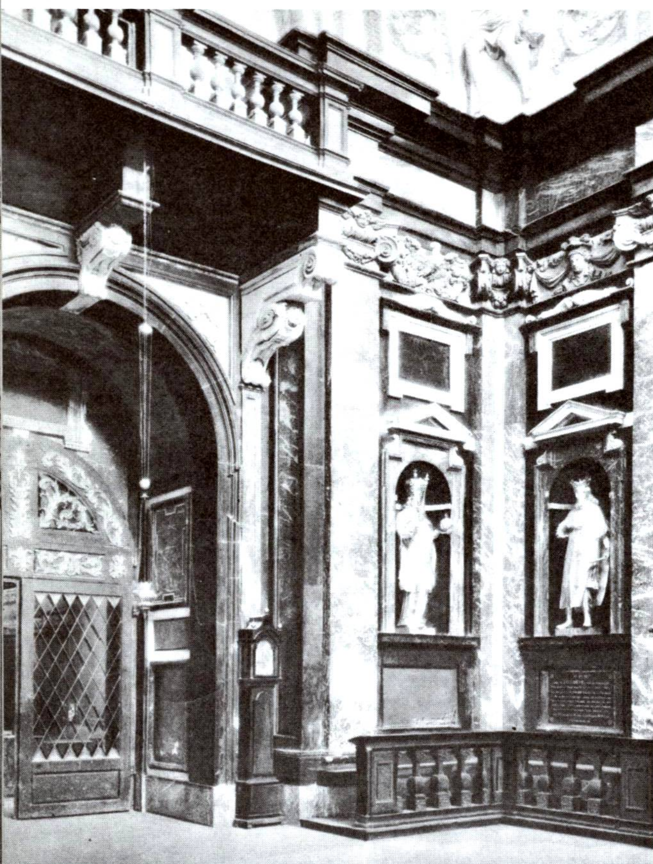
Ant šoninių sienų yra nupiešti du paveikslai (freskai): dešinėje pusėje — stebuklas prie šv. Kazimiero karsto, kairėje — atidarymas po 120 m. karsto, kuriame rastas nesugedęs šv. Kazimiero kūnas. Paveikslus piešė XVII a. gale italų dailininkas Delbene. Koply-

———————

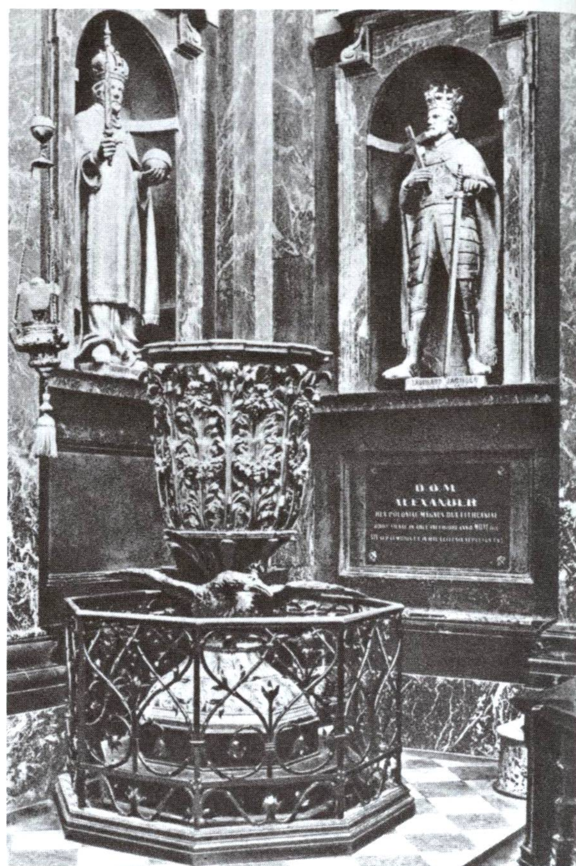
* Čia pateiksime 11-os koplyčių aprašymus, kurių tekstus paėmėme iš A. Juškevičiaus ir J. Maceikos knygos „Vilnius ir jo apylinkės", parašytos Vilniuje, išleistos 1940 m. Kaune.

Šv. Kazimiero karstas koplyčios altoriuje

Šv. Kazimiero koplyčios interjeras

Sakykla ir karalių skulptūros Šv. Kazimiero koplyčioje

čios kupolas išpuoštas gipsatūromis ir stiukais. Ten matyti keturios alegoriškos moterų figūros, reiškiančios ištvermę, teisybę, susivaldymą ir pastovumą; pačiame kupolo viduryje — šv. Dvasia aukso spinduliuose. Po kupolu yra tipiškas barokinis gzimsas.

Aukštai kampuose tarp gipsatūrų matome paveikslus, vaizduojančius šv. Kazimierą. Altoriaus viršuje, ant sienos, yra nežinomų italų dailininkų freskai: iš vienos altoriaus pusės — šv. Kazimieras priima iš angelų kryžių ir lelijas su parašu: ,,His ornari et mori"; iš kitos pusės — šv. Kazimieras debesyse angelų apsuptas, o iš jo burnos išeina juosta su himno žodžiais: ,,Omni die dic Mariae"... Choro viršuje kabo du Smuglevičiaus paveikslai: Kova su pagundomis ir Nugalėjimas jų.

Durų viršuje yra sena tribūna, iš kurios did. kunigaikštis ir jo šeimyna klausydavosi mišių. Tribūna buvo sujungta su kunigaikščio rūmais specialiai dengta galerija. Įtaisant koplyčioje vargonus, tribūna buvo perdirbta.

Koplyčios kampe stovi taurės formos sakykla, iš kurios garsūs did. kunigaikščio rūmų pamokslininkai sakydavo kunigaikščio šeimynai ir dvariškiams pamokslus. Sakykla yra XVII a. paminklas. Aplink sakyklą 1910 m. buvo padaryta jai apsaugoti geležinė baliustrada.

Sienų nišose, išklotose juodu marmuru, stovi medinės sidabrine skarda apdengtos Jogailaičių giminės kunigaikščių statulos. Po Albrechto statula 1861 m. Eustachijus Tiškevičius įmūrijo juodo marmuro lentą su užrašu, kuriame sakoma, kad po koplyčia palaidota Vladislovo IV širdis ir viduriai, o 1910 m. panašias lentas įtaisė did. kunigaikščiui Aleksandrui ir Žygimanto-Augusto žmonoms Elžbietai ir Barborai. Dabar po koplyčia yra naujai išmūrytas mauzoliejus, kur bus padėti did. kunigaikščio Aleksandro, dviejų Žygimanto-Augusto žmonų sarkofagai su palaikais ir urna su Vladislovo IV širdimi.

Šv. Kazimiero karsto atidengimas. (M. A. Pallionio freska ir detalė katedros koplyčioje)

Šv. Marijos Magdalenos arba **Vyskupų koplyčia,** pastatyta XVI a. pradžioje, Vilniaus vysk. Jono iš Lietuvos kunigaikščių. Nuo 1537 m. rūsyje po koplyčia laidojami Vilniaus vyskupai. Altoriaus viršuje yra du paveikslai: Visų Šventųjų, dailininko Borkos pieštas 1690 m. (todėl šitoji koplyčia dar yra vadinama Visų Šventųjų vardu), o žemiau šv. Marijos Magdalenos paveikslas, kuris čia buvo perneštas, sugriovus 1818 m. to vardo bažnyčią. Iš abiejų altoriaus pusių kabo ant sienų sidabrinės su užrašais lentelės, nuimtos nuo vyskupų karstų: T. Zenkavičiaus, mirusio 1762 m., ir I. J. Masalskio, mirusio 1794 m.; be to, bronzinis biustas vysk. Ignoto Audzevičiaus, mirusio 1895 m.

Šv. Ignoto Lojolos koplyčia. Čia yra vertingas dailininko Čechavičiaus paveikslas — šv. Ignotas sutinka prie Romos Kristų, nešantį kryžių. Paveikslas perneštas čia 1798 m. iš šv. Ignoto bažnyčios, kurią užėmė rusai. Altoriaus viršuje kabo nedidelis paveikslas, pieštas, rodos, dailininko Corregio, vaizduojąs Dievo Motiną su Vaikeliu Jėzumi ir šv. Jonu. Čia yra Trakų vysk. sufragano Jono Civinskio, Jono Radvilos († 1551) ir Sofijos Višnovieckienės († 1619) antkapiai.

Šv. Povilo arba Montvido koplyčia, pastatyta Vilniaus vaivados Vaitiekaus Montvido 1423 m., tik, rodos, kitoje vietoje. Šių dienų

Sargybiniai suranda Šv. Kazimierą po maldos užsnūdusį prie uždarytos katedros durų. (Vičulkovskio piešinys)

koplyčią pastatė vysk. Povilas Alšėniškis 1542 m. Altoriuje kabo gražus Smuglevičiaus paveikslas — Ananijus stebuklingai pagydo šv. Povilui akis.

Nukryžiuotojo Išganytojo arba Goštautų koplyčia, įkurta Trakų vaivados Martyno Goštauto XV a. Altoriuje yra nukryžiuotojo Išganytojo paveikslas, dail. Čechavičiaus pieštas, laikomas vienu iš pačių geriausių to dailininko paveikslų. Šis paveikslas čia buvo perneštas 1832 m. iš šv. Kazimiero bažnyčios. Verti dėmesio šoninėse sienose renesanso stiliaus iš brangaus marmuro antkapiai, kurie dėl savo gražaus artistinio darbo laikomi gražiausiais Katedroje. Dešinėje pusėje Vilniaus vaivados ir Liet. kanclerio Vaitiekaus Goštauto († 1539) antkapis, kairėje vysk. Povilo Alšėniškio († 1555), darytas, kaip spėjama, žinomo skulptoriaus Padovani'o.

Šv. Jono Nepomukiečio koplyčia, seniau vadinama Čenstakavos arba „Gaudeamus", buvo vysk. Taboro pastatyta 1495 m. ir vysk. V. Protasevičiaus atnaujinta XVI a. gale. 1769 m. audros metu griuvo katedros bokštas, pralaužė stogą ir lubas ir čia užmušė kunigą ir 6 klierikus. L. Gucevičius šią koplyčią pagrindinai perdirbo. Altoriuje yra Smuglevičiaus pieštas šv. Jonas Nepomukas. Prie šoninės sienos yra vysk. Jono Nepomuko Kasakausko († 1808) paminklas ir biustas, o jo kūnas palaidotas po šia koplyčia. Koplyčia yra elipsės formos ir tokios pat formos turi kupolą.

Šv. Vladislovo arba Vainos koplyčia, kairėje navoje prie muzikos choro, elipsės formos, L. Stuokos-Gucevičiaus naujai pastatyta. Seniau čia buvo Nekalto Prasidėjimo (arba karališkosios) koplyčios zakristija. Pirma vadinosi šv. Petro vardu, šių dienų vardą gavo nuo šv. Vladislovo statulos, kurią padarė skulptorius H. Dmochovskis, žuvęs 1863 m. sukilime; Vainos — nuo vysk. Abraomo Vainos pavardės.

Šv. P. Marijos Nekalto Prasidėjimo arba **Valavičių koplyčia,** seniau buvusi karališkoji, pastatyta did. kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio 1473 m. Šios koplyčios rūsyje buvo kurį laiką šv. Kazimiero, Aleksandro ir dviejų Žygimanto-Augusto žmonų palaikai. Tiktai Žygimantas III, pradėjęs statyti šv. Kazimiero koplyčią, perleido šią 1623 m. Vilniaus vyskupui Eustachui Valavičiui, kurio rūpesčiu ir lėšomis apie 1630 m. arch. Dankersas pagrindinai perdirbo. Koplyčia buvo pastatyta ankstyvojo baroko stiliumi ir nuo to laiko nepakitėjusi išliko iki mūsų laikų. Kad apsaugotų ją nuo tolimesnių perdirbinėjimų, ant gzimso buvo padėti tokie žodžiai: „Violator huius operis infelix esto!" (Šio darbo naikintojas tebūna nelaimingas!). Koplyčios kampe stovi marmurinė Šv. Mergelės Marijos statula, kuri prieš tai buvo Pranciškonų bažnyčios išorinėje nišoje; 1863 m. prie šios statulos įvyko sukilėlių pirmosios patriotinės demonstracijos, kurios ir buvo Vilniuje sukilimo pradžia. Šoninio altoriaus kairėje pusėje yra gražus kryžius, perneštas čia iš V. Jėzaus bažnyčios Antakalnyje. Didžiajame altoriuje kabo pailgračio formos Šv. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo paveikslas. Prie sienos dešinėje pusėje yra vyskupo E. Valavičiaus († 1630) antkapis ir biustas.

Šv. Mergelės Marijos Apreiškimo arba **Kęsgailų** koplyčia, pastatyta 1436 m. Vilniaus vaivados ir Lietuvos kanclerio Mykolo Kęsgailos; jam čia pastatytas balto marmuro paminklas. Sienoje yra įmūryta paminklinė lenta atminimui tariamųjų pirmųjų nukankintų pranciškonų Vilniuje. Šitoji lenta čia buvo perkelta iš Pranciškonų bažnyčios. Klasikinio stiliaus altoriuje, padarytame pagal prof. Podčašinskio projektą, yra dailininko Kanuto Rusecko paveikslas — Šv. Mergelės Marijos Apreiškimas.

Šv. Petro koplyčia. Jos altoriuje yra Smuglevičiaus paveikslas, vaizduojąs šv. Petrą. Koplyčios kriptoje yra palaidotas b. lenkų kariuomenės vyskupas Vl. Bandurskis († 1933).

Kristaus Karsto koplyčia paprastai būna uždaryta, tiktai atidaroma didįjį penktadienį ir šeštadienį, nes čia yra įtaisytas nekilnojamas Kristaus karstas.

Zakristija. Toliau už koplyčių kairėje navoje yra zakristija. Joje yra gražūs rokoko stiliaus baldai, pernešti čia iš šv. Kazimiero bažnyčios, kai ji buvo rusų perdirbta į cerkvę. Be to, zakristijoje yra gražus senas medinis kryžius su nedidele, iš dramblio kaulo padaryta, Kristaus figūra. Yra tai, rodos, Vytauto Didžiojo dovana, kuri iš daugelio gaisrų buvo išgelbėta ir išliko iki mūsų laikų. Tačiau šiandieną kai kurie dailės žinovai tvirtina, kad

Busta primo giorno

Mr.Br.Kviklys
5747 So.Campbell
Chicago,IL 60629
U.S.A.

5° CENTENARIO DELLA NASCITA
DI SAN CASIMIRO
PATRONO PRIMARIO DELLA LITUANIA

PRIMA DIE

MCCCCLVIII MCMLVIII

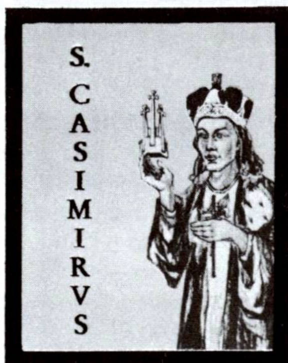
SANCTUS CASIMIRUS
PRIMARIUS LITHUANIAE PATRONUS

Mr.Bronius Kviklys
5747 South Campbell
Chicago,IL 60629
U.S. A.

The Golden Series

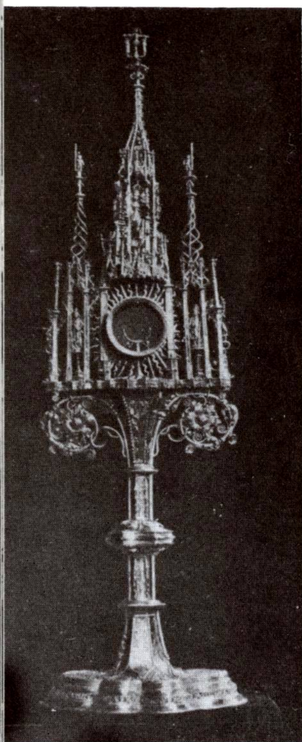
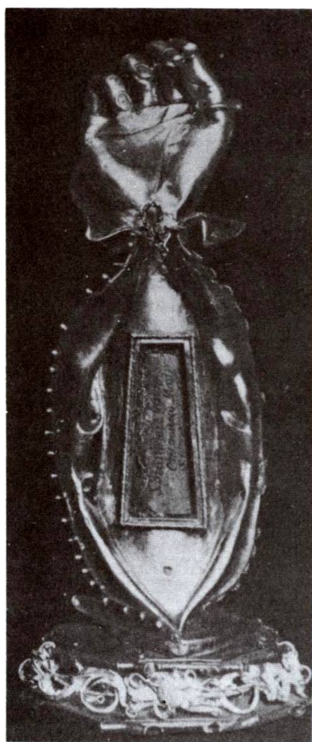
V Centenario della Morte
San Casimiro

Mr.Br.Kviklys
5747 S.Campbell
Chicago,IL 60629
USA

Šv. Kazimieras ir Vilniaus katedra Vatikano pašto ženkluose ir vokuose

Vilniaus katedros brangenybės. Kairėje — sidabrinė paauksuota monstrancija iš 1535 m. (1 m aukščio). Dešinėje — sidabrinis relikvijorius, minimas 1598 m.

Šv. Kazimieras karštos maldos metu. (Kun. Pijaus Brazausko tapyba)

šis gražus paminklas nėra Vytauto dovana, nes kryžius visai nerodo viduramžių žymių; greičiausiai bus tai, jų nuomone, darbas XVII ar XVIII a. Šis kryžius yra nešiojamas didž. ketvirtadienio procesijoje. Iš zakristijos pro geležines duris einame viršun į Katedros archyvą ir lobyną.

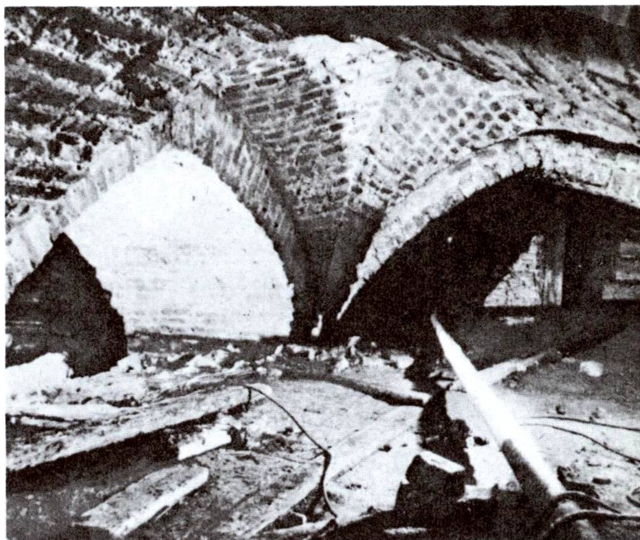
Lobyne seniau buvo daug brangenybių, bet per karus daug jų žuvo. Tačiau ir šiandieną dar yra daug brangių senovės liekanų, pvz. sidabrinis relikvijorius, kuriame yra šv. Stanislovo peties kaulo dalis; iš XV a galo ar XVI a. pradžios gotinio stiliaus taurė, papuošta dideliais rubinais; Geranainių monstrancija su Goštautų herbu, Vaitiekaus Goštauto padovanota 1535 m. (Ši monstrancija yra sidabrinė, paauksuota, 1 m aukščio, sveria 11 kg., gražaus darbo, gotų stiliaus su renesanso priemaiša; paprastai ji buvo išstatoma d. penktadienį prie Kristaus grabo); iš XVI a. Goštautų dovanotas krištolinis kryžius, papuoštas brangiais akmenimis; iš XVI a. sidabrinė chorvedžio lazdelė; papuoštas rubinais ir ametistais relikvijorius (1602 m) su Kristaus vainiko erškėčiu ir šv. Kryžiaus medžio gabalėliu; mažas relikvijorius su šv. Marijos Magdalenos de Pazzi relikvijomis; sidabrinis relikvijorius su šv. Juozapato relikvijomis; rektoriaus toga ir Petro Skargos biretas; vysk. J. Tiškevičiaus ir M. Stp. Paco monstrancijos (iš XVI a.); sidabrinės ir auksinės dėžės, paminklinės lentos su reljefais ir kt.; seni ir brangūs arnotai manoma vieną jų esant karalienės Jadvygos dovana; auksu išsiuvinėtos ir perlais išsagstytos kapos, dalmatikos ir kt.; brangūs pastoralai, mitros, infulos; Marijos vardo brolijos knyga, kurioje matome žymių žmonių parašus, tarp kurių yra kar. Mykolo Kaributo, Jono Sobieskio ir kitų parašai; dešimt labai vertingų ir artistiškai padarytų flamantiškų XVII ir XVIII a. pradžios gobelėnų (kai kuriuos dovanojo Povilas Sapiega, kurio šeimyna turėjo artimų santykių su Louvaino m.). Gobelėnuose yra atvaizduotos scenos iš Dovydo ir Saliamono istorijos, medžioklės scena (pagal Rubenso mokyklos kartonus), rodos Povilo de Vos ir Vildenso peizažai su scenomis iš Ovidijaus

D.L.K. Aleksandro Jogailaičio, karalienių Elžbietos ir Barboros Radvilaitės karstai Vilniaus katedroje, lenkų laikais

Barbora Radvilaitė

Katedros rūsiai po centrine nava

Metamorfozų (Jokūbo d'Artois mokyklos vaizdai), vadų eisena (XVIII a.) pagal Lamberto de Hondt kartoną.

Zakristijoje buvo galima apžiūrėti fotografijas ir paveikslus, vaizduojančius kriptą, kurioje buvo rasti karališkieji palaikai, ir specialiose gabliotėse karūnų ir insignijų orginalai.

Katedros kapitulos archyve buvo labai vertingos istorinės medžiagos ne tik iš Vilniaus vyskupijos, bet ir iš Lietuvos praeities. Buvo did. Lietuvos kunigaikščių diplomai, dokumentai (nuo 1387 m.), popiežių bulės, keli katalikų šventųjų laiškai, kapitulos aktai, kitų valstijų aktų nuorašai ir t.t.

Pokario metais, okupacinei valdžiai nusavinus Vilniaus katedros pastatą ir jį pritaikant „paveikslų galerijos" reikalams, viename mūre buvo aptikta dalis senojo katedros archyvo su labai vertinga dokumentine medžiaga, kuri buvo čia paslėpta (užmūryjant) 1655 m., rusams okupuojant Lietuvą. Tačiau labai gaila, kad tik dalis šios dokumentinės medžiagos pateko į lietuvių administracijos bei mokslininkų rankas: daugelis retų dokumentų buvo išvogta ir pateko ne į Lietuvos, bet į Lenkijos archyvus. Ir visa kita archyvinė medžiaga buvo iš arkivyskupijos kurijos atimta — okupacinės valdžios nusavinta.

Karalienės Barboros Radvilaitės kaulai, kaip jie buvo atrasti 1931 m. katedros požemiuose

Karalienės Elžbietos, Žygimanto Augusto I-osios žmonos karūna ir metrika, rasti katedros požemiuose 1931 m.

Katedros požemiai

VYTAUTO DIDŽIOJO KAPAS

Vilniaus katedroje buvo palaidotas ir 1430 m. Trakuose miręs didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas, tačiau nėra žinių, kurioje vietoje. Spėjama, kad jo palaikai galėjo būti padėti kairiosios navos gale, netoli vikarų altoriaus, kur mūsų laikais buvo jo paminklinė lenta. Atrodo, kad Vytauto palaikai nebuvo kaip reikiant pagerbti. Šiuo reikalu susirūpino karalienė Bona. Ji 1573 m., kartu su vysk. V. Protasevičium, šoninės navos sienoje įmūrijo paminklinę lentą su lotynišku įrašu ir Vytauto portretu. Bet 1610 m. katedros gaisras šią lentą sunaikino. Tačiau Vytauto palaikų vieta, tikriausia, buvo žinoma.

1654 m. pradžioje buvo aišku, kad Maskva puls Lietuvą ir kad rusai užims Vilnių. Kai 1655 m. Maskvos kariuomenė priartėjo prie Vilniaus, vysk. Jurgis Tiškevičius ir kapitula apleido sostinę, išsiveždami su savimi Šv. Kazimiero relikvijas, dalį kapitulos ir brangenybes. (Jų dalis netrukus tačiau buvo rusų pagrobtos). Manoma, kad tuo metu buvo saugioje vietoje paslėpti ir Vytauto kaulai. Yra nuomonių, kad jie buvo įmūryti pačioje katedroje, kiti spėja, kad buvę išgabenti iš Vilniaus, dar kiti, kad buvę išbarstyti kitų kaulų tarpe.

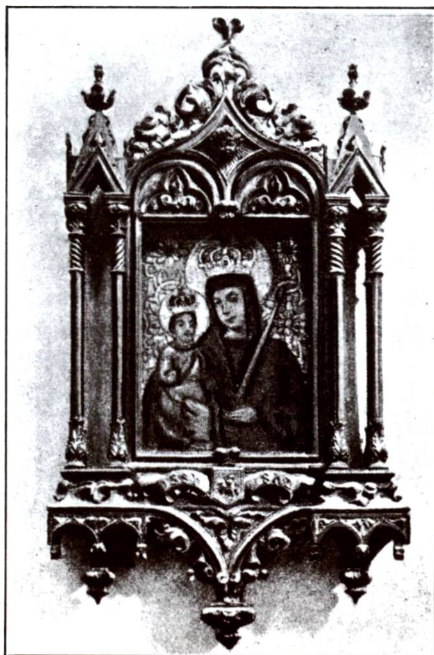
Kai 1661 m., išlaisvinus Vilnių, kapitulos delegatai sugrįžo atgal, rado baisų katedros vaizdą: bažnyčia buvusi be stogo, be bokštų ir be skliautų. Griuvėsiuose gulėjo krūvos pūvančių lavonų. Iš užkimštų piliakalnio kanalų išsiveržęs vanduo buvo užliejęs žemiau esančius plotus ir katedros grindis.

Bet 1663 m. katedra buvo provizoriškai atremontuota, joje patalpintos Šv. Kazimiero relikvijos, o 1664 m. į ją iškilmingai įžengė vysk. Jurgis Bialazaras, dalyvaujant karaliui Jonui Kazimierui. Atrodo, kad tokių įvykių metu Vytauto palaikais nedaug kas rūpinosi. Vytauto kaulų slėpimo vieta buvo žinoma tik keletui asmenų, kurie karo metu žuvo ar išmirė. Taigi ir Vytauto paminklo katedroje nebuvo nuo 1610 ligi 1853 m., t.y. 243 metus. Tik XIX a. viduryje palaikų vietos atžymėjimo reikalu ėmė rūpintis grafas Eustachas Tiš-

Vytauto Didžiojo portretas Vilniaus katedroje (Nuotrauka iš Gražutės Šlapelytės-Sirutienės albumo)

Dievo Motinos paveikslas, kurį po Vytauto krikšto, apie 1386 m., jam dovanojo Bizantijos imperatorius. (J. Bulhako nuotrauka)

Vytauto portretas, paminklinė lenta ir jam dovanotasis istorinis paveikslas katedroje

kevičius (1814—1873), žymus Lietuvos proistorijos tyrinėtojas. Jo rūpesčiu įruošta paminklinė lenta, kurią paruošė vilnietis raižytojas Juozas Kazlauskas. Ji pagaminta iš juodo marmuro, kuris buvo atgabentas iš Berlyno. Lenta apdailinta plačiu smiltainio rėmu, kuris anksčiau puošė Paco rūmus Jėzne. Nuo kitų panašių lentų ji skiriasi tuo, kad joje nėra Lenkijos erelio; viršuje karališka karūna, po ja Gedimino stulpai, apatiniame rėme Lietuvos Vytis (žr. paveikslą). Paminklinės lentos lotyniškas įrašas yra toks:

Vytauto Didžiojo paminklinė lenta Vilniaus katedroje

BONA SPHORTIA REGINA POLONIAE ETC.
INCLITO PRINCIPI **ALEXANDRO VITOLDO**, MAGNO
DUCI LITUANIAE, DE PATRIA SUA OPTIME MERITO ET RERUM GESTARUM
GLORIA, PER UNIVERSUS ORBEM CLARO,
DUM VIVERET LAPIDEM HUNC PARAVIT. VALERIANUS DOMUM EPISCOPUS
VILNENSIS, BENEFACTORI TEMPLI HUJUS, MONUMENTUM HOC ALTARI
EJUS APPOSUIT, OSSAQUE EJUS NON PRO DIGNITATE SERVATA,
IN EO CONCLUSIT ANNO DNI MDLXXIII

(Liet. vertimas: Bona Sforcaitė, Lenkijos karalienė ir t.t., Garsiajam Valdovui Aleksandrui Vytautui, Didžiajam Lietuvos Kunigaikščiui, labai daug nusipelniusiam savo tėvynei ir atliktų žygių garbe žinomam visame pasaulyje, dar gyvendama paruošė šį akmenį. Tada Valerijonas, Vilniaus vyskupas, tą paminklą šios šventovės Geradariui įtaisė prie altoriaus ir ten uždarė jo kaulus, saugotus ne kaip yra verti, 1573 Viešpaties metais).

Tai buvo karal. Bonos įruoštos paminklinės lentos įrašo pakartojimas.

Apačioje šio įrašo iškaltas kitas:

MONUMENTUM NON PROCUL HOC LOCO IN IPSO RECESSU
SEPTENTRIONALI HUIUS ECCLESIAE QUONDAM POSITUM
SED IGNIS VORAGINE ANNO MDCX IAM EXUSTUM
AC TEMPORIS INIURIA DELETUM ANNO MDCCCLIII
PRISTINA INSCRIPTIONE RESTITUTA, MEMORIA AEVITERNAE
POSTLIMINIO MANDATUR

(Liet. vertimas: Paminklas, kitados netoli šios vietos, pačiame šiauriniame šios bažnyčios įsienyje buvęs, bet šėlstančios ugnies 1610 metais jau apdegintas ir laiko žalingai sunaikintas, 1853 metais, atstačius pirmykštį įrašą, vėl grąžinamas amžinam atminimui.

Virš paminklinės lentos buvo Vytauto portretas, o po juo toks lotyniškas įrašas:

ALEXANDER VITOLDUS MAGNUS DUX LITHVANIA
FUNDATOR PRAEPOSITURE BRESTENSIS ANNO POST
CHRISTUM NATUM 1412 FERIA 6 ANTE
FESTUM ASSUMPTIONIS BV MARIAE

(Liet. vertimas: Aleksandras Vytautas, Didysis Lietuvos kunigaikštis, Bresto prepozitūros steigėjas 1412 metais po Kristaus gimimo, penktadienį prieš PM Marijos Dangun Ėmimo šventę — (Visi tekstų vertimai kun. dr. Aniceto Tamošaičio).

Šio paveikslo istorija tokia. Iš seniausių laikų jis buvęs Augustinių bažnyčioje Brastoje, kurią pastatęs Vytautas. Kai ši bažnyčia buvo rusų valdžios uždaryta, vienuoliai augustiniai jį atgabenę į Vilnių ir padėję savo (Augustinių) bažnyčioje. O kai ir šią bažnyčią rusai uždarė, portretas kurį laiką buvęs laikomas Vilniaus vyskupo V. Žilinsko rūmuose. Iš čia buvęs atgabentas į Vilniaus katedrą. Tačiau, pasakojama, kad II pasaulinio karo metu ar pokario metais šis portretas dingęs. Jis nėra minimas ir ,,Lietuvos TSR kultūros paminklų sąraše" (828 psl., Vilnius, 1973).

Po paminkline lenta kabėjo pseudo-gotinio stiliaus rėmuose įruoštas senas Dievo Motinos paveikslas. Jį Vytautas buvo gavęs iš Bizantijos imperatoriaus po savo krikšto 1386 m. Buvęs laikomas Benediktinų vienuolyne, Trakuose, bet kai 1844 m. rusai vienuolyną uždarė, perkeltas Vilniaus katedros zakristijon, o 1862 m., Vilniaus Archeologinės draugijos rūpesčiu, pakabintas po paminkline lenta. Apatinėje rėmų dalyje yra Vytis ir 1386—1862 m. datos. Manoma, kad šį paveikslą tikrai savo rankose yra turėjęs Vytautas.

Už paminklo sienoje buvo įmūryta cininės skardos dėžutė, kurioje įdėta: pergamentas su paminklo restauravimo aprašymu, 2 sidabriniai medaliai su Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdu, caro Nikalojaus I medalis, Vilniaus universiteto jubiliejinis medalis, 5 Vytauto sidabrinės monetos, 3 rusiškos sidabro monetos ir aukso žiedas su Tiškevičiaus herbu. Kapitulos archyvan buvo padėtas paminklo restauravimo aktas.

Remontuojant katedrą, po 1931 m. potvynio ir pokario metais, atėmus ją iš katalikų ir pertvarkant paveikslų galeriją, Vytauto D. palaikai taip pat nebuvo atrasti. Toje vietoje, kur yra Vytauto antkapinis paminklas, būta altoriaus ir todėl ten vargiai jau galėjo būti Vytauto karstas. Tačiau galima spėti, kad jis buvo ir tebėra arti šios vietos, kažkur giliai sienoje...

Vidaus įrengimai. Katedros vidus apėmė 700 m2. Presbiterija didelė — ji apima trečdalį didžiosios navos. Čia buvo vyskupo sostas, kanauninkų krėslai. Pačioje katedroje tebuvo 2 altoriai — visi kiti koplyčiose. Padavimas sako, kad didysis altorius buvęs pastatytas toje vietoje, kur buvęs senosios lietuvių tikybos (Perkūno) aukuras. Kitas, vikarų altorius, yra už didžiojo altoriaus ir pakilęs nuo grindų 3,5 m. Jo viršuje buvo dail. Smuglevičiaus tapytas paveikslas, vaizduojąs Šv. Stanislovo užmušimą (Katedros titulas). Po šiuo altoriumi esąs rūsys, kaip padavimas sako, būk išlikęs iš senosios lietuvių tikybos laikų. Čia buvę laikomi jų religiniai reikmenys, ilsėjęsi amžinąją ugnį saugoję vaidilos. Kairėje sienos pusėje yra krosnis — esą joje vaidilos šildęsi sau valgį. Tačiau vargiai jau taip galėjo būti, nes siena, pagal jos statybinę medžiagą, priskiriama XVII a. Katedroje, ypač jos požemiuose, yra daug žymių žmonių laidojimų, paminklinių lentų.

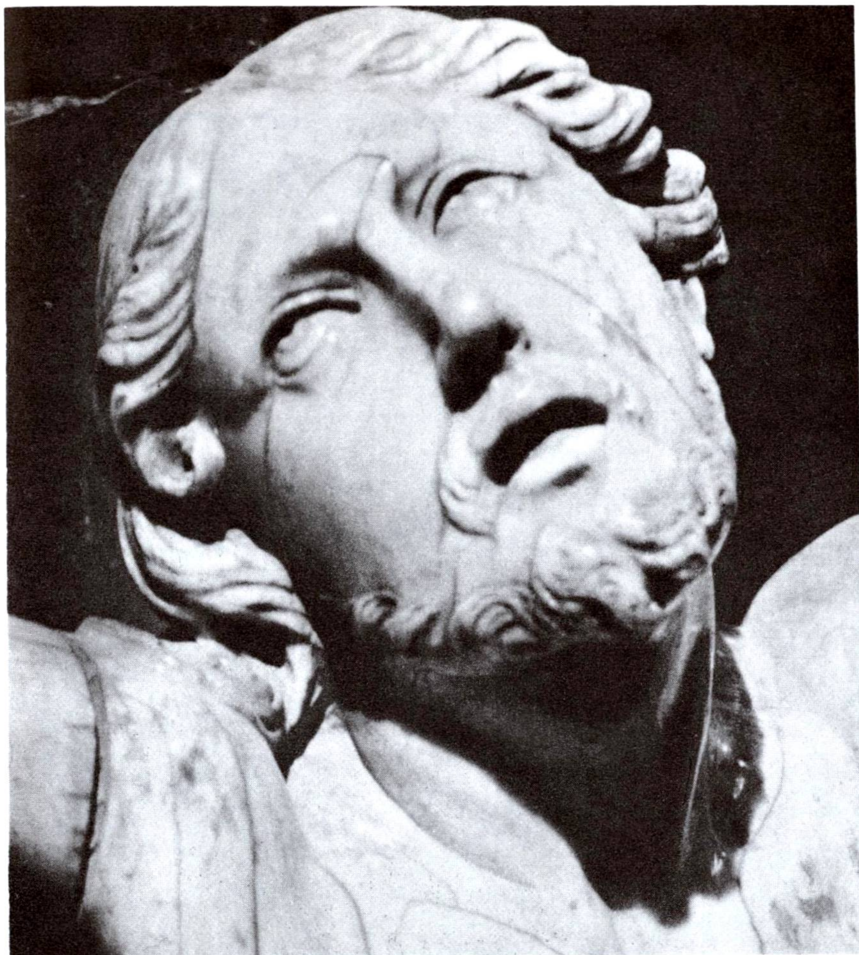
Katedros išorinėje dalyje, fasade ir viduje yra daug žymiųjų Vakarų Europos, Lenkijos ir Lietuvos dailininkų amžių būvyje sukurtų skulptūrų, paveikslų, gipsatūrų, medžio drožinių. Ant katedros kolonų ir sienų buvo daug antkapių bei paminklinių lentų, dažniausia iš XVII a.

Daug Lietuvos istorinių įvykių vyko katedroje. Čia buvo didžiųjų Lietuvos kunigaikščių vainiku — mitra vainikuojami Lietuvos valdovai, pradedant Vytautu Didžiuoju, iki Stepono Batoro. 1495 m. katedroje buvo sutuoktas Aleksandras Jogailaitis su Maskvos caro Jono III dukterimi Elena. 1562 m. Kotryna Jogailaitė čia buvo iškilmingai sutuokta su Jonu, Švedijos karaliaus sūnumi. Ir vėliau katedroje vyko daug iškilmingų D.L.K. įvykių bei iškilmingų aktų.

Pažymėtina Šv. Kazimiero koplyčioje buvusi medinė paauksuota taurės pavidalo sakykla, iš kurios garsūs pamokslininkai sakydavę pamokslus didiesiems kunigaikščiams, jų didikams. Yra žinių, kad ji buvusi vežiojama. Garsusis pamokslininkas Petras Skarga iš jos pamokslavęs Lietuvos kariuomenei.

1922.I.15 popiežius Benediktas XV suteikė Vilniaus katedrai mažosios bazilikos titulą.

Mokykla, įsteigta prie Vilniaus katedros, minima jau 1387 m. dokumentuose. Ją mini ir kitas, 1452 m. dokumentas. Greičiausia, tai bus buvusi pati pirmoji mokykla Lietuvoje. Mokymas buvo grynai religinis: rengė bažnyčios patarnautojus, choristus ir, gal būt, žemesniuosius dvasininkus, nes trūko vietinės kilmės lietuvių — religijos skelbėjų. Jos lygis ėmė kilti XVI a. pradžioje. 1522 m.

Vadinamo Vytautinio krucifikso galva katedroje

mokykla buvo trijų klasių. Buvo dėstoma retorika, muzika, dialektika, lotynų kalba. Kai 1570 m. Vilniuje buvo įsteigta kolegija, ši mokykla buvo lyg žemesnioji jos pakopa.

Lietuvių kalbos klausimas. Žinoma, kad XVI a ir vėliau katedroje buvo sakomi lietuviški pamokslai. 1900 m., jubiliejinių iškilmių metu, katedroje pravestos rekolekcijos, atlaikytos pamaldos lietuviams ir sakomi lietuviški pamokslai. Tada į katedrą prisirinkę tiek daug lietuvių, kad pastate netilpę.

1908.X.26, Vilniuje sudarinėjant lietuviškų pamokslų klausytojų sąrašą, norinčių jų klausyti katedroje, atsirado daugiau kaip 700. Tada ir buvo įvestos pamaldos lietuviams, laikomos kiekvieno šventadienio rytą. Bet 1923 m., stiprinant polonizaciją, jos buvo panaikintos. I pasaulinio karo metu (1916 m.) katedroje buvo ruošiamos ir gegužinės pamaldos. Jos išsilaikė ligi 1931 m., kai buvo pradėta remontuoti katedra; tada buvo nukeltos į Šv. Jono bažnyčią. Vėliau pamaldos lietuviams buvo leidžiamos tik išimtinais atvejais: 1. Mišios su lietuvišku pamokslu ir giedojimu būdavo kasmet per sekmines, kai tradicine tvarka į Vilnių suplaukdavo iš provincijos minios lietuvių lankyti Kalvarijas — Kryžiaus kelius; 2. Gegužės mėn. vakarais katedroje būdavo laikomos gegužinės pamaldos; 3. 1927.II.21, laidojant dr. J. Basanavičių, katedroje buvo atlaikyta iškilmingos gedulingos pamaldos; mišias atlaikė pats Vilnaus arkivyskupas R. Jalbžykovskis, giedojo lietuvių choras ir į laidotuves iš Kauno atvykę operos solistai — V. Grigaitienė su A. Sodeika. Pamokslą lietuviškai ir lenkiškai pasakė kun. P. Kraujalis.

1939 m. rudenį, Lietuvai atgavus Vilnių, arkiv. R. Jalbžykovskis, lietuviams katalikams prašant, leido katedroje laikyti ir vienerias mišias su lietuvišku pamokslu. 1940 m. lietuviai gavo teisę turėti savo pamaldas šventadieniais, 10 val. ryto. Tada katedroje dirbo ir arkiv. M. Reinys. Iš kitų katedros kunigų

Dabartinis iš katalikų atimtos katedros, paverstos paveikslų galerija, vidaus vaizdas. (Iš sovietinės spaudos)

lietuviškai mokėjo kalbėti ir kun. L. Pukėnas (Pukianec), save laikęs lenku. Vėliau jis buvo paskirtas katedros rektorium. II pasaulinio karo metu religinis gyvenimas katedroje buvo labai gyvas.

Bet jau 1945 m. bolševikų valdžia atėmė iš katalikų jų senąją katedrą, statytą Lietuvos valdovų, didikų ir lietuvių liaudies rankomis bei lėšomis ir uždraudė joje laikyti pamaldas. 1950 m. nuo katedros frontinės dalies viršaus buvo nugriautas kryžius ir šventųjų — Šv. Elenos (viduryje), Šv. Stanislovo (iš kairės) ir Šv. Kazimiero (iš dešinės) statulos, įruoštos frontone ne pagal L. Stuokos-Gucevičiaus projektą, bet prikergtos jo įpėdinio prof. Mykolo Šulco, kuris po kūrėjo mirties užbaigė katedrą. 1953 m. įsakyta iš Šv. Kazimiero koplyčios katedroje išgabenti Šv. Kazimiero karstą su jo palaikais į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Šventojo karsto vietoje padėta gipsinė karsto imitacija. Koplyčia paversta Paveikslų galerijos dalimi, tačiau ekspozicijų joje neturi, nes ji pati yra tobulas dailės kūrinys. Nusavintos ir visos religinio meno bei kulto vertybės, katedros lobis, archyvas, inventorius, baldai, įvairūs reikmenys.

Pats katedros pastatas, pašalinus iš jo daug religinio meno bei kulto vertybių, paverstas paveikslų galerija ir koncertų sale. Garsieji katedros vargonai, statyti garsaus vargonų meistro J. Radavičiaus, buvo 1969 m. Vak. Vokietijos vargonų statybos firmos restauruoti ir pritaikyti sovietinių koncertų reikalams.

ŠV. KAZIMIERO RELIKVIJŲ PERKĖLIMO REIKALAI

VYSK. KAZIMIERO PALTAROKO PATEIKTI DOKUMENTAI

(Paimta iš „Aidų," 1984 m., Nr. 6)

I

RELIGINIŲ KULTŲ REIKALŲ PIRMININKUI
PRIE TSRS MINISTRŲ TARYBOS MASKVOJE

Katedros Bažnyčios Tikinčiųjų Bendruomenės
Vykdomojo Komiteto Vilniaus mieste

PRAŠYMAS

Pereitų metų spalio mėnesyje mūsų delegatų prašyta Jūsų palikti Katedros Bažnyčią religinio kulto reikalams. Tada buvo išdėstyta tie sumetimai, kuriais Komitetas vadovavosi, to prašydamas. Jų nekartosime. Užtat įrodysime, kad Komitetas neapsiriko, rodydamas tikslumą net būtinumą palikti Katedros Bažnyčią kulto reikalams. Kovo 4 d. Katedros Bažnyčios koplyčia, kurioje ilsisi šv. Kazimiero Relikvijos, buvo lankoma tūkstančių tikinčiųjų, nežiūrint, kad nebuvo jokių pamaldų dėl tos priežasties, kad nuo praeitų metų liepos Katedra palikta be kunigo.

Prašome įsakyti, kad Religinių Kultų Reikalų Įgaliotinis LTSR įregistruotų Katedros Bažnyčią, kad būtų laikomos pamaldos seniausioje ir pranašiausioje Lietuvos bažnyčioje.

Komitetas pildo ir nori ateityje pildyti visas pareigas Valstybei. Pavyzdžiui, sumokėta už šiuos 1950 m. draudimo mokesčių apie 5 tūkstančius rublių. Tačiau be kunigo ir pamaldų Komitetui bus labai sunku ateityje laiku mokėti mokesčius. Bet svarbiausia tai, kad tikintieji su skausmu žiūri į visų Lietuvos bažnyčių "Motiną", paliktą be kunigo ir pamaldų — ypatingai koplyčia su šv. Kazimiero Relikvijomis ir kapu, vienatinio Bažnyčios pripažintu Šventuoju — Lietuviu — yra brangiausias dvasinis Lietuvos lobynas. Tikybiniai jausmai Lietuvių tautos giliai įžeisti, jei tektų matyti šventas Relikvijas be koplyčios, pamūrytos vėlesnės šv. Kazimiero kartos (Jogailaičių) ir pasmerktos klajoti po kitas bažnyčias.

Dėl to labai įsakmiai prašome duoti mums atsakymą į mūsų 1949 m. spalio mėn. prašymą palankia mums prasme, kaip mes čia pareiškiame.

Vilnius, kovo 10 d. 1950 metų.

Komiteto Pirmininkas
Jonas Ušillls
J. Slaveckis, M. Ošurks, V. Maluševičius

II

LIETUVOS TS RESPUBLIKOS
MINISTRŲ TARYBOS PIRMININKUI
Vilniuje

Vilniaus Katedra nuo 1949 m. liepos 25 dienos palikta be kunigo. Nežiūrint pakartotinų Bažnytinio Komiteto prašymų grąžinti bažnyčią jos paskirčiai, neatsisakyta nuo sumanymo joje įrengti muziejų. 1950 kovo mėn. 31 d. tam tikra Komisija, pasikvietusi Katedros Komiteto pirmininką, pranešė: nuo šios dienos Katedra esanti Valstybės nuosavybėje: joje būsiąs įrengtas muziejus; kas būsią pripažinta kulto dalyku, tai būsią grąžinta . . .

Nekalbant apie kitus, esančius Katedroj, tikybinius kulto reikmenis, savaime kyla klausimas, kas daryti su karalaičio šv. Kazimiero Relikvijomis, laikomomis karste ant altoriaus nuo 1636 metų tam tikslui karalių Šventojo giminaičio — Žygimanto ir Vladislovo prie Katedros pristatytoje koplyčioje. Palikus šv. Kazimiero palaikus, kaip

eksponatą muziejuje, sukeltų didžiausią tikinčiųjų pasipiktinimą. Kelti kiton veikiančion Vilniaus bažnyčion?! Bet juk nė vienoje nėra dabar tam tinkamos vietos, ir vėl būtų žmonių jaudinimas.

Ieškant išeities, spontaniškai veržiasi galvon mintis: prašyti Lietuvos TS Respublikos Vyriausybę, kad šv. Kazimiero koplyčią su jo Relikvijomis paliktų religinio kulto reikalams; ją lengvai galime izoliuoti nuo muziejaus, atkalus uždarytas duris iš oro pusės. Prašymą patenkinus, atslūgtų religiniai katalikų jausmai, įžeisti uždarymu žymiosios istorinės viso krašto šventovės.

Tais sumetimais mes drįstame kreiptis į Vyriausybę, kad nebūtume verčiami su mūsų Šventenybe kraustytis iš vienos vietos į kitą. Mes pasitikime Vyriausybės humaniškumu, jog uždarius Katedrą, bus paliktas religiniams tikslams šv. Kazimiero, vienatinio mūsų Šventojo, visos šalies Patrono muziejus, į šiaurę nuo Alpių puošniausias ir turtingiausias ankstyvo baroko paminklas, plačiau nebeminim sakralinės jo reikšmės.
Vilnius, 1950 m. balandžio mėn. 26 d.

(-) K. Paltarokas
Panevėžio Vyskupijos Ordinaras
Vilniaus Arkivyskupijos Kapitulinis Vikaras

(-) J. Ellert
Vilniaus Kapitulos Ekonomas

III

SSSR MINISTRŲ TARYBOS PIRMININKUI
GENERALISSIMUI J. V. STALINUI
Maskvoje

Vilniaus Katedros Bažnyčia 1950 metų kovo 31 d. perimta iš tikinčiųjų bendruomenės Komisijos, kuri pareiškė Komiteto Pirmininkui, jog Katedros pastate bus įrengtas muziejus, o tikybinio kulto dalykai bus atiduoti tikinčiųjų bendruomenei. Pirmon vieton religinio kulto dalykų, esančių Katedroje, reikia statyti šv. Kazimiero Relikvijas, gulinčias karste ant altoriaus koplyčios, pastatytos Šventojo giminaičių karaliaus Žygimanto bei Vladislovo — tikslu specialiai parengti Relikvijoms Šventojo, vaikaičio Jogailos kapą, tinkamą Šventojo titului ir didybei giminės, sukūrusios Lietuvos valstybingumą. Toje koplyčioje — kape Šventojo Relikvijos ilsisi nuo 1636 m., o koplyčios požemiuose palaidoti Šventojo brolio — karaliaus Aleksandro palaikai bei koplyčios fundatoriaus — karaliaus Vladislovo širdis.

Palikti šv. Relikvijas muziejuje, kaip eksponatą, būtų perdidelė širdgėla tikintiesiems. Perkelti Relikvijas į kokią kitą neuždarytą Vilniaus bažnyčią nelengvas dalykas. Reikėtų pastatyti, jei ne atskirą koplyčią, tai bent altorių karstui su šventais palaikais patalpinti; tas perkėlimas pareikalautų didelių išlaidų, ir vis tik paliktų tikinčiųjų širdyse graudų nuoskaudos jausmą: šv. Kazimieras — krašto Globėjas — netekęs savo koplyčios, pasmerktas klajoti.

Mūsų manymu, yra būdas išvengti šitų nemalonumų, būtent — šv. Kazimiero koplyčią, esančią prie Katedros, palikti religinio kulto tikslams: izoliuoti nuo Katedros — muziejaus būtų nesunku: iš oro pusės padaryti koplyčion įėjimą irgi nesudaro rimtų sunkumų. Relikvijas palikus vietoje, tikintieji gaus galimybės duoti tikybinę garbę šventam savo Globėjui. Šitais sumetimais mes kreipiamės su prašymu atskirti šv. Kazimiero koplyčią nuo muziejaus ir palikti ją dabartinėje jos būklėje, kaip šventovę — šv. Kazimiero, Lietuvos Patrono kapą.
Vilnius, 1950 gegužės mėn. 30 d.

(-) Vyskupas Kazimieras Paltarokas
Panevėžio Vyskupijos Ordinaras,
Kapitulinis Vilniaus Arkivyskupijos Vikaras

(-) Kan. Jonas Ellert
Vilniaus Kapitulos Ekonomas

IV

RELIGINIŲ KULTŲ TARYBOS PRIE
MINISTRŲ TARYBOS ĮGALIOTINIUI
LIETUVOS TS RESPUBLIKAI

PRAŠYMAS

Baigiasi jau antri metai nuo to laiko, kai Vilniaus Katedroje - Bazilikoje buvo nutrauktos pamaldos, o po to vietos valdžios organų buvo ji perimta, būk tai joje Istoriniam muziejui įrengti. Per praėjusį gana ilgą laikotarpį Katedroje neįrengtas Muziejus, nei kuri kita Švietimo - kultūros įstaiga. Priešingai, Katedros pastatas yra niekad nenaudojamas, tuščia patalpa, o kas dar blogiau, Katedros inventorius - turtas jau dviem atvejais buvo išvagiamas. Pagrobti ir tie inventoriniai kulto reikmenys, kurie pagal įstatymus priklausą kurios nors artimesnės Vilniaus miesto bažnyčios Komitetui. Visa tai leidžia galvoti, kad tikrumoje Katedros pastatas nėra reikalingas jokiai Lietuvos TSR Švietimo - Kultūros institucijai. Teko girdėti, kad jokia organizacija nenori Katedros perimti.

Šitokių faktų vedinas Vilniaus Arkivyskupijos Valdytojas drauge su Kapitula kreipiasi į Didž. Gerb. Rel. Kultų Reikalų Tarybos LTS Respublikai Įgaliotinį, kad Katedrai būtų grąžinta tiesioginė jos paskirtis, t. y. būtų ji naudojama kulto reikalams.

Taigi, prašome Didž. Gerb. Įgaliotinį duoti tolimesnę eigą šiam mūsų prašymui ir jį paremti, kad Katedra - Bazilika vėl būtų šventovė, o istoriniai jos paminklai bus išsaugoti.

Vilnius, 1950.VI.12

(-) K. Paltarokas
Panevėžio Vysk., Vilniaus Arkivysk.
Kapitulos Vikaras

(-) Kan. J. Ellert
Vilniaus Katedr.-Baz. Kapitulos Ekonomas

V

RELIGINIŲ KULTŲ REIKALŲ TARYBOS PRIE TSRS
MINISTRŲ TARYBOS ĮGALIOTINIUI LIETUVOS TS RESPUBLIKAI

Šventasis Kazimieras lietuviams yra brangus, o viso pasaulio katalikams žinomas ir šventas. Visi katalikų kunigai kiekvienais metais kovo mėn. 4 d. savo poteriuose — Brevijoriuje skaito apie Švento Kazimiero karstą esantį Vilniuje. Šventasis Kazimieras yra daugelio pasaulio bažnyčių Globėju: jos išpuoštos Šventojo paveikslais, skulptūromis, altoriais.

Dabar, išskiriant Vilniaus Arkikatedros - Bazilikos inventorių, būtų tinkamiausias laikas šv. Kazimiero karstą su jo relikvijomis perkelti į kitą bažnyčią.

Todėl ir prašome Didž. Gerb. įgaliotinio intervencijos, kad katalikams brangus karstas su Šventojo palaikais būtų leista perkelti kiton bažnyčion, kur būtų užtikrintas jo saugumas ir daroma jam pagarba.

Vilnius, 1952 m. kovo mėn. 17 d. Nr. 258

(-) K. Paltarokas
Panavėžio Vyskupas,
Vilniaus Arkivyskupijos Kapitulinis Vikaras

(-) Kan. J. Ellert
Kapitulos Ekonomas

VI

VILNIAUS KATEDROS-BAZILIKOS IR ŠV. KAZIMIERO RELIKVIJŲ PERKĖLIMO KLAUSIMAS

Vilniaus Katedra - Bazilika nuo 1949 m. liepos mėn. 25 d. buvo palikta be kunigo. Nežiūrint asmeninės delegacijos Maskvon, raštu — mano ir Kapitulos atstovo kan. Jono Ellert Maskvoje ir Vilniuje pakartotinų prašymų grąžinti Katedrą jos paskirčiai, bent palikti katalikiškai visuomenei šv. Kazimiero koplyčią, kaip Šventojo mauzoliejų, žadant atkalti užmūrytas duris susisiekimui su švento Kazimiero Relikvijomis, vis gautas neigiamas atsakymas . . .

1950.III.31 tam tikra Komisija, pasikvietusi Katedros Vykdomojo Bažn. Komiteto Pirmininką, pranešė: nuo šios dienos Katedra esanti Valstybės nuosavybė; joje būsiąs įrengtas muziejus. Kas būsią pripažinta religinio kulto dalyku, tai būsią grąžinta . . . Kilo klausimas, kas daryti su šv. Kazimiero Relikvijomis, laikomomis nuo 1636 m. karste ant altoriaus tam tikslui pamūrytoje koplyčioje Šventojo giminaičių Žygimanto ir Vladislovo, karalių . . .

1952.IX.4 sukviestas pas mane Kapitulos posėdis, kuriame dalyvavo prel. Liucijonas Chaleskis, prel. Leonas Žebrovskis ir kan. Jonas Ellert. Buvo nutarta Šventojo Relikvijas perkelti šv. Petro ir Povilo bažnyčion, kaip į vieną meniškiausiai išpuoštą gipsatūromis ir esančią Vilniaus periferijoje, Antakalnyje.
Vilnius, 1952.IX.4.

(-) K. Paltarokas
Panevėžio Vyskupas
Vilniaus Arkivyskupijos Kapitulinis Vikaras

VII

ŠV. KAZIMIERO RELIKVIJŲ PERKĖLIMO REIKALU

Relikvijų perkėlimas gerokai užtruko dėl sidabrinio karsto, kurį atsiėmus gadinasi koplyčios vidus, o šv. Petro ir Povilo bažnyčioje tenka daryti atitinkamus vietos ir laiko sąlygomis įrengimus. Pagaliau visos abejonės bei svyravymai buvo išaiškinti ir ryžtasi vykdyti 1950 m. rugsėjo 4 d. nutarimus.

1952.IX.24 susirinko pas mane nuo Kapitulos kan. Jonas Ellert, nuo miesto Dvasininkijos Aušros Vartų Klebonas ir Vilniaus Dekanas kun. Konstantinas Gajauskas ir šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas kun. Mykolas Tarvydis. Pasikeitus nuomonėmis, nutarta: perkelti atskirai šv. Relikvijas, atskirai sidabrinį karstą. Perkėlimas daryti privatus. Sidabrinį karstą užlopyti pasidabruota skarda. Pritaikyti šv. Petro ir Povilo bažnyčios did. altorių karstui su Relikvijomis padėti. Prieš atsiimant šventas Relikvijas, apžiūrėti prie valdžios atstovų.

Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje įvesti šv. Kazimiero šventę su Švč. Sakramento įstatymu, nukelti kovo 4 d. iškilmes į artimiausią sekmadienį. Visose Vilniaus bažnyčiose prie šv. Kazimiero altoriaus ar paveikslų iškabinti rėmuose po stiklu šv. Kazimiero litaniją, kaip priemonę Šventojo kultui gaivinti . . .
Vilnius, 1952.IX.27.

(-) Vysk. K. Paltarokas

VIII

ŠV. KAZIMIERO RELIKVIJŲ PERKĖLIMAS

Vykdant nutarimą perkelti šv. Kazimiero Relikvijas į šv. Petro ir Povilo bažnyčią Vilniuje, 1952.X.9 12 val. susirinkome prie Katedros durų — aš, kan. Jonas Ellert, Vilniaus Dekanas Konst. Gajauskas, šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas, Rel. Kulto Įgaliotinio p. Pušinio įstaigos tarnautoja pil. Stankaitė, Venckutė ir Vilniaus Miesto

Vykdomojo Komiteto fonot-dielo atstovė Prokopjeva; ji atrakino bažnyčios duris ir visi nuėjome į švento Kazimiero koplyčią.

Sukviesti darbininkai ėmėsi darbo nukelti sidabrinį karstą nuo altoriaus žemėn. Atvožus karstą, buvo išimtas iš jo medinis karstelis, apmuštas audeklu, ataustu auksu. Karstelis rastas užrakintas dviem raktais, apie kuriuos niekas nieko negalėjo pasakyti, kur jie būtų. Šventų Relikvijų apžiūros nebuvo galima padaryti. Nutarta ją daryti prieš grąžinant į (žodis neišskaitomas) prirenkant raktus.

Išnešus (duodant?) pagarbą iš Katedros karstelį, padėjome jį lengvos mašinos sėdynėje; aš pats ir kan. Ellert prisiglaudėme prie šoferio sėdynės, padarėme per miestą liūdną (......) tylomis kalbėdami rožančių, niekam nežinant, kokią brangenybę vežame. Prie šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventoriaus vartų sutiko senelis kun. D-ras Juozas Stankevičius, bažnyčios vargonininkas p. Žebrovskis ir viena moterėlė. Nulydėjome šv. Relikvijas į dešinę koplyčią už presbiterijos, padėjome ant parengto altoriaus. Aš tylomis atkalbėjau naują šv. Kazimiero litaniją, kiti dalyviai kas sau pasimeldėme ir išsiskirstėme.

Vėliau atvežtas sunkvežimiu sidabrinis karstas buvo paguldytas praeinamoje zakristijoje: čia bus jam padarytas remontas: pasidabruota skarda bus užtaisytas kairysis karsto šonas, kuris buvo priglaustas prie sienos. Jis koplyčioje, altoriuje priglaustas prie sienos, teturėjo medinę sienelę, apmuštą iš vidaus, kaip visas karstas, brangia medžiaga. Taip pat buvo užlopyta sidabrinės šv. Kazimiero statulėlės nugara: ji stovėjusi ant karsto nugręžta sienon nebuvo matoma, o naujoje vietoje apeinamas altorius.

Vysk. K. Paltarokas

IX

ŠV. KAZIMIERO KOPLYČIOS VOTŲ GRĄŽINIMAS

Senoje vietoje buvo palikę prie šv. Kazimiero altoriaus votai. Jie kabėjo iš abiejų altoriaus pusių, prikalti ant dviejų juodai nudažytų lentų, priglaustų prie marmurinių piliastrų. Tai padėkos ženklai už gautas malones per šv. Kazimiero užtarimą.

Buvo deleguoti Vilniaus Arkivyskupijos Kancleris kun. Česlovas Krivaitis ir Panevėžio Vyskupijos kun. Ant. Gobis. 1953.I.17, dalyvaujant finotdielo pareigūnei Propjevai, votai buvo grąžinti. Jų priskaičiuota 192. Paprašius pravažiuojantį sunkvežimį, su dviem lentom, ant kurių buvo votai prikalti, nuvežta naujon šv. Kazimiero Relikvijų poilsio vieton. Čia tie votai pakabinti abipus Šventojo karsto.

Duok, Dieve, kad jų skaičius didėtų, o šv. Kazimiero kultas klestėtų!
Vilnius, 1953.I.17.

(-) Vysk. K. Paltarokas

X

PERKĖLIMAS KARALAIČIO ŠV. KAZIMIERO RELIKVIJŲ ŠV. APAŠTALŲ PETRO IR POVILO BAŽNYČION UŽ DIDŽIOJO ALTORIAUS VILNIUJE 1953 M. GEGUŽĖS 10 D.

1. 1953.V.3 — visose Vilniaus bažnyčiose skelbiamos šv. Relikvijų perkėlimo iškilmės.

2. 1953.V.9 d. 19 val. — išstatomos šv. Relikvijos ant Didžiojo Altoriaus laiptų žmonių pagarbai.

3. V. 9. d. 19 val. 15 min. — prie išstatytų šv. Relikvijų giedami Mišparai.

4. Po Mišparų giedama Švč. Mergelės Marijos litanija su maldele į šv. Kazimierą.

5. V. 10 d. 10 val. 45 min. — J. E. Vyskupo KAZIMIERO PARTAROKO ingresas ir Ganytojiškas palaiminimas.

6. V. 10 d. 11 val. — iškilminga procesija su šv. Kazimiero Relikvijomis: a) einant per bažnyčią, giedos choras lotyniškai šv. Kazimiero mėgiamąjį himną "Omni die dic

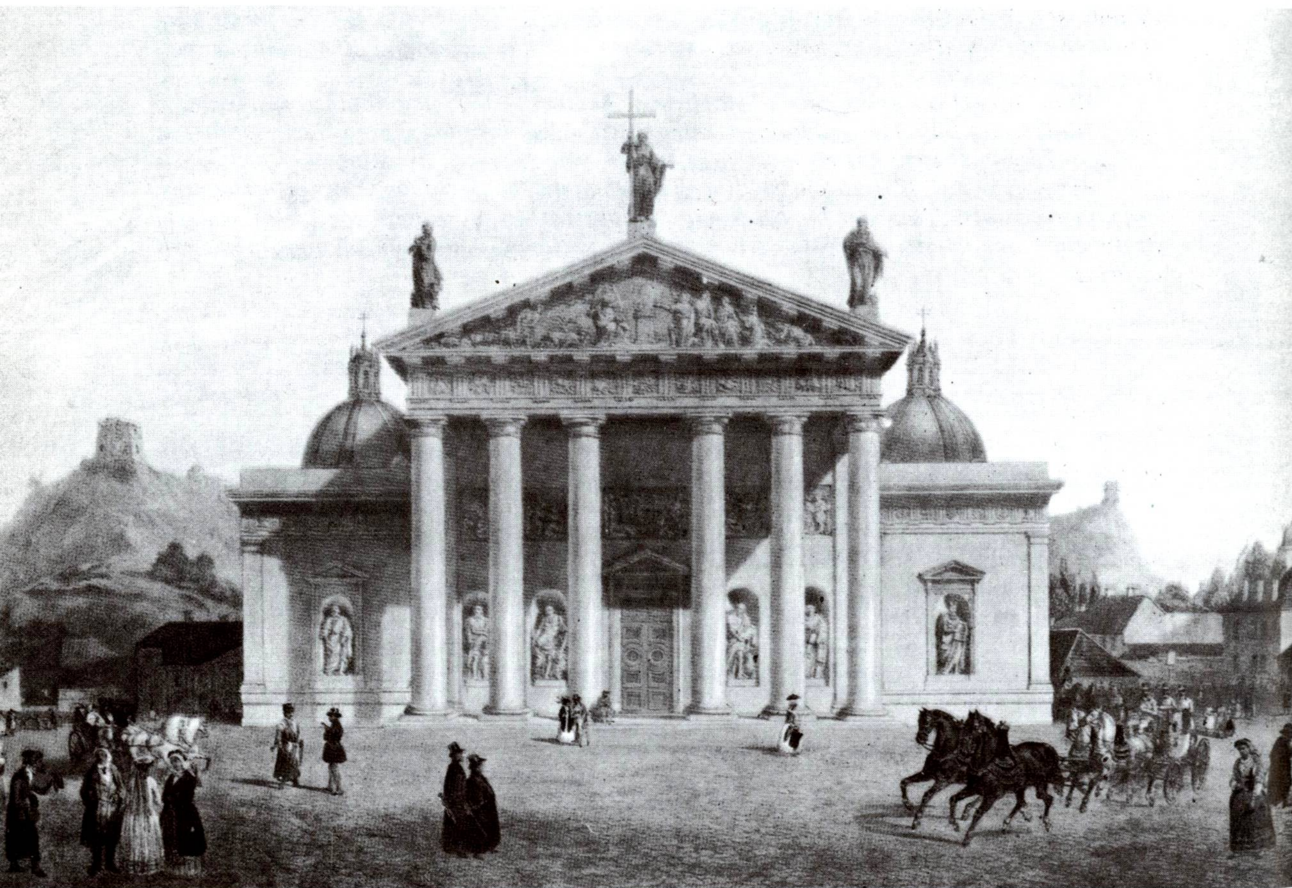
Mariae"; b) išėjus iš bažnyčios, maldininkai giedos lietuviškai giesmę "Marija, Marija! Skaisčiausia lelija!"; c) priėjus bažnyčios galą — lenkiškai "Kto się w opiekę poda Panu swemu".

7. Po procesijos J. E. Vyskupo KAZIMIERO PALTAROKO LIETUVIŠKAS PAMOKSLAS.

8. V. 10 d. 12 val. — J. E. Vyskupo celebruojama iškilminga suma.

9. Po sumos "Te Deum laudamus" et orationes pro Patria.

10. Jo Prakilnybės Prelato Leono ŽEBROWSKIO *lenkiškas pamokslas.*

Pilies kalnas ir katedra. (Iš J. K. Vilčinskio albumo)

Aušros Vartai senovėje

AUŠROS VARTAI

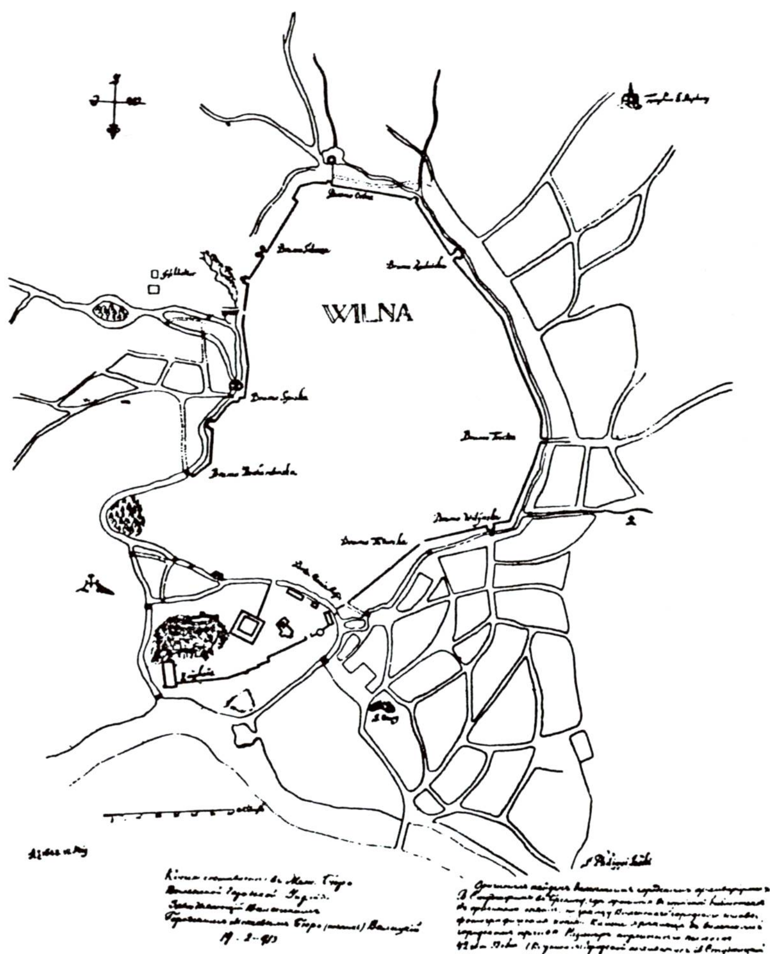
Miesto gynybinė siena

Ligi XVI a. pradžios Vilniaus miestas gynybinės sienos neturėjo. Senovėje miestą gynė 3 pilys: Aukštoji, Žemutinė ir Kreivoji, turėjusios savo sienas ir kitus gynybinius įrengimus. Vilniaus miestelėnų (amatininkų, pirklių ir kt.) sodybos nebuvo ginamos, bet to ir nereikėjo, nes Lietuvos valstybė buvo galinga; priešų puolimo pavojus, 1410 m. sumušus Kryžiuočių ordiną, buvo pašalintas. Lietuvos sienos rytuose ir pietuose buvo toli nuo sostinės.

Bet XV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje iškilo nauji pavojai. Besikurianti Rusijos valstybė siekė atimti iš Lietuvos rusiškas žemes. Lietuvą ėmė puldinėti ir caro Ivano III sąjungininko Krymo totorių chano Mengli-Girėjaus kariai. Jie 1502 m. pasiekė Lietuvos Brastą, 1503 m. nusiaubė Minsko, Slucko, Naugarduko, Nesvyžiaus ir kitas žemes. Nors 1503 m. buvo pasirašytos Lietuvos—Rusijos karo paliaubos, tačiau totorių jos nelietė; jie ir toliau puldinėjo Lietuvos žemes.

Taigi iškilo pavojus jau gerokai išaugusiam Vilniaus miestui. Reikėjo jį apsaugoti gynybine siena. Beje, ji buvo reikalinga ir kontroliuoti į miestą atvykstančius svetimšalius, rinkti iš pirklių muitą. Taigi miestelėnai kreipėsi į D.L.K. Aleksandrą, prašydami atleisti juos nuo karinės prievolės ir tuo būdu sudaryti sąlygas, kad jie galėtų dirbti prie gynybinės sienos statybos darbų. Valdovas jų prašymą patenkino ir 1503.IX.6 paskelbė privilegiją, kuria atleido juos nuo karinės prievolės. Už tai miestelėnai turėjo atlikti miesto sienos statybos darbus — mūryti sieną, įruošti vartus, iškasti griovius, supilti pylimus. Siena turėjo būti pravedama ne valstybės ir ne miesto iždo, bet žemės sklypų bei namų savininkų lėšomis. Sienos pravedimą trukdantieji pastatai turėjo būti nugriauti. Kiekvienas miestelėnas turėjo išmūryti tam tikrą sienos dalį. Vaivadai palikta teisė iškeldinti iš miesto į priemiesčius tuos bajorus ir dvasininkus, kurie atsisakytų atlikti darbus.

Sienos ir kitų gynybinių įrengimų darbai intensyviai vyko 1506—1509 m., o galutinai

F. Getkanto Vilniaus gynybinių įtvirtinimų planas, 1648 m.

baigti 1522 m. Žygimantas Senasis atleido miestelėnus nuo karinės pilies sargybos — jiems buvo įsakyta saugoti miesto sieną.

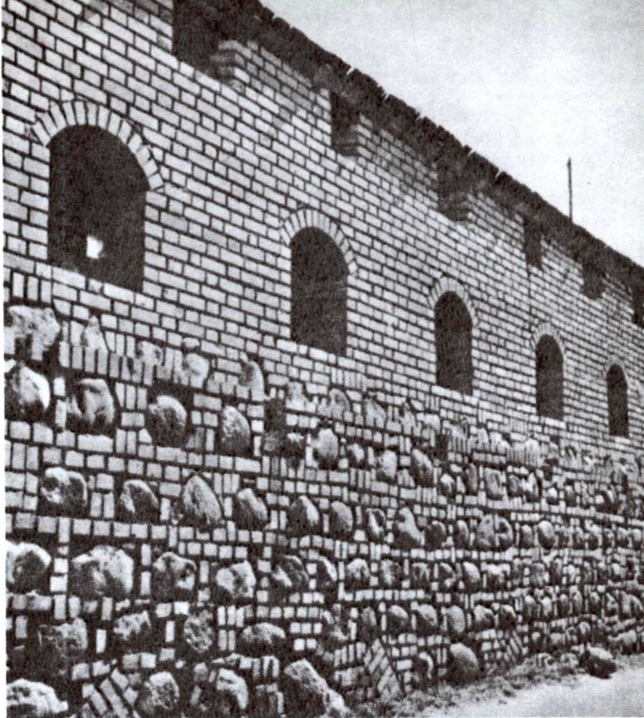
Didžiausias gynybinės sienos statybos skatintojas ir rėmėjas buvo Vilniaus vyskupas Vaitiekus Adalbertas Taboras (1491—1507). Tikras lietuvis, labai mylėjęs Lietuvą ir Vilnių, karštai rūpinęsis Lietuvos reikalais; saugojo lietuvių teises nuo besiveržiančių į Lietuvą lenkų šlėktų, gynė lietuvių reikalus ir saugojo juos nuo nutautinimo. Seime jo nuomonė buvo branginama, o karaliai dažnai klausdavosi jo patarimų.

Ligi jo miestas buvo aptvertas tik medine tvora ir todėl dažniausiai nukentėdavo, nes užpuolimo atveju buvo ginamos tik pilys, miestelėnai paliekami priešo nemalonei. Taigi šis vyskupas, išsirūpinęs iš karaliaus leidimą, visomis išgalėmis rėmė sienos statybą ir prižiūrėjo jos vykdymą. Jis pats, lydimas miesto diduomenės, iškilminga procesija apėjo miestą ir pašventino tas vietas, kur turėjo būti statomi vartai. Po procesijos savo lėšomis iškėlė didžiulę puotą visiems darbininkams. Plytas bei akmenis ir kitą statybinę medžiagą nešiojo ne tik miestelėnai vyrai, bet moterys, vaikai, bajorai, didikai ir kunigai. Kiekvienas jautė pareigą prisidėti savo darbu, kad siena greičiau išaugtų. Kadangi miesto magistratas neturėjo daug lėšų, vyskupas nepasigailėjo savo santaupų. Jis atidavė visas savo pajamas iš nekilnojamo turto, davė savo žemių darbininkus, aprūpindavo maistu. O kai sienos statyba buvo baigta, sudegino visas sąskaitas bei atskaitomybės knygas, kad niekas nesužinotų, kiek pinigų ir įvairių gėrybių jis sienos reikalams išleido.

Vyskupas Taboras dar prieš savo mirtį su-

Vilniaus miesto gynybinės sienos su šaudymo angomis fragmentas, Strazdelio gatvėje

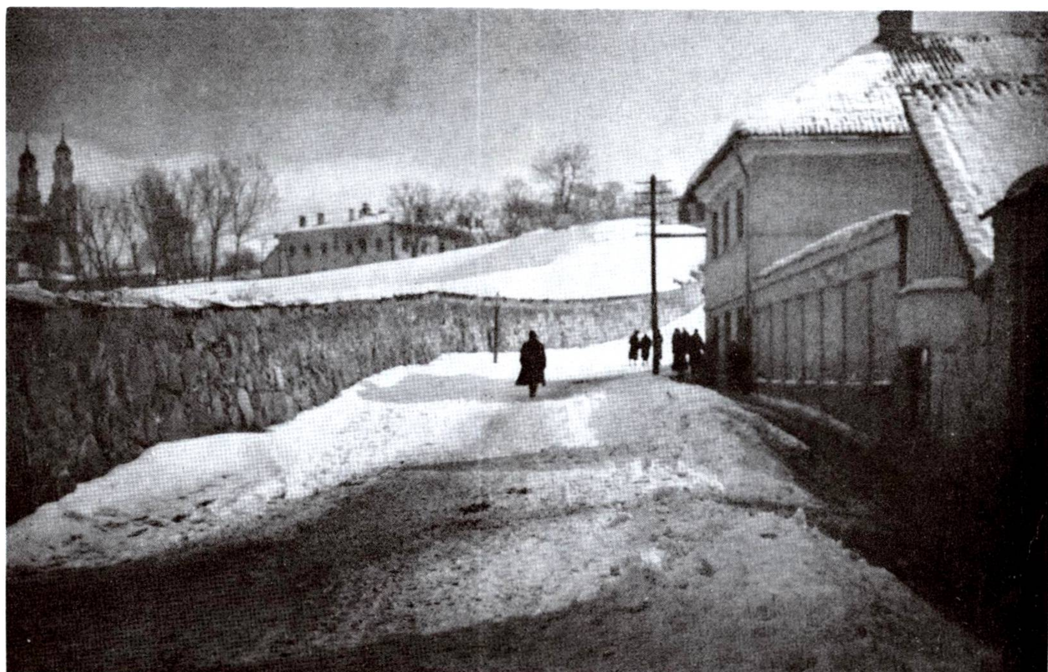
Miesto gynybinės sienos dalis su šaulių nišomis, Bokšto gatvėje

spėjo užbaigti pagrindinius sienos statybos darbus. Tada mūro pasieniu slinko iškilminga procesija. Ją vedė vysk. Taboras, Vilniaus kapitulos lydimas. Paskui vyskupą ėjo karalius, didikai, bajorai, miesto magistrato nariai. Procesijoje dalyvavo dvasininkai, kariuomenė, draugijos, cechų bei darbininkų brolijos, organizacijos su vėliavomis ir minios žmonių. Miestiečiai pasistengė savo namus išpuošti šventųjų paveikslais, gėlėmis; languose kabojo brangūs kilimai. Aidėjo visų Vilniaus bažnyčių varpai, kurių aidas, atsimušęs į Vilniaus apylinkės kalnus, dingdavo tolumoje. Gaudė kanuolės, aidėjo šūviai. Senatvės, palaužtam vyskupo veide tačiau spindėjo laimės ir džiaugsmo šviesa. Prie kiekvienų penkerių vartų vyskupas klaupdavo ant kelių ir dėkodavo Aukščiausiam, kad leido atlikti šį didžiulį darbą.

Kai prieš vyskupo mirtį Vilniaus burmistras ir kiti miesto atstovai prašė leisti pastatyti jam Vilniuje paminklą, vyskupas atsakė, kad geriausias paminklas jam būsiąs pati miesto gynybinė siena: ,,Jūs ir jūsų ainiai saugokite, kad ji nevirstų griuvėsiais". (,,Vyskupas Vaitiekus Taboras", iš ,,Vilniaus padavimų", 1931 m.).

Gynybinė miesto siena buvo 2,9 km ilgio, turėjo netaisyklingo daugiakampio formą ir apėmė apie 100 ha plotą. Taigi gynė visą Vilniaus senamiestį, tačiau neapėmė viso miesto — nemaža dalis pastatų liko už sienos ribų. Vidutinis sienos aukštis 6,5 m. Pamatai išmūryti iš akmenų; viršuje siena plytinė, su šaudymo angomis. Pati siena nebuvo stora, tik 0,9—1,4 m ties pamatais, viršuje dar plonesnė.

Sienoje buvo įruošti 5 vartai, o kitos gatvės aklinai užmūrytos. Jie buvo palei kelius, einančius į svarbias sritis bei miestus. Vėliau vartų skaičius padidintas — įruošti dar keli vartai. Yra žinomi šių buvusių vartų vardai: Medininkų (Aušros), Pilies, Trakų, Polocko. Vėliau atsirado šie vartai: Šv. Marijos Magdalenos (Šlapieji) — įrengti geresniam miestelėnų susisiekimui su vakariniais Vilniaus priemiesčiais; Totorių vartai buvo Totorių gatvėje, gavę savo vardą todėl, kad juos saugodavo totoriai. Vilniaus arba Vilijos (Neries) vartai vedė į Neries prieplauką ir į Ukmergės kelią. Rūdninkų vartai — čia ėjo kelias iš Vilniaus į Rūdninkus. Subačiaus vartai ėjo per Subačiaus gatvę.

Bokšto gatvė ir gynybinės sienos liekanos. (J. Bulhako nuotrauka iš „Vilniaus" albumo, 1923)

Buvusieji Vilniaus vartai su gynybine siena. (Pr. Smuglevičiaus piešinys)

Medininkų — Aušros Vartai su gynybine siena šiuo metu. (M. Sakalausko nuotrauka iš Vacl. Verikaičio albumo)

Gynybinės sienos vartai turėjo bokštus su patalpomis ginklams, šoviniams. Bokštai ir vartai buvo daugelį kartų remontuojami, perstatomi, taigi juose galima rasti įvairių statybos elementų.

D.L.K. karo inžinierius Fridrichas Getkantas 1648 m. paruošė Vilniaus miesto gynybinės sienos ir kitų karinių įrengimų planą, kur pavaizduota sienos padėtis, gynybiniai bokštai, kiti įrengimai.

Miesto gynybinė siena panaudota 1655—1661 m. kare su rusais, tačiau nuo didžiulės rusų kariuomenės ji miesto neapgynė. Pasibaigus rusų antplūdžiui, 1662—1663 m. buvo remontuojami nukentėję vartai bei bokštai. Sienos stiprinimo darbai buvo vykdomi ir 1675 m. 1702 m., švedams puolant Vilnių, siena dar tiko miesto gynybai, nes kai kuriose vietose buvo sunkiai įveikiama. Vilnių užėmę švedai kai kuriose vartų bokštuose įruošė savo sargybų postus. Bet pro Aušros (Medininkų) vartus įžygiavusi Lietuvos kariuomenė išvadavo Vilnių.

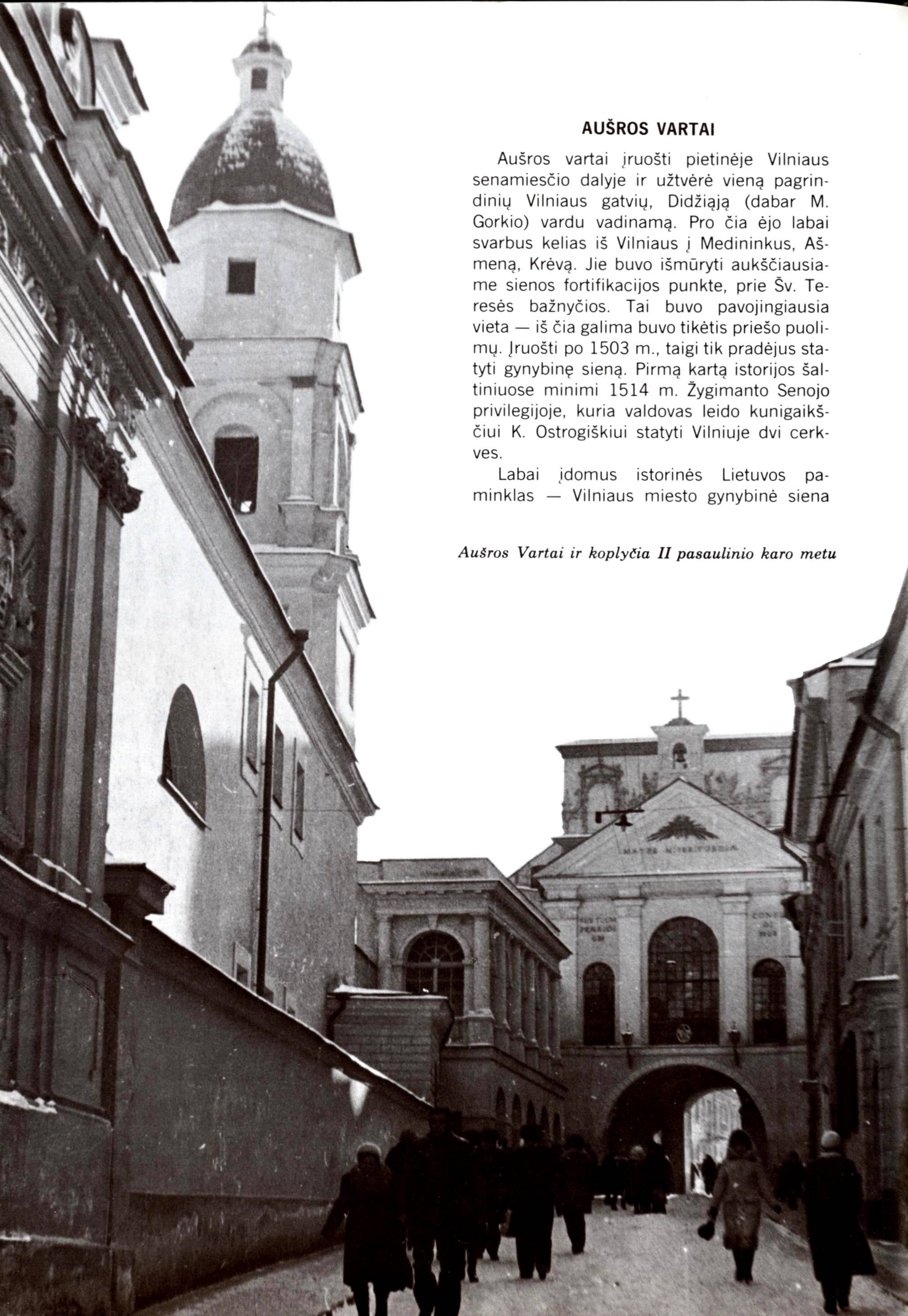
Paskutinį kartą siena lietuviams tarnavo 1794 m. sukilime prieš rusus. 1794.VII.19 rusų kariuomenė pro Medininkų vartus buvo įsiveržusi į Vilnių, bet lietuvių sukilėlių buvo išmušta. Rusai Vilnių galutinai užėmė 1794.VIII.11. Tada mūšių metu gynybinė siena skaudžiai nukentėjo, buvo apgriauta. Rusai kai kuriuose sienos įrengimuose įruošė patalpas savo kareiviams, miesto budeliui, tarnautojams. Dar 1796 m. iš keliaujančių į miestą pirklių buvo surinkta 29.000 auksinų pajamų.

Tačiau Rusijos okupacijos metu miesto gynybinių sienų amžius nebebuvo ilgas. 1799 m. Lietuvos civilinis gubernatorius J. Fryzelis paprašė generalgubernatorių Borisą O'Brienną de Lascy leidimo miesto sieną nugriauti, motyvuodamas, kad ji gadinanti miesto vaizdą ir darantį orą tvankų nešvarų. 1799.IX.10 caras Povilas I pasirašė įsakymą miesto sieną nugriauti. Vilniaus miesto magistratas ne tiktai negynė šio istorinio D.L.K. laikų paminklo, bet kai kuriais atvejais dar skubino nugriovimo darbus. Siena buvo nugriauta 1800—1805 m. bėgyje. Liko tik keletas jos atkarpų. Nebuvo nugriauti ir Aušros (Medininkų) vartai.

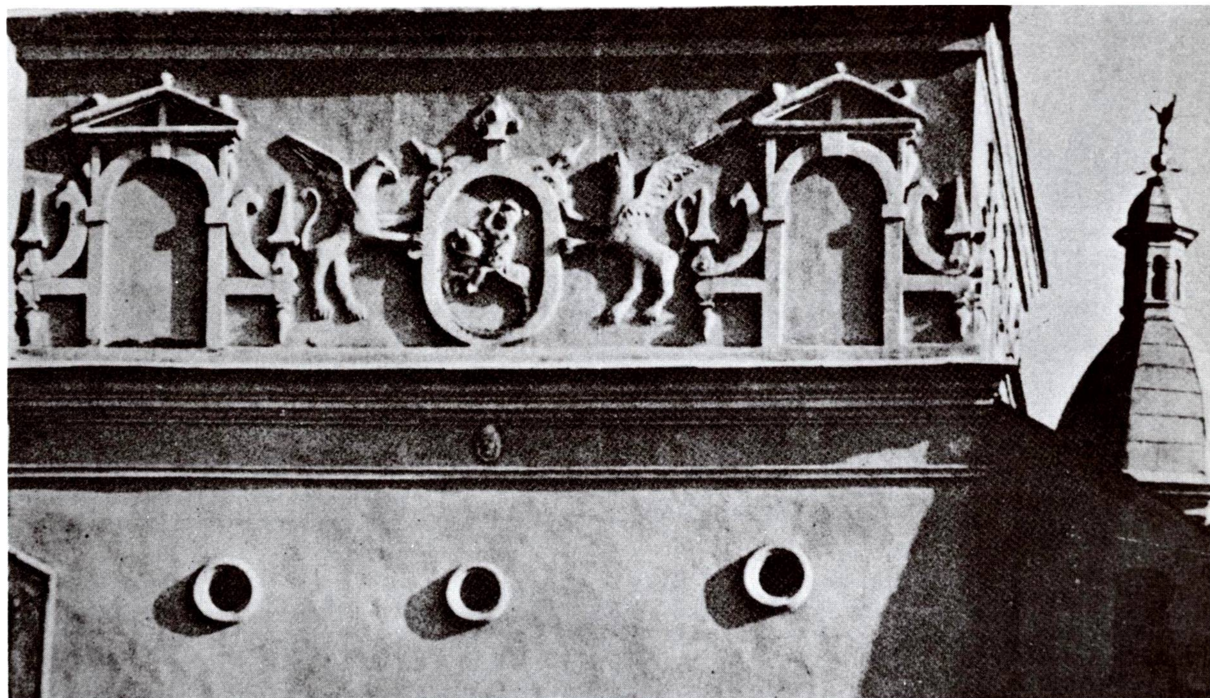
AUŠROS VARTAI

Aušros vartai įruošti pietinėje Vilniaus senamiesčio dalyje ir užtvėrė vieną pagrindinių Vilniaus gatvių, Didžiąją (dabar M. Gorkio) vardu vadinamą. Pro čia ėjo labai svarbus kelias iš Vilniaus į Medininkus, Ašmeną, Krėvą. Jie buvo išmūryti aukščiausiame sienos fortifikacijos punkte, prie Šv. Teresės bažnyčios. Tai buvo pavojingiausia vieta — iš čia galima buvo tikėtis priešo puolimų. Įruošti po 1503 m., taigi tik pradėjus statyti gynybinę sieną. Pirmą kartą istorijos šaltiniuose minimi 1514 m. Žygimanto Senojo privilegijoje, kuria valdovas leido kunigaikščiui K. Ostrogiškiui statyti Vilniuje dvi cerkves.

Labai įdomus istorinės Lietuvos paminklas — Vilniaus miesto gynybinė siena

Aušros Vartai ir koplyčia II pasaulinio karo metu

Lietuvos Vytis tarp dviejų grifų. Aušros Vartų viršūnės dalies dekoras

nėra susilaukusi tikrai išsamių studijų. Iš to, kas ligi šiol paskelbta, paminėtinas Irenos Jučienės ir Vytauto Levandausko studijinis darbas „Vilniaus miesto gynybinė siena", išleistas 1979 m. Vilniuje. (Iš jo paėmėme kai kuriuos duomenis).

Minėtini autoriai, išstudijavę XVI a. paruošto G. Brauno ir F. Hahenbergo panoraminį Vilniaus planą, nustatė, kad Medininkų vartai ten „pavaizduoti pailgo keturkampio plano su plačia ir aukšta smailiaarke įvažiavimo anga. Angos forma vėlesnių konstrukcijų metų galėjo pasikeisti, bet bokšto plano konfigūracija minėtame plane, matyt, pavaizduota netiksliai. Medininkų vartų pirminis gotiškas mūras šiandien išlikęs iki šaudymo angų viršaus. Medininkų vartų pirminis gotiškas mūras buvęs beveik kvadratinio plano (11,2 x 10,8 m). Jo sienos mūrytos gotišku būdu ir yra palyginti storos (2 m, o pietinėje pusėje, kur buvo įrengtos pakeliamos grotos, net 2,6 m). Vartų bokštas buvo įdomiai įkomponuotas į gynybinę sieną: ji jungėsi diagonaliai priešinguose bokšto kampuose. Įvažiavimą saugojo dveji dviveriai vartai ir pakeliamos grotos. Įvažiavimą dengė mūriniai skliautai, o antrąjį aukštą — medi-

Pirklių globėjo Hermio skulptūrinė galva — dekoro fragmentas pietiniame fasade. (J. Grikienio nuotrauka)

MATER MISERICORDIÆ
SUB TUUM
PRÆSIDI
UM
CONFU
GI
MUS

Medalis, išleistas Vilniuje Aušros Vartų Marijos paveikslo karūnacijos proga. Kairėje — paveikslas ir įrašas (vertimas): „Tavo apgynimo šaukiamės Gailestingumo Motina", dešinėje — Šv. Tėvo Pijaus XI atvaizdas ir įrašas „Atminimas karūnavimo Stebuklingo Aušros Vartų paveikslo" 1927.VII.2, Vilniuje

nės lubos, prikaltos virš penkių skersijų. Antro aukšto sienas skaido gotiškos nišos su segmentinėmis sąramomis. Visose bokšto antro ir trečio aukšto sienose simetriškai išdėstytos angos rankiniams šaudymo ginklams".

XVII a. šie vartai buvo sustiprinti naujais gynybiniais įrengimais. 1662—1663 m. vartų stogas padengtas lentelėmis. Rusai, griaudami Vilniaus gynybinę sieną ir jose buvusius vartus, nedrįso griauti Aušros Vartų, matyt, dėl juose buvusio Dievo Motinos paveikslo, bijodami katalikų stiprios reakcijos.

1829 m. Aušros vartai buvo iš pagrindų atremontuoti, galima sakyti, perstatyti ir įgavo dabartinę išvaizdą. (Žr. toliau „Architektūra").

1927—1932 m. vartai vėl buvo remontuojami, pagal arch. J. Kloso projektą.

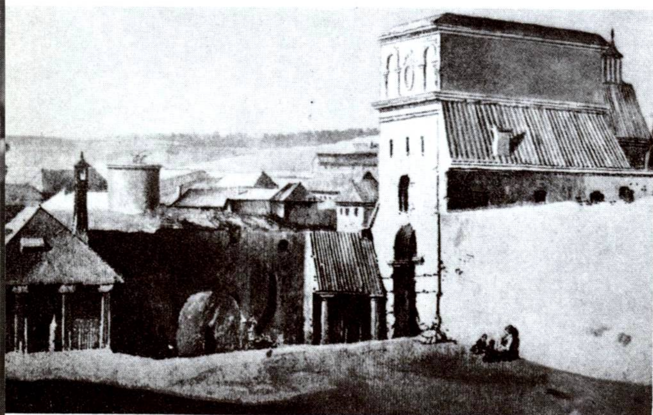
Vardas. Aušros vartai dažniausiai buvo broma vadinami. Jų vardas amžių bėgyje keitėsi. Ligi XVI a. pradžios buvo vadinami Krėvos (Brama Krewska), vėliau Medininkų broma (br. Miednicka). Paskui įsigalėjo „Aštrioji broma" (lotyniškai Porta acialis, lenkiškai Ostra Brama). Pirmą kartą šis vardas randamas 1594 m. Vilniaus miesto vaito knygoje. Prof. prel. B. Česnys („Lietuviškoji enciklopedija, II t., Kaunas, 1934), pasiremdamas istoriku Kraševskiu, teigia, kad toji miesto dalis buvusi siaurutė, lyg smailas ragas ir todėl ji buvusi vadinama „Aštrusis galas" arba „Aštriagalis", o prie bromos prisišliejęs priemiestis — Aštriuoju priemiesčiu.

Kokiu būdu atsirado „Aušros vartai" — nėra aišku. B. Česnys tvirtina: „atrodo lyg būtų pramanytas naujesniais laikais. Berods, kalbininkai įrodinėja, kad senovėje liet. žodis ‚aušra' buvo tariamas ‚auštra', kaip randame Juškevičiaus dainų rinkinyje ir net kai kuriose gyvose mūsų kalbos tarmėse". Pagal jį, vargu esą galima įžiūrėti vartų (bromos) ryšį su „aušra" vien jau todėl, kad vartai buvo rytinėje miesto dalyje.

Architektūra. Ant išlikusių Vilniaus miesto Medininkų vartų apie 1719 m. buvo pastatyta mūrinė koplyčia. Ji buvo baroko stiliaus, bet po šimto metų, 1827—1829 m. įgavo dabartinį neoklasicistinį fasadą. Keturių dorėniškų piliastrų portiko imitacija laiko trikampį frontoną su mažu bokšteliu varpeliui. Apačioje yra plati pravažiuojama vartų anga. Antrajame fasado fone matomas vartų parapetas su reljefiniais ornamentais. Iš kitos pusės, kadaise už miesto, matoma senesnioji koplyčios dalis virš vartų angos. Toje sienoje yra išdėstytos devynios įvairių formų mažos angos ir didelė niša su kryžium. Vartų

Aušros vartai apie 1957 m. (A. Mockaus nuotrauka)

Aušros Vartai. (Pr. Smuglevičiaus piešinys)

atikas yra atribotas lygių traukų karnizu nuo sienos ir papuoštas reljefiniais stiukais vienoje plokštumoje. Centre įdėtas vytis, o šonuose paliktos tuščios nišos. 1830—1840 m. kairėje nuo koplyčios, miesto pusėje, pristatyta neoklasicistinė galerija maldininkams.

Koplyčios altorius, buvęs barokiškas, yra aprėmintas klasicistine kolonų ir antablemento struktūra. Lubų skliautai padabinti augalinių motyvų ornamentais. Virš altoriaus nutapyta simbolinė akis, kaip ir fasado timpane. (Pasinaudota dr. J. Griniaus aprašymu, 1940).

STEBUKLINGASIS DIEVO MOTINOS PAVEIKSLAS

Kokiu būdu šis paveikslas pateko į vartus? Senaisiais laikais buvo paprotys sienų arkose, aukščiau pravažiavimo angos bei arkos, nišelėse pastatyti šventojo statulėlę arba šventojo paveikslą. Tokiu būdu toks paveikslas galėjo atsirasti ir Aušros vartuose. Tačiau apie jo atsiradimą vartuose žinių nerasta. Senu įpročiu, važiuojant pro vartus, lygiai kaip ir pro kryžių, susikaupiama, nusiimama kepurė, net ir dabar.

Iš pradžių paveikslas neturėjo savo koplyčios ir buvo gerbiamas ne specialiu, bet daugiau atsitiktiniu būdu. XVII a. paveikslą perėmė karmelitai. Jis buvęs toje vietoje, kur ir dabar, šiek tiek įleistas į mūrą. Nuo sniego ir lietaus jį saugojusios langinės arba durelės. Prieš paveikslą buvęs mažytis balkonėlis, į kurį vedę statūs ir siauri laiptai, kuriais pamaldieji žmonės galėjo užlipti, uždegti žvakę ir palikti auką. Šis paveikslas buvęs čia jau prieš 1626 m. 1671 m. karmelitai pastatę paveikslui gražią medinę koplyčią, papuoštą paveikslais ir antrašais. Tada paveikslas buvęs išpuoštas brangiu sidabriniu drabužiu, kurį 1708 ar 1705 m. kėsinosi pavogti Petro I kareivis. 1715 m. gaisro metu koplyčia sudegė, tačiau karmelitai ištraukę paveikslą „beveik iš pačios ugnies"; parnešę jį į savo bažnyčią, padėjo didžiajame altoriuje, kur jį garbino minios žmonių. Netrukus Aušros vartuose buvo pastatyta jau mūrinė koplyčia, kurioje ir padėtas Stebuklingasis paveikslas.

Jo pernešimo iškilmės buvo labai įspūdingos. Dalyvavo 4 vyskupai, būrys D.L.K. senatorių, didikų, vienuolijų atstovų, dvasininkų. Tai galėjo būti apie 1719 m. Tada pastatyta koplyčia stovi ir mūsų laikais, bet 1829 m. ji buvo restauruota, suteikiant jai vėlyvojo klasicizmo formas. 1830—1840 m. greta koplyčios, į kairę nuo gatvės, pastatyta erdvi galerija, kad silpnesnieji galėtų geriau klausyti šv. Mišias.

Yra užrašytų ir daugybė padavimų, ypač iš 1702 ir 1706 m., kai Vilniuje siautėjo jį užėmę švedai. Ypač žiauriai jie elgėsi 1706 m., kai pulkininko Dikiero vedami plėšė, grobė, prievartavo moteris, žudė senius ir net kūdikius. Okupacinė švedų valdžia bažnyčias, vienuolynus ir miestelėnus apkrovė aukštomis kontribucijomis, lupo taures iš einančių nuo altorių kunigų rankų; dalį bažnyčių pavertė arklidėmis bei kareivinėmis.

Pagal T. Narbuto ir kun. Hilariono užrašytus pasakojimus, vienas įžūlus švedų karys įsiveržęs į Aušros Vartų koplyčią, kurioje buvo brangus paveikslas, papuoštas brangiais akmenimis ir sidabriniu rūbu. Aplink paveikslą buvo sukabinti brangūs votai, auksiniai ir sidabriniai kryžiai, medaliai bei ordinai, sidabrinės rankos, kojos (pagal pagijimo objektą), perlų karoliai ir kitos brangenybės. Visi šie turtai sukėlę švedo godumą. Užlipęs ant altoriaus, nuplėšęs paveikslo uždangalą ir norėjęs nulupti paveikslo rūbą ir votus, tačiau neįstengęs jų pajudinti, nors jie laisvai kabėjo: kažkokia nematoma jėga juos prikalus prie paveikslo. Supykęs, išsitraukęs savo kardą ir kirtęs juo Švč. Mergelei per veidą. Toje vietoje ištryškęs kraujas ir palikęs randas. Tuo pačiu metu pakilusi iš savo vietos viena Marijos sudėtų rankų ir taip stipriai stūmusi šventvagį, kad tas išlėkęs pro langą; kurį laiką skridęs išskėstomis rankomis, kol atsimušęs į Pilies vartus. Toje vietoje, į kurią švedas buvo atsimušęs, palikusi kruvina dėmė. Nors siena dažnai buvo remontuojama, tinkuojama, kalkėmis baltinama, tačiau dėmė vis išlįsdavusi...

Pagal kitą, istoriko T. Narbuto ir kun. Hilariono užrašytą padavimą, švedai 1702 m. pastatę savo karines sargybas visuose penkeriuose vartuose, jų tarpe ir Aušros. Pačiuose vartuose, po geležinėmis durimis, pakabintose ant tvirtų geležinių kengių, jie susikūrę ugnį. Susėdę ir sugulę aplink ją, gėrę iš vienuolyno rūsių išplėštą vyną ir alų. Vieni dainavę bjaurias dainuškas, kiti užkabinėję atėjusias pasimelsti moteris, juokėsi iš jų, stvarstė į glėbius. Atvykusius į koplyčią kunigus laikyti pamaldų, vaikė šalin, pašiepdavo jų ir moterų pamaldumą į Švč. Mariją. Tačiau balandžio 14 d., Velykų šeštadienio rytą, kai 4 švedų kariai šildėsi po vartų skliautais ir nepadoriai elgėsi, staiga sudrebėjo sunkūs vartai, nutrūko nuo savo kengių. Krisdami du švedu sunkiai sužeidė, o kitus du užmušė. Bet ir sužeistieji, nuvežti į ligoninę už Neries, greitai mirę. (Vilniaus padavimai, 159—162 psl.).

2

Karūnuotos Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslas

Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo detalė prieš karūnaciją

Kai 1844 m. rusai uždarė Aušros vartus globojusių karmelitų vienuolyną, buvusi karmelitų (Šv. Teresės) bažnyčia su Aušros Vartų koplyčia ir paveikslu buvo pavesta pasauliečiams kunigams.

Dailės darbų bei paminklų tyrinėtojai teigia, kad Aušros Vartų paveikslas — Madona — sukurtas XVI a. II pusėje. Jame pavaizduota Dievo Motina su palenkta galva, susimąsčiusi, — apatišku žvilgsniu. Kas yra paveikslą sukūręs dailininkas — nežinoma, tačiau iš jo kūrinio matome, kad juo turėjo būti didelis menininkas. Sugretinus išlikusios karalienės Barboros Radvilaitės portretus, jaučiamas tam tikras panašumas su Aušros Vartų Madona. Iš čia kai kas daro išvadą, kad Aušros Vartų Madonos paveiksle esanti įkūnyta Barboros Radvilaitės tragedija.

Tas pats paveikslas gerokai skirtingai atrodo su Mariją papuošusiais sidabriniais rūbais ir be jų. Kai 1927 m. buvo gautas popiežiaus leidimas iškilmingai vainikuoti paveikslą brangia karūna, reikėjo jį patikrinti ir atnaujinti, pataisyti kai kuriuos sugadinimus ir apsaugoti nuo gedimo. Atsakingą ir sunkų konservavimo darbą atliko žinomas konservatorius prof. Jonas Rutkovskis. Nuėmus jo sidabrinį rūbą, pasirodė, kad paveikslas yra tapytas ant 8 sujungtų ąžuolinių lentų, kurių bendras plotis buvo 2 x 1,63 m, o storumas 2 cm. Paveiksle buvo rastos 2683 skylės, kurios buvo kažkada padarytos prikalant prie jo vinimis sidabrinį rūbą ir votas. Vienoje vietoje paveikslas ir jo metalinis rūbas buvo kiaurai peršautas senovišku šūviu — greičiausiai švedų, kurie 1702 m. čia šaudė per Aušros Vartus į besiveržiantį Novosielskio kariuomenės būrį. Konservuojant nustatyta, kad iš pradžių paveikslas buvęs nutapytas al tempera būdu ant plono kreidinio grunto. Po ilgesnio laiko pertapytas jau aliejiniais dažais, o rūbui suteiktas baroko stilius. Tai galėjo būti XVII—XVIII a. sąvartoje. To meto specialistai spėliojo, kad paveikslas galėjęs būti nutapytas specialiai Vilniaus miesto bromai, paties miesto užsakymu, apie 1520—1530 m., pačiame Vilniaus mieste. Autoriaus parašo nerasta. Spėjama, kad jo autorium galėjo būti arba italas, arba koks nors italų dailės mokyklos mokinys.

Apie Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo atsiradimą yra labai daug pasakojimų. Amžių bėgyje buvo užregistruota daugybė pagijimų ir kitų stebuklų, įvykusių Dievo Motinos globa. Savo laiku cariniai rusai (Muravjovas) bandė jį ,,supravoslavinti", nurodant, kad paveikslas esąs ,,pravoslaviškos kilmės", bet tai jiems nepavyko.

Ypatingas yra ir paveikslą puošiantis metalinis rūbas. Jis sidabrinis, rankų darbo, cizeliuotas, paauksuotas ugnyje ir išpuoštas, tarsi nubarstytas, plastiškai išvadžiotomis baroko stiliaus rožėmis, chrizantemomis bei gvazdikais. Sudėtas iš 13 dalių. Rūbas darytas auksakalių cecho pačiame Vilniuje, greičiausiai XVII a. II pusėje.

Paveikslo vainikavimas. Gavus specialų popiežiaus leidimą, 1927.VII.2 paveikslas buvo labai iškilmingai vainikuotas dviem aukso vainikais (karūnomis). Dail. Jonas Rutkovskis paveikslą atnaujino ir sustiprino. Senieji vainikai pakeisti naujais. Seniau jie buvo gaminti iš vario ir tiktai paauksuoti, nau-

Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo graviūra iš XIX a. (Iš „Belorussija į Litva")

jieji buvo auksiniai, papuošti brangiais akmenimis. 1928 m. paveikslas dar buvo įdėtas į standžią geležinę kasetę, tokiu būdu apsaugotas nuo galimo gaisro ir vagių.

Tuometinis Vilniaus arkivyskupas R. Jalbžykovskis ir jo lenkiška kurija bei kapitula prašę popiežių leidimo paveikslą, be kitų, vainikuoti ir „Lenkijos Karalienės" titulu,

Malda į Aušros Vartų Švenčiausiąją Mergelę

Marija, mūsų žemės Motina, kuri iš Aušros Vartų per amžius globojai mūsų kraštą, padėk mums nugalėti visas kliūtis ir grįžti į savo sostinę Vilnių, kur vėl linksmomis širdimis galėtume garbinti Tave ir Tavo Dieviškąjį Sūnų. Amen.

IMPRIMATUR.

Datum Kaunae, die 14 mensis septembris 1938 a.

J. BYLA
Vicarius Generalis v. s.

Nr. 2657

VILNIAUS AUŠROS VARTŲ
DIEVO MOTINA.

Šv. Aušros Vartų M… i

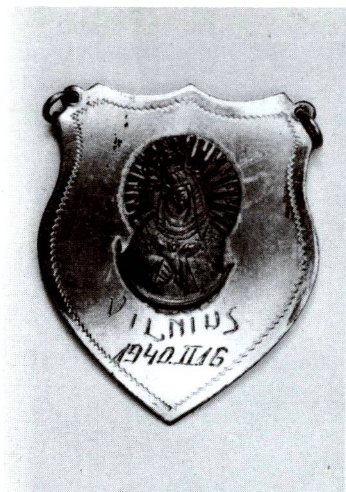
Ne-ap-leis-ki mū-sų Mo-ti
nė-le, kuri ne-ap-lei-di
Auš-ros Var-tų! Mums
širdys sopančios iš-gė-
lė: Už-tark, už-ta-rus mus tiek
kar-tų! Taip daug ga-
li pas Visa-ga-lį, Už-
tark var-gin-gą mū-sų ša-lį.

Į Vilniaus brangią mums šventovę
Taip trokštam pulti Tau po kojų;
Bet svetimi ten įsibrovę,
Lankyt Tave kelius pastojo.
Užtark pas Tėvą Visagalį,
Kad mums grąžintų Vilniaus šalį.

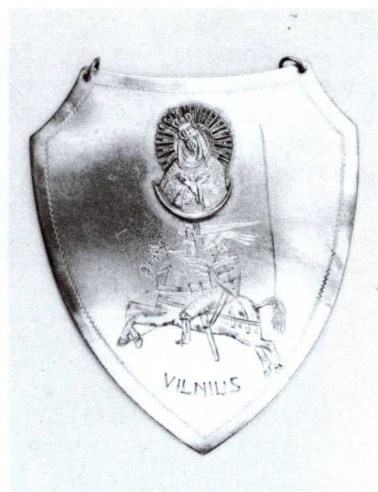
Juk Vilnius—mūsų Gedimino,
Juk ten Kazimieras Globėjas!
Šventos Kalvarijos kalnyno
Kas aplankyt nesižadėjęs?
Mes verkiam Vilnių prisiminę:
Grąžinki mums tėvų sostinę!

Per amžius Vilniuj stebuklingai
Globojai mūsų tėvus, gynei,
Būk ir vaikams jų maloninga,
Sostinę sugrąžink tėvynei!
Užtark, užtark pas Visagalį,
Kad Jis grąžintų mūsų dalį!

Maldos ir giesmės į Aušros Vartų Dievo Motiną, išleistos 1938 m. Kaune

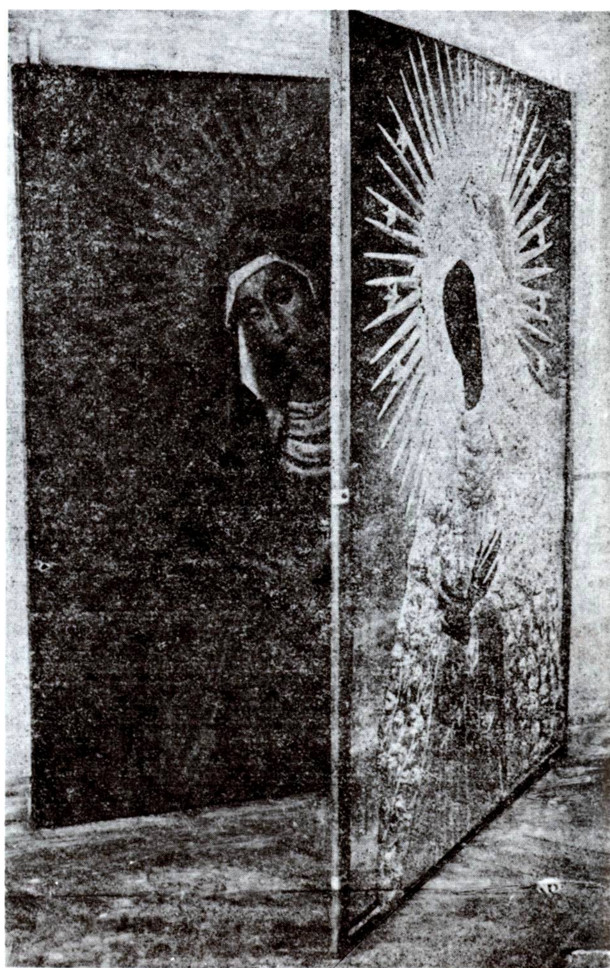

Vilniaus lietuvių lenkų okupacijos metais išleisti sidabriniai Aušros Vartų suvenyrai. (Jono Tamulaičio nuotrauka iš Gražutės Šlapelytės-Sirutienės turimų originalų)

tačiau popiežius specialiu dekretu leido vainikuoti tik „Švč. Marijos — Gailestingumo Motinos" (Mater misericordiae) titulu. Buvo suruoštos didžiulės iškilmės, kuriose dalyvavo daug aukštų dvasininkų. Prof. M. Biržiška („Vilniaus golgota", 468—470) yra pateikęs tokį iškilmių aprašymą: „Lenkų policijos įsakymu, namų sargai vartuose iškabino lenkų vėliavas; kai kur išstatytas lenkų erelis. Gedimino kalne naktį iliuminuotas lenkų erelis. Tuo pat metu nuo Nepriklausomos Lietuvos pusės atūžė audra — lietus su žaibais ir perkūnais; be perstojo lijo kelias valandas, tad eisena gatvėmis atrodė it skėčių jūra. Visų akyse vėjas nudraskė didelę lenkų vėliavą nuo Gedimino kalno. Pusę dvyliktos Bazilikoje paskaitytas popiežiaus raštas apie paveikslo apvainikavimą; paveikslas apvainikuotas; vysk. sufraganas K. Michalkevičius pasakė lenkišką pamokslą, garbindamas Švenčiausiąją Panelę, kaip Lenkijos karalienę, ir pabaigoje pavadinęs ją „Lenkijos karaliene ir Lietuvos kunigaikšte". Tuo pat metu buvo taip pat pamaldos Šv. Jokūbo ir Šv. Jurgio bažnyčioje. Šv. Jurgio bažnyčioje mišias atlaikė Rygos vyskupas latvis Rancanas; prieš mišias pamokslą pasakė kun. P. Kraujalis lietuviškai, o po mišių vysk. Rancanas latviškai. Giedojo kun. Pr. Bieliausko vedamas lietuvių choras. Pasibaigus mišioms, procesijoj nuneštas paveikslas į Aušros Vartus, dalyvaujant Lenkų prezidentui,

Aušros Vartų Marijos paveikslas ir jo sidabriniai rūbai

Vilnius 1927 m. liepos 2 dieną

PRIE AUŠROS VARTŲ

KAINA 10 SKATIKŲ ARBA 12 CENTŲ.

Ilga ir šventa istorija Paveikslo Aušros Vartų Motynos o liepos 2 diena 1927 m. bus to paveikslo šviesiausia diena.

Daug katalikų nevisai supranta tų iškilmių esmės kuri atsitiks Vilniuję tam momente kada Šv. Tėvuj Piuj XI leidus bus uždetos dvi gryno aukso korūnos ant galvos Švenčiausios Aušros Vartų Motynos.

Tas nesupratimas pareina iš nežinojimo istorijos mūsų krašto o telp pat deka savomeiles kuriješko kiekvienos progos ir stengiasi išnauduoti savo arba partiniai naudai Grupė nacionališkiai nusistačiusių lenkų neatsižvelgdama į praeities tradicijos o teipogi ir amžina susigyvenima dviejų tautų, kurie per amžius buvo vieną galingą valstybę, stengiasi tos iškilmes prie Aušros Vartų išnauduoti savo politiniams tikslams ir pašalinti lietuvius. Tie žmones aklai kartuoja kad Aušros Vartų Panelė bus vainikuota tik tai Lenkijos Karalienė, nemineda-mi nei vieno žodžio apie antra titula. Taip nėra.

Aušros Vartų Motyna Švenčiausia Panelė ir Lietuvos valdovė, priimdama Lenkijos karūna prjima kartų ir antra titulą t. y. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštės, kadangi tie titulai buvo Jai. Šv. Tėvui leidus, duoti kėleta amžių atgal. Gryno aukso vainikai, kurie bus uždeti ant galvos Šventos Motynos yra netiktai karūnos Lenkų Karalijos bet teipogi Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos. Gaila tik kad daug yra ir tarp mus — lietuvių, kurie nežinodami nuodugniai istorijos mūsų krašto pradejo eiti pedomis nacionališkai nusistačiusių lenkų ir nenoredama pažinti teisybės, ne tik patis pasišalina bet stengiesi ir prikalba kitus nedalyvauti tuosę iškilmesę tai didelej katalikų o ypač lietuvių šventej.

Lietuvos Švenčiausia Aušros Vartų Marija.

Stebuklingas Paveikslas Aušros Vartuose po atnaujinimo.

Pasakykim atvirai: yra ir nacionališkai nusistačiųsių lietuvių kurie su tikslų iškreipia istorijos faktus. Bukimė teisingi ir pasmerkim vienus ir kitus kadangi jujų tikslas yra kėlti nesusipratimus tarp brolių. Aš manau kad nevenas paklaus kodel vainikavimo laikė Aušros Vartų Motyna turi priimti dviejus titulus, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštės ir Lenkų Karalienes? Pasistengsių tuojaus tą klausimą išaiškinti Senovėjo susivienija Lietuva su Lenkija ir sutverė viena galinga valstybė. Lietuvių ir lenkų tautos kaip broliai stengiesi abginti savo bendra valstybė nuo priešų ir dirbo Jos naudai.

Visi žino kad tas prasidejo nuo tuo momento, kada Didysis Lietuvos Kunigaikštis Jogaila tapo lenkų karalių. Su laikų bendras susigyvenimas nužengė toliau ir tie titulai susivienijo—kas buvo Didžiojų Lietuvos Kunigaikščių, tas teipogi buvo lenkų karalių ir atbulai.

Abj šitos katalikiškosios tautos sujungtos broliškosios meiles jungomis buvo ypatingai Romos šv. Tėvų milimos. Kadangi jos buvo toli išstumtos į rytus o budami labai krikščioniškai nusistačius, jie saugojo katalikiškos valstybės nuo paguonų o ypač totorių.

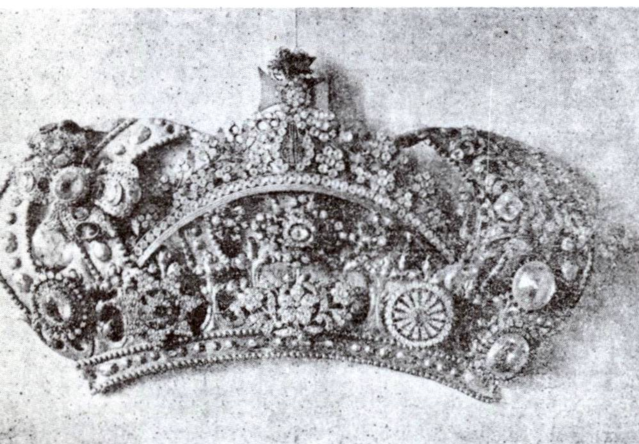
Reikalui esant Lietuvos kariuomėne savo krutinemis gynė gymtajį kraštą ir bažnyčia nuo totorių, Maskvos ir švedų.

17 am amžiuję didžiausios nėlaimes susigrudė ant mūsų valstybės.

Vilniaus lietuvių leidinio, išleisto 1927 m. karūnuojant Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslą, pirmasis puslapis

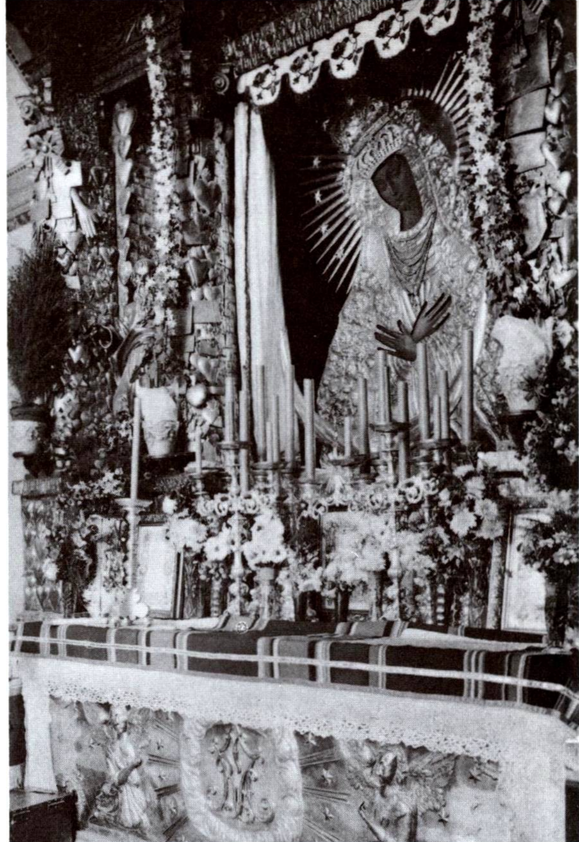
Viršutinė Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo karūna

Apatinė karūna seniau

ministeriams, 31 vyskupui (nė vieno lietuvio), daugybei kunigų ir ponijai. 2000 policijos buvo pastatyta saugoti procesiją nuo minių, kurių vietoj lauktų 200 tūkstančių, teatvyko apie 6 tūkstančius; vietinių buvo keliolika tūkstančių. Lauktiems iš Nepriklausomos Lietuvos buvo paskirta stovykla Žvėryno priemiestyje, bet atvyko tik keliolika lenkų... Nesant tvarkos iškilmėse, apie 500 lietuvių išėjo į Kalvarijas, o likę gražiomis giesmėmis graudino vilniečius".

„Aušros Vartuose, lenkų ponijai susirinkus, per pusę valandos negalėjo paveikslo su naujomis karūnomis įstatyti. Įstačius pa-

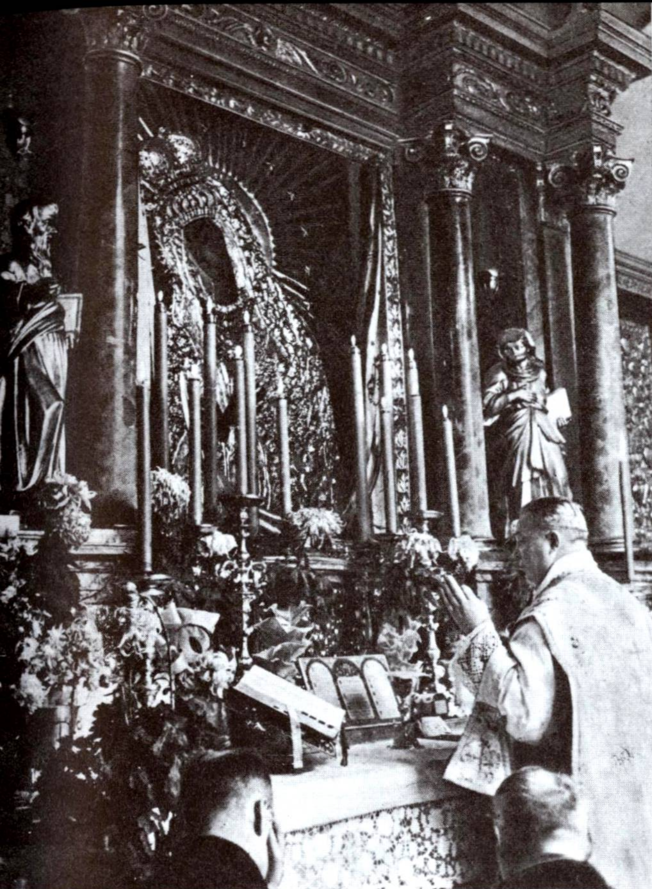
Paveikslas ir altorius

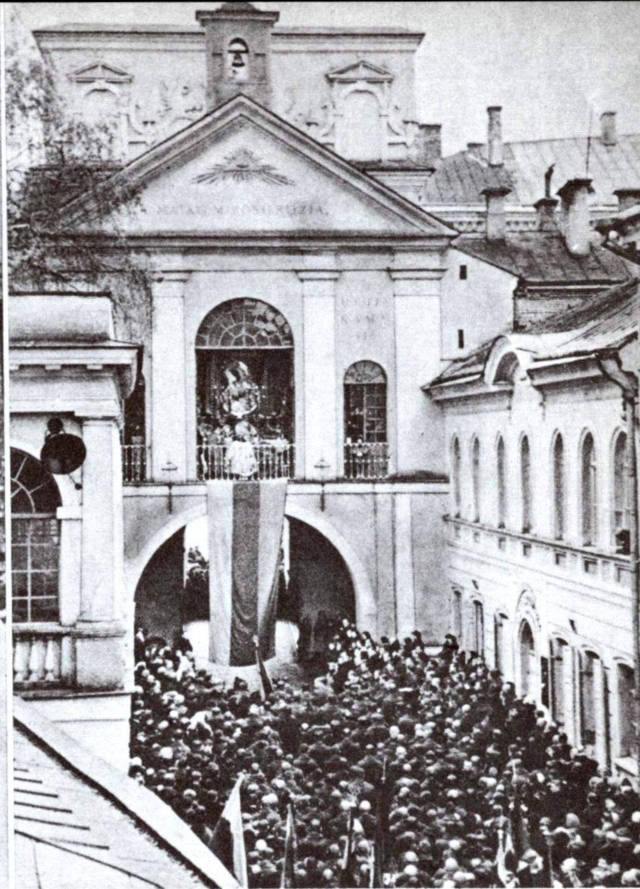
veikslą, įmūrytoji lenta „Królowo korony Polskiej" (dėl lietuvių protesto paliktas lotyniškas paveikslo parašas, bet sienon įmūryta ir lenkiškoji lenta) nepavyko apšviesti, nes šviesa užgeso elektros lemputėms sutrūkus... Į lenkų arkivyskupo priešpiečius iš lietuvių tepakviestas kun. P. Kraujalis".

1927—1932 m. Aušros Vartų koplyčia buvo iš pagrindų atremontuota. Tada lenkai nuo koplyčios fasado nuėmė ligi tol ten buvusį lotynišką užrašą — „Mater misericordiae, sub Tuum praesidium confugimus" (Gailestingumo Motina, Tavo apgynimo šaukiamės), kuris pakeistas lenkišku. Vilniaus lietuviai su tokia „naujove" nesutiko ir griežtai protestavo. Tačiau lotyniškas užrašas buvo grąžintas tik Lietuvai atgavus Vilnių.

Nors Aušros Vartai buvo visų katalikų (lenkų, lietuvių ir gudų) šventovė, tačiau lenkų okupacijos metais lietuviams būdavo leidžiama tik kai kada, per didesnes šventes ar atlaidus, turėti pamaldas šioje koplyčioje, su lietuvišku pamokslu ir giesmėmis. Tačiau gegužinės pamaldos (pavasarį) ir Dievo Motinos Globos pamaldos (rudenį) būdavo laikomos lietuviškai kasmet, anksti rytą.

6

Pirmosios pamaldos Aušros Vartų koplyčioje, 1939 m. Lietuvai Vilnių atgavus

Aušros Vartų paveikslas, tapytas A. Valeškos

Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos Aušros Vartų skyrius lenkų okupacijos laikais

Lenkų „sumilitarintas" Aušros Vartų Marijos paveikslas Varšuvoje išleistuose medalijonuose

Vilniuje, prie Aušros Vartų koplyčios, susirinkusi tikinčiųjų minia klauso šv. Mišių, kurias konsekravo okupacinės valdžios suspenduotas Vilniaus vyskupas Julijonas Steponavičius 1980 m., savo vyskupavimo 25 m. jubiliejaus proga

1935 m. Šv. Teresės bažnyčia, kartu su Aušros Vartų koplyčia, perėjo vienuolių karmelitų žinion; jie jau prieš keletą metų buvo įsikūrę savo buvusiame vienuolyne prie bažnyčios.

A. Juškevičius ir J. Maceika (Vilnius, 163 psl.) rašo: „Aplink paveikslą žiūrovo dėmesį patraukia gausiai iškabinti įvairūs sidabriniai votai, kurių yra apie 14.000; tai tikinčiųjų atsidėkojimas Dievo Motinai už gautas malones".

Dievo Motinos paveikslas paprastai būna uždengtas. Jo uždanga atidaroma pamaldų metu ir kitomis retesnėmis progomis.

Aušros Vartų koplyčia ir Stebuklingasis paveikslas yra išlikę ligi šių dienų. Visais laikais paveikslas buvo ir net dabar, okupacinėmis sąlygomis, tikinčiųjų (ne vien katalikų), o dažnai ir netikinčiųjų, gerbiamas bei respektuojamas, net gi šiais laikais.

Šiuo metu Aušros Vartų koplyčią administruoja Šv. Teresės parapijos klebonas. 1984 m. jos klebonu buvo Vilniaus arkivyskupijos kapitulinis vikaras kun. Algirdas Kazimieras Gutauskas. Pamaldos koplyčioje būna pakaitomis — lietuviškai ir lenkiškai.

Tikinčiųjų minios 1979.X.12 prie Aušros Vartų sutinka į okupuotąją Lietuvą atvykusį Vengrijos kardinolą László Lékai

Aušros - Medininkų vartai iš šiaurės rytų pusės

Vatikano valstybės pašto ženklai, išleisti Vilniaus Aušros Vartų Dievo Motinos garbei

TIKRAS ŠVENČIAUSIOS PANELĖS PAVEIKSLAS.

Tai yra vienai viena Stebuklingojo Aušros Vartų paveikslo spalvinė panašybė, visiškai tikra, nes ne žmogaus rankos, kuri visuomet gali suklysti, tapyta, bet tiksliai padidinamojo stiklo objektyvo pagauta.

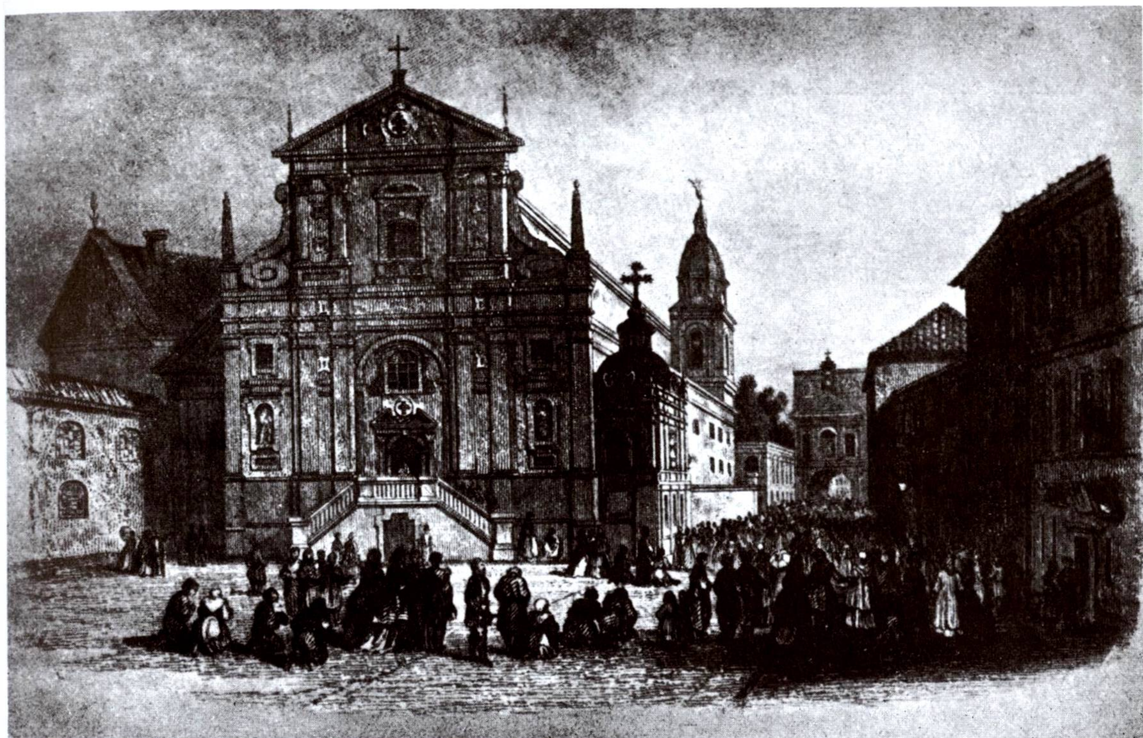
Šitame paveikslėlyje matome visas smulkmenas, kaip antai, medinės lentos, kurioje įkvėpto piešėjo ranka paveikslą piešė, nelygumą, matome švedų kulipkos randelį, o veido ir jupelės spalvos visai atatinka originalą; tatai pripažįsta visi dvasininkai ir pasaulininkai liudytojai, kuriems yra tekę Stebuklingasis Paveikslas be aukso rūbų pamatyti.

Aukso rūbai, kuriais Aušros Vartų Paveikslas pritiestas, galima šitame paveikslėlyje taip pat nutiesti, kaip dabartės atnaujintame Stebuklingajame Paveiksle.

„Lux'o" spaustuvė Vilniuje.

Aušros Vartų Dievo Motinos spalvoto paveikslo kopija (dešinėje), išleista 1927 m. karūnacijos proga. Viršuje — prie jos pridėtas paveikslo paaiškinamasis lapas

Šv. Teresės bažnyčia iš gatvės pusės. (Iš senos litografijos)

ŠV. TERESĖS (AUŠROS VARTŲ) PARAPIJOS BAŽNYČIA

Ji stovi Aušros Vartų (dabar M. Gorkio) gatvėje ir galerija jungiasi su Aušros Vartų koplyčia. Kadangi Aušros Vartų koplyčia labai maža, tai jos bažnyčia ir yra Šv. Teresės bažnyčia.

Istorinės žinios. Dr. P. Reklaičio surinktomis žiniomis (LE XXXI, 78—79 psl.) Šv. Teresės bž. ir basųjų karmelitų vienuolynas buvo įsteigti XVII a. I pusėje prie stačiatikių disunitų vienuolyno. 1621—1624 m. Vilniaus burmistras Ignotas Dubavičius pastatė iš Liublino atvykusiems karmelitams vienuolyną. 1627 m. buvusi pastatyta ir medinė bažnyčia. 1633—1650 m. D.L.K. vicekancleris ir iždininkas Steponas Kristupas savo daline fundacija pastatė mūrinę bažnyčią, kurią 1654 m. konsekravo Vilniaus vyskupas Jurgis Tiškevičius. 1760.V.28 gaisro metu išdegė bažnyčios vidus. 1760—1763 m. bažnyčia buvo dekoruota rokoko stiliuje. 1857 ir 1895 m. atliktos dalinės restauracijos.

1844 m. vienuolynas atiduotas stačiatikiams disunitams. 1868 m. rusai kėsinosi atimti ir bažnyčią, bet nepasisekė.

1928—1930 m., vadovaujant dail. M. Sloneckiui, atlikti viso bažnyčios pastato remonto darbai.

Architektūra. Ši barokinė bažnyčia statyta apie 1634—1652 m. architektų Tenkalos ir Ulricho. Po 1760 m. gaisro jos interjeras iš naujo dekoruotas jau rokoko stiliuje. Priekinis fasadas yra dviejų tarpsnių, mažojo orderio, su trikampiu frontonu ir voliutomis šonuose. Dr. P. Reklaičio nuomone, tasai „fasadas dvelkia renesansinių formų griežtumu", o visa pastato architektūra turinti „aiškų italų ankstyvojo baroko pobūdį" (LE XXXI). Frontono viršuje yra Pacų herbas. Fasadui panaudotos brangios medžiagos: marmuras, granitas. Bažnyčios interjeras yra baziliškas, su siauromis ir žemomis šoninėmis navomis. Jose yra koplyčios. Virš presbiterijos yra žemas kupolas ir greta jos žemas varpinės bokštelis. Vidurinės navos

Šv. Teresės bažnyčios Vilniuje fasadas. Dešinėje — Aušros Vartai. (M. Sakalausko nuotrauka)

skliautai papuošti šešiomis freskomis, iš kurių trys padarytos XVII a. pabaigoje. Altoriai puošnūs, rokokiniai, paauksuoti, įrengti 1761—1763 m. Prie bažnyčios šliejasi Dievo Motinos koplyčia iš XVIII a. vidurio ir Pacų koplyčia 1783 m. Bažnyčios pastatas sujungtas galerija su Aušros Vartų koplyčia. Bažnyčia atremontuota 1970—1973 m. ir jos freskos restauruotos dail. E. Stankevičiaus. Pastatas yra ,,sąjunginės reikšmės" architektūrinis paminklas.

Vidaus įrengimai buvo labai dailūs. Jiems daugiausia naudotas marmuras ir švedų granitas. Lubose nutapyti 6 paveikslai iš Šv. Teresės gyvenimo. Tai nežinomo dailininko 1762—1763 m. kūriniai, pasižymi dideliu meniškumu. Dešinėje presbiterijos pusėje įmūryta paminklinė lenta, skirta bažnyčios statymui ir jos konsekracijai atminti. Altoriai papuošti kolonomis, šventųjų statulomis, gipsatūromis. Didžiajame altoriuje nežinomo dailininko sukurtas paveikslas vaizduoja Šv.

Šv. Teresės bažnyčios didysis altorius, vidus. (1983 m. nuotrauka)

Teresę su sukruvinta širdimi. Gausu dail. Kanuto Rusecko ir kitų dailininkų tapytų paveikslų. Šis dailininkas XIX a. atnaujino bažnyčios vidų, kuris 1812 m. buvo prancūzų karių sunaikintas. Tačiau po remonto bažnyčios vidus neteko savo vidaus grožio, meno ir estetikos. Bet 1927—1929 m. remonto metu kai kurie sugadinimai atitaisyti. (A. Juškevičius, J. Maceika, Vilnius ir jo apylinkės. Iš ten paimta apie šią ir kitas bažnyčias ir daugiau žinių).

Gausus brangios užsienio medžiagos panaudojimas bažnyčios statybai ir jos išpuošimui rodo, kad Lietuvos didikai buvo turtingi ir dosnūs bažnyčios reikalams.

Bažnyčios viduje yra 16 dailaus darbo

Šv. Teresės bažnyčios šoninės `koplyčios fragmentas

suolų su intarsija (XVIII a.), daug senų ir brangių religinių rūbų, liturginių indų, 4 įdomios klausyklos, varpinėje kabojo 1760 m. lietas žalvarinis varpas. Po Nukryžiuotojo Išganytojo koplyčia yra fundatorių ir jų giminės narių karstai su palaikais, zakristijoje — fundatorių Pacų, Dubavičiaus, Pociejaus portretai.

Šv. Teresės bažnyčia (drauge su Aušros Vartų koplyčia) buvo ir tebėra parapijinė, labai didelė. 1939 m. turėjo 13.619 parapijiečių. Tada ją aptarnavo 7 kunigai.

Pokario metais klebonu buvo lenkas karmelitas. Lietuviams jis buvęs nesukalbamas. Jam buvo paskirtas vikaras lietuvis kunigas. Šis gaudavo labai daug darbo, bet nebuvo atlyginamas, taigi neturėjo iš ko gyventi. 1971—1984 m. kunigų sąrašuose parapijos klebonu žymimas kun. Algirdas Gutauskas, arkivyskupijos kapitulinis vikaras.

Paskutiniais laikais pamaldos bažnyčiose vyksta pakaitomis — lietuviškai ir lenkiškai.

ŠV. JONO PARAPIJOS BAŽNYČIA

Tiksliau būtų rašyti „Jonų", nes ji turi dvigubą titulą: Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono Evangelisto. Ji stovi Didžiosios ir Šv. Jono gatvių sankirtoje (dabar M. Gorkio ir B. Sruogos gatvių kampe), vienu kampu kiek įsikišusi į gatvę. Jos statytojai, matyt, norėjo, kad matytųsi, iš tolo ir atkreiptų į save dėmesį.

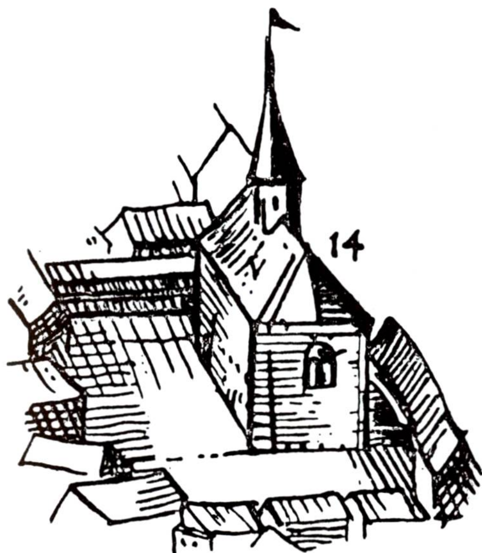
Šv. Jono bažnyčia buvo pastatyta miesto centre, prie anais laikais labai svarbių prekybinių kelių susikirtimo. Svarbiausias buvo Medininkų traktas, jungęs Vilnių su prekybiniais miestais: Medininkais, Ašmena, Lyda. Iš jo šakojosi Rūdninkų traktas, kuris buvo kelio į Lenkiją magistralė. Trakų traktas jungė Vilniaus miestą su Kaunu ir Trakais, o trečiasis traktas, vadinamas Polocko vardu, — su

Šv. Jono bažnyčios fasadas. Dabar ši bažnyčia — „Pažangos mokslo minties Lietuvoje" muziejus. (1983 m. nuotrauka)

Rusijos miestais. Dalis šio kelio vėliau buvo užstatytas namais.

Yra nuomonių, kad bažnyčia stovėjusi senosios miesto turgavietės teritorijoje. Tai rodo jau minėti keliai bei traktai. Apie 1600 m., pastačius šioje vietoje „Kardinalijos" namą, turgavietė išnyko. D.L.K. Jogailos privilegijoje sakoma, kad bažnyčia turinti būti pastatyta viduryje miesto turgavietės, už pilies. Tarp bažnyčios ir Didžiosios gatvės tikrai buvusi nemaža aikštė — senosios turgavietės dalis.

Istorinės žinios. Pirmąją bažnyčią pradėjęs statyti Jogaila toje vietoje, kur stovėjusi kažkokio senosios lietuvių tikybos dievaičio šventykla. V. Zahorskis (Kościoly Wileńskie) tvirtina, kad pagoniška lietuvių šventykla buvusi mūrinė, dengta patalpa, kuri buvusi nugriauta po 1387.III.10 seimo nutarimo, Lietuvai priėmus krikščionybę. Tačiau pokario metais atlikti nuodugnūs tyrinėjimai iš to laikotarpio mūrinių pastatų liekanų nerado. Pirmoji bažnyčia buvo Jogailos fundacija ir pradėta statyti po 1387 m. Kartu buvo sta-

Šv. Jono bažnyčia Brauno ir Hogenbergo 1576 m. plane

Ta pati bažnyčia XVI a. graviūroje „Vilna"

Šv. Jono bažnyčia T. Makovskio 1604 m. Vilniaus panoramoje, atspausdintoje „Panegyrikoje broliams Skorulskiams"

Šv. Jono bažnyčia XVI a. graviūroje iš Broel Platerio rinkinių

Šv. Jono bažnyčios ir varpinės fragmentai. (1983 m. nuotrauka)

toma Vilniaus katedra ir Šv. Martyno bažnyčia Pilies kalne. Pirmoji bažnyčia buvusi ne medinė, bet mūrinė. Amžių būvyje ji buvo perstatinėjama, rekonstruojama, plečiama; pristatomos koplyčios. Nustatyta keletas reikšmingų statybos periodų.*

Taigi bažnyčia daug kartų keitė savo išvaizdą, ką matome iš ligi mūsų laikų išlikusių kelių jos piešinių. 1427.VIII.10, taigi Vytauto laikais, bažnyčia buvo pašventinta.

Prie bažnyčios buvo ir parapijinė mokykla, 1513 m. popiežiaus Leono X patvirtinta. Greičiausiai tai bus pirmoji parapijinė mokykla Lietuvoje. 1569 m. Vilniaus vyskupo atkviesti jėzuitai gavo jiems vyskupo nupirktus namus prie pačios bažnyčios. Jie darė žygių ir pačią bažnyčią gauti savo žinion. Tam priešinosi bažnyčios kunigai ir miesto savivaldybė. Iškilo ginčas, kuris 1571 m. buvo išspręstas jėzuitų naudai. Tada prie šios bažnyčios buvo pradėta akademijos pastatų statyba, o pačiai bažnyčiai 1579 m. buvo suteiktas akademijos bažnyčios titulas.

Amžių būvyje bažnyčią palietė daug nelaimių. Ypač ji nukentėjo 1655 m. rusų invazijos metu. 1667 m. valdovas Jonas Kazimieras paliepė Vilniaus miestiečiams ją suremontuoti. Tada ji buvo perstatyta baroko stiliumi. 1702 m. švedai išplėšė visus sidabrinius daiktus. 1737 m. gaisras vėl skaudžiai palietė bažnyčią, bet 1740 m. vėl atstatyta. Vidaus įrengimus atliko patys jėzuitai, o vargonai buvo gauti iš Polocko jėzuitų.

Pažymėtina, kad Šv. Jono bažnyčioje pamokslavo pirmasis Vilniaus akademijos rektorius Petras Skarga, Konstantinas Sirvydas. Lietuviški pamokslai buvę sakomi ligi 1735 m. Uždarius jėzuitų ordiną, bažnyčia tarnavo Vilniaus universitetui.

Architektūra. 1427 m. baigta statyti bažnyčia buvo gotikinė, bet keli perstatymai ir praplėtimai pakeitė jos pirmykštį pavidalą. Išlikusios gotikinės žymės pagal dr. J. Grinių

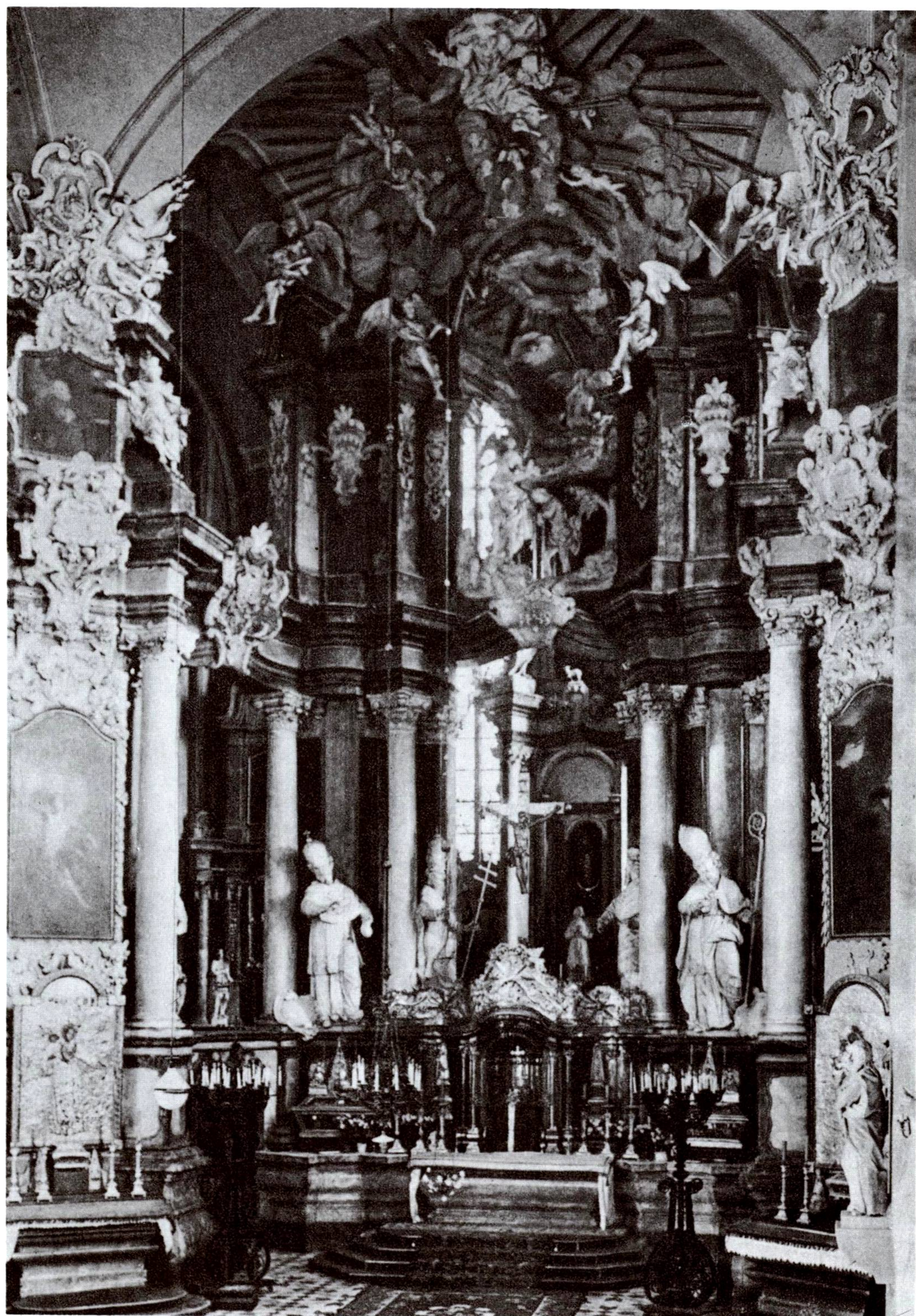
------

* Bažnyčios restauraciniai tyrimai paskelbti R. Jalovecko ir T. Dambrauskaitės studijoje „Architektūros paminklų" I ir II t.

Šv. Jono bažnyčia ir Vilniaus universiteto kiemas. (Iš J. K. Vilčinskio albumo)

(1940 m.) yra šios: halinė erdvė iš trijų lygaus aukščio navų, kontraforsai, gausūs ir liekni pilioriai, smailios arkos tarp piliorių ir sienų piliastrų, smailių arkų langai. Gotiškai smailūs centrinės navos skliautai buvo sunaikinti 1737 m. gaisro ir atstatyti jau barokiškai 1738—1749 m. architekto J. G. Glaubico. Iš tikrųjų bažnyčios perstatymas baroko stiliuje buvo pradėtas XVII a. Dar vėliau, apie 1826—1829 m., bažnyčia buvo restauruota klasicizmo įtakoje. Tada buvo nuimtos gipsinės statulos ir puošmenos, o freskos pa-

Šv. Jono bažnyčios altoriai. (Iš dr. M. Vorobjovo „Vilniaus meno").

dengtos. Fasadas į gatvę gavo korintiško orderio portiką. Visas fasadas išliko kaip vienas originaliausių ir harmoningiausių vėlyvojo baroko fasadų Europoje. Jis turi tris tarpsnius ir pinijoną. Keliose plokštumose išdėstytos kolonos yra suderintos su piliastrais. Nišose tarp viršutinių fasado kolonų yra šventųjų Jonų, Krikštytojo ir Evangelisto, šv. Ignoto ir šv. Ksavero statulos. Presbiterijos gale iškyla atika su pinijonu.

XVIII a. buvo 23 altoriai. Po XIX a. pradžioje atliktos restauracijos liko dešimties altorių ansamblis presbiterijoje. Toji kompozicija, priderinta prie iš gotikos išlikusių piliorių, laikoma ypatingu šedevru. Čia daug statulų, stiuko ornamentų, spalvų. Bažnyčia turi šešias koplyčias, kurių dalis buvo pristatyta iš lauko XVII a. 1571 m. pastatytas ir 50 m aukščio bokštas-varpinė, po 1737 m. gaisro paaukštintas iki 68 metrų. Dabar bažnyčia ir varpinė yra naudojamos universiteto mokslo muziejui. Pastatai buvo restauruoti 1964—1978 m. pagal istorikės T. Dambrauskaitės ir archit. R. Jalovecko projektą. Atidengta ir restauruota centrinės navos trijų sąramų freskos (dail. Vl. Drėma ir dail. J. Pilypavičius).

Lietuvos valdovų laikais Šv. Jono bažnyčia buvo reprezentacinė, o tuo pačiu ir didingos Lietuvos praeities liudininkė. Ypatingomis progomis joje būdavo priimami didieji kunigaikščiai: Steponas Batoras, Žygimantas III, Vladislovas IV, Jonas Kazimieras; carinės Rusijos laikais — caras Petras I.

Vilniaus universiteto laikais čia buvo šaukiami iškilmingi susirinkimai, posėdžiai, sutinkami aukštieji svečiai. XIX a. joje meldėsi Adomas Mickevičius, J. Slovackis, Simanas Daukantas ir daugybė kitų žymių žmonių. Ilgesnį laiką vargonininkavo 1840—1858 m. Vilniuje gyvenęs žymus lenkų kompozitorius S. Moniuška. Jo atminimui vargonų chore buvo įruoštas kompozitoriaus biustas.

Nuo 1803 m. bažnyčia oficialiai buvo Vilniaus universiteto, vėliau Medicinos akademijos bažnyčia. Kai ji 1841 m. buvo uždaryta, virto parapijine. 1827 m. ją perstatė universiteto rektorius Pelikanas.

1925 m. Šv. Jono parapija turėjo 7200, 1939 m. 4679 parapijiečius. Lenkų laikais ji vėl buvo Vilniaus Stepono Batoro universiteto bažnyčia.

Šv. Jono bažnyčios vidus. (Fleury'io nuotrauka)

Koplyčios

Koplyčios pradėtos pristatinėti nuo XVI a. pradžios. 1634 m. vizitacijos dokumente minimos 6 koplyčios.

Dievo Kūno arba Oginskių koplyčia įkurta XVI a., kai jėzuitai perėmė bažnyčią. 1768 m. Trakų vaivada Tadas Oginskis koplyčią perstatė ir ją padidino gretimos patalpos sąskaiton, įruošdamas jos rūsyje savo šeimos mauzoliejų. Koplyčios altoriuje 1780 m. buvo sidabriniame karste padėtas Šv. Teofilio Kankinio kūnas, gautas per kardinolą Albani iš popiežiaus Pijaus VI. Koplyčia turėjo nedidelę zakristiją ir medinius chorus. 1818 m., vadovaujant Stanislovui Dachovskiui, koplyčia atremontuota, 1861 m. I. Oginskis, paskyręs 16.000 rb., koplyčią vėl atnaujino, įruošdamas vitražus, gamintus Paryžiuje. Koplyčios sienose kabėjo fundatorių Oginskių portretai, piešti varinėse skardose. Duryse išpjaustyti Oginskių herbai, lubos papuoštos freskomis. Altoriuje buvo medinė Nukryžiuotojo statula, kurią 1573 m. iš Nuernbergo atgabenęs Petras Skarga. Padavimas sako, kad kartą, gavėnios metu, zakris-

Šv. Oonos koplyčia Šv. Jono bažnyčioje. (M. Sakalausko nuotrauka)

tijonas, uždengdamas altorių, norėjęs uždengti ir šią statulą, tačiau ji prašiusi jos neuždengti. Nuo tada gavėnios metu ji nebuvo uždengiama. Tikintieji ją laikė turinčia stebuklingos galios; buvo apkabinėta votomis.

Švč. M. Marijos Angeliškosios koplyčia, nepatvirtintais duomenimis, buvusi pastatyta jau apie 1500 m. Tikslesnė data 1629 m. Ji buvusi Piaseckių giminės įruošta. 1709 m. ji atiteko kirpėjų — chirurgų cechui ir buvo vadinama jų vardu, o kartais Šv. Kuzmos ir Damjano koplyčia. Jų paveikslas buvo koplyčios altoriuje. Pietinėje sienoje buvo Piaseckių paminklinė lenta.

Švč. Marijos Paguodos arba Šv. Stanislovo Kostkos, Studentų kongregacijos koplyčia minima 1634 m. vizitacijos akte, kur pažymėta, kad ją įsteigę Virbickiai. Virš jos altoriaus buvo kupolas su žibintu. Altorius dirbtino marmuro su 6 kolonomis. Priešais altorių vargonų choras.

Šv. Barboros koplyčia dar vadinama Šv.Kryžiaus Atradimo vardu. Ji minima jau 1634 m. vizitacijos akte. Po 1737 m. gaisro rekonstruota. Ji buvo Auksakalių cecho išlai-

koma. Turėjo gražiai išpuoštą altorių, savo chorą ir zakristiją.

Šv. Onos koplyčia turi gražų rokoko stiliaus portalą. Vilniaus universiteto laikais ji buvo studentų koplyčia. Jos altoriuje buvo karstas su Šv. Viktorijos relikvijomis, o aukščiau medinis reljefas, gamintas XVIII a., šakoto medžio pavidalo, su šventųjų relikvijomis. Čia buvo ir paveikslas, perkeltas iš 1864 m. rusų uždarytos Pranciškonų bažnyčios, vaizduojąs Šv. Oną su Marija ir Jėzumi.

Koplyčia dar buvo vadinama Nekalto Prasidėjimo, Šv. Mykolo ir Angelų Sargų vardais. Yra ir šia tema skulptūrinė grupė; sienos dekoruotos.

Gerosios Vilties koplyčia dar vadinama Dievo Motinos Gerojo Patarimo, Šv. Antano koplyčia. Ilgą laiką buvo Siuvėjų cecho išlaikoma. Joje buvo 2 altoriai, Šv. Antano paveikslas, perkeltas iš 1864 m. rusų uždarytos Pranciškonų bažnyčios.

Dar buvo **„Congregationis Maximae"** arba studentų koplyčia. Tačiau ilgainiui ji išnyko ir buvo paversta bažnytinių reikmenų sandėliu.

Šv. Jono bažnyčioje buvo nemažas skaičius paminklinių lentų, jų skaičiuje: Rektoriaus vysk. Jeronimo Stroinovskio († 1825), Adomo Mickevičiaus (įruošta 1899), Liudviko Kondratavičiaus — Sirokomlės (įruošta 1908), Edvardo Odinco (1901), Tado Kosciuškos.

Puošnus didysis altorius su marmurinėmis kolonomis pastatytas Vaitiekaus Radvilos lėšomis. Bažnyčia garsėjo garsiais vargonais, kurie čia buvo perkelti iš Polocko jėzuitų bažnyčios, uždarius Jėzuitų ordiną. Bet 1917 m. vokiečiai išplėšė ir išsivežė visas metalines vargonų dalis.

Bažnyčios **zakristijoje** buvo retų ir brangių bažnytinių dalykų. Ypač brangi gotinio — renesanso stiliaus monstrancija su 8 šventųjų figūromis (1610 m.). Buvo Gailestingumo Brolijos narių knyga, gražiai įrišta, su 2557 parašais, kurių skaičiuje buvo žymių asmenų.

Ilgą laiką Šv. Jono bažnyčioje lietuviams pamaldų nebuvo, nors šioje parapijoje jų gyveno daugiau kaip 600. Bet 1903 m., kai Šv. Mikalojaus bažnyčia buvo remontuojama, lietuviai turėjo čia savo pamaldas, kurias laikė kun. Juozapas Ambraziejus. Bet jos, remontui pasibaigus, buvo nutrauktos. Pamaldų

Šv. Jono bažnyčios varpinė apie 1957 m. Ji yra daugiau kaip 50 m. aukščio, statyta XVII a. (A. Mockaus nuotrauka)

klausimas buvo visą laiką keliamas, deja, nesėkmingai. Tiktai 1913 m. gautas Vilniaus dvasinės vyresnybės leidimas lietuviams pamaldas laikyti. Tačiau, kad „neįžeidus" lenkų, mišios turėjo būti laikomos 6 val. ryto, kada lenkuojantieji dar paprastai miegodavo. Bet ir šiuo lenkams „nekenksmingu" laiku, kai meldėsi daugiau kaip 200 lietuvių, į bažnyčią įsiveržė iš įvairių Vilniaus miesto parapijų surinkti nepilnas šimtas lenkų šovinistų, kurie pakėlė triukšmą ir sutrukdė lietuvių pamaldas. Kaip ten reikalai klostėsi, aprašė „Vilties" redaktorius Antanas Smetona (Nr. 51, 1913):

„Kur mūsų protėvių kalba ilgiausiai ištvėrė, kur kun. Širvydas lietuviškai skelbdavo Dievo žodį, kur Vilniaus Akademijos moksleiviai įkvėpimo valandomis savo širdimi kildavo Dievopi, tie maldos namai šiandien virto endekų akademija skandalams kelti: šv. Jono bažnyčia biauriausiai išniekinta nebesuval-

Memorialinis paminklas rašytojui Liudvikui Kondratavičiui-Sirokomlei Šv. Jono bažnyčioje, prieš restauraciją. (1969 m. nuotrauka)

domos minios. Kada lietuviams, ilgai ir kantriai laukusiems, buvo tos šventovės durys atidarytos, įsispraudė jon ir padaužos. Įsigrūdo jie tenai ne Dievo garbintų, o niekintų mūsų švenčiausios teisės. Šalia paminklų, šalia Moniuškos ir Mickevičiaus stovylų, drįso stoti purvinos šmėklos, lyg iš kokio pragaro iššauktos, kurioms nei vietos šventumas nei jos prakilnioji rimtis nekliudė daryti tamsaus prağariško darbo. Iššaukė jas tie, kuriems pavesta saugoti religija ir dorovė, iššaukė jas kunigai, pavertę bažnyčią lenkų ,placówka'. Jiems mostelėjus patamsyje, iš pakampių išlindo peilininkų, pramuštgalvių, apsiginklavusių kas kiaušinių indere, kas pagaliau, ką sugriebęs. Tai ne mūsų prasimanymas, tai ne šmeižtas, tai tikrų tikriausia tiesa. Jai išrodyti mums ganės faktų. Visų pirma turi atsakyti prieš Dievą ir prieš žmones klebonas, kun. dekanas Černiauskis. Jis atidarė duris anksti rytą, penktą valandą, kad galėtų susirinkti iš

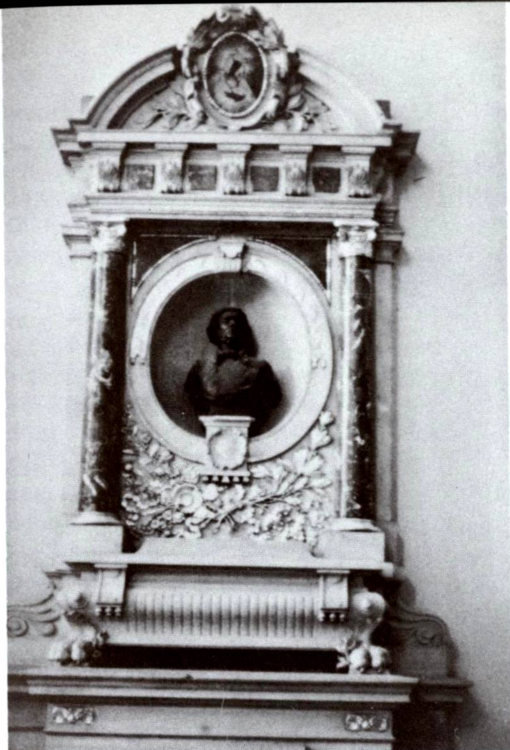

Memorialinis paminklas Vilniaus universiteto rektoriui J. Strojnovskiui po restauracijos. (1970 m. nuotrauka)

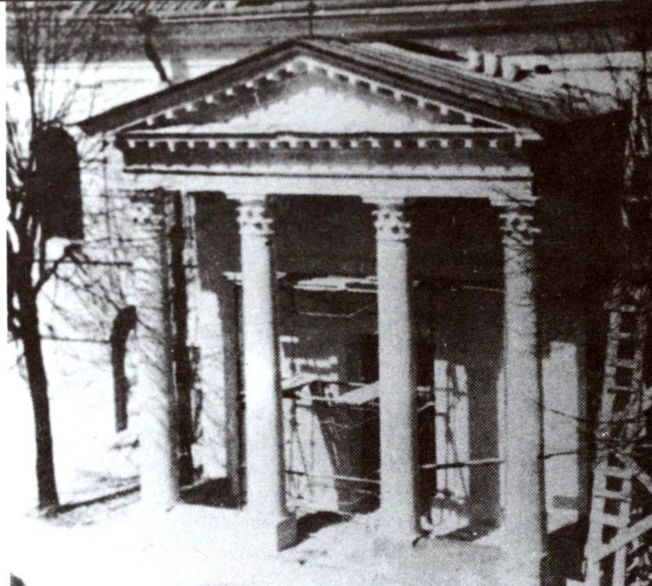
anksto suburta gauja ir ten, giedodama ,pobožne piesni', trukdyti lietuvių pamaldas. Jis ramiai žiūrėjo, kaip ta gauja rėkė ne savais balsais net per Švenčiausiojo pakėlimą, laikant šv. mišias kun. Steponavičiui, ir, tik dvasinės vyresnybės palieptas, vos išsirangė pasakyti rytojaus dieną kelis drausmės žodžius. Bažnyčios tarnai, kurie yra jo artimiausioje priežiūroje, demonstratyviai slapstėsi nuo kun. Steponavičiaus, nenorėdami jam per pamaldas tarnauti... Maldos namai paversti turgaviete, kur galima rėkauti ir šūkauti, kumštimis mojuoti, bet tik būtų išlaikyta lenkų placówka". (Cit. iš A. Sm. raštų IV t., 135—138 psl.).

Šiuo lenkų elgesiu pasipiktino ir padoresni Vilniaus lenkai. Taip jų laikraštis ,,Kurjer Krajowy", pasmerkęs tokį lenkų dvasinės vyresnybės žygį, be ko kita, rašė:

,,Triukšmas ir smurtas Šv. Jono bažnyčioje Vilniuje per lietuvių rytmetines pamaldas yra be galo skaudus. Gėda, sarmata ima, išgirdus apie tą liūdną atsitikimą. Įnirtusi davatkų, tarnaičių ir bevardžių asmenų gauja susigrūdo bažnyčion vien tam, kad sutrukdytų lietuvių pamaldas. Ne malda, ne Dievo garbė, ne meilė atvedė tą gaują Dievo na-

Adomo Mickevičiaus biustas Šv. Jono bažnyčioje. (Perkūno Krukonio nuotrauka)

Šv. Jono bažnyčios pietinio prieangio portikas. (1956 m. nuotrauka)

muosin, stūmė ją ten biauri neapykanta, prietarai ir geiduliai, kurie paverčia žmogų gyvuliu..." (A. Sm. vertimas iš jo Raštų IV t., 142 psl.).

1932 m. Šv. Jono parapijos klebonu buvo paskirtas kun. Tadas Makarewicz (gimęs 1872 m., kunigu pašvęstas 1895 m.). Tai buvo vienas iš nedaugelio lenkų kunigų Vilniaus krašte, kuris nepaisė šovinistinės kurijos įsakymų lietuvių atžvilgiu. Kai 1939 m. rudenį Vilnius grįžo Lietuvai ir kai netrukus čia atsirado daugiau lietuvių ir jiems paprašius pamaldų su lietuviškais pamokslais bei giedojimais, kun. T. Makarewiz delegatams atsakė: „Mano bažnyčia būna tuščia. Kokios valandos jums patogiausios, tokiomis ir laikykite pamaldas. Mes, lenkai, prisitaikinsime prie jūsų".

Iš ano meto lietuvių kunigų, laikiusių šioje bažnyčioje pamaldas ir pamokslavusių, išskirtinai minėtinas kun. Alfonsas (Lipnickas) Lipniūnas, abiejų okupacijų metu gyvenęs Vilniuje, lektoriavęs Pedagoginiame institute ir kunigų seminarijoje, Šv. Jono bažnyčios ir Aušros Vartų pamokslininkas. Tada į pamaldas susirinkdavo daug lietuvių. Jo pamokslų mielai klausydavosi ir katalikų religijai indeferentiški asmenys. Ypač jį mėgo studentai. Tačiau 1943.III.17 vokiečių saugumo policija jį suėmė ir, kartu su kitais lietuviais įkaitais deportavo į Stutthofo koncentracijos stovyklą, kurioje jis išbuvo ligi karo pabaigos. Iškankintas kunigas mirė karui baigiantis, šios stovyklos evakuacijos metu. 1945.IV.28 ir buvo palaidotas Pucko kapinėse (dabar Lenkijoje).

Dar pokario metais Šv. Jono bažnyčioje gyvai reiškėsi lietuviai katalikai. Žinoma, kad 1947 m., rekolekcijų metu, buvo išdalyta 1800 komunijų. Pamokslaudavo arkiv. M. Reinys, kun. Al. Markaitis, SJ, kun. A. Šeškevičius, SJ ir kt. Iš vikarų minėtinas kun. Karolis Garuckas, S.J. Buvo laikomos pamaldos ir gudams katalikams.

II pasaulinio karo veiksmų metu bažnyčia ir jos varpinė nukentėjo. 1955—1957 m. buvo restauruota. Buvo atnaujintas varpinės šalmas, senųjų vazų vietoje pastatytos naujos, įdėti langai, perdengtas stogas, lentomis užkalti Oginskių koplyčios vitražai. Tačiau bažnyčia buvo iš katalikų atimta ir 1963 m. perduota Vilniaus universitetui. Nuo to laiko vyko pastato atnaujinimo bei restauracijos ir pritaikymo „naujiems reikalams" darbai. Bažnyčios koplyčiose ir pagalbinėse patalpose buvo įsteigtas „Pažangios mokslo minties Lietuvoje muziejus". Jo dalis skirta Vilniaus universiteto istorijai ir veiklai. Centrinėje bažnyčios dalyje įruošiama salė, kuri naudojama įvairiems minėjimams bei kamerinės muzikos koncertams. („Arch. paminklai" I t., 79 psl.).

Domininkonų bažnyčia

ŠV. DVASIOS (DOMININKONŲ) BAŽNYČIA

Ji stovi Domininkonų gatvėje Nr. 4 (dabar Garelio gt. Nr. 8), netoli Švč. Trejybės bažnyčios.

Istorinės žinios. Yra užuominų, kad pirmasis bažnyčios pastatas šioje vietoje buvęs pastatytas apie 1321—1323 m., taigi Gedimino laikais. Bažnyčia buvusi medinė ir kažkada sudegusi. 1441 m. didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis pastatė mūrinę bažnyčią, kuri ligi XVI a. buvo pasauliečių kunigų žinioje. 1501 m. D.L.K. Aleksandras, ją perstatęs, atidavė domininkonams; jis pastatė jiems ir vienuolyną. Didžiosios rusų invazijos metu (1655 m.) vienuolynas buvo rusų labai sunaikintas — likusios tik plikos sienos. 1748 m. vienuolyną ir bažnyčią vėl ištiko gaisras, bet 1753—1770 m. domininkonai pasistatė naują bažnyčią ir atnaujino vienuolyną. 1770 m. bažnyčią išpuošė rokoko stiliuje. 1844 m. rusai vienuolyną uždarė; bažnyčia tapo

parapijine. 1899 m., klebono kun. Antano Daniševskio rūpesčiu, bažnyčia vėl atremontuota.

Po 1844 m., rusams vienuolyną uždarius, jo patalpose buvo įkurdintos miesto įstaigos, o kitos patalpos paverstos kalėjimu. 1863 m. sukilimo metu čia buvo kalinami sukilėliai studentai, o taip pat vienas žymiausių sukilimo vadų K. Kalinauskas. Vėliau vienuolyno rūmai, atitekę miesto savivaldybei, buvo iš pagrindų perdirbti ir neteko savo senųjų žymių.

Architektūra. Monumentališka bebokštė bažnyčia su centriniu kupolu priklauso vėlyvojo baroko epochai. Karo ir gaisrų sunaikinta, ji buvo iš pagrindų atstatyta 1679—1688 m. Po 1749 m. gaisro baigta restauruoti 1770 m. Fasadas mažojo orderio, suskaldytas plokščiais piliastrais. Frontonas papuoštas trijų dalių pinijonu ir voliutų sparneliais. Kryžminio trijų navų plano transeptai turi panašius fasadus, o likusios sienos yra lygiai nutinkuotos, be puošmenų. Ant elipsės formos kupolo stiebiasi iš tolo matomas lieknas žibintas ir didelis ažūrinis kryžius. Fasadinis portalas padabintas rokoko kartušu su erelio ir vyčio herbu.

Pagal dr. J. Grinių (1940 m.), bažnyčios viduje nuostabą kelia šešių didelių rokokiškų altorių kompozicija kartu su klausykla, sakykla ir jos baldakimu. Šis teatrališkas altorių ansamblis yra didžiausias Vilniuje savo mastabu ir fantazija. Vargonų tribūna irgi įspūdingai išpuošta kartušais, kriauklėmis, raitytomis formomis. Tribūnos banguoti piliorai laibėja žemyn, lyg būtų apversti. Vidiniai kupolo paviršiai išpuošti ne plastiniais ornamentais, kaip kitur, o paveikslais debesuoto dangaus skliaute. Dail. E. Stankievič restauruoja interjero freskas, o dail. K. Gibavičius su architektu E. Purliu skulptūrinį dekorą. Bažnyčios rūsiuose yra išlikusių gotikos liekanų.

Po Domininkonų bažnyčia yra garsūs požemiai — dviaukščiai rūsiai. Juose yra išlikę daugybė žmonių palaikų, kurie teikia klaikų vaizdą, nes lavonai guli ne karstuose, bet yra išmėtyti ar sumesti į krūvas. Nors požemiai bei laidojimai nėra ištirti, bet manoma, kad tai XVII—XVIII ar XIX a. pr. karų bei epidemijų — rusų 1655 m. invazijos, 1812 m. prancūzmečio ir kt. aukos. Dėl didelio vietos sausumo lavonai ir jų drabužiai gerai užsi-

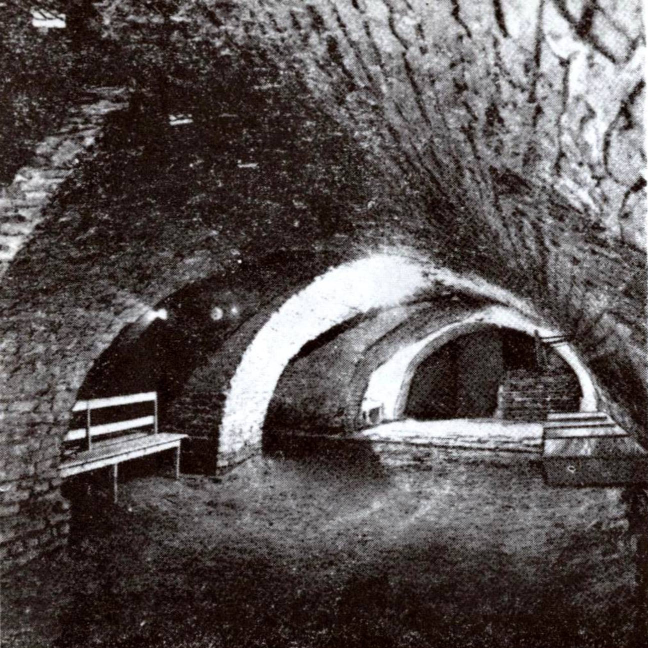
Domininkonų bažnyčios šoninis vaizdas

konservavo. 1849 m. šie požemiai buvo užmūryti ir niekas negalėjo jų lankyti. 1812 m. vienuolyno rūmuose prancūzai buvo įruošę karo ligoninę. Čia mirusieji jų kareiviai vietoj laidojimo taip pat buvo metami į rūsius.

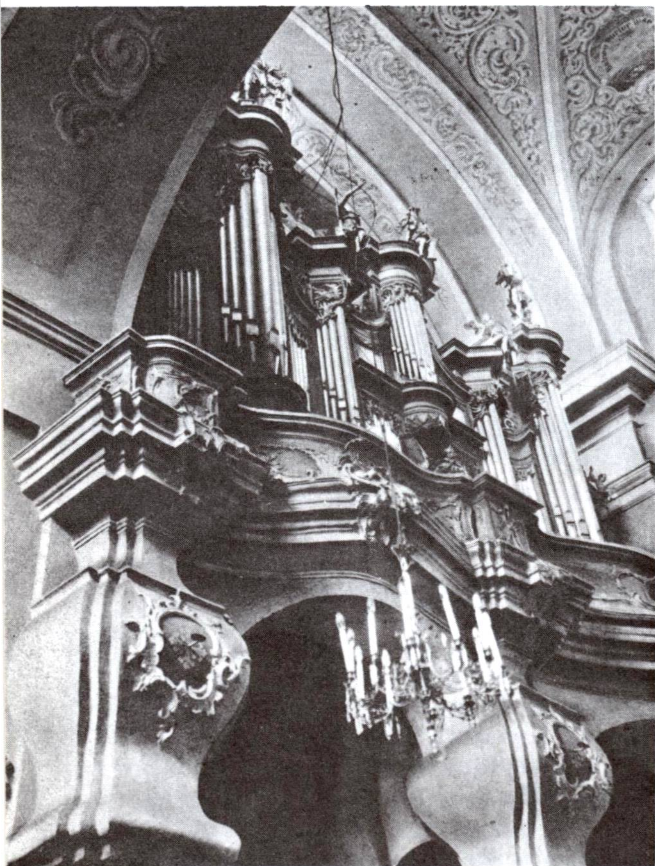
Domininkonų vienuolyno rūmuose įruoštame kalėjime 1863—1864 m. rusai kalino filaretus ir dalį kitų sukilimo dalyvių.

Kai 1863 m. į Vilnių atvykęs Muravjovas pradėjo veikti — malšinti ir bausti sukilėlius, visi Vilniaus kalėjimai buvo prikimšti suimtaisiais. Kai jau nebebuvo jiems vietos, kalėjimais buvo paverstos Domininkonų, Pranciškonų, Bernardinų bažnyčios bei vienuolynai. Domininkonų vienuolyno mūruose buvo įruoštas ne tik aršiausias kalėjimas, bet ir tardymo komisijos būstinė. Gubernatorius Muravjovas įsakė, kad rūsiai, kurie sudarė lyg tikrą labirintą, kuriuose buvo daug laidojimų bei žmonių kaulų, būtų saugomi sargybų, kurios čia keisdavosi kas 4 valandas.

Vieną dieną mieste pasklido žinia, esą Do-

Domininkonų bažnyčios požemiai

Domininkonų bažnyčios vargonai. (A. Mockaus nuotrauka iš „Vilniaus architektūros" albumo)

mininkonų bažnyčios rūsyje pasirodęs vaiduoklis. O buvo taip. Prie rūsių durų stovėjęs rusų kareivis sumanė užsirūkyti, tačiau buvo didelis vėjas ir jis niekaip negalėjo užsidegti papiroso. Norėdamas apsisaugoti nuo vėjo, įėjo giliau į koridorių. Staiga prieš save, vos keliolikos žingsnių atstume, pamatė baltą žmogaus šmėklą, kuri judėjo ir, kaip kareiviui atrodė, artinosi prie jo. Baisiausia persigandęs karys metė šautuvą ir kaip įmanydamas bėgo iš rūsio. Atsidūręs pas budintį karininką, vos žodį beištardamas, papasakojo jam apie vaiduoklį. Esą jis buvęs permatomas, baisaus veido, išlipęs iš karsto ir slinkęs į kareivį, norėdamas jį nutverti. Karys dar pasakė, kad verčiau jis pasiduosiąs didžiausiai bausmei, tačiau neisiąs į rūsį sargybai. Ir kiti kariai atsisakė eiti sargybą toje vietoje. Sargyba buvo nuimta, o rūsis aklinai užmūrytas.

O tariamojo vaiduoklio priežastis buvo ši. Viename vienuolyno rūsių buvo pailgas plyšys, per kurį veržėsi į vidų dienos ar gatvėje naktį degančios lempos šviesa, krintanti ant priekinės sienos. Šešėlis ir sudarė žmogaus šmėklos įspūdį. Kai naktį vėjas supdavo gatvėje kabančią lempą, atrodydavo, kad šmėkla kruta, juda ir rodėsi permatoma. Taigi karys, stovėdamas sargyboje prie karstais kaukolėmis ir žmonių kaulais užverstų rūsių, galėjo nejaukiai jaustis, manydamas, kad į sieną atsimušusi šviesa yra vaiduoklis. Būdamas labai išsigandęs, baimėje ir vaizduotėje įžiūrėjo ir baisų tariamos šmėklos veidą, jos ištiestas rankas ir norą sargybinių nutverti... („Vilniaus padavimai", 226—228 psl.).

Bažnyčios viduje yra 16 altorių, kurie sudaro dailią harmoniją. Visi jie buvo papuošti dirbtiniu marmuru ir stiukatūromis. Bažnyčios sienas ir lubas puošia paveikslai, vaizduojantieji šventųjų ir angelų gyvenimą. Vidurinėje navoje buvo D.L. kunigaikščio Aleksandro ir jo nuodėmklausio kun. Korčako portretai iš XVIII a. Kunigo portreto fone atvaizduota ir Šv. Dvasios bažnyčia tokia, kokia ji buvo prieš 1748 m. gaisrą. Be to, yra keliasdešimt paveikslų bei skulptūrų iš XVII—XIX a. Tai dailininkų Pr. Smuglevičiaus, M. A. Palonio, Buchauerio, Karle, italų, ispanų, vokiečių dailės mokyklos mokinių bei dailininkų darbai. Yra 4 seni relikvijoriai, 6 sietynai, daugybė gražaus darbo žvakidžių, daug liturginių indų, rūbų ir kitų vertybių.

Domininkonų bažnyčios didysis altorius. (Iš dr. Mikalojaus Vorobjovo „Vilniaus meno")

Šv. Dvasios bažnyčia buvo parapijinė. 1939 m. ji turėjo 4888 parapijiečius.

Bažnyčia veikia ir pokario metais. 1982 m. jos klebonu buvo kun. Povilas Bekišas (Bekisz, gim. 1898 m., kunigu pašvęstas 1921 m.). 1984 m. bažnyčią administravo kun. Aleksandras Kaškevičius (gim. 1949.IX.23, kunigu pašvęstas 1976.V.30 m.). Pokario metais pamaldos vyksta tik lenkų kalba.

Sovietinės okupacijos metu buv. vienuolyno korpusuose įrengtas antikvarinis knygynas.

Domininkonų bažnyčios vargonų tribūna. (Iš dr. Mikalojaus Vorobjovo „Vilniaus meno")

Domininkonų vienuolyno koridorius

Visų Šventųjų bažnyčios fasado viršutinė dalis. (1983 m. nuotrauka)

VISŲ ŠVENTŲJŲ PARAPIJOS BAŽNYČIA

Ji stovi Rūdninkų gatvėje. Pastatė didžiojo Lietuvos kunigaikščio sekretorius Vaitiekus Chliudzinskis 1620—1631 m. Prie bažnyčios buvo pastatytas ir didžiulis karmelitų vienuolynas. Vėliau buvo perstatoma bei restauruojama.

1812 m. prancūzai bažnyčioje įruošė karinių reikmenų sandėlį ir gerokai apgadino jos vidų. 1885 m. karmelitai buvo iš čia pašalinti, vienuolyno pastatai atiduoti pasaulinėms draugijoms. 1904 m. bažnyčios vidus nevykusiai atnaujintas. Prie bažnyčios stovinti varpinė po XVIII a. ištikusio gaisro buvo atnaujinta ir užbaigta rokoko stiliaus šalmu, kiek primenančiu Šv. Jono bažnyčios varpinę.

Nuo 1810 m. bažnyčia yra parapijinė. 1925 m. ji turėjo 18.728, 1939 m. 15.406 parapijiečius.

Architektūra. Statyta 1620—1631 m., toji bažnyčia yra barokinė. Fasadas suskaidytas po tris tarpsnius gulsčiai ir statmenai. Frontonas turi trikampę viršūnę ir spiralines voliutas. Prie fasado kairiojo šono 1733—1734 m. pastatytas varpinės bokštas yra puošnesnis, padalytas į keturis tarpsnius, uždengtas šalmu su kryžiumi. Interjeras yra rokoko stiliaus, atnaujintas po gaisro XVIII a. Už žemo didžiojo altoriaus absidoje yra kitas aukštai iškeltas altorius. Jo keturios kolonos laiko elipsinį baldakimą, lyg kokio karališko sosto. Presbiterijos šonuose yra dvi puošnios ložės. Po naujos restauracijos bažnyčia perduota 1975 m. Dailės muziejui nuolatinei liaudies meno parodai.

Bažnyčios viduje buvo 18 baroko stiliaus altorių ir 2 koplyčios, daug puošmenų, sta-

Visų Šventųjų bažnyčios fasadas su varpinės bokštu. (A. Mockaus nuotrauka). Dabar bažnyčioje įruoštas muziejus

tulų, tačiau ypatingu meniškumu nepasižymėjo.

Visų Šventųjų parapija buvo didžiausia Vilniaus mieste. Nenuostabu, kad joje pasitaikydavo nesutarimų tarp lenkų ir lietuvių. Norėdamas geresnio tautybių sugyvenimo, Vilniaus vyskupas 1916 m. paskyrė į parapiją vieną lietuvį kunigą — Juozapą Kuktą, kitą lenką. Kan. J. Kukta, gindamas lietuvių teises, įdėjo daug sumanumo. I pasaulinio karo metu jis su kitais suorganizavo Lietuvių komitetą Nukentėjusiems nuo karo šelpti. Kukta buvo išrinktas jo vicepirmininku. Jo namai — Visų Šventųjų parapijos klebonija — tada virto lietuvių judėjimo centru. Lietuviai pabėgėliai buvo vokiečių valdžios skriaudžiami. Viena proga buvo komiteto parašytas protesto raštas Vokietijos kancleriui prieš neleistiną vokiečių elgesį. Raštą, kaip komiteto vicepirmininkas, pasirašė ir J. Kukta (tada jau buvo kanauninkas). Tačiau lenkiškoji kurijos valdžia „įžiūrėjo pasirašyme neleistiną individualumą, — atseit beveik hereziją, ir kan. Kukta gavo raštą, kuriuo jis buvo 1 mėnesiui suspenduotas — paleistas atostogoms nuo visų pareigų. Gal ir kanauninkystė iš jo būtų buvusi atimta, bet tam nebuvo pamato, ir reikėjo atsisakyti šių sumanymų. („Naujoji Romuva", 1933 m., 127 psl.).

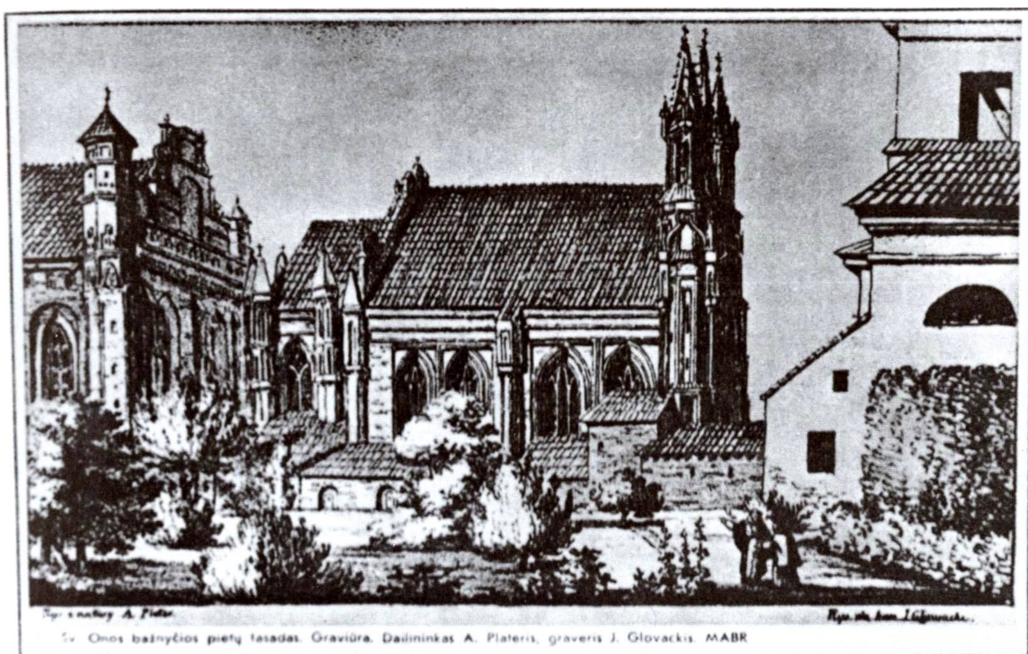
Po II pasaulinio karo okupacinė sovietinių rusų valdžia bažnyčią uždarė ir atėmė iš katalikų. Iš pradžių jos pastate buvo įruoštas maisto produktų sandėlis. Po ištikusio gaisro buvo atliktas dalinis remontas — restauracija. 1975 m. čia atidarytas Dailės muziejaus liaudies meno skyrius, ruošiamos parodos.

Bažnyčios viduje yra išlikę nemaža sieninės tapybos dalykų, tapytų dail. Zigmanto Packevičiaus 1902—1904 m.

ŠV. ONOS BAŽNYČIA

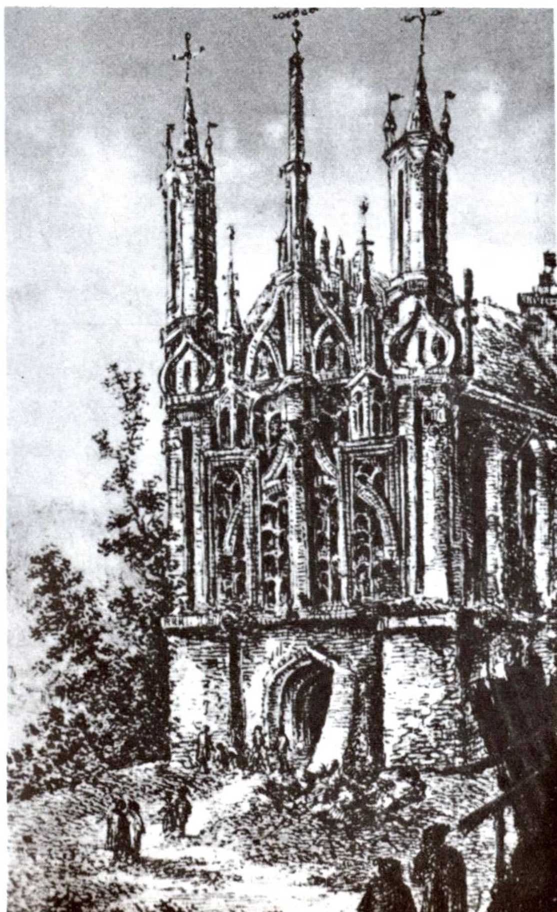
Ši nedidelė bažnytėlė laikoma gražiausia gotikos bažnyčia ne tik Vilniuje, bet ir visoje Lietuvoje. Ji stovi Šv. Onos (dabar Tiesos) gatvėje, šalia Bernardinų ir Šv. Mykolo bažnyčių, su kuriomis sudaro labai darnų Vilniaus gotikos ansamblį.

Bažnytėlės įkūrimo datą labai sunku nustatyti, nes trukdo aplinkybės, kad Vilniuje senaisiais laikais buvo dvi tuo pačiu Šv. Onos vardu bažnyčios. Viena jų buvo Gedimino kalno papėdėje, Žemutinės pilies teritorijoje, pastatyta jau XIV a. (gal 1398 m.?). XVI a. ji buvo perstatyta, bet XVII a. nugriauta. 1956 m. jos pamatai buvo atkasti šiaurinėje Pilies kalno pašlaitėje. (Apie ją daug žinių pateikė dr. P. Reklaitis, LE XXI, 125—126 psl.). Tyri-

Šv. Onos bažnyčios pietinis fasadas. (Dailininkas A. Plateris, graveris J. Glovackis)

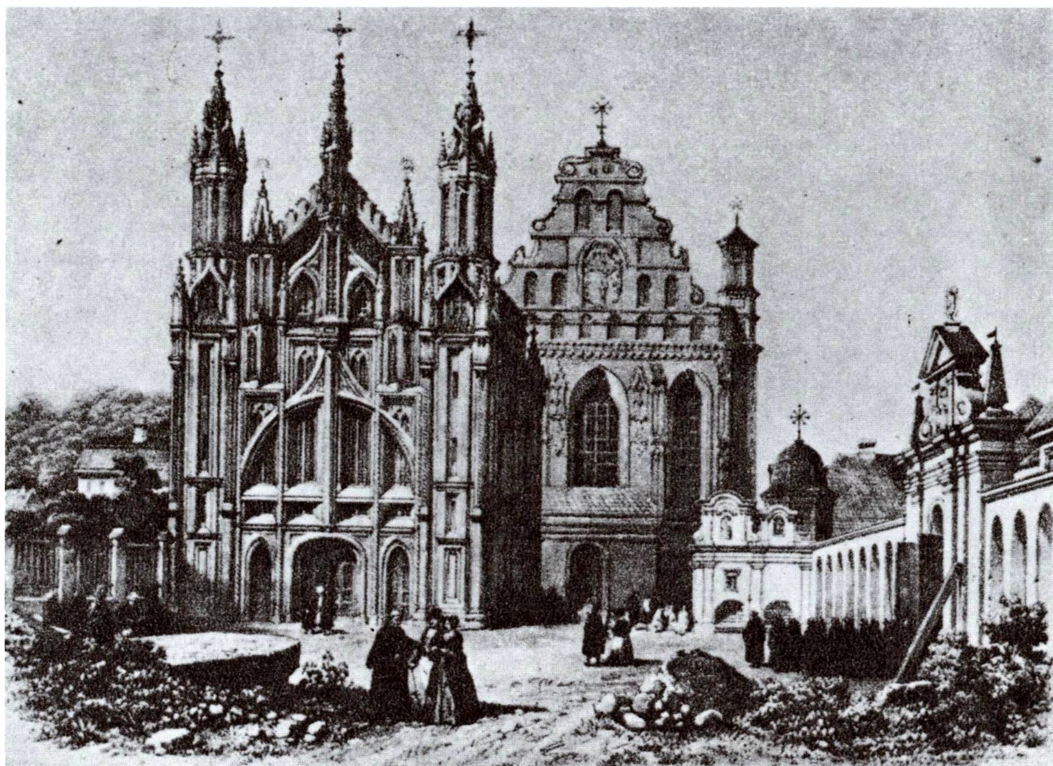
Šv. Onos bažnyčia Vilniuje. (Senas piešinys iš Mikalojaus Vorobjovo „Vilniaus meno")

nėjant dokumentinę medžiagą, nelengva nustatyti, kuriai bažnyčiai tie ar kiti faktai priklauso.

Architektė Algė Jankevičienė 1981 m. Vilniuje paskelbė savo studiją „Vilniaus gotikos ansamblis", kurioje, be ko kita, bando nustatyti ir Šv. Onos bažnyčios pradžios metus. Pagal ją, mūsų aprašomoji Šv. Onos bažnyčia (tada vadinama koplyčia) buvusi pirmą kartą minima 1501 m. popiežiaus Aleksandro VI rašte, kur pažymima, kad valdovas ją apdovanojęs. Greičiausiai tada ji buvo nauja ir karalius rūpinosi jos įrengimu. Kiek vėliau ji vėl minima XVI a. dokumentuose. Taigi tada ji tikrai egzistavo.

1560 ir 1564 m. ji nukentėjo nuo gaisrų, tačiau 1581 m. buvo suremontuota ir iš naujo pašventinta. Ir vėliau bažnyčia buvo remontuojama, perdirbama. Žinoma, kad 1764 m. darbus prižiūrėjo archit. Jonas Kristupas Glaubicas. 1762 m. nugriautas prie fasado buvęs prieangis. Po 1794 m. atlikti kai kurie užmūrijimai. 1867 m. pastatą vėl palietė gaisras. 1871 m. suremontuota, vadovaujant architektams N. Čaginui ir I. Levickiui. XIX a. pabaigoje nusėdo bažnyčios pamatai, sutrūkinėjo ir pasviro sienos. 1902—1909 m.

Šv. Onos bažnyčia Vilniuje. (Senas piešinys iš Mikalojaus Vorobjovo „Vilniaus meno")

kan. Jono Laboko rūpesčiu, sutelkus reikalingas lėšas, buvo nusausinta bažnyčios aplinka, išmūryti platesni pamatai, pastorintos sienos, pakeistos kai kurios sudūlėjusios fasado plytos.

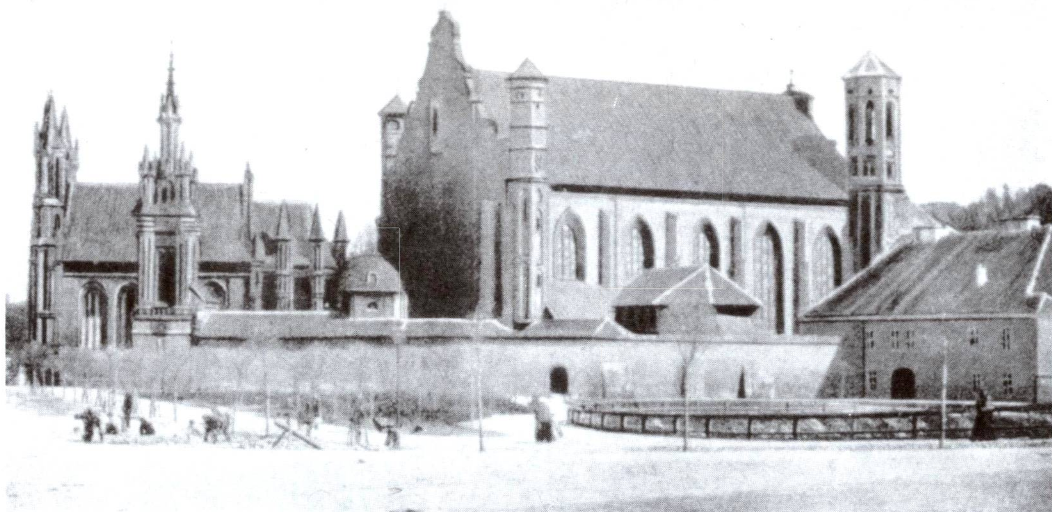
Architektūra. Šis pastatas yra vėlyvosios gotikos šedevras Lietuvoje ir Europos šiaurės rytuose. Imponuoja ne didybe, o žaisminga gracija, harmoningumu, kur dominuoja vertikalinės ir lenktos linijos bei arkos. Taip apibūdino tą architektūros perlą dr. J. Grinius (1940 m.). Sumūryta iš degtų fasoninių plytų, kurių suskaityta 33 pavidalai. Dar neišaiškintas tikslus statybos laikas, nei architektas, nei fundatorius. Ši Šv. Onos bažnyčia (o būta ir kitos tuo vardu) pirmą kartą minima 1501 m. Po dviejų gaisrų ji buvo atstatyta 1581 m. Archit. Algės Jankevičienės nuomone, XV—XVI amžių sandūroje pastatytosios bažnyčios fasadai jau tada buvę dabartinių formų. Vakarinis fasadas turi du lieknus aštuoniakampius bokštus ir plonesnį centrinį frontono bokštelį; visi trys yra lygaus aukščio. Trijų angų portiką gaubia plati arka, perpinta piliastrais.

Interjeras yra vienos navos, 8,7 x 19 m, 12,7 m aukščio, su presbiterijos priestatu rytiniame gale. Jame yra išlikę gotiški tinkliniai skliautai. XVII a. buvo sugriuvęs skliautas, netrukus atnaujintas ir tesėjo iki XX a. pradžios. Mažai težinoma apie bažnyčios perstatymus aname laikotarpyje. Visi altoriai yra naujesni, baroko stiliaus. 1902—1909 m. bažnyčia buvo restauruota: sutvirtinti pamatai, perstatyti bokšteliai. Buvo pagaminta 10.000 specialiai užsakytų tamsiai raudonų įvairių fasonų plytų. Iš naujo sumūryti gotiški skliautai navoje. Senojo mūro dalys atpažįstamos, nes jos buvo sumūrytas iš geltonų ir šviesiai rusvų plytų. Prie bažnyčios stovinti neogotiška varpinė buvo pastatyta 1874 m. Dr. Povilas Reklaitis yra paskelbęs 42 psl. iliustruotą studiją apie Šv. Onos bažnyčią vokiečių kalba 1955 m. Bonoje (Comment. Balticae II, 4).

1969—1972 m. bokštai buvo sutvirtinti

Šv. Onos - Bernardinų bažnyčių ansamblio planas

Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčių šoninis vaizdas. (S. Fleury'io nuotrauka iš „Vilniaus" albumo, 1923 m.)

Vilniaus gotikos kampelis — Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios

metalinėmis konstrukcijomis, pagal inž. Janinos Bartkienės ir archit. Napalio Kitkausko projektą. Pakeistos ir sudūlėjusios mūro dalys, panaudojant plytas, užsilikusias iš šio šimtmečio pradžioje atliktos restauracijos. Bažnyčia įrašyta į „sąjunginės reikšmės" architektūros paminklų sąrašus.

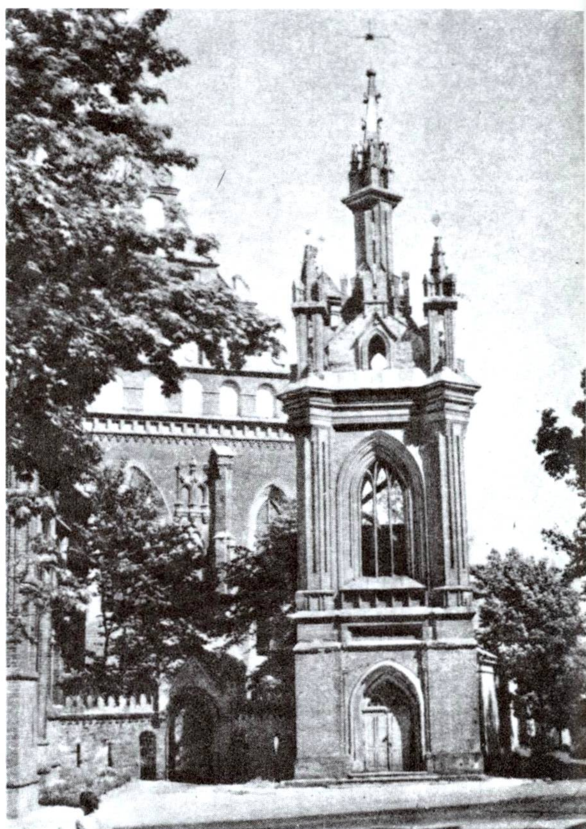
Lenkų laikais bažnyčia buvo parapijinė. Parapijai priklausė visi svetimų valstybių piliečiai, gyveną Vilniuje ir šiaip jau svetimtaučiai. Daugiausia tai buvo vokiečiai, susibūrę į Šv. Martyno bendruomenę. 1939 m. administratorium buvo kan. Jonas Labokas (Łabok).

Šv. Onos bažnyčios didysis altorius. (1984 m. nuotrauka)

Šv. Onos bažnyčios vargonai

Šv. Onos bažnyčios varpinė

1971—1984 m. kunigų sąrašuose klebonu minimas kun. Jonas Morkūnas (gim. 1918.XI.18, kunigu pašvęstas 1945.X.28). Šiuo metu pamaldos laikomos tik lietuviškai.

Bažnyčioje yra religinio meno vertybių. Pažymėtini paveikslai: Švč. M. Marija (XVI a.), „Jonas Nepomukas" (XIX a.), Ona Vytautienė (XX a. pr.).

Dievo Motinos statula. Viename iš šoninių Šv. Onos bažnyčios altorių pokario metais buvo graži Švč. M. Marijos statula.* Ją kažkur Lietuvoje pagamino gabiausi skulptoriai bei architektai. Iš Kulautuvos Nemunu ir Nerimi ji buvo atgabenta į Vilnių. Statula buvo uoliai Lietuvos jaunimo lankoma.

1950 m. vasarą į Šv. Onos bažnyčią užsuko grupė „turistų", „apžiūrėti meninių paminklų". Jie pateikė klebonui specialų Vilniaus saugumo policijos liudijimą, nukėlė statulą ir iš jos vidaus ištraukė suvyniotus dokumentus. Tai buvo Lietuvos katalikiško jaunimo (daugiausia Vilniaus Pedagoginio instituto ir kitų aukštųjų mokyklų auklėtinių) nuoširdžiais žodžiais surašytas Pasiaukojimo aktas Švč. M. Marijai. Nežiūrint fakto, kad aktas buvo grynai religinio turinio, beveik visi aktą pasirašiusieji jaunuoliai buvo suimti, žiauriai tardyti, sumušti, kankinti, apkaltinti „priešrevoliucine veikla" ir be jokio teismo (užakiniu būdu) Maskvos ypatingojo teismo nuteisti ilgamete Sibiro tremtimi.

Ši byla buvo plačiai žinoma ano meto Lietuvoje ir vadinama „Vilniaus Aušros Vartų Dievo Motinos kolegijos byla". Prie šios bylos, dirbtinai sufabrikavus kitą kaltinamąją medžiagą, buvo prijungtas nemažas skaičius dvasininkų, dailininkų, mokytojų ir kitų katalikų patriotų.

———————

* Žinias pateikė vilnietis X.Y., įvykio dalyvis, buv. Sibiro kalinys.

Šv. Onos bažnyčios šoninis fasadas. (S. Šimanskio nuotrauka iš „Vilniaus architektūros", 1958 m.)

Bernardinų bažnyčia XVI—XVII a. Vilniaus panoramose: 1. Brauno plane; 2. Makovskio Vilniaus panoramoje; 3. Vilniaus panoramoje iš Broel Platerio rinkinio.

(Iš Algės Jankevičienės „Vilniaus Senamiesčio ansamblis")

ŠV. PRANCIŠKAUS SERAPINIEČIO (BERNARDINŲ) PARAPIJOS BAŽNYČIA

Ji yra prie pat Šv. Onos bažnyčios, Šv. Onos (dabar Tiesos) gatvėje. 1469 m. didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis pasikvietęs Vilniun vienuolius pranciškonus observantus, bernardinais vadinamus ir davė jiems žemės bažnyčiai ir vienuolynui pasistatyti. Pirmoji bažnyčia buvusi medinė ir greitai sudegusi. Naujos mūrinės bažnyčios statyba buvusi sunki. 1500 m. dalis sienų ir lubų sugriuvo — vieta buvusi žema, pelkėta, Vilnelės potvyniai, bloga statybinė medžiaga, nepatyrę meistrai. Taigi buvo pradėta statyti naują mūrinę bažnyčią, kurią kronikos vadina „trečiosios konstrukcijos bažnyčia". Ji buvusi baigta statyti 1512—1513 m. XVI a. II pusėje žymiai praplėsta ir padidinta taip, kad beveik pasiekė Šv. Onos bažnyčią.

1655 m. Vilnių užėmę rusai įsiveržė bažnyčion, kur rado daug pasislėpusių žmonių. Pradėjo juos žudyti, o įsibrovę į vienuolyną be galo žiauriai žudė ir kankino vienuolius. Viską išplėšę, bažnyčios pastatą padegė. Remiant Lietuvos etmonui ir Vilniaus vaivadai Mikalojui Pacui, bažnyčia atstatyta. Bet 1794 m., rusams apšaudant Vilnių, bažnyčia vėl gerokai nukentėjo. XIX a. pradžioje buvo atstatyta, tačiau neteko savo pirmykštės išvaizdos ir įgavo dabartinį frontinį fasadą.

Koplyčios. Bažnyčioje yra 2 koplyčios. Viena jų, **Šv. Mykolo,** buvo prie bažnyčios pristatyta 1600 m., Vilniaus kašteliono Mikalojaus Hlebovičiaus rūpesčiu ir lėšomis. 1646 m. jo sūnus Jurgis Karolis Hlebovičius koplyčią restauravo. Tada buvo pakeisti koplyčios skliautai ir piliastrai; sumažintas ir patalpos aukštis. XIX a. ji paversta sandėliu. Tada buvo iškirstos antrosios durys.

1632 m. pastatyta antra koplyčia. Ji buvo vadinama **Šv. Florijono,** vėliau **Trijų Karalių** vardu. 1655 m., didžiosios rusų invazijos metu, koplyčia gerokai nukentėjo, bet po to atremontuota. Tada iš jos rytinės pusės pristatyta nedidelė zakristija, įrengti laiptai, vedantieji į naujai įruoštą chorą. XIX a. koplyčią globojo Vilniaus šaltkalvių cechas, kuris ją prižiūrėjo ir remontuodavo. Joje buvo 3 altoriai, laikomos pamaldos.

Labai įdomi gotinio stiliaus zakristija. 1844 m. remonto metu joje buvo iškirsti du nauji langeliai, įruoštos naujos durys. Dar 1752 m. įdėtos marmurinės grindys. Jos sienas puošė Vilniaus vyskupo I. J. Masalskio ir Radvilų portretai.

1864 m. rusų valdžia vienuolyną uždarė, jo pastatą pavertė kareivinėmis. Rūmai perdirbti, jiems pristatytas antras aukštas. Tada jie prarado savo senovišką išvaizdą.

Architektūra. Ši gotikinė bažnyčia ir vienuolynas pastatyti tarp 1500 ir 1513 m. Po gaisrų, atremontuota 1579 m. ir vėliau, pakeistas vidus, išmūrytos trys koplyčios. Tolimesnis aprašymas paremtas dr. J. Gri-

niaus ir archit. A. Jankevičienės raštais. Po 1655 m. rusų antplūdžio sudeginimo bažnyčia buvo restauruota, pakeistos kai kurios gotiškosios dalys. Presbiterijos smailūs skliautai pakeisti apskritais, perdirbti ir navų skliautai ir dalis langų. Ant abiejų pastato galų uždėti barokiniai pinijonai. Po 1794 m. gaisro buvo pristatyti du bokšteliai fasado šonuose, užtinkuoti frontono langeliai ir nišos. Išliko gotiški smailių arkų langai ir kontraforsai. Aštuoniakampis 37 metrų aukščio bokštas, kad ir žemas, yra gražiausias iš gotikinių bokštų Lietuvoje.

Halinės erdvės vidus padalytas į tris navas, bendro ploto 41,3 x 20,6 m. Centrinės navos tąsoje yra 21 m ilgio presbiterija su trisiene absida. Skliautai yra trijų rūšių: žvaigždiniai, tinkliniai ir kristaliniai. Pilioriai aštuoniakampiai. Prie dešiniosios navos yra Trijų Karalių koplyčia su šventųjų relikvijomis. Dvylika XVII—XVIII a. altorių yra ne mūriniai, o mediniai. Nors jie nespalvoti, bet puošnūs vėlyvojo baroko drožiniais ir skulptūromis, kurias padarė D. Giotto. Dabar bažnyčia yra

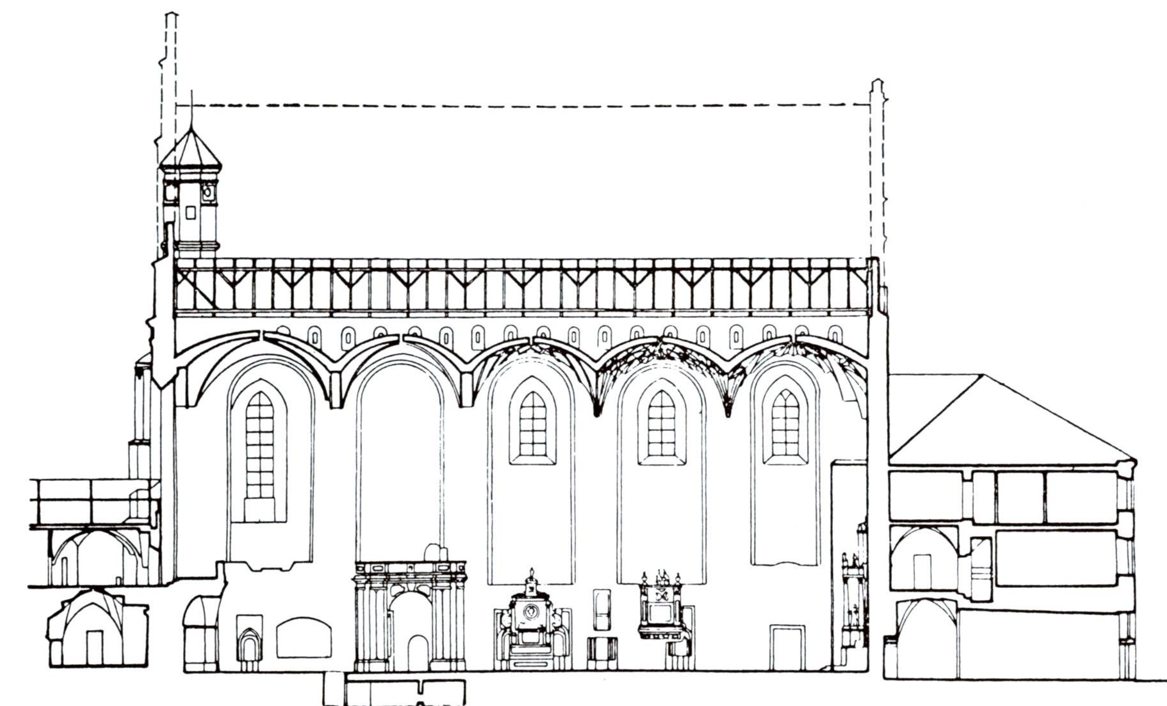

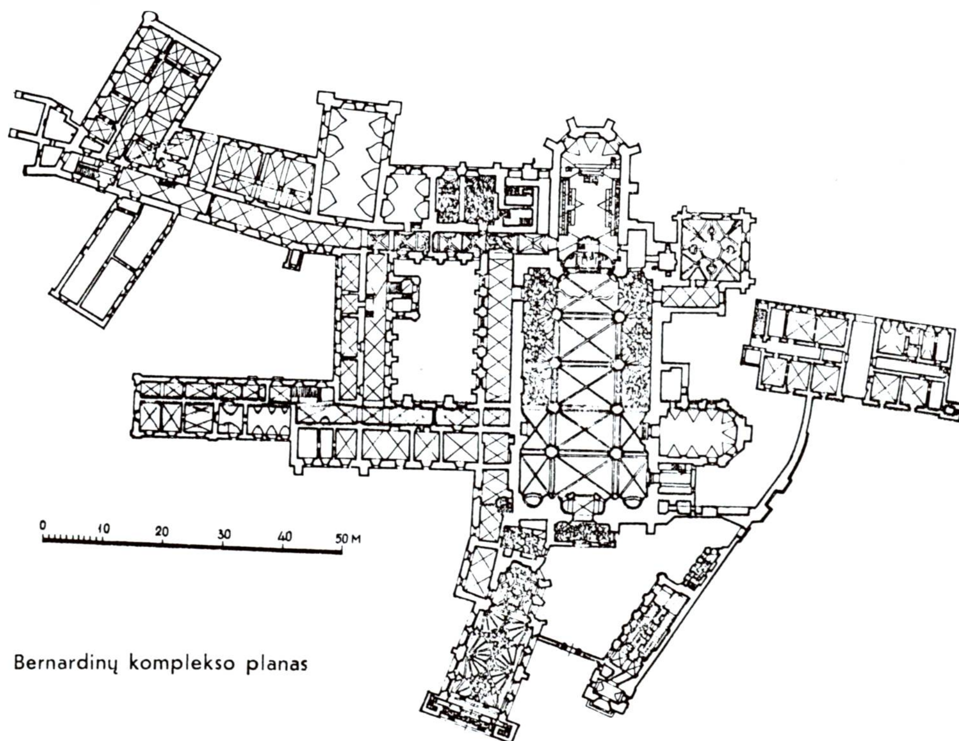
Bernardinų bažnyčia. Kairėje matosi dalis Šv. Onos bažnyčios, dešinėje — jos varpinės bokštas. (1983 m. nuotrauka). Pokario metais okupantų bažnyčia atimta iš katalikų ir paversta sale.

Bernardinų ir Šv. Jono bažnyčios. (J. Kuzminskio linoleumo raižinys)

Bernardinų bažnyčios išilginis piūvis. Restauracijos projektas. Autorius G. Laucius

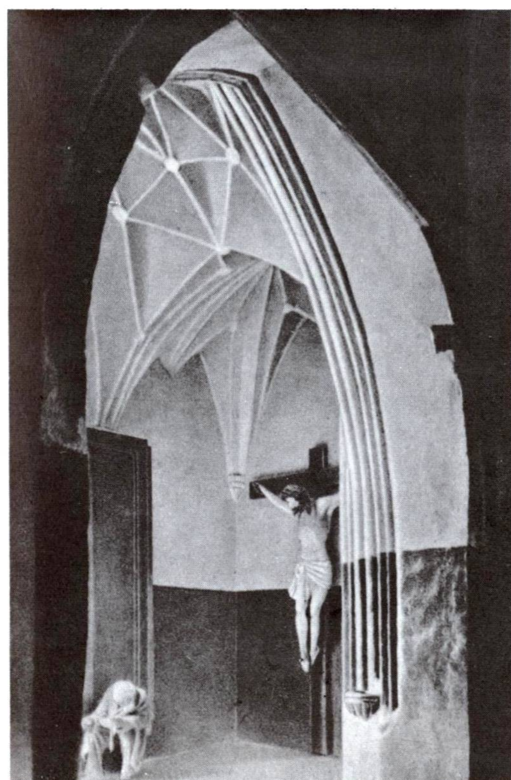

Bernardinų komplekso planas

(Iš Algės Jankevičienės „Vilniaus Senamiesčio ansamblis")

Bernardinų bažnyčios šoninis vaizdas. (1983 m. nuotrauka)

Bernardinų bažnyčios prieangis

„sąjunginės reikšmės" architektūrinis paminklas. Restauruota ir pritaikyta Dailės instituto reprezentacinei salei pagal 1969 m. archit. Giedriaus Lauciaus projektą.

Bažnyčios mūrinė varpinė pastatyta 1874 m., pagal archit. Čagino projektą, kuris nevykusiai pamėgdžioja Šv. Onos bažnyčios gotiką. Iš varpinės eina į 1617 m. statytą koplyčią dvi eilės laiptų, pertvertų siena. Vienerius laiptus 1746 m. įruošė Jonas ir Marijona Milkevičiai, kurie po minėta koplyčia ir palaidoti. 1752 m. įruošti kiti, marmuriniai laiptai su relikvijomis. 1812 m. prancūzai koplyčią sunaikino, bet 1820 m. ji buvo vėl atstatyta.

Lenkų laikais bažnyčia buvo parapijinė. 1939 m. ji turėjo 11.672 parapijiečius.

Apie XIX a. vidurį šioje bažnyčioje dar buvo sakomi lietuviški pamokslai. 1908 m., sudarant Vilniuje lietuviškų pamokslų klausytojų sąrašus, tokių asmenų Bernardinų bažnyčioje užsirašė daugiau kaip 200. Lenkų laikais lietuviškų pamokslų nebuvo, tačiau kai kurie kunigai kalbėdavo lietuviškai.

Bernardinų bažnyčios istoriškų, religinių ir meninių vertybių lobynas labai turtingas. Bažnyčios viduje yra gražus skulptoriaus Vilhelmo de Blokė darbo paminklas D.L.K. mar-

Bernardinų bažnyčios rytinis fasadas ir varpinė. (M. Sakalausko nuotrauka iš „Vilniaus architektūros" albumo, 1978 m.)

šalui Stanislovui Radvilai. Jis mirė keliaudamas Romon 1599 m. Paminklas ankstyvojo baroko stiliaus, geltono marmuro. Brangi XVI a. istorinė liekana.

Dėmesio verta 1690 m. sakykla. Kairėje navoje, sienos įdubime, stovi nedidelis marmurinis karstas, o apačioje jo lenta, kurioje parašyta, kad tai paminklas 7 metų berniukui Simanui Kaireliui, kuris buvęs 1592 m. žydų nužudytas ritualiniais tikslais: šie jam padarę 170 žaizdų. (Taip rašoma A. Juškevičiaus ir J. Maceikos veikale „Vilnius ir jo apylinkės", 1940 m.).

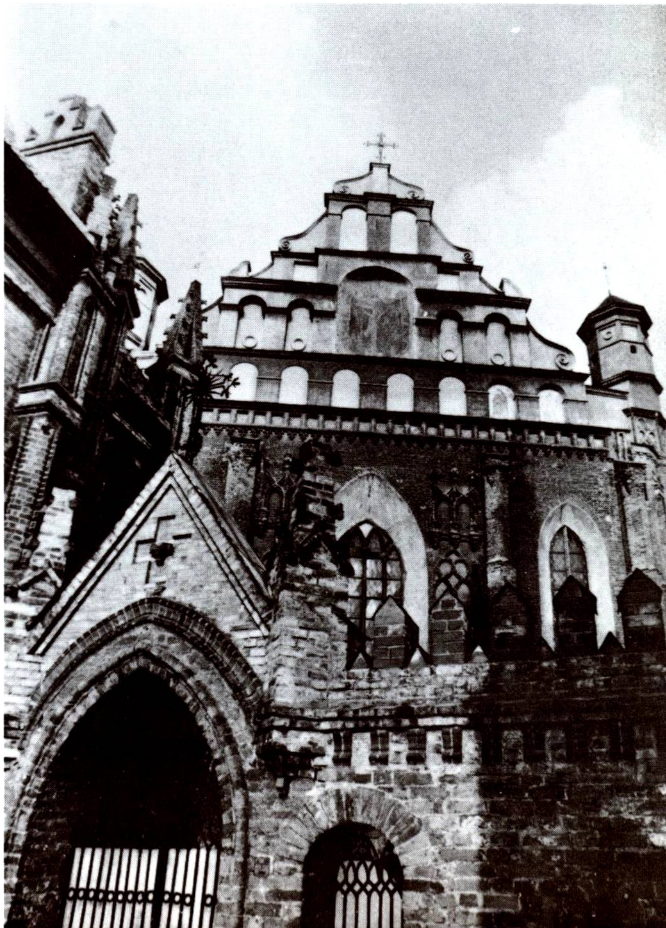
Buvo ir kitų įdomių paminklų, paminklinių lentų. Vienoje tokioje lentoje yra patrankos šovinio padaryta žymė, pasilikusi nuo 1794 m. rusų bombardavimo. Viduriniajame altoriuje, aplink Trijų Karalių paveikslą, buvo po stiklais padėtos šventųjų relikvijos. Įdomios ir vertingos XVI a. zakristijos durys, gamintos ano meto vokiečių meistrų. Jos suskaidytos geležinėmis juostomis į 70 laukų, kuriuose buvo matoma pasikartojančius pamainomis Arkangelą Gabrielių, Šv. M. Mariją, Lietuvos Vytį ir Lenkijos Erelį. Visos figūros išspaustos odoje. Lobyne buvo sidabrinė paauksuota gotų stiliaus monstrancija, kurią bažnyčiai padovanojęs did. kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis. Brangiuose aptaisuose gulėjo XVI a. mišiolas; bažnyčioje stovėjo XVII a. Vilniaus Stalių brolijos vėliava.

Pokario metais, remontuojant XVI a. pradžioje statytą bažnyčią, netikėtai buvo rasta vertingos sieninės tapybos, ypač daug šiaurinės sienos dalyje. Elvyra Vaitulevičienė („Kult. barų Nr. 8, 1981 m.) ta proga rašė: „Didžiulėje sienos plokštumoje tarp antros ir trečios lizenos išryškėjo figūrinės tapybos fragmentai: viename jauno kario su kardu rankoje torsas, kitame žmonių ilgais drabužiais fragmentai. Kituose zondažuose išryškėjo įvairių figūrų dalys. Didžiulėje sienos plokštumoje (apie 50 kv. m) slypėjo mums nepažįstamas pasaulis, kurį dengė 12—14 sluoksnių įvairių perdažymų... Iš atskirų fragmentų susidaro įspūdis, kad čia turėtų būti nukryžiavimo scena ir nemaža kitų figūrų. Taip pat atsiskleidė gotiško šrifto įrašų fragmentai, filakterijos". Tyrinėjimas parodė, kad bažnyčia buvo 14 kartų perdažyta ir 3 kartus pertinkuota. Minėta bažnyčios tapyba buvusi vertingas vėlyvojo gotiko stiliaus žydėjimo Lietuvoje klasikinis pavyzdys.

Bernardinų bažnyčios fragmentas. (A. Mockaus nuotrauka iš „Vilniaus architektūros", 1958 m.)

Bernardinų bažnyčia 1984 m.

Bernardinų bažnyčios zakristija

Altoriaus fragmentas Bernardinų bažnyčioje

Seniau bažnyčioje buvo 17 altorių, tačiau jų skaičius keitėsi. Ilgesnį laiką išsilaikė 13 altorių bažnyčioje ir 3 Trijų Karalių koplyčioje. Jie statyti ne vienu metu, taigi vienas nuo kito gerokai skyrėsi. XVIII a. kai kurie altoriai perstatyti vėlyvojo baroko stiliuje. 1710 m. pastatytas didysis altorius. Tai įdomus dailės kūrinys, meniškai išdrožinėtas iš tamsaus klevo medžio, iš abiejų pusių. Mišias kunigai galėdavo laikyti iš vienos ir kitos pusės, nes altorius atitrauktas nuo sienos. Mūrinis tėra dešiniosios navos altorius. 1690 m. statyta medinė (klevinė) sakykla, turinti įdomų baldakimą, papuoštą įvairiomis figūromis, kurios vaizduoja Mozę su 10 Dievo įsakymų lenta; 4 žvėrys simbolizuoja 4 evangelistus.

Bažnyčios rūsiai buvo mūryjami kartu su bažnyčia, tačiau amžių bėgyje jie buvo užversti ir dabar prieinamos tik kelios po presbiterijoje esančios jų patalpos. Išmėtyti palaidotų žmonių kaulai buvo surinkti ir vėl palaidoti po presbiterija. Kai kuriems palaidotiems bažnyčioje įruoštos paminklinės lentos arba pastatyti memorialiniai paminklai. Be jau minėto Stanislovo Radvilos yra Petro Veselovskio antkapis. Tai žymus generolas, gyvenęs XVI a. I pusėje. Vienos medžioklės metu jis išgelbėjęs valdovo Žygimanto Augusto gyvybę. 1635 m. generolo vaikaitis pastatė jam juodo marmuro antkapį. Kairiojoje navos pusėje yra Gelgaudų

Paminklas Adomui Mickevičiui, pastatytas prie Bernardinų bažnyčios 1985 m. (Skulptorius Gediminas Jokūbonis, architektas Vytautas Čekanauskas)

paminklas ir iš smiltainio ir marmuro gaminta paminklinė lenta minėtam Simanui Kaireliui atminti. Dešinėje navoje buvo įmūrytos grafo Vladislovo Tiškevičiaus, Mykolo Rokickio, Povilo Jonavičiaus paminklinės lentos. Iš viso, bažnyčios interjere yra išlikę daug įdomių medžio drožinių, statulų.

Išorinėje varpinės bokšto nišoje yra Nukryžiuotojo skulptūra. Nors bažnyčia uždaryta, prie Nukryžiuotojo kojų visada guli šviežios gėlės.

Po II pasaulinio karo, pastatą atėmus iš katalikų, bažnyčia skaudžiai nukentėjo: buvo apiplėšta, apleista nyko. Vėliau paversta Dailės instituto sandėliu, dar vėliau skulptūros dirbtuvėmis, pagaliau, perdirbta į Valstybinio Dailės instituto aktų bei iškilmių salę. Ta proga buvo surinkta ir paskelbta bažnyčios istorinė bei architektūrinė medžiaga. (Žr. Reginos Skardžiuvienės ir Giedriaus Lauciaus rašinį „Vilniaus Bernardinų bažnyčios architektūros raida", „Architektūros paminklų" I t., 79—90 psl.).

Bernardinų bažnyčios varpinės bokštas

ŠV. ARKANGELO RAPOLO PARAPIJOS BAŽNYČIA

Ji stovi ant Neries kranto, Ukmergės gatvėje (Nr. 2), prie tilto per upę, Šnipiškių priemiestyje ir gražiai jį puošia. Bažnyčią pastatė 1702—1709 m. Mykolas Kočisas, Lietuvos didikas ir pavedė jėzuitams, kurie 1740 m. prie bažnyčios pastatė vienuolyno rūmus. Kai jėzuitų ordinas buvo uždarytas, bažnyčia atiteko pijarams. Tačiau jie, pristigę pinigų, 1792 m. vienuolyno rūmus pardavė rusų valdžiai, kurie juose įruošė kareivines. 1812 m. Vilnių užėmę prancūzai bažnyčioje įruošė ginklų sandėlį ir gerokai apnaikino vidaus įrengimus. Po karo bažnyčia buvo atremontuota, bet 1832 m. rusų valdžia ją uždarė, pastatus nusavino ir juose įruošė karinius sandėlius. Tik po didelių vargų bei prašymų bažnyčia buvo atgauta ir atremontuota katalikų kulto reikalams.

Parapijos teisės Šv. Rapolo bažnyčiai buvo suteiktos 1791 m. 1824 m. bažnyčios pastatas buvo konsekruotas.

Architektūra. 1702—1709 m. statyta bažnyčia turi vėlyvojo baroko fasadinius bokštus su švyturiais viršuje. Panašių bokštų Vilniuje yra dar vienas, tai Šv. Mykolo bažnyčios varpinė, ir Pažaislyje. Bažnyčios planas yra stačiakampis, be absidos priestato. Šoninių navų skliautai yra kryžminiai. Trijų navų interjeras yra paprastesnis už kitų to laikotarpio bažnyčių. Fasade dominuoja antrojo aukšto didžiulis langas virš portalo ir keturi kiti langai. Virš absidos yra trečias bokštelis su atvirom sienelėm. Neseniai atnaujinta bažnyčia nudažyta žalsvai, o piliastrai ir apvadai baltai. Didžiajame altoriuje yra Pr. Smuglevičiaus mokytojo Simo Čechavičiaus (1689—1775) tapytas šv. Rapolo paveikslas.

XIX a. pabaigoje Šv. Rapolo bažnyčios vikaras buvo kun. Juozapas Ambraziejus (1855—1915), vėliau perkeltas į Šv. Jono bažnyčią. Tai didelis kovotojas dėl lietuvybės, dėl lietuvių kalbos teisių Vilniaus ir Vilniaus krašto bažnyčiose, vadinamas ,,vienas iš dvylikos Vilniaus apaštalų".

1925 m. parapija turėjo 20.000 tikinčiųjų. Bet ir 1939 m. Šv. Rapolo parapija savo parapijiečių skaičiumi buvo didžiausia po Visų Šventųjų parapijos. Tada jai priklausė 14.810 tikinčiųjų. Pokario metais klebonu buvo kun. Povilas Bekisz, ilgametis vikaras ir kurijos tarnautojas. Knygoje ,,Arkivyskupas Mečislovas Reinys" (188 psl.) rašoma, kad ,,jo asmuo rišasi net su bažnyčių skaičiaus sumažinimu mieste. Lenkams jis niekad garbės nedarė ir dabar nedaro (Bekisz pasiūlė vyriausybei planą, kad Vilniuje esą užtektų 10 bažnyčių ir 11 kunigų").

1971 m. kunigų sąrašuose Šv. Rapolo parapijos administratorium pažymėtas kun. Ignas Paberžis (gim. 1912.IX.27, kunigu pašvęstas 1938.VI.11). Iš pokario meto vikarų minėtinas kun. Konstantinas Gajauskas (gimęs 1912.I.25, kunigu pašvęstas 1938.I.11), kun. Vaclovas Vėrikas (gim. 1913I.1, kunigu pašvęstas 1945.III.17). Vėliau klebonu buvo paskirtas kun. Pranas Vaičekonis (gim. 1928.I.1, kunigu pašvęstas 1952.IX.21), baigęs aukštuosius mokslus Romoje, Bažnytinės kanonų teisės daktaras, kanauninkas, Kauno kunigų seminarijos dėstytojas (1976 m. lankėsi ir JAV-bėse). 1984 m. kunigų sąrašuose klebonu minimas kun. Antanas Dilys (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1946 m.).

Šv. Rapolo bažnyčioje yra išlikusių religinio meno bei kulto vertybių, jų skaičiuje: Šv. Rapolo paveikslas, tapytas dail. Simono Čechavičiaus (XVIII a.), keletas kitų XVIII a. paveikslų, dailus rokoko centrinis altorius su skulptūromis (XVIII a.), 1742 m. žalvarinis varpas, XVIII a. monstrancija ir relikvijoriai.

Kalnelyje, netoli Šv. Rapolo bažnyčios, buvo **koplytėlė** su kryžių nešančio Kristaus skulptūra. Jos atsiradimas rišamas su XVIII a. pradžioje siautėjusiu maru, kai vien tiktai nuo 1709 m. liepos mėn. ligi 1710 m. Didžiojo šeštadienio buvo palaidotos 22.862 maro aukos. Gyventojai rėkė iš bado, valgė padvėsusius arklius bei kitus gyvulius ir mirė baisiausiose kančiose. Vilniaus mieste mirė apie 30.000 krikščionių ir 3700 žydų. Padavimas, užrašytas P. Galaunės (Lietuvių liaudies menas) sako, kad jėzuitai pasamdę skulptorių Joną išdrožti kryžių nešančio Kristaus skulptūrą permaldavimui. Skulptorius Jonas taip pat norėjęs bėgti iš Vilniaus, kad apsisaugotų

Šv. Rapolo bažnyčios fasadas

nuo maro baisenybių. Tačiau vieną kartą jam pasirodęs raudonais rūbais apsirengęs Kristus, nešantis kryžių, ir taręs: „Jonai, drožki greičiau iš medžio statulą, bet tokią, o ne kitokią, kaip čia matai. Nei tavęs, nei tavo namų maras nepalies, jei manęs paklausysi!"

Skulptorius pasiliko Vilniuje ir per metus laiko išdrožė skulptūrą. Per tą laiką niekas jo namuose nesirgęs, nors aplinkui žmonės mirė. Pabaigęs darbą Jonas prašė, kad jo skulptūrą pastatytų koplytėlėje ant stulpo, tačiau dvasininkai jos nepriėmę, nes stulpas buvęs paskirtas pastatyti Šv. Jonui Nepomukui. Jono išdrožta statula buvusi pastatyta bažnytinių rūmų sandėlyje. Po kokių metų vienuolis Antanas Richteris, tvarkydamas sandėlį, išgirdęs balsą: „Ar ilgai dar mane laikysite kalėti tame urve?" Brolis papasakojęs šį įvykį vyresniesiems, ir statula 1720.V.9 buvusi iškilmingai pastatyta. P. Galaunė mano, kad ji buvusi prototipas mūsų liaudies meno medinėms statulėlėms.

Šv. Rapolo bažnyčia. (1983 m. nuotrauka)

Yra ir daugiau padavimų apie šią koplytėlę ir jos Kristų. Pagal vieną jų (Vilniaus padavimai, 210—211 psl.), Vilniaus ir Trakų gatvių kampe kitados buvęs kiemsargis Matas Pakulavičius, 57 m. amžiaus, kuriam jau keliolikti metai skaudėję akis. Gydėsi pas gydytojus, pas burtininkus bei „užkalbinėtojus", bet nieko nepadėjo ir 1845 m. jis apako. 1847 m. grabnyčių išvakarėse atsigulė ir pradėjo snausti. Staiga išgirdęs balsą: „Ateik pas mane ir nuvalyk mane, aš tave pagydysiu ir tu praregėsi!" Kitą naktį balsas pasikartojęs ir Pakulavičius paklausęs, kur turįs eiti. Gavęs atsakymą, kad už Žaliojo tilto, kur Viešpats kryžių neša. „O jeigu negalėsi manęs nuvalyti, užeik į Šv. Rapolo bažnyčią, o kai galėsi — užeik ir nuvalyk".

Rytojaus dieną Pakulavičius, pasiėmęs kastuvą, nuvyko į nurodytą vietą, bet kalnelis buvo užverstas sniegu, senis įklimpo iki kelių ir vos išsikepurnėjo iš sniego. Grįžo namo, pasižadėjęs nuvalyti sniegą, kai jis šiek tiek aptirps. Po to ėmė gailiai verkti ir iš akių riedančias ašaras ėmė šluostyti skarele. Staiga pajuto, kad mato šviesą ir po kelių minučių visiškai praregėjo. Nudžiugęs išplovė akis šaltinėlio vandeniu ir laimingas grįžo namo.

Vėl pradėjęs dirbti, susitaupė keletą rublių, pasamdė darbininką, ištinkavo stulpą, naujai perdažė statulą, nuvalė kalnelį ir pataisė grindinį. Susirinkusiems žmonėms pasakodavo apie įvykusį stebuklą. Nuo to laiko Kristaus statula Šnipiškiuose buvo laikoma maloninga ir stebuklinga.

Kitas padavimas, užrašytas A. Kirkoro (1818—1886), lenkų istoriko Lietuvos praeities tyrinėtojo, yra apie Šnipiškių akmenis. Tame Vilniaus priemiestyje, Ukmergės gatvės pusėje, daržuose buvo krūva didelių akmenų, turinčių keistą išvaizdą — panašią į žmogų. Vieni jų buvę panašūs į stovinčius ar sėdinčius vyrus ir moteris, kiti atrodė kaip gulinčios žmogystos. Viduryje buvo didelis akmuo — lyg meilės glėby suakmenėjęs vyras ir moteris. Apie šiuos akmenis yra toks padavimas.

Vieną vasaros dieną Šv. Rapolo bažnyčioje buvusios jauno amatininko su gražia vilniete sutuoktuvės. Į vestuves pakviestieji svečiai dar prieš šliūbą gerokai įsivaišinę. Gėrę degtinę, alų, muzikai grojant šoko, dainavo. Jau gerokai „įsilinksminę" atvyko į bažnyčią. Sutuoktuvių apeigų metu taip pat nepadoriai elgęsi, nepaisydami šventos vietos: juokavo, vieni kitiems pastabas davinėjo, pajuokė senelį kunigą, kuris jaunuosius rišo moterystės ryšiu. Jaunieji taip pat netinkamai elgęsi, nepaisydami valandos svarbumo. Kai kunigas padavė pabučiuoti kryžių, jaunasis jį pabučiavęs ir smarkiai nusispjovęs į šalį. Šis to pasielgimas sukėlęs visų juoką.

Šventvagiško elgesio užgautas senelis kunigas išbaręs vestuvininkus ir baigdamas pasakęs: „Kad tik Viešpats Dievas, nenubaustų jūsų!.." Kai tik šiuos žodžius ištarė, visos žvakės, žibėjusios ant altoriaus, užgęsusios. Vestuvininkai ir toliau triukšmaudami apleidę bažnyčią ir Ukmergės gatve pasukę į jaunosios namus vestuvinėn puoton. Priešakyje ėję muzikantai, grodami linksmas melodijas, paskui juos jaunieji, ir kiti vestuvininkai. Visi juokęsi iš kunigo grąsinimų, o jaunasis taręs: „Įdomu, kaip čia galėtų Dievas mus nubausti?"

Bet vos tik ištarus šiuos žodžius, giedriame danguje pasirodęs ugnies kamuolys, nepasakomu greičiu skriedamas į vestuvininkų

būrį. Ir staiga, lyg perkūnas, kritęs ant blevyzgojančių vestuvininkų, milijonais kibirkščių pasipildamas į visas puses. Pakilęs dulkių debesys ir visus uždengęs. Kai dulkės po kiek laiko išsisklaidžiusios, praeiviai pamatę nematytą vaizdą: vietoje ėjusių vestuvininkų, jaunų bernelių ir grakščių merginų, išvydę krūvą akmenų. Jaunavedžiai sukamenėję meilės glėbyje ir taip likę stovėti vestuvininkų būrio viduryje... (Iš „Vilniaus padavimų", 200,201 psl.).

Netoli Šv. Rapolo bažnyčios pokario metais pastatyta didžiausia Vilniuje universalinė krautuvė ir Vakarų pasaulio turistams skirtas viešbutis „Lietuva".

APAŠTALŲ ŠV. JOKŪBO IR PILYPO PARAPIJOS BAŽNYČIA

Ji stovi Lukiškių (dabar Lenino) aikštėje ir gražiai puošia šią Vilniaus miesto dalį. Šioje vietoje senovėje buvusios kapinės, kuriose buvę laidojami dažniausia beturčiai.

1624 m. Jurgis Chreptavičius, Smolensko kaštelionas, pastatė medinę bažnyčią, o greta jos ir domininkonų vienuolyną. 1655 m., didžiosios rusų invazijos metu, bažnyčia buvo sudeginta. Dabartinės bažnyčios statyba truko ilgą laiką — 1690—1737 m. Jos fasadą 1718 m. perstatė archit. Daukševičius. Bažnyčia buvo konsekruota Vilniaus vyskupo K. Bžostovskio 1712 m.

1794 m., rusams bombarduojant Vilniaus miestą, bažnyčia apdaužyta, tačiau jau 1797 m. atremontuota. 1812 m. prancūzai joje buvo įsiruošę ligoninę, vėliau sandėlį, taigi, prancūzams išbėgus, reikėjo pastatą vėl atremontuoti. Prie bažnyčios esančiame šventoriuje buvo laidojami numirėliai. Nemaža paminklų dar buvo išlikę ligi II pasaulinio karo.

Šios bažnyčios didžiajame altoriuje buvo stebuklingas Gailestingosios Dievo Motinos paveikslas. Jo didumas 90 x 60 cm, pieštas ant medžio, papuoštas sidabro rūbu, apkabinėtas daugybe votų. J. Vaišnoros surinktais duomenimis (Marijos garbinimas Lietuvoje) jį, grįždamas iš karo žygio Rusijoje, parsivežęs Motiejus Korvinas Gosievskis, Lietuvos artilerijos generolas ir Lazdijų storasta. Iš pradžių jį laikęs savo dvare, Lazdijuose, kur besimelsdamas patyręs malonių. Po jo mirties paveikslas atsidūrė Seinų domininkonų vienuolyne, kurio prijoras 1684 m. jį padovanojęs Vilniaus domininkonams Lukiškėse. 1688.X.2 dvasininkų komisija, vyskupo vadovaujama, tyrinėjo paveikslo stebuklingumą. 27 patikimi liudininkai ir 2 vienuolyno domininkonai paliudijo gavę malonių, prie jo besimelsdami. Stebuklai buvo paskelbti 1737 m. išleistoje knygoje (lenkų kalba).

Architektūra. Statyta 1690—1737 m., restauruota 1797 ir vėl po 1912 m., ši vėlyvojo baroko bažnyčia yra praradusi dalį savo pirmykščio stilingumo. Jos fasadas ryškiai

Stebuklingasis Marijos paveikslas Šv. Jokūbo - Pilypo bažnyčioje. (Iš J. Vaišnoros „Marijos garbinimas Lietuvoje")

Vilniaus verbų pardavėja prie bažnyčios

padalytas į dvi dalis. Apatinioji yra dviejų tarpsnių solidi siena, suskaidyta plokščiais piliastrais, mažai angų. Viršutinioji dalis turi taip pat du tarpsnius ir yra vėliau statyta, dėl to puošnesnė, sudaryta iš dviejų aukštų bokštų ir frontono su voliutomis. Dar papuošta geležinėmis grotomis ir ažūriniais kryžiais. Bažnyčios šoninis profilis yra laiptuotas: žemiausia absida, kiek aukštesnė zakristija ir aukštoji nava. Vidaus erdvė yra vienos 14 m pločio navos. Neįprastai didelis aukštis dvelkia gotika, kaip pastebėjo J. Grinius (1940 m.). Altoriai tamsūs, rokoko stiliaus. Viename jų yra Pr. Smuglevičiaus tapytas šv. Jokūbo paveikslas. Komunistinės valdžios nusavinta bažnyčia buvo naudojama šokių salei ir teatro sandėliui. Perdažyta išorė gelsvai ir rausvai gražiai kontrastuoja dangaus fone.

Bažnyčios fasadas buvo papuoštas Šv. Jackaus ir Šv. Domininko medinėmis statulomis, viršuje didžiųjų durų buvo nupieštas Dievo Motinos su Kūdikėliu paveikslas. Viduje buvo fundatoriaus Jurgio Chreptavičiaus ir domininkonų vienuolyno viršininko portretai. Didžiajame altoriuje buvo 1649 m. iš Rusijos atvežtas Stebuklingas Dievo Motinos paveikslas. Bažnyčia turėjo Šv. Jackaus koplyčią, kuri 1900 m. buvo kun. J. Kurčevskio atnaujinta.

Lenkų laikais buvo parapijinė ir 1939 m. turėjo 10.325 parapijiečius. Tada jos klebonu buvo kun. Paulius Piekarskis.

Pokario metais šioje bažnyčioje vikaru dirbo kun. Vaclovas Verikas (gim. 1913.I.1, kunigu pašvęstas 1945.III.17). Drauge jis aptarnavo ir greta esančią Raudonojo Kryžiaus ligoninę. Tačiau netrukus bažnyčios pastatas atimtas iš katalikų ir paverstas operos ir baleto teatro dekoracijų sandėliu. Buvę projektuota bažnyčią, kaip ,,dominuojančią Lenino aikštę", nugriauti, tačiau vėliau nuo šio projekto atsisakyta. 1956—1957 m. pastatas šiek tiek suremontuotas.

Bažnyčioje ligi pastarųjų metų buvo išlikę nemaža vertingų religinio meno bei kulto dalykų: 4 šv. Domininko gyvenimo scenos (XVIII a. barokas), 2 evangelistų skulptūros (skulpt. Ignas Melceris, 1764—1765 m.), 3 gipso altoriai, daryti Jokimo Herdegeno, Juozo Hedelio, Igno Melcerio (XVIII a. II pusė) Bažnyčios didžiajame altoriuje yra dailaus darbo dail. Čechavičiaus pieštas paveikslas, vaizduojantis Šv. Rapolą Arkangelą, Tobijaus ir jo šeimos akivaizdoje kylantį į dangų.

Prie bažnyčios esančioje Lukiškio aikštėje iš senų laikų buvo ruošiamos **Kaziuko mugės,** gerai žinomos ne tik Vilniuje, bet ir plačiose apylinkėse. Šios mugės atsirado Vilniuje, greičiausia, po 1636 m., kai į katedrą buvo perkelti Šv. Kazimiero palaikai. Tada buvo įvesti atlaidai, sutraukdavę daugybę maldininkų, o su jais atsirado ir turgai, ruošiami katedros aikštėje. Bet apie XVIII a. turgai perkelti į Lukiškio aikštę ir ilgainiui virto 3 dienų prekymečiais, kurie prasidėdavo kovo 3 d., o baigdavosi kovo 5 d. Kaziuko mugės pasižymėdavo įvairių gaminių gausa. Vyraudavo medžio dirbiniai, ūkio bei namų apyvokos dalykai: įvairių rūšių šventiniai ir darbiniai ratai, rogės ratlankiai, kubilai, krepšiai, geldos, rėčiai ir kt. Žinoma,

Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčia. Dabar — dekoracijų sandėlys. (1983 m. nuotrauka)

kad 1938 m. kovo 3—5 dienomis į Kaziuko mugę Vilniun buvo atvežta apie 250 vežimų medžio dirbinių, ypač praustuvių, geldų, kibirų. Kiekviename vežime buvę apie 50—70 dirbinių. Ypač daug namų apyvokos dalykų bei rakandų amatininkai bei valstiečiai atgabendavo nuo Švenčionių, Mielagėnų, Adutiškio, Breslaujos, Gervėčių, Pastojų, Lydos, Ašmenos, Maladečinos. Be to mugių metu būdavo pardavinėjami garsūs Smurgainių riestainiai, meduoliai, įvairūs kepiniai, fabrikų gaminiai, vaikų žaislai. Prie pat bažnyčos buvo sutelkiama daugybė įvairiausių vaistažolių, įvairių šaknų, džiovintas gyvates įskaitant. Buvo pardavinėjamos garsiosios „Vilniaus verbos". Jaunimas, ypač studentai, ruošdavo maskaradus, eitynes. Visas 3 dienas vykdavo gausi prekyba, turėjusi miestui ir kraštui nemažos ekonominės reikšmės. Pasitaikydavo ir negerovių, muštynių bei vagysčių. Ypač reikėdavo saugotis „garsiųjų" Vilniaus vagių... Šimtmečius trukusios mugės buvo panaikintos bolševikų okupacijos metu. Už tat tradicinis Kaziuko mugių ruošimas tęsiamas užjūryje, skautų ir kitų organizacijų rūpesčiu.

Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje. (Vytauto Augustino 1940 m. nuotrauka)

APAŠTALŲ ŠV. PETRO IR POVILO PARAPIJOS BAŽNYČIA

Šis dailus baroko paminklas stovi tarp Antakalnio kalvelių bei pušynų ir geriausiai matomas iš Antakalnio gatvės, prie kurios ji ir yra. Priešais bažnyčią yra trikampė aikštelė, iš kurios į šventorių eina dailūs ažūriniai vartai su dvejais šoniniais varteliais. Bažnyčios šventorių supa 4—5 m aukščio mūrinė siena, į kurią įsijungia aštuoniakampės koplytėlės. Šventoriaus mūras apdengtas raudonomis olandiško tipo čerpėmis, tačiau jis nėra didelis.

Archit. Antanas Spelskis (gim. 1918) savo studijoje „Po Baroko skliautais" rašo: „Padavimas sako, kad pirmoji medinė Šv. Petro bažnytėlė Antakalnyje pastatyta ant deivės Mildos šventyklos griuvėsių 1330 m.". Tikresnės žinios, kad medinė bažnyčia čia buvusi pastatyta Vytauto laikais. XV a. pabaigoje vyskupas A. Taboras ją jau begriūvančią atremontavo ir po to ji išstovėjo apie 100 metų, bet 1594 m. sudegė. Apie 15 metų pamaldos buvo laikomos medinėje daržinėje. 1609—1616 m. pastatyta nauja medinė kryžminio plano bažnyčia. Ji buvusi 60 uolekčių ilgio ir 16 uolekčių pločio, turėjusi 5 duris ir 12 langų. Prie bažnyčios buvusi ir špitolė, valdovo patvirtinta 1621 m.

1609 m. mirė bažnyčios klebonas kun. Petras Korkonas. Po jo mirties Vilniaus vyskupas Abraomas Voina atsikvietė iš Krokuvos Laterano kanauninkų vienuolius, atidavė jiems bažnyčią ir 1638 m. iškilmingai įvesdino. Bet 1655—1661 m., rusų invazijos metu, bažnyčia buvo jų sunaikinta ir beveik

visai sugriauta. Greičiausia po to išnyko ir vienuoliai, nes 1661 m. bažnyčią perėmė klebonas kun. B. Samotulskis.

Naują (dabartinę) mūro bažnyčią ryžosi statyti didysis Lietuvos etmonas Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Pacas. Tačiau 1662 m. sukilusi dalis jo vadovaujamos Lietuvos kariuomenės, nes kareiviai nebegavę algų, kuriems išmokėti pinigai turėję būti prisiųsti iš lenkų iždo. Gosievskis su Žeromskiu buvo paskirti tvarkyti algų išmokėjimo reikalus, tačiau iš tuščio iždo negalėjo išmokėti. Kareiviai, įtarę minėtus 3 vyrus neveiklumu, Gosievskį, išsivilioję iš jo buto, kardais sukapojo. Žeromskį surado Šv. Teresės bažnyčioje, esančioje prie Aušros Vartų. Jį taip pat, išsitempę laukan, nudėjo. Po to suskato ieškoti trečiojo komisaro — M. K. Paco. Apsupo jo rūmus Antakalnyje, tačiau Pacui pavyko pasislėpti apleistoje bažnytėlėje. Čia jis kritęs kryžium ir karštai meldėsi, prašydamas Dievo pagalbos. Kareiviai ieškojo Paco jo rūmuose ir sode, tačiau nė vienas jų neatėjęs į bažnytėlę. Tuo tarpu Pacas dar karščiau meldėsi ir rengėsi mirti. Staiga išgirdęs žingsnius. Pakėlęs galvą pamatė prietamsyje besiartinančią žmogystą ir užgirdo savo ištikimo tarno balsą. Šis įspėjo jį tuojau bėgti, nes kareiviai, išgriozdę rūmus, ieškojo Paco jau krūmuose. Tarnas, paėmęs Pacą už rankos, nusivedė prie Neries, kur jau buvo paruoštas laivelis. Greitai abudu perplaukė upę ir atsidūrė saugioje vietoje. Pacas pasiryžęs toje vietoje, kur jis buvo stebuklingai išgelbėtas, pastatyti naują mūro bažnyčią.

Kitas padavimas sako, kad Pacas, išėjęs iš savo rūmų į vietą, kur stovėjo apgriuvusi bažnytėlė, sąšlavų krūvoje pamatęs krucifiksą (Kristaus kančią). Jo rankos ir kojos buvusios nulaužtos, veide matyti keista liūdesio išraiška. Apleistas ir išniekintas, bet ramus Kristus padaręs etmonui skaudų įspūdį. Jis pakėlęs nuo žemės krucifiksą ir parsinešęs į savo rūmus. Ilgai sėdėjęs ir mąstęs. Nakties metu jam sapne pasirodęs bažnyčioje surastas Kristus ir pažadėjęs nugalėti jo priešus — sukilusią kariuomenę. Sapnas pasikartojęs. Šie sapnai jį paveikę pradėti naujos bažnyčios statymo darbus. 1667 m. pradėti statybos darbai. 1668 m. Vilniaus vyskupas Jurgis Sapiega pašventino kertinį akmenį. (Padavimai perspausdinti iš A. Vingio ,,Vilniaus padavimų, 168—171 psl.).

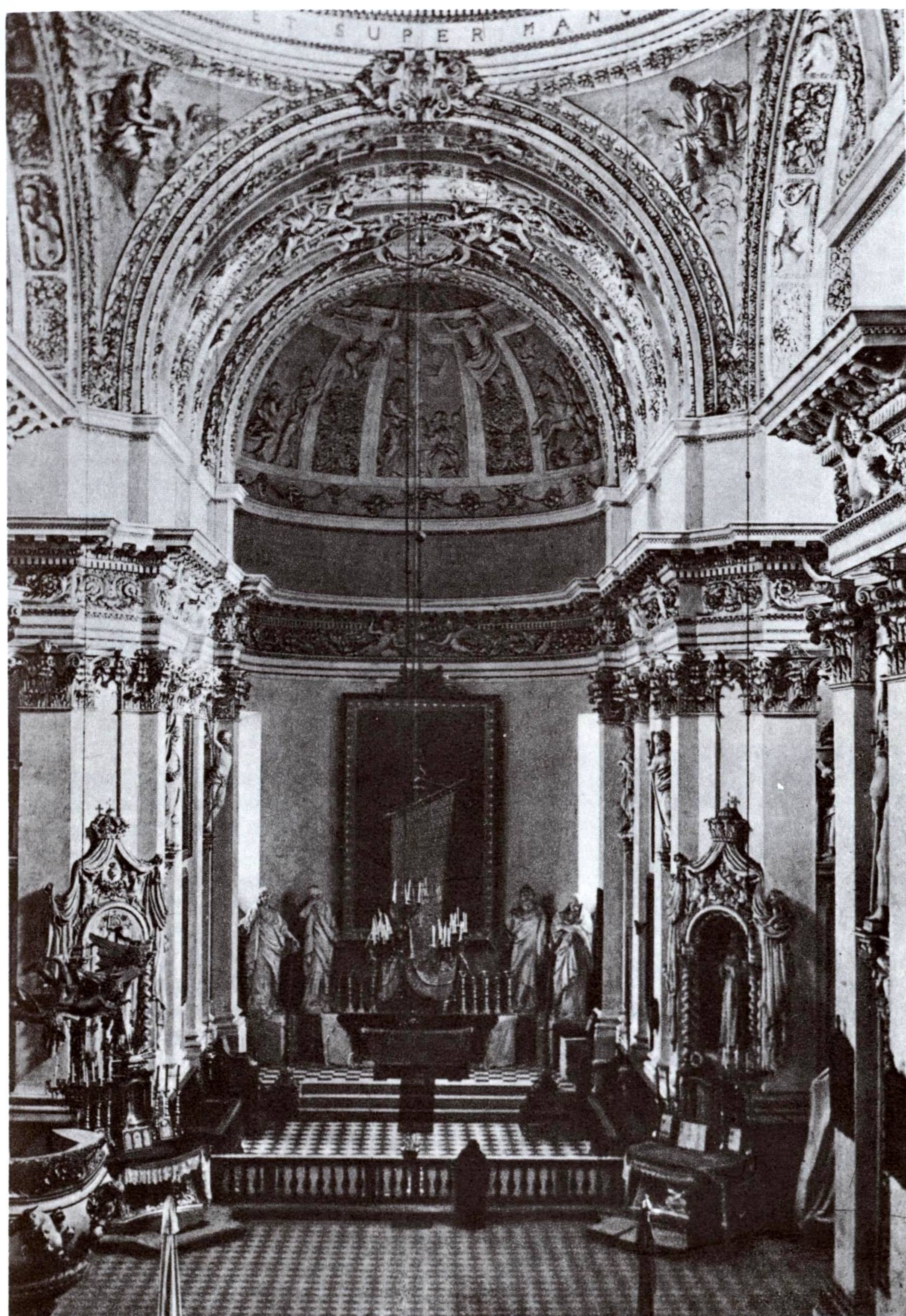

Bažnyčios vidaus vaizdas

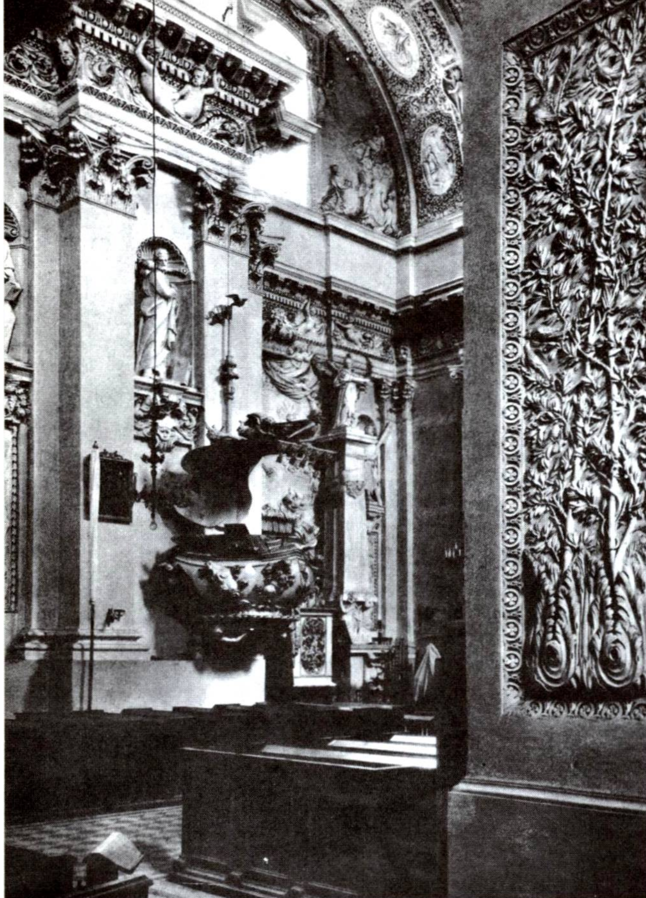
Dr. P. Reklaitis yra surinkęs ir paskelbęs daugiau žinių apie bažnyčios statybos eigą (LE XXII, 407—410 psl.). Pagal jį, nemaža statybą liečiančios dokumentinės medžiagos bei sąskaitų buvę rasta Lorentzo Vilniaus univ. bibliotekoje. Dokumentai patvirtiną, kad projektą paruošęs italas archit. Jonas Zaoras (Zaor). Jis 1668 m. iš Krokuvos atvežęs medinį bažnyčios statybos maketą, kuris buvęs peržiūrimas, koreguojamas ir pagaliau priimtas. Šis architektas vadovavęs ir parengia-

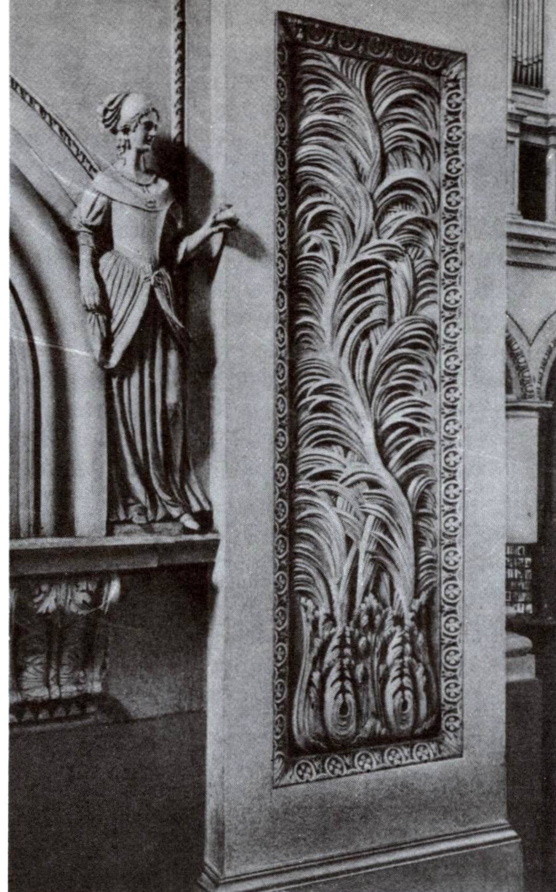
Šv. Petro ir Povilo bažnyčios fasadas

Bažnyčios didysis altorius

Šv. Petro ir Povilo bažnyčios interjero fragmentas

Interjero fragmentas

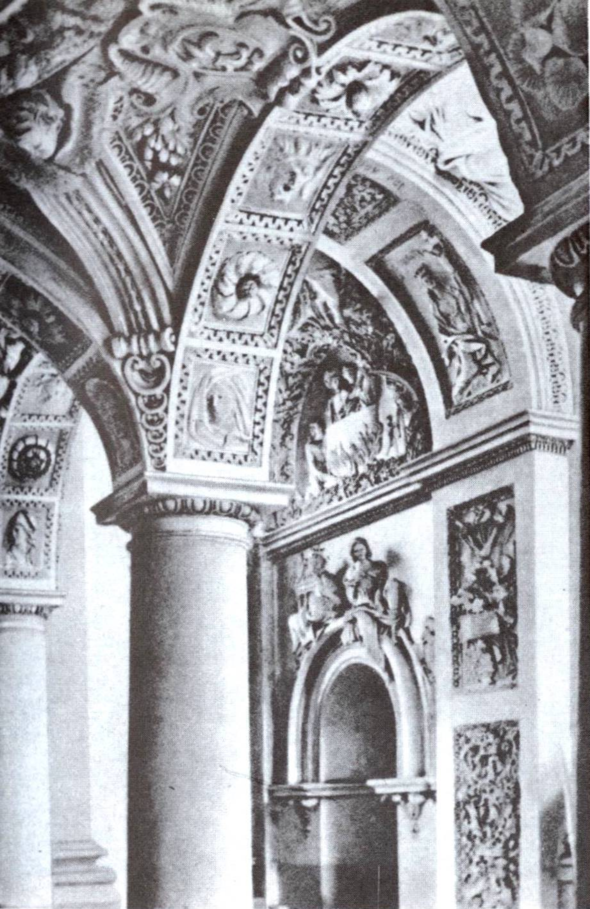
miesiems statybos darbams. 1670 m. išvestos sienos, 1671 m. uždengti skliautai, 1671—1675 m. pastatytas kupolas. Statybos vadovas buvo pats LJ. Zaoras. Dirbo daug mūrininkų, įvairių meistrų, dailininkų, darbininkų. 1677 m. pradėtas statyti vienuolynas.

1682.IV.4 M. Pacas mirė. Statyba užsitęsė, nes stigo lėšų. Tačiau 1701 m. buvo beveik baigta — trūko tik didžiojo altoriaus. Jo įruošimas užsitęsė.

Fundatorius M. Pacas savo testamentu pareiškė norą būti palaidotas kriptoje, po bažnyčios slenksčiu. Jo valia ant akmeninės plokštės buvo iškaltas lotyniškas įrašas: „Hic iacet peccator" (čia guli nusidėjėlis). Kai XVIII a. gale trenkęs žaibas šią plokštę suskaldė, tuomet kanauninkai įmūrijo ją sienos išorinėje pusėje, šalia didžiųjų durų. Bažnyčios frontone, aukščiau didžiojo lango, tarp 6 kolonų yra toks įrašas: Regina pacis, funda nos in pace" (Taikos Karaliene, stiprink mus taikoje). Šis įrašas yra ne vien taikos meldimas, bet ir tam tikras žodžių parinkimas fundatoriaus pavardei įamžinti, nes lot. kalbos žodis pax (pacis) reiškia taiką.

Architektūra. Šis barokinis šedevras yra visos Lietuvos architektūrinė ir meninė pažiba. Projektą paruošė ir statybai vadovavo archit. Jonas Zaoras iš Krokuvos. Statė 1668—1675 m. Bažnyčia yra bazilikinės erdvės (trijų navų), kryžminio plano. Ant transepto ir centrinės navos kryžmos iškyla 39 m aukščio kupolas. Šoninės navos padalytos į 6 pereinamas koplyčias. Vakarinio fasado šonuose stovi bokštai, žemesni už centrinį kupolą. Fasadas suskaidytas kolonomis, karnizais, nišomis. Tose nišose įstatyta apie 20 skulptūrų, o virš portalo įdėtas Pacų herbas. Patsai portalas yra jonėnų orderio. Bažnyčia sujungta su vienuolynu arkadų galerijomis. Mūro tvoros sargybų bokšteliai perdirbti į koplyčias.

Dr. Povilo Reklaičio teigimu (jo straipsnis LE-jos XXII tome panaudotas šiai santraukai), italai Peretti ir Galli „sukūrė interjerų

Interjero fragmentas. (Iš T. J. Vizgirdos „Vilniaus")

Interjero fragmentai

stiukų dekoraciją, kuri savo grandioziškumu, apimtimi ir vientisumu neturi sau lygios". Interjero dekoracija baigta 1682 m. Šios bažnyčios meno turtai detaliau panagrinėti daugelyje knygų. Randama visokių apibendrinimų, kaip „Šv. Petro ir Povilo bažnyčios skulptūrinis pasaulis visokiausiais būdais reiškia savo garbę Viešpačiui" (Jonas Grinius, 1940). P. Sledzievskis aiškino ikonografinę skulptūrų kompoziciją kaip religinį teatrą, kurio svarbiausias aktorius esąs piligrimas — nusidėjėlis, o svarbiausias žiūrovas — Dievas Šventoje Trejybėje („Naujoji Romuva", 1940, Nr. 1—2). Bažnyčia yra nukentėjusi, sovietinei aviacijai bomborduojant Vilnių. Restauracijos darbams vadovavo archit. Vyt. Žemkalnis.

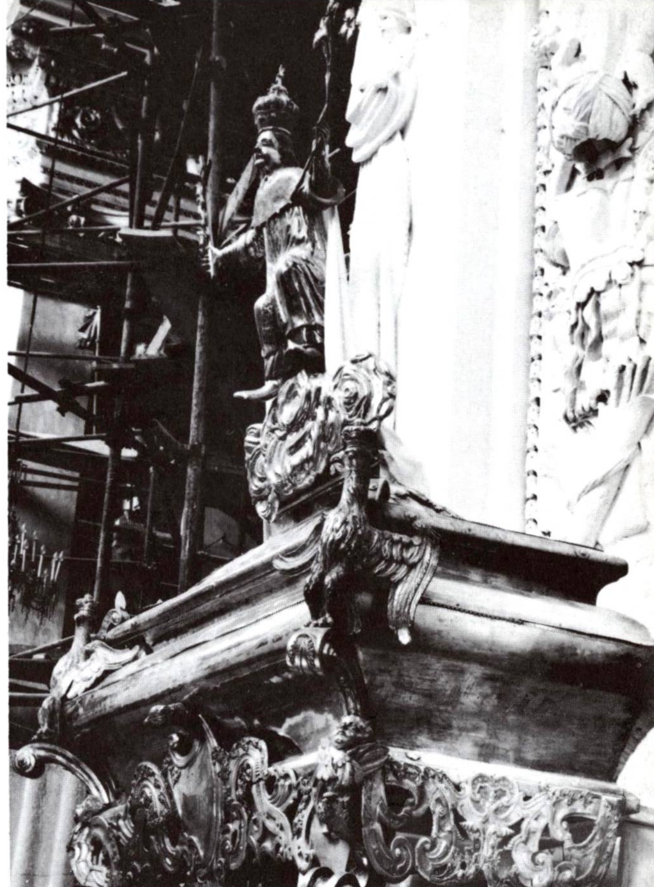
1803 m. skulptoriai Mikalojus Piano ir Jonas Beretti iš Milano bažnyčią atnaujino ir pradėjo statyti didįjį altorių, kurio ligi šiol nebuvo, tačiau nebaigė. Pastatė ir labai dailią Šv. Petro laivo formos sakyklą. 1902 m. bažnyčia vėl buvo atnaujinta.

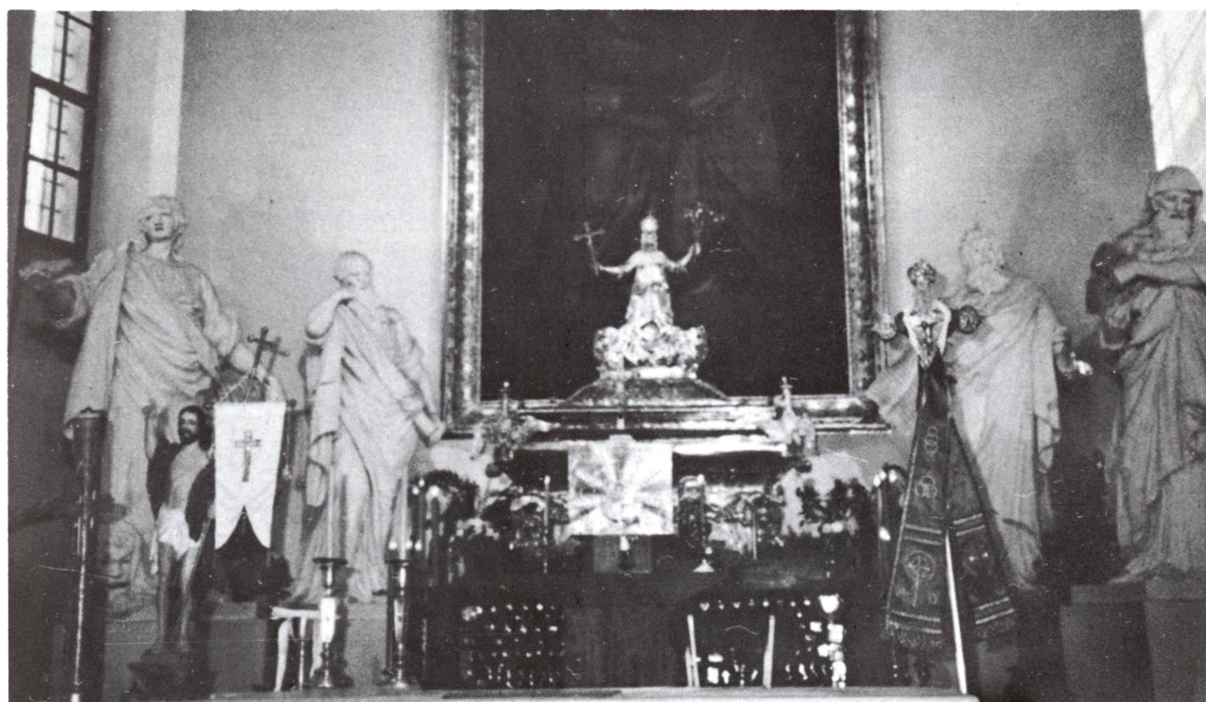
1980.V.26, savo kunigystės 35 m. sukakties proga, šv. Mišias Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, prie Šv. Kazimiero karsto, koncelebravo kunigai (iš k.): A. Alkovickas, Vl. Černiauskas, K. Ambrasas, V. Aliulis, A. Ulickas, V. Radzevičius, A. Kisielius ir L. Blynas

Šv. Petro ir Povilo šventovėje Vilniuje koncelebruoja Mišias 1983 metais seminariją baigę kunigai

Iš Vilniaus katedros okupanto „išvietinto" Šv. Kazimiero karstas Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje

Lietuvos Globėjo Šv. Kazimiero karstas su palaikais bažnyčios altoriuje

1984.III.4 Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, kur dabar ilsisi „išvietinto" Šv. Kazimiero kūnas, buvo iškilmingai paminėta jo mirties 500 m. sukaktis. Iškilmių metu matome vyskupus: K. Dulbinskį, L. Povilonį, V. Sladkevičių

Šv. Kazimierą mirties 500 m. sukakties minėjimo metu minios bažnyčioje

Latvių vyskupas Kazimieras Dulbinskis ir Vilniaus vyskupijos valdytojas kun. A. Gutauskas Šv. Kazimiero sukakties minėjimo metu

Šv. Kazimiero vėliava, nešama iškilmių metu

1864 m. rusų valdžia uždarė Laterano kanauninkų vienuolyną, bet pačią bažnyčią katalikams pavyko išlaikyti — ji paversta parapijine. Tokia liko ir visą laiką. 1925 m. turėjo 7120, 1939 m. 8005 parapijiečius.

Nuo 1899 m. parapijos klebonu buvo kunigas (vėliau garbės kanauninkas) Tadas Zavadskis (Zawadzki). Suvargęs klebonas nebeįstengė kaip reikiant tvarkyti bažnyčios reikalų. Ji buvo apleista; šalia zakristijos zakristijonas įsitaisė savo kiaulėms tvartą. Bažnyčios stogo armatūrą pjaustė pjūklu kiaulių ėdalui šildyti. Padėtis buvo daugiau negu liūdna. Arkiv. M. Reinys, arkivyskupijos administratorius, pasiūlė klebonui pensiją, kambarį klebonijoje su šviesa, apšildymu ir visu išlaikymu. Po trumpo svyravimo kun. Zavadskis priėmė siūlytas sąlygas. Klebonu paskirtas vilnietis kun. Juozas Dubietis (gim. 1885 m., kunigu pašvęstas 1909 m., nuo 1937 m. Švenčionių dekanas). Jis aptvarkė bažnyčią, pastatus. Buvo sunormuoti ir lietuvių—lenkų tikinčiųjų poreikiai.

1942 m., Sovietų bombardavimų metu, bažnyčia gerokai nukentėjo, tačiau pokario

metais, katalikų rūpesčiu, buvo atremontuota.

1949—1963 m. bažnyčią ir parapiją administravo kun. Mykolas Tarvydas (gim. 1904.IV.15 Petrapilyje, kunigu pašvęstas 1931.XII.27), buv. Šv. Liudviko parapijos Maskvoje klebonas. Jo rūpesčiu buvo sutvarkyta nuo karo nukentėjęs bažnyčios pastatas, perdengtas stogas. Klebonas mirė 1980.I.18 Trakuose, palaidotas S. Trakų šventoriuje. 1982 m. kunigų sąrašuose bažnyčios administratorium pažymėtas kun. Antanas Dilys, o 1984 m., klebonu buvo kun. dr. Pranciškus Vaičekonis (gim. 1928.I.1, kunigu pašvęstas 1952.IX.21). Tada prie bažnyčios gyveno kunigai: vik. Juozas Norkūnas, Virginijus Lenktaitis, Povilas Kučinskas.

Bažnyčios vidus amžių bėgyje buvo labai gražiai, prasmingai ir meniškai išpuoštas ir yra tikras religinio meno bei kulto dalykų o taip pat istorinis muziejus. Didžiajame altoriuje yra dail. Smuglevičiaus paveikslas, vaizduojantįs Šv. Petrą, atsisveikinantį su Šv. Povilu. Jis buvo įgytas 1805 m. Bažnyčioje yra Mykolo Paco paliktų paveikslų ir kitų dalykų, jų skaičiuje du dideli katilai, 1673 m. atimti iš turkų Chocimo mūšyje, didelė karo kasa su įdomiais užraktais ir piešiniais. Bažnyčios lauko pusėje buvo paveikslas, vaizduojantis mirštančius vilniečius Vilniaus gatvėse 1710 m. maro metu. Yra paveikslų bei skulptūrų šių didžiųjų dailininkų: Pranciškaus Smuglevičiaus, Novotno, Kazimiero Jelskio, D. Galli, P. Perti ir kt. Pažymėtini: labai dailaus darbo 1905 m. Liepojos meistrų gamintas sietynas, Mykolo Kazimiero Paco herbinė portjera, gaminta 1666—1682 m. J. Lenerso dirbtuvėje, Briuselyje, 1625 m. šilkinė vėliava, XVII a. II p. Jono Delamarso dirbtuvių Vilniuje lietas varpas. 2 XVII a. litaurai — būgnai, 1635, 1649, 1652 m. sidabrinės paauksuotos taurės, 1682—1708 m. ampulės, 3 XVIII a. metaliniai antepediumai. Labai didelis skaičius dailaus darbo žymių meistrų dailintų skulptūrų puošia bažnyčią.

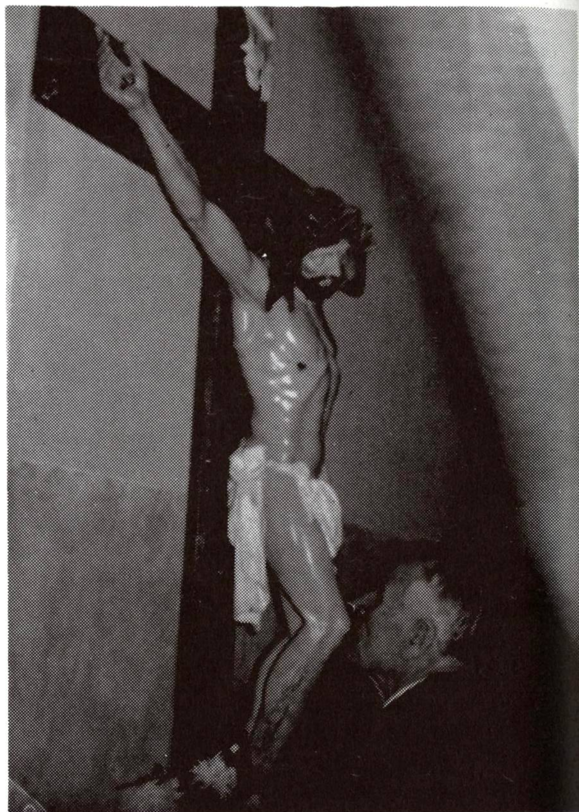
Šv. Kazimiero mirties 500 m. sukakties minėjimo metu tikinčiųjų minios netilpo bažnyčioje

Šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventoriaus koplytėlė

Krucifiksas Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje ⇨

Viename šoniniame bažnyčios altoriuje yra Švč. Marijos Maloningosios paveikslas. Tai kopija tokio paties paveikslo Faenzoje (Italijoje), kurią užsakęs nupiešti ir pargabenti į Lietuvą 1649—1641 m. Italijoje besilankydamas Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius. Iš pradžių paveikslą laikęs savo rūmų koplyčios altoriuje. 1649 m. paskirtas Vilniaus vyskupu, atsigabenęs į Vilnių. 1635 m., siautėjant marui, paveikslas buvo iškilmingai parneštas į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią viešam garbinimui. Tikintieji buvo raginami prašyti Švč. Marijos užtarimo, kad būtų atitolintas maras, tuo kartu Vilniuje smarkiai siautėjęs. Pasakojama, kad netrukus po to maras greitai liovėsi siautėjęs. Ir vėliau nelaimės ypač maro atvejais, vilniečiai prie jo melsdamiesi šaukdavosi pagalbos. Paveiksle vaizduojama Marija, stovinti ant mėnulio, apsupta žvaigždžių, su vainiku ir aureole ant galvos. Rankose ji laiko sulaužytas strėles. Jos drabužis ir vainikas sidabriniai. Buvo ir votų, bet 1902 m. jų brangus metalas buvo panaudotas bažnyčios remonto reikalams.

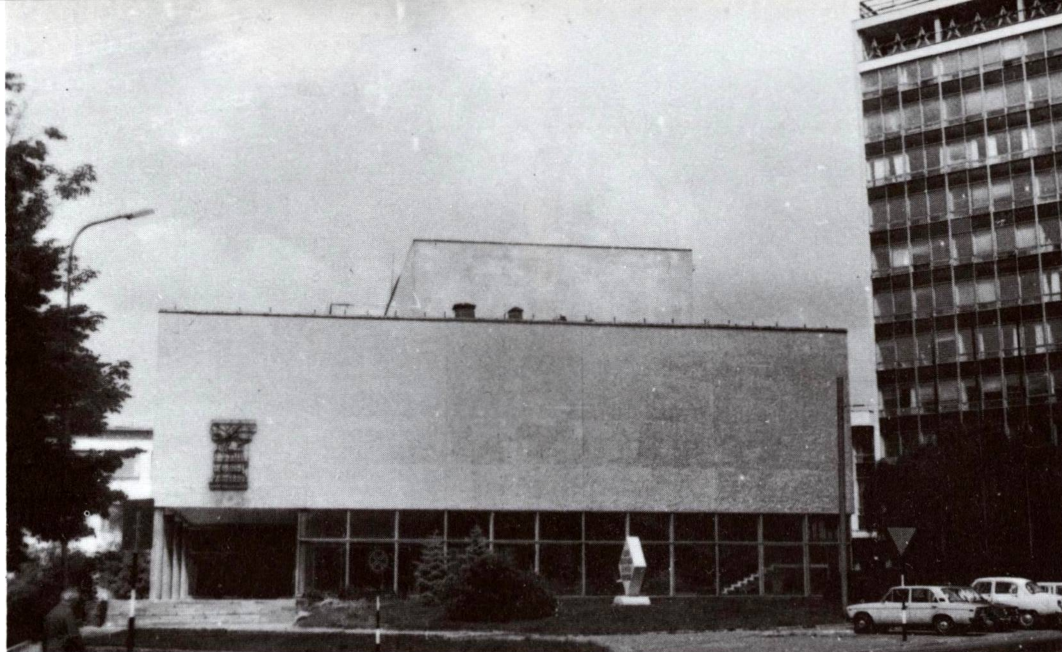
Bolševikų valdžiai 1953 m. atėmus iš katalikų Vilniaus katedrą ir jo pastatą desakravus, į Šv. Petro — Povilo bažnyčią buvo perkeltas sidabrinis XVIII a. gamintas Šv. Kazimiero karstas su jo palaikais.

Stebuklingas Marijos paveikslas Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje. (Iš J. Vaišnoros „Marijos garbinimas Lietuvoje")

Prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios 1984 m.

Švč. Jėzaus bažnyčia okupantų nugriauta. Jos vietoje pastatyti Statybininkų kultūros rūmai. (1984 m. nuotrauka)

ŠVČ. JĖZAUS ŠIRDIES PARAPIJOS BAŽNYČIA

Šios bažnyčios dabar nebėra. Ji stovėjo Pohuliankos priemiestyje, Vivulskio ir Vytenio (dabar V. Montvilos) gatvių sankryžoje.

Bažnyčios statymo iniciatorius kunigas (vėliau prelatas) Karolis Liubenecas (Lubianec), Vilniaus kunigų seminarijos inspektorius, Švč. Jėzaus Širdies kulto skleidėjas. Labai galimas dalykas, kad jo tėvų pavardė buvo Liubinis. Be je, prelatą bolševikai nužudė 1940 m.

Architektūrinį projektą, prancūzų moderniško stiliaus įtakoje, paruošė žinomas Vilniaus architektas Antanas Vivulskis, kiek anksčiau sukūręs Žalgirio mūšio paminklo Krokuvoje projektą, suprojektavęs ir Trijų Kryžių paminklą, o taip pat Šiluvos koplyčią.

Plačių užsimojimų projektas pradėtas vykdyti 1913 m. Naudota medžiaga — gelžbetonis. Šventovės bokštas turėjo vaizduoti stovintį Išganytoją, o kupolas sėdintį Sutvėrėją. Viduje turėjo būti 7 altoriai, simbolizuojantys 7 Kristaus žodžius, ištartus nuo Kryžiaus.

Statybos darbai buvo vykdomi 1913—1915 m. Karas sutrukdė darbus, 1919 m. mirė ir pats projekto autorius. Pokario metais nebaigti mūrai buvo apdengti stogu, viduje įruošti keli altoriai. Nuo 1920 m. klebonu buvo kun. Stanislovas Navrockis (Nawrocki). Įsteigta parapija, kuriai 1939 m. priklausė 14,734 parapijiečiai.

Nors bažnyčia nebuvo baigta ir didingas projektas neįvykdytas, tačiau ji turėjo didelę reikšmę ir net pokario metais buvo gausiai lankoma, nes arti kitos bažnyčios nebuvo.

1944 m. liepos mėnesį, raudonajai armijai puolant Vilnių, Pohuliankos priemiestyje trumpą laiką gynėsi kiek įsistiprinę vokiečiai. Mūšių metu bažnyčia nukentėjo. Lenkams repatrijavus į Lenkiją, ji neteko ir savo klebono kun. Navrockio. Jo įpėdiniu buvo paskirtas kun. Vladas Mironas, žinomas Vilniaus krašto lietuvių veikėjas, buvęs nepriklausomos Lietuvos ministeris pirmininkas. Savo gyvenimo vakarui jis gavo suvargusią (avarinę) bažnyčią. Tik ką paleistas iš kalėjimo klebonas parapiją administravo 1945—1947 m., kol vėl buvo NKVD suimtas. Atrodė labai suvargęs, paliegęs, silpnos sveikatos. Visą laiką (vasarą ir žiemą) vaikščiojo žiemiškai apsirengęs (matyt nujausdamas suėmimą), su rožančiumi rankoje. Netrukus vėl buvo suimtas ir savo gyvenimą užbaigė garsiajame Vladimiro kalėjime 1953 m.

Bažnyčia dar veikė 1954 m. ir kiek vėliau,

gal ligi nugriovimo. 1962—1965 m. šiose apylinkėse buvo statomi Statybininkų klubo rūmai. Nors aplinkui buvo daug tuščios vietos (kopūstų, burokų daržai) — pakankamai vietos naujam pastatui, tačiau okupacinė sovietinių rusų valdžia, tęsdama bažnyčių naikinimą, pastatą nugriovė. Artimiausios kitos bažnyčios — Šv. Stepono, ir Šv. Jokūbo, Šv. Dvasios, taip pat buvo uždarytos. Minėti V. Vivulskio sukurti paminklai — Žalgirio mūšis buvo vokiečių nugriautas, o Trys Kryžiai okupantų sovietinių rusų susprogdinti. Antano Vivulskio gatvė, kuria katalikai eidavo į Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią, pavadinta vokiečių 1944 m. Vilniuje nužudyto lenkų komunistų veikėjo Jano Pševalskio vardu.

Bažnyčios vietoje pastatytame Statybininkų klube įrengtos šokių ir krepšinio salės ir kitos patalpos. Sienos apkabinėtos komunistų partiją ir jos vadus šlovinančiais paveikslais, nors lankytojai , sportininkai į juos nekreipia dėmesio. Jaunieji sportininkai dažnai nė nežino, kad „Statybos" klubo pastato vietoje ne taip seniai stovėjo tikinčiųjų gausiai lankoma Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia.

ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS NEKALTOJO PRASIDĖJIMO PARAPIJOS BAŽNYČIA

Ji yra Vilniaus priemiestyje Žvėryne — Saltoniškėse, Sėlių (dabar I. Mičiurino gt.) Nr. 17, 2 km į šiaurės vakarus nuo miesto centro, dešiniajame Neries krante. Vietovė išsistačiusi upės terasose, šiaurėje pasiekia Šeškinės kalvas. Pagrindinę priemiesčio dalį sudarė Studentų ir Ukmergės gatvės. Plečiantis miestui, augo ir Saltoniškės — iškilo nemaža naujų namų, įkurta stambesnių įmonių, pastatyta Pedagoginio instituto pastatų grupė.

Saltoniškių žemė žinoma nuo XVI a. Priklausė Radvilams, kurie ją valdė ligi XIX a. vidurio. Lenkijos valdymo metais čia pristatyta privačių namų.

R. katalikų bažnyčia pradėta statyti 1911 m. Jos statybą pradėjo Šv. Rapolo parapijos klebonas kun. J. Adamavičius, tačiau I pasaulinis karas darbus nutraukė. Po karo darbai vėl buvo tęsiami. 1923 m. įkurta parapija; dalis Šv. Rapolo parapijos priskirta prie Saltoniškių. 1925 m. pradėtos laikyti pamaldos. Bažnyčią aptarnavo kun. A. Butkevičius (% 1936). Tačiau statyba nebuvo baigta — turėjo būti pastatyti aukštesni bokštai.

Architektūra. 1911 m. statyta šviesių plytų bažnyčia nepriklauso Vilniaus architektūriniams šedevrams. Tai yra provincinis eklektinis pastatas. Fasadą sudaro plati centrinė plati siena su apskritu langu — rozete ir su aklinų arkučių frizu trikampio frontone. Du šoniniai bokštai neiškyla aukščiau už fron-

Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčios fasadas. (1979 m. nuotrauka)

Vilniaus tikintieji prie maldininkais perpildytos bažnyčios, 1981 m. Velykų metu

Pirmoji Šv. Komunija Nekalto Prasidėjimo parapijos bažnyčioje 1981 m.

toną. Fasadinėje sienoje yra trejos durys. Trijų navų erdvė yra aukšta. Tą įspūdį pabrėžia daug siaurų kaneliūrų sienose ir piloriuose. Presbiterija gerai apšviesta penkiais siaurais langais. Didysis altorius yra koplytėlės pavidalo, o jo fone matomi architektūriniai bažnyčių ir bokštų siluetai. (Rašyta pagal 2. P. Krukonio nuotraukas).

Parapija buvo didelė ir 1939 m. turėjo 9652 parapijiečius. Tada jos administratorium buvo kun. Leopoldas Chomskis. Parapijoje dirbo ir lietuvis kun. Nikodemas Vaišutis.

Lietuviškos pamaldos įvestos II pasaulinio karo metu. 1941 m. apylinkės lietuviai prašė pamaldų su lietuviškais giedojimais ir pamokslu, tačiau atsirado trukdymų. Taigi 1942 m. gegužės mėn. buvo pravestas lietuvių surašymas, kurio metu surašyta 2800 lietuvių. Bažnyčios vikaru paskirtas lietuvis kun. Babilius.

Pokario metais bažnyčia suremontuota iš vidaus. 1956 m. ją konsekravo Vilniaus arkivyskupijos apaštališkasis administratorius vysk. Julijonas Steponavičius. Ilgametis parapijos klebonas — kun. Stasys Lidys (gim.

Procesija prie Nekalto Prasidėjimo bažnyčios

Religinis paminklas šventoriuje. (1981 m. nuotrauka)

1929.IX.4, kunigu pašvęstas 1962.IV.18). Pamaldų tvarka buvo išspręsta lietuvių ir lenkų parapijiečių taikaus sugyvenimo dvasia. Religinis gyvenimas gyvas, bažnyčia gausiai lankoma.

Be kun. St. Lidžio, prie bažnyčios 1983 m. rezidavo arkivyskupijos kancleris kun. Jonas Deksnys, altaristas kun. Romualdas Blažys. Kun. St. Lidys administravo ir nuolatinio kunigo neturinčią Šilėnų parapiją.

Šioje bažnyčioje yra nemaža pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų. Pažymėtini XVIII—XIX a. paveikslai: ,,Švč. M. Marija su Kūdikiu", ,,Šv. Juozapas", ,,Šv. Mykolas Arkangelas", ,,Šv. Rožė Limietė", ,,Marija Rožančinė", ,,Šv. Domininkas", Šv. Jokūbas", ,,Šventasis su baltu abitu"; įdomus XIX a. metalinis-emalinis padėklas knygoms, cininės žvakidės ir kt.

Pokario metais, klebono kun. St. Lidžio rūpesčiu, bažnyčioje įruoštas labai įdomus ,,Betlejus" su prakartėle, įvairiomis žmonių ir gyvulių figūromis, muzikos garsais ir kitomis įvairybėmis. Kalėdų laikotarpio metu jis yra gausiai ne vien tikinčiųjų lankomas.

Parapijos vaikučiai — berniukai (viršuje) ir mergaitės — Pirmosios Šv. Komunijos dalyviai 1981 m.

Kalėdinis „Betliejus", kun. St. Lidžio kasmet įruošiamas Nekalto Prasidėjimo parapijos bažnyčioje

Šv. Tėvas Jonas Paulius II Vatikane priima kun. Stasį Lidį, Nekalto Prasidėjimo parapijos kleboną

Šv. Mikalojaus bažnyčios šoninis fasadas. (S. Šimanskio nuotrauka iš „Vilniaus architektūros", 1958 m.)

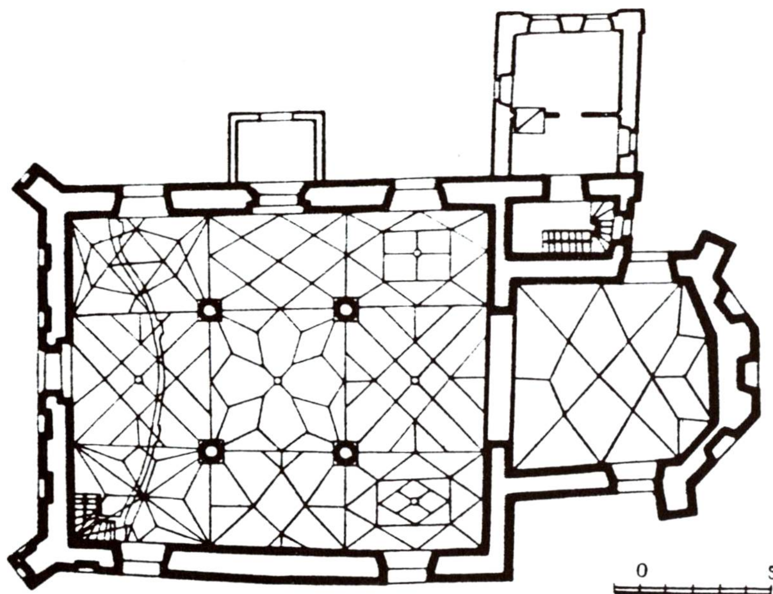
ŠV. MIKALOJAUS PARAPIJOS BAŽNYČIA

Ši nedidelė (28 x 12 m) mūrinė bažnytėlė, stovinti Šv. Mikalojaus (dabar Kretingos) gatvėje, yra laikoma seniausia bažnyčia Lietuvoje. Dr. Jurgio Gimbuto Lietuvos bažnyčių chronologijoje ir statistikoje ji pažymėta pirmuoju numeriu. Vilniaus vyskupijos „Elenche" paduoti 1320 jos statybos pradžios metai. Daug žinių apie Šv. Mikalojaus bažnyčią yra surinkęs ir paskelbęs LE XVIII, 400—402) dr. P. Reklaitis. Jei dėl pirmosios statybos datos ir yra abejonių, tai visi tyrinėtojai sutinka, kad ji buvo pastatyta XIV a., dar prieš Lietuvos krikštą, nes 1387 m. Jogailos privilegijoje jau minimos Šv. Mikalojaus bažnyčios kapinės. Buvusi įsteigta vokiečių pirklių XIV a. ir naudojama jų kulto reikalams. XIV a. priklausė vokiečiui Hanuliui, Vilniaus vietininkui. Neaišku, ar pirmoji bažnyčia buvo medinė ar mūrinė; greičiau mūrinė, nes ano meto vokiečių pirkliai Polocke, Naugarde ir gal kitur buvo pasistatę mūrines bažnyčias. Jos buvusios naudojamos ne tik kultui, bet ir prekėms sukrauti, kad apsaugotų nuo vagių ir nuo gaisro.

Kai Vilniuje buvo pastatyta didelė Šv. Jono bažnyčia, Šv. Mikalojaus bažnyčia neteko savo pirkliškos paskirties ir 1430 m. tapo pranciškonų vienuolyno bažnyčia, t.y. vienuolyno filija. Ji tada buvo vadinama „mažąja pranciškonų bažnyčia". Perimtą medinę bažnyčią Pranciškonai suremontavę 1440 m. darbai buvo baigti ir bažnyčia pašventinta. 1514 m. ji vėl buvo remontuota ir vėl pašventinta.

1737 ir 1745 m. gaisrai gerokai apnaikino bažnyčią. 1812 m. ji vėl daug kentėjo nuo Napoleono kareivių. Po to ji vėl buvo atnaujinta; pristatytas ir nedidelis keturkampis bokštas.

Architektūra. Ši viena iš seniausių Vilniaus gotiškų bažnyčių buvo sumūryta iš degtų plytų apie 1440 m., restauruota 1514 m.

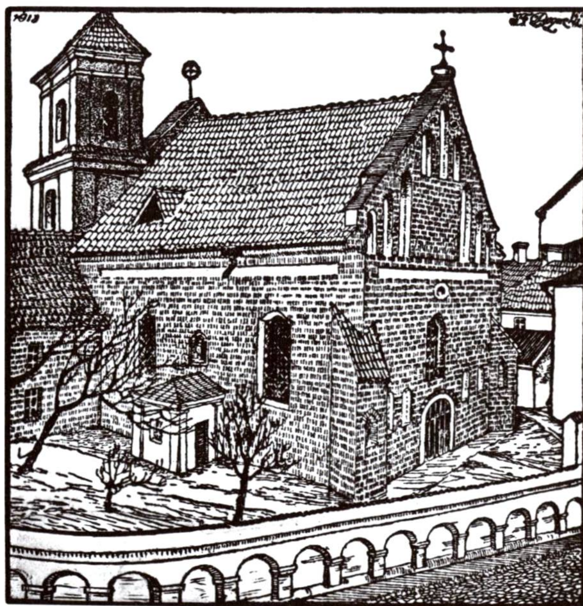

Šv. Mikalojaus bažnyčios planas. (Iš „Liet. arch. paminklų" VI/2., 1980)

Jos gotikiniai skliautai su keturiais pilioriais išmūryti XVI a. pabaigoje, nuėmus medines lubas. Po 1749 m. gaisro pastatas vėl buvo perdirbtas, pridėjus rokoko puošmenų. Tada buvo prakirsti didesni šoniniai langai ir pastatyta vargonų tribūna. Po 1812 m. apnaikinimų pastatytas keturkampis bokštas. Fasadas yra šiek tiek panašus į vėliau statytos Zapyškio bažnyčios, su stipriais kontraforsais kampuose. Frontonas suskaidytas nišomis. Šiaurinis portalas, nors ir su apskrita arka, turi gotiškai profiliuotų plytų apvadus.

Halinio tipo interjere senąjį gotiškumą pabrėžia aštuoniakampiai pilioriai ir žvaigždinės skliautų ogivos. Prie pietinės sienos yra dail. Rapolo Jakimavičiaus sukurtas Vytauto Didžiojo biustas (1930). Šis paminklas norėta pastatyti katedroje, bet lenkų dvasinė vyresnybė neleido. Bažnyčia nedidelė, vos 13 x 16 m ploto. Visi 3 altoriai barokiniai. (Daugiau detalių galima rasti P. Reklaičio straipsnyje, LE XVIII. Be to, dr. Reklaitis yra paskelbęs studiją apie Šv. Mikalojaus bažnyčią Vokietijos „Zeitschrift für Ostforschung" žurnale, Nr. 4, 1959 m.).

Po II pasaulinio karo bažnyčia buvo atremontuota, sustiprinti pamatai, atidengti ankstesni kolonų elementai šoninėje navoje. 1972 m. restauruotas interjeras pagal archit. J. Zibolio projektą.

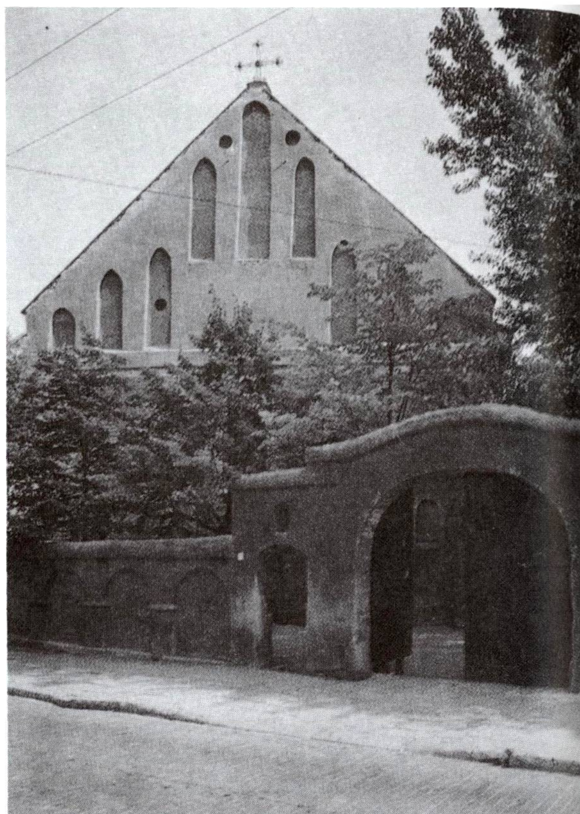

Šv. Mikalojaus bažnyčia. (J. F. Boguckio piešinys iš „Vilniaus" albumo, 1923 m.)

XIX a. II pusėje Šv. Mikalojaus bažnyčios pastatas buvo apleistas ir nenaudojamas kulto reikalams. Apylinkės gyventojai bažnyčią vadino „Lipskio alude". Pastatas formaliai priklausė Šv. Jono bažnyčios klebonui. XIX—XX a. sąvartoje Vilniuje atsirado daugiau susi-

Šv. Mikalojaus bažnyčia ir šventoriaus tvora. (Iš T. J. Vizgirdos „Vilniaus")

Šv. Mikalojaus bažnyčios šventoriaus vartai

pratusių lietuvių. Iškilo klausimas savo religiniams reikalams gauti savo bažnyčią. Pirmosios jų pastangos 1895—1897 m., kai pasiuntė savo prašymus vysk. L. Zdanavičiui, nebuvo sėkmingos. Apie 1897 m. susidarė „Lietuvybės apaštalų" draugija, turinti tik 12 įvairių pažiūrų narių. Jie ėmė rinktis, tartis ir nužiūrėjo apleistą Šv. Mikalojaus bažnytėlę. Surašę prašymą, surinkę apie 300 lietuvių parašų, jie įteikė žinomam lietuvių nekentėjui vysk. Stp. Zveravičiui. Jis prašymą priėmė, bet atsakymo nedavė, reikalą vilkino, leidimo lietuviškoms pamaldoms nedavė. Lietuviai nerimo: susirinkdavo į nenaudojamą bažnytėlę, giedodavo lietuviškai rožančių, giesmę „Pulkim ant kelių", suplikacijas, „Šv. Dieve" ir kt. Šv. Jono bažnyčios klebonas kun. Pacinka nebegalėjo sutrukdyti. Taip apie 1900 m. lietuviai jau buvo šią bažnyčią užėmę, bet neturėjo nei lietuvio kunigo, nei pamokslų gimtąja kalba. Pamaldas sekmadieniais jiems laikydavo kun. Michaelis, atvykdamas iš Rasų kapinių koplyčios, bet lietuviškai jis nemokėjo. Kunigas giedodavo lenkiškai, lietuviai atsakinėdavo lietuviškai. Gauti bažnyčią nemaža padėjęs kun. K. Prapuolenis. Jis prikalbinęs Petrapilio arkivyskupą B. H. Klopotovskį, kad įtikintų Vilniaus vyskupijos administratorių, jog bažnyčios Vilniaus lietuviams perleidimas būtų katalikybei naudingas dalykas. Pagaliau 1901 m. vysk. S. A. Zveravičius Šv. Mikalojaus bažnyčios filialistu paskyrė kun.

Šv. Mikalojaus bažnyčios šoninės durelės. (Iš Stasio Lazdinio albumo)

Juozapą Kuktą ir padarė bažnyčią Šv. Jono parapijos filija. (Parapijos teises gavo tik 1921 m.). Buvo įvesti lietuviški giedojimai ir pamokslai. Veikiai buvo sukurtas lietuviškas choras, mokykla, Savitarpinės pagalbos draugija, prieglauda vietos neturinčioms tarnaitėms ir apleistiems vaikams. Kurį laiką vikaru dirbo kun. Antanas Viskantas, bet 1907.II.27 jis buvo vyskupo iš pareigų atleistas. Prie šios bažnyčios ėmė burtis ir kiti Vilniaus lietuviai kunigai, jų tarpe 1907—1911 m. Vilniuje gyvenęs ir kaip „Vilniaus žinių" ir „Vilties" redaktorius dirbęs kun. Juozas Tumas.

1904.XII.8 Šv. Mikalojaus bažnyčią vizitavo Vilniaus vyskupas E. Roppas. Jis užgiedojo lietuviškai. Lietuvių kalba kalbėjo su klebonu bei parapijiečiais. „Vilniaus žinios" ta proga rašė: „Nieks Vilniuje nepamena, kada lankėsi šioje bažnyčioje vyskupas".

Iš tų laikų lietuvių kovų dėl gimtosios kalbos teisių savo bažnyčioje dar minėtina Šv. Mikalojaus bažnyčios Kryžiaus istorija. „Mūsų Vilniaus" žurnalo Nr. 18, 1935 m. yra paskelbtas Ben. Kazlausko iš įvykio dalyvės Medzikauskaitės lūpų užrašytas jo aprašymas, antrašte „Lietuvių kryžius Šv. Mikalojaus bažnyčioje". Štai kai kurios ištraukos:

„Sąmyšis kilo dėl lietuviško kryžiaus. Mat mes, lietuvaitės zitietės, susidėję nupirkom už 80 rublių didelį gražų kryžių ir, užrašę lietuviškai aukso raidėm, kad kas jį pabučiuoja, gauna daug dienų atlaidų, pakabinome prie durų ir paprašėme kunigą pašventinti. Aukščiau kabojo lenkiškas kryžius. Netoli prie durų klausė lenkas kun. Paciuka išpažinties. Jam baisiai, matyt, nepatiko, kad mūsų kryžių nuolankiai bučiuoja žmonės. Jie liepė zakristijonui jį nuimti, bet šis nepajėgė: mūsų kryžius tvirtai laikėsi. Ir kilo didžiausias triukšmas, prasidėjo peštynės (lenkams nė šventos vietos nėra!). Užlipdė kryžių popierium, mes jį nuplėšėme. Visa tai akylai iš presbiterijos sekė dr. J. Basanavičius. Kunigas užgiedojo lenkiškai. Mes jaunystės skambiais balsais, pilnos pasitikėjimo, traukėme lietuviškai: „Šventas Dieve!.." Lenkas kunigas dar daugiau niršo ir nerimo, šaukė lenkiškai: „Nešventinsiu jūsų kryžiaus! Anas lenkų kryžius pašventintas ir jūs gausit atlaidų jį bučiuodami, o lietuviškas

Šv. Mikalojaus bažnyčios didysis altorius. (Iš Stasio Lazdinio albumo)

Šv. Mikalojaus bažnyčios interjero galinis vaizdas ir vargonai. (Iš T. J. Vizgirdos „Vilniaus")

Lietuvių Šv. Mikalojaus bendrabučio lietuvaitės ir vedėja M. Žukauskaitė 1928 m.

kryžius yra nešventintas ir vis tiek, ar gatvėje akmenį bučiuosit ar jį, negausit atlaidų..."

,,Nurimom, suėjom į bažnyčią, išstatėm sargybas prie kryžiaus, kuris išbuvo iki vėlybo vakaro... Ryto metą skubėjome vėl saugoti savo lietuviško kryžiaus. Bet atėję neradome — išplėštas. Verkėme ir nežinojome ką daryti. Atėjo zakristijonas lietuvis, Mikutis. Mes puolėme jį prašyti: — Mikuti, nė vieno suktinio su tavim neišeisim, jei nepasakysi, kur kryžius". — Cit, niekam nesakykit, kryžių išplėšė kun. Paciuka ir uždarė šėpon".

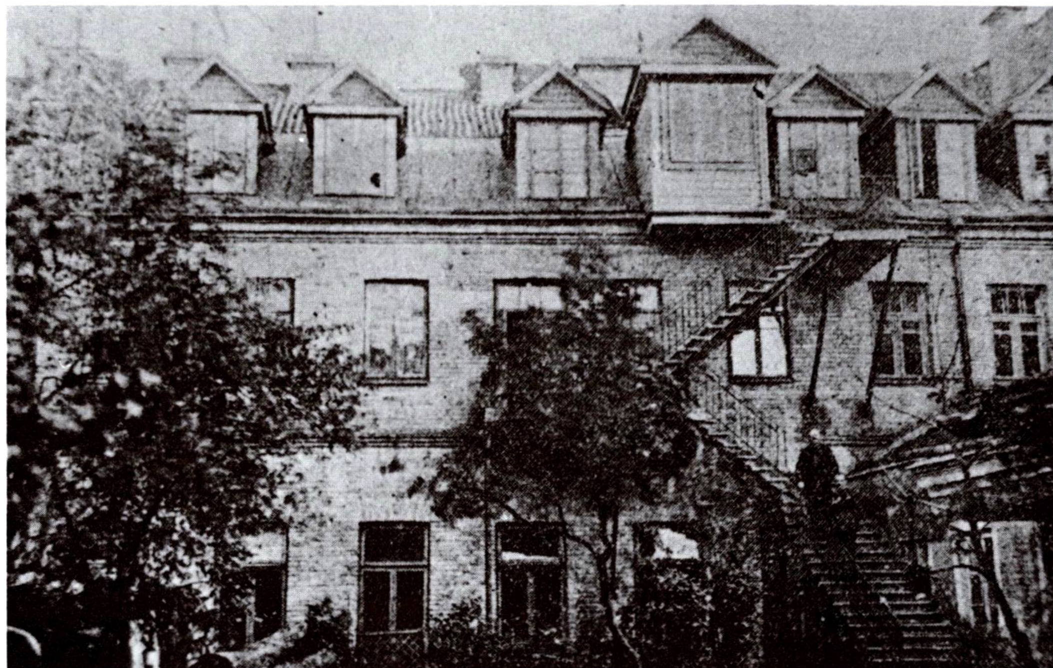
Po šio įvykio praslinko15 dienų. Tada Šv. Mikalojaus bažnyčios filialistu buvo paskirtas didelis Vilniaus krašto lietuvių veikėjas kun. Juozapas Kukta (vėliau Kaišiadorių vyskupas). Jis, įlipęs į sakyklą, lietuviškai persižegnojo ir pamokslo metu pasakė: ,,Neįlindau pro skyles, nei pro stogą, bet tiesiai per bromą įžengiau... Esu pasiųstas vyskupo ir nieko nebijau". Lietuvių kryžius vėl buvo laisvas. Savo pasakojimą Medzikauskaitė baigia šiais žodžiais: ,,Mes verkėme iš džiaugsmo ir matėme, kad pildosi mūsų patrijarcho (Basanavičiaus) pranašavimai: ,,Subyrės pančiai ir laisvė nušvis, ir kryžius mums vis kelią rodys!"

Visą laiką Šv. Mikalojaus parapija ir jos klebonija buvo Vilniaus lietuvių kunigų centrinė vieta. Čia jie rinkdavosi ir tardavosi lietuvių religiniais bei tautiniais reikalais.

Priešais Šv. Mikalojaus bažnyčią buvo lietuvaičių tarnaičių Šv. Zitos draugijos namai.

Antanas Smetona ,,Viltyje" (Nr. 147, 1911), rašinyje ,,Minėtinos sukaktuvės" šitaip Šv. Mikalojaus bažnyčios reikšmę lietuviams nusako:

,,Gera atsiminti įveiktas vargas. Šį sekmadienį sukako lygiai dešimtis metų, kaip Vilniaus lietuviai, kun. Zveravičiui vyskupaujant, yra įėję Šv. Mikalojaus bažnyčion. Spaudžiami vargo, jie gali čia, krūvon susirinkę, siųsti savo liūdną maldą Aukščiausiajam, klausytis lietuviškų pamokslų ir savo papročiu giedoti giesmes. Ir kokiu dideliu vargu buvo išgauta ši bažnyčia, kiek reikė privaikščioti vyskupo kanceliarijon, kiek prisiklausyta paniekos ir neapykantos žodžių, tai gali pasakyti mūsų veikėjai, pirmi ryžęsi reika-

Šv. Mikalojaus parapijos namai su sale susirinkimams ir klebonija. (1928 m. nuotrauka)

lauti prideramos lietuviams teisės. Ir nelengva buvo tiems mūsų pirmtakams: vienur jiems spyrėsi sulenkėjusi dvasinė vyresnybė, kitur rusų vyriausybė, intriguojama tų, kuriems mūsų atgijimas buvo ir tebėra kaip kokia atskala".

,,Šv. Mikalojaus bažnyčios gavimas buvo pirmas lietuvių laimėjimas Vilniuje. Nuo to laiko jie turėjo vietą šventadieniais, po pamaldų, susitikti ir pasidejuoti savo reikalais. Įgiję šią bažnyčią, įgijo Vilniuje pagrindą, kur galėjo kilti, augti ir stiprėti". (A. Sm. Raštai, IV, 284—285 p.).

1914—1924 m. bažnyčios rektorium buvo kun. Vladas Jezukevičius (gim. 1886 m.). Jis uoliai dirbo ne tik parapijoje, bet ir visuomeniniame darbe, vienas iš centrinio komiteto nuo karo nukentėjusiems šelpti steigėjų, Vilniaus Lietuvių komiteto, Blaivybės, ,,Ryto" ir kitų draugijų valdybų narys. 1920.I.27 Šv. Mikalojaus bažnyčią ir prie jos veikusią lietuvių gimnaziją aplankė popiežiaus vizitatorius Lenkijai arkiv. A. Ratti (vėliau popiežius Pijus XI).

1924.IX.25 kun. Jezukevičius dėl susidėjusių aplinkybių, pasitraukė iš rektoriaus pareigų, jas perduodamas kun. Kristupui Čibirui ir X.20 išvyko į nepriklausomą Lietuvą.

Kun. K. Čibiras rektorium (vėliau klebonu) išbuvo ligi savo mirties, 1942 m. 1939 m. parapijos vikarais dirbo kunigai: Vincas Taškūnas, Benediktas Krištaponis, Kazimieras Pūkėnas ir Edmundas Basys. Tais metais parapija turėjo 1643 parapijiečius.

Lenkų valdymo laikais Šv. Mikalojaus bažnyčios kunigų globoje jaukią prieglaudą rasdavo lenkų persekiojamos lietuviškos organizacijos, moksleiviai, iš kitų parapijų atvykę lietuviai kunigai. Kai Gervėčių lenkininkai neleido parapijos bažnyčioje laikyti lietuvaičių pagamintos bažnytinės vėliavos su Šv. Kazimiero bei Šv. Jurgio paveikslais ir lietuviškais įrašais, kun. Čibiras vėliavą maloniai priglaudė Šv. Mikalojaus bažnyčioje, pašventino ir padėjo prie altoriaus. (Žr. Gervėčiai).

1941 m. gegužės mėnesį savo kuklioje klebonijoje (2 kambarių butelyje) klebonas kun. Čibiras priglaudė šovinistų lenkų persekiojamą Vilniaus arkivyskupo padėjėją arkiv. M. Reinį, perleisdamas jam savo miegamąjį kambarį, duodamas maistą bei išlai-

Viršuje: Vytauto Didžiojo biustas Šv. Mikalojaus bažnyčioje, Rapolo Jakimavičiaus skulptūra. (Iš Stasio Lazdinio albumo). Apačioje — Kryžiaus kelių stočių bareljefai ir klebono kun. Kristupo Čibiro paminklinė lenta

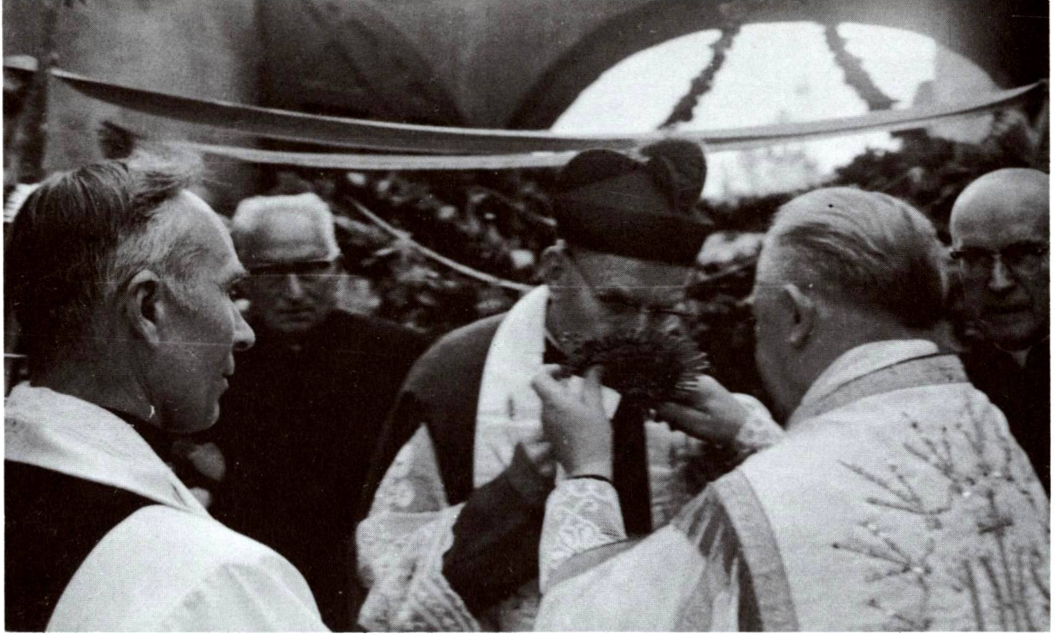
kymą, o taip pat altorių bažnyčioje. Tačiau 1942.III.23 naktis Šv. Mikalojaus bažnyčiai bei klebonijai buvo labai nelaiminga: miestą bombardavo rusai; pataikiusi bolševikų bomba užmušė 3 asmenis, jų tarpe kleboną kun. K. Čibirą. Jis buvo palaidotas Rasų kapinėse, o vėliau Šv. Mikalojaus bažnyčioje įmūryta jo atminimui skirta paminklinė lenta.

1942—1944 m. klebono kun. St. Valiukėno bute kas mėnesį vykdavo Vilniaus lietuvių kunigų susirinkimai, kuriuose dalyvaudavo: arkiv. M. Reinys, klebonai — P. Bieliauskas, J. Dubietis, J.Vaičiūnas, St. Valiukėnas; vikarai — J. Babilius, J. Bičiūnas, seminarijos rekt. kun. L. Tulaba, kunigai A. Lipniūnas, J. Baltramonaitis, J. Paukštys ir kiti. Būdavo svarstomi lietuvių pastoracijos klausimai, skaitomi referatai, vedamos diskusijos.

Pokario metais parapijos klebonais buvo kun. Stasys Valiukėnas, Vilniaus arkiv. valdytojas kan. Č. Krivaitis. Jų rūpesčiu karo metu apnaikinta bažnyčia buvo suremontuota. 1984 m., kunigų sąrašuose klebonu pažymėtas kun. Juozas Tunaitis (gim. 1928.X.25, kunigu pašvęstas 1954.IX.12). 1972 m. bažnyčios vidus restauruotas pagal archit. J. Zibolio projektą.

Iš pokario meto vikarų ypač minėtinas

Vilniečiai kunigai sveikina Vilniaus vyskupą Julijoną Steponavičių, atvykusį 1980.IX.10 į parapijos ruošiamą jo vyskupavimo 25 m. jubiliejaus minėjimą.

kun. Ričardas Černiauskas (gim. 1954.IX.1, kunigu pašvęstas 1977.V.22). Jis buvo bolševikų valdžios persekiotas, apkaltintas 1981.VIII.20 drauge su kitu kunigu vieno ūkininko patalpose Molėtų apylinkėse pravedęs rekolekcijas, kuriose dalyvavo apie 50 jaunuolių; iš jų 22 bolševikai suėmė. (Žr. 199 psl.). Kun. R. Černiauskas buvo suimtas, žiauriai sumuštas, kalintas ir nubaustas. Vėliau iškeltas į provinciją. Iš senų laikų pamaldos laikomos tik lietuvių kalba.

Šv. Mikalojaus bažnytėlėje yra išlikę nemaža religinio meno bei kulto vertybių. Išskirtinai minėtina medinė Šv. Liudviko skulptūra — retas XVI a. gotikos pavyzdys. Iš paveikslų minėtinas XVIII a. tapytas ,,Šv. Mikalojus". Išliko du 1770 ir 1771 m. varpai, daug brangių liturginių indų bei rūbų.

Pokario metais bažnyčios šventoriuje pastatytas didelis, įspūdingas ir moderniškas Šv. Kristupo paminklas — statula, skulptoriaus Antano Kmieliausko darbo.

Prie Šv. Mikalojaus bažnyčios 1960 m. žiemą

ŠVČ. MERGELĖS RAMINTOJOS (AUGUSTINŲ) BAŽNYČIA

Ji yra Savičiaus gatvėje. XVI a. viduryje čia buvo cerkvė. 1670 m. šioje vietoje pastatyta Viešpaties Atsimainymo bažnytėlė, priklausiusi karmelitams, bet 1697 m. ji perėjo vienuoliams augustinams. Vienuoliai 1746—1768 m. pastatė naują mūrinę bažnyčią ir vienuolyno rūmus. Kadangi bažnyčioje buvo Dievo Motinos Ramintojos paveikslas, ji buvo šiuo vardu pavadinta. 1807 m. vienuolyno rūmus nupirko Vilniaus universitetas ir juose įkurdino kunigų seminariją. 1833—1842 m. čia veikė Dvasinė akademija. Joje 1833—1842 m. kaip prof. adjunktas dirbo Motiejus Valančius. Kai ji buvo perkelta į Petrapilį, buv. vienuolyno patalpose įkurdinta pravoslavų mokykla. Kurį laiką čia buvo ir masonų ložė.

1812 m. prancūzai, kaip ir daugelyje kitų Vilniaus bažnyčių, čia buvo įruošę karinių reikmenų sandėlį. 1852 m. rusų valdžia vienuolyną su bažnyčia uždarė, pastatus atėmė iš katalikų. Iš bažnyčios padarė Šv. Andriejaus cerkvę, o buv. vienuolyno rūmuose įsteigė stačiatikių dvasinę mokyklą.

Katalikams bažnyčia grąžinta 1919 m., o 1926 m. pavesta Rytų apeigų katalikų reikalams. Pastatas buvo atremontuotas. 1939 m. bažnyčios administratorium buvo kun. Adolfas Szip, S.J., rit. or. Po II pasaulinio karo atimta iš katalikų ir paversta sandėliu.

Architektūra. 1746—1768 (kitais duomenimis 1750—1756 m.) statyta bažnyčia pagal archit. Liudviko Hryncevičiaus projektą yra vėlyvojo baroko stiliaus. Navų pastatas yra kuklus, turi aukštą gotišką stogą, mažai langų. Fasado priekyje stovi vienas aukštas bokštas. Jo šeši tarpsniai palaipsniui laibėja, o kertės išryškintos piliastrais. Bokšto šalmas yra dvilypis, kryžminio plano. Ypatingai didelis kryžius yra puošnus, ažūrinis. Pritaikant pastatą prekių sandėliui, vidaus erdvė buvo padalyta dviem monolitinėm gelžbetonio perdangom į tris aukštus. Tuo būdu bažnyčios interjero architektūra buvo sunaikinta.

Vienuoliai augustijonai prie savo bažnyčios buvo įsteigę Marijos Ramintojos (Paguodos) broliją. Šios brolijos rūpesčiu didžiajame altoriuje, buvo Marijos Ramintojos paveikslas, greičiausia panašaus paveikslo Krokuvoje kopija. Panaikinus vienuolyną, paveikslas buvo perkeltas į Šv. Jono bažnyčią ir patalpintas Šv. Stanislovo Kostkos koply-

Švč. Mergelės Ramintojos — Augustinų (Augustijonų) bažnyčia, dabar okupantų atimta iš katalikų ir paversta elektros reikmenų sandėliu. (1983 m. nuotrauka)

Augustijonų bažnyčios užpakalinė dalis. (1983 m. nuotrauka)

Stebuklingas Marijos paveikslas

čioje. Pieštas ant drobės, 1,55 x 214 cm. Marijos skara ir pagrindas tamsiai mėlynos spalvos, drabužis papuoštas brangiais akmenimis, sidabriniais. Du maži angeliukai ant Marijos galvos laiko vainiką. Ne tik Marijos galva, bet ir visa figūra leidžia sidabrinius spindulius. Tikintieji laikė šį paveikslą turintį stebuklingos galios. Prie jo buvo ir votų. (J. Vaišnora, ,,Marijos garbinimas Lietuvoje").

Šioje bažnyčioje XIX a. viduryje buvo Vytauto Didžiojo portretas.

ŠV. IGNOTO LOJOLOS (JĖZUITŲ) BAŽNYČIA

Ji stovi to paties vardo — Jėzuitų (dabar Giedrio) gatvėje. Jos fundatorius — Vilniaus vyskupas Eustachas Valavičius. Statyta tęsėsi 1622—1647 m. Tada ji buvo baigta ir konsekruota. Prie bažnyčios pastatyti didžiuliai jėzuitų vienuolyno rūmai, vėliau kunigų seminarija. 1796 m. rusai pastatus nusavino. 1798 m. vienuolyne įruošė kareivines. 1869 m. bažnyčia perdirbta į karininkų klubą. Tuo metu graži bažnyčia buvo sužalota, neteko savo meninių vertybių.

Architektūra. 1622—1647 m. statyta bažnyčia yra barokinio stiliaus, kaip dauguma senųjų Vilniaus šventovių. Tačiau pagal P. Reklaitį (LE VIII), jinai turi ir gotiškų žymių: šoninių sienų kontraforsus ir aukštus smailių arkų langus. Fasadą vainikuoja barokinis pinijonas su spiralinėmis voliutomis. Bokštų

nėra, bet seniau yra buvę du bokštai presbiterijos šonuose. Turtingas barokinis interjeras buvo apnaikintas rusų 1798 m., pavertus jėzuitų noviciatą kareivinėmis, o bažnyčią uždarius. Tada barokinės altorių skulptūros buvo perkeltos į Šv. Jono bažnyčią; skliautų freskos sunaikintos vėliau, 1869 m. Lenkų laikais, 1926—1929 m., bažnyčia buvo dalinai restauruota, nutapytos naujos freskos.

Katalikams ši bažnyčia grąžinta po I pasaulinio karo. Kun. M. Popockos rūpesčiu buvo suremontuota ir naudojama Lenkijos kariuomenės reikalams. Bažnyčios sienos papuoštos dail. Stanislovo Matusiako piešiniais.

Atgavus Vilnių, Šv. Ignoto bažnyčia buvo Lietuvos kariuomenės naudojama kaip įgulos bažnyčia. Jos rektorium arkiv. R. Jalbžykovskis paskyrė vilnietį kun. Juozą Panavą. Jis kartu buvo ir 3-jo Dragūnų Geležinio Vilko pulko kapelionas.

Bolševikams okupavus Lietuvą, kun. J. Panavas, susitaręs su marijonais, 1940 m. paprašė juos įsikurti prie bažnyčios ir davė butą jų tėvams ir broliukui. Čia atsikėlė apsigyvenimui tėvai Vincentas Dvaranauskas ir Norbertas Skurkis.

Kai bažnyčia buvo įgulos bažnyčia, jos vargonininkas ir zakristijonas buvo kariuomenės tarnautojai, bet bolševikų okupacijos metais juos reikėjo atleisti. 1940 m. rudenį arkiv. R. Jalbžykovskis išbarė kun. Panavą ir priekaištavo, kodėl atsikvietė marijonus. Kun. Panavas teisinosi, kad tai padaręs materialinių aplinkybių verčiamas. Tokia padėtis tęsėsi ligi 1942 m., kai arkiv. M. Reinys bažnyčią oficialiai perdavė marijonams. Nuo tada jie teisėtai ir oficialiai valdė bažnyčią ir ją aptarnavo, nes arkiv. Jalbžykovskis nebuvo jiems davęs bet kurių teisių į jos administravimą.

Šv. Ignoto bažnyčia kurį laiką veikė ir pokario metais. Joje pamaldos buvo laikomos tik lietuvių kalba. Tačiau netrukus bolševikai ją uždarė, pastatą nusavino, pavertė kino studijos sandėliu, o koplyčioje įruošė „Bočių" restoraną.

Prie bažnyčios buvusieji vienuolyno pastatai architektūriniu požiūriu nebuvo įdomūs, nes rusams juos perstatant buvo sugadinti.

Šv.Ignoto bažnyčios fasado viršutinė dalis. (1983 nuotrauka)

Šv. Ignoto Lojolos (Jėzuitų) bažnyčia. Dabar atimta iš katalikų ir paversta „Bočių restoranu"

Šv. Jurgio bažnyčios fasadas. Dabar bažnyčia atimta iš katalikų ir paversta sandėliu

ŠV. JURGIO BAŽNYČIA

Mūrinė Šv. Jurgio bažnyčia yra prie Ožeškienės aikštės (dabar Černiachovskio — Rašytojų gt.). XVI a. ši vieta buvo jau už Vilniaus miesto sienų, priklausė Radvilams 1506 m. Mikalojus Radvila, Lietuvos kancleris ir Vilniaus vaivada, dėkodamas Dievui už totorių nugalėjimą ties Kliecku, pastatė šioje vietoje bažnyčią ir basiesiems karmelitams vienuolyną. Po to bažnyčia buvo perstatoma, remontuojama, įruošta Šv. Juozapo koplyčia su rokoko altoriumi. Prie bažnyčios yra keturkampis bokštas, perdirbtas iš gynybinio bokšto. 1798 m. bažnyčia su vienuolyno pastatais perleisti kunigų seminarijai, kuri čia buvo ligi II pasaulinio karo pabaigos. 1939 m. jos rektorium buvo kunigų seminarijos rektorius kun. Jonas Ušyla (Uszyłło).

Architektūra. Ši memorialinė Radvilų bažnyčia buvo įkurta 1506 m. Pagal P. Reklaitį (LE XI 133), pradžioje jinai buvo gotiška. XVIII a. pagrindinai perstatyta vėlyvojo baroko stiliumi. Vienos navos halė su presbiterijos priestatu neturi bokštų, bet jos stogai pridengti priekyje ir iš galo net trimis vilnietiškais pinijonais. Ant jų šoninių voliutų uždėti ažūriniai geležiniai vazų siluetai, o viršuje kryžiai. Fasado piliastrai turi dekoratyviškus stiuko kapitelius. Prieangis pristatytas XIX a. pradžioje su 6 kolonomis ir turtingu laužytu architravu. Už bažnyčios stovi žema varpinė. Ji yra šventoriaus mūro sienos dalis. Interjero lubos papuoštos freskomis. Sakykla ir klausykla sujungtos į vieną kompoziciją. Dailininkas M. V. Dobužinskis yra nutapęs Šv. Jurgio bažnyčią su aplinkiniais senais namais dar prieš 1923 m.

Lenkų valdymo laikais Šv. Jurgio bažnyčia buvo Vilniaus madingų lenkų parapija: po pamaldų moterys šventoriuje demonstruodavo savo skrybėlaites, kailinius ir šypsenas, vyrai joms elegantiškai lankstydavosi; karininkai barškindavo kardais ir medaliais. Lenkiškus pamokslus čia kurį laiką sakė ir lietuvis kun. Petras Kraujalis. 1927.VII.2, Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo vainikavimo metu, šioje bažnyčioje buvo iškilmingos pamaldos, kurias laikė Rygos vyskupas Jezups Rancans.

Po II pasaulinio karo šioje bažnyčioje buvo įvestos pamaldos lietuviams, tačiau dėl tuometinio rektoriaus kun. A. Malakovskio (Malakowski) nepalankumo buvo nutrauktos. Netrukus pamaldų klausimą „išsprendė" okupantai: bažnyčios pastatą nusavino ir pavertė Knygų rūmų knygų sandėliu.

Šv. Jurgio bažnyčioje buvo daug religinio meno bei kulto vertybių, kurių dalis išliko ligi šių dienų. Sienos ir lubos buvo išpieštos piešiniais, vaizduojančiais Šv. Jurgio gyvenimą, jo darbus ir kančias. 1908 m. šie piešiniai buvo atnaujinami, bet labai sužaloti. Ant šoninių presbiterijos sienų yra al Fresco būdu nupiešti portretai: did. kunigaikščio Žygimanto III, Mikalojaus Radvilo (fundatoriaus), jo žmonos Barboros, Jurgio Radvilo. Šv. Filomenos altoriuje, dailiame karste, buvo Šv. Teresės ir kitų šventųjų relik-

Šv. Jurgio bažnyčios viršutinė dalis. (1983 m. nuotrauka)

Buv. Šv. Jurgio bažnyčios varpinė, iš kurios išlupti varpai. (1983 m. nuotrauka)

Šv. Jurgio bažnyčia Vilniuje. Pokario metais okupantai jos pastate įkurdino Knygų rūmų sandėlį

vijos. Pokario metais dar buvo išlikusios 4 vertingos gipsinės šventųjų skulptūros (XVIII a.), 4 mūriniai altoriai su skulptūromis, daug paveikslų.

Bažnyčia geriausia matoma iš Tilto gatvės. Frontinis fasadas, kuris dabartinės Černiachovskio aikštės šiaurės rytų kampe, yra užgriozdintas statybine medžiaga. Iš varpinės okupantai išlupo varpus, frontinis fasadas naikinamas.

Šv. Baltramiejaus bažnyčia, dabar skulptūros dirbtuvės. (1983 m. nuotrauka)

APAŠTALO ŠV. BALTRAMIEJAUS BAŽNYČIA

Buvusios bažnyčios šventoriuje 1983 m.

Ji yra Užupio gatvėje, Nr. 4. 1644 m. Jokūbas Xalomejus šioje vietoje pastatė medinę bažnytėlę ir nedidelį vienuolyno pastatą, paskirdamas viską reguliariems kanauninkams. Didžiosios rusų invazijos metu (1655—1661) visi pastatai buvo rusų sudeginti. Po to pastatyta mūrinė bažnyčia, bet ir ji XVIII a. pr. sudegė. 1788 m. šioje vietoje vienuoliai pasistatė oratoriją. 1824 m. ji buvo perdirbta į bažnyčią, kurios pastatas išliko ligi mūsų laikų.

Bažnyčios pastatas yra vėlyvojo klasikinio stiliaus. Iš pradžių ji buvo bebokštė, bet 1881 m. jai pristatytas bokštas. Vidus buvo kukliai įruoštas, buvo 5 mediniai altoriai.

Ši bažnyčia nebuvo parapijinė. 1939 m. jos rektorius buvo kun. Stanislovas Milkovskis (Miłkowski).

Pokario metais okupacinė bolševikų valdžia bažnyčią uždarė, jos pastatą nusavino. Iš pradžių joje įruošė sandėlį, vėliau skulptūros dirbtuves. Žinoma, kad 1975 m. vasarą čia buvo pagaminta didžiulė Lenino skulptūra.

ŠV. JUOZAPO KOPLYČIA

Ji buvo Vilniaus gt. Nr. 23. XVI a. šioje vietoje buvo gražūs Radvilų rūmai. XVII a. Lietuvos etmonas Jonušas Radvilas juos praplėtė ir išpuošė. Šie rūmai buvo sunaikinti XVII a. viduryje į Lietuvą įsiveržusių rusų, o XVIII a. juos pakartotinai nuteriojo švedai. 100 metų stovėjo apleisti. Domininkas Radvila juos padovanojo Labdarybės draugijai, įkurtai 1806 m. Vilniuje vysk. Jono Nepomuko Kasakauskio ir prof. Juozapo Franko rūpesčiu. Buvo renkamos aukos ir 1807 m. rūmai atremontuoti. Į juos tada ir buvo perkelta Labdarybės draugija, anksčiau laikinai veikusi vyskupo rūmuose. Čia buvo įruošta beturčių ir pavargėlių prieglauda, kurioje 1940 m. gyveno apie 500 vyrų ir moterų.

Šios draugijos rūmų kieme 1807 m. broliai Puslovskiai pastatė mūrinę koplyčią, kuri tarnavo senelių prieglaudos reikalams. Posėdžių salėje buvo draugijos steigėjų ir geradarių (vysk. J. Kasakauskio, prof. Franko, grafo Adomo Platerio ir kt.) portretai. 1939 m. koplyčios rektorium buvo kun. Juozapas Poniatovskis (Poniatowski). Po II pasaulinio karo bolševikai pastatą ir koplyčią pavertė knygų prekybos sandėliu.

Netoli Labdarybės draugijos prieglaudos (Vilniaus gt. Nr. 28) buvo Lietuvių sanitarinės pagalbos draugijos poliklinika ir ligoninė. Joje 1927.II.16 mirė dr. Jonas Basanavičius. 1933 m. ligoninė perkelta į nuosavus namus Gedimino gt. Nr. 33a. Senose patalpose įsikūrė Vilniaus lietuvių studentų sąjunga, turėjusi savo valgyklą ir knygynėlį.

ŠVČ. TREJYBĖS (BAZILIJONŲ) BAŽNYČIA

Ji yra pačiame miesto centre, Domininkonų (dabar Garelio) ir Šv. Ignoto (dabar Giedrio) gt. Jos statybos pradžia nežinoma, tačiau aišku, kad ji buvo jau XVI a., nes žinoma, kad Žygimantas I liepė prie jos pastatyti ligoninę. Jo įsakytas miestelėnas (Hordničius) Ulrichas Hozijus 1536 m. pastatė Švč. Trejybės vardo ligoninę, o karalius jos išlaikymui paskyrė pajamas, gaunamas už tilto per Nerį naudojimą.

Nėra žinių, kada bažnyčia buvo perstatyta. Žinoma, tik, kad ji buvo iš pradžių domininkonų, vėliau miesto magistrato žinioje. 1781—1805 m. klebonu buvo kun. Martynas Počebutas, garsus astronomas, Vilniaus universiteto profesorius ir rektorius. 1821 m. rusų valdžia bažnyčią su ligonine uždarė, o pinigus, kurie buvo skiriami ligoninei išlaikyti, pervedė generalinei Šv. Jokūbo ligoninei.

Bažnyčios pastatas paverstas cerkve, kuriai duotas Apreiškimo vardas. 1846—1848 m. bažnyčia perstatyta rusų bizantijos stiliumi. Tada ji nustojo savo išvaizdos.

Architektūra. Pagal dr. J. Grinių, bazilijonų kieme stovintis bokštas liudija, kad toji bažnyčia siekianti gotikos laikus. Dabartinis bažnyčios pastatas yra atstatytas po 1748 m. gaisro drauge su vienuolynu. Architektas buvo žinomasis J. K. Glaubicas, statęs daugiau vėlyvojo baroko bažnyčių. 1821—1919 m. laikotarpyje bažnyčia buvo paimta cerkvės reikalams ir turėjo uždėtą medinį svogūnišką kupolą, kurio jau nebėra. Pastatas turi du lieknus kampinius bokštelius. Išorinės sienos apjuostos renesansišku arkučių frizu. Tinkas nudažytas geltonai. Viduje randama istoriniu požiūriu vertingų paminklų ir viena kita pirmykštės gotikinės bažnyčios liekana.

Meno istorijos ir estetiniu požiūriu yra vertingi Bazilijonų vartai Aušros Vartų gatvėje. Jie yra gryno rokoko stiliaus. ,,Statinys atrodo lyg nulietas iš vieno gabalo. Viskas lengva, žaisminga, banguota" — rašė J. Grinius (1940 m.). Švč. Trejybės arba bazilijonų vartų pinijone matomas Švč. Trejybės simbolis. Nusavinus vienuolyną ir bažnyčią, pastatai buvo

Bazilijonų bažnyčia, dabar inžinerijos laboratorija. (1983 m. nuotrauka)

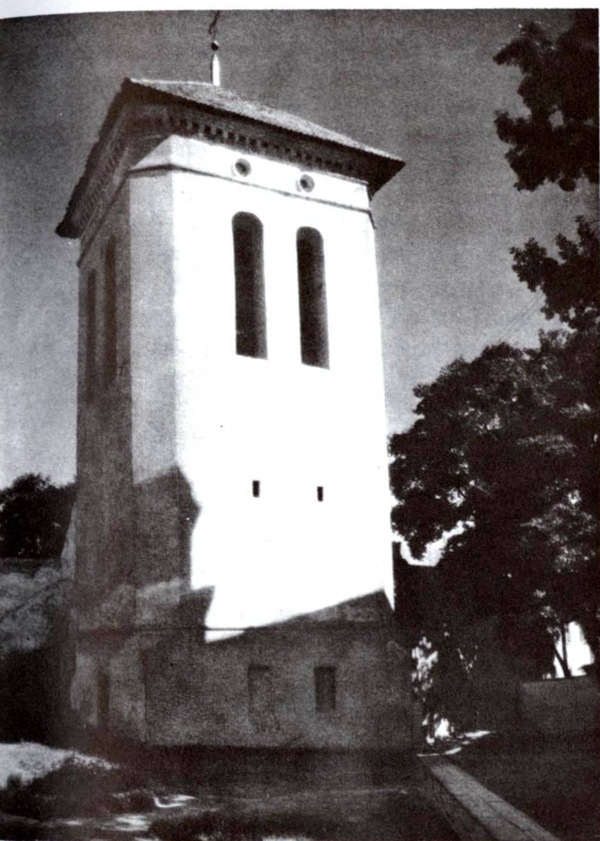
naudojami Istorijos — etnografijos muziejaus dirbtuvei, sporto salei, o paskiausiai ten įsikūrė Vilniaus Inžinerijos statybos institutas (1978 m.). Žinoma, kad 1975 m. bažnyčioje buvo gaminamas propagandinis Kauno IX forto maketas.

Bazilijonų vienuolyno rūmai buvo pastatyti XVI a. pradžioje. Juose apie 1585 m. įsteigta mokykla, biblioteka, o kiek vėliau ir spaustuvė. Šios spaustuvės atspausdintos knygos pasirodė jau 1596 m. Tai buvo Lauryno Zizanio pirmieji rusų kalbos vadovėliai ir gramatikos. Taigi pirmosios rusų kalbos knygos buvo atspausdintos ne Rusijoje, bet Lietuvoje. 1628 m. bazilijonai perėmė buvusią Mamoničių spaustuvę; čia XVII—XVIII a. buvo atspausdinta nemaža knygų įvairiomis kalbomis.

1748 m. vienuolyno rūmai sudegė. Po gaisro jie buvo atstatyti XIX a. pradžioje juose įruoštas kalėjimas. Žinoma, kad 1823—1824 m. juose buvo kalinami Vilniaus universiteto studentai, Filaretų organizacijos nariai, kurių tarpe kalėjo ir poetas Adomas Mickevičius. Savo pergyvenimus šiame kalėjime jis perdavė veikale „Vėlinės" („Dziady"). 1839 m. čia kalėjo Steponas Konarskis (1700—1761), pijoras, lenkų pedagogas, mokyklų reformatorius.

Švč. Trejybės bažnyčia katalikams sugrįžo tik 1919 m; buvo atremontuota, pašventinta, perduota Šv. Vincento Pauliečio draugijai.

Lenkų laikais viename vienuolyno sparne buvo įsikūrusi Gudų Mokslo draugija; čia buvo gudų muziejus, gimnazija ir stačiatikių

Bažnyčios varpinė

Bazilijonų vienuolyno vartai

dvasinė seminarija. 1939 m. bažnyčios rektorium buvo kun. Leonas Hrynievskis. Lenkų okupacijos metais gudai buvo persekiojami, kaip ir lietuviai, suiminėjami, kalinami. Jų gimnazija ir kitos įstaigos sunkiai vertėsi.

Lietuviškos pamaldos šioje bažnyčioje įvestos 1940 m. gegužės mėnesį, sekmadieniais bei šventadieniais, 11 val. ryto. Pokario metais pamaldos buvo laikomos lietuviams ir lenkams. Ir vienus ir kitus aptarnavo kun. J. Vaičiūnas.

Po II pasaulinio karo pastato frontinė siena sugriuvo. Ji buvo atstatyta, tačiau frontinės durys užmūrytos, o įėjimas įruoštas iš šoninės gatvės. Dabar bažnyčios pastate yra gimnastikos salė, lošiamas tenisas. Buv. vienuolyno patalpose įkurdintas Pedagoginis institutas.

Bazilijonų bažnyčia ir vienuolyno rūmai. (J. Bulhako nuotrauka iš „Vilniaus" albumo, 1923)

Trinitorių bažnyčios pietinis fasadas. (R. Sabataičio nuotrauka iš „Vilniaus architektūros, 1978 m.) Dabar šioje bažnyčioje įruoštas karinis sandėlys

VIEŠPATIES JĖZAUS (TRINITORIŲ) BAŽNYČIA

Ji yra Trinitorių (dabar Smėlio) gatvėje, Antakalnyje. Bet pirmiausia — kas tie trinitoriai? Tai vienuolija (lot. Ordo Sanctissime Trinitatis redemptionis captivorum), įkurta XII a. gale ir popiežiaus patvirtinta 1198 m. Vienuolių tikslas buvo išpirkinėti krikščionių belaisvius, patekusius saracenų nelaisvėn Kryžiaus karų metu. Vėliau tikslai keitėsi, vienuolija buvo ne kartą reformuota, atlikdavo įvairius apaštalavimo darbus. Lietuvos trinitoriai priklausė Lenkijos provincijai.

Trinitorių vienuolynas įkurtas ir jų bažnyčia pastatyta 1694—1717 m. Jono Kazimiero Sapiegos, D.L.K. hetmono rūpesčiu bei fundacija. Vienuolyną su bažnyčia jis pastatė netoli savo rūmų.

Architektūra. Ši rotundos pavidalo bažnyčia priklauso vėlyvajam barokui. Statyta 1694—1705 m. laikotarpyje. Fasadas dvibokštis, tačiau jo centrinio kupolo žibintas iškyla aukščiau už piramidinius bokštų stogelius. Abu bokštai yra iš oro prigludę prie aštuoniakampės rotundos. Išorinės sienos suskaidytos plokščiais piliastrais ir papuoštos girliandų reljefais. Interjeras atrodo įspūdingai, nes yra aukštas drauge su atviru kupolu. Sienas apjuosia platus architravas su figūriniu frizu. Sienų nišose yra po altorių. (Daugiau detalių žr. P. Reklaičio straipsnį LE XXXI).

1812 m., prancūzų žygio į Rusiją metu, bažnyčia buvo jų karių gerokai sužalota, bet vėliau atremontuota. Didžiųjų durų viršutinėje dalyje yra reljefinis angelas, laiminąs vienuolį trinitorių, kartu su jo iš saracenų išpirktu belaisviu. Bažnyčios viduje buvo 7 altoriai, kurių didžiajame buvo medinė Viešpaties Jėzaus (Ecce homo) skulptūra. Ją 1700 m. iš Romos atsiuntė popiežius Inocentas XII. Veikiai ji ėmė garsėti stebuklais.

1864 m. rusų valdžia bažnyčią nusavino, o 1868 m. ją pavertė stačiatikių (Šv. Mykolo) cerkve, kuria išbuvo ligi 1915 m. Rusai pašalino dailaus darbo rokoko stiliaus didįjį altorių, išmetė šventųjų figūras, pašalino antkapinius paminklus, vertingus paveikslus ir kt. Viešpaties Jėzaus statula perkelta Šv. Petro ir Povilo bažnyčion ir padėta kairiajame altoriuje. Bažnyčios bokštų viršūnės papuoštos rusiškų cerkvių ,,svogūnais". Priešakinėje dalyje pristatytas neskoningas prieangis. Nugriautas fundatoriaus sūnaus Aleksandro Sapiegos rokoko stiliaus paminklas.

Trinitorių bažnyčia. (1984 m. nuotrauka)

1918 m. bažnyčios pastatas grąžintas katalikams ir buvo paverstas karo ligonine. 1924 m. bažnyčia atremontuota, nuimti rusiški ,,svogūnai". Lenkijos okupacijos metais ji tarnavo lenkų kariuomenės religiniams reikalams. 1939 m. bažnyčios rektorium buvo karinis kapelionas kun. Jonas Žyvickis (Żywicki). Buv. trinitorių vienuolyno rūmuose įkurdintos universiteto klinikos.

Pokario metais okupacinė valdžia bažnyčią iš katalikų atėmė ir pavertė kariniu sandėliu. Daug retų vertybių žuvo. Yra išlikęs skulptūrinis interjero dekoras, darytas 1700—1705 m. Petro Perti.

Jėzaus Nukryžiuotojo koplyčia Paneriuose. (1984 m. nuotrauka). Dabar joje įruoštas sandėlys

JĖZAUS NUKRYŽIUOTOJO KOPLYČIA PANERIUOSE

Dabar Paneriai yra Vilniaus miesto pietvakarinė dalis, kairiajame Neries krante, pakeliui iš Vilniaus į Trakus. Vieta kalvota. Žemutinėje Neries terasoje įsikūrę Žemieji Paneriai, viršutinėje — Aukštieji Paneriai.

Panerių žemę 1390 m. Jogaila užrašė Vilniaus kapitulai. Iš Panerių kalvų vilniečiai savo namų statybos reikalams imdavo molį, kalkes, miško medžiagą. 1529 m. Vilniaus kapitula Paneriuose pastatė plytinę, kurioje pagamintos plytos buvo naudojamos katedros, kapitulos namų, bažnyčių ir privačių namų statybai. Toje vietoje, kur skyrėsi keliai į Gardiną ir Kauną, buvo mūrinė koplytėlė — stulpas, pastatytas 1597 m. Paneriuose buvo įkurtas Vilniaus vyskupo dvaras. XVII—XVIII a. jis priklausė jėzuitams.

Koplyčią Panerių kapinėse pastatė jėzuitai XVII a. Vėliau vysk. Vincentas Žilinskis (1846—1856) ją padidino. Priklausė Švč. Jėzaus Širdies Vilniuje parapijai.

Koplyčia stovi kalvos viršūnėje, baroko stiliaus. Prie jos esančiose kapinėse palaidoti 1831 m. sukilimo metu šiose apylinkėse žuvusieji sukilėliai ir juos malšinę rusų kariai. Sukilėliams vadovavo Antanas Gelgaudas (1792—1831). Sumušti jie pasitraukė Kauno link, iš čia atžygiavę prie Prūsijos sienos, kurią pereinant sukilėlių kapitonas Skulskis A. Gelgaudą nušovė.

1941—1944 m. Panerių apylinkėse vokiški naciai nužudė ir masiniuose kapuose pakasė daugiau kaip 100.000 žydų ir kitų tautybių žmonių.

Po II pasaulinio karo bolševikai koplyčią uždarė ir pavertė sandėliu.

ŠVČ. TREJYBĖS BAŽNYČIA TRINAPOLYJE

Ji yra Trinapolyje, Vilniaus priemiestyje, 8 km nuo Vilniaus centro, netoli Verkių. Tai viena iš žavingiausių Vilniaus apylinkės vietovių. Netoli Trinapolio, prie Šeškinės kalnų, 1390 m. įvyko pilietinio karo mūšis tarp Vytauto ir Skirgailos. Pirmajam talkino kryžiuočiai, antrajam Jogailos atsiųstas lenkų karinis dalinys. Skirgailos kariuomenė buvo sumušta ir pasislėpė Vilniaus pilyje.

XIV a. Trinapolio žemė buvo atiduota Vilniaus vyskupams, kurie čia įsteigė savo vasaros rezidenciją. 1704 m. vysk. K. Bžostovs-

Švč. Trejybės bažnyčia Trinapolyje. Šiuo metu — ligoninės sandėlys, šoferio butas. (1984 m. nuotrauka)

kis pastatė medinę bažnytėlę ir trinitorių vienuolyną. 1750—1760 m. pastatyta mūrinė bažnyčia, kurią 1722 m. konsekravo minėtas vyskupas. Kartu pastatyti ir mūriniai namai vienuolynui. Trinitoriams buvo paskirta ir 36 valakai miško. Visi pastatai apvesti mūrine siena.

Po 1831 m. sukilimo rusų valdžia vienuolyną uždarė, o jo pastatus ir kitus turtus su žeme perdavė stačiatikių dvasinei vyresnybei, kuri čia įsteigė savo archiriejaus vasaros rezidenciją. 1846 m. Trinapolis tapo oficialia Vilniaus archiriejaus buveine. 1849 m. bažnyčia perdirbta pagal cerkvės reikalavimus.

Iš senų laikų Trinapolio R. katalikų bažnyčioje buvo stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, kuris, atėmus bažnyčią, perkeltas į Verkius. Tačiau bažnyčioje išliko jos fundatoriaus portretas.

1916 m. Trinapolio bažnyčia grąžinta katalikams, vėliau buvo suremontuota ir naudojama katalikų kulto reikalams.

Architektūra. 1750—1960 m. statyta bažnyčia yra vėlyvojo baroko pastatas. Žiūri fasadu į Nerį, prie pat jos kranto. Dvibokštis fasadas yra mažojo orderio, padalytas po tris tarpsnius gulsčiai ir statmenai. Langai įvairių formų ir dydžių, arkiniai ir apskriti. Frontono trikampis be ornamentų ir be įprasto barokinio pinijono. Bokštų šalmai briaunoti kupolai su iškeltais burbulais ir kryžiais. Trisienės absidos aukštis lygus su nava.

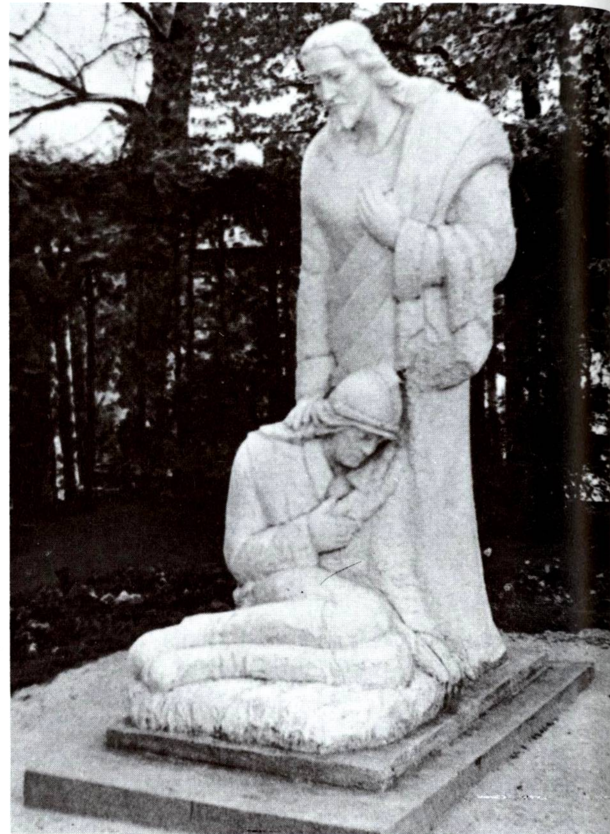
1919 m. Trinapolin iš Rusijos atvyko kun. Nikodemas Raštutis su visa vaikų prieglauda. Gavęs vyskupo J. Matulevičiaus leidimą, čia įsikūrė. Veikė našlaičių ir senelių prieglaudos, lietuviška pradžios mokykla. Lenkams užėmus Vilnių, vyskupas gavo oficialų valdžios raštą, kuriuo Trinapolis buvo grąžinamas vyskupijai. Tačiau vysk. J. Matulevičius, užuot tradicine tvarka naudojęs Trinapolį savo asmeninės rezidencijos reikalams, padėkojo raštu už dovaną ir atsisakė iškraustyti prieglaudą. Bet vasaros metu atostogaudavo Trinapolyje, bažnyčioje laikydavo mišias, klausydavo išpažinčių. Prieglaudos iškraustyti jis nenorėjo dėlto, kad jo žodžiais, nenorėjo, „kad dėl jo nukristų bent viena vaiko ašara".

Kai Vilniaus vyskupu tapo R. Jalbžykovskis, jis tuojau 1926 m. iš Trinapolio išmetė prieglaudą ir sau įsitaisė puošnią vasaros rezidenciją.

Pokario metais okupacinė bolševikų valdžia bažnyčią ir kitus pastatus nusavino, uždarė. Čia įsteigė turistinę įstaigą ir ligoninę. Bažnyčioje buvo įruoštas ligoninės sandėlis, o virš jos zakristijos šoferis įsiruošęs sau butą. (LKB Kronika, Nr. 18).

Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia

Religinė skulptūra šventoriuje

ŠVČ. JĖZAUS ŠIRDIES — DIEVO APVAIZDOS PARAPIJOS BAŽNYČIA

Ji yra Viršuliškėse, Gerosios Vilties gatvėje, Nr. 17. Viršuliškės buvo Vilniaus priemiestis, 5 km nuo miesto centro, į šiaurės vakarus nuo Žvėryno. Vietovė išsistatė Neries dešiniojo kranto viršutinėje terasoje. Pokario metais į pietus nuo Viršuliškių buvo sukurtas Lazdynų gyvenamasis rajonas. Senaisiais laikais Viršuliškės priklausė Buivydiškėms. Po II pasaulinio karo čia pastatyta gyvenamųjų namų, o 1969 m. Viršuliškės buvo įjungtos į Vilniaus miestą. Viršuliškėse gyvena apie 50.000 žmonių.

1913 m. Viršuliškėse buvo pastatyta mūrinė koplyčia, priklausiusi Naujosios Vilnios parapijai. 1960—1961 m. ji atnaujinta. Buvo įkurta parapija ir veikia šiais laikais. Pamaldos laikomos lietuvių ir lenkų kalbomis.

1984 m. kunigų sąrašuose klebonu minimas kun. Kazimieras Kindurys (gimęs 1933.III.9, kunigu pašvęstas 1960.IV.13). Prie bažnyčios gyveno ir altaristas kun. Mykolas Žemaitis.

1984 m. kunigų sąrašuose šios bažnyčios vikaru yra pažymėtas kun. Vaclovas Aliulis (gimęs 1921.II.14, kunigu pašvęstas 1944.VI.11), teologijos mokslų licenciatas, Lietuvos vyskupijų Liturginės komisijos pirmininkas. Parapija priklauso Vilniaus miesto dekanatui.

Bažnyčios vidus. (1983 m. nuotraukos)

Šv. Kazimiero bažnyčia apie 1840 m.

Šv. Kazimiero bažnyčia — dabar ateistinis muziejus

ŠV. KAZIMIERO (JĖZUITŲ) BAŽNYČIA

Tai didžiausias baroko pastatas Vilniuje, Didžiojoje gatvėje, Nr. 58 (dabar M. Gorkio gatvė Nr. 72—74), prie senosios prekybinės aikštės. Jos statyba, ryšium su karalaičio Kazimiero šventuoju paskelbimo akcija, rūpinosi Vilniaus jėzuitai ir sostą užėmęs jėzuitų auklėtinis Žygimantas Vaza, Švedijos karaliaus Jono III ir Žygimanto Senojo dukters sūnus, taigi Kazimiero giminaičiai. Statybą ir akciją rėmė Karolis Ferdinandas Vaza, Leonas Sapiega, Breslavo ir Plocko vyskupai. Kertinio akmens pašventinimo iškilmės tęsėsi 3 dienas (1604.V.10—12). Buvo ruošiamos procesijos gatvėmis, pamaldos, vaidinimai.

1609 m. statyba buvo baigta. 1615 m. prie bažnyčios baigti statyti jėzuitų vienuolyno bei profesorių rūmai.

1610 m. gaisras palietė bažnyčią. Jos pastatas nukentėjo ir 1655 m. didžiosios rusų invazijos metu. Po to ji atnaujinta, bet 1749 m. vėl degė. Kai jėzuitų ordinas buvo uždarytas, bažnyčia tapo kunigų emeritų bažnyčia, dar vėliau parapijine. 1794 m. sukilimo metu Jokūbas Jasinskis šioje bažnyčioje buvo uždaręs daugiau kaip 1000 rusų belaisvių. 1812 m. prancūzai pavertė sandėliu. Po 1831 m. sukilimo rusų valdžia pastatą atėmė iš katalikų ir perdavė stačiatikiams, kurie ligi 1840 m. bažnyčią pertvarkė ir pavertė Šv. Mikalojaus saboru. Rusai ją naudojo ligi 1915 m., kai vokiečiai, užėmę Vilnių, pavertė jų karių

Vokietijos kaizeris Vilhelmas II išeina iš buv. Šv. Kazimiero bažnyčios 1917 m.

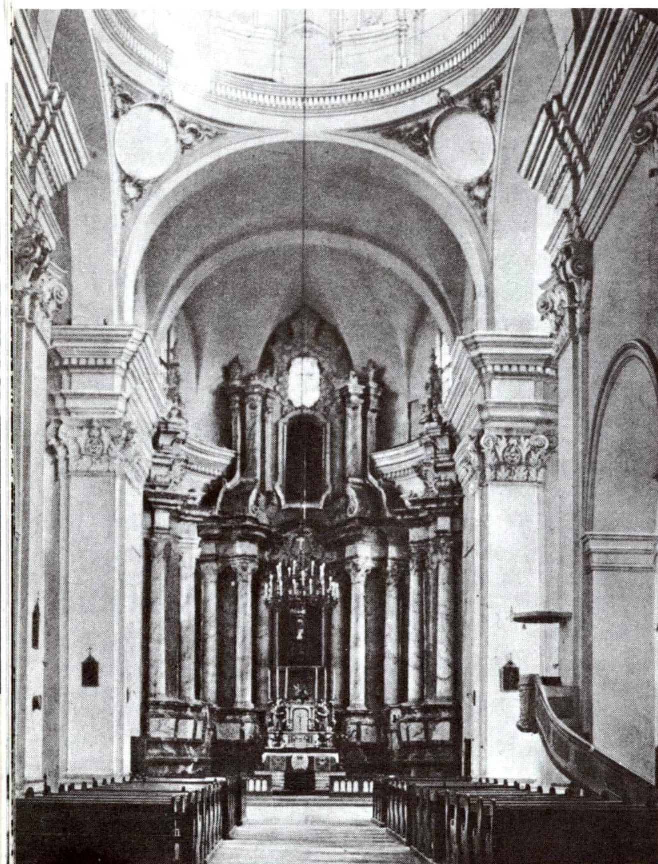
Taip atrodė Šv. Kazimiero bažnyčia ligi I pasaulinio karo, kada ji buvo paversta pravoslavų cerkve

protestantų įgulos bažnyčia. 1917 m. joje lankėsi ir meldėsi Vokietijos kaizeris Vilhelmas su gausia savo palyda. 1918 m. bažnyčia vėl sugrįžo katalikams. 1919 m. čia įvyko kun. Mukermano suorganizuotų krikščionių darbininkų energingas pasipriešinimas prieš bolševikus. 1922 m. bažnyčia perduota lenkams jėzuitams. 1925 m. ir vėliau buvo iš dalies atremontuota, pagal archit. J. Borovskio projektą.

1944 m., liepos mėn., karo veiksmų metu, pastatas gerokai nukentėjo: apgriautas fasadas, bokšteliai, apnaikintas vidus.

Architektūra. Šis pastatas yra didžiausias barokinis visoje sostinėje. Statytas 1604—1615 m., perstatytas ir išpuoštas neorokokiškai 1867 m. Tada buvo pašalinta kunigaikščio kepurės (mitros) pavidalo centrinio kupolo viršūnė. Ją atnaujino 1941—1943 m. archit. Jonas Mulokas. Bažnyčios autorius nežinomas. Spėjama, kad projektas buvęs gautas iš Romos, nes panašu į Vignolos projektuotą jėzuitų Il. Gesú bažnyčią Romoje. Tai yra lotyniško kryžiaus plano bazilika su plačia vidurine nava. Ant navų kryžmos 1749—1755 m. uždėtas didelis kupolas. Jo skersmuo yra 17 m, aukštis 40 m. Fasadas padalytas į tris tarpsnius ryškiais karnizais. Kampiniai bokšteliai yra žemesni už centrinį. Jie visi uždengti keturiabriauniais šalmais. Portalas užstatytas neorokokiniu prieangiu su bokšteliu 1867 m. Išliko XVIII a. altorių. Didysis altorius užpildo absidos erdvę, yra trijų aukštų orderinė kompozicija su voliutomis. (Daugiau detalių žr. P. Reklaitį LE XI tome).

1944 m. kare nukentėjo fasadas ir vidus. Po restauracijos bažnyčia buvo 1965—1966 m. pritaikyta LTSR Ateizmo muziejui. Dar kartą perdirbinėta ir remontuota 1981—1983 m. ir muziejaus paskirtis praplėsta dar į reli-

Šv. Kazimiero bažnyčios vidus

Šv. Kazimiero bažnyčios bokšto viršūnė su karališkąja karūna

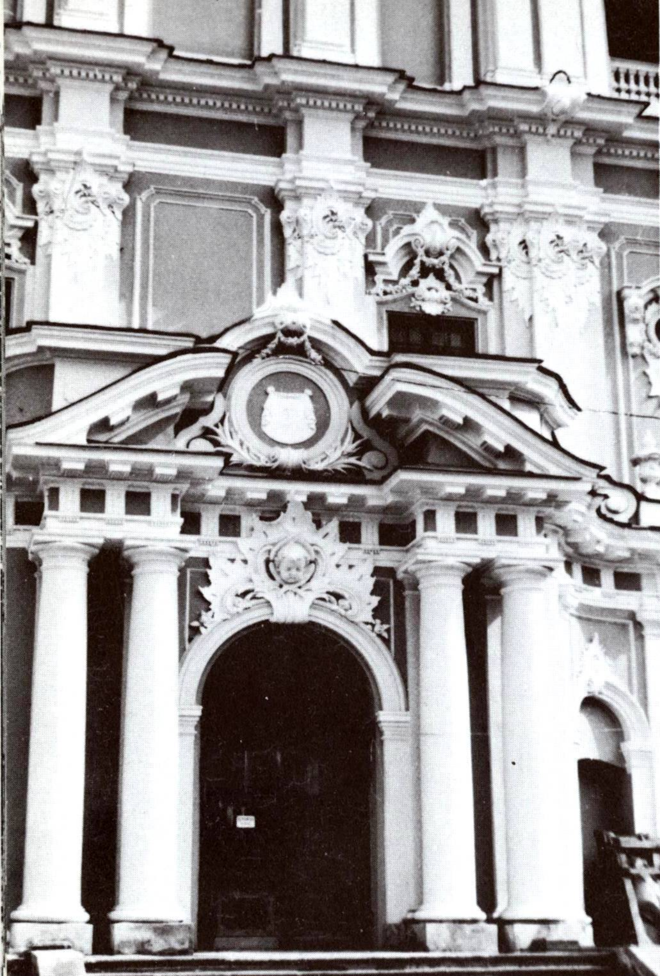
Viršutinis fasadas

Okupantų iš katalikų atimta Šv. Kazimiero bažnyčia — dabar priešreliginis muziejus. (1983 m. nuotrauka)

gijų istoriją. Paskutiniųjų darbų architektai buvo A. Švabauskienė ir V. Gabriūnas.

1939 m., Lietuvai atgavus Vilniaus miestą, pamaldų lietuviams įvedimo klausimas sunkiai sprendėsi. Lietuvių prašymai pamaldų tvarkos reikalu nelabai buvo paisomi. Šv. Sosto nuncijus Kaune L. Centoza, norėdamas bešališkai ištirti reikalą, 1940 m. gavėnios pradžioje pasiuntė iš Kauno į Vilnių savo įstaigos sekretorių msgr. Vito Perone. Jam atėjus į Šv. Kazimiero bažnyčią, įvyko lietuvių ir lenkų susidūrimas. Įvykius ste-

Šv. Kazimiero bažnyčios didžiosios durys. (1983 m. nuotrauka)

bėjęs nunciatūros atstovas buvo lengvai sužeistas žvakidės smūgiu į galvą. Atrodo, kad jį sumušė lenkai, palaikę jį „iš Lietuvos atvykusiu". Po šio įvykio popiežiaus nunciatūra pakeitė savo nuomonę lietuvių pamaldų naudai; lietuviški giedojimai su pamokslu buvo leisti Šv. Kazimiero ir kai kuriose kitose Vilniaus bažnyčiose.

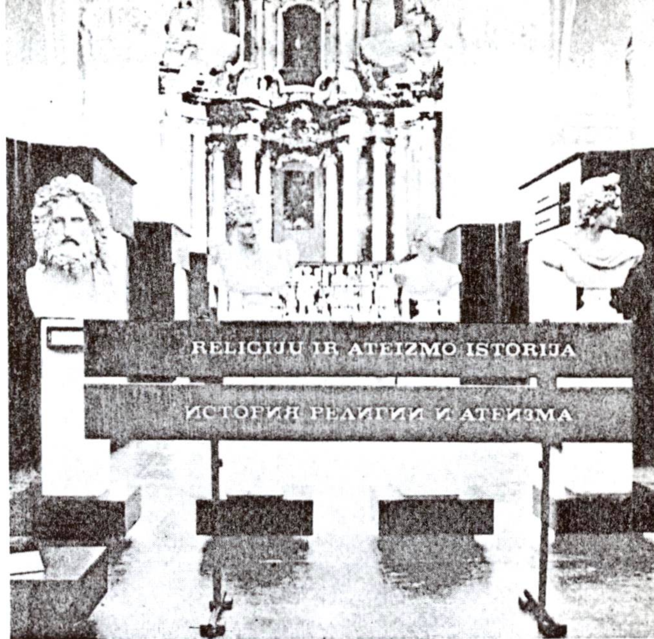
Po II pasaulinio karo, įvykus lenkų repatrijacijai į Lenkiją, išvažiavus lenkams jėzuitams, Šv. Kazimiero bažnyčią perėmė lietuviai jėzuitai. Tada čia pradėjo reikštis religinis atgimimas. Bažnyčios rektorium buvo paskirtas kun. J. Paukštys, S.J. (vėliau ištremtas į Sibirą). Suorganizuotas bažnytinis choras. Bažnyčią sunkiomis okupacijos sąlygomis lankydavo apie 80 berniukų, kurie, eidami į pamokas, ryto metą užsukdavo ir į bažnyčią. Tačiau 1949 m. bažnyčios pastatas buvo valdžios atimtas iš katalikų. Ji buvo desakruota. Iš pradžių pastate įruošta sanitarinių technikos gaminių paroda— išdėstyti išviečių įrengimai. Bažnyčios altoriai bei interjeras sunaikinti. Didžiojo altoriaus vietoje įruoštas didžiulis dail. B. Grušo vitražas, kuriame vaizduojamos XVIII a. Lietuvos ateisto Kazimiero Liščinskio veikalo „Apie Dievo nebuvimą" sudeginimo iškilmės. Vitražo įrašas: „Homo est Creator Dei atque Deus est

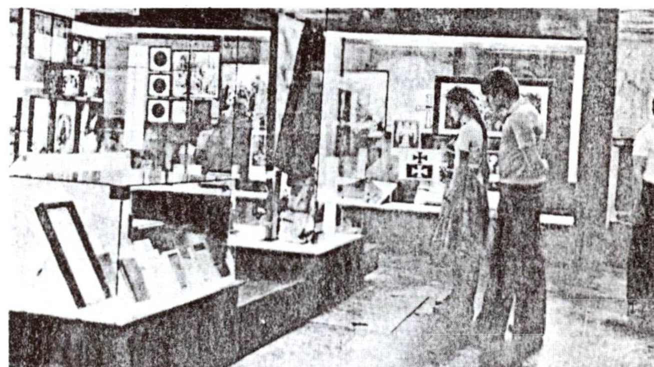
Žvilgsnis į bažnyčią 1983 m.

Ateistinio muziejaus mažosios durelės. (1980 m. nuotrauka)

Ateistinio muziejaus ekspozicija buv. bažnyčioje. (Iš „Kultūros barų" Nr. 8, 1983)

creature et facture hominis" (Žmogus yra Dievo kūrėjas, taigi Dievas yra žmogaus kūrinys") ir „Ergo non est Deus" (taigi, Dievo nėra). Yra ir daugiau to paties Grušo vitražų, kur atvaizduoti „inkvizicijos budeliai". Muziejuje yra 4 skyriai: antikinis, feodalizmo, kapitalizmo, socializmo, kuriuose įvairiomis priemonėmis pavaizduota „religijos kilmė", „reakcinė bažnyčios veikla", „Religija — prietaras" ir pan. Visa medžiaga panaudota tikėjimo suniekinimui. Vienoje vietoje padėtas vokiečių riterių kalavijas, o prie jo įrašas „Drink Blut" (gerk kraują). Šv. Kazimiero bažnyčios požemiuose įruoštas „inkvizicijos rūsys", kur išdėstyti „kankinimo įrankiai". Be šių dalykų, ateistiniame muziejuje sutelkta daug bažnytinių rūbų, statulėlių, liturginių dalykų. 1961 m. steigiamo muziejaus organizatorium paskirtas ekskunigas Stasys Markauskas — Markonis. Įruošiant ateistinį muziejų, mokytasi iš „didžiojo brolio" ruso, važinėta po panašios rūšies muziejus Rusijoje. Muziejus atidarytas 1966.X.9. Minėtas St. Markonis yra šitaip „muziejų" apibūdinęs: „Dievas be papuošalų, be mistinių blizgučių — kaip nuogas karalius, kuris darosi juokingas net savo pavaldiniams... Taigi, čia jam nebėra vietos. Šie namai jam svetimi dar ir todėl, kad muziejuje žmonės pamatys bažnytininkų kruopščiai slepiamą ‚neoficialiąją" religijos pusę". („Jaunimo gretos" Nr. 6, 32 psl., 1966).

1983 m. ateizmo muziejuje buvo apie 30.000 eksponatų. Be ko kita, jo fonduose buvo telkiama ir kai kuri iš įvairių bažnyčių atimta archyvinė medžiaga. Iš viso, ateizmo muziejus, įruoštas Šv. Kazimiero bažnyčioje, tarnauja ateistinei propagandai, religijos niekinimui ir ateizmo plėtimui okupuotoje Lietuvoje.

Viešpaties Jėzaus Dangun Įžengimo (Misionierių) bažnyčia.

VIEŠPATIES JĖZAUS DANGUN ĮŽENGIMO (MISIONIERIŲ) BAŽNYČIA

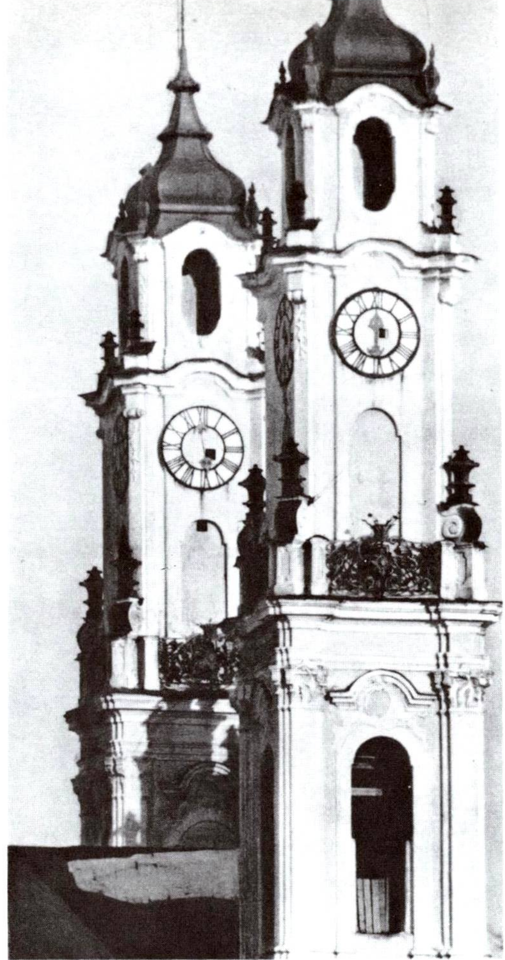
Ji pastatyta prie Subačiaus gatvės, Bokšto (Išganytojo) kalne ir buvo skirta vienuoliams misionieriams, kurie 1685 m. atvykę į Vilnių neturėjo savo bažnyčios. Kunigaikštienė Kotryna Radvilienė jiems padovanojo žemės sklypą už tuometinės Vilniaus miesto sienos ir Sanguškų rūmus. Pradėta statyti 1695 m., kai grafas T. Plateris paskyrė statybos reikalams pinigų. 1696.X.8 pašvęstas kertinis akmuo, 1730 m. bažnyčia pašven-

tinta, bet statybos užbaigimas truko ligi 1753 m. Konsekruota 1736 m. Vilniaus vyskupo J. Ancutos.

Prie bažnyčios buvo pastatyti ir mūriniai misionierių vienuolyno rūmai, perdirbant senus Sanguškų didikų rūmus. Vienuoliai čia įsteigė kunigų seminariją, įruošė spaustuvę, sutelkė nemažą biblioteką. Jų kunigų seminarijoje kurį laiką mokėsi ir žinomas architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius. XIX a. I pusėje vienuolyno rūmus rusų valdžia nusavino ir pavertė kalėjimu. Jame kalėjo sukilimo 1831 m. ir 1838—1839 m. neramumų metu suimti politiniai kaliniai. 1863 m. bažnyčia sugrąžinta katalikams ir buvo suremontuota. Priklausė Misionierių vienuolynui. Jos rektorium 1939 m. buvo kun. Jonas Sowiński, C. M.

Architektūra. Statyta 1696—1730 m. bažnyčia esanti ,,itin originali" (pagal P. Reklaitį, LE XIX t.). Fasadas šiek tiek panašus į Šv. Kotrynos bažnyčios, laikomas vėlyvojo Lietuvos baroko šedevras. Architektas nežinomas. Bokštai buvo paaukštinti 1751—1754 m. Virš dviejų aukštų fasadinės reljefingos sienos iškyla trijų tarpsnių grakštūs bokštai su šalmais, vazėmis ir ažūriniais kryžiais. Abu stogo galus pridengia puošnūs raityti pinijonai. 1755—1756 m. buvo pristatytas kupolinis prieangis — rotunda. Bažnyčia yra bazilikinio tipo su trimis skirtingų aukščių navomis. Skliautai apskriti. Viduje yra keturios koplyčios. Interjero dekoras gana skurdus. 1844 m. rusai užtepė barokines freskas. Sovietinė valdžia naudoja tą bažnyčią medicinos reikmenų sandėliui (LKB Kronika Nr. 18).

Apylinkėje gyvenantieji lietuviai jau XX a. pradžioje darė žygių įvesti šioje bažnyčioje pamaldas su lietuviškais giedojimais ir pamokslu. Tada šią bažnyčią administravęs senelis kun. Kontrimas buvo lietuviams palankus. Jis davė lietuviams leidimą čia rinktis gavėnios metu, popiečiais ir giedoti šventas giesmes. Apie tai patyręs vysk. Steponas A. Zveravičius pakvietė kun. Kontrimą, išbarė, kodėl jis įsileido į bažnyčią ,,pagonišką kalbą" ir įsakė lietuviškas pamaldas tuojau panaikinti. Kunigas apie tai pranešė lietuviams, bet netrukdė jiems ir toliau giedoti. Tačiau lietuviai, nenorėdami geram kunigui daryti nemalonumų, apsunkinant jo santykius su

Misionierių bažnyčios bokštai. (Iš Mikalojaus Vorobjovo ,,Vilniaus meno")

vyskupu, giedojimą nutraukė. (,,Mūsų kovos dėl kalbos Vilniaus bažnyčiose", 14 psl.).

Pokario metais, lenkams vienuoliams repatrijavus į Lenkiją, bolševikų įsakymu bažnyčia buvo atimta iš katalikų ir paversta medicinos įstaigų aprūpinimo prietaisais ir inventorium sandėliu. Buv. vienuolyno rūmuose įkurdinta ligoninė.

Šiuo metu vienuolyno pastatuose yra venerinių ligų ligoninė ir laboratorija, o pačioje bažnyčioje įruoštas tos ligoninės sandėlys.

Misionierių bažnyčioje yra ligi šių laikų išlikę istorinių, religinio meno ir kulto dalykų: Sieninė tapyba su gipsatūromis — 6 šv. Vincento Pauliečio gyvenimo scenos (XVIII a. freska), 2 dekoratyvinės medinės apaštalų barokinės skulptūros (XVIII a.), stiuko altorius su gipsatūromis (XVIII a., barokas), Kotrynos Jelenskos akmens, stiuko lenta (apie 1750 m.) kitų 4 Jelenskų antkapinės lentos (XVIII a.) ir kt.

Šv. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo (Pranciškonų) bažnyčia. Pokario metais išplėšta iš katalikų ir paversta archyvo patalpa. (1983 m. nuotrauka)

ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS DANGUN ĖMIMO (PRANCIŠKONŲ) BAŽNYČIA

Šios senos bažnyčios ir vienuolyno pastatas yra Trakų gatvėje, Nr. 14. Pirmoji pranciškonų bažnyčia Vilniuje buvusi jau Gedimino laikais pilies rajone. Ji buvo medinė. 1955 m. kasinėjimų metu atrastos prie šios bažnyčios buvusių kapinių liekanos.

Dr. P. Reklaičio surinktomis žiniomis (LE XXIII, 426—427), viename 1387 m. Jogailos dovaniniame dokumente minimas ir pranciškonų vienuolynas (domus fratrum minorum), prie kelio į Trakus. Pagal legendą, pranciškonų vienuolynas čia buvęs pastaty-

:as po to, kai senojoje vienuolyno vietoje Algirdo laikais buvę nukankinta 14 pranciš-konų vienuolių. Esą nuomonių, kad 1412 m. čia jau stovėjusi mūrinė gotikinė bažnyčia; 1421 m. ji buvusi pašventinta.

To paties P. Reklaičio žiniomis, bažnyčią palietę gaisrai 1533, 1745, 1749 m. 1773—1785 m. bažnyčia ir vienuolynas atstatyti klasicizmo stiliuje. Vienuolynas išmūrytas, greičiausiai, jau XV a. pradžioje, 1778—1780 m. perstatytas. Po 1793 m. gaisro suremontuota bažnyčia buvo 1794.I.12 konsekruota.

Vienuolyno ir bažnyčios ansamblis buvo apvestas mūrine siena, prie kurios buvo aukštas keturkampis bokštas su vartų anga. 1812 m. prancūzai bažnyčioje buvo įruošę sandėlį, o vienuolyne ligoninę. Po 1864 m. rusai, nusavinę bažnyčią, perkėlė į ją savo archyvus. 1872 m. jie nugriovė labai dailią gotinio stiliaus varpinę, kuri buvusi panaši į Bernardinų bažnyčios bokštą. Jo vaizdas teišliko piešiniuose.

Architektūra. Ši bažnyčia laikoma seniausia išlikusia mūrine Vilniaus bažnyčia, statyta galbūt 1412 m. Gausūs perdirbinėjimai ją taip pakeitė, kad jos gotikinę kilmę liudija tik bendros proporcijos ir kelios detalės, kaip smailios arkos portalas. Tas portalas XVIII a. buvo barokiškai aprėmintas. Bebokštis fasadas sudėtas iš dviejų skirtingų dalių. Apatinioji yra lygaus mūro, su portalu ir trimis apskritų arkų langais. Viršutinioji dalis yra barokinė, mažojo orderio, su piliastrais ir su banguoto profilio frontonu, pridengiančiu

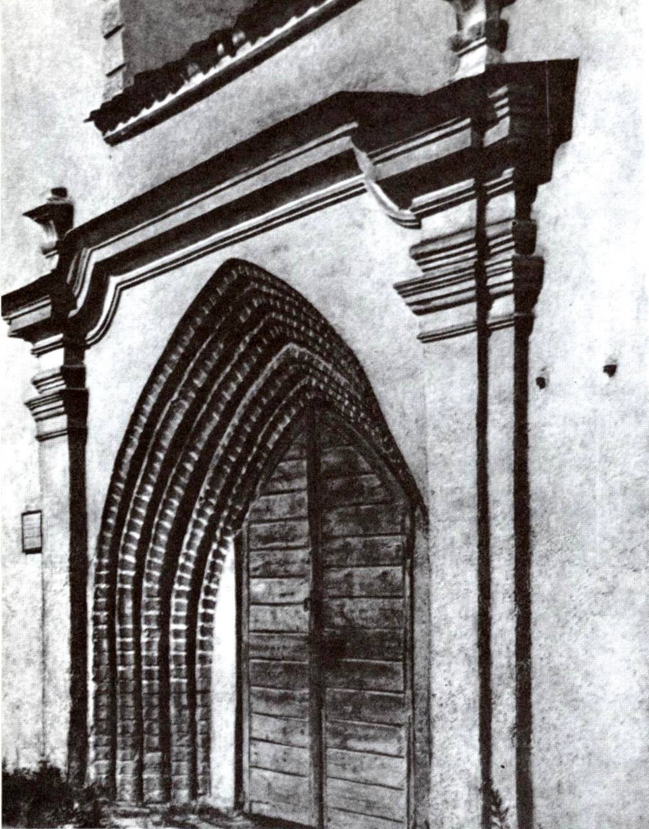
Taip atrodė XV a. statyta Pranciškonų bažnyčios varpinė, nugriauta 1869 m.

aukštą stogą. Pagal J. Grinių ir M. Vorobjovą (1940 m.), po 1791 m. rekonstrukcijos interjeras įgavo trijų namų bazilikinį planą su cilindriniais skliautais. Jie papuošti freskomis. Tik kairiojoje navoje yra išlikę gotikiniai žvaigždiniai skliautai. Vidurinės navos tęsinys yra aukšta presbiterija su trisiene absida. Dvi vidinės koplyčios turi krištolinius skliautus.

Prie bažnyčios esančioje aikštėje seniau buvo kapinės. Prie pat gatvės Mykolas Suzinas 1708 m. pastatė koplyčią ir paskyrė ją numirėliams prieš laidotuves laikyti. Daili koplytėlė panaši į bažnytėlę, jos pagrindas lotynų kryžiaus, turi 3 pusiau apskritas borokines absidas.

Pranciškonų bažnyčios šoninis vaizdas pokario metais

Pranciškonų bažnyčios portalas. (A. Mockaus nuotrauka iš „Vilniaus architektūros", 1958 m.)

1864 m. rusai šią koplyčią, kartu su bažnyčia, uždarė. Ilgainiui neprižiūrima ėmė irti ir griūti. Bet 1904 m. atnaujinta. 1932 metais aikštėje pastatytas paminklas garsiajam Vilniaus labdariui Juozui Montvilai.

Caro valdžiai žlugus ir Lietuvos pranciškonams Vilniuje neatsikūrus, į bažnyčios ir vienuolyno ansamblį buvo atkelti lenkai pranciškonai iš Lenkijos. Bažnyčia vėl buvo atidaryta tikintiesiems tačiau nebuvo pilnai įrengta ir praktiškai kulto reikalams pradėjo tarnauti tik nuo 1934 m. Lenkai pranciškonai leido prieš vyskupą Jurgį Matulevičių nukreiptą dienraštį „Dziennik Wileński". 1939 m.; karo metu ir pokario metais pranciškonų gvardijonu ir bažnyčios rektorium buvo kun. Gerardas Domka, OFM.

Po II pasaulinio karo rusai bažnyčios ir vienuolyno pastatus nusavino ir pavertė archyvu.

Pranciškonų bažnyčioje buvo išlikusių religinio meno bei kulto vertybių, jų skaičiuje dail. Pranciškaus Niemirovskio sieninė tapyba — daugiafigūrinės kompozicijos, šventųjų bei vienuolių figūros iš XVIII amžiaus.

ŠVČ. MARIJOS PERGALĖTOJOS (REDEMPTORISTŲ) VIENUOLYNO BAŽNYČIA

Pirmiausia išsiaiškinkime, kas tie redemptoristai. Lotyniškas vardas — Congregatio Sanctissimi Redemptoris, CSSR. Vienuolija įkurta 1732 m. Neapolio karalystėje. Dvasinė kryptis — Kristaus sekimas, ypatingas dievotumas į Dievo Motiną, apaštalavimas, misijų bei rekolekcijų vedimas. Lietuvoje redemptoristų vienuolyno nebuvo, bet jie buvo pasiekę Lenkiją, o per ją ir lenkų valdomą Vilnių. Vienuolynas ir bažnyčia buvo lenk. Pospieszka gt. Jos rektorius — kun. Pranciškus Swiątek, C.S.R. Kartu jis buvo ir vienuolyno vyresnysis. 1939 m. Elenche pažymėti tik 5 vienuoliai.

Pokario metais redemptoristai repatrijavo į Lenkiją. Jų vienuolynas ir bažnyčia buvo uždaryti.

ŠV. KRYŽIAUS (BONIFRATRŲ) BAŽNYČIA

Ji stovi prie Napoleono (dabar Kutūzovo) aikštės ir Bonifratrų gatvės. Vilniaus vyskupijos Elenche pažymėta, kad pirmoji medinė koplyčia čia buvusi Petro Goštauto fundacija 1336 m. įkurta. 1542 m. Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis pastatė mūrinę gotinio stiliaus koplyčią. 1635 m. koplyčia perstatyta baroko stilium į bažnyčią. XVIII a.

Bonifatrų bažnyčios fasadas (1983 m. nuotrauka)

II pusėje po gaisro bažnyčia perstatyta.

1635 m. Vilniaus vyskupas Abraomas Voina čia įkurdino vienuolius bonifratrus (lotyniškai boni fratres — gailestingieji broliai). Jų paskirtis — slaugyti ligonius, ypač bepročius. Vyskupas pavedė jiems bažnyčią, įruošė vienuolyną ir įsteigė ligoninę. Carinės Rusijos administracija 1843 m. ligoninę perėmė. Vysk. J. Matulaitis 1924—1925 m. bažnyčią grąžino vienuoliams. Vėliau bažnyčia buvo atnaujinta. 1932.VIII.15 ją konsekravo arkiv. R. Jalbžykovskis. 1939 m. bažnyčios rektorius buvo kun. Stanislovas Pliszka, O.B.

Ligi II pasaulinio karo prie bažnyčios buvo ligoninė ir senelių prieglauda. 1921 m. kovo mėn. šioje šventovėje buvo paminėta Gudijos nepriklausomybės paskelbimo 3 metų sukaktis. Tada kun. A. Stankevičius pasakė gudų kalba pamokslą; buvo giedama gudiškai. Vilniaus lenkai dėlto pakėlė didelį triukšmą. Vyskupas Jurgis Matulevičius ir klebonas kun. V. Zajančkauskas buvo apkaltinti noru sugudinti Lenkiją. 1914—1925 m. Bonifratrų bažnyčioje buvo laikomos pamaldos lietuviams moksleiviams. Bet ir vėliau, lenkams šias pamaldas panaikinus, lietuviai moksleiviai, prieš eidami į pamokas, mėgdavo čia užeiti pasimelsti.

Lenkų laikais šioje bažnyčioje ilgesnį laiką bažnytines pareigas ėjo kan. Antanas Viskantas (gim. 1877 m., kunigu pašvęstas 1900, miręs Vilniuje 1940 m.), filosofijos mokslų daktaras, Vilniaus krašto lietuvių veikėjas. Vyskupo J. Matulevičiaus jis buvo pakviestas Vilniaus kurijos notaro, knygų cenzoriaus pareigoms. Kurį laiką kurijoje dirbo ir arkiv. R.

Šv. Kryžiaus (Bonifatrų) bažnyčia. Dabar — koncertų salė. (1983 m. nuotrauka)

Jalbžykovskio laikais. Įsteigus Šv. Kazimiero draugiją, buvo pirmasis ir ilgametis jos pirmininkas; daug nusipelnęs ir Lietuvių Mokslo draugijai.

Ši bažnyčia nedidelė, tamsi, užgožta valdiniais pastatais, tikinčiųjų buvo gausiai lankoma. Gal todėl, kad jos didžiajame altoriuje buvo Dievo Motinos paveikslas, pagar-

Stebuklingas Marijos paveikslas Šv. Kryžiaus bažnyčioje. (Iš J. Vaišnoros „Marijos garbinimas Lietuvoje")

Bažnyčios šoninis vaizdas. (1983 m. nuotrauka)

sėjęs stebuklais bei malonėmis. Virš didžiųjų bažnyčios durų, iš lauko pusės, buvo nupiešta jo kopija. Paveikslą puošė meniški rūbai, karūnos, o ant Marijos kaklo buvo užkabinta kelios eilės perlinių karolių ir kitų brangių papuošalų; apačioje buvo apie 30 votų. 1745 m. bažnyčios inventoriuje sakoma, kad: „Šioje bažnyčioje yra Švč. Marijos paveikslas pusantros uolekties pločio ir pustrečios ilgio (taigi 90 cm x 1,5 m), nuo seno garsus stebuklais".

Bažnyčios kairėje pusėje, prie didžiųjų durų buvo šaltinėlis, iš kurio tikintieji semdavo vandenį ir plaudavo juo savo skaudančias akis, tikėdami jį turint gydomosios galios. Rusų valdžia įsakė ant didžiųjų durų viršaus nupieštą Marijos paveikslą užtepti juodais dažais. (Vaišnora, „Marijos garbinimas Lietuvoje").

Bonifratrai buvo lenkai, taigi ir visos pamaldos buvo laikomos lenkų kalba. Tik po II pasaulinio karo, jiems repatrijavus į Lenkiją, pamaldos buvo laikomos lenkiškai ir lietuviškai. Tačiau netrukus šventovė buvo iš katalikų atimta. 1945—1956 m. čia įkurdintas kraštotyros muziejus, vėliau perkeltas į Trakų gatvę. Dabar bažnyčios pastate įruošta taip vadinama „Mažojo baroko salė", kurioje vyksta barokinės muzikos koncertai.

Bažnyčios pastate pokario metais buvo išlikusių pažymėtinų religinio meno ir kulto dalykų. Paveikslai: „Jėzaus paaukojimas", „Šv. Domininkas", „Klūpantis karalius riterio rūbais", „Šv. Mykolas Arkangelas", „Marija Rožančinė" (XVIII—XIX a.). Buvo 3 mediniai XVIII a. gaminti mediniai krėslai, apmušti aksomu, XVIII a. metalinis antepediumas, varinis krikštyklos indas, lietas 1828 m., XVIII a. pabaigos cininės žvakidės, įdomios XIX a. šilkinės ir brokatinės kapos ir kt.

Šv. Stepono bažnyčia ir jos aplinka

ŠV. STEPONO KANKINIO BAŽNYČIA

Ji yra netoli Vilniaus geležinkelio stoties, Panerių gatvėje, priešais Mindaugo gatvę. Iš „Gintaro" į ją reikia eiti pro autobusų stotį.

Bažnyčią 1600 m. pastatė jėzuitas kun. Simonas Visockis. Tada ši vieta buvo užmiestis. Kartu pastatyta ir Šv. Lozoriaus ligoninė. 1715 m. vyskupas K. Bžostovskis ją perdavė vienuoliams rokitams, kurių tikslas ir buvo ligonių slaugymas bei gydymas. 1752 m. bažnyčią perėmė Švč. M. Marijos vienuolės, globojusios neofites (perkrikštytas) žydes.

1794 m., rusams bombarduojant Vilnių, bažnyčia buvo jų apgriauta, bet vėliau atremontuota. 1864 m. carinė valdžia vienuolyną uždarė, vienuoles nušalino, o vienuolyno pastatą perdirbo į kalėjimą, kuris buvo ir vėliau, lenkų laikais.

Po I pasaulinio karo Šv. Stepono bažnyčia buvo pavesta saleziečiams. Vilniečiai, eidami į Švč. M. Marijos atlaidus, sustodavo joje išklausyti mišių ir pamokslo. Jos šventoriuje buvo įruošta architekto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus epotafija.

Št. Stepono Kankinio bažnyčia. Pokario metais „nubuožinta" — nuversti kryžiai, pastatas paverstas statybinių medžiagų sandėliu. (1983 m. nuotrauka)

Lietuvos bažnyčių architekto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus paminklinė lenta, Šv. Stepono bažnyčios sienoje ⇨

Po II pasaulinio karo okupantai šią šventovę atėmė iš tikinčiųjų, nulaužė nuo jos stogo kryžius, o patį pastatą pavertė cemento ir kitų statybinių medžiagų sandėliu. Vienuoliai repatrijavo į Lenkiją.

Prie bažnyčios buvo **kapinės,** įsteigtos 1600 m., o panaikintos 1865 m. XIX a. pr. jose buvo įruošti kolambariumai. Kapinėse, be kitų, ilsisi ir keli senojo Vilniaus universiteto profesoriai. Manoma, kad jose buvo palaidotas ir minėtas J. Stuoka-Gucevičius, Vilniaus katedros ir kitų bažnyčių bei pastatų projektuotojas. Šv. Stepono kapinės dabar yra sunykusios — nebėra jų ir žymės.

ŠV. KOTRYNOS (BENEDIKTINIŲ) BAŽNYČIA

Ji stovi Vilniaus gatvėje (dabar Liudo Giros gatvė Nr. 30). Dr. P. Reklaičio surinktomis žiniomis (LE XII, 500—501) ši bažnyčia buvusi pastatyta 1622—1625 m. Mikalojui ir Kotrynai Horodiskiams remiant, iš Nesvyžiaus atkeltoms seserims benediktinėms. 1635—1641 m. Petras Valavičius pristatęs bokštus ir Dievo Apvaizdos koplyčią. 1655 m., didžiosios rusų invazijos metu, pastatai sudegė. Kai 1692 m. į vienuolyną įstojo dvi didiko Jono Felikso Paco dukterys, jo ir jo draugų lėšomis 1693—1703 m. pastatyta nauja bažnyčia ir vienuolynas. 1703 m. ji konsekruota Vilniaus vyskupo Konstantino Bžostovskio. 1737 m. Vilnių ištiko didžiulis gaisras, kurio metu sudegė beveik trys ketvirtadaliai visų miesto pastatų. Labai nukentėjo ir Šv. Kotrynos bažnyčia, ypač vidaus įrengimai, fasadas. Sudegė ir vienuolynas, biblioteka. 1743 m. bažnyčia vėl atstatyta pagal Vilniaus archit. Jono Krištupo Glaubico projektą.

Architektūra. Anksčiau statytajai bažnyčiai ir vienuolynui sudegus 1737.VI.12, dabartinis pastatas buvo atstatytas 1742—1743 m. architekto J. K. Glaubico. Interjero puošyba, altorių ir choro tribūnų statyba dar užtruko iki 1762 m. Penkių horizontalinių tarpsnių fasadas su dviem bokštais pasižymi vertikalizmu. Daugybė piliastrų kelia žvilgsnį aukštyn iki pat bokštų šalmų su ažūriniais kryžiais. P. Reklaitis (LE XII 501) vadina šią bažnyčią ,,viena iš būdingiausiųjų Vilniaus vėlyvojo baroko pastatų". Dešiniajame bažnyčios šone, prie pat gatvės, stovi Šv. Apvaizdos koplyčia. Tai yra aštuoniakampė rotunda

Šv. Kotrynos bažnyčios fasadas

Šv. Kotrynos (Benediktinių) bažnyčia, pokario metais okupacinės valdžios nusavinta. (1983 m. nuotrauka)

Šv. Kotrynos bažnyčios šoninis vaizdas. (P. Karpavičiaus nuotrauka iš „Vilniaus architektūros", 1958)

su kupolu ir žibintu. Fasado ir galinio frontono paviršiai papuošti gausiomis stiukatūromis ir dar dviem skulptūrom. Absida yra apvali, žemesnė už navą.

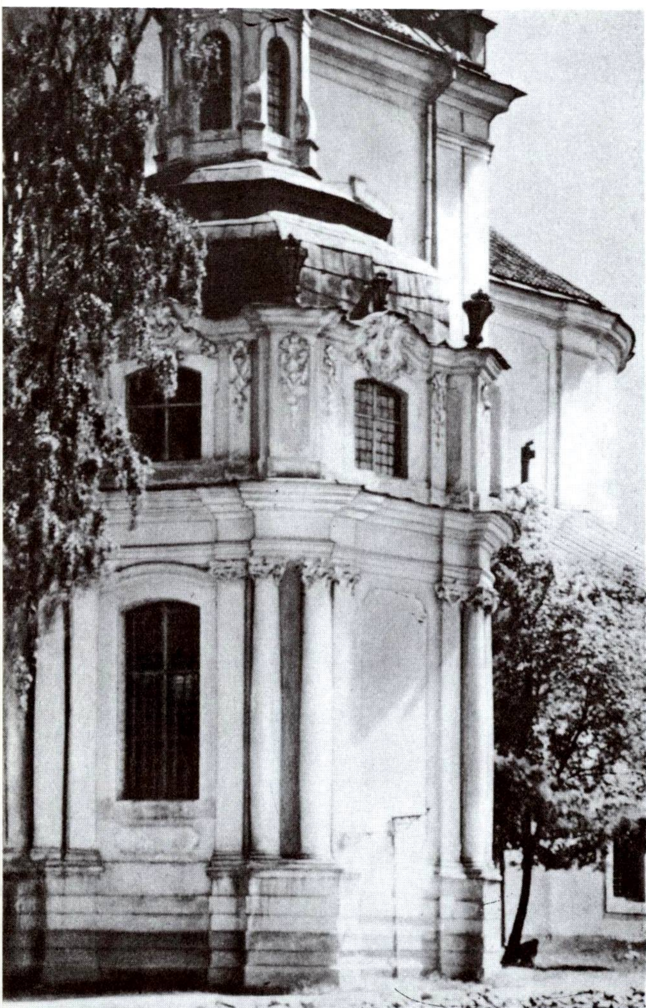
Bažnyčia turi vieną navą, kurios skliautai atremti į stambius piliorius prie sienų. 1857 m. rokoko interjerą atnaujino abatė Maura Doveikaitė. Bažnyčioje buvo 9 rokoko stiliaus altoriai. Presbiterija išpuošta dirbtiniu marmuru. 1759 m. į bažnyčią buvo atvežta iš Krokuvos 15 žymaus dailininko Simono Čechavičiaus tapytų paveikslų. Didžiajame

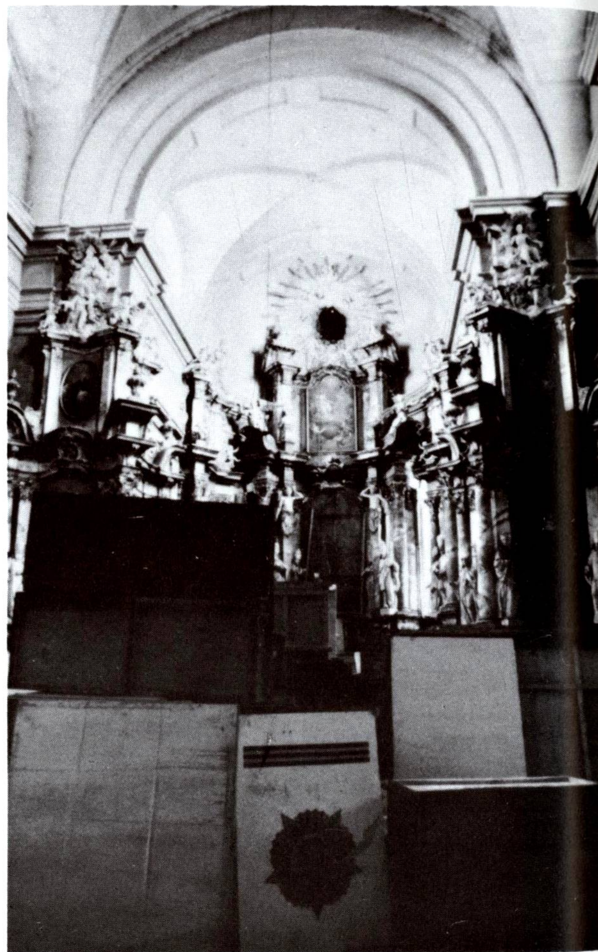
Šv. Kotrynos bažnyčios pietinis fasadas. (M. Sakalausko nuotrauka iš „Vilniaus architektūros", 1978). Dabar bažnyčia atimta iš katalikų

altoriuje buvo didelės meninės vertės paveikslas — Šv. Kotrynos susižiedavimas su Vaikeliu Jėzumi. Prie Dievo Apvaizdos durų yra įruošta Jurgio ir Elžbietos Valavičių paminklinė lenta. Bažnyčioje buvo ir keli antkapiai.

Bažnyčioje esančioje seserų koplyčioje, prie pat presbiterijos, buvo paprastuose rėmuose po stiklu padėtas Dievo Motinos paveikslas, atvežtas iš Drohičino. Marija atvaizduota sudėtomis rankomis ir į kairę palenkta galva, žiūrinčią į Kūdikėlį Jėzų, gulintį ėdžio-

Šv. Kotrynos bažnyčia. Apvaizdos koplyčia. (Iš M. Vorobjovo „Vilniaus meno").

Šv. Kotrynos bažnyčios vidus

se. Paveikslo dydis 73 x 58 cm. Vienuolės šį paveikslą labai gerbė ir tvirtino, kad Dievo Motina kartais keičianti savo veido išraišką. Prie paveikslo buvo prikabinta keliolika votų. (J. Vaišnora, „Marijos garbinimas Lietuvoje").

Ligi šių laikų yra išlikę nemaža religinio meno bei kulto vertybių: paveikslai bei statulos — „Šv. Benedikto mirtis", „Vyskupas su lazda", „Švč. M. Marija su Kūdikiu" (XVIII a.), 2 gražaus darbo klaupkos (XIX a.), eilė šventųjų skulptūrų, XVIII a. dirbtino marmuro sakykla su skulptūromis ir horeljefais, to paties amžiaus rokoko krikštykla ir kt.

1922 m. prie bažnyčios esančiame sodelyje pastatytas kompozitoriui Stanislovui Moniuškai paminklas.

Šv. Kotrynos bažnyčia buvo neparapijinė vienuolių benediktinių bažnyčia.

1944 m. liepos mėnesį, karo veiksmų metu, bažnyčia buvo gerokai sužalota — apgriauti bokštai ir absida. Pokario metais, vienuolėms lenkėms repatrijavus į Lenkiją, vienuolynas užsidarė. Okupacinė valdžia uždarė ir bažnyčią. Pastatai buvo paversti maisto produktų sandėliu. Vėliau, kiek atremontavus, įkurdintas muziejus?

VIZIČIŲ BAŽNYČIA

Ji yra Rasų gatvėje ir turi ilgą ir sudėtingą titulą: Švč. Jėzaus Širdies, Šv. Pranciškaus Salezo ir Švč. Mergelės Marijos Aplankymo bažnyčia. Vilniečiai ją vadina seserų Vizičių (Vizitiečių) bažnyčia.

Istorinės žinios. A. Juškevičiaus ir J. Maceikos surinktomis žiniomis (Vilnius ir jo apylinkės), vienuoles vizites Vilniun parsikvietęs Vilniaus vyskupas K. Bžostovskis 1694 m. Tais pačiais metais Ona Dezelštienė nupirkusi joms Subačiaus gatvėje sklypą ir pastačiusi vienuolyną. Šia proga prisimintina, kad Vizičių vienuolija (lot. Ordo de visitatione B. Mariae V.) buvo įkurta Šv. Pranciškaus Salezo Prancūzijoje. Jos tikslas — mokyti ir auklėti mergaites.

Vilniuje vizitėms bažnyčią įkūrė karalius Augustas II 1717 m. 1729 m. pradėtas statyti mūrinis pastatas. Statyba užbaigta 1756 m. Ją yra aplankę valdovai: Augustas II, Stanislovas Augustas, rusų caras Povilas I. Pastarasis kasmet vizitėms skyręs žymesnę pinigų sumą, skirtą mergaitėms auklėti.

1812 m. Vilnių užėmusi prancūzų kariuomenė ir daugelį bažnyčių pavertusi sandėliais ar ligoninėmis, Vizičių bažnyčios nelietė, gal todėl, kad vienuolija prancūziškos kilmės. Pasakojama, kad šiuo reikalu patvarkymą padaręs pats Napoleonas.

Bet 1865 m. rusų valdžia vienuolyną ir bažnyčią uždarė, vienuoles iškėlė, o pastatus atidavė iš Maskvos atkviestoms stačiatikių vienuolėms. Jos čia įkūrė mokyklą, išsilaikiusią ligi 1915 m. Bažnyčia paversta Šv. Marijos Magdalenos cerkve. Buvo perdirbtas bažnyčios kupolas ir aukštas bokštas, užbaigtas bronzine širdimi su relikvijomis jos viduje. Rusai, minėdami šios „cerkvės" 50 m. sukaktį, jos vartuose įrašė „1865—1915" metus.

1919 m. vizitės sugrįžo ir atgavo vienuolyną su bažnyčia. Pastatus atremontavo, pašalino kai kuriuos cerkvinius įrengimus, įruošė 7 altorius, įkūrė, išlaikė ir vedė liaudies mokyklą.

Architektūra. Ši vėlyvojo baroko bažnyčia statyta 1729—1756 m. spėjamai pagal iš Romos atsiųstus archit. J. Pola planus. Aprašui naudojame J. Griniaus 1940 m. knygą. Fasadas yra skulptūriškas. Banguota didžiojo orderio siena papuošta piliastrų kapiteliais, nišomis, sandrikais ir apvainikuota daugelio traukų antablementu su parapetu. Frontono pinijonas yra raityto profilio, su voliutomis vazėms padėti. Yra buvęs aukštas lieknas bokštas, rusų nugriautas XIX a. Ant jo buvusi matoma paauksuota širdis.

Bažnyčios planas yra graikiško kryžiaus, su vienodo ilgio kryžmomis. Dengtas dideliu kupolu, kurio žibintas iškyla gerokai aukščiau, negu fasadinis pinijonas. Vidaus erdvę puošia geležinė paauksuota raitytų rokoko linijų baliustrada, pastatyta ant karnizo, kuris remia kupolą. Altoriai buvo atnaujinti po XIX a. supravoslavinimo rokoko imitacijoje. Didžiajame altoriuje bene bus užsilikę Simo Čechavičiaus tapyti paveikslai.

Sovietinė valdžia įrengė koncentracijos stovyklą buv. vienuolyne. Nuėmė kryžius nuo bažnyčios, o ant šventoriaus sienų ištiesė spygliuotas vielas. (Pagal „Tėviškės Žiburius", 1983 m. rugsėjo 1 d., su vartų fot.).

Mūre, kuris supa bažnyčią ar vienuolyną, yra dveji vartai, pastatyti XIX a. Gražūs vartai, einą į bažnyčią — tai Lietuvos istoriko Teodoro Narbuto darbas.

1939 m. vienuolyne buvo 22 seserys, 2 naujokės ir 9 postulantės. Tada vienuolyno kapelionu buvo kun. Romualdas Švirkovskis

Vizičių (vizitiečių) bažnyčia. Pokario metais okupacinės valdžios iš katalikų atimta ir paversta koncentracijos stovykla

Šv. Jėzaus Širdies (Vizitiečių bažnyčia)

(Swirkowski). Pokari metais, uždarius vienuolyną su bažnyčia, vienuolės vizitės išblaškytos. Didžioji jų dalis repatrijavo į Lenkiją.

Iš pradžių bažnyčios pastatas buvo saugomas kaip architektūros paminklas, tačiau vėliau metalinė ,,apsaugos" lenta buvo nulupta, kryžiai nuo kupolų nulaužti. Pats pastatas paverstas koncentracijos stovykla. Šią priverstinių darbų stovyklą yra aprašęs Avraham Shifrin savo knygoje ,,USSR Reiseführer durch Gefängnisse und Konzentrationlager in der Sowjetunion" (119—121 psl.) ir pateikęs lagerio planą. Ant mūrinės sienos, kuri supa šventovės ir vienuolyno ansamblį, yra pastatyti stulpai, tarp kurių pratęstos spygliuotos vielos. Virš sienos iškelti bokšteliai, kuriuose KGB sargybiniai, ginkluoti rankiniais kulkosvydžiais ir prožektoriais, sau-

goja nelaiminguosius. Kalinių skaičius siekia apie 1300. Jie varomi darbams į radijo fabriką, gamina elektroninius įrengimus kitų lagerių įrengimui. Knygos autorius mini ir kai kuriuos lagerio pareigūnus: pulkininkas Lukschas, jo pavaduotojas plk. Adumjtis, KGB viršininkas pulkininkas ltn. Nowikov. Esanti įruošta ir speciali tyrimo laboratorija, turinti 5 skyrius, kurie atlieka naujų koncentracijos stovyklų planavimo darbus. Šios laboratorijos vadovu A. Shifrino minimas ,,antisemitas Antonas Lumbas". Darbuotojai, kurie nepatenkinamai atlieką jiems pavestą darbą, esą siunčiami į griežto režimo stovyklas Sibiran.

Priešais šią šventovę — koncentracijos stovyklą, yra vaikų darželis, kuriame KGB budeliai, prieš eidami į tarnybą, palieka saugoti savo vaikus. Visur kalbama tik rusiškai.

Nei ,,Inturisto" vadovas, bei kiti sovietiniai šaltiniai šios šventovės — kaceto nemini. Tačiau kiekvienas, nuvykęs į Vilnių, gali ją surasti: reikia eiti keletą minučių Daukšos gatve į rytus (ši gatvė yra tuoj už Aušros Vartų); priėjus Rasų gatvę — bus ir ši ,,institucija".

Vizičių vienuolyno vartai

Vizičių vienuolynas. (J. Kuzminskio šoninio medžio raižinys, 1943 m.)

ŠV. JUOZAPO KOPLYČIA NAŠLAIČIŲ PRIEGLAUDOJE

Našlaičių vaikų prieglaudoje, Tizenhauzo gt. Nr. 6, buvo įruošta Šv. Juozapo, Švč. Marijos Sužadėtinio, koplyčia, naudojama prieglaudos reikalams. Ją aptarnavo prieglaudos kapelionas, kuriuo 1939 m. buvo kun. Vincentas Godlevskis (Godlewski). Po II pasaulinio karo koplyčia uždaryta.

ARKANGELO ŠV. MYKOLO (BERNARDINIŲ) BAŽNYČIA

Ši daili renesanso bažnyčia stovi priešais Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčias, Šv. Mykolo (dabar J. Biliūno) gatvėje.

Istorinės žinios. Istorikų A. Juškevičiaus ir J. Maceikos surinktomis žiniomis (Vilnius ir jo apylinkės, 181—186 p.), dabartinėje vienuolyno vietoje XVI a. buvę D.L.K. kanclerio Leono Sapiegos rūmai. Bernardinės gyvenusios kitoje Vilnelės pusėje. Kancleris iš savo rūmų lango matydavęs per sniego pusnis ar purvynus klampojančias į bernardinų bažnyčią vienuoles, pasigailėjęs jų ir savo rūmus perdirbęs į vienuolyną. 1593 m. jis nupirkęs iš Valavičiaus žemės sklypą ir jį 1594 m. padovanojęs bernardinėms. 1594—1596 m. pastatęs vienuolyną su bažnyčia.

Tačiau čia apsigyvenusios vienuolės patirdavusios nemalonumų iš reformatų (kalvinų), kurie priešais minėtus pastatus buvę įsitaisę savo maldos namus. L. Sapiega įsakęs pastatyti mūrą, kuris saugotų vienuolyną nuo galimų kalvinų užpuolimų. 1633 m. vienuolyno globėjas mirė ir buvo palaidotas jo paties išsimūrytame rūsyje po bažnyčia.

Bet ir po jo mirties katalikų — reformatų nesutarimai nepranykę 1639.IX.29 vienas kalvinų didikas kėlęs krikštynas. Jo butas buvęs priešais Šv. Mykolo bažnyčią, greta reformatų maldos namų. Kai kurie svečiai pasigėrę, o du iš jų (Piekarskis ir Rakauskas) sumanę pašaudyti kuosas, tupėjusias ant kalvinų maldos namų stogo. Vienas šovinys, tyčia ar netyčia, pataikęs į Švč. M. Marijos paveikslą, nupieštą Šv. Mykolo bž. fasade. Kitas šovinys pramušęs lango stiklą ir pataikęs į vargonus. Vienuolės pakėlusios triukšmą, pradėjusios skambinti varpais. Susirinko

Šv. Mykolo bažnyčios ir varpinės bokštai

Sv. Mykolo bažnyčia. Pokario metais — statybinių medžiagų parodų salė, architektūrinis muziejus (1983 m. nuotrauka)

minia žmonių, kuri, vadovaujama jėzuitų mokinių, užpuolusi kalvinus. Susirėmimų metu buvę nemaža sužeistų, net mirusių. Vilniaus vaivada Kristupas Radvila atsiuntęs karinį dalinį, kuris išvaikęs riaušininkus. Po šio įvykio kalvinų bažnyčia mieste buvusi nugriauta ligi pamatų; kitą pasistatyti buvo leista tik už miesto ribų, Pylimo gatvėje. Iš nugriautos kalvinų bažnyčios medžiagos (plytų) bernardinės pasistačiusios savo bažnyčios varpinę.

1655 m. rusų invazijos metu vienuolynas su bažnyčia buvo gerokai apnaikinti. Į bažnyčią įsiveržę kazokai išpjovė joje užsidariusius žmones, nužudė abatę, o bažnyčią su vienuolynu sudegino. 1662 m. bažnyčia su vienuolynu buvo atstatyti. Pastatų nepalietė ir 1812 m. prancūzų invazija, bet 1864 m. rusai vienuolyną uždarė. Bažnyčia uždaryta 1885 m. Tik po ilgų rūpesčių 1905 m., caro įsakymu, ji buvo grąžinta Sapiegoms, kaip jų giminės mauzoliejus. Buvo atremontuota. 1906—1912 m., archit. Zigmantui Hendeliui vadovaujant. Nuo 1912 m. vėl buvo laikomos pamaldos.

Architektūra. Ši renesansinė bažnyčia su vienuolynu pastatyti 1594—1629 m. Po 1655 m. rusų antplūdžio apdaužymų, bažnyčia buvo subarokinta. Priekiniuose kampuose pristatyti cilindriniai bokštai padarė fasadą lyg ir įgaubtą. 1906—1912 m. bažnyčia buvo atnaujinta. Bokštų viršūnėse yra dviejų tarpsnių išgaubti ir susmaukti šalmai. Pagal J. Grinių (1940 m.), likusios renesanso žymės fa-

Šv. Mykolo bažnyčios galinis vaizdas. (S. Šimanskio nuotrauka iš „Vilniaus architektūros", 1958)

sade yra pirmojo tarpsnio paprasti kapiteliai ir kiek aukščiau augalinio ornamento frizas. Status stogas ir šoninių sienų kontraforsai yra gotikos palikimas. Dr. M. Vorobjovo nuomone (1940 m.), fasado bendros proporcijos esančios gotiškos, kaip ir ištęstos langų formos. Varpinė greta bažnyčios yra vėlesnis barokinis statinys.

Viduje yra plati renesansiška nava su lopšiniu skliautu. Jis papuoštas stiuko ogivomis ir rozetėmis. Didysis altorius yra marmurinis, keturių spalvų, primenąs XVI a. pabaigos itališkus altorius. Dydžiai įspūdingi: 14 m aukštis, 5 m plotis. Dar yra septyni šoniniai altoriai. Presbiterijos dešinėje pusėje yra Lietuvos kanclerio Leono Sapiegos ir jo žmonos 10 m aukščio paminklas — epitafija. Padarytas iš pilko, rudo ir juodo marmuro, vėlyvojo renesanso stiliaus. (Daugiau detalių žr. P. Reklaitį, LE XVIII, kurio straipsniu pasinaudota). 1957—1958 m. bažnyčia buvo restauruota architekto V. Olekos. 1972 m. bažnyčioje įrengtas architektūros muziejus. Pastatas laikomas „sąjunginės reikšmės" architektūros paminklu.

Sapiegų antkapiai Šv. Mykolo bažnyčioje

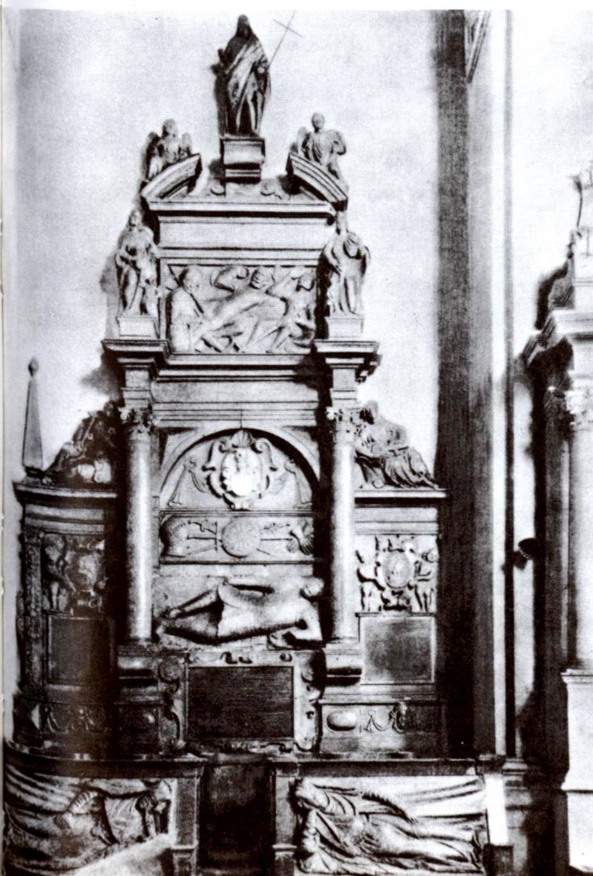

Stebuklingas Marijos paveikslas

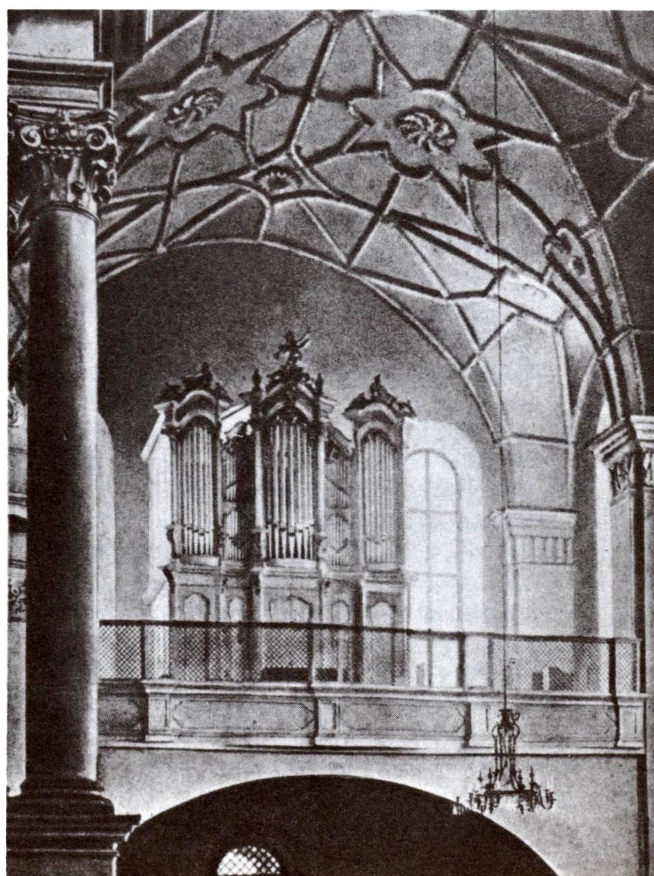
Bažnyčios vidaus įrengimai buvo puošnūs. Buvo įruošti 7 altoriai, kurių didysis baroko stiliaus, pastatytas XVII a. iš įvairiaspalvio marmuro. Šoniniai altoriai padaryti XVIII a. iš dirbtino marmuro. Viename šoninių altorių buvo Dievo Motinos paveikslas, kurį tikintieji laikė stebuklingu. Jis yra 3 m aukščio ir 2 m pločio. Dievo Motina atvaizduota stovinti ir ant kairės rankos laikanti Vaikelį Jėzų. Padavimas sako, kad šis paveikslas buvęs 1518 m. rastas miške, apgriuvusioje pirkelėje ir padovanotas bernardinėms. 1750 m. jis buvo vainikuotas dviem aukso vainikais, kuriuos atsiuntė popiežius Benediktas XIV.

Bažnyčioje buvo keli antkapiai, jų tarpe fundatoriaus Leono Sapiegos (1633) ir dviejų jo žmonų, statytas XVII a. I pusėje. Rūsyje ilsisi Sapiegų ir kitų didikų kūnai. Bet žinoma, kad 1655 m. įsiveržę rusai pasiėmė brangius karstus, o kūnus išmetė gatvėn. (A. Juškevičius, J. Maceika, „Vilnius", 186 psl. Iš ten paimta ir daugiau žinių apie šią bažnyčią). Bet po I pasaulinio karo sugrįžusios vienuolės surankiojo ir sutvarkė kūnų liekanas, su-

Sapiegų antkapiai Šv. Mykolo bažnyčioje

Šv. Mykolo bažnyčios vargonai

Šv. Mykolo bažnyčios ir varpinės fasadas

dėjo į naujus karstus ir palaidojo. 1933 m. atnaujinti požemiai ir antkapiai. Juos buvo galima lankyti pro įėjimą šalia didžiojo altoriaus.

Pažymėtinos XVII a. freskos iš Šv. Mykolo gyvenimo, Z. Glogerio daryti vitražai su herbais (1932 m.). Varpinę puošia geležinė vėjarodė.

Šv. Mykolo bažnyčios rūsyje buvo nemaža laidojimų. Jų skaičiuje buvo Bernardinių vienuolyno vyresniosios Daratos Siedleščinskaitės susimumifikavęs lavonas. Šią vienuolę žiauriai nukankino 1655 m. į Vilnių įsibrovę rusų kazokai: nupjaustyti jos rankų pirštai, nosis, išsukinėtos kojos.

Prie bažnyčios buvo pastatyti Bernardinių vienuolyno rūmai — vieni įdomiausių pastatų Vilniuje. Jie buvo perdirbti iš Sapiegų gotinio stiliaus rūmų.

Po II pasaulinio karo okupantai bažnyčią ir vienuolyno pastatus nusavino.

SESERŲ ŠIRDIEČIŲ KOPLYČIA

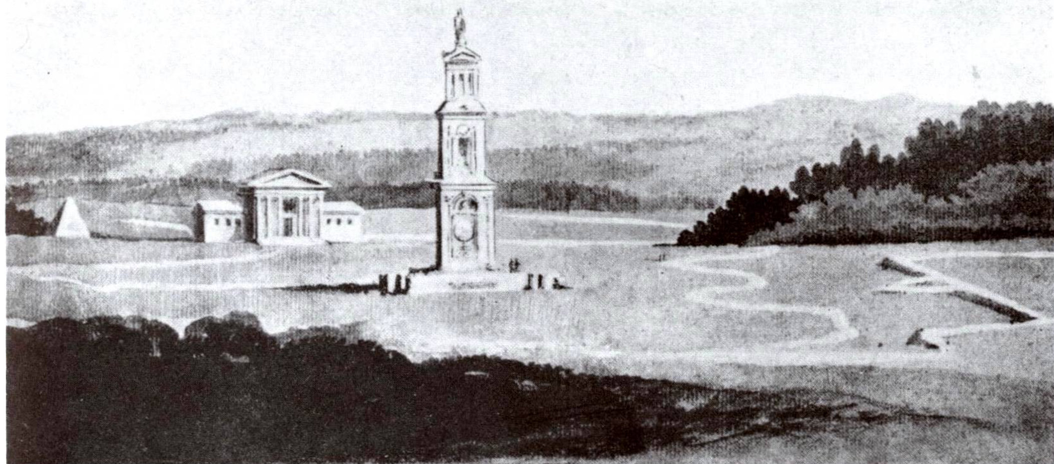
Vienuolės seselės širdietės, kurių tikslas buvo mokyti bei auklėti mergaites, Konarskio gatvėje Nr. 33 turėjo pusiau viešą Betanijos Švč. Marijos Širdies koplyčią.

1939 m. koplyčios bei vienuolyno kapelionu buvo kun. Aleksandras Mikaila, didelis lietuvis patriotas (seselės Onutės Mikailaitės dėdė).

Po II pasaulinio karo vienuolės buvo išblaškytos, koplyčia panaikinta.

ŠV. JACKAUS KOPLYTĖLĖ

J. Basanavičiaus ir Jovaro gatvių kampe stovi dailus vėlyvojo baroko stiliaus paminklas — triaukštė koplytėlė, kurios viršuje

Šv. Jackaus statula ir Pogulianka. Dabar J. Basanavičiaus gatvė. (Pr. Smuglevičiaus piešinys iš „Vilniaus" albumo, 1923 m.)

Šv. Jackaus koplytėlė

yra domininkono Šv. Jackaus skulptūra. Šventasis vienoje rankoje laiko Švč. M. Marijos statulėlę, kitoje monstranciją.

Pagal padavimą, šis paminklas buvęs pastatytas 1403 m. ir buvo siejamas su domininkonų įsikūrimu Vilniuje. Žinia, kad tai klaidinga data, nes domininkonai Vilniuje kūrėsi 1501 m. Gal būt tada ir buvo pastatytas pirmasis paminklas, jų atvykimui įamžinti. Paminklas buvo kelius kartus atnaujinamas. Dabartinį paminklą — koplytėlę domininkonai pastatę 1762 m. Paskutinį kartą koplytėlė atnaujinta 1901 m., Šv. Jokūbo bažnyčios parapijos klebono kun. J. Kurčevskio rūpesčiu. Tada sena ir surūdijusi medinė Šv. Jackaus statula buvo pakeista naujai nuliedinta varine 2 m aukščio figūra, sverianti 130 kg. Vienas iš restauratorių buvo Vilniaus albumo leidėjas J. Vilčinskis, parėmęs pinigais, apmokėjęs statulos gaminimo išlaidas ir sustiprinęs kolonos pamatus. Žemutinėje paminklo dalyje buvo išlikusi įmūryta plyšusi marmurinė lenta su ilgu ir neišskaitomu įrašu.

Poetas Vladislovas Sirokomlė, 1855 m. keliaudamas iš Vilniaus į Punią, ieškoti Pilėnų (kunigaikščio Margirio) sostinės, yra ir šį paminklą aprašęs.

Netoli šios koplytėlės D.L.K. laikais, dabartinė Basanavičiaus gatvės gale, stovėjo du balti stulpai, kuriuos ligi 1840 m. puošė variniai Lietuvos herbai. Carinės Rusijos laikais juos pakeitė dvigalviai rusų ereliai. Seniau šioje vietoje budėdavo sargybinis, buvo tikrinami į Vilniaus miestą įvažiuojantieji vežimai, imamas iš įvažiuojančių mokestis. Po II pasaulinio karo prie šios vietos įruošta kolchozinė turgavietė.

Šv. Kryžiaus bažnyčia Kalvarijose ir pora koplytėlių. (1983 m. nuotrauka)

KALVARIJOS

Šv. Kryžiaus parapijos bažnyčia ir Kryžiaus Kelių stotys

Kalvarijos buvo Vilniaus priemiestis, pagarsėjęs Kristaus kančios stotimis, kurios išdėstytos kalneliuose tarp Neries ir Trinapolio, Baltupės ir Jeruzalės priemiesčio šilų, apie 7 km į šiaurę nuo Vilniaus miesto centro. Vietovė dažnai vadinama Vilniaus Kalvarijomis arba Verkių Kalvarijomis.

Kryžiaus kelių stotys įruoštos XVII a. II pusėje Vilniaus išvadavimui iš rusų okupacijos (1655—1661) atminti. Šiam reikalui Vilniaus vyskupas Jurgis Bialazaras padovanojo 7 valakus žemės ir pastatė Kalvarijos pirmąją medinę bažnyčią. Jo įpėdinis Aleksandras Sapiega atsikvietė domininkonus, kuriems ir pavedė įruošti Kryžiaus kelių stotis. (Domininkonai iš senų laikų turėjo iš popiežiaus gautą privilegiją tokius darbus atlikti).

1755 m. vienuoliai pradėjo statyti naują mūrinę rokoko stiliaus bažnyčią, 1772 m. ji buvo baigta ir pašvęsta Šv. Kryžiaus atradimo titulu.

Iš viso buvo pastatytos 36 stočių koply-

Kalvarijų bažnyčios vidus, (žemai) didysis altorius. (1981 m. nuotraukos)

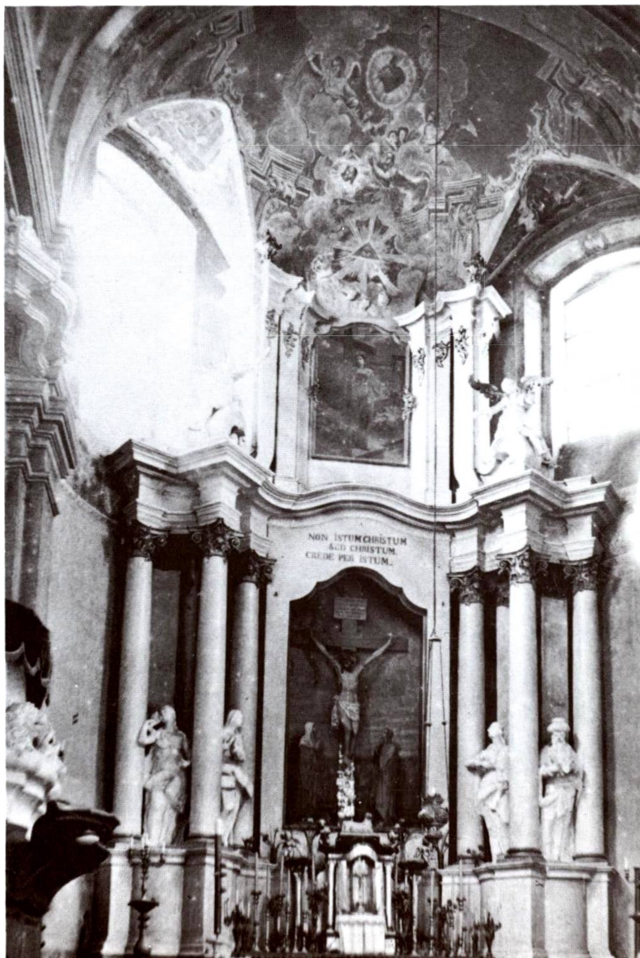
tėlės, iš kurių 19 mūrinės. Stotys prasideda ties Baltupiu ir baigiasi bažnyčioje, į kurią veda didžiuliai akmeniniai laiptai.

1812 m. pražygiuodami prancūzai buvo užėmę Kalvarijas. Bažnyčioje ir vienuolyne jie įruošė ligoninę ir kareivines. Vėliau kilęs gaisras sunaikino vienuolyną ir biblioteką, tačiau domininkonai vėl viską atstatė.

1850 m. rusų valdžia domininkonus pašalino. Bažnyčia buvo paversta parapijine. Pažymėtina, kad ligi 1863 m. sukilimo joje buvo laikomos lietuviškos pamaldos.

1893 m. bažnyčia ir stočių koplytėlės atnaujintos. Jų paveikslus nutapė dail. Balzukevičius. Vilniaus Kalvarijos ilgainiui virto visos Lietuvos, ypač Vilniaus krašto lietuvių, maldininkų lankymo vieta.

„Žinyčios" žurnalas (Nr. 3, 56 psl., 1900) yra pateikęs tokią Kalvarijų parapijos XIX a. charakteristiką: „Verkai, arba Kalvarija. Parapija lietuviška, klebonas irgi lietuvis, kun. Klikonas: bet tasai, prasimanęs Klikoviče, iš visų išgalių rūpinas dabar panaikinti lietuvius toje apygardoje; bažnyčioje nieko nėra lietuviško, nes žmonėms uždrausta melstis prigimtoje kalboje".

Kalvarijų bažnyčios šoniniai altoriai. (1981 m. nuotrauka)

Kalvarijų parapijos buvusi klebonija

XX a. pradžioje Verkių dvaras ir jo žemės bei pušynai priklausė rusui Čepelevskiui. 1908 m. Vilniaus krašto lietuvių veikėjas kun. J. Ambraziejus iškėlė sumanymą lietuviams įsigyti minėtą dvarą ir jo žemes ir išleido šiuo reikalu atsišaukimą — knygelę. Jis rašė, kad Čepelevskis sutinkąs parduoti už 800.000 rb. Tai nesanti aukšta kaina, nes vien tiktai pušynas esąs vertas 500.000 rb., o kur dar 2000 dešimtinių žemės, namai ir ežerai. Tačiau gryno metinio pelno Verkai teduodą tik 24.000 rb. Sumanymas buvo diskutuojamas lietuvių organizacijų susirinkimuose ir spaudoje, tačiau iš jo nieko neišėjo, nes lietuviai buvo neturtingi ir nebūtų tada galėję tokį didelį kapitalą sutelkti.

Antanas Smetona ,,Viltyje" (Nr. 127, 1911) rašinyje ,,Maldininkai be pastogės", apie Vilniaus Kalvarijas šitaip rašė:

,,Kas metai vasarą tūkstančiai maldininkų aplanko Vilniaus Kalvariją ir stebuklingąją Aušros Vartų Šv. Panelę. Atkeliauja čia daugybė lietuvių, gudų ir lenkų iš visų Lietuvos ir Gudijos kraštų, už dešimties, už keliolikos mylių ar dar iš toliau. Beveik visi jie atplūkia pėsti, privargę, nusikamavę; apvaikščioję kryžiaus kelius, neranda kur galvos priglausti ir nakvoja kur kam pakliūva: vieni Kalvarijos pušyne ar klebono daržinėje, kiti Vilniuje, kur sode sudribę ir pasidėję savo nešulius po galva. Gerai dar, kai pasitaiko šilta naktis ir nelija, o kai ištinka lyti ir oras atšąla, kur tuomet pasidėti maldininkams? Šlapk, drebėk, kur prisišliejęs į akmenį ar į medį, o rytojaus dieną nesilsėjęs, nemiegojęs, plūk visą kelią

namon. Kiek taip nakvojusių be pastogės, po plynu dangumi, kas metai suserga nušalę ir ligonys grįžta atgal! Tik kunigų atvedamos kompanijos gauna naktigulto Pranciškonų mūruose, bet tenai negali visi sutilpti".

,,Keno gi pareiga rūpintis maldininkų prieglauda? Žinoma, ne miesto valdybos, ne žydų ir ne visuomenės. Maldininkai, ateiną čia iš įžodžio, paprastai atsineša aukų ir jas palieka Kalvarijoje ir Aušros Vartuose. Sunku pasakyti, po kiek ten kas metai tokiu būdu sumetama pinigų, bet kiekvienas gali numanyti, kad labai daug. Ne veltui Aušros Vartai ir Kalvarija yra laikomos pelningiausiomis parapijomis visoje Lietuvoje. Be to, Vilniaus kapitula turtingiausia; prieš ją Žemaičių kapitula tai tik vargdienė".

,,Taigi, rodos, labai būtų iš ko Vilniaus kunigams pasirūpinti maldininkais keleiviais, savo aukomis palaikančiais gerovę. Vilniuje nerasi nė vienos parapijos, kuri galima būtų pavadinti nepelninga. Štai, kad ir Šv. Rapolo, turinti apie 20.000 parapijonių. Vienos arendos iš žemės plotų ir iš namų turi apie septynis tūkstančius rublių kas metai".

,,Jei Vilniaus kunigai rūpintųsi mažiau endekų politika ir daugiau katalikybe, tai seniai būtų atsiminę tuos vargšus maldininkus ir būtų įsteigę jiems nors kokią pastogę pačiame Vilniuje ar Kalvarijoje. Ligšiol nematyti to rūpesčio. Kunigai neturi laiko: jiems reikia litvomanai lelioti... Ne taip jau brangiai atseitų pastatyti kokia troba Verkų palaukėje. Maldininkai galėtų be keno malonės gauti naktigultą, ir nebereiktų jiems patvoriais slankioti nuo vieno kampo kitan, kaip dabar paprastai esti. (Cit. iš A. Sm. Raštų IV t., 127—128 psl.).

A. Juškevičiaus ir J. Maceikos Vilniaus vadove yra pateiktas toks Kalvarijų bažnyčios aprašymas: ,,Ji yra rokoko stiliaus su dviem gražiais bokštais. Įdomus yra mansardinis (laužtinis) vienuolyno stogas... Kalvarijos bažnyčios frontone skaitome tokį įrašą: ‚Per crucem ad lucem' (per kryžių į šviesą), o didžiajame altoriuje: ‚Non istum Christum, sed Christum crede per istum' (ne tą Kristų, bet per tą tikėk Kristų) ir daug kitų".

Vilniaus krašto lietuviai Kalvarijas lankė nuo seniausių laikų. Dažniausia jie eidavo iš savo parapijų procesijomis, nešdami bažnytines vėliavas ir liturginius dalykus. M. Biržiš-

Kalvarijų I stoties koplytėlė

Kitos koplytėlės

Kalvarijų stotys

kos „Vilniaus golgotoje" (326 psl.) užrašytas toks faktas: 1925.V.31 Vilniaus lietuvių procesija į Kalvarijas, kurioje dalyvavo 5000, tarp jų kiek valkininkiečių, gervėtiškių, dūkštiečių. Prieš tai lenkai buvo paleidę gandus, jog procesijoj ruošiasi dalyvauti Nepriklausomos Lietuvos lietuviai; procesiją lydėjo sustiprintieji policijos būriai ir mokąs lietuviškai valdininkas Žilinskis, kuris, lenkų vyriausybės siunčiamas į visus lietuvių susirinkimus, įgijo pajuokiamojo vardo visų prezidiumų ‚garbės nario' ".

1928.V.27 procesijoje į Kalvarijas dalyvavo daugiau kaip 3000 lietuvių iš įvairių Vilniaus krašto lietuvių parapijų. Jaunimą vedė kun. V. Taškūnas, suaugusius — kun. K. Čibiras, tvarkė skautai.

Kiekvienų metų Sekminėse čia atvykdavo iki 12.000 maldininkų. Bet ir kitu metu maldininkų netrūkdavo. Apskaičiuojama, kad kasmet Vilniaus Kalvarijas aplankydavo apie 125.000 maldininkų. Jie giedodavo, melsdavosi lietuviškai, lenkiškai, gudiškai, latgališkai, vokiškai, o kai atsirado unitų — dar ir bažnytine slavų kalba. Maldininkų grupes pravesdavo šiam reikalui pasiruošę vadovai, kurių buvo apie 80.

Labai įdomios buvo Kryžiaus kelio stotys ir kiti įrengimai. Čia tekantis Baltupis, pagal Jeruzalę, buvo vadinamas Cedronu. Einant Kryžiaus kelius, reikėdavo šį upelį perbristi; jo vanduo geriamas ir laikomas turįs gydomosios galios. Maldininkai semdavosi vandenį buteliais ir gabendavo į kitas Lietuvos vietas.

Abiejose kelio pusėse sėdėdavo daugybė elgetų, kurie giedodavo ir įvairiomis kalbomis prašydavo išmaldos. Maldininkai juos gausiai šelpdavo maistu ar pinigais.

Už Cedrono, ant smėlio kalvos, stovėjo pirmieji vartai, vadinami įvedamaisiais vartais, turėjusieji 3 skyrius, laikantis padavimo, kad pro vidurinį skyrių ėjęs kryžium nešinas Kristus, pro šoninius abudu nusikaltėliai. Maldininkai vengdavę eiti pro kairiosios pusės vartus, nes pro čia ėjęs blogasis latras...

Koplyčios buvo gražaus meniško darbo, su įvairiais papuošimais. Kai kurios tikrai dailiai įruoštos. 1938 m. Vilniaus miesto savivaldybė buvo paruošusi planus pravesti maldininkų alėją, nuo katedros per Nerį, ties elektros stotimi, Rinktinės gatve ir tolyn ligi Baltupio.

Viena iš koplytėlių

Viena iš Kryžiaus kelių stočių koplytėlių, išlikusi bažnyčios šventoriuje. (1979 m. nuotrauka)

***Vienas iš Kryžiaus kelių stočių paveikslų — Kristaus nukryžiavimas.** (1981 m. nuotrauka)*

Vilniaus Kalvarijų stočių paveikslas

Turėjo būti pastatyti ir maldininkų namai. Tačiau jau 1941 m. bolševikai uždraudė Kalvarijų lankymą. Jų rajonas buvo panaudotas priešlėktuvinei apsaugai.

Po II pasaulinio karo prieš Kalvarijų lankymą buvo sukelta didžiulė akcija. Paskutinį kartą čia Kryžiaus keliai buvo apvaikščiojami 1949 m. spalio mėn. paskutinį sekmadienį. Vieno vilniečio liudijimu, tada susirinko čia nemaža akademinio jaunimo iš Vilniaus universiteto, Pedagoginio instituto, Kauno Politechnikos instituto, Liet. Mokslų akademijos ir iš kitų aukštųjų mokyklų. Visų jų buvo vienas tikslas — apvaikščioti Kristaus Kryžiaus kelius, aplankant Kristaus kančių koplytėles Vilniaus kalneliuose, pasipuošusias rudens lapais bei žiedais ir pasimelsti už krauju ir ašaromis paplūdusią Lietuvą, raudonųjų budelių kankinamą ir teriojamą. Ir už žuvusius laisvės kovotojus buvo tyliai sukalbėtos maldelės. Prie kiekvienos koplytėlės buvo vis kiti maldų vadovai. Tačiau, kaip anuomet Kristų, taip ir dabar jo Kryžiaus kelių dalyvius sekė budri „Judo" akis; niekam nė į galvą neatėjo mintis, kad koplytėlėse būtų įruoštos rekordavimo priemonės.

Vilniaus krašto lietuvių procesija Kalvarijose 1927. VI.5

Maldininkai Vilniaus Kalvarijose. (Prano Jurjevičiaus paveikslas)

Koplytėlė, išlikusi Kalvarijų bažnyčios šventoriuje. (1981 m. nuotrauka)

Vilniaus ir Švenčionių lietuviai lanko Kalvarijas lenkų okupacijos metais

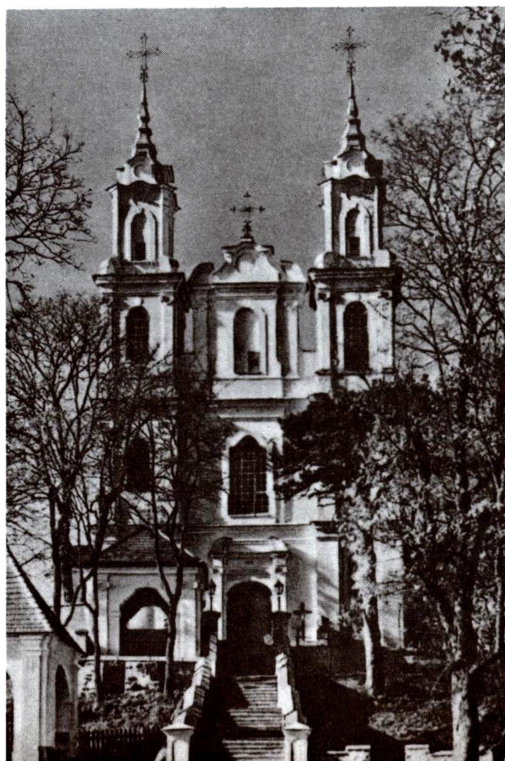
Netrukus prasidėjo Kryžiaus kelių dalyvių areštai, tardymai, kankinimai specialiose kamerose, mušimai gumine lazda, spardymai kojomis, laikymas aukų be deguonies uždarose kamerose, kankinimai bei tardymai, net ligi 2 savaičių neleidžiant užmigti. Išvadoje padidėjo Vorkutos link siunčiami suimtųjų ešalonai, plūsta ašaros ir aidi dejonės sodybose, Lietuvos miestuose. Paskutiniems Kryžiaus kelių apvaikščiojimo dalyviams belieka tik kamerose ir vagonuose varstyti iš duonos padarytus rožantėlius ir tyliai prašyti Marijos pagalbos bei užtarymo ,,Viešpatie, neleisk mums pražūti..."

Kalvarijų rajonas buvo uždarytas maldininkams. Buvo vedama sustiprinta ateistinė propaganda, išleistas specialus šią šventovę suniekinantis leidinys. Dauguma koplytėlių sugriautos, sunaikintos, paliekant tik keletą ,,turistų dėmesiui".

Kalvarijų parapija 1925 m. turėjo 3509, 1939 m. 4971 parapijietį ir buvo dekanato centras, kuriam priklausė 13 parapijų ir 49.715 katalikų. Juo paliko ir pokario metais — turi 17 parapijų. 1969 m., klebono kun. Vaclovo Aliulio rūpesčiu, bažnyčios vidus buvo suremontuotas. 1984 m. klebonu buvo kun. Julius Baltušis (gim. 1927.I.26, kunigu pašvęstas 1951.IX.23).

Kalvarijų bažnyčioje yra išlikę nemaža religinio meno bei kulto dalykų. Pažymėtini: 5 XVIII a. paveikslai, 3 mediniai aksomu apmušti XVIII a. krėslai, XVIII a. antepediumas, 1828 m. varinis krikštyklos indas, XVIII a. žvakidės ir kt.

Kalvarijų bažnyčia. (J. Bulhako nuotrauka iš ,,Sp. Fondo" išleisto atviruko

TRYS KRYŽIAI

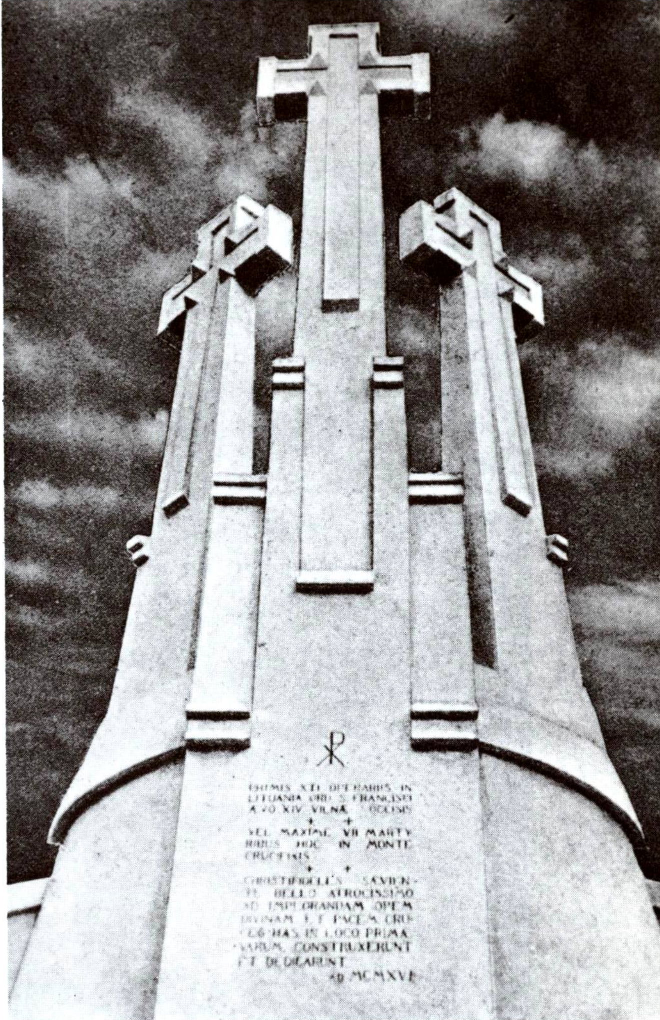
Daugiau kaip trejetą šimtų metų (ligi II pasaulinio karo pabaigos) Vilniaus miesto Plikąjį kalną puošė trys kryžiai. Jie primindavo Vilniaus gyventojams katalikų tikėjimo pradžią Vilniuje ir pirmuosius kankinius. Pirmą kartą jie šioje vietoje buvo pastatyti 1613 m., atstatyti 1740 m., išstovėjo ligi 1869 m., kada jau buvo sunykę, tačiau carinė rusų valdžia neleido kryžių atstatyti.

Jie buvo iš naujo atstatyti 1916 m., I pasaulinio karo metu, kai Vilniuje nebebuvo rusų. Kryžių atstatymu rūpinosi visų tautybių Vilniaus gyventojai. Daug darbo įdėjo ano meto Vilniaus vyskupijos administratorius prel. K. Michalkevičius. Paminklo projektą paruošė žinomas skulptorius bei architektas Antanas Vivulskis (Wiwulski), kilęs iš Žemaitijos bajorų (1877—1919). Be kitų darbų jis paruošė Žalgirio mūšio paminklo, Šiluvos koplyčios ir kitus projektus.

Trijų kryžių paminklas buvo betoninis. Jo apatinėje dalyje buvo įrašas:

Pax
Primis Xti Operariis in
Lituania Ord.: s. Francisci
Aevo XIV Vilnae occisis
x x
Vel maxime VII Marty-
ribus hoc monte crucifixis
x x
Christifideles, saevien-
te bello atrocissimo,
ad implorandam opem
divinam et pacem cru-
ces has, in loco primae-
varum, construxerunt
et dedicarunt.
AD: MCMXVI

Lietuviškas įrašo vertimas: RAMYBĖ. Pirmiesiems Kristaus darbuotojams Lietuvoje, šv. Pranciškaus ordino, XIV šimtmety Vilniuje užmuštiems, ypač 7 kankiniams, ant šio kalno prie kryžių prikaltiems.

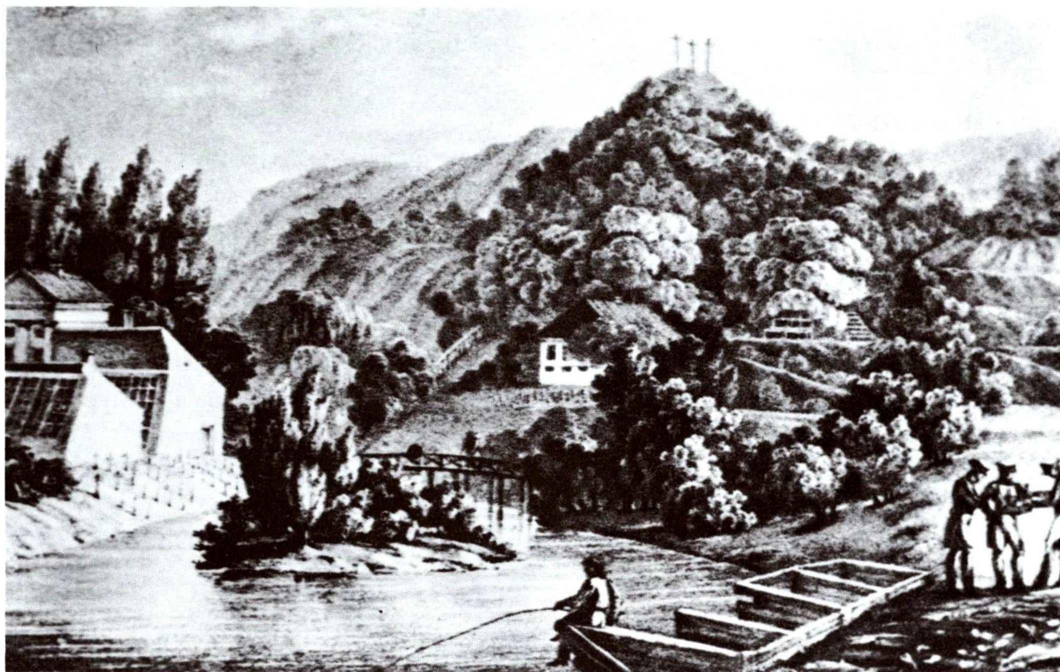

Šitaip atrodė Trijų Kryžių paminklas ir jo įrašas; jis buvo pokario metais okupantų susprogdintas

* * *

Kristaus išpažinėjai, siaučiant baisiam karui, kad išmelstų Dievo pagalbos ir taikos, šiuos kryžius, vietoje pirmykščių, pastatė ir pašventė 1916 Viešpaties metais.

Yra išlikęs Lietuvos metraštyje (Bychovco kronikoje) užrašytas pasakojimas, kad D.L.K. Algirdo laikais Vilniuje buvęs pranciškonų vienuolynas, kuriame gyvenę 14 vienuolių. Minėtoje kronikoje sakoma, kad kartą, kai Algirdas drauge su pranciškonus globojusiu Vilniaus vaivada Petru Goštautu išžygiavę prieš Maskvą, Vilniaus gyventojai pagonys, nekęsdami krikščionių, susirinkę ir sudeginę pranciškonų vienuolyną, 7 vienuolius sukapoję, o kitus 7 pririšę prie kryžių ir paleidę Nerimi žemyn, sakydami: „Nuo saulėlydžio (t.y. vakarų) atėjote, į saulėlydį ir grįžkite. Kam mūsų dievus niekinote!"

Trijų Kryžių kalnas. (Sena graviūra)

Trijų Kryžių kalnas žiemos metu. (J. Bulhako nuotrauka iš „Vilniaus" albumo)

1939
KARYS 54

Trijų Kryžių paminklas nakties metu. (Iš P. Bliumo rinkinio)

Sugrįžęs į Vilnių Algirdas ir sužinojęs, kas su vienuoliais ir jų vienuolynu atsitiko, labai supykęs ir pasmerkęs miriop 500 vilniečių. ,,Ir anieji buvo nugalabyti, visaip kankinant", — rašoma Bychovco kronikoje.

Šis pasakojimas rado platų atgarsį vėlesniuose raštuose, buvo įvairiai komentuojamas. Buvo pasakojama, kad nužudytųjų kūnai buvę Goštauto surinkti ir toje pačioje aikštėje, kur jie Kristaus mokslą skelbė, palaidoti. Kiek vėliau Goštautas atkvietęs į Vilnių kitus pranciškonus ir pastatęs jiems bažnyčią, sudaręs sąlygas plisti jų veiklai ir krikščionybei. Istorikas A. Vijukas-Kojelavičius rašė: ,,Pirmtakų krauju sudrėkintas laukas, įpėdiniams rūpinantis, davė gausų pamaldumo derlių, kuriuo mes džiaugiamės ligi šiol".

14-a pranciškonų kankinių pateko į Vilniaus istoriją. Jų garbei buvo statomi ir atstatomi kryžiai: iš pradžių 7, vėliau 3. Vieni autoriai pasakojimą laikė tikru, kiti dėl jo abejojo. Bet 1927 m. istorikas Kazimieras Chodinickis,Vilniaus Stepono Batoro u-to profesorius, rašinyje ,,Legenda o męczeństwe czternastu franciscanów w Wilnie" (Ateneum Wilenskie, IV t., 1927) paskelbė, kad tiek stačiatikių, tiek katalikų kankiniai esą ne istoriniai, bet legendiniai asmenys. Ankstesnėse ,,Lietuvos metraščio" redakcijose apie juos nieko nerašoma. Kankinių nemini ir ankstesni istorikai, jų tarpe nieko nesako apie juos J. Dlugošas, nemėgęs pagonių lietuvių ir jų nusikaltimų — jeigu tokie būtų buvę, nebūtų jis nutylėjęs. Apie kankinius nieko nerašęs ir Vilniaus bernardinų gvardijonas, XVI a. pradžioje rašytoje savo istorijoje. Kai lietuviams apsikrikštijus buvo statoma Vilniaus katedra, relikvijų jai buvę ieškoma ne Vilniuje, bet Romoje ir kitur. Pagaliau kankinių kapas nebuvo surastas, nors jo keliais atvejais ieškota. Vilniaus pranciškonų nesą ir šventųjų bei kankinių istorijoje.

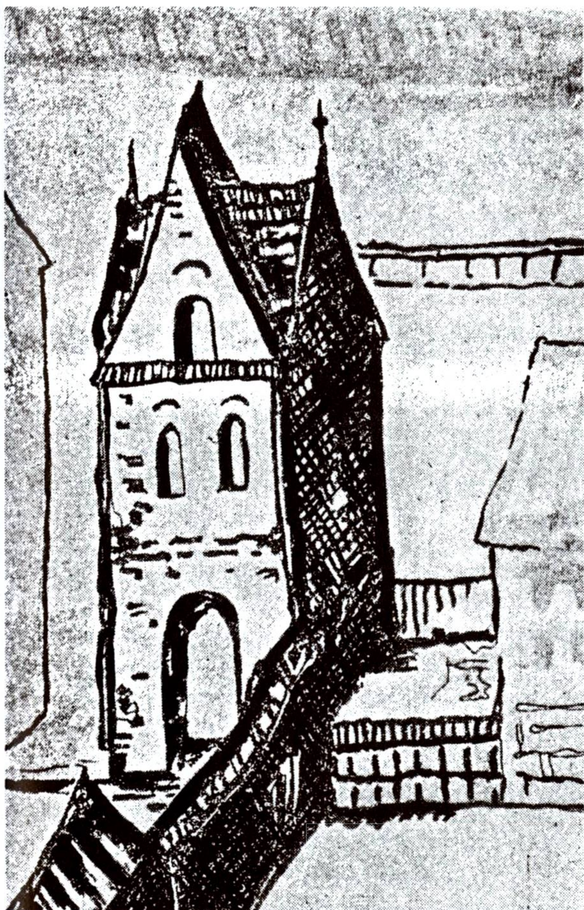
Ar Trijų kryžių kalno kankiniai yra istorinė tiesa, ar legenda? — Šiam klausimui išaiškinti reikia dar naujų istorinių studijų. Šiaip ar taip, paminklas vilniečiams teikė tikėjimo, taikos, ramybės ir pasididžiavimo jausmą. Deja, tuojau po II pasaulinio karo okupacinė valdžia vieną naktį Trijų kryžių paminklą susprogdino.

SUNYKUSIOS BAŽNYČIOS

Amžių būvyje Vilniaus mieste buvo pastatyta ir atstatyta daug bažnyčių, koplyčių bei maldos namų. Tačiau nemaža jų sunyko, nepalikdamos ryškesnių ženklų. Keletą jų čia suminėsime.

Manoma, kad pirmoji R. katalikų bažnyčia buvo statyta **Mindaugo laikais**, Lietuvos valdovo ir jo dvariškių krikšto metu, kur 1964 m. atrastos pamatų liekanos. (Daugiau žinių žr. 24—26 psl.).

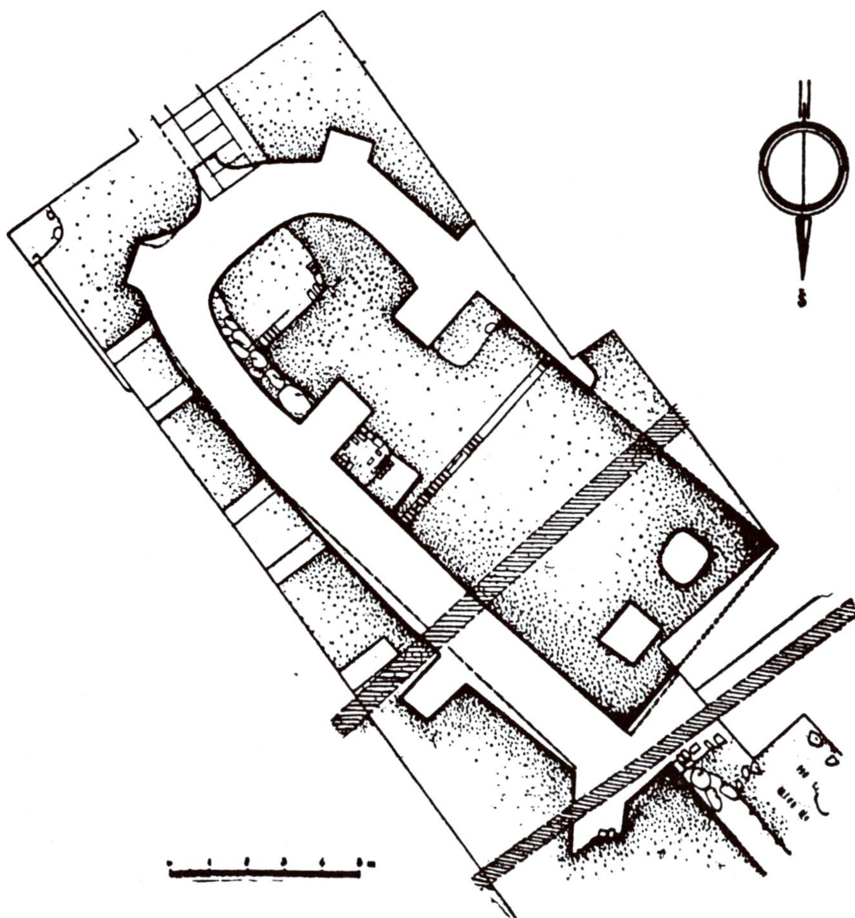
Senoji Šv. Onos bažnyčia. 1956—1958 m. pravestų archeologinių tyrinėjimų metu paaiškėjo, kad ši bažnyčia buvo pastatyta prieš 1390 m., greičiausia tuojau po Lietuvos krikšto, nes yra žinoma, kad minėtais 1390 m. kryžiuočiai, apgulę Vilniaus pilį, apšaudė procesiją, einančią iš katedros į Šv. Onos bažnyčią, be ko kita, užmušdami vieną kunigą — pranciškoną ir keletą kitų asmenų. Jos pamatai buvo atrasti tyrinėjimų metu. Ji stovėjo kiek daugiau kaip 200 m nuo katedros, Žemutinės pilies teritorijoje. Pirmasis pastatas buvo medinis. Prie bažnyčios buvo ir kapinės, naudojamos ligi 1551 m. Bažnyčia minima ir 1398 m. Vilniaus vyskupo Andriejaus testamente. Galbūt tai buvo tik koplyčia su kapinėmis. Visi mirusieji palaidoti be įkapių; nerasta drabužių liekanų ir net sagų. Ši bažnyčia buvo viena iš pačių seniausių bažnyčių Vilniuje. 1522 m. ji buvo atiduota pranciškonams, o 1534 m. pateko vyskupo Povilo Alšėniškio žinion, kuris 1551 m. ją perleido karaliui Žygimantui Augustui, kai jis šioje vietoje ruošėsi įruošti šeimos mauzoliejų, kuriame būtų palaidota ir jo neseniai mirusi žmona Barbora Radvilaitė.

Senoji Šv. Onos - Barboros bažnyčia, pagal 1576 m. Brauno - Hogenbergo atlasą

XVI a. viduryje ji buvo nugriauta ligi pamatų. Nukasus dalį kalno šlaito, buvo statoma beveik trigubai didesnė mūrinė bažnyčia. Nuo tada ji buvo pradėta vadinti Šv. Barboros bažnyčia. Apytikrį jos vaizdą galima atsekti iš Brauno ir Hogenbergo atlase atspausdinto Vilniaus plano. Ji buvo perstatyta senojo renesanso stiliuje. Šioje bažnyčioje buvo ruošiama karalienei Barborai laidojimo vieta, bet mauzoliejus nebuvo baigtas. 1569 m. bažnyčia perduota jėzuitams. Jos pastatas nukentėjo per 1610 m. gaisrą, o 1655 m. Maskvos invazijos metu, ji buvo gerokai apgriauta. Po to ji nebebuvo atstatyta ir dalis pastato plytų panaudota katedros remontui.

Kaip iš archeologinių duomenų matyti, bažnyčios pastatas buvo 20 m pločio ir 51,3 m ilgio. Rytinėje bažnyčios dalyje buvo 15 x 12 m absida. Pamatai labai platūs — siekia 3,5 m, bet ant jų sienos mūrytos tik 1,7—2 m storio, su dideliais kampuotais kontraforsais. (Senosios Šv. Onos — Barboros ar bažnyčios architektūra yra plačiai aprašyta A. Tautavičiaus str. „Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai", „Valst. architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraščio" II t., 1960 m.).

Senosios Šv. Onos bažnyčios liekanų planas. (Iš Valst. Lietuvos arch. paminklų apsaugos metraščio II t.)

Šv. Martyno bažnyčia. Padavimai sako, kad dabartiniame pilies (Gedimino) kalne bei aplinkoje buvusi senovės lietuvių šventykla. Čia didysis kunigaikštis Algirdas pastatęs koplyčią, o 1387 m. Jogaila medinę gotinio stiliaus Šv. Martyno bažnyčią, kuri XVI a. sudegusi ir nebuvusi atstatyta.

Šv. Marijos Magdalenos bažnyčia buvusi pastatyta XVI a. Šv. Magdalenos gatvėje. Prie jos įruošta ir ligoninė. 1748 m. bažnyčia sudegė, o 1799 m. uždaryta ir ligoninė. 1818 m. bažnyčios pastatų liekanos nugriautos ir bažnyčia nebebuvo atstatyta.

Šv. Teresės bažnyčia. 1720 m. karmelitai už Neries upės, Žvejų priemiestyje, priešais tą vietą, kur Vilnelė įteka į Nerį, pasistatę Šv. Teresės vardo medinę bažnytėlę, o 1739 m. Oginskiai pastatė mūrinę. 1837 m. rusų valdžia bažnyčią uždarė. Patvinusi upė plaudavo bažnyčios pamatus ir ji sugriuvo. 1844 m. pašalintos paskutinės bažnyčios liekanos. Šioje vietoje dar buvo koplytėlė ir senų kapinių liekanos.

Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnyčia. Ji buvusi Aušros Vartų gatvėje, Nr. 16. Ją pastatęs jėzuitų padedamas vyskupas Valavičius 1625 m. Prie bažnyčios įsteigta ir ligoninė, daug padėjusi nelaimingiems vilniečiams maro epidemijų metu. XVIII a. gale sudegė, ilgesnį laiką stovėjo netaisomi jos griuvėsiai, vėliau perdirbti į mūrinį gyvenamą namą, kuriame atsekamos bažnyčios žymės.

Apie išnykusią bažnyčią yra padavimų. Vilniečiai pasakodavo, kad retkarčiais vidurnaktį, kai visur tyla, pasigirsdavęs varpų skambėjimas, kartais pasirodydavusi ir deganti šviesa. Esą tai mirusieji bažnyčios kle-

bonai keliasi iš savo kapų ir bažnyčios griuvėsiuose laiką pamaldas...

Šv. Juozapo Švč. M. Marijos Sužieduotinio bažnyčia stovėjusi netoli Visų Šventųjų bažnyčios, toje vietoje, kurią Basokais vadino. Čia buvo daug smulkių krautuvėlių, ruošiamos mugės. 1638 m. Lietuvos paiždininkas Steponas Pacas pastatė bažnyčią prie kurios buvo karmelitų vienuolynas ir ligoninė. Bažnyčios pastatas buvęs baroko stiliaus, turėjęs gražų baroko stiliaus fasadą. 1865 m. rusai bažnyčią uždarė, pastatus nugriovė ir vėliau šioje vietoje įruošė Basokų aikštę.

Pijorų bažnyčia. Ji buvo Motiejaus Dogelio statoma 1756 m. Domininkonų gatvėje, bet nebuvo baigta. Mūrinį pastatą įsigijo prof. Mykolas Šulcas ir XVIII a. gale perdirbo į gyvenamus namus. Bažnyčios žymių neliko. Vėliau šiuose namuose buvo „Europos" viešbutis.*

——————

* Žinios paimtos iš A. Juškevičiaus ir J. Maceikos knygos „Vilnius ir jo apylinkės". Kaunas, 1940 m.

Šv. Juozapo - Nikodemo bažnyčios paverstos gyvenamuoju namu., liekanos (1984 m. nuotrauka)

Taip vadinamieji „Vyskupų rūmai" Vilniuje

„Vyskupų rūmai" Vilniuje

BUVUSIEJI VYSKUPŲ RŪMAI

Prie buv. Napoleono (dabar Kutūzovo) aikštės stovi reprezentaciniai rūmai, seniau vadinti Vyskupų rūmais. Istoriškai žinoma, kad jau pirmasis Vilniaus vyskupas Andrius šioje vietoje pastatė rūmus, kuriuose ligi XVIII a. gyveno vyskupai. Jie buvo kelis kartus remontuojami, perstatomi. 1792 m. vysk. Igno Masalskio lėšomis archit. Laurynas Stuoka-Gucevičius rūmus perstatė pagal neoklasinį stilių. Bet vyskupai neilgai jais naudojosi: Po valstybės padalinimo rusų valdžia rūmus nusavino. Jie buvo pavesti carui, kad jis, pravažiuodamas, turėtų kur su savo palyda sustoti. Šiuose rūmuose buvo sustoję monarchai: buv. karalius Stanislovas Augustas (1797), buv. Prancūzijos karalius Liudvikas XVIII (1804), Prūsijos karalius Vilhelmas (1812). Tais pačiais metais, žygiuodamas į Maskvą, Vilniuje buvo sustojęs ir 3 savaites šiuose rūmuose gyveno Napoleonas. Jo atminimui lenkai 1921.V.5 įmūrijo paminklinę lentą. Pati aikštė buvo vadinama Napoleono vardu. XIX a. II pusėje, pagerbiant garsųjį Muravjovą Koriką, aikštė pavadinta jo vardu. Pokario metais sovietiniai rusai, prisiminę, kad šiuose rūmuose kurį laiką gyveno jų generolas Kutūzovas, aikštei suteikė Kutūzovo vardą.

1819—1824 m. caro Aleksandro įsakymu rūmai perstatyti ir padidinti pagal architekto V. Stasovo projektą. Galutinai įrengti 1832 m. Jie yra empirinio stiliaus, su kolumnada priešakyje. 1901 m. čia įkurdintas Muravjovo muziejus. Po II pasaulinio karo jie buvo paversti raudonosios armijos karininkų rūmais. 1975 m. pastatas atremontuotas ir pritaikytas Meno darbuotojų rūmams.

Taip vadinamuose buv. Vyskupų rūmuose ir pasikeitus sąlygoms vyskupai nebegyveno. Lenkų laikais, arkiv. R. Jalbžykovskio rūpesčiu, buvo pastatyti nauji mūriniai Vyskupų rūmai (Marijos Magdalenos gt. Nr. 4), kuriuos pokario metais okupantai nusavino.

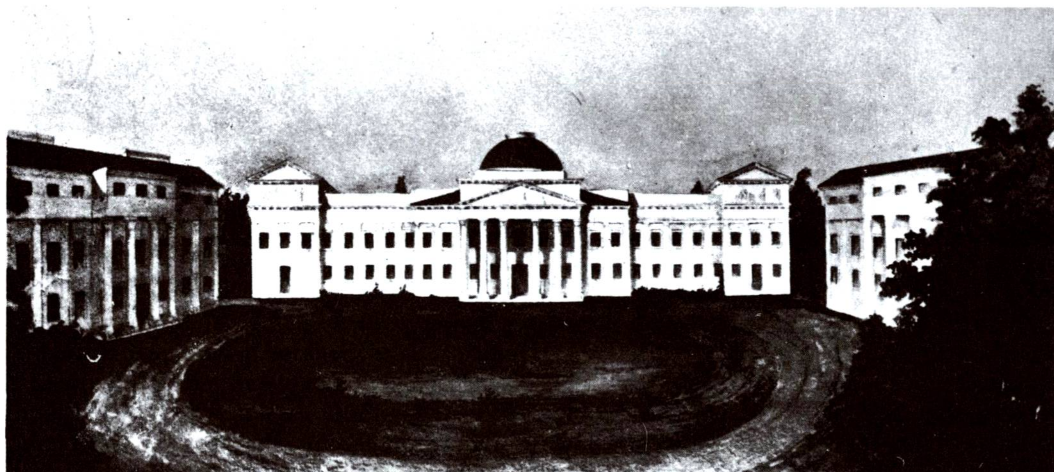
Verkių vaizdas XIX a. viduryje

BUV. VYSKUPŲ REZIDENCIJA VERKIUOSE

Verkių vietovė yra už Kalvarijų, aukštame Neries krante. 1387 m. Jogaila, steigdamas Vilniaus vyskupiją, Verkių žemę dovanojo Vilniaus vyskupui, kuris čia pasistatė medinius rūmus; jis ir jo įpėdiniai įsiruošė vasaros rezidenciją. 1700 m. vysk. K. Bžostovskis pastatė naujus mūrinius namus. 1780 m. įvyko mainai: vysk. J. Masalskis įsigijo Verkius, atiduodamas už juos Raudondvario dvarą. Naujasis savininkas stengėsi Verkius išpuošti; jo lėšomis arch. L. Stuoka -Gucevičius ir M. Knakfusas pastatė dailius klasikinio stiliaus rūmus. Pastatyti nauji ūkiniai pastatai, ypač dailios arklidės. Tačiau vysk. Masalskis neilgai Verkiais džiaugėsi: 1794 m. sukilimo metu buvo Varšuvoje lenkų pakartas. Verkių rūmai išslydo iš Vilniaus vyskupų rankų — jų savininkai keitėsi, rūmai buvo perstatomi; bet XIX a. viduryje centrinis pastatas buvo nugriautas, kitus pastatus gerokai apdaužė abiejų pasaulinių karų audros. Prieš I pasau-

Verkių rūmų detalė

Verkių rūmai vyskupo Masalskio laikais. (Nežinomo autoriaus piešinys iš „Vilniaus" albumo, 1923)

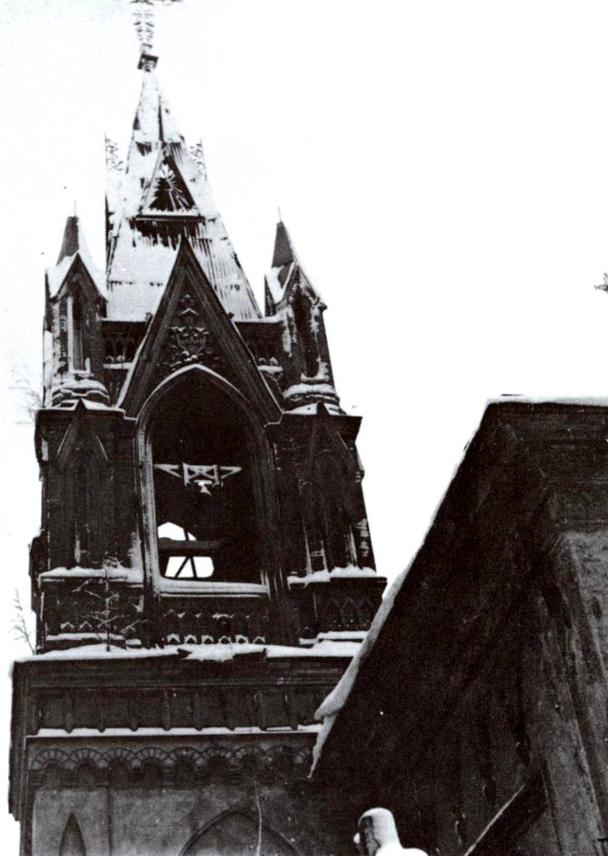

Verkių dvaro rūmai po I pasaulinio karo. (J. Bulhako nuotrauka)

linį karą lietuviai norėjo Verkių dvarą su jo pastatais nupirkti, bet neįstengė. Lenkų laikais rūmai buvo gerokai apleisti. 1962—1976 m. rūmai buvo atremontuoti. Jų įrengimo darbai tęsiami. Kairiajame pastate buvo įkurdinti Mokslininkų rūmai, įruošta reprezentacinė salė su dailės muziejinių darbų ekspozicija. Ligi šių dienų yra išlikę kai kurių retų dirbinių, pradedant XVI a. Įdomus to laikotarpio žalvarinis sietynas, gamintas Flandrijoje. Yra italų meistrų darbo baldų, dailės kūrinių, tapybos darbų, meninio stiklo bei porcelano dirbinių, tapybos miniatiūrų rinkiniai.

VILNIAUS KAPINĖS

Senovėje beveik visos Vilniaus parapijos turėjo savo kapines, kuriose buvo laidojami jų mirusieji. Paprastai jos buvo prie bažnyčios, kartais kiek atokiau. Mirusieji taip pat buvo laidojami bažnyčių šventoriuose, kartais ir rūsiuose. Ilgainiui jos buvo pripildytos laidojimais. Iškilo reikalas įsteigti bendras kapines visam miestui. Parapijinės kapinės nuo tada ėmė nykti.

Rasų kapinių koplyčia

RASŲ KAPINĖS

Rasos yra Vilniaus miesto dalis (priemiestis), 2 km nuo miesto centro, už geležinkelio, Rasų — Ribiškių kalvyno vidurinėje dalyje. Nėra tiksliai išaiškinta, iš kur kilęs vietovės vardas. Vieni aiškina jį kilus iš Rasos šventės, kuri buvusi švenčiama senosios lietuvių tikybos laikais, kiti teigia, kad gal tokia buvusi žemės savininko pavardė.

Istorinės žinios. Istorijos šaltiniuose Rasos minimas nuo 1432 m., tačiau daugiau žinių yra nuo XVIII a., kai čia buvo įsteigtos kapinės. Rasų priemiestis apėmęs didesnį žemės plotą ir siekęs Aušros Vartus.

Rasų kapinių fragmentas

Dešinėje — Vileišių šeimos koplyčia Rasų kapinėse. Kairėje — čia palaidotų jų šeimos narių vardų ir datų įrašai. (1979 m. nuotraukos iš V. Matulaičio albumo)

Rasų kapinių kolumbariumas. (Iš „Wilnaer Zeitung", 1917)

Beveik visuose leidiniuose bei enciklopedijose nurodoma, kad Rasų kapinės buvusios įsteigtos 1769 m. Tačiau vėlesniais laikais apie Rasų kapines žinias bei dokumentinę medžiagą rinkę Vida Girininkienė ir Algirdas Paulauskas nustatė ir paskelbė (žr. str. „Vilniaus nekropolis ir panteonas", „Mokslas ir gyvenimas" Nr. 11, 1980 — iš ten mes paėmėme ir daugiau žinių), kad minėta data pirminiuose raštuose buvusi greičiausiai „korektūros klaida" (sumaišyti skaitmenys) ir kad tikroji kapinių įsteigimo data 1796 m.

Ligi XVIII a. pabaigos atskiros Vilniaus parapijos turėjusios savo kapines, kur laidodavo mirusiuosius. Rasų priemiestis ligi XIX a. pradžios priklausęs Šv. Juozapo ir Šv. Nikodemo parapijai, kurios bažnyčia (vėliau perstatyta į dabar tebesantį gyvenamąjį namą), buvusi už Aušros Vartų, Didžiosios ir M. Daukšos gatvių kampe. Čia buvusios ir minėtos parapijinės kapinės. Miestui plečiantis, jos atsidūrusios per daug arti gyvenamųjų namų ir todėl 1799 m. buvo uždarytos. 1800.V.5 Šv. Juozapo ir Šv. Nikodemo parapijos centras buvo perkeltas į netoli esančią Šv. Išganytojo (Misionierių) bažnyčią. Jos klebonas kun. T. Račinskis paprašė Vilniaus miesto magistratą paskirti žemės plotą kapinėms už Vizičių bažnyčios ir vienuolyno. Magistratas paliepė išmatuoti žemės sklypą. 1801.IV.24 naujosios kapinės buvo pašventintos.

Netrukus (1801.IV.26) šiose kapinėse buvo palaidotas Vilniaus miesto burmistras J. Miuleris. Bet formalus kapinių įsteigimo dokumentas buvo pasirašytas 1801.VII.8. Pagal jį, Misionierių parapijai Rasų priemiestyje, prie kelio į Ribiškes, buvo paskirta 16 kvadratinių virvių ir 16 prentų (3,51 ha) žemės. Šiame plote buvo vėliau pastatyta kapinių koplyčia. Dokumente pažymėta, kad parapijiečiai ir Vilniaus miesto gyventojai naujose kapinėse turi būti laidojami nemokamai.

Kapinių koplyčios architektūra. Maža raudonų plytų koplyčia pastatyta 1841—1850 m. Jos varpinė pastatyta vėliau, 1888 m. Abudu pastatai yra pseudogotiški. Koplyčios fasadas padabintas plytiniu reljefu, ažūriniu bokšteliu ir dviem šoniniais pinakliais. Prie koplyčios yra išlikusių aukštų sienų su laidojimo

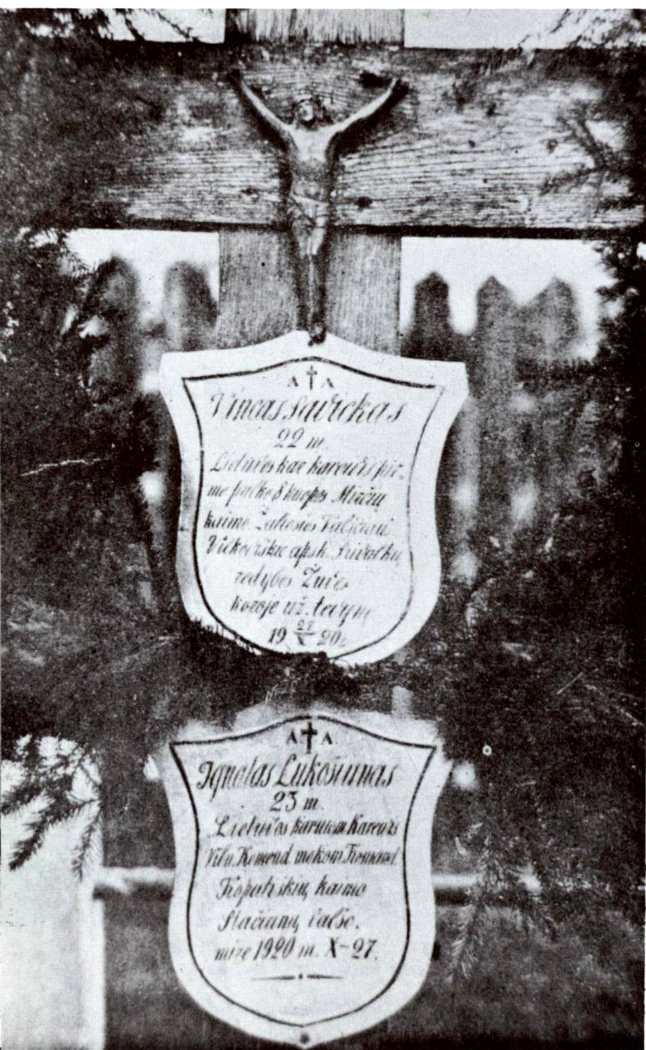

Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kapas ir paminklas Rasų kapinėse

nišomis karstams užmūryti. Tai vadinamieji kolumbariumai. Nišos surikiuotos po 3, 4 ar 5 eiles viena nuo kitos.

Pirmosios kapinės buvo vadinamos Rasų arba Misionierių kapinėmis. Kitas plotas buvo vadinamas Literatų kalneliu. Jis ir prie jo esantis slėnis buvo 1814 m. nupirktas iš vilnietės R. Sutockos. Rasų kapinės buvo pirmosios Vilniaus kapinės, įsteigtos ne prie bažnyčios.

1820 m. kapinės buvo aptvertos mūrine siena. Jau XIX a. pradžioje buvo pastatyti 3—5 aukštų kolumbariumų pastatai, kuriuose buvo įruoštos nišos. Į jas dėdavo laidojimui karstus. Angas užmūrydavo, o iš lauko pusės įruošdavo paminklines lentas su įrašais. Kolumbariumai buvo du, sujungti stačiu kampu. Tarp jų 1850 m. pastatyta mūrinė pseudogotinio stiliaus koplyčia.

Lietuvos karių kapai Rasų kapinėse

Studentės skautės tvarko Lietuvos karių kapus, Lietuvai atgavus Vilnių

1844 m. Misionierių bažnyčia buvo uždaryta, o Rasų kapinės pavestos Šv. Jono parapijos globai. XIX a. gale dešinysis kolumbariumas netaisomas pradėjo griūti. Nesistengta jį atstatyti, atvirkščiai, buvo griaunamas, o jame esantieji palaikai laidojami dviejose duobėse. Kairysis kolumbariumas sugriuvo po II pasaulinio karo.

XIX a. viduryje šalia Rasų kapinių dar buvo kitos kapinės: 1847 m. pravoslavų dvasininkija prie Rasų kapinių užėmė žemės plotą, kuriame laidojo Misionierių vienuolyno ligoninėje mirusius karius. Čia taip pat buvo laidojami ir neturtingi miesto gyventojai, todėl šios kapinės buvo vadinamos **Našlaičių kapinėmis.**

XX a. pradžioje kapinės buvo praplėstos ir vadinamos **Naujosiomis Rasų kapinėmis.** Jas nuo Senųjų Rasų kapinių skiria Sukilėlių gatvė.

Rasų kapinės įruoštos nelygioje vietoje — kalneliuose, slėnyje, pakalnėse. Vieta labai graži, tačiau išplanavimas netinkamas. Prie daugelio kapų nėra ir priėjimo.

Vienoje kapinių dalyje yra palaidoti lietuvių ir lenkų kariai, žuvę 1920 m. kovoje dėl Vilniaus. Lietuvių karių kapų šioje vietoje buvo pristatyta 19. Ant kiekvieno jų buvo pastatytas standartinis cementinis kryželis su atitinkamu įrašu. Bet ir kitose kapinių dalyse buvo lietuvių karių kapų. Ant vieno Lietuvos kariuomenės karininko kapo paminkle buvo toks įrašas:

,,Praneškite Lietuvos šaliai,
Jog mes ją mylėjom.
Dėl jos laisvės ir labo
Galvas čia padėjom".

Pasakojama, kad tokį įrašą radę žuvusio karininko kišenėje. Prieš mirdamas jis dar turėjo jėgų parašyti šį prasmingą ketureilį.

1920 m. žuvusių Lietuvos karių — Vilniaus gynėjų kapai Rasų kapinėse buvo sutvarkyti 1929 m., Vilniaus lietuvių skautų rūpesčiu ir Lietuvos karių kapų komisijos parama. Šiam reikalui į Vilnių buvo nugabentas medinis nepriklausomos Lietuvos karių kapų kryžiuko modelis (jo projektą 1927 m. padarė skulpt. Aleksandravičius). Pagal jį, vieno vokiečio cemento dirbinių dirbtuvė padarė cementinius kryžiukus, kurie ir buvo pastatyti Rasų kapinėse.

Atrodo, kad tie kryžiukai patiko lenkams ir jie ėmė gaminti tokius pačius kryžiukus savo karių kapams. Kadangi tada tarp Lietuvos ir Lenkijos diplomatinių santykių nebuvo, nedaryta ir bet kokia intervencija dėl Lietuvos karių kapų paminklėlio modelio panau-

Dr. Jono Basanavičiaus kapas Rasų kapinėse

J. Basanavičiaus kapo paminklinis įrašas. Jį skaito Aloyzas Sirutis

dojimo. Tik 1931 m. ,,Kario" Nr. 10 priede ,,Mūsų karių kapai" buvo trumpai užsiminta, kad lenkai savo karių kapus puošia lietuviškais kryžiukais. Labai galimas dalykas, kad lenkams lietuviškus kryžiukus pagamino ta pati dirbtuvė, kuri juos anksčiau padarė lietuviams. Pažymėtina, kad lenkai savo karių kapams vieno pavyzdžio, nustatyto visai Lenkijai, neturėjo ir statė tokius, kokius vietoje sugalvodavo.

1935—1936 m. lenkai prie Rasų kapinių, šiapus mūro tvoros, supančios kapines, kairėje pusėje nuo vartų, įrengė mauzoliejų, kuriame 1936.V.12 buvo padėta Lenkijos maršalo Juozapo Pilsudskio širdis. Ji buvo įdėta į sidabrinę urną ir palaidota prie maršalo motinos kapo. Motina Pilsudskienė anksčiau buvo palaidota Suginčių kapinėse (tada Utenos apskrityje), tačiau maršalo J. Pilsudskio rūpesčiu, gavus Lietuvos vyriausybės leidimą, jos palaikai buvo iškasti ir nuvežti į Vilnių.

Ilgainiui Rasų kapinės buvo perpildytos laidojimais ir 1967 m. uždarytos. Tik išimties keliu, gavus valdžios leidimą, vienas kitas kultūrininkas ir vėliau buvo palaidotas Rasų kapinėse.

Pokario metais Rasų kapinės buvo labai apleistos ir netvarkomos. 1981.V.23 ,,Literatūra ir menas" Nr. 21 apie kapines šitaip rašė: ,,Kapinės-panteonai netgi įtraukiamos į turistams lankytinas vietas, O Vilniuje? Seniausios miesto kapinės Rasos taip apleistos, kad nejauku į jas net patiems užeiti, o kur jau ten svetį nuvesi... Mirusiųjų miesto kvartalai neprižiūrimi, apžėlę piktžolėmis, sudaužytais antkapiais, aplaužytom tvorom. Nėra nė vieno gerai sutvarkyto kvartalo... Koplyčia paversta sandėliu, apnaikinta".

Pogrindžio ,,Aušra" (Nr. 19, 1979 m.) paskelbė rašinį ,,Kodėl niokojamos Rasų kapinės?", kur pažymi, kad ,,beveik nuo visų senųjų antkapinių paminklų nudraskyti krucifiksai... Tuo įžeisti ir tikinčiųjų jausmai".

Rasų kapinės yra priglaudusios tūkstančius Vilniaus, o taip pat ir visos Lietuvos įvairiausių sričių darbuotojų bei kūrėjų palaikus.

Priešais koplyčios duris yra ,,Aušros" įkūrėjo ir Nepriklausomybės akto signataro Lietuvos patriarcho dr. Jono Basanavičiaus (1851—1927) kapas ir antkapinis paminklas, prie kurio ir okupacijos metais lietu-

Rašytojo Vinco Mykolaičio-Putino kapas Rasų kapinėse, Vilniuje, 1977.VI.7, minint mirties 10 m. sukaktį. Prie tada dar nepastatyto paminklo susirinkę rašytojo artimieji ir būrys jo buvusių studentų

Vilniaus krašto lietuvių veikėjų — dr. Jurgio Šlapelio ir Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės kapas Rasų kapinėse. Prie paminklo stovi duktė Gražutė Sirutienė ir paminklo skulptorius Antanas Kmieliauskas. (1981 m. nuotrauka)

viai nuolat deda gėles. Kitoje kapinių dalyje yra genialaus dailininko bei muziko M. K. Čiurlionio (1875—1911) kapas. Vien tiktai Vilniaus universiteto profesorių čia palaidota apie 50. Išskirtinai minėtina Petro Vileišio ir jo šeimos narių koplyčia.

Iš kitų žymiųjų žmonių, palaidotų Rasų kapinėse, minėtini: kun. Juozapas Ambra-

Liūdnas Rasų kapinių vaizdas 1976 m.

ziejus (1855—1915), kompozitorius J. Bendorius (1889—1954), rašyt. Kazys Boruta (1905—1965), kraštotyrininkas P. Bugailiškis (1883—1965), muzikas Mykolas Bukša (1869—1953), kun. Kristupas Čibiras (1888—1942), rašyt. publicistas M. Davainis Silvestravičius (1849—1919), poetas Vladas Jakūbėnas (1908—1950), skulpt. R. Jakimavičius (1893—1961), rašyt. L. Kondratavičius-Sirokomlė (1823—1862), bibliografas I. Kisinas (1904—1958), kalbininkas J. Kruopas (1908—1975), teatro veikėjas G. Lansbergis-Žemkalnis (1852—1916), istorikas J. Lelevelis (1786—1861), geologas J. Lukoševičius (1863—1928), rašyt. V. Mykolaitis-Putinas (1893—1967), dainininkas Kipras Petrauskas (1885—1968), komp. Mikas Petrauskas (1873—1937), prof. M. Roemeris (1880—1945), rašyt. Ks. Sakalauskas-Vanagėlis (1863—1938), rašyt. B. Sruoga (1896—1947), kalbininkas J. Šlapelis (1876—1941), knygų leidėja M. Šlapelienė (1880—1977), pedag. M. Šikšnys (1874—1970), kompoz. J. Tallat Kelpša (1885—1949), Vilniaus muziejaus įkūrėjas E. Tiškevičius (1814—1873), poetas J. Tysliava (1902—1961), kun. J. Vaičiūnas (1894—1962), rašyt. P. Vaičiūnas (1890—1959), kun. A. Viskantas (1875—

Kun. Jurgio Ambraziejaus-Ambrozevičiaus, žymaus lietuvių veikėjo, kapas Rasų kapinėse

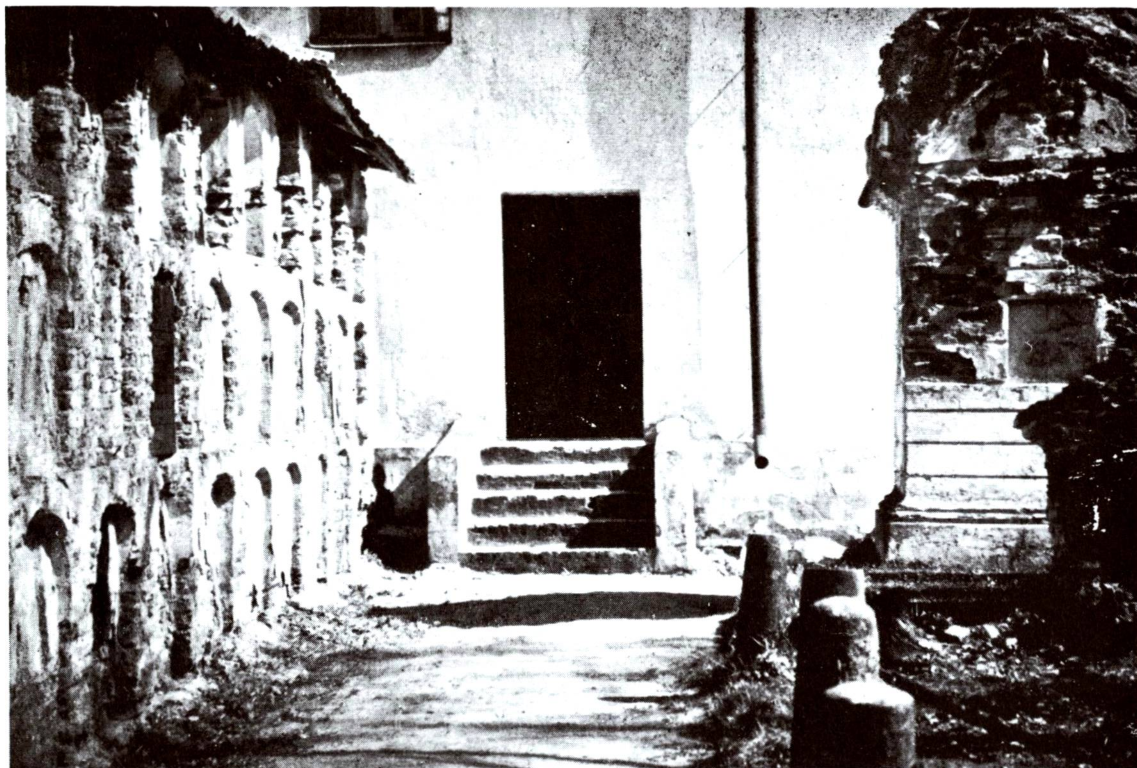
1940), publicistas P. Višinskis (1875—1906), „Vilniaus albumų" leidėjas P. Vilčinskis (1806—1862), skulpt. A. Vivulskis (1877—1919), pedag. J. Vabalas-Gudaitis (1881—1955), teisininkas T. Vrublevskis (1858—1925), prof. Z. Žemaitis (1884—1969) ir daugybė kitų.

Rasų kapinėse yra daug aukštos meninės vertės antkapinių paminklų bei skulptūrų, sukurtų senųjų ir naujesnių laikų skulptorių bei architektų.

Šiose kapinėse taip pat yra palaidota daugybė lenkų, gudų ir kitų tautybių visuomenės veikėjų, dvasininkų, kultūros darbuotojų.

Rasų kapinėse žiemos metu

Bernardinų kapinių kolumbariumai. (J. Bulhako nuotrauka iš „Vilniaus" albumo, 1923)

BERNARDINŲ KAPINĖS

Jos yra Užupio priemiestyje, įruoštos ant stataus Vilnelės kranto. Įkurtos XVIII a. gale, kai rusų valdžia uždraudė laidoti numirėlius arti bažnyčių. Tada vilniečiai kapines steigė užmiestyje. Jų įsteigimo data laikomi 1810 m. Jų įkūrimui atžymėti kapinių viduryje tada buvo pastatytas paminklas, 1849 m. atnaujintas. Iš abiejų jo pusių yra ilgi kolumbariumai. Yra žinoma, kad šiose kapinėse 1863 m. sukilėliai slėpė ginklus.

Šiose kapinėse buvo palaidota apie 20 senojo Vilniaus universiteto profesorių, daugybė kitų Vilniaus žymiųjų žmonių, jų skaičiuje: botanikai B. Jundzilas (1761—1847) ir J. Jundzilas (1794—1877), istorikas J. Balinskis (1848—1926), V. Zahorskis (1858—1927), M. Brenšteinas (1874—1938), mokslinės sodininkystės Lietuvoje pradininkas J. Strumila (1774—1847), dailininkai: K. Ruseckas (1800—1860), B. Ruseckas (1824—1913), matematikas P. Norvaiša (1742—1819), V. Kairiūkštis (1890—1961), pedagogas J. Fokas (1804—1849) ir daugybė kitų. Bernardinų kapinėse įruošti ir kolumbariumai, kuriuose buvo laidojami mirusieji.

Po II pasaulinio karo, kaip iš pačios sovietinės spaudos matyti, kapinės buvo labai apleistos, neprižiūrimos, todėl gerokai sunyko: tvora sulūžusi, vietomis jos visiškai nelikę, kapai apaugę žolėmis, krūmais, paminklai aptrupėję, kai kurie apdaužyti, nugriauti. 1978 m. pradėta ruošti kapinių dokumentacija ir padaryta inventorizacija. Buvo surenkamos šiukšlės, pašalinami nudžiūvę medžiai bei krūmai. Buvo apgailestaujama, kad kapinių sutvarkymui reikia ,,didelių kapitalinių įdėjimų bei darbo jėgos, todėl darbai bus vykdomi etapais" (,,Literatūra ir menas" Nr. 33, 1981).

ANTAKALNIO KAPINĖS

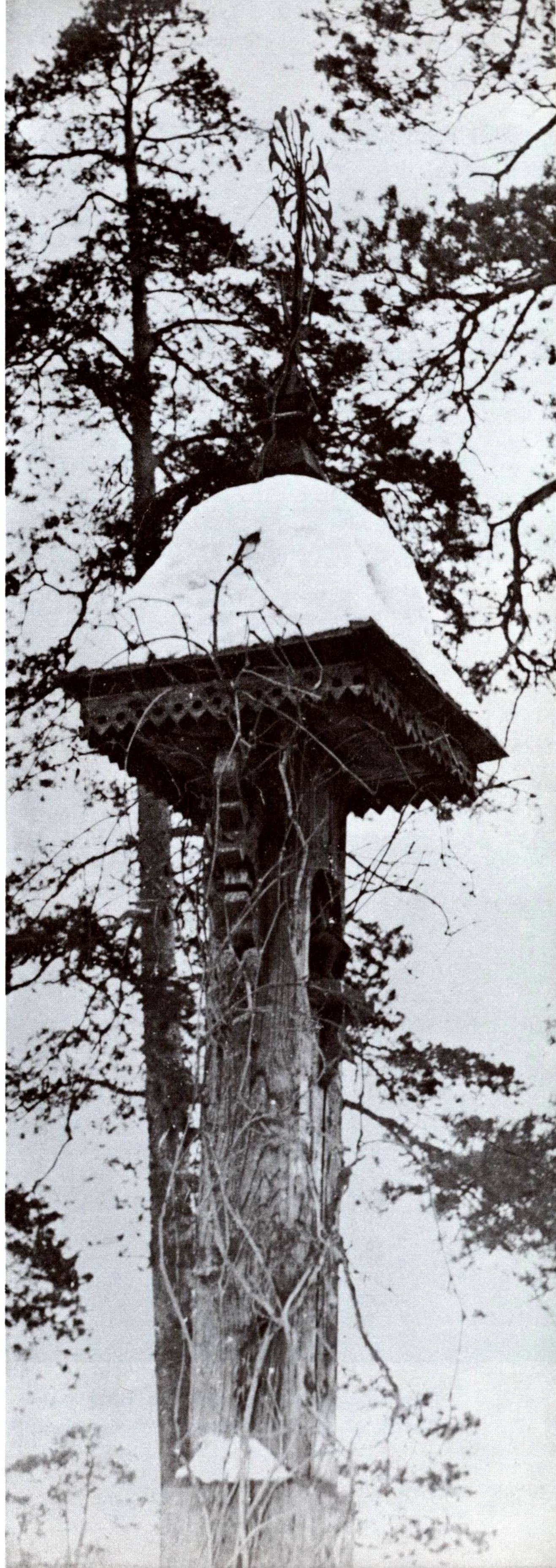
Antakalnio priemiestyje, prie **Šv. Petro ir Povilo** bažnyčios, 1830 m. buvo įsteigtos kapinės. Nuo bažnyčios buvo atskirtos mūrine siena, kuri ėjo aplink bažnyčią ir buvusį Laterano kanauninkų vienuolyną. Vieta labai graži, sausa, kalvota, apaugusi medžiais. Čia buvo laidojami šios parapijos mirusieji. Tačiau kapų sutvarkymas labai paprastas; nebuvo ir meniškų paminklų. Kapinėse buvo nedidelė koplytėlė. Prie jos 1933 m. buvo palaidotas žinomas Vilniaus krašto lietuvių veikėjas, Dvasinės seminarijos profesorius kun. Petras Kraujalis. 1937 m. ant jo kapo pastatytas paminklas su įrašu: ,,Dirbo mokyklai ir tautai". Netoli jo kapo, rytiniame šlaite, palaidotas kitas žymus lietuvių veikėjas dr. Danielius Alseika (1881—1936). Šiose kapinėse palaidota ir daugiau žymių lietuvių veikėjų, jų skaičiuje Domicėlė Palevičienė († 1928). Čia palaidotas ir žinomas Vilniaus spaustuvininkas, daugelio lietuviškų knygų leidėjas Juozapas Zavadskis († 1838).

1970 m. kapinės priglaudė tragiškai žuvusį (ar okupantų nužudytą?) Joną Kazlauską, kalbininką, filologijos mokslų daktarą.

Atokiau nuo Šv. Petro ir Povilo parapijinių kapinių jau carinės Rusijos laikais buvo pradėtos įruošti **Antakalnio Karinės kapinės.** Tada jose buvo daugiausia laidojami mirusieji rusų įgulos kariai ir šiaip jau pravoslavai. 1940 m. buvo palaidoti ir keli Vilniuje mirę Lietuvos kariai.

Pokario metais šios kapinės buvo išplėstos. Pirmiausia čia buvo laidojami 1944—1945 m. rusams puolant Vilnių žuvusieji ar vėliau ligoninėse nuo žaizdų mirusieji kariai. 1951 m. kapinės buvo sutvarkytos ir į jas 1954—1955 m. iš įvairių Vilniaus vietų perkelti ten žuvusieji ir palaidoti raudonarmiečiai, o taip pat bolševikų partizanai.

Kairiojoje kapinių pusėje laidojami pokario metais mirę komunistų aktyvistai, kompartijos veikėjai, revoliucinio judėjimo dalyviai. 1954 m. čia palaidotas ir Antanas Sniečkus. Kad suteikus komunistų veikėjams didesnį „orumą", greta jų buvo laidojami ir lietuvių

Koplytstulpis Antakalnio kapinėse

Žymaus Vilniaus krašto lietuvių veikėjo kun. Petro Kraujalio kapas Antakalnio kapinėse

Koplyčia Benediktinių kapinėse. (1984 m. nuotrauka)

tautai nusipelnę žymūs asmenys. Iš jų minėtini: komp. A. Budriūnas (1902—1966), rašyt. Aug. Gricius (1899—1972), poetas Kazys Inčiūra (1906—1974), istorikas K. Jablonskis (1892—1960), prof. A. Jucys (1904—1974), prof. J. Kairiūkštis (1896—1957), poetė O. Miciūtė (1909—1973), skulpt. J. Mikėnas (1901—1964), skulpt. B. Pundzius (1907—1959), prof. V. Sezemanas (1884—1963), rašyt. I. Simonaitytė (1897—1978), biol. prof. P. Šivickis (1882—1968), komp. J. Švedas (1908—1971), dail. J. Vienožinskis (1886—1960), dr. Vl. Kviklys (1908—1985) ir daugybė kitų.

Antakalnyje buvo ir senos vokiečių kapinės, dabar baigiamos naikinti.

ŠV. STEPONO KAPINĖS

Jos buvo įkurtos prie Šv. Stepono bažnyčios 1600 m. XIX a. pr. įruošti ir kolumbariumai. Čia buvo palaidoti: Vilniaus vyskupas sufraganas prof. Dovydas Pilchovskis (1735—1803), med. prof. Mykolas Regnieris, Dvasinės akad. prof. Angelas Daugirdas (1776—1835) ir kt. Šv. Stepono bažnyčios sienoje įmūryta lenta architektui L. Stuokai-Gucevičiui. Labai galimas dalykas, kad ir jis pats šiose kapinėse palaidotas. (Kapo vieta nežinoma).

ŽVĖRYNO KAPINĖS

Po II pasaulinio karo, uždarius laidojimams Rasų ir kitas kapines, buvo atidarytos senosios Žvėryno kapinės, lig tol labai apleistos. Dabar jos išplėstos, priskiriant prie jų ir netoli buvusias žydų kapines.

Šiose kapinėse, be kitų, buvo palaidotas 1967.II.18 Vilniuje miręs kun. Vincentas Taškūnas, žinomas Vilniaus krašto lietuvių veikėjas. Pažymėtinas pokario metais mirusios Stefanijos Ladigienės, žinomos Ateitininkų veikėjos, Sibiro tremtinės kapas, ant kurio pastatytas dailus jos sūnaus darbo paminklas su jame iškaltu Ateitininkų ženklu. Yra ir daugiau žinomesnių žmonių laidojimų.

ROKANTIŠKIŲ KAPINĖS

Dar vėliau naujos kapinės įruoštos Rokantiškėse, gražioje kalvotoje, miškais apaugusioje vietoje, į rytus nuo Vilniaus, tarp An-

I pasauliniame kare žuvusių vokiečių karių kapinės prie Vilniaus. (Iš karo metu Berlyne išleisto atviruko)

takalnio ir Naujosios Vilnios. Be daugelio kitų vilniečių, čia palaidoti žinomi vyresniosios kartos vilniečiai: Bronius Untulis V.D. gimnazijos mokytojas, istorikas, visuomenininkas (1888—1977), Marija Karužaitė-Horodničienė, Vilniaus universiteto docentė (1904—1975), Augustinas Burokas, visuomenės veikėjas, mokytojas († 1974), Julija Maceinienė, 1976 m.? tragiškai žuvęs Mindaugas Tamonis, lietuviškosios rezistencijos kovotojas, poetas ir kt.

PROTESTANTŲ KAPINĖS

Nuo XVI a. žinomos protestantų kapinės. **Liuteronų kapinės** buvo Liejyklos gt. Nr. 11. Jose mirusieji buvo laidojami ligi XIX a. pradžios. Jas uždarius, Vilniaus u-to profesorius Simanas Žukauskas suregistravo įdomesnius antkapius, kurių dauguma buvo iš XVI—XVII a. Šis įdomus paminklų inventorius pateko į Eustacho Tiškevičiaus rinkinius ir ligi I pasaulinio karo buvo Vilniaus senienų muziejuje, bet 1915 m. buvo rusų, drauge su kitais svarbiais dokumentais, išgabentas Rusijon.

Kai kurie buvusių liuteronų kapinių paminklai buvo įmūryti kapinių koplyčios mūre. (Ši koplyčia pastatyta 1849 m.). Seniausia buvo Lettovų šeimos (Cineres Lettovarum) paminklinė lenta, dengusi jų kapą 1556—1600 m. Buvo ir D.L.K. Konsistorijos asesoriaus Andrejaus Moellero († 1780) paminklinis akmuo ir kiti įdomūs paminklai.

Reformatai savo kapines turėjo Pylimo gt. Nr. 11.

Naujas protestantų kapines K. Kalinausko gatvėje įsteigė 1806 m. miesto valdybos narys Godfridas Hahnas, nupirkęs joms užmiestyje žemės sklypą. 1810 m. kapinės aptvertos mūrine tvora, o prie jų vartų pastatyta beturčiams prieglauda. Iš pradžių buvo laidojami tik liuteronai, bet nuo 1830 m. pradėti laidoti ir reformatai (kalvinai).

Pokario metais šios kapinės buvo sunykusios.

STAČIATIKIŲ KAPINĖS

Jos buvo prie Lydos plento, už geležinkelio stoties. Įsteigtos 1815 m., o aptver-

Senosios Vilniaus žydų kapinės. (J. Bulhako nuotrauka iš „Vilniaus" albumo, 1923)

tos 1832 m. 1838 m. Vilniaus pirklys Zajcovas čia pastatė savo lėšomis mūrinę koplytėlę, o 1865 m., Muravjovo įsakymu, pastatytas mauzoliejus rusų kariams, žuvusiems 1863—1864 m. lenkų — lietuvių sukilimą malšinant.

Šiose kapinėse buvo palaidota daug žymių carinės Rusijos veikėjų, jų tarpe ilgametis knygų cenzorius Lietuvoje Povilas Kukolnikovas († 1884).

ŽYDŲ KAPINĖS

Senosios žydų kapinės buvo už Neries upės, Piuramonto priemiestyje, netoli elektros stoties. Padavimai sako, esą jos įsteigtos 1477 m. Buvo apsuptos žemės pylimu. Kapinėse buvo daug įdomių senų antkapinių paminklų, daugiausia iš XVII—XVIII a. XVIII a. čia palaidotas ir pasaulinio garso rabinas Elija Gaonas.

Apie 1830 m. šios kapinės buvo uždarytos. Jų vietoje įsteigtos naujos tarp Užupio ir Antakalnio. Per kapinių vidurį pravesta alėja, o prie vartų pastatyti ritualiniai žydų trobesiai. Paminklai monotoniški. Pokario metais šios kapinės sunyko.

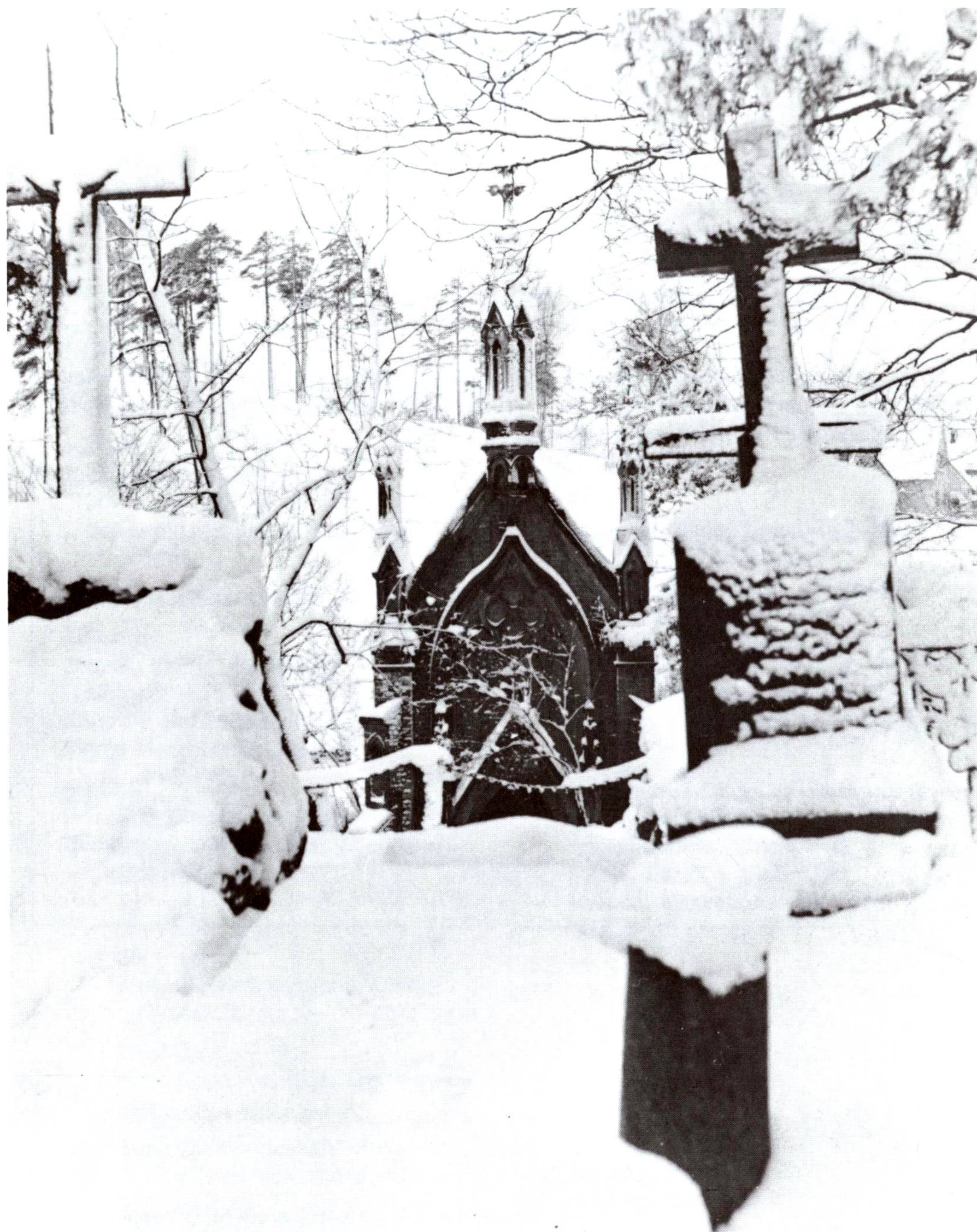
MASINIŲ ŽUDYNIŲ VIETA

Paneriuose, pietvakarinėje Vilniaus dalyje, kairiajame Neries krante, 1941—1944 m., vokiečių okupacijos metu, buvo vokiškų nacių įruošta mirties stovykla, kurioje buvo laikoma daugybė žydų, o taip pat komunistų lenkų, rusų, lietuvių ir kitų tautybių veikėjų. Čia esančiame Panerių miške buvo masiniu būdu žudomi suimtieji. Nužudytuosius užkasdavo didžiulėse duobėse. Nuo 1943 m. lavonai buvo atkasami ir deginami. Pokario metais buvo aptiktos 9 duobės, bendro 21.179 kv m ploto, kuriose buvę palaidota daugiau kaip 100.000 žmonių, vokiškų nacių teroro aukų. 1948 m. jų atminimui pastatytas paminklas.

VILNIAUS KAPINIŲ SĄRAŠAS

1977 m. Vilniuje išleistas leidinėlis ,,VILNIUS trumpas informacinis žinynas" (20 psl.) yra paskelbęs tokį Vilniaus kapinių sąrašą su jų pavadinimais, eiline numeracija ir adresais:

Antakalnio kapinės Nr.1—Karių kapų 11, Kapinės Nr.2—Rasų g., Kapinės Nr.3—Saulės g., Saltoniškių kapinės Nr.4, Sudervės kapinės

Rasų kapinių paminklai žiemos metu

Nr.5—Sudervės kelias 28, Verkių kapinės Nr.6, Kapinės Nr.7—Šilo g., Kapinės Nr.8—Liepalnio g., Naujininkų kapinės Nr.9, Kirtimų kapinės Nr.10, N. Vilnios kapinės Nr.11, Papajų kapinės Nr.12, Gūrų kapinės Nr.13, Kapinės Nr.14—Žvirgždyno g., Panerių kapinės Nr.15, Kapinės Nr.16—Rytų G., Kapinės Nr.17—Verbų g., Strielčiukų kapinės Nr.18, Broliškos N. Vilnios kapinės Nr.19, Kapinės Nr.20—Vilniaus g., Pavilnio kapinės Nr.21, Viršuliškių kapinės Nr.22, Antavilių kapinės Nr.23, Rokantiškių kapinės Nr.24.

VILNIAUS ARKIVYSKUPIJOS KNYGOS— V TOMO, I DALIES RĖMĖJAI

5000 dol.
LIETUVIŲ FONDAS

3120 dol.
VILNIAUS KRAŠTO LIETUVIŲ SĄJUNGOS, Chicagos skyriaus nariai:

1000 dol.
Valerijonas ir Ona Šimkai, Willow Springs, IL
Dr. Albina Pundytė-Prunskienė, Chicago, IL

400 dol.
Juozas Lekas, Chicago, IL
Kovojusių lietuvių, Vilniaus arkivyskupijoje dėl gimtosios kalbos teisių bažnyčiose, atminimui

Jonas Vinciūnas, Chicago, IL

100 dol.
Juozas, Vanda, Gediminas Gasparai, Chicago, IL
Stasys ir Kazė Lazdiniai, Euclid, OH
Marija Noreikienė, Chicago, IL

50 dol.
Grožvyda Giedraitytė, Chicago, IL
Donatas ir Stefa Šukeliai, Michiana, New Buffalo, MI

40 dol.
Pranas Aglinskas, Chicago, IL
Jonas ir Leokadija Laukiai, Chicago, IL
Stasys ir Leokadija Pačkauskai, Union Pier, MI

25 dol.
Bronė Buikienė, Union Pier, MI
Elena S. Filek, Chicago, IL
Kazimieras Maldėnas, Chicago, IL
Petras Noreika, Chicago, IL
Jonas Tijūnas, Chicago, IL
Kęstutis Truškūnas, Chicago, IL
Irena Truškūnienė, Chicago, IL
Vincas ir Irena Valkavickai, Chicago, IL

20 dol.
Aleksandras Dundulis, Chicago, IL
Jeronimas Gaižutis, Chicago, IL
Pranas Jonelis, Chicago, IL
Karolis Lazinka, Cicero, IL
Mykolas Maskoliūnas, Chicago, IL

2000 dol.
Stefanija Tarasevičienė, Chicago, IL
Napoleono Girdvainio atminimui

1500
Prel. Jonas Kučingis, Los Angeles, CA

1000 dol.
Genė Buržymauskaitė-Bulotienė, Detroit, MI
Savo tėvų Aleksandro ir Stefanijos Buržymauskų atminimui

Albertas ir Irena Kereliai, Palos Park, IL
Jų ir jų draugų kolektyvinė auka
Kerelių 25 metų vedybinei sukakčiai paminėti

Vladas ir Veronika Maminskaitė—Kulbokai, Gulfport, FL
Didiesiems Vilniaus krašto kovotojams dėl religijos ir lietuvybės
Julijos Maminskaitės-Jakutienės ir Vlado Maminsko-Mamiūno atminimui
Edmundas ir Rūta Kulikauskai, La Palma, CA
Kazys Mikolajūnas, Chicago , IL
Savo žmonos Reginos (Butautytės) Mikolajūnienės atminimui

Povilas Petkevičius, Lemont, IL
Savo žmonos Onos (Paukštytės) Petkevičienės, tėvų Mato ir Jievos (Reketytės) Petkauskų, brolių Vinco, Tomo, Stasio, Jono; dėdžių Mato ir Jurgio Rekečių ir jų šeimos narių atminimui

Prisikėlimo Pranciškonų parapija Toronte
(per kun. Eug. Jurgutį, OFM), Toronto, Ont., Canada
Kun. Jonas Staškus-Staškevičus, Mississauga, Ont. Canada
Petronelė Strumskienė,Chicago, IL
Motiejaus Strumskio atminimui

685 dol.
Dievo Apvaizdos parapijos Taryba Detroite, Southfield, MI
per kleboną kun. Viktorą Kriščiūnevičių

500 dol.
Dievo Motinos Nuolatinės Pagelbos parapija, Cleveland, OH
per kleboną kun. Gediminą Kijauską, SJ
Edmundas ir Gabrielė Korzonai, Chicago, IL
Motinos ir uošvienės Teodoros Korzonienės, palaidotos Antakalnyje, Vilniuje, atminimui

Lietuvių Marijonų vienuolija, Chicago, IL
per kun. dr. Viktorą Rimšelį, MIC
Kun. Juozas Panavas, Kouts, IN
Prisikėlimo Parapijos Toronte Kredito kooperatyvas, Toronto, Ont., Canada
per dr. Silvestrą Čepą
X. Y.
Stasys Žadeikis ir Stasė Kerpytė-Žadeikienė, Oak Lawn, IL
Adv. Petro Kerpės, žuvusio 1943 m. Stutthofo koncentracijos lageryje; auklėtojos Julijos Žadeikytės; kanauninko Prano Žadeikio, Skuodo dekano, valst. gimn. įkūrėjo; Miškų urėdo Jono Žadeikio, ir Lietuvos nepaprasto pasiuntinio ir įgalioto ministro JAV Povilo Žadeikio atminimui

Stasys ir Zūnė Žilevičiai, Chicago, IL
Zūnės dėdės kun. Alfonso Lapės atminimui

Juozas ir Ona Žilioniai, Cleveland, OH

400 dol.
Gražutė Šlapelytė ir Aloyzas Siručiai, Santa Monica, CA

320 dol.
Kun. Albinas Spurgis, MIC, St. Peter's, S.A., Australia

311 dol.
Pranas Gasparonis, Los Angeles, CA

300 dol.
Dr. A. Belickas, Chicago, IL
Nijolė, Vida ir Algis Krištolaičiai, Cicero, IL
Savo tėvo Antano Krištolaičio, politinio kalinio, atminimui

Vincas ir Ramunė (Kviklytė) Lukai, Evergreen Park, IL
Elena Senkuvienė, Toronto, Ont., Canada
Savo vyro Felikso Senkaus ir tėvų Juzės ir Izidoriaus Gailiūnų atminimui

250 dol.

Birutė Tamulienė, Los Angeles, CA
Kun. Mykolo Rudzio, buv. Kalesninkų klebono, atminimui

203 dol.

AUSTRALIJOS LIETUVIAI, per Bronių Jurgelionį, Seaton, S.A., Australia:

45 dol.
Bronius Jurgelionis

20 dol.
Juozas Ivoška
Antanas Morkūnas
Balys Nemeika
Juozas Vėbrys

10 dol. ir mažiau
Stasys Dainius
Leonas Gerulaitis
Vytautas Nevarauskas
Valė Nevarauskienė
V. Paluk
Vladas Petkūnas
Vincas Pipiras
Kostas Pocius
Ignas Taunys
Viktorija Vitkūnienė
Vytautas Vosylius

Elena Bernaitienė
K. C.
Juozas Doniela
Uršulė ir Anicetas Juciai
Tomas Kašauskas
Vladas Morkys
Antanas Mikeliūnas

200 dol.

Ateitininkų Sendraugių Sąjungos Centro Valdyba, Los Angeles, CA per J. Motiejūną
Aldona ir Antanas Audroniai, Glendale, Ca
Tėvų—Anelės ir Jurgio pagerbimui; brolių—Jurgio ir Prano Krasnickų, nacių ir komunistų kankinių, atminimui

Dr. Anicetas Grigaliūnas, Chicago, IL
Elena Jokubkienė (Krištolaitienė), Chicago, IL
Savo tėvų Povilo ir Kazimieros Ošinskų atminimui

Kun. Jonas Krivickas, Putnam, CT
Cecilija (Macienė) Makarienė, Hot Springs, AR
Savo tėvų Juozo ir Barboros (Raštutytės) Bajorinų, brolių Izidoriaus (Sibiro tremtinio) ir Juozo, seserų Onos, Marijos ir Juzės atminimui

Marcelė Pakeltienė, Chicago, IL
Kun. Theo Palis, Pittsburg, CA
Vladas ir Alfonsa Pažiūrai, Agoura, CA
Dr. Jonas Reinys, Oak Lawn, IL
Vincas Stagis, Main Ridge, Vic., Australia
Savo brolio Antano ir Irenos Stabingių ir Eduardo Fridt—Sibiro tremtinių atminimui

150 dol.

Monika Lembertienė ir Vitalis J. Lembertas, Santa Monica, CA
Vyro ir tėvo—poeto Prano Lemberto atminimui

Dr. Vacys ir dr. Augusta Šauliai, Chicago, IL
Valerija Kasulaitytė-Žadeikienė ir Jonas Žadeikis, Oak Lawn, IL
Tėvelių: Saliamono ir Petronelės Kasulaičių; Ignaco ir Juzefos Žadeikių ir brolio Stasio Žadeikio atminimui

125 dol.

Kazys Bartašius, Chicago, IL
Steponas Varanka, Toronto, Ont. Canada
Savo motinos Uršulės, Sibire nužudytos, atminimui

118 dol.

Kun. St. Matulis, MIC, Nottingham, Anglija

110 dol.

Kun. Vaclovas Šarka, Hamburg, V. Vokietija

100 dol.

Algirdas Avižienis ir Jūratė Izokaitė, Santa Monica, CA
Vysk. Paulius Baltakis, Brooklyn, NY
Algis ir Danutė Basiuliai, Redondo Beach, CA
Kazys Bradūnas, Chicago, IL
Alfonsas ir Birutė Budriai, Athol Park, S.A., Australia
Vysk. Antanas Deksnys, Bad Wörishofen, V. Vokietija
Frank Evans (Curly-Ivanauskas), Spring Valley, IL
Kazys ir Eugenija Gimžauskai, St. Petersburg, FL
Jadvyga ir Bronius Jankauskai, Chicago, IL
Savo tėvų Antano ir Kotrynos Juzėnų, Antano ir Zofijos Jankauskų atminimui

JAV LB Marquette Parko Apylinkės valdyba, Chicago, IL, (per ižd. Kostą Žalnieraitį)
Elena J. Juknevičienė ir šeima, Chicago, IL
Pulk. leit. Jono Juknevičiaus atminimui

A. S. Kenstavičius, Hope, B.C., Canada
Alfonsas ir Ona Kinduriai, Gulfport, FL
Z. S. Korius, Santa Monica, CA
Kražiškių Sambūris, Chicago, IL
90 metų Kražių skerdynių atminimui

Kun. Viktoras Kriščiūnevičius, Southfield, MI
Kun. dr. Jonas Kubilius, SJ., Montreal, P.Q., Canada
Lietuvių Marijonų vienuolija, Chicago, IL, per kun. dr. Juozą Vašką
Lietuvos Vyčių 79 kuopa, Southfield, MI, per kun. V. Kriščiūnevičių
Antanė Lukšienė, Santa Monica, CA
Vytautas Lumbis, St. Petersburg, FL
Rožė ir Pranas Mačerniai, Chicago, IL
Aleksandras ir Melanija Maskoliūnai, Santa Monica, CA
Saulius J. ir Aldona Matai, Topanga, CA
Vitalius Matulaitis, Weston, Ont., Canada
Ona Palevičiūtė-Dvaranauskienė-Mieželienė, Sun City, AZ
Savo brolio Leonardo Palevičiaus, nukankinto bolševikų kalėjime, Šilutėje, atminimui

Aldona Milmantienė, Southfield, MI
Albertas Misiūnas, Detroit, MI
Juozas ir Danutė Mitkai, Los Angeles, CA
Balys ir Genovaitė Narbutai, Vista, CA
Petras Palubinskas, Chicago, IL
Petras ir Elvyra Pamataičiai, Santa Monica, CA
Aleksas Plenys, Mississauga, Ont., Canada
Savo tėvo Jurgio Plenio (Lūšėje, Mažeikiai) atminimui

PLIAS —c/o A. Sekas, La Crescenta, CA
Nelė ir Vacius Prižgintai, Los Angeles, CA
Balys ir Ona Rūkšteliai, Farmington Hills, MI
Savo tėvų Antano ir Agnės Rūkštelių, Antano ir Julijos Macelicų atminimui

Šakių apskr. d-jos klubas, Chicago, IL, per J. Vasiukevičių
Dr. Jonas ir Janina Šalnai, Grayslake, IL
Vincas Trumpa, Santa Monica, CA
Eleonora ir Vladas Velžai, Santa Monica, CA
Linas Veselka, Chicago, IL
Savo tėvo Kazio Veselkos atminimui

Eugenijus ir Irena Vilkai, Valencia, CA
Juozas Vilutis, Chicago, IL
Zigmas ir Birutė Viskantai, Rolling Hills Estates, CA

80 dol.
Gediminas Balanda, Warren, MI
Clevelando Lietuvių pensininkų klubas, Cleveland, OH, (per Vladą Bacevičių)

Garbės prenumeratoriai
Juozas ir Ona Andriai, Santa Monica, CA
Liuda Apanienė, Chesterland, OH
Zigmas Augaitis, Northcote, Vic., Australia
Jonas Bardauskas, Dernancourt, S.A., Australia
Kun. P. Alf. Bernatonis, Dieburg/Hessen, V. Vokietija
Vytautas Bučys, Moe, Vic., Australia
Vladas ir Dalia Būtėnai, Washington, DC
Bronė Čižikaitė, Chicago, IL
Aleksandras Dabšys, Los Angeles, CA
Rimtautas Dabšys, Los Angeles, CA
Jonas ir Birutė Danaičiai, Weston, Ont., Canada
Juozas V. Danys, Ottawa, Ont., Canada
Stasys ir Ona Daugėlai, Santa Monica, CA
Kun. dr. Pranas Dauknys, Kensington, Vic., Australia
A. Dilkus, Toronto, Ont., Canada
Viktoras ir Elzė Diminskiai, Chicago, IL
Vitalis ir Genė Gaideliai, Omaha, NE
Mindaugas Gedgaudas, Newhall, CA
Vilhelmina Genienė, Chicago, IL
Savo vyro pulk. Petro Genio atminimui

Dr. Jurgis Gimbutas, Arlington, MA
Laimutė Graužinienė, Santa Monica, CA
Petras ir Ona Griškeliai, Miami Beach, FL
Petras ir Jadvyga Gruodžiai, Chicago, IL
Pranas ir Marytė Grušai, Agoura, CA
Rimantas Gumuliauskas, Düsseldorf, V. Vokietija
Algimantas ir Virginija Gureckai, Oxon Hill, MD
Jonas Gustainis, Don Mills, Ont., Canada
Giedra Gustaitė, Los Angeles, CA
Jurgis Jakaitis, Schlieren, Šveicarija
Vladas Jasiulionis, Maywood, CA

Mečys ir dr. Rūta Jauniškiai, E. Northport, NY
Gražina Juodeikienė, Los Angeles, CA
Dr. Jonas ir Jadvyga Jusioniai, Santa Monica, CA
Simonas Kontrimas, Ormond Beach, FL
Dr. J. Kriaučiūnas, Putnam, CT
Rev. John Krivickas, Stuyvesant Falls, NY
A. Kubilius, Edwardstown, S.A., Australia
Almis ir Danguolė Kuolai, Peekskill, NY
Emilija ir Vytautas Kutkai, Dearborn, MI
Jonas Kutra, Santa Monica, CA
Brolio Jurgio Kutros, žuvusio Sibire, atminimui

Valė ir Vaclovas Kuzmickai, Waterbury, CT
LB Brighton Parko apylinkės valdyba, Chicago, IL
(per Salomėja Daulienę, pirm.)
LB Palm Beach apylinkės valdyba, Lake Worth, FL, (per Joną Štarą)
Lietuvių Namai, Toronto, Ont., Canada
Akvilia Maletienė, Chicago, IL
Savo vyro Petro Maletos atminimui

Dana Mangliciené, Toronto, Ont., Canada
Kazys Martinėnas, Montreal, P.Q., Canada
Vytautas Maželis, Ridgewood, NY
Antanas Mickus, Altona North, Vic., Australia
C. A. Mikalajūnas, Santa Monica, CA
Sigitas ir Janina Miknaičiai, Clarendon Hills, IL
Ona ir Jonas Motiejūnai, Los Angeles, CA
Jadvyga Mulokienė, Santa Monica, CA
L. Nakrošius, Toronto, Ont., Canada
Elena ir Mykolas Naujokaičiai, Upland, CA
Sigitas Paransevičius, Punskas
Vytautas ir Irena Pečiuliai, Toronto, Ont., Canada
Povilo Pečiulio, palaidoto Punske, atminimui

Kun. Jurgis Pyragas, Lübeck, V. Vokietija
Vytautas ir Genovaitė Plukai, Santa Monica, CA
Kazimieras Pocius, Beverly Shores, IN
Antanas ir Dalilė Polikaičiai, Westlake Village, CA
Kun. Kazimieras Pugevičius, Brooklyn, NY
S. P. Pusdešriai, St. Peter's, S.A., Australia
Pr. Pusdešris, Edwardstown, S.A., Australia
Aleksandras ir Genovaitė Radžiai, Baltimore, MD
D. Ralys, Clarenceville, P.Q., Canada
Leonas ir Regina Raslavičiai, Elk Grove Village, IL
J. A. Raulinaitis, Glendale, CA
P. A. Raulinaitis, Burbank, CA
Kazys Rožanskas, Chicago, IL
„Rūta" klubas, Montreal, Que., Canada
Valentinas Saladžius, Miami Beach, FL
Vincas Sidabra, Burwood, Vic., Australia
Vladas ir Ona Simučiai, Redford, MI
Dr. Gailius Skrinskas, Toronto, Ont., Canada
Regina ir Albinas Smolinskai, Chicago, IL

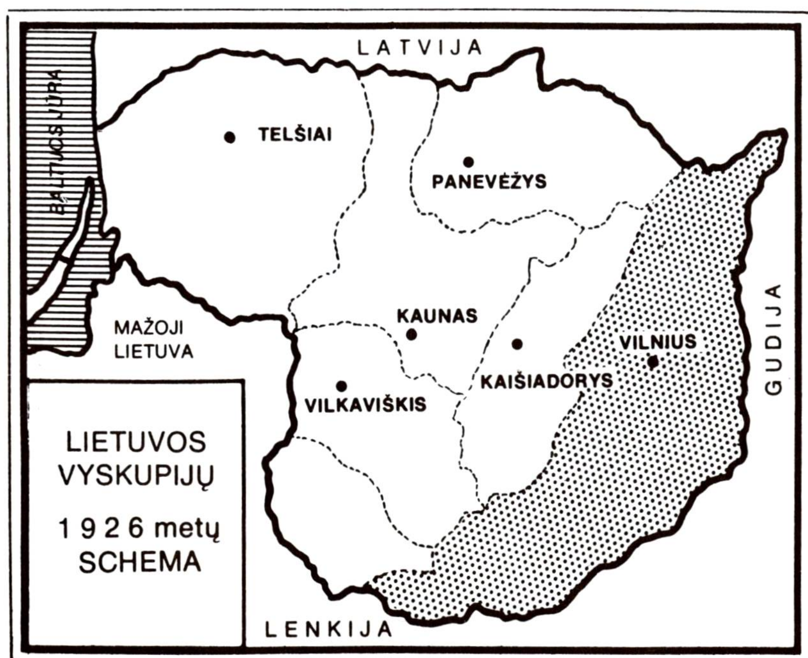
Aldona Sobieskienė, Chicago, IL
Savo vyro Povilo Sobieskio atminimui

Elena Starevičienė, Valencia, CA
Savo vyro Petro Starevičiaus atminimui

Edvardas ir Joanna Stepai, Willoughby Hills, OH
Nijolė Užubalienė, Chicago, IL
M. Vaičiulevičius, Hobart, Tasmania, Australia
Algirdas Vaitiekaitis, Detroit, MI
Valentinas Varnas, Los Angeles, CA
Kun. Pranas Vaseris, Kensington, Vic., Australia
Adolfas ir Sofija Vasiuliai, Manchester, MI
Kun. J. Vaškys, OFM, Rochester, NY
Juozas ir Jūratė Venckai, La Crescenta, CA
Elena Valterytė-Vilutienė, Santa Monica, CA
Kun. Kęstutis V. Žemaitis, Cleveland, OH
Petras ir Ona Žilinskai, Lyndhurst, OH
Kun. dr. Tomas Žiūraitis, OP, Washington, DC

Prenumeratoriai
Pranas Baltakis, Silver Spring, MD
Mega Barniškaitė, Euclid, OH
Arvydas Barzdukas, Falls Church, VA
R. M. Bureikienė, Glendale, CA
Stasys Garliauskas, Manchester, MI
M. B. Gavėnai, Edwardstown, S.A., Australia
Jonas Yla, Chicago, IL
V. ir. O. Miluckiai, CA
Salomeja Nyerges, Santa Monica, CA
S. Pipiras, St. Peter's, S.A., Australia
Bronius Seliukas, Rancho Palos Verdes, CA
Jn. Stankevičius, St. Peter's, S.A., Australia
J. Stankevičius, Edwardstown, S.A., Australia
Jonas Strijauskas, St. Petersburg, FL
Kęstutis Uldukis, Los Angeles, CA
Frida Vilkienė, Los Angeles, CA

V TOMO, I DALIES TURINYS

LATVIJA
BALTIJOS JŪRA
TELŠIAI
PANEVĖŽYS
KAUNAS
MAŽOJI LIETUVA
VILKAVIŠKIS
KAIŠIADORYS
VILNIUS
GUDIJA
LENKIJA
LIETUVOS VYSKUPIJŲ
1 9 2 6 metų SCHEMA